

Maanpuolustuskorkeakoulu

Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 10

SUURMAIHINNOUSUN UHKASTA KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN

Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen
jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle

Juuso Säämänen

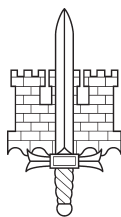


MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
JULKAISUSARJA 1: TUTKIMUKSIA NRO 10

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
SERIES 1: RESEARCH PUBLICATIONS NO. 10

**SUURMAIHINNOUSUN UHKASTA
KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN**
– Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn
kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle

JUUSO SÄÄMÄNEN



MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
HELSINKI 2017

Juuso Säämänen: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*

Maanpuolustuskorkeakoulu
julkaisusarja 1: tutkimuksia nro 10
Väitöskirja /

National Defence University
Series 1: Research Publications No. 10
Doctoral dissertation

Tekijä: Sotatieteiden maisteri Juuso Säämänen

Ohjaava professori: Professori Juha Siltala
Helsingin yliopisto

Esitarkastajat: Sotilasprofessori, eversti Pasi Kesseli
Maanpuolustuskorkeakoulu

Dosentti, yliopistonlehtori Pasi Tuunainen
Itä-Suomen yliopisto

Vastaväittäjä: Professori Vesa Tynkkynen
Maanpuolustuskorkeakoulu

Kannen kuva: ”Jääkärit merellä”. Hyökkäys Mäkiluodosta Porkkalaan v. 1961.
Puolustusvoimat.

ISBN 978-951-25-2856-1 (nid.)

ISBN 978-951-25-2857-8 (PDF)

ISSN 2342-9992 (painettu)

ISSN 2343-0001 (verkkojulkaisu)

Maanpuolustuskorkeakoulu
National Defence University

Juvenes Print
Tampere 2017

LUKIJALLE

Mihin suomalaisten laivasto- ja rannikkojoukkojen taktiikka oikeastaan perustuu? Kysymys jäi askarruttamaan mieltäni marraskuussa 2003 luettuani Vesa Tynkkysen tutkimusta *Hyökkäyksestä puolustukseen*. Kirjan valikoituminen merikadettikurssin lastiopin opintojakson iltalukemistoksi oli puhdas sattuma, mutta Pansion Kuljetusviirikössä heränneestä kysymyksestä jalostui lopulta väitöskirja.

Ajatus meri- ja rannikkotaktiikan historian selvittämisestä nousi uudemman kerran esille loppusyksyllä 2005, kun keskustelin aiheesta Petteri Joukon kanssa. Hän piti parin vuoden ajan kehrittelemääni aihetta tutkimisen arvoisena ja kannusti hakemaan jatko-opinto-oikeutta. Alun perin pro gradu -tutkielman ohjaussuhteesta alkanut yhteistyö on jatkunut koko väitöskirjaprojektin ajan. Petteri on ollut mitä parhain mentori – kiitos siitä.

Entisen Sota-arkiston henkilökunnan ja erityisesti filosofian maisteri Ilkka Korhosen myönteinen suhtautuminen tutkimukseni lähdeaineiston kartoittamiseen edisti tutkimusprojektin käynnistymistä sekä arkistolähteisiin liittyvän kokonaiskuvan muodostamista. Puolustusvoimien eri hallintoyksiköiden Sota-arkistoon luovuttamiin ja 2000-luvun puolivälissä järjestämistä odottaneisiin arkistoaineistoihin tutustuminen osoittautui mahdolliseksi Ilkan avustamana. Melko nopeasti muodostunut yleiskuva tutkimukseen liittyvästä arkistoaineistosta ei kuitenkaan muuttanut arkistotutkimuksen luonnetta. Se on yksinäistä ja aikaa vievää puurtamista, joka on toisinaan hermoja raastavaa, mutta useimmiten äärimmäisen palkitsevaa.

Suomalaisen sotahistorian todellisen asiantuntijan, professori Ohto Mannisen johtamat seminaari-istunnot ja niiden aikana käydyt keskustelut auttoivat ylläpitämään tutkimuskipinää silloinkin, kun pääosa työpäivistä kului meripalveluksessa. Tuolloin tutkimuksen teko oli lähinnä tutkimusperusteiden hiomista ja täsmentämistä sekä arkistolähteiden läpikäymistä, sillä pitkäjänteiseen kirjoitustyöhön ei ollut yksinkertaisesti aikaa. Ohto Mannisen seminaarin myötä syntyi myös tiiviimpiä ystävyyssuhteita. Mikko Karjalaisen ja Marko Palokankaan kannustavat kommentit ja rakentava palaute ovat edesauttaneet tutkimuksen hiomista lopulliseen muotoon.

Tutkimuksen ohjaajan, professori Juha Siltalan määrätietoisen ohjausotteen ansiosta Suomen meripuolustuksen kehitys kytkeytyi selkeämmin osaksi Itämeren alueella kylmän sodan aikana vallinnutta sotilaspoliittista tilannetta. Ohjaajaa on myös kiittäminen avarakatseisuudesta. Väitöskirjan kirjoittaminen virkatyön ohessa pitkitti työn valmistumista jopa niin, että yliopiston asettamat melko tiukat tavoiteajat ylittyivät pariinkin otteeseen.

Väitöskirjani esitarkastajat, sotilasprofessori Pasi Kesseli ja dosentti Pasi Tuunainen, ansaitsevat luonnollisesti henkilökohtaiset kiitokset. Heidän tekemänsä tarkat havainnot ja rakentavat tarkennusesitykset auttoivat muun muassa täsmentämään käsikirjoitukseen jääneitä epämääräisiä ilmaisuja.

Tutkimuksen painokuntoon saattamisessa sain tukea useilta eri henkilöiltä. Toimituspäällikkö Pekka Saloranta tarkasti tutkimukseni kieliasun vuosikymmenten kokemuksella ja filosofian maisteri Sohvi Siponmaa käänsi tiivistelmän tieteelliset kriteerit täyttävälle englannin kielelle. Lisäksi Sotamuseon kuva-arkiston työntekijät, Johanna Palokangas ja Päivi Vestola, avustivat kirjan kuvatoimituksessa. Ilman Teidän kaikkien työpanosta tämä väitöskirja näyttäisi melko erilaiselta.

Tutkimus ei olisi valmistunut ilman ulkopuolisten rahoittajien tukea. Kauppaneuvos Werner Hacklinin säätiön, Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellisen Rahaston ja Sotatieteiden tutkimussäätiön osoittama tuki mahdollisti erittäin sirpaleiseksi osoittautuneen lähdeaineiston kartoittamisen. Lähdeaineiston analysointi ja pitkäaikainen kirjoitustyö ei olisi ollut myöskään mahdollista, mikäli säätiöt eivät olisi luottaneet kykyyni saattaa tutkimusprojektia kunnialla loppuun.

Haluan kiittää myös Maanpuolustuskorkeakoulua, joka julkaisi väitöskirjani omassa julkaisusarjassaan. Toivon, että meripuolustuksen sekä operaatiotaidon ja taktiikan tulevaisuuden kehittäjät voisivat käyttää tutkimustani hyödyksi omassa työssään. Puolustusvoimien kehittämisessä keskityttiin sotienjälkeisinä ensimmäisinä vuosikymmeninä kaikissa puolustushaaroissa samalla tavoin ymmärrettävän operatiivisen ja taktisen ajattelun kehittämiseen. Painopiste oli sinänsä luonteva – upseeriston osaamisen ja ajattelun kehittäminen ei maksanut juuri mitään suoranaisesta talousahdingosta kärsivälle puolustuslaitokselle. Tämä varsin käyttökelpoinen tavoite olisi aiheellista pitää mielessä tänäkin päivänä.

Kaikkein suurimmat kiitokseni haluan osoittaa vaimolleni Annukalle. Kymmenen vuotta kestänyt tutkimusprojekti osoittautui lopulta pidemmäksi kuin olin alun perin arvioinut, ja sitä on tehty arki-iltaisain, viikonloppuisin ja vuosilomilla. Kärsivällisyytesi on ollut epäilemättä koetuksella, mutta en ole kuullut Sinulta yhtään tutkimusinnostustani kritisovaa kommenttia. Kiitos pitkämielisyydestäsi.

Toistaiseksi merkittävin tutkimusprojekti on nyt valmis, mutta seuraavat odottavat jo vuoroaan.

Helsingin Lauttasaareissa itsenäisyyspäivän aamuna vuonna 2016

Juuso Säämänen

TIIVISTELMÄ

SUURMAIHINNOUSUN UHKASTA KAAPPAUSHYÖKKÄYKSEN TORJUNTAAN – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodasta 1960-luvulle

Tässä tutkimuksessa selvitetään, miten Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyky kehittyi jatkosodan päättymisestä vuoteen 1966, jolloin puolustusvoimissa siirryttiin alueelliseen puolustusjärjestelmään. Maihinnousuntorjuntakyvyn kehittymistä tarkastellaan sotakokemusten, uhka-arvioiden, operatiivisten suunnitelmien, materiaalihankintasuunnitelmien sekä meri- ja rannikkotaktiikassa tapahtuneiden muutosten perusteella.

Tutkimusmenetelmänä on käytetty perinteistä historian tutkimuksen metodia: tutkimusongelma on ratkaistu kvalitatiivisesti valittua lähdeaineistoa analysoimalla ja vertailemalla. Lähdeaineisto koostuu pääosin primäärilähteistä, joista tärkeimpiä ovat Kansallisarkistossa säilytettävät puolustusvoimien arkistoaineistot, yksityiskokeumat ja sotilaslehdissä julkaistut artikkelit.

Meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäminen jakaantui vuosina 1944–1966 kolmeen vaiheeseen: 1940-luvun loppupuolen epävarmuuden ja vakiintumattomien suunnitteluperusteiden vuosiin, 1950-luvun alkupuolen sopeutumisen aikaan ja 1950-luvun puolivälissä alkaneeseen pitkäjänteisen kehittämisen kauteen. Maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäjinä toimivat yleisesikuntaupseerikoulutuksen saaneet tai päällikkötehtävissä toimineet meri- ja rannikkotykistöupseerit. Heidän ajatuksensa jalostuivat muistioiden, lehtikirjoitusten ja tutkimusten myötä kehittämishjelmiksi, ohjesäännöiksi sekä operatiivisiksi suunnitelmiksi.

Maihinnousuntorjunnan kehittämisen lähtökohdat alkoivat hahmottua 1950-luvun alussa, kun päätös puolustusvoimien uuteen rauhan ajan organisaatioon siirtymisestä oli tehty. Vahvaa meripuolustusta ei pidetty enää muutoinkaan tarpeellisena, koska 1940-luvun lopulla pääasialliseksi uhkaksi mielletty länsivaltojen hyökkäys muuttui 1950-luvun alussa lähinnä teoreettiseksi vaihtoehdoksi.

Maihinnousuntorjuntakyvyn pitkäjänteinen kehittäminen aloitettiin 1950-luvun puolivälissä. Se perustui ensisijaisesti ajantasaisiin operatiivisiin suunnitelmiin sekä operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen. Materiaalihankintoja pidettiin toissijaisena keinona, koska ne eivät mahdollistaneet puolustustaisteluiden käymistä määrällisesti ylivoimaista hyökkääjää vastaan. Lisäksi puolustusvoimien vaatimattomat hankintamäärärahat pakottivat suuntaamaan kehittämisen painopisteen sodankäyntitaitoon.

Meripuolustukselle kehittyi heikosta lähtökohtatilanteesta huolimatta 1960-luvun puoliväliin mennessä edellytykset koordinoitujen torjuntataisteluiden käymiseen. Tuolloin kaikkien puolustushaarojen operaatiot kyettiin yhdistämään yhdeksi kokonaisuudeksi niin suunnitelmatasolla kuin käytännön toiminnassa.

ABSTRACT

FROM THE THREAT OF A LARGE-SCALE LANDING TO REPELLING A STRATEGIC STRIKE – The Development of Finland's Naval Defence from the Continuation War to the 1960's

This research explains how Finland's ability to repel landing operations developed from the end of the Continuation War to 1966 when the Defence Forces adopted the territorial defence doctrine. The development of this ability is examined on the basis of war experiences, threat estimates, operational plans, procurement plans and the changes that took place in Finnish naval and coastal warfare tactics.

The research method is the traditional method in history research: the research problem has been solved qualitatively by analyzing and comparing the chosen sources. The sources are mostly primary sources, the most important being the Defence Forces Archives stored in the National Archives, private collections and articles in military publications.

The development of the Finnish Navy's ability to repel landing operations happened in three stages during 1944–1966. The end of the 1940's was a time of uncertainty and unestablished planning principles. The early 1950's was a period of adjustment. Long-term development began in the mid 1950's. The work was done by General Staff Officers or naval and coastal artillery officers who had worked in command positions. They wrote memorandums, articles and research which later developed into development programs, field manuals and operational plans.

The principles of how to develop the ability to repel landing operations began to take form at the beginning of the 1950's as the decision to adopt a new peacetime organization had been made. The decision to merge the coastal forces with the Army temporarily interrupted the development of coastal warfare tactics and organizations. Also, a strong naval defence was no longer considered necessary since an attack by western countries – the prevailing threat scenario since the end of the 1940's – had become a theoretical possibility by the beginning of the 1950's.

Long-term work to develop the ability to repel landing operations began in the middle of the 1950's. It was mostly based on up-to-date operational plans as well as the development of operational art and tactics. Materiel procurement was considered secondary since it did not enable defensive warfare against a numerically superior enemy. In addition, the quite modest procurement budget of the Defence Forces forced to focus the effort on operational art.

Despite the poor starting point, by the mid 1960's the Defence Forces was able to conduct coordinated repelling operations. All the services were capable of joint action both in the planning and practical phase of operations.



Sisällysluettelo

LUKIJALLE	i
TIIVISTELMÄ	iii
ABSTRACT	iv
1. JOHDANTO	1
1.1. Johdatus tutkimusaiheeseen	1
1.2. Puolustusvoimien kylmän sodan historia tutkimuskohteena.....	6
1.3. Tutkimustehtävä ja tutkimusmenetelmä.....	8
1.4. Tutkimuksen rajaukset ja rakenne.....	11
<i>Rajausperusteet</i>	11
<i>Rakenne</i>	14
1.5. Tutkimuksen lähdeaineistosta.....	15
<i>Arkistolähteet</i>	15
<i>Painetut lähteet</i>	18
<i>Muu kirjallisuus</i>	19
<i>Haastattelut</i>	20
1.6. Käsitteet ja määritelmät.....	20
<i>Strategia – operaatiotaito – taktiikka</i>	21
<i>Maihinnotus</i>	23
<i>Meripuolustus – rannikopuolustus</i>	25
2. SOTAKOKEMUKSET MAIHINNOUSUNTORJUNTAKYVYN KEHITTÄMISEN PERUSTANA	28
2.1. Talvisota paljastaa puutteita rannikkojoukkojen toiminnassa.....	30
2.2. Jatkosodan opit taktiikan kehittämisen perustaksi.....	36
<i>Hyökkäysvaiheessa kokemuksia rannikkojalkaväkijoukkojen käytöstä</i>	38
<i>Painopiste siirtyy meritaktiikan kehittämiseen</i>	40
<i>Vuoden 1944 taisteluista oppeja maihinnotusuntorjuntaan</i>	49
2.3. Sotakokemusten vaikutus maihinnotusuntorjuntakyvyn kehittämiseen	63
3. MERIPUOLUSTUS VALMISTAUTUU SUURMAIHINNOUSUN TORJUNTAAN	68
3.1. Monitahoinen uhkakuva.....	70
<i>Vaikeasti arvioitava länsiuhka</i>	73
<i>Problemaattinen Neuvostoliitto</i>	79
3.2. Sodan ajan meripuolustuksen kokoonpanojen suunnittelu käynnistyy.....	82
<i>Vuoden 1946 organisaatioesitys sodan ajan kokoonpanon perustana</i>	84
<i>Puolustusrevision esitys merivoimien kokoonpanoksi jakaa näkemyksiä</i>	87
<i>Sodan ajan kokoonpanojen suunnittelu käynnistyy</i>	90
<i>Operatiivisten suunnitelmien laatiminen aloitetaan</i>	99
3.3. Painopiste laivaston kehittämisessä.....	103
<i>Laivanrakennusohjelman esivalmistelu Sotakorkeakoulun oppilaiden vastuulle</i>	104
<i>Laivanrakennustoimikunta aloittaa toimintansa</i>	107

3.4. Saaristo-olosuhteiden hyödyntämiseen perustuvan taktiikan kehittäminen käynnistyy....	111
<i>Ongelmana ohjesääntöjen puute</i>	112
<i>Sotakorkeakoulun stipendityöt rannikkotaktiikan viitoittajina</i>	116
<i>Diplomityöt taktiikan kehittämisen perustana</i>	118
3.5. Meripuolustuksen 1940-luvun loppupuolen kehityksestä.....	122
4. NÄKEMYS MAIHINNOUSU-UHKASTA SELKIYTYY	126
4.1. Ensimmäisten operatiivisten suunnitelmien laatiminen aloitetaan	129
<i>Rannikkojoukkojen sodan ajan kokoonpanojen suunnittelu uusille urille</i>	130
<i>Meripuolustuksen täydennyskokoonpanojoukot Ahvenanmaan suojana</i>	133
4.2. Suunnitelmat valtakunnan puolustamiseksi valmistuvat.....	144
<i>Laivasto- ja rannikkojoukot suojakoonpanossa torjuntavalmiuteen</i>	144
<i>Arviot länsivaltojen suurmaihinnoususta tarkentuvat</i>	150
<i>Suurmaihinnousun torjuntasuunnitelma valmistuu</i>	157
4.3. Yritykset materiaalitilanteen parantamiseksi jatkuvat.....	171
<i>Laivanrakennusohjelmat maltillistuvat</i>	172
<i>Perushankintojen valmistelu aloitetaan</i>	176
4.4. Meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen tienhaarassa	180
4.5. Maihinnousuntorjuntakyky 1950-luvun puolivälissä	188
5. LÄNNEN MAIHINNOUSU – TEOREETTINEN VAIHTOEHTO	192
5.1. Porkkalan palautus muuttaa uhkakuva	195
<i>Suurmaihinnousun toteuttaminen mahdollista ainoastaan etelärannikolla</i>	195
<i>Neuvostoliiton hyökkäys ainoaksi vaihtoehdoksi</i>	199
<i>Kaappaushyökkäyksen uhkamalli muuttaa käsityksiä maihinnousun luonteesta</i>	207
5.2. Meripuolustuksen painopiste etelärannikolle ja Ahvenanmaalle	211
<i>Joukkojen perustamista pyritään nopeuttamaan</i>	211
<i>Valpuri-suunnitelmassa painottuu Etelä-Suomen puolustus</i>	222
5.3. Merivoimien ja rannikkotykistöjen modernisointi käynnistyy	237
<i>Hätäohjelman toteuttaminen epäonnistuu</i>	237
<i>Hankinnat Neuvostoliitosta alkavat</i>	245
<i>Kehittämisohjelma jää toteutumatta</i>	251
<i>Meripuolustus siirtyy ohjusajakauteen</i>	260
5.4. Jäykäntorjuvasta puolustuksesta joustavampaan taisteluun	265
<i>Pääesikunta ohjaa puolustusperiaatteiden ja joukkojen kehittämistä</i>	265
<i>Saariston sissitoimintamahdollisuuksia tutkitaan</i>	273
<i>Ohjesääntötoimintaa pyritään jännevöittämään</i>	279
<i>Yhteistoimintaa kehitetään</i>	292
5.5. Meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyky 1960-luvun puolivälissä	299
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	304
7. EPILOGI	316
8. LÄHTEET	326
9. HENKILÖHAKEMISTO	349



Toisen maailmansodan jälkeen laadituissa ensimmäisissä uhka-arvioissa Suomeen suuntautuvaan hyökkäykseen arvioitiin liittyvän laajamittainen maihinnousuoperaatio. Olosuhteiden oletettiin kuitenkin tasoittavan hyökkääjän ja puolustajan välistä epäsuhtaa.

1.

JOHDANTO

1.1. JOHDATUS TUTKIMUSAIHEESEEN

Suomen sotilaspoliittinen asema muuttui merkittävästi syksyllä 1944 välirauhan solmimisen myötä. Suomi joutui osaksi Neuvostoliiton vaikutuspiiriä ja liittoutuneiden (Neuvostoliiton) valvontakomissio saapui maahan 19. syyskuuta valvomaan muutamaa päivää aiemmin solmitun välirauhansopimuksen täytäntöönpanoa. Välirauhansopimus takasi valvontakomissiolle lähes rajattomat valtuudet suorittaa tarkastuksia esikunnissa ja joukko-osastoissa. Komission toiminta herättikin epäilyjä, ja osa upseeristosta arveli valvontakomission henkilöstön keräävän aineistoa tiedustelutarkoituksissa puna-armeijan käyttöön. Valvontakomission välirauhansopimuksesta tekemät tulkinnat eivät lieventäneet epäluuloja. Puolustusvoimien rauhan ajan ryhmittykseksi määrättiin jo kertaalleen hylätty vuoden 1939 tammikuun tilannetta vastaan kokoonpano ja sotilaspiirejä kenttäarmeijan liikekannallepanossa tukenut Suojeluskuntajärjestö jouduttiin lakkauttamaan. Lisäksi operatiivinen suunnittelu päätettiin keskeyttää varmuuden vuoksi valvontakomission huomautettua asiasta tammikuussa 1945.¹

Valvontakomission toimet ja Neuvostoliiton valta-aseman laajentuminen Itämeren alueella otettiin huomioon länsivaltojen laatimissa sotilaallisissa arvioissa. Länsessä Skandinavian niemimaata pidettiin uloimpana puolustusvyöhykkeenä ja siksi Skandinavian maiden joutuminen Neuvostoliiton vaikutuspiiriin haluttiin estää. Sen sijaan Suomen asema nähtiin lähes toivottomana. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa Suomen oli katsottu joutuneen sodan jälkeen Neuvostoliiton etupiiriin ja maan arveltiin liukuvan hiljalleen Neuvostoliiton satelliitiksi.² Neuvostoliiton valta-aseman laajeneminen ja Suomen epäselvä asema toimivat lähtölaukauksena Ruotsin ja länsivaltojen välisen salaisen sotilaallisen yhteistyön syvenemiselle. Suomen sotilaspoliittinen asema muodostui Ruotsille 1940-luvun loppupuolella ongelmalliseksi. Ruotsi varautui Neuvostoliiton sotilaalliseen uhkaan salaisesti solmittujen länsisuhteiden avulla, mutta toisaalta avointa yhteistyötä välteltiin, jotta Suomen asema ja sen myötä Ruotsin oma turvallisuus eivät vaarantuisi liikaa.³

1 Esim. Koskimies, Tapio (*diss.*): Puolustuskykyinen valtio vai Ruotsin hälytyskello? Suomen sotilasstrategiinen asema kylmän sodan alkuvuosien asiantuntija-arvioissa. Helsinki 2010, s. 37.

2 Polvinen, Tuomo: Teheranista Jaltaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa 2. Juva 1980, s. 92–94; Aunesluoma, Juhana: Britain, Sweden and the Cold War, 1945–1954. Understanding Neutrality. Chippenham 2003, s. 2–3, 5–6 sekä Upton, Anthony: Finland, Great Britain and the Cold War, 1944–55. *From War to Cold War*. Anglo-Finnish Relations in the 20th Century. Saarijärvi 2006, s. 63

3 Agrell, Wilhelm: Finis Finlandiae. *Isekkyyttä vai valtiomiestaitoa? Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi 1812–2002*. Helsinki 2002, s. 248–250 sekä Rautkallio, Hannu: Kekkonen ja Moskova. Suomi lännessä nähtynä 1956–1962. Jyväskylä 1991, s. 181–184.

Ruotsin ja länsivaltojen Suomesta tekemiin varsin pessimistisiin arvioihin vaikutti osaltaan Porkkalan merisotilaallinen tukikohta, jonka Suomi oli joutunut vuokraamaan välirauhansopimusehtojen perusteella Neuvostoliitolle viideksikymmeneksi vuodeksi. Parinkymmenen kilometrin päässä pääkaupungin keskustasta sijainnut entisen vihollismaan sotilastukikohta oli ennen kaikkea poliittisen painostuksen väline, jonka Suomen poliittinen johto tiedosti hyvin. Neuvostoliitolla oli myös halutessaan mahdollisuus aloittaa tukikohdasta käsin yllättävä Helsinkiin suuntautuva maahyökkäys. Sitä olisi tarvittaessa pystytty tukemaan Porkkalan tukikohdan tärkeimmällä asejärjestelmällä, Mäkiluodon järeällä rannikkotykistöparterilla.⁴

Poliittisen ulottuvuutensa ohella Porkkalan tukikohta vaikutti konkreettisesti merivoimien toimintaan. Vuokra-alue jakoi merivoimien toiminta-alueen kahteen erilliseen osaan ja suojainen saaristoväyläyhteys Helsingistä länteen katkesi. Porkkalan alue oli erittäin hankala kiertää ulkomereltä, koska tukikohdan merirajan ja Neuvostoliiton eteläisen alevesirajan väliin jäi ainoastaan puolen meripeninkulman (noin yhdeksänsadan metrin) levyinen kansainvälinen vesialue.⁵ Alusten siirto itäiseltä Suomenlahdelta länteen ja päinvastoin olisi ollut kriisitilanteessa mahdotonta ilman Neuvostoliiton antamaa kauttakulkulupaa.

Sodan hävinneenä osapuolena Suomi joutui muutoinkin mukauttamaan valtiollisen toimintansa Neuvostoliiton tarkoituksiperiin sopivaksi. Tasavallan presidenttinä toimineen marsalkka Carl Gustav Mannerheimin, pääministeri Juho Kusti Paasikiven ja kenraali Erik Heinrichsin kanssa talven 1944–45 aikana käymissä keskusteluissa päädyttiin ratkaisuun, jonka mukaan Suomen tulisi oma-aloitteisesti pyrkiä sopimaan Neuvostoliiton kanssa sotilaallisesta yhteistoiminnasta. Sopimuksen solmimisella haluttiin turvata maan itsenäisyys, mutta myös asevoimien ja erityisesti meripuolustuksen toimintakyky. Liittoutuneiden valvontakomissio oli ilmoittanut marraskuussa 1944, että meripuolustuksen palauttaminen rauhan kannalle edellytti muun muassa kaikkien kaliiperiltaan yli 120-millimetrinen tykkien sekä miehittämättömien rannikkolinnakkeiden koko tykistöaseistuksen siirtämistä keskusvarikoihin. Sukellusveneet oli niin ikään telakoitava ja riisuttava aseista. Lisäksi pääkoneet, akut sekä viesti- ja merenkulkukalusto oli poistettava aluksilta.⁶

Liittoutuneiden valvontakomission rauhansopimuksesta tekemän tulkinnan seurauksena Mannerheimin ja valvontakomissiota johtaneen kenraalieversti Andrei Ždanovin välillä käytiin talvella 1944–1945 alustavia keskusteluita Suomen merivoi-

4 Leskinen Jari – Silvast Pekka: Suljettu aika. Porkkala Neuvostoliiton sotilaallisena tukikohtana vuosina 1944–1956, Juva 2001, s. 12–15.

5 Koivisto, Oiva: Uudelleenjärjestely- ja jälleenrakennuskausi. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 2. Helsinki 1968, s. 353.

6 KA T17367 / 2159 sal. Merivoimien esikunnan käsky N:o 266 / Op. 2. / sal. / 11.1.1945: Käsky Sukellusveneidien riisumisesta; Suomi, Juhani: Mannerheim – Viimeinen kortti? Tallinna 2013, s. 489–492; Polvinen, Tuomo: Jaltasta Pariisiin rauhaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa 3, 1945–1947. Juva 1981, s. 58–62, 64–65 sekä Visuri, Pekka (*diss.*): Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Keuruu 1989, s. 179.

mien ja Neuvostoliiton Itämeren laivaston välisestä yhteistoiminnasta sodassa Saksaa vastaan. Keskusteluiden perusteella Ždanov lievensi valvontakomission kantaa meripuolustuksen saattamisesta rauhan kannalle. Päätöksen mukaan ainoastaan Porkkalan vuokra-alueen ja itärajan välille sijoitetut, kaliiperiltaan yli 120 millimetrin tykit tuli siirtää keskusvarikoihin.⁷ Myös sukellusveneiden säilytysehtoja lievennettiin. Alusten telakointia ei pidetty enää välttämättömänä, ja pääkoneiden sekä akkujen purkamisvaatimuksesta luovuttiin. Ainoastaan tykistö- ja torpedoaseistus sekä viesti- ja merenkulkukalusto oli siirrettävä varastoihin. Vastineeksi merivoimat sitoutui suojaamaan neuvostolaivaston liikkeit Suomen rannikkoväylillä ja punalaivastolla oli mahdollisuus käyttää Suomen rannikolla sijaitsevia ankkuripaikkoja sekä satamia tukeutumiseensa, sillä neuvostoliittolaiset ilmoittivat luopuvansa suomalaisalusten käytöstä Suomen aluevesirajojen ulkopuolella.⁸ Merivoimien kannalta lopputuloksesta tuli eräänlainen torjuntavoitto, koska valvontakomission alkuperäisen määräyksen täytäntöönpano olisi tarkoittanut Suomen meripuolustuksen totaalista alasajoa ja torjuntakyvyn riisumista.

Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla laadittiin heinäkuussa 1945 arvio Suomen sotilaallisesta asemasta ja uhkakuvista. Se perustui mitä luultavimmin Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon talvella 1944–45 käymiin keskusteluihin. Uhka-arvion mukaan Neuvostoliiton, Ruotsin eikä Saksan katsottu aiheuttavan Suomelle minkäänlaista sotilaallista uhkaa. Sodan syytymistä Euroopassa pidettiin kuitenkin mahdollisena, jos liittoutuneiden väliset ristiriidat kärjistyisivät avoimeksi konfliktiksi. Tällöin Suomi joutuisi Puolustusvoimain pääesikunnan arvion mukaan mitä todennäköisimmin vedetyksi mukaan sotaan ja taistelemaan Neuvostoliiton rinnalla joko itsenäisesti tai puolustusliitossa sen kanssa. Suomen alueen katsottiin olevan tulevassa sodassa länsivaltojen kannalta houkutteleva sillanpää Neuvostoliittoon suuntautvalle hyökkäykselle. Lännen hyökkäyskiilojen arvioitiin suuntautuvan Suomen alueelle sekä pohjoisesta että etelästä. Näistä eteläisen operaatiosuunnan hyökkäyksen oletettiin alkavan suurella mairinnousuoperaatiolla.⁹

Välirauhansopimus ja siitä tehdyt tulkinnat rajoittivat Merivoimien mahdollisuuksia reagoida lännen mairinnousu-uhkaan. Uhanalaiseksi käsitetyn merirajan pituus moninkertaistui jatkosodan tilanteeseen verrattuna, jolloin pääosa rannikkoujoukoista ja alusyksiköistä operoi Suomenlahden alueella. Merkittävä osa rannikkotykistökalustosta oli jouduttu siirtämään sisämaan varikoihin ja laivastoyksiköt oli kulutettu loppuun sotavuosien taisteluissa. Laivaston merkittävin erikoisala, torpedoala, oli jouduttu käytännössä lakkauttamaan, kun sukellusveneet siirrettiin kesto säilytykseen ja moottori-

7 Polvinen 1981, s. 56–58, 61–62 sekä Suomi 2013, s. 489–495.

8 Rannikkotykkien siirto keskusvarikoihin toteutettiin vuoden 1945 kesäkuun alkuun mennessä. Suomi 2013, s. 505; Polvinen 1981, s. 58–62; KA T17367 / 2159 sal. Merivoimien esikunnan käsky N:o 573 / Op. 3 / sal. / 13.3.1945: Merivoimien käsky rauhan kannalle siirtymisestä sekä T22110 / F21 sal. Merivoimien esikunnan käsky N:o 546 / Op. 2. / sal. / 7.3.1945: Merivoimien käsky sukellusveneiden säilytyksestä.

9 KA T21622 / 4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 14.7.1945: Muistio sotilaallisesta asemastamme ja armeijamme tehtävistä nykyoloissa.

torpedoveneiltä jouduttiin poistamaan niiden pääaseistus tähtäinlaitteineen.¹⁰ Ainoa taistelukelpoinen alus, panssarilaiva Väinämöinen, luovutettiin Neuvostoliitolle maaliskuussa 1947 niin sanottujen saksalaissaatavien vuoksi.¹¹ Maihinnousuntorjuntatehtävään valmistautumista vaikeutti myös se, että merivoimien henkilöstö ja kalusto oli sitoutunut ensimmäisinä rauhan vuosina lähes täysin Suomenlahden ja Pohjois-Itämeren miinanraivaukseen. Näille alueille oli laskettu jatkosodan aikana kaiken kaikkiaan 60 000 miinaa ja raivausestettä.¹²

Suomen valtiollinen asema vakiintui vasta, kun Pariisin rauhansopimus allekirjoitettiin helmikuussa 1947. Saksan rinnalla sotineiden valtioiden rauhansopimuksen valmistelu oli aloitettu liittoutuneiden ulkoministerikokouksessa Lontoossa syksyllä 1945. Neuvostoliitto vastusti sotilaallisten rajoitusten asettamista maailmansodan eurooppalaisille häviäjävaltiaille, mutta Yhdysvallat ja Iso-Britannia pitivät kiinni rajoituksista Balkanin epäselvän tilanteen vuoksi. Neuvottelut sotilasartiklojen sisällöstä jatkuivat syksystä 1945 aina varsinaisen rauhankonferenssin alkuun, kesään 1946 saakka. Neuvotteluiden lopputuloksena kaikille Saksan rinnalla taistelleille valtioille määrättiin yhtenevät sotilaalliset rajoitukset, koska sodan voittajavaltiot eivät kyenneet enää eturistiriitojensa vuoksi sopimaan poikkeavista järjestelyistä.¹³

Rauhansopimusluonnos saatettiin Suomen poliittisen johdon tietoon heinäkuussa 1946. Pariisin rauhankonferenssiin matkustanut Suomen valtuuskunta pyrki saamaan lievennyksiä muun muassa ankarina pidettyihin sotilasartikloihin. Valtuuskunta esitti muun muassa laivastolle määrätyn kokonaistonnistorajoituksen kasvattamista 10 000 tonnista 20 000 tonniin, uppoumaltaan alle 500 tonnia olevien sukellusveneiden sallimista, ilmavoimien konemäärän kaksinkertaistamista 120 koneeseen ja sotamateriaalin varaamista kuudelle divisioonalle. Suomalaisten esityksellä ei ollut vaikutusta rauhansopimuksen muotoiluun ja joiltain osin sotilaallisia rajoituksia jopa kiristettiin ennen lopullisen rauhansopimuksen allekirjoittamista. Moottoritorpedoveneiden hankintaa ja ylläpitoa koskenut kiello langetettiin Suomelle yllättäen syksyllä 1946, kun Kreikka oli vaatinut moottoritorpedoveneiden kieltämistä Bulgarialta. Tällöin kiello päätettiin

10 Vitikka, Olavi: Merivoimat 1944–1952. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Porvoo 2006, s. 205–207.

11 KA T22110 / F26 sal. Komentaja A. Saukkosen muistio: Panssarilaiva Väinämöisen myynti, selostus sen eri vaiheista.

12 Kaiken kaikkiaan suomalaiset raivasivat vuoteen 1950 loppuun mennessä 35 000 km². Miinanraivaus päättyi Itämerellä miinanraivauskollegion ilmoituksella 31.12.1951. KA T23105 / F3 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 12 / Op.2 / 12c / sal. / 5.2.1952: Miinanraivauksen lopettaminen sekä Mattila, Tapani: Merivoimiemme sodanjälkeinen miinanraivaustyö. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 2. Helsinki 1968, s. 241, 341.

13 Evans, H. P.: British Involvement in the Finnish Peace: The Paris Peace Treaty 1947 – a Mere Formality. *From War to Cold War*. Anglo-Finnish Relations in the 20th Century. Saarijärvi 2006, s. 90–92, 99; Visuri, Pekka: Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklat: Suomea koskevien rajoitusten synty ja tulkinnat. Helsinki 1990, s. 6–8 sekä Polvinen 1981, s. 176–178.

lisätä vallinneen käytännön mukaisesti kaikkien Saksan kanssa taistelleiden valtioiden rauhansopimuksiin.¹⁴

Pariisin rauhansopimuksen perusteella Suomi ei muun muassa saanut hankkia tai ylläpitää pommikoneita, sukellusveneitä, rynnäkköaluksia, moottoritorpedoveneitä, ohjuksia, heräteimiinoja tai muita kuin iskusyöttimellä toimivia torpedoja. Meripuolustukselta kiellettiin siis kaikki moderneiksi ja hyökkäyksellisiksi luokitellut alukset ja aseet. Sota-alusten kokonaistonnisto ei saanut ylittää 10 000 tonnia ja merivoimien enimmäisvahvuudeksi määritettiin 4 500 miestä.¹⁵ Solmittu rauhansopimus osoittautui pian haasteelliseksi, sillä sen ja vuoden 1948 huhtikuussa Neuvostoliiton kanssa solmitun ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimuksen (YYA-sopimus) välillä vallitsi selkeä ristiriita. Suomen asevoimien koolle ja sotamateriaalin määrälle sekä laadulle oli asetettu selkeät rajoitteet, mutta toisaalta Suomi oli sitoutunut puolustamaan alueensa koskemattomuutta kaikin käytettävissä olevin keinoin, tarvittaessa Neuvostoliiton avustamana.¹⁶

Suurimmaksi osaksi presidentti Paasikiven toiveiden mukaisesti muotoiltu YYA-sopimus loi oman vivahteensa Suomen suvereniteetille, koska lännessä sopimuksen sotilaallinen ulottuvuus otettiin huomioon aina Suomen sotilaspoliittista asemaa määriteltäessä.¹⁷ Vaikka Suomi ei ollut täysin sidoksissa Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelmään, Neuvostoliitto saattoi käyttää YYA-sopimusta Suomen painostamiseen. Saksan tai sen liittolaisten hyökkäysuhkaan kytkeytynyt konsultaatioartikla ei vaikuttanut kovinkaan ongelmalliselta sopimuksen allekirjoitushetkellä, koska täysivaltaista Saksan valtiota ei tuolloin varsinaisesti ollut. YYA-sopimus muodostui Suomen suvereniteetin kannalta problemaattiseksi, kun Saksan liittotasavalta perustettiin vuosi YYA-sopimuksen solmimisen jälkeen.¹⁸

Saksan tilanteen ohella myös Ruotsin asema muodostui Suomen ulko- ja sotilaspoliittisen aseman kannalta ensiarvoisen tärkeäksi.¹⁹ Presidentti Paasikivi kuvasi naapurimaiden suhdetta päiväkirjassaan maaliskuussa 1955. Paasikiven käsityksen mukaan Suomen puolueettomuus vahvensi Ruotsin turvallisuutta ja Ruotsin jääminen sotilasliittojen ulkopuolelle mahdollisti Suomen pysyttelyn riippumattomana valtiona Neuvostoliiton naapurissa. Mikäli turvallisuustilanne Fennoskandian alueella järkkäisi, länsivallat kykenivät Paasikiven mukaan tukemaan Ruotsia. Suomi sen sijaan jäisi yksin,

14 Alun perin Italialle langettu kiello moottoritorpedoveneiden ylläpidosta määrättiin Kreikan vaatimuksista myös Bulgarialle. Lopulta kiello lisättiin myös muiden Saksan kanssa taistelleiden valtioiden rauhansopimuksiin. Polvinen 1981, s. 202–203, 226, 238–239.

15 Rauhansopimus Suomen kanssa. SopS n:o 20 / 1947.

16 Sopimus ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton välillä. SopS n:o 17 / 1948.

17 Koskimies 2010, s. 52 sekä Upton 2006, s. 66–68.

18 Hanhimäki, Jussi M.: Rinnakkaiseloja patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956. Saarijärvi 1996, s. 39.

19 Tynkkynen, Vesa – Jouko, Petteri: Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944–1966. Helsinki 2007 s. 13 sekä Hanhimäki 1996, s. 64–67.

joten sen oli otettava ulkopoliitikassaan huomioon Neuvostoliiton turvallisuuspyrkimykset.²⁰ Wilhelm Agrellin tulkinnan mukaan ajattelutapa Ruotsissa oli hyvin samankaltainen. Ruotsin poliittinen johto pyrki takaamaan puolueettomuuspolitiikallaan Suomelle mahdollisimman suuren liikkumavaran Neuvostoliiton naapurissa. Toisaalta Ruotsin puolustusvoimat valmistautui torjumaan Suomen alueen kautta Ruotsiin suuntautuvan hyökkäyksen.²¹

1.2. PUOLUSTUSVOIMIEN KYLMÄN SODAN HISTORIA TUTKIMUSKOHTENA

Kylmän sodan alkuvuosien poliittisen historian tutkimus käynnistyi Suomessa 1970- ja 1980-luvun taitteessa ilmestyneellä Tuomo Polvisen *Suomi kansainvälisessä politiikassa* -teossarjalla. Siinä Polvinen kuvaa Suomen kansainvälistä asemaa toisesta maailmansodasta Pariisin rauhansopimuksen solmimiseen pääasiallisesti Ison-Britannian ulkoministeriön näkemysten välityksellä. Puolustusvoimien kylmän sodan historian tutkimuksen voidaan katsoa alkaneen Neuvostoliiton romahtamisen ja kylmän sodan päättymisen jälkeen. Osasyynä puolustusvoimien kylmän sodan historiantutkimuksen tuoreuteen on ollut aihetta kohtaan tunnettu arkaluonteisuus sekä puolustushallinnon arkistoaineistoa koskevat julkisuusrajoitukset, jotka ovat voimassa joiltain osin vielä tänäkin päivänä. Sen sijaan muissa Pohjoismaissa on julkaistu viime vuosina melko kattavia tutkimuksia kylmän sodan ajan puolustuspolitiikasta, operatiivisista suunnitelmista sekä puolustuslaitosten kehityksestä.²² Siellä kylmän sodan tutkimuksella ei ole ollut samanlaista historian painolastia kuin Suomessa.

Suomalaisista tutkijoista kylmän sodan puolustuspolitiikan tutkimukseen ovat tähän mennessä paneutuneet Pekka Visuri muun muassa teoksillaan *Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985* (1989) ja *Puolustusvoimat kylmässä sodassa – Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961* (1994) sekä Pertti Salminen vuonna 1995 valmistuneella väitöstutkimuksellaan *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Tutkimukset ovat eräänlaisia perusteoksia, joissa on selvitetty Suomen puolustuspolitiikan kehittymistä ja puolustusperiaatteiden muotoutumista strategisella tasolla. Nämä teokset ovat olleet tärkeitä tutkimusaiheeseen liittyvien taustatekijöiden selvittämisessä.

20 J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. II osa, 25.4.1949–10.4.1956. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. Juva 1986, s. 486–487.

21 Agrell 2002, s. 248–253.

22 Tanskassa julkaistiin vuonna 2005 laaja selvitys maan kylmän sodan aikaisesta turvallisuuspolitiikasta, *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945–1991*. Ruotsalaisista tutkimuksista mainitakoon esimerkiksi Wilhelm Agrellin tutkimus *Fred och fruktan. Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918–2000* (Lund 2000) sekä Olof Kronvallin väitöskirja *Den bräckliga barriären. Finland i svensk säkerhetspolitik 1948–1962* (Tukholma 2003).

Suomen puolustusvoimissa kylmän sodan aikana toteutetun puolustusjärjestelmän kehittämisen ja operatiivisen suunnittelun tutkimus on jäänyt historiantutkimuksessa melko koskemattomaksi aihealueeksi. Sen käsittely aloitettiin 2000-luvun alkupuolella arkistolähteiden vapauduttua tutkijoiden käyttöön. Kattavimman yleisesityksen Suomen kahden sodanjälkeisen vuosikymmenen puolustusjärjestelyistä ovat tehneet Vesa Tynkkynen ja Petteri Jouko. Vuonna 2007 julkaistussa *Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944–1966* -teoksessa on selvitetty operatiivisen suunnittelun ja alueellisen puolustuksen kehityksen yleispiirteet. Tapio Koskimies jatkoi vuonna 2010 valmistuneessa väitöskirjassaan *Puolustuskykyinen valtio vai Ruotsin hälytyskello? Suomen sotilasstrateginen asema kylmän sodan alkuvuosien asiantuntija-arvioissa* puolustus suunnitelmien käsittelyä koko puolustusvoimien näkökulmasta. Hän tarkasteli tutkimuksessaan Ison-Britannian, Yhdysvaltojen ja Ruotsin näkemyksiä Suomen puolustuskyyvystä jatkosodan päättymisestä 1950-luvun puoliväliin ja vertasi niitä suomalaisten omiin arvioihin. Edellä mainituista tutkimuksista huolimatta esimerkiksi puolustushaarojen ja alueellisten johtoportaiden operatiivisten suunnitelmien taustat ovat toistaiseksi jääneet lähes tutkimattomiksi aihealueiksi.

Suomalaisen sotataidon historian tutkimus on jäänyt akateemisessa historiantutkimuksessa niin ikään melko marginaaliseksi tutkimussuuntaukseksi. Tutkimussuunnituksen perusteoksena voidaan pitää Vesa Tynkkynen väitöskirjaa *Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* (1996). Siinä tarkastellaan suomalaisen sotataidon kehitystä itsenäistymisestä 1950-luvun loppupuolelle saakka. Tutkimuksen ajallinen painopiste on 1920-luvun ja jatkosodan päättymisen välisessä aikakaudessa. Tynkkynen on sivunnut tutkimuksessaan sotienjälkeistä maihinnousuntorjunnan järjestelyihin liittyvää problematiikkaa ja erillisen rannikkotaktiikan asemasta käytyä keskustelua, mutta kumpikaan edellä mainituista aiheista ei ole ollut työn kysymyksenasettelun keskiössä.

Maihinnousuihin ja niiden torjuntaan liittyvä tutkimus on ollut Suomessa Sotakorkeakoulun diplomitoitit lukuun ottamatta muuta sotataidon tutkimusta vähäisempää. Vuonna 1929 julkaistu kapteeni Kustaa Inkalan tutkielma *Gallipoli. Tutkielma maa- ja merivoimien yhteistoiminnasta* on ensimmäinen suomalainen, vaikkakin nyky näkökulmasta tarkasteltuna hiukan pinnallinen analyysi maihinnousuoperaation toteutuksesta ja sen torjuntatoimien suorituksesta. Toinen, myös tämän tutkimuksen lähteenä käytetty tutkimustyö on Johan Kiveliön *Maihinnoususotatoimi ja sen torjuminen Normandiasta saatujen kokemusten valossa* (1948). Teoksessaan Kiveliö kuvasi Normandian tapahtumien avulla suurmaihinnousun toteutuksen ja ne maihinnousuntorjunnan periaatteet, joilla määrällisesti ylivoimainen vihollinen tuli torjua. Kiveliön tutkimus oli 1940-luvun loppupuolella tärkeä. Se selkeytti kuvaa maihinnousuoperaatiosta ja sen torjunnan suoritusperiaatteista aikana, jolloin aiheesta ei ollut ehditty kirjoittaa ajanmukaisia ohjesääntöjä.

1.3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Maihinnousuntorjuntakyky on usean keskinäisessä riippuvuussuhteessa olevan osatekijän muodostama kokonaisuus. Maihinnousuntorjuntakykyä ja sen osatekijöiden välisiä suhteita ei voida ymmärtää, mikäli puolustusvoimien kehittämistä ei tarkastella kokonaisuutena. Puolustusvoimien kehittämisen pääperiaatteet ymmärrettiin 1940-luvun loppupuolen ja vuoden 1966 välisenä aikana lähes samalla tavoin kuin nykypäivänä. Merkittävimpänä erona on se, että puolustusvoimia kehitettiin tuolloin kokonaisuutena, eikä järjestelmäajattelun mukaisesti rakentuvana puolustusjärjestelmänä ja sen osajärjestelminä, kuten nykyisin.

Puolustusvoimien kehittäminen perustuu muun muassa yleiseen sotatekniseen kehitykseen, Suomen sotilasstrategiseen ja -poliittiseen asemaan sekä vallitsevaan sodan kuvaan, jota ei muodosteta pelkästään teoreettisten arvioiden perusteella. Sodan kuvan muodostumiseen vaikuttavat omat sotakokemukset, muiden valtioiden käymät sodat sekä niistä tehdyt havainnot ja analyysit. Puolustusvoimien kehittämisen reunaehdoja ei voida määrittellä pelkästään edellä kuvattujen sotilaallisten tekijöiden avulla, vaan siinä on otettava huomioon valtion taloudelliset voimavarat ja kansainvälisten sopimusten mahdollisesti asettamat rajoitteet.

Edellä kuvatut osatekijät ovat luoneet perustan puolustusvoimien kehittämiselle jatkosodan päättymisestä lähtien. Ne kirjattiin muun muassa maanpuolustuksen kokonaisjärjestelyjä vuosina 1945–1949 tarkastelleen puolustusrevision loppumietintöön. Jäsentelytapa säilyi samankaltaisena 1960-luvun puoliväliin saakka, sillä vuonna 1962 laaditussa ja vuonna 1965 puolustusvoimien sisäiseen käyttöön otetussa *Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla* -kirjasessa kehittämistyön periaatteet kuvattiin lähes samalla tavoin kuin reilua vuosikymmentä aiemmin.²³

Puolustusvoimien kehittämistä ohjaavat reunaehdot luovat yhdessä meripuolustuksen tehtävien kanssa perusteet eri puolustushaarojen kehittämiselle. Puolustusrevision määrittä loppumietinnössään rannikkotyökistöstä ja laivastosta muodostettujen merivoimien tehtäviksi merivalvonnan ja puolueettomuusvartiointin, merenkulun suojaamisen ja rannikkoalueen puolustamisen mereltä tulevaa hyökkäystä vastaan. Rannikkotyökistön ja laivastosta vuonna 1952 muodostettujen merivoimien tehtävät eivät muuttuneet 1960-luvun puoliväliin mennessä, vaikka meripuolustusta ei organisoitu revision esityksen mukaisesti.²⁴ Käytännössä mereltä tulevan hyökkäyksen torjunta tarkoitti Suomen rannikolle suuntautuvan maihinnousun torjumista kaikkien puolustus-

23 Puolustusrevision loppumietinnössä ei käytetty puolustusratkaisu-termiä, mutta puolustusratkaisuun vaikuttavien samojen osatekijöiden ymmärrettiin asettavan reunaehdoja puolustusvoimien kehittämiselle. Vrt. Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa I, s. 1–22, 32–65 sekä Puolustusvoimien kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki 1962, s. 11–20 ja kirjaseen liitetty Pääesikunnan lähete.

24 Vrt. Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa II, s. 17–18 sekä Puolustusvoimien kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki, s. 51 sekä Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Porvoo 2006(a), s. 246–248.

haarojen, eli maa-, meri- ja ilmavoimien joukoin, koska laivasto- ja rannikkoujoukkojen voimat eivät yksinään riittäneet maihinnousun torjumiseen.²⁵

Meripuolustuksen samoin kuin koko puolustusvoimien kriisiajan toimintavalmiutta ylläpidetään operatiivisella suunnittelulla. Se perustuu muun muassa puolustusvoimille ja puolustushaaroille asetettuihin tehtäviin, uhka-arvioon sekä sotateknisen ja sotataidollisen kehityksen arviointiin.²⁶ Uhka-arvio on aina epätäydellisiin tietoihin perustuva subjektiivinen oletus hyökkääjän operaatioiden kokonaistavoitteista. Tässä tutkimuksessa painottuvat lisäksi arviot hyökkääjän maihinnousukyvyistä ja Suomen rannikolle suuntautuvien maihinnousujen toteutusmahdollisuuksista.

Uhka-arvion perusteella laaditaan muun muassa maihinnousuntorjuntaan osallistuvien joukkojen liikekannallepano- ja puolustus suunnitelmat eli niin sanotut operatiiviset suunnitelmat. Niitä ylläpidetään ja tarkennetaan muutaman vuoden välein toteutettavien suunnittelukierrosten avulla.²⁷ Valmiiden operatiivisten suunnitelmien perusteella voidaan arvioida suunnitelmavalmiutta eli sitä, kuinka suunnitelmissa on kyetty arvioimaan maihinnousu-uhkaa, millä tarkkuudella suunnitelmat on laadittu ja miten niissä on otettu huomioon esimerkiksi eri puolustushaarojen ja aselajien välinen yhteistoiminta.

Suunnitelmavalmius on vain yksi maihinnousuntorjuntakyvyn osatekijä, eikä sen perusteella voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä meripuolustuksen todellisesta torjuntakyvystä. Puolustustaisteluiden aloittaminen ei ole käytännössä mahdollista, jos liikekannallepanossa perustettavilla joukoilla ei ole käytössään tarvittavia sotavarusteita. Sotavarustehankinnat perustuvat Pääesikunnan johdolla valmistettuihin usein pitkän aikavälin hankintaohjelmiin. Niiden laadintaan vaikuttavat muun muassa aiemmin hankitun puolustusmateriaalin määrä ja laatu sekä eri puolustushaaroille operatiivisissa suunnitelmissa määritetyt tehtävät.

Yksi merkittävimmistä hankintaohjelman sisältöön vaikuttavista tekijöistä on operatiivisessa suunnittelussa käytetty uhka-arvio. Siitä voidaan muokata poliittista päätöksentekoa varten yleisluonteisempi uhkamalli, jossa ei erikseen nimitä hyökkäävää valtiota.²⁸ Kattavasta valmistelusta huolimatta puolustusmateriaalihankintoja ei välttämättä voida toteuttaa suunnitellulla tavalla, koska niiden toteuttaminen on riippuvainen valtion taloudellisesta tilanteesta.

Operatiiviset suunnitelmat sekä käytettävissä oleva ja hankittavaksi suunniteltu puolustusmateriaali määrittelevät reunaehdot operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseksi eli niille käytännön toimenpiteille, joiden mukaisesti sodan ajan joukkoja käytetään vihollisen hyökkäyksen torjumiseen. Operaatiotaidon ja taktiikan periaatteet

25 Esim. Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa I, s. 168 sekä osa II, s. 17–18.

26 Hollo, Ilkka: Suomen puolustusratkaisu. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. Hämeenlinna 2002, s. 136.

27 Ibid.

28 Esim. Puolustusvoimien kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki 1962, s. 51–53.

kuvataan ohjesäännöissä ja oppaissa ja niitä sovelletaan rauhan aikana muun muassa erilaisissa sota- ja karttajarjoituksissa.

Sodan ajan kokoonpanojen kehittäminen on kiinteästi kytköksissä taktiikan kehittämiseen. Kokoonpanoja joudutaan tarkentamaan, uusimaan ja hylkäämään muun muassa uhka-arviossa tapahtuvien muutosten, käytettävissä olevan taistelu- ja kuljetusvälinemateriaalin määrän ja laadun sekä joukoille asetettujen tehtävien perusteella. Myös joukkojen uudet käyttö- ja toimintaperiaatteet aiheuttavat usein muutostarpeita. Kokoonpanojen muutoksilla pyritään siihen, että ne soveltuvat mahdollisimman hyvin operatiivisissa suunnitelmissa määritettyjen tehtävien toteuttamiseen.

Tässä tutkimuksessa meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittymistä tarkastellaan maihinnousu-uhkassa, sen torjumiseksi tehdyissä operatiivisissa suunnitelmissa, puolustusmateriaalihankinnoissa ja hankintasuunnitelmissa sekä operaatiotaidossa ja taktiikassa tapahtuneiden muutosten avulla. Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittymisestä vuosina 1944–1966. Vuonna 1966 puolustusvoimissa siirryttiin sotilaslääniä asemaa korostavaan alueelliseen puolustusjärjestelmään. Tällöin vuonna 1952 käyttöön otettu neliportainen johtosuhderakenne muutettiin kolmeportaiseksi ja meripuolustuksen johtosuhteet, sodan ajan kokoonpanot ja joukkojen käyttöperiaatteet muuttuivat merkittävästi.

Tutkimuksen pääongelmana on, miten Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakykyä kehitettiin ja suunniteltiin kehitettävän jatkosodan päättymisestä vuoteen 1966.

Tutkimuksen pääongelmaan vastataan seuraavien alakysymysten avulla:

- Millaisia uhkakuvia Suomen meripuolustuksella oli vuosina 1944–1966 ja miten ne vaikuttivat meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen?
- Miten sotakokemukset vaikuttivat sotienjälkeiseen operatiiviseen suunnitteluun sekä operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen?
- Miten alueellisen puolustuksen periaatteiden ja operatiivisten suunnitelmien muutokset vaikuttivat meripuolustuksen kehittämissuunnitelmiin ja maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen?
- Miten materiaalihankintasuunnitelmat ja materiaalivalmiuden kehittyminen vaikuttivat maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen?
- Miten meripuolustuksen joukkojen operaatiotaitoa ja taktiikkaa sekä eri viranomaisten, puolustushaarojen ja aselajien välistä yhteistoimintaa kehitettiin jatkosodan päättymisestä vuoteen 1966?

Tutkimusmenetelmä perustuu perinteiseen historiantutkimuksen metodiin eli aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin: asetettu tutkimusongelma ratkaistaan kvalitatiivisesti valittua lähdeaineistoa vertailemalla ja analysoimalla. Asetettuun tutkimuskysymykseen vastataan aineistolähtöisen eli induktiivisen päättelyn avulla. Sen yhteydessä on otettu huomioon lähdekritiikki, erityisesti muistitietoaineiston osalta.

Vaikka tämän tutkimuksen ensisijaisena metodina on käytetty perinteiselle historian tutkimukselle tunnusomaista ongelmanratkaisutapaa, siihen sisältyy myös aatehistorialliselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä. Puolustusjärjestelmän ja taktiikan kehitystä tutkittaessa joudutaan usein turvautumaan aatehistorian tutkimukselle ominaisen vaikutemallin käyttöön. Sen avulla selitetään, keneltä vaikutteita omaksuttu ja miten vaikutteiden omaksuminen on tapahtunut.²⁹

Tässä tutkimuksessa vaikutemallia on hyödynnetty erityisesti niissä tulkinnoissa, jotka liittyvät operaatiotaidon ja taktiikan kehittämistä sekä sodan kuvaa ja sotilaallista uhkaa käsittelevien ajatusten syntyyn ja leviämiseen. Ajatusten syntyhistoriaa ja taustoja on selitetty muun muassa henkilöiden omakohtaisilla kokemuksilla, virka-asemalla sekä ajatusten syntyyn vaikuttaneilla olosuhteilla. Ajatusten leviämistä on puolestaan tarkasteltu eri lähteiden, kuten tutkielmien, artikkeleiden ja niiden luonnosten sekä ohjesääntöjen, sisältöjä vertailemalla.

Kaikki maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen liittyneet ajatukset eivät lopulta toteutuneet. Useimmiten syynä oli resurssipula tai aikalaisten esittämä voimakas kriittikki. Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu myös sellaisia toteutumattomia ideoita, jotka liittyivät olennaisesti maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen käytyyn diskurssiin. Tarkastelulle on perusteensa, sillä luonnosasteelle jääneet ideat vaikuttivat omalta osaltaan maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen liittyvän kirjoittamattoman kehittämisprosessin etenemiseen ja uusien ajatusten muotoiluun.

1.4. TUTKIMUKSEN RAJAUKSET JA RAKENNE

Rajausperusteet

Kuten edellä on havaittu, asetettua tutkimuskysymystä ei voida ratkaista tarkastelemalla tutkimuskohdetta pelkästään puolustusvoimien näkökulmasta. Muutoin syy-seuraussuhteiden selvittäminen jäisi vaillinaiseksi. Tutkimuskysymykseen vastaamiseen vaikuttaa laajempi kokonaisuus, joka muodostuu Suomen ulko- ja puolustuspolitiikan, kauppaja- ja työllisyyspolitiikan sekä ratifioitujen kansainvälisten sopimusten ja sitoumusten muodostamasta kokonaisuudesta.

Kylmän sodan aikana vallinnut itä- ja länsiryhmittymän välinen vastakkainasettelu aiheutti jännitteitä liittoumien raja-alueilla. Ne purkautuivat Euroopassa lähinnä poliittisina kriiseinä, joiden perimmäisenä syynä oli kummankin liittouman pyrkimys sotilaallisen, poliittisen, taloudellisen ja ideologisen valtapiirinsä laajentamiseen. Jännitteet ulottuivat myös Suomeen, joka jäi kylmässä sodassa sosialistisen idän ja kapitalistisen lännen raja-alueelle.

29 Lisää aatehistoriallisesta selittämisestä esim. Ylikangas, Heikki: Mitä on historia ja millaista on sen tutkiminen. Riika 2015, s. 112–123 sekä Hyrkkänen, Markku: Aatehistorian mieli. Jyväskylä 2002. Ks. erityisesti s. 136–157.

Vaikka Suomen poliittinen johto pyrki hankkimaan tunnustuksen maan puolueettomuudelle, Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimus loi puolueettomuuspyrkimyksille oman erityisvivahteensa. Lännessä katsottuna Suomen ja Neuvostoliiton suhteet tiivistyivät entisestään 1950-luvulla alkaneen ja koko kylmän sodan ajan kasvaneen bilateraalikan myötä. Suomen ja Neuvostoliiton läheisten suhteiden vuoksi Suomeen ei luotettu lännessä täysin. Suomelle ei esimerkiksi myyty uusimpia asejärjestelmiä tai puolustustarvikkeita, koska niiden kehittyneempien teknisten komponenttien arveltiin lopulta joutuvan neuvostoliittolaisten käsiin. Sen sijaan Neuvostoliitto tarjosi YYA-kumppanilleen melko uudenaikaisia puolustustarvikkeita pääsääntöisesti jopa melko edullisesti. Ulkopoliittisten tekijöiden lisäksi oman lisämausteensa meripuolustuksen materiaaliseen kehittämiseen toivat kotimaisen työllisyyspolitiikan velvoitteet, jotka liittyivät etenkin alushankintoihin.

Tutkimusajanjakso ulottuu jatkosodan päättymisestä vuoteen 1966. Moskovan vuoden 1944 välirauhan ja Pariisin rauhansopimuksen välistä aikaa on pidetty yleisesti ottaen puolustusvoimien demobilisoinnin ja sotienjälkeisen aikakauden vaatimuksiin sopeuttamisen aikana, jolloin kaikenlainen sotilaallinen suunnittelutyö oli keskeytyksissä. Väite ei pidä täysin paikkaansa, sillä puolustusvoimissa ryhdyttiin laatimaan ensimmäisiä uhka-arvioita sekä suunnittelemaan uusia rauhan ja sodan ajan kokoonpanoja melko pian toisen maailmansodan päättyttyä.³⁰ Valtioneuvoston asettama puolustusrevisiokomitea aloitti niin ikään työskentelynsä kesäkuussa 1945. Sen tehtävänä oli laatia esitys puolustusvoimien uudelleen organisoimiseksi.

Tutkimuksen luonteva päätepiste on vuosi 1966, jolloin puolustusvoimissa siirryttiin sotilasläänien asemaa korostavaan alueelliseen puolustusjärjestelmään. Meripuolustuksen osalta muutos tarkoitti muun muassa 1940-luvun loppupuolella luotujen meripiirikokoonpanojen poistamista perustamistehtävälueteloista ja niiden tehtävien siirtämistä sotilasläänien vastuulle. Kaiken kaikkiaan muutos oli merkittävin sitten 1950-luvun alkuvuosien, jolloin meripuolustuksen sodan ajan johtosuhdejärjestelyt oli vahvistettu ensimmäistä kertaa sitten jatkosodan päättymisen.³¹ Tutkimusperiodin päätös vuosi on perusteltavissa myös sillä, että vuoden 1966 organisaatiomuutoksen jälkeen laaditut operatiiviset suunnitelmat ovat vielä salassa pidettäviä asiakirjoja.

Vaikka tutkimuksen ajallinen rajaus on ulotettu vuoteen 1966 saakka, ei tähän tutkimukseen ole sisällytetty 1960-luvun alkuvuosina toteutettua puolustusvoimien alueellisen puolustusjärjestelmän suunnittelutyötä. Vuonna 1966 käyttöön otetun sotilaslääniorganisaation ja sotilasläänien sodan ajan kokoonpanoihin kuuluneiden rannikkoalueiden aiheuttamia muutoksia käsitellään pintapuolisesti tutkimuksen epilogissa.

30 Esim. KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely liitteinen.

31 Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. *Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Porvoo 2006, s. 461–463.

Tutkimuksen maantieteellisenä tarkastelualueena on koko Suomen rannikko, koska varsinkin 1940-luvun loppupuolella mahdollisella hyökkääjällä arveltiin olevan kyky maihinnousuoperaation toteuttamiseen koko rannikkoalueella.³² Sen sijaan sisävesistöissä toteutettavien maihinnousujen ja ylimenohyökkäysten torjunta on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Tutkimuksen yhteydessä tarkastellaan niitä joukkoja, jotka olisivat operatiivisten suunnitelmien perusteella ottaneet osaa maihinnousuntorjuntaan. Näitä olivat merivoimien laivastoyksiköt, ilmavoimien lentoyoukot, merivartiostojen yksiköt ja ne maavoimien joukot, joiden tehtävä liittyi välittömästi maihinnousuntorjuntaan. Näistä esimerkkeinä mainittakoon Ahvenanmaalle keskitettävät rajavartiolaitoksen ja puolustusvoimien joukot sekä eteläiselle rantamaalle vastahyökkäykseen valmistautuneet panssarivoimat. Tutkimuksessa kiinnitetään erityistä huomiota eri viranomaisstahojen³³ ja puolustushaarojen välisen yhteistoiminnan suunnitteluun.

Tutkimuksessa käsitellään liikekannallepanojärjestelyitä ja merivalvontajärjestelmän kehittymistä vain niiltä osin, kun ne liittyvät suoranaisesti maihinnousuntorjuntakykyyn tai sen kehittämiseen. Tällaisia kokonaisuuksia ovat muun muassa yleiset joukkojen perustamis- ja liikekannallepanosuunnitelmat ja niissä tapahtuneet muutokset sekä merivalvonnan kehittämiseen liittyvät järjestelmähankinnat.

Sodan ajan joukkojen koulutuskysymyksiä tai joukkojen sotakelpoisuutta tarkastellaan niin ikään pintapuolisesti, koska asevelvollisia ei koulutettu tutkimuksen tarkasteluajanjakson aikana nykymuotoisen joukkotuotantojärjestelmän mukaisesti.³⁴ Koulutustoiminnan rajaamista tutkimuksen ulkopuolelle puoltaa myös se, että puolustusvoimissa aloitettiin ensimmäiset sotienjälkeiset joukkokohtaiset kertausharjoitukset vasta vuonna 1962 ja alkuvaiheessa kertausharjoitettujen joukkojen määrät jäivät melko pieniksi. Suuremmat joukkokohtaiset harjoitukset alkoivat vasta vuonna 1968 eli kaksi vuotta alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtymisen jälkeen.³⁵

Lähes kaikelle kylmän sodan sotilashistoriaan liittyvälle tutkimukselle on leimallista käytettävissä olevien arkistoaineistojen fragmentoitunut luonne. Vaikka yksittäiset valtiot ovat julkistaneet otteita kylmän sodan aikaisista operatiivisista suunnitelmistaan, Pohjois-Atlantin puolustusliitto (Nato) ja Venäjän federaatio ovat pitäneet lähes kaikki sotilaalliseen valmiuteen liittyvät asiakirjat tutkijoiden ulottumattomissa. Entis-

32 Esim. KA T21622 / 4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 14.7.1945: Miestie sotilaallisesta asemastamme ja armeijamme tehtävistä nykyoloissa sekä T21369 / Dg125. Komendantikapteeni Pirhosen ja kapteeni Turkin alustus 15.5.1947: Suomen rannikkojen tärkeimmät maihinnousukohteet ja vihollisen operatiiviset tavoitteet.

33 Puolustusvoimat, rajavartiolaitos, merenkulkuhallitus (nyk. Liikennevirasto, Meritaito OY ja Finnipilot Pilotage OY).

34 Nykyisin käytössä olevan varusmieskoulutuksen perustana on sodan ajan joukkojen henkilöstötarve. Pääosa varusmiespalveluksen suorittaneista asevelvollisista sijoitetaan valmiina yksikköinä sodan ajan joukkoihin siinä kokoonpanossa, jossa varusmieskoulutus on toteutettu. Liesinen, Kalle: Puolustusvoimien koulutusjärjestelmä. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. Hämeenlinna 2002, s. 148–149.

35 Sundbäck, Esa: Koulutus 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Porvoo 2006, s. 276–277 sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.

ten Varsovan liiton maiden arkistoista löytyvien yksittäisten sotapelien ja harjoitussuunnitelmien avulla on voitu muodostaa suuntaa-antava kuva Keski-Euroopassa tehdyistä operatiivisista valmisteluista.³⁶ Ne eivät kuitenkaan mahdollista pitkälle menevien johtopäätösten tekemistä Pohjois-Euroopan osalta, koska Neuvostoliitto vastasi todennäköisesti yksin Suomeen ja Skandinavian pohjoisosiin suuntautuvien operaatioiden suunnittelusta. Sen vuoksi tässä tutkimuksessa ei suoritettu vertailuja Suomen, Neuvostoliiton ja Naton operatiivisten suunnitelmien tai uhka-arvioiden välillä.

Rakenne

Tutkimuksen rakenne on kronologisen ja temaattisen käsittelytavan yhdistelmä. Pääluvut etenevät kronologisesti ja kunkin pääluvun rajavuodet on määritetty tutkimusaiheeseen liittyvien murroskohtien perusteella. Luvuissa 3–5 käsitellään alakysymysten aiheita temaattisesti. Vaikka varsinainen tutkimusajanjakso alkaa syyskuusta 1944, ei 1940-luvun loppupuolella laadittujen meripuolustuksen kehittämis- ja kokoonpanosuunnitelmien tai joukkojen operatiivisten ja taktisten käyttöperiaatteiden ymmärtäminen olisi mahdollista ilman toisen maailmansodan aikana saatujen sotakokemusten tuntemusta. Sen vuoksi tutkimuksen toisessa luvussa käsitellään vihollisen maihinnousmahdollisuuksista 1930- ja 1940-luvulla esitettyjä käsityksiä, kotimaan meririntamalla saatuja sotakokemuksia ja Saksan merivoimien joukkoihin vuosina 1942–1944 suuntautuneiden opintomatkojen oppeja.

Tutkimuksen kolmannessa luvussa perehdytään puolustusrevisiossa ja puolustusvoimissa 1940-luvun loppuvuosina tehtyihin meripuolustuksen uudelleenjärjestelysuunnitelmiin. Suunnittelutyöhön liittyi kiinteästi niin rauhan kuin sodan ajan kokoonpanojen laadinta sekä maihinnousuntorjunnan operatiivisten ja taktisten periaatteiden teoreettinen kehittäminen. Tutkimuksen neljännessä luvussa tarkastellaan esimerkiksi vuonna 1952 toteutetun puolustusvoimien uudelleenjärjestelyn mukanaan tuomia vaikutuksia meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyille. Viimeisessä pääluvussa, *Lännen maihinnousu – teoreettinen vaihtoehto*, käsitellään muun muassa Porkkalan vuokra-alueen palautuksen vaikutuksia uhka-arvioihin ja operatiiviseen suunnitteluun. Lisäksi luvussa tarkastellaan yleisissä puolustusperiaatteissa 1950-luvun lopulla tapahtuneita muutoksia ja niiden vaikutuksia meripuolustukseen.

36 Esim. Mastny, Vojtech: *Imagining War in Europe – Soviet Strategic Planning. War Plans and Alliances in the Cold War. Threat Perceptions in the East and West.* Milton Keynes 2006, s. 15–16 sekä Jensen, Frede P.: *The Warsaw Pact's Special Target. Planning the Seizure of Denmark. War Plans and Alliances in the Cold War. Threat Perceptions in the East and West.* Milton Keynes 2006, s. 98.

1.5. TUTKIMUKSEN LÄHDEAINEISTOSTA

Tutkimus perustuu pääosin aiemmin käyttämättömään laajaan primääriaineistoon ja sille on leimallista mittava yksittäisten lähteiden määrä. Varsinkin arkistolähteiden osalta lähdepohja on muodostunut paikka paikoin erityisen sirpaleiseksi. Se on aiheuttanut myös haasteita operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen liittyvän aineiston analysoinnissa ja lähdekriittisessä tarkastelussa. Tutkimustyön aikana on useasti noussut esiin kysymys, kuinka yksittäisten lähteiden, kuten asiakirjojen tai lehtiartikkelien, sisältämä tieto on vaikuttanut esimerkiksi operatiivisten suunnitelmien laadintaan tai taktiikan kehittämiseen ja kuinka niiden vaikuttavuutta voidaan arvioida tieteellisesti luotettavalla tavalla.

Tässä tutkimuksessa ongelma on ratkaistu siten, ettei lähteitä ole arvioitu pelkäämään niiden sisältämän informaation perusteella, vaan arvioinnissa on otettu huomioon muun muassa lähteiden laatijoiden taustahistoria ja virka-asema. Edellä kuvatusta arviointimenetelmästä huolimatta käytettävissä oleva lähdeaineisto ei ole aina mahdollistanut aukottoman päättelyketjun muodostamista. Esimerkiksi ohjesääntöjen kirjoittamisprosessissa käytettyä materiaalia tai lausunnoille lähetettyjä luonnosversioita ei ole säilytetty arkistoissa ohjesääntöjen valmistumisen jälkeen muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Sen vuoksi ohjesääntöjen kirjoittamiseen liittyvien taustatekijöiden selvittämisessä on jouduttu käyttämään apuna muun muassa Sotakorkeakoulun diplomitoita ja taktiikasta kirjoitettuja artikkeleita. Lisäksi ohjesääntöjen sekä artikkelien ja diplomitoiden sisältöjen vertailulla on pyritty selvittämään muun muassa ohjesääntöjen kirjoittamiseen osallistuneita henkilöitä ja kirjoitustyöhön liittyneitä taustatekijöitä. Heikompaan todistusvoimaan perustuneet johtopäätökset ja tulkinnot on pyritty tuomaan tekstissä selkeästi esiin.

Arkistolähteet

Tutkimuksen kannalta tärkeimmän aineiston muodostavat Kansallisarkistoon luovutetut puolustusvoimien arkistokokoelmat. Tutkimuksen lähdekartoituksen yhteydessä käytiin läpi kaikkien meripuolustuksen kehitystyöhön osallistuneiden johtoportaiden operatiivisen alan salaiset ja OT-salaiset³⁷ aineistot. Tällaisia arkistokokonaisuuksia olivat muun muassa Pääesikunnan ja Merivoimien esikunnan operatiivisten osastojen, divisioonien operatiivisten toimistojen sekä laivasto- ja rannikkotyökistöjoukko-osastojen arkistot.

Salaisia asiakirjoja voidaan pitää operatiivisen suunnittelun ja materiaalihankeiden osalta julkisia asiakirjoja luotettavampina, koska niiden laadintaan ja käsittelyyn osallistui aiheiden arkaluontoisuudesta johtuen vain tarkoin rajattu joukko puolustus-

37 Operatiivinen ja toimintavalmiusasiakirja. Vuonna 1948 operatiivisen suunnittelun käynnistyttyä merkittiin puolustusvoimien tärkeimmät sotilaallisen valmiuden ja suunnittelun piiriin kuuluvat asiakirjat OT-merkinnällä. Tynkkynen, Vesa (*diss.*): Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittämisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996, s. 19.

voimien henkilöstöstä. Toisaalta salaisiinkaan asiakirjoihin ei välttämättä kirjattu kaikkea tietoa. Esimerkiksi Neuvostoliiton uhkaa ja sotilaallista voimaa käsiteltiin 1940- ja 1950-luvulla varsin suppeasti. Muutos oli varsin merkittävä, kun sitä verrataan sotia edeltäneisiin vuosikymmeniin. Tuolloin Neuvostoliiton hyökkäysuhkaa ja puna-armeijan taktiikkaa analysoitiin sotilaslehdistössä varsin avoimesti.³⁸

Onkin todennäköistä, ettei Neuvostoliiton uhkaan liittyviä asioita haluttu kirjata arkistoitaviin asiakirjoihin, vaan niitä käsiteltiin joko suullisesti tai epävirallisissa ja myöhemmin tuhoutuissa muistioissa. Salaisiksi luokiteltuja asiakirjoja tuhottiin usein myös helpommin kuin julkisia. Esimerkiksi operatiivisten suunnitelmien tarkistamisen yhteydessä polttamalla hävitettyjä alkuperäisiä sivuja on ollut mahdotonta löytää. Näitä lähdeaineiston ”aukkoja” on pyritty paikkaamaan muun muassa puolustusministeriön arkiston yhteyteen liitettyillä puolustusneuvoston asiakirjoilla sekä aikalaisten haastatteluilla.

Tutkimuksen kannalta yksi tärkeimmistä arkistonmuodostajista on Pääesikunnan³⁹ operatiivinen osasto. Sen arkistoon on koottu keskeiset operatiivisen suunnittelun runkoasiakirjat eli koko valtakunnan puolustus suunnitelmat ja sotilaalliset uhka-arviot. Lisäksi puolustushaarat ja aselajit toimittivat operatiiviselle osastolle omaan suunnittelutyöhönsä liittyviä asiakirjoja joko tarkastettaviksi ja hyväksyttäviksi tai tiedottivat operatiivista osastoa oman suunnittelutyönsä etenemisestä. Sen vuoksi operatiivisen osaston arkistoaineiston avulla on voitu muodostaa kokonaiskuva tutkimusajanjakson aikana tehdyistä puolustus suunnitelmista. Tätä kuvaa on täydennetty muun muassa Merivoimien, Laivaston ja divisioonien esikuntien operatiivisen alan arkistomateriaalilla.

Pääesikunnan järjestelyosastossa tehty sodan ajan kokoonpanojen suunnittelutyö ja sen perusteella laaditut sodan ajan kokoonpano- ja määrävahvuuskirjat muodostavat yhdessä ohjesääntöjen kanssa operaatiotaidon ja taktiikan tutkimuksen perustan. Pääesikunnan järjestelyosaston aineisto osoittautui tutkimustyön aikana varsinaiseksi aarreaitaksi, sillä sodan ajan kokoonpanojen valmisteluun liittyvät asiakirjat on arkistoitu lähes täydellisenä kokonaisuutena. Aineistoon kuuluu useita diarioimattomia luonnosasiakirjoja, pöytäkirjoja ja muistioita, joiden avulla on pystytty selvittämään muun muassa kokoonpanojen kehitystyöhön liittyviä taustatekijöitä. On kuitenkin huomattava, etteivät järjestelyosastolla laaditut sodan ajan kokoonpanojen määrävahvuudet vastanneet aina kylmän sodan aikakauden todellisuutta. Ne olivat enemmänkin eräänlaisia taivoitevahvuuksia, jotka pyrittiin saavuttamaan pitkän aikavälin aikana.

38 Esim. Nihtilä, V.: Puolustuksemme järjestyksen ja suorituksen tarkoituksenmukaisuus venäläisten hyökkäysperiaatteet huomioon ottaen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 3. Helsinki 1935, s. 15–38; Wiitanen, A. O.: Puna-armeijan tykistö ja sen taisteluohtesääntö vertailun valossa. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 3. Helsinki 1935, s. 39–82 sekä Sauramo, L. J.: Ahvenanmaan sotilaallinen ja sotilaspoliittinen merkitys. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 5. Helsinki 1937, s. 208–218.

39 Nykyinen Pääesikunta tunnettiin sodan aikana nimellä Päämaja. Päämajan siirryttyä rauhanaikaiseen kokoonpanoon vuonna 1945 sen nimeksi tuli Puolustusvoimain pääesikunta (Pv.PE). Pääesikunta-nimitystä ryhdyttiin käyttämään vuonna 1952.

Ohjesääntöjen kirjoittamiseen ja sotaharjoituksiin liittyvä materiaali on ollut laatimishetkestä lähtien pääsääntöisesti julkista ja se on taltioitu Pääesikunnan koulutusosaston ja Merivoimien esikunnan koulutustoimiston arkistoihin. Edellä mainittujen arkistokokonaisuuksien lisäksi Sotakorkeakoulun luentomonisteen ja karttajarjoitukset osoittautuivat taktiikan kehittämiseen liittyvien kysymysten selvittämisessä tärkeäksi aineistoksi. Etenkin meritaktiikka perustui 1960-luvun puoliväliin saakka lähinnä vahvistamattomiksi jääneisiin luonnohjesääntöihin, jotka tuhottiin virallisten ohjesääntöjen valmistuttua. Sen vuoksi Sotakorkeakoulun arkistomateriaali on mahdollistanut yhdessä diplomitöiden ja sotilaslehdistöissä julkaistujen artikkelien kanssa kokonaiskuvan luomisen vuosien 1945–1966 aikana laivasto- ja rannikkojoukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteissa sekä meri- ja rannikkotaktiikassa tapahtuneista muutoksista.

Sotakorkeakoulun oppilasupseereiden laatimilla diplomitöillä on voitu osaltaan täydentää meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen liittyvää kokonaiskuvaa. Useissa diplomitöissä on myös esitetty perusteltuja ajatuksia operaatiotaidon ja taktiikan kehittämisestä. Esimerkkinä näistä diplomitöistä mainittakoon Jouko Pirhosen *Laivasto-toiminta saaristotaisteluissa Suomen olosuhteissa* (1948). Pirhonen pohti työssään laivastoyksiköiden käyttöä saaristossa osana suurmaiainnoston torjuntaa. Sotakorkeakoulun diplomitöitä voidaan käyttää kvantitatiivisena lähdeaineistona. Tutkimustöiden aihepiirejä ja valmistumisajankohtia vertailemalla voidaan selvittää karkeasti kulloinkin Suomessa vallinneet sotataidolliset kiinnostuksen kohteet, koska suurin osa tutkielmista oli Pääesikunnan eri osastojen, puolustushaaraesikuntien ja sotakoulujen teettämiä tutkimuksia tilaajia kiinnostaneista aiheista.

Pelkästään puolustushallinnon virallista arkistomateriaalia käyttämällä asetettuun tutkimuskysymykseen olisi voitu vastata vain osittain, joten tutkimuksen lähteenä on käytetty myös yksityisarkistojen aineistoja. Tutkimuksessa hyödynnetyjen yksityisarkistojen lukumäärä osoittautui odotettua pienemmäksi, koska meri- ja rannikkotykitöupseerit eivät ole juurikaan luovuttaneet omia yksityiskokoelmiinsa entiseen Sota-arkistoon tai nykyiseen Kansallisarkistoon. Lukumääräisesti vähäisistä meripuolustuksen upseeriston yksityiskokoelmista ansaitsee erityismaininnan kommodori Kalervo Kijasen arkisto. Sen yhteyteen on taltioitu tiettävästi ainoa jäljellä oleva kappale 1950-luvun alkupuolella kirjoitetusta Merisotaohjesäännön saaristotaisteluista käsittelevästä luvusta. Ohjesääntöä käytettiin luonnoksena muun muassa Sotakorkeakoulun opetuksessa ja saaristotaisteluista käsittelevä osa oli yksi ohjesäännön tärkeimmistä luvuista.

Tämän tutkimuksen kannalta yhdeksi tärkeimmäksi yksityiskokoelmaksi osoittautui Sotatieteellisen neuvottelukunnan tutkimustyökokoelma, jota on hyödynnety tieteellisessä tutkimuksessa varsin vähän. Sotatieteellinen neuvottelukunta perustettiin kesäkuussa 1953 sotatieteellistä tutkimustyötä harrastavien ja julkaisutoimintaa tukevien upseeriyhdistysten yhteyselimeksi. Perustamisen yhteydessä neuvottelukunnalle luotiin keskuskortisto ja tutkimuskokoelma.⁴⁰ Siihen liitettiin muun muassa Suomen Sota-

40 KA Pk2610 / 10. Suomen Sotatieteellinen Seura ry:n vuosikertomus toimintavuodelta 1953–1954.

tieteelliselle Seuralle laaditut julkaisemattomat tutkielmat ja esitelmät sekä *Tiede ja Ase*-vuosikirjaan tarkoitetut artikkeliehdotukset. Näiden ensisijaisesti yleisesikuntaupseeriden laatimien kirjoitusten avulla on kyetty arvioimaan muun muassa sitä, millaisena Suomeen suuntautuvaa maihinnousu-uhkaa pidettiin 1950- ja 1960-luvulla ja miten rannikkojoukkoja haluttiin kehittää maihinnousuntorjuntataisteluita varten.

Myös Tasavallan Presidentin Arkistosäätiön eli Urho Kekkosen arkiston (UKA) arkistoaineiston avulla on voitu täydentää lähinnä uhka-arvioihin ja puolustusmateriaalihankintoihin liittyviä yksityiskohtia. Ylipääällikkönä ja ulkopoliittikan johtajana toimineelle presidentti Urho Kekkoselle toimitettiin salaiseksi luokiteltuja asiakirjoja, joista tärkeimpinä pitämänsä Kekkonen taltioi muistelmiaan varten. Sen vuoksi Urho Kekkosen arkistoon onkin muodostunut ainutlaatuinen ja osin uniikki sotilaallista maanpuolustusta koskevien asiakirjojen kokoelma.

Painetut lähteet

Ohjesääntöjen eli eräänlaisten toimintatapaohjeiden voidaan sanoa olevan operaatio-aidon ja taktiikan virallinen perusta. Tutkimustyön kannalta tärkeimpiä ohjesääntöjä ovat Kenttäohjesäännöt, joissa esitetään yhtymien ja puolustushaarojen taistelun periaatteet. Kenttäohjesäännöt ovat luoneet myös perustan aselajien ja puolustushaarojen ohjesääntöjen kirjoittamiselle. Puolustuslaitoksen jatkosodan jälkeisestä vakiintumattomasta tilasta johtui, että Kenttäohjesääntösarja julkaistiin kokonaisuudessaan vasta vuosien 1954–1958 aikana. Sen vuoksi muun muassa Sotakorkeakoulun opettajistosta koottu toimituskunnat julkaisivat epävirallisia, mutta ohjesäännöksi luokiteltavia oppaita 1940- ja 1950-luvun taitteessa. Näistä esimerkkinä mainittakoon kolmiosainen *Upseerin käsikirja*, jossa käsiteltiin muun muassa rannikon puolustuksen perusteita. Maavoimissa ohjesääntöongelmasta päästiin 1950-luvulla, kun niitä ryhdyttiin laatimaan systemaattisesti. Muun muassa rannikkotyökistön taisteluohjesäännöt julkaistiin vuosina 1958–1960.

Merivoimien (s.o. laivaston) ohjesäännöt jäivät sen sijaan lähes poikkeuksetta vahvistamattomiksi luonnoksiksi. Näin kävi esimerkiksi vuosina 1950–1952 laaditulle *Laivaston ohjesääntö I–V*-sarjalle. Sitä käytettiin mitä ilmeisimmin Sotakorkeakoulun opetusmateriaalina ja merivoimien harjoituksissa, mutta ohjesääntöjä ei otettu koskaan käyttöön puolustusvoimain komentajan vahvistamina. Sen vuoksi epävirallisten luonnosohjesääntöjen käytettävyyteen lähdeaineistona on suhtauduttu varauksellisesti. Tutkimustyön aikana onkin jouduttu tapauskohtaisesti pohtimaan vahvistamattomien ohjesääntöjen lähdearvoa.

Vaikka operatiiviset asiakirjat, opetusmateriaali ja ohjesäännöt muodostavat teoreettiset puitteet suomalaiselle operaatiotaidolle ja taktiikalle, ei niiden avulla pystytty luomaan täydellistä kuvaa sotataidon kehittymisestä. Ohjesääntöihin kuvattiin kunakin aikakautena noudatetut sodankäynnin periaatteet usein melko luettelomaisesti ja karkeasti. Niistä ei voi löytää kirjoitustyöhön osallistuneiden henkilöiden ajatuksia tai kir-

joitustyön yhteydessä esitettyjä näkemyseroja. Virallinen ohjesääntö on lähinnä synteesi kirjoittajien ja lausunnonantajien mielipiteistä.

Monivivahteisemman ja tieteellisesti relevanttimman tarkastelun aikaansaamiseksi tutkimuksen yhdeksi lähderyhmäksi nimikirjaotteiden ja yksityiskokoelmien rinnalle on nostettu **sotilaslehdistö**. Sotilaslehdissä ja aikakauskirjoissa julkaistujen artikkeleiden avulla on voitu selvittää operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen liittyneitä keskusteluita ja eri koulukuntien välisiä ”oppikiistoja”. Erityisesti *Sotilasaikakauslehti* on ollut upseerien julkinen keskustelufoorumi lehden perustamisesta lähtien. Artikkeleiden avulla on voitu myös täydentää operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen liittyvää, muutoin niin sirpaleista lähdeaineistoa. Erityisesti *Suomi merellä* -lehden ja *Rannikkotykistön vuosikirjan* artikkelit ovat mahdollistaneet meritaktiikassa 1950- ja 1960-luvun aikana tapahtuneiden muutosten tarkastelun, vaikka virallisia ohjesääntöjä ei ole tuolta ajalta juurikaan säilynyt.

Muu kirjallisuus

Tutkimuksen yhtenä lähderyhmänä ovat olleet puolustusvoimien, puolustushaarojen, aselajien ja joukko-osastojen niin sanotut yleishistoriat. Ne muodostavat sotahistorian tutkimuksessa eräänlaisen perusteossarjan, joiden käyttöä ei voida tyystin ohittaa. Esimerkkeinä edellä mainituista teoksista mainittakoon vuonna 2006 julkaistu *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Se on kattava yleisesitys puolustusvoimien kehityksestä ja toiminnasta kylmän sodan vuosina. Alun perin vuonna 1968 julkaistussa ja vuonna 2008 kolmannella osalla täydennetyssä *Suomen laivasto* -teossarjassa tarkastellaan merivoimien kehitystä itsenäisyyden alkuvuosista vuoteen 2003. Aihepiirin käsittely painottuu merivoimien tehtävissä tapahtuneisiin muutoksiin, sotatapahtumiin ja puolustushaaran tekniseen kehitykseen, sotataidollisen näkökulman jäädessä taka-alalle. Tutkimuksen kannalta yleishistorioiden parhainta antia on ollut niihin tallennettu aikaisten muistitieto. Siitä huolimatta yleishistoriat ovat lähdearvoltaan melko vaihtelevia, eikä niistä läheskään kaikkia ole voitu käyttää lähteinä. Tällaisissa tapauksissa lähde- tai viittaustiedot ovat olleet puutteellisia, joten tiedon alkuperää ei ole voitu selvittää aukottomasti.

Toisena kirjallisuuteen kuuluvana merkittävänä lähderyhmänä ovat olleet elämäkerrat ja muistelmat. Kenraali Sakari Simelius valottaa muistelmissaan muun muassa ajankuvaa ja materiaalihankintoihin liittyvän valmistelun taustoja paikoin hyvinkin seikkaperäisesti. Muistelmien käyttöön liittyy samanlaisia huomioon otettavia tekijöitä kuin muistitietoaineistoon – kirjoittaja on kertonut asioita omasta, usein subjektiivisesta näkökulmasta. Esimerkkinä mainittuja Simeliuksen muistelmia voidaan kuitenkin pitää varsin luotettavana lähteenä. Muistelmissa esitetyt tiedot ovat varsin yhteneviä muun muassa puolustusneuvoston asiakirjojen kanssa. On hyvin todennäköistä, että Simelius kirjoitti muistelmansa haltuunsa jääneiden alkuperäisasiakirjojen avulla.

Haastattelut

Teoreettisesti tarkasteltuna arkistolähteiden ja painettujen lähteiden tulisi luoda melko täydellinen kuva tutkimusaiheesta. Maihinnousuntorjunnan suuret kehityslinjat onkin selvitettävissä edellä mainittujen lähderyhmien avulla, mutta tutkimusaiheen taustat ja yksityiskohdat olisivat jääneet joiltain osin lähes pimentoon. Osaltaan tähän on vaikuttanut kylmän sodan vuosina puolustusvoimissa vallinnut salaamiskulttuuri. Kaikki luonnosasiakirjat ja työpaperit pyrittiin tuhoamaan, kun tarve niiden käytölle oli päätynyt. Vaikka muistitietoaineisto ei ole lähdearvoltaan muita heikompaa, on tiedon käytettävyyteen ja lähdearvon määrittämiseen kiinnitetty erityistä huomiota. Haastatteluaineiston analysoinnin yhteydessä on muun muassa pohdittu, kuinka aiemmin julkaistu kirjallisuus on saattanut vaikuttaa haastateltavien kertomaan muistitietoon.

Haastattelut toteutettiin niin sanottuina teemahaastatteluina. Jokaisen haastateltavan kanssa käsiteltiin esimerkiksi uhkakuvan muutoksia, taktiikan opetusta ja kehittämistä sekä materiaalihankintoihin liittyviä yksityiskohtia, mutta kysymykset muotoiltiin kunkin henkilön palvelusura huomioon ottaen. Haastateltaviksi valikoitui arkistoaineiston analysoinnin perusteella sellaisia henkilöitä, jotka ottivat 1950- ja 1960-luvulla henkilökohtaisesti osaa meripuolustuksen kehittämiseen. Esimerkiksi amiraali Jan Klenberg työskenteli virkauransa alkuvaiheessa moottoritykkiveneillä osallistuen torpedoaseen kehittämiseen. Amiraali Klenbergin haastattelun arvoa nostaa se, että hän on yksi harvoista jo 1940-luvun lopulla aktiivipalveluksessa olleista ja yhä elossa olevista meriupseereista. Merivoimissa kehitettiin 1940- ja 1950-luvun taitteessa saarisotatistelutaktiikkaa, mutta silloisesta alusten käytöstä tai merivoimien taistelusta ei ole säilynyt juuri lainkaan ohjeita tai ohjesääntöjä jälkipolville.

Muut tutkimusta varten haastatellut upseerit osallistuivat rannikkotykkistölle ja merivoimille hankittujen ohjusten käyttöperiaatteiden määrittämiseen sekä neuvostoliittolaisvalmisteisen meritorjuntaohjuksen asetekniseen ja taktiseen kehittämiseen. Haastatteluiden avulla hankitut tiedot osoittautuivat tutkimuksen kannalta tärkeiksi, koska puolustusvoimat ei ole todennäköisesti luovuttanut kaikkia ensimmäisiin meritorjuntaohjuksiin liittyviä asiakirjoja tutkijoiden käyttöön.

1.6. KÄSITTEET JA MÄÄRITELMÄT

Aikalaiskäsitteiden käyttö ja niiden taustojen sekä sisällön ymmärtäminen ovat tutkimusaineiston tulkinnan kannalta ensiarvoisen tärkeässä asemassa. Tässä aluvuussa on määritelty tutkimuksen luettavuuden kannalta keskeisimmät käsitteet. Muut käsitteet avataan päälukujen yhteydessä.

Käsitteiden määrittelyssä ja muutosten kuvaamisessa on käytetty aikalaislähteitä, kuten erilaisia ohjesääntöjä, -oppaita ja asiakirjoja, jotta aikaisten ajattelutapa ja ajateltuun vaikuttaneet tekijät välittyisivät sekä tutkijalle että lukijalle mahdollisimman oikeina. Määrittelytyö ei ole ollut täysin ongelmaton. Voidaan todeta, ettei suomalaiseen sotataitoon ole sisällynyt systemaattista käsitteiden määrittelyä tai käsiteanalyysia, vaan

lähestymistapa on ollut pikemminkin käytännönläheinen. Osaltaan tähän on luultavasti vaikuttanut se, että suomalainen sotataito on iältään melko nuori, kun sitä verrataan esimerkiksi eurooppalaisten suurvaltojen sotataidon historiaan. Vakiintumattoman käsitte maailman vuoksi aikalaiset ovat toisinaan ymmärtäneet käsitteet eri tavoin ja käsitteitä on myös käytetty osin toisistaan poikkeavin tavoin.

Strategia – operaatiotaito – taktiikka

Sotakorkeakoulun aloitettua ylimmän sotatieteellisen opetuksen Suomessa vuonna 1924 ei opetuksessa niinkään kiinnitetty huomiota yleismaailmallisiin sotateorioihin, vaan taktiikan soveltamiseen Suomen oloissa. Valittu linja heijastui myös Sotakorkeakoulussa laadittuihin opinnäytetöihin, sillä ennen talvisotaa valmistui ainoastaan kaksi sotateorioita käsittelevää tutkimusta. Niissä paneuduttiin Carl von Clausewitzin ja Antoine-Henri Jominin näkemysten analysointiin.⁴¹ Merisodankäynnin teoriat eivät myöskään rantautuneet Suomeen, sillä Sotakorkeakoulun merisotalinjojen opetus perustui ennen talvisotaa ensisijaisesti käytäntöön.⁴² Suomalaisessa sotataidossa oli olennaista soveltaa taktisia periaatteita kulloinkin vallinneeseen tilanteeseen, maastoon, olosuhteisiin ja käytettävissä olleisiin resursseihin.

Sotataito päädyttiin jaottelemaan Suomessa 1920-luvulla maailmalla yleisesti hyväksytyyn clausewitziläisen periaatteen mukaisesti strategiaan ja taktiikkaan. Strategia käsitettiin opiksi tai taidoksi taisteluiden käymisestä sodan voittamiseksi. Taktiikka sen sijaan ymmärrettiin opiksi tai taidoksi sotavoiman käytöstä taistelun voittamiseksi. Selkeää rajaa näiden käsitteiden välillä ei kuitenkaan ollut. Strategian ja taktiikan rajapinnassa käytyjä sotatoimia ryhdyttiin kuvaamaan 1800-luvulta alkaen operaatio-käsitteellä.⁴³ Suomalaiseen sotataidon käsitteistöön operaatio-termi liitettiin virallisesti vuonna 1931 julkaistun Kenttäohjesäännön yleisen osan yhteydessä. Se ymmärrettiin annetun tehtävän täyttämiseksi välttämättömien taisteluiden, joukkojen siirtojen ja niiden ryhmittämisen sekä tarvikkeiden varaamisen ja kuljetusten muodostamaksi kokonaisuudeksi.⁴⁴ Operaatiota pidettiin osin eräänlaisena mekaanisena suoritteena, vaikka sen suunnitteluun liittyi myös taidollisia elementtejä.

Jatkosodan päätyttyä sotataidon käsitteiden määrittely tuli jälleen ajankohtaiseksi, koska sodan kuva ja taistelukenttä olivat muuttuneet sotia edeltäneistä vuosikymmenistä. Ensimmäinen virallinen käsitteiden määrittely toteutettiin vuonna 1958 julkaistussa Kenttäohjesäännön yleisessä osassa. Strategian, taktiikan ja operation määritelmät pysyivät lähes samankaltaisina 1920- ja 1930-luvun määritelmiin verrattuna, mutta eri

41 Tynkkynen 1996, s. 9–11.

42 KA R-597 / 9 ja 10. Merilinjan ja merisotataidon opetusaineistoa 1925–1932; T21369 / Dg77, Dg78, Dg80. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1935–1936 (*passim.*).

43 Tynkkynen 1996, s. 11–12.

44 Kenttäohjesääntö, Yleinen osa. Helsinki 1931, s. 85.

aselajien taktiikkaa kuvaaville käsitteille oli havaittu tarve jo jatkosodan aikana.⁴⁵ Muun muassa rannikkotyökistöpuseerit ryhtyivät jatkosodan jälkeen korostamaan rannikon erikoisoihin soveltuvan erillisen rannikkotaktiikan tarvetta. Rannikkotaktiikkaa pidettiin tarpeellisena ennen kaikkea sodista saatujen kokemusten, mutta myös maihinousu-uhkaa korostaneen uhkakuvan vuoksi.⁴⁶

Rannikkotaktiikan asemasta ja tarpeellisuudesta 1940- ja 1950-luvun taitteessa käydystä vilkkaasta keskustelusta huolimatta erillistä rannikkotaktiikkaa ei luotu, vaikka puolustusvoimien ohjesääntötoimikunta vahvisti rannikkotaktiikka-nimityksen vuonna 1951. Rannikkotaktiikka-termiä käytettiin kuitenkin epävirallisemmissä yhteyksissä, kuten Sotakorkeakoulun opetuksessa. Se ymmärrettiin lähinnä maavoimien yleistaktiikan periaatteiden soveltamiseksi rannikolla.⁴⁷

Laivastolla oli niin ikään tarve kuvata alusten käyttöä meritaktiikka-termillä.⁴⁸ Meritaktiikan asemasta ei kuitenkaan ollut tarvetta käydä samanlaista väittelyä kuin rannikkotaktiikasta. Syykin oli ymmärrettävä – meritaktiikka poikkesi niin välineidensä kuin periaatteidensa puolesta riittävästi niin sanotusta yleistaktiikasta.

Operaatiosta kehittynyt operaatiotaito-käsite otettiin käyttöön Neuvostoliitossa 1920-luvulla syvän taistelun periaatteiden kehitystyön yhteydessä.⁴⁹ Suomessa pohdinta **operaatiotaidon** olemuksesta alkoi 1950-luvun puolivälissä, kun Sotakorkeakoulun yleisen taktiikan opettajana toiminut majuri Leevi Välimaa⁵⁰ tarkasteli vuoden 1954 *Tiede ja Ase* -vuosikirjan artikkelissaan *Operaatiivinen — Taktillinen* sotatoimien jaottelea operaatiotaitoon ja taktiikkaan. Operaatiotaidon määrittelyssä Välimaa valitsi lähtökohdakseen saksalaiset ja neuvostoliittolaiset kokoonpanot sekä niille määritetyt tehtävät. Tarkastelutavastaan huolimatta Välimaa kuitenkin totesi, ettei operaatiotaidon ja taktiikan jakoa voida kopioida suoraan suurvaltaorganisaatioista, koska sotavarustus ja ennen kaikkea maastolliset tekijät vaikuttivat suomalaisen operaatiotaidon ja taktiikan määrittelyyn. Joissain tilanteissa jopa pataljoonalle voitiin antaa operatiivinen tehtävä, vaikka pääasiallisesti operatiivisesta toiminnasta vastasivat divisioonat ja armeijakunnat taktiikan kuuluessa prikaateille ja sitä alemmille johtoportaille. Loppujen lopuksi joukon tehtävä ja toiminta-alue määrittivät sen, oliko kyseessä operatiivisen vai taktisen ta-

45 Kenttäohjesääntö, Yleinen osa (KO yl). Helsinki 1958, s. 11, 216–217.

46 Esim. KA T21369 / Dg130. Kommentaja Lenneksen ja komentajakapteeni Pirhosen luentorunko 8.4.1949: Merisotataito, s. 1.

47 KA 19469 / F77. Ohjesääntötoimikunnan diariomaton asiakirja 16.3.1951; T21139 / Dg125. MSO3 luentot ja harjoitukset sekä Tynkkynen 1996, s. 338.

48 KA T21369 / Dg130. Kommentaja Lenneksen ja komentajakapteeni Pirhosen luentorunko 8.4.1949: Merisotataito, s. 1.

49 Operaatiotaidosta tuli virallinen osa Neuvostoliiton yleisesikunta-akatemian opetusta ja puna-armeijan terministöä 1920-luvun puolivälissä. Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun. Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991, Jyväskylä 2004, s. 31.

50 Majuri Leevi Välimaa yleni virkaurallaan everstiksi ja hän toimi muun muassa Sotakorkeakoulun opettajana ja johtajan apulaisena sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkönä. KA Leevi Välimaan nimikirjaoite, n:o 46511.

son toiminta, joten yksiselitteistä jakoa operatiiviseen ja taktiseen ei Välimaan mukaan voitu muodostaa.⁵¹

Sotakorkeakoulussa tarkasteltiin lähes samanaikaisesti operaatiotaito-käsitteen sisältöä ja tarpeellisuutta, kun Välimaa laati omaa artikkeliaan. Pääesikunnan koulun johdolle ja opettajistolle antama operaatioon liittyvien käsitteiden määrittelytyö valmistui huhtikuussa 1955 ja siinä esitettiin operaatiotaito-käsitteen käyttöönottoa myös Suomessa. Operaatiotaito ymmärrettiin operaatioiden suunnittelu-, valmistelu- ja suoritustaidoksi, jonka edellytyksenä oli taktiikan hallitsemisen lisäksi strategian asettamien vaatimusten ja mahdollisuuksien huomioon ottaminen.⁵² Sotakorkeakoulun esityksestä huolimatta operaatiotaidon käsitettä ei virallistettu 1950-luvun kuluessa. Yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Tauno Viljasen mielestä operaatiotaidon määritelmää ei kannattanut lisätä kahden jo aiemmin epäselvän käsitteen väliin. Viljasen mukaan tällöin syntyisi tilanne, jossa kahden käsitteen epäselvän rajapinnan sijasta olisi kolme epämääraistä määritelmää.⁵³

Operaatiotaidon puolivirallinen määritelmä saatiin muodostetuksi vasta 1980-luvulla Antero Maunulan kirjoittettua aiheesta artikkelin *Strategian käsikirjaan*. Maunulan mukaan operaatiotaito tarkoitti usean toisiinsa liittyvän taistelun ja yhtenäisesti johdetun sotatoimen suunnitteluun, valmisteluun ja toteuttamiseen liittyvää toimintaa. Maunula nojautui Välimaan ohella määrittelytyössään kokoonpanoihin. Hänen mukaansa operaatiotaitoa toteuttivat armeijakunnat, sotilasläänit ja toisinaan myös prikaatit, mutta eivät sitä pienemmät joukkokokonaisuudet.⁵⁴

Strategian ja taktiikan käsitteiden laaja-alaisuuden vuoksi tässä tutkimuksessa on päädytty jakamaan sotataito kolmeen alakäsitteeseen, strategiaan, operaatiotaitoon ja taktiikkaan, vaikka aikalaiset eivät tätä kolmijakoa virallisesti tunnustaneetkaan. Operaatiotaito-määritelmää on käytetty niissä yhteyksissä, joissa eri puolustushaarojen ja rajajoukkojen taistelu tai muu toiminta oli suunniteltu yhdistettävän yhdeksi kokonaisuudeksi. Tämä ratkaisu ei sinänsä aiheuta virheellisiä tulkintoja, koska maihinnousuntorjuntaan liittyvät operaatiot eivät olisi 1950-luvulla kirjattujen virallisten määritelmien mukaan olleet muutoinkaan puhdasta taktiikkaa tai strategiaa.

Maihinnousu

Maihinnousua on ilmeisesti pidetty suomalaisessa sotataidossa selkeänä käsitteenä, koska se määriteltiin ensimmäinen kerran vasta 1950-luvulla. Eino Virkki kirjoitti maihinnousujen tavoitteista sekä Suomenlahdelle ja Laatokalle suuntautuvasta maihinnousu-

51 Välimaa, L. K.: Operatiivinen – taktillinen. Teoreettinen tutkielma. *Tiede ja Ase* 1954. Helsinki 1954, s. 56–59, 76.

52 Vrt. KA T20172 / F124. Sotakorkeakoulun asiakirja, N:o 321 / 5a / 4.4.1955: Käsitelmämääritelmät sekä Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl) 1958, s. 216–217.

53 Tynkkynen 1996, s. 13.

54 Maunula, Antero: Operaatiotaito ja taktiikka. *Strategian käsikirja*. Helsinki 1983, s. 55.

uhkasta vuonna 1936 julkaistussa *Sotalaitosopin II osassa*. Virkki ei kuitenkaan kuvannut teoksessaan maihinnousun suoritusperiaatteita tai esittänyt sille määritelmää.⁵⁵ Ensimmäinen kuvaus maihinnousun suoritusperiaatteista on löydettävissä everstiluutnantti Johan Kiveliön vuonna 1948 julkaistusta tutkielmasta *Maihinnoususotatoimi ja sen torjuminen Normandiasta saatujen kokemusten valossa*. Tarkasta kuvauksesta huolimatta Kiveliö ei myöskään määritellyt maihinnousuoperaatiota tarkemmin, vaan ensimmäinen virallinen määritelmä **maihinnoususta** kirjattiin vuonna 1954 julkaistuun *Kenttäohjesäännön II osaan*. Sen mukaan maihinnousu oli hyökkäys, jonka avulla aloitettiin maaoperaatiot tai luotiin uusi rintama vastustajan voimien hajottamiseksi. Maihinnousussa joukot oli kuljetettava vesitse vihollisen alueelle, tarvittaessa laivastoyskiköiden avustamana. Maihinnousussa hyökkäysjoukkoja ei voitu tukea maihinnousun lähtöalueelta omalla tykistöllä ja maihinnousun suoritukseen tuli liittyä kaikkien puolustushaarojen yhteistoiminta.⁵⁶

Maihinnousu-käsitteen melko myöhäisestä määrittelystä huolimatta muun muassa Sotakorkeakoulun opetuksessa, meripuolustuksen karttatarjoituksissa ja sotilaslehdissä ryhdyttiin käyttämään 1940-luvun lopulla suurmaihinnousu-termiä. Vaikka kyseessä ei ollut virallinen termi, **suurmaihinnousu**-käsitettä käytettiin tilanteissa, joissa hyökkääjän maihinnousuoperaation toteutustapaa ja laajuutta verrattiin toisen maailmansodan aikana toteutettuihin suuren mittaluokan maihinnousuihin.⁵⁷ Suurmaihinnousu-termin käytöstä luovuttiin vähitellen 1950-luvun alkupuolella, jolloin käyttöön vakiintui maihinnousu-käsite. Muutokseen vaikutti Kenttäohjesäännössä tehdyn määrittelytyön lisäksi todennäköisesti myös Pääesikunnassa kesäkuussa 1952 laadittu uhkarvio. Sen mukaan suuren mittaluokan maihinnousuoperaatiot olivat Itämeren alueella varsin epätodennäköisiä etenkin sodan alkuvaiheessa.⁵⁸

Arviot Suomen rannikolle suuntautuvasta maihinnousuoperaatiosta saivat uusia sävyjä 1960-luvun alussa. Pääesikunnan operatiivisella osastolla marraskuussa 1960 laaditussa muistiossa hyökkääjän arvioitiin pyrkivän Suomen alueella sijaitsevien strategisesti tärkeiden alueiden haltuunottoon yhtäaikaaisesti suoritettavilla maahanlaskuilla sekä mekanisoitujen joukkojen satamiin tekemillä maihinnousuilla.⁵⁹ Pääesikunnan

55 Virkki, Eino *Sotalaitosoppi*, II osa. Helsinki 1936, s. 82–93.

56 Kenttäohjesääntö, II osa (KO II). Helsinki 1954, s. 61–64, 205–208.

57 Ks. esim. KA T21369 / Dg112. Everstiluutnantti Mieltisen ja majuri Virtasen sotilasmaantieteen alustus 7.2.1946: Lounais-Suomen ja eteläisen rantamaan merkitys Suomen puolustukselle; T21369 / Dg125. komentajakapteeni Killisen ja kapteeni Ollilan sotilasmaantieteen alustus 25.5.1947: Miten puolustusvoimemme organisaatiossa olisi maihinnousu-uhka rannikoillamme huomioitava; T21369 / Dg127. Majuri L. Ollilan vuonna 1949 laatima rannikkotaktiikan luentorunko; T20218 / F5 sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 25 / II / 5j / sal. / 26.9.1950: Kertomus 3.D:ssa 5.–8.9.50 suoritetusta sotapelistä; Virkki, Eino: Vaativatko sotatoimet rannikoillamme maalla taistelevilta voimiltamme erillistä rannikkotaktiikkaa. *Sotilas-aikakauslehti*, n:o 3/1952 sekä Karvinen, V.: Rannikkojoukko- ja rannikkotaktiikkanimityksistä. *Sotilas-aikakauslehti* n:o 6/1952, s. 211.

58 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käskey N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, liite 1.

59 KA T26965 / Hh10 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, s. 8–9.

operatiivisen osaston päällikön, eversti Leevi Välimaan vuonna 1966 tekemän arvion mukaan yllätyksenomainen strateginen kaappaus oli sotilaallisista uhkista merkittävin, koska hyökkääjä pyrki tunkeutumaan nopeasti voimakkain joukoin Suomen alueen tärkeisiin osiin.⁶⁰ Vaikka upseeriston keskuudessa yllätyksenomaiseen maihinnousuun oli varauduttu 1960-luvun alusta lähtien, suuren yleisen tietoisuuteen **kaappaushyökkäykseksi** muotoutunut termi tuli vasta helmikuussa 1969. *Ruotuväki*-lehti julkaisi tuolloin everstiluutnantti Juhani Ruudun kirjoittaman artikkelin kaappaushyökkäyksestä ja sen toteutusperiaatteista.⁶¹

Meripuolustus – rannikkopuolustus

Meri- ja rannikkopuolustus -käsitteillä ei myöskään ollut selkeitä määritelmiä ensimmäisinä sotienjälkeisinä vuosikymmeninä. Vuonna 1950 valmistuneessa meripuolustusohjelmassa **meripuolustus**-käsitteeseen sisältyivät laivasto- ja rannikkojoukot.⁶² Maihinnousutorjuntatapauksissa meripuolustus-käsitteen sisältö laajeni vieläkin enemmän. Muun muassa 1940- ja 1950-luvun taitteen merkittävin meri- ja rannikkopuolustuksen järjestelyitä sekä taistelua kirjoituksissaan käsitellyt upseeri, everstiluutnantti Johan Kiveliö tarkasteli stipendityössään maihinnousutorjunnan toteutusperiaatteita kokonaisuutena. Kiveliö päätyi tarkastelussaan siihen, että maihinnousutorjuntaoperaatioon voivat osallistua joko rannikkojoukkojen tai kenttäarmeijan johtoportaan johdossa rannikkojoukkojen, maavoimien sekä ilma- ja laivastovoimien yksiköt. Tällöin ilma- ja laivastovoimien tehtävänä oli vihollisen maihinnousulaivaston kuluttaminen avomerellä ja maavoimien joukoilla vahvennettiin joko rannikkojoukkojen puolustusta tai muodostettiin operatiivinen reservi.⁶³ Kiveliön esittämä näkemys meripuolustuksen kokonaisuudesta kirjattiin kenttäohjesääntöön vasta kolmekymmentä vuotta myöhemmin, vaikka meripuolustus olisi jo 1940-luvun lopulla muodostettu käytännössä kaikkien kolmen puolustushaaran joukoista.

Vuonna 1973 julkaistussa Kenttäohjesäännön yleisessä osassa meripuolustus määriteltiin valtakunnan aluevesien valvonnaksi sekä alueellisten loukkausten torjunnaksi meri- ja rannikkoalueella.⁶⁴ Tuolloin meripuolustuksen määritelmässä yhdistyivät laivastoyksiköiden, rannikkotyökistön ja muiden maavoimien joukkojen sekä ilmavoimien ja rajavartiolaitoksen joukkojen rannikolla käymä taistelu. Tässä tutkimuksessa meri-

60 KA T26965 / Hh10 sal. Eversti L. K. Välimaan muistio 5.10.1966: Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteemme ja eräitä johtopäätöksiä.

61 Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys. *Ruotuväki* n:o 4/1969.

62 KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 100 / Op.3 / sal. / 1.6.1950: Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustusohjelmaksi kustannuksineen.

63 Kiveliö, Johan: Maihinnousosatoimi ja sen torjuminen Normandian maihinnoususta saatujen kokemusten valossa. Helsinki 1948, s. 129–130, 142–145.

64 Meripuolustus-käsitteen määrittelytyö oli tehty jo vuonna 1972, koska se oli kirjattu Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintöön (RPT-72). Vrt. KA T26965 / D2 sal. Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), liite 62 sekä Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Mikkeli 1973, s. 168.

puolustus käsitetään Johan Kiveliön esittämän ajatuksen ja vuoden 1973 Kenttäohjesäännön määrittelyn mukaisena laajana kokonaisuutena, koska varsin myöhäisestä virallisesta määrittelyajankohdasta huolimatta meripuolustus-käsitteen sisältö ymmärrettiin samanlaisiksi jo 1940-luvun lopulta alkaen. Suppeamman määritelmän käyttö rajaisi tutkimusaihetta keinotekoisesti, ja syy-seuraus-yhteyksien selvittäminen jäisi vajavai-seksi.

Rannikkopuolustus ymmärrettiin 1950-luvulla rannikkotykistön ja -jalkaväen sekä niihin kuuluvien aselajijoukkojen muodostamaksi kokonaisuudeksi.⁶⁵ Sen juuret ovat todennäköisesti välirauhan aikana toteutetussa rannikkotykistön sodan ajan kokoonpanojen uudistustyössä. Tuolloin rannikkoprikaateiksi nimettyjen johtoportaiden alle yhdistettiin muun muassa tykistö-, ilmatorjunta-, jalkaväki-, pioneeri-, viesti- ja huoltojoukot.⁶⁶ Jatkosodan kuluessa rannikkoprikaateihin kuuluvia yksiköitä oli ryhdytty nimittämään yleiskäsitteellä **rannikkojoukot**.⁶⁷

Tiettävästi ensimmäinen sotienjälkeinen rannikkopuolustus-termin virallinen määrittelytyö tehtiin vasta vuonna 1972 valmistuneen rannikkopuolustuksen työryhmän (rannikkopuolustustoimikunnan) mietinnön yhteydessä. Sen mukaan rannikkopuolustus oli meripuolustuksen maavoimiin kuuluva osa, jonka tehtävänä oli valvoa aluevesiä ja torjua alueloukkaukset sekä hyökkäykset.⁶⁸

65 Upseerin käsikirja, II osa. Joukkojen harjoituskokoonpanot ja -vahvuudet. Helsinki 1950, s. 61 sekä Upseerin käsikirja, III osa. Joukkoja varten. Helsinki 1953, s. 380–381.

66 Esim. KA T22104 / Hh95. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirjat N:o 222 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941; N:o 223 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941 sekä N:o 225 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941.

67 Esim. KA T22110 / F16 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 3702 / Op. 3. sal. / 24.10.1944: Sotakokemusten kerääminen, liite 1. Liitteeseen on kirjattu erikseen rannikkojoukkojen sotakokemusten keräämiseen liittyvät kysymykset.

68 Rannikkopuolustustoimikunta oli määritellyt rannikkopuolustuksen alun perin saaristossa ja rannikolla runko-osillaan jo rauhan aikana jatkuvasti toimivaksi alueelliseksi puolustusjärjestelmäksi, jonka tehtävänä oli sotilasläänin meripuolustustehtävien suorittaminen. KA T26965 / D2 sal. Rannikkopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), liite 62 ja liitteen luonnos.



Rannikopataljoonia ja iskukomppanioita käytettiin jatkosodan alussa hyökkäystehtäviin itäisellä Suomenlahdella sekä Hankoniemen alueella.

2.

SOTAKOKEMUKSET MAIHINNOUSUN- TORJUNTAKYVYN KEHITTÄMISEN PERUSTANA

Operaatiotaidon ja taktiikan kehittämisen lähtökohtana voidaan pitää ymmärrystä vallitsevasta sodan kuvasta sekä oletetun vastustajan käyttämästä taktiikasta ja toimintaperiaatteista. Parhaiten operaatiotaitoa ja taktiikkaa voidaan kuitenkin kehittää sodista saatujen kokemusten perusteella, olivatpa ne sitten omien tai ulkomaisten asevoimien hankkimia. Sotakokemusten perusteella tehtyjen kehittämistoimien saattaminen käytäntöön, esimerkiksi koulutukseen sekä joukkojen käyttöperiaatteisiin, on usein pitkä ja aikaa vievä prosessi. Siksi sotakokemusten vaikutukset ovat usein havaittavissa vasta sodan jälkeen tehdyissä uudistuksissa, kuten esimerkiksi kokoonpanomuutoksissa ja uusissa ohjesäännöissä.

Sotakokemusten ja taktiikan kehittämisen välistä suhdetta tutkittaessa joudutaan kohtaamaan useita haasteita. Kuinka voidaan esimerkiksi analysoida useiden eri henkilöiden keskenään ristiriitaisia mielipiteitä ja tehdä niistä yleisesti päteviä johtopäätöksiä, varsinkin kun sotakokemukset ovat syntyneet lähinnä ainutkertaisissa tilanteissa? Toinen merkittävä kysymys on, kuinka voidaan osoittaa sotakokemusten ja taktiikan kehityksen väliset liityntäpinnat. Ongelma korostuu, varsinkin kun sotakokemusten analysointiin ja ohjesääntöjen kirjoittamiseen liittynyttä prosessia ei ole useinkaan dokumentoitu.

Edellisten esimerkkien perusteella voidaan jopa kysyä, kuinka sotakokemusten ja taktiikan kehityksen välisiä suhteita voidaan ylipäänsä tutkia. On totta, ettei sotakokemusten ja taktiikan kehittämisen välisten syy-seuraus-suhteiden tutkiminen ole täysin ongelmaton aihe. Tässäkään tutkimuksessa ei käytettävissä olleiden lähteiden perusteella pystytä muodostamaan täysin aukotonta kuvaa siitä, kuinka sotakokemukset otettiin lopulta huomioon taktiikan kehittämisessä sotavuosina ja niiden jälkeen. Viitteet sotakokemusraporttien ja -muistioiden sekä kirjoitettujen ohjesääntöjen, oppaiden ja kehittämissuunnitelmien välisestä yhteydestä ovat paikoin hyvinkin selkeitä, mutta joiltain osin yhteyksien kuvaaminen on jäänyt tutkijan suuntaa-antavaksi tulokinnaksi.

Tässä luvussa perehdytään Suomessa 1930–1940-luvulla vallinneisiin käsityksiin vihollisen maihinnousumahdollisuuksista sekä talvi- ja jatkosodasta saatuihin kokemuksiin ja kuinka niitä pyrittiin hyödyntämään meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisessä. Luvun painopiste on jatkosodan päättymisen jälkeen toteutetun sotakokemusten keräytyön tulosten analysoinnissa sekä siinä, millaiset lähtökohdat sotakokemukset loivat maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseksi kylmän sodan ensimmäisinä vuosina.

Luvun pääasiallisena lähdeaineistona on käytetty Merivoimien esikunnan ja Laivaston esikunnan arkistoihin koottuja, lähinnä joukkoyksikötason esikuntien ja johtoportaiden lähettämiä sotakokemuksia sekä edellä mainittujen esikuntien laatimia

tiedotteita. Toisen keskeisen lähderyhmän muodostavat pääosin Päämajan koulutusosaston arkistoon taltioidut matkakertomukset. Niissä opintomatkoille komennetut upseerit käsittelivät taktiikasta ja toimintatavoista tekemiään havaintoja.

2.1. TALVISOTA PALJASTAA PUUTTEITA RANNIKKOJOUKKOJEN TOIMINNASSA

Yleisesikunnassa laadittujen operatiivisten suunnitelmien ja Sotakorkeakoulun opetusmateriaalin perusteella Suomeen suuntautuvaa maihinnousu-uhkaa pidettiin 1930-luvun puoliväliin saakka melko vähäisenä. Pelko Ruotsin maihinnoususta Ahvenanmaalle poistui jo 1920-luvun alkupuolella, kun maakunnan asema vahvistettiin Kansainliiton välityksellä tehdyllä sopimuksella. Myöskään Neuvostoliiton ei katsottu aiheuttavan mereltä käsin suurempaa uhkaa. 1920-luvun loppupuolella tehdyissä uhka-arvioissa Neuvostoliiton arveltiin suuntaavaan maihinnousun sotatilanteessa lähinnä Koiviston–Säkkijärven alueelle, Karjalankannakselle ryhmitettyjen suomalaisjoukkojen selustaan.⁶⁹

Sotakorkeakoulussa 1930-luvun puolivälissä pidettyjen karttatarjoitusten perusteella toinen neuvostojoukkojen maihinnousuille altis alue oli Laatokan länsirannikko. Neuvostojoukkojen katsottiin voivan uhata Sortavalan–Käkisalmen alueelle suorittamallaan maihinnousulla sekä Kannaksella että Laatokan Karjalassa taistelevien suomalaisjoukkojen selustayhteyksiä ja puolustustaisteluiden jatkamista, vaikka maihinnousujoukon arvioitiin olevan vain rykmentin vahvuinen.⁷⁰ Laatokan ja Kannaksen Suomenlahden puoleisen alueen mieltäminen neuvostojoukkojen päätoiminta-alueeksi oli sinänsä loogista. Selustaan tehdyt maihinnousut olivat selkeä uhka suomalaisten Kannakselle ryhmitetyille päävoimille. Neuvostoliitolla ei myöskään ollut operaatiovapautta suurempien maihinnousuoperaatioiden suorittamiseen kauempana Suomenlahdella tai Pohjois-Itämeren alueella ennen vuotta 1939, koska sillä oli hallussaan vain pieni kaistale rannikkoa Leningradin edustalla.

Jääkäriupseereiden noustua puolustuslaitoksen johtoasemiin 1920-luvun puolivälissä suomalaisten sotataidollinen ajattelu muuttui aloitteellisempaan ja hyökkäystä korostaneeseen suuntaan. Hyökkäys nähtiin ensisijaisesti voimasuhteita tasoittavana tekijänä, ja ajatus konkretisoitui 1930-luvun alkupuolella laadituissa operatiivisissa suunnitelmissa. Yleisesikunnassa kaavailtiinkin 1930-luvun alkuvuosina hyökkäystä kohti Leningradia. Hyökkäyssuunnitelma perustui arvioon, jonka mukaan Neuvostoliiton oletettiin ryhmittyvän reuna-avaltioille antamansa sodanjulistuksen jälkeen puolus-

69 Arimo, R.: Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939, III osa. Jääkärien aika 1925–1939. Helsinki 1987, s. 3, 343–344 sekä Tynkkynen 1996, s. 41.

70 KA T21369 / Dg77, Dg78 ja Dg80. Sotakorkeakoulu, MSO2. Luennot ja harjoitukset 25.10.1935–1.10.1937 (*passim.*) sekä Tynkkynen 1996, s. 41.

tukseen Kannaksella. Samanaikaisesti puna-armeijan arvioitiin toteuttavan yleishyökkäyksen Viroa ja todennäköisesti myös Latviaa vastaan.⁷¹

Suomalaisten etuna oli Yleisesikunnan arvion mukaan vastustajaa selkeästi nopeampi liikekannallepano. Tällöin Kannakselle ryhmitettäville joukoille tarjoutuisi mahdollisuus Leningradiin suuntautuvan hyökkäyksen toteuttamiseen. Hyökkäyksen onnistuessa suomalaisjoukot pystyisivät valtaamaan Itämeren punalippuisen laivaston ainoan tukikohdan, Kronstadtin ja eliminoimaan neuvostolaivaston mahdollisuudet maihinnousujen suorittamiseen.⁷²

Hyökkäyssuunnitelmien laidinnasta luovuttiin varsin nopeasti. Tietämys puna-armeijan sotapotentialista tarkentui 1930-luvun alkupuolen aikana, eikä Leningradiin suuntautuvaa hyökkäystä pidetty enää varteenotettavana vaihtoehtona vuonna 1934 voimaan astuneissa Venäjän keskitys 1 ja Venäjän keskitys 2 -suunnitelmissa.⁷³ Vaikka tiedot Neuvostoliiton sotapotentialista tarkentuivat, ne eivät aiheuttaneet muutoksia operatiivisiin suunnitelmiin ennen talvisodan syttymistä. Syksyn 1939 liikekannallepanossa perustettujen rannikon puolustukseen tarkoitettujen joukkojen määrä oli lähes sama kuin 1920-luvulla tehdyissä liikekannallepanosuunnitelmissa. Ahvenanmaan puolustuksen rungon muodosti Polkupyöräpataljoona 8 ja Merenkurkun ja Koiviston välisen rannikon puolustuksesta vastasi rannikkotyökistön lisäksi seitsemän erillistä pataljoonaa. Muut Manner-Suomen rannikon puolustukseen tarkoitettut joukot olivat neljä erillistä konekiväärikomppaniaa ja kuusi polkupyöräkomppaniaa.⁷⁴

Vaikka operatiivisissa suunnitelmissa Neuvostoliiton punalippuisen Itämeren laivaston kykyä maihinnousuoperaatioiden suorittamiseen pidettiin melko vähäisenä, ei Neuvostoliiton kasvanutta merellistä voimaa sivuutettu täysin ennen talvisodan syttymistä. Sotakorkeakoulun rannikkosotataidon opettajana toiminut kapteeni Lauri Sauramo analysoi Ahvenanmaan merkitystä Suomen puolustukselle *Tiede ja Ase* -vuosikirjassa vuonna 1937 julkaistussa artikkelissa. Sauramo piti täysin mahdollisena, että Neuvostoliitto pyrki sotatilanteessa Ahvenanmaan haltuunottoon. Ahvenanmaan valtauksella Neuvostoliitto pystyisi katkaisemaan Suomelle tärkeät läntiset meriyhteydet ja samalla Suomi joutuisi sitomaan saariryhmän hallinnasta käytäviin taisteluihin joukkoja, joita tarvittaisiin Kannaksella ja Laatokan Karjalassa.⁷⁵

Sauramon näkemykset Neuvostoliiton Ahvenanmaan operaatiosta olivat sangen moderneja. Hän arvioi operaation perustuvan yllätykseen, jossa ilmakuljetteisilla jou-

71 Leskinen, Jari: Veljien valtiosalaisuus. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940. Juva 1999, s. 89–93.

72 Ibid.

73 Ibid, s. 95.

74 Arimo, s. 340–347, 457, vrt. Juutilainen, Antti – Tervasmäki, Vilho – Vuorenmaa, Anssi: Ylimääräiset harjoitukset – liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius. *Talvisodan historia, osa 1*. Porvoo 1977, s. 189; Kilkki, Persti: Ryhmitykset ja suunnitelmat. *Talvisodan historia, osa 2*. Porvoo 1978, s. 202–203 sekä Pohjanvirta, Yrjö: Sotatoimet rannikkolohkoilla. *Talvisodan historia, osa 4*. Porvoo 1991, s. 118, 122–123, 125, 127.

75 Sauramo, L. J.: Ahvenanmaan sotilaallinen ja sotilaspoliittinen merkitys. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 5. Helsinki 1937, s. 208–218 sekä KA Lauri Sauramon nimikirjaote n:o 24328.

koilla oli avainrooli. Ne mahdollistivat maihinnousualueiden ja avainkohteiden hal-
tuunoton nopeasti. Tällöin meritse kuljetettavien päävoimien oli mahdollista rantautua
ennen kuin puolustaja oli ehtinyt siirtää joukkoja alueelle. Sauramon mielestä Neuvos-
toliitto pystyi suorittamaan maihinnousun Ahvenanmaalle jopa Leningradin edustalta
käsin, koska se pystyi suojaamaan pääjoukkojen kuljetukset ilmavoimillaan ja laivastol-
laan niin hyvin, etteivät suomalaisten aiheuttamat tappiot estäneet Ahvenanmaan mie-
hitysoperaation toteuttamista.⁷⁶

Yleisesikunnassa oli niin ikään tiedostettu Neuvostoliiton Itämeren laivaston
mahdollisuudet Ahvenanmaalle suuntautuvan maihinnousuoperaation toteuttamiseen
muutama vuosi ennen Sauramon artikkelin julkaisua. Yleisesikunnan arvion mukaan
Neuvostoliiton uhka kohdistui Ahvenanmaalle vasta silloin, kun Baltian maat olisi-
vat ajautuneet sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Suomen kannalta pidettiin kaikkein pa-
himpana tilannetta, jossa Viron puolustus romahtaisi puna-armeijan hyökkäyksen seu-
rauksena ja Neuvostoliitto saisi muodostettua tukialueen lähelle Suomen ydinalueita
ja pääkaupunkia. Tällöin myös Ahvenanmaalle suuntautuvan maihinnousun toteutus-
edellytykset paranisivat oleellisesti. Tehty arvio vaikutti osaltaan Suomen ja Viron väli-
sen sotilaallisen yhteistyön syvenemiseen 1930-luvulla. Aiemmin harjoitetun tietojen
vaihdon lisäksi Suomen ja Viron merivoimat ryhtyivät rakentamaan tykistösulkuja Suo-
menlahden kapeimmalle kohdalle, Porkkalanniemen ja Naissaaren välille estääkseen
Neuvostoliiton Itämeren laivaston pääsyn Suomenlahdelta pohjoiselle Itämerelle.⁷⁷

Tilanne Itämeren alueella kehittyi syksyn 1939 kuluessa toisin kuin mihin Suo-
messa oli 1930-luvun kuluessa varauduttu. Yleisesikunnan 1930-luvun alkupuolella laa-
timat arviot Viron puolustuksen romahtamisesta muuttuivat todeksi, kun Viro joutui
luovuttamaan painostuksen seurauksena satamiaan ja lentokenttiään Neuvostoliiton
tukikohta-alueiksi.⁷⁸ Koska neuvostolaivastoa ei pystytty enää eristämään tykistösulun
taakse, merivoimat joutui sijoittamaan laivastoyksiköt suunniteltua laajemmalle alueelle
suojatakseen muun muassa Kannakselle ryhmitettävien kenttäarmeijan joukkojen me-
risivustaa.

Sotakokemusten tärkeys tiedostettiin heti talvisodan alkupäivistä alkaen, ja jou-
koille jaettiin ohjeet sotakokemusten keräämisestä jo sodan neljäntenä päivänä. Pääma-
jan koulutusosaston taktillinen toimisto koosti sille toimitetuista omien joukkojen so-
takokemuksista ja vihollisen taktiikasta tehdyistä havainnoista tiedotteita, *Taktillisia
oppaita*, joita julkaistiin sodan aikana yksitoista kappaletta.⁷⁹ Merivoimien esikunta ja-
koi talvisodan aikana alajohtoportailleen vain viisi lyhyttä sotakokemustiedotetta, mut-

76 Ibid.

77 Leskinen, s. 89, 106, 123–124.

78 Ibid., s. 151–152, 350–351.

79 Tynkkynen 1996, s. 128–130.

ta tarkempaa analyysia vihollisen toimintatapojen vaikutuksesta omaan taktiikkaan ei ehditty talvisodan aikana tehdä.⁸⁰

Laivaston sotakokemusten vähäiseen määrään vaikutti ennen kaikkea nopeasti edennyt jäätalvi, joka rajoitti laivastoyksiköiden operointia.⁸¹ Lisäksi Merivoimien esikunnan vaatimaton asema rannikkojoukkojen taktisen toiminnan kehittäjänä oli luultavasti seurausta syksyllä 1939 muodostetuista johtosuhteista. Laatokan puolustuksesta vastannut Rannikkotykistörykmentti 3 oli siirretty Päämajan alaisuuteen jo ylimääräisten harjoitusten (YH) aikana, ja Kannakselle ryhmitetyt rannikkotykistöjoukot oli alistettu operatiivisesti alueella taisteleville armeijakunnille.⁸² Todennäköisesti osa taisteluista saaduista havainnoista raportoitiin sodan aikana suoraan maavoimien johtoportaille.

Meripuolustuksen joukkojen sotakokemusten systemaattinen analysointi ehdittiin suorittaa vasta sodan päätyttyä. Keräystoiminta toteutettiin Päämajan koulutusosaston huhtikuussa 1940 antaman käskyn perusteella. Merivoimien esikunnassa laadittiin alajohtoportailta saatujen vastausten perusteella 87-sivuinen koonnos ylimääräisten harjoitusten ja talvisodan aikana saaduista tärkeimmistä kokemuksista. Koonnosmuistion päätarkoituksena oli mahdollistaa analysoitujen sotakokemusten käyttö koulutuksen ja operatiivisen suunnittelun tukena. Joulukuussa 1940 valmistunut muistio jaettiin merivoimien komentajan johtoon kuuluneille joukoille sekä merivartiolaitokselle ja merenkulkuhallitukselle.⁸³

Varsinaisten sotakokemusten lisäksi ensimmäisiä kehittämistoimia vaatineita havaintoja tehtiin jo ylimääräisten harjoitusten aikana, kun merivartiolaitoksen ja merenkulkuhallituksen liittäminen merivoimiin ei toteutunut odotetusti. Luotsi- ja merivartiopiirien välirajat eivät olleet yhtenevät liikekannallepanossa perustettujen rannikkolohkojen rajojen kanssa, joten lohkot joutuivat sopimaan yhteistoiminasta useiden tahojen kanssa. Paikalliset yhteistoimintaongelmat heijastuivat myös laivaston toimintaan, koska väylävalaisua ei useinkaan pystytty järjestämään tarvittaville alueille. Merivoimiin liitetyt viranomaisyksiköt pitivät sotilaallista johtamiskulttuuria muutoinkin vaikeana, joten Merivoimien esikunta esitti sekä merenkulkuhallituksen että merivartiolaitoksen liittämistä pysyvästi merivoimien kokonpanoon. Tällöin joukkojen

80 KA T22110 / F3 sal. Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940 sekä liitteenä oleva ”Yhteenveto merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista”, s. 1.

81 Ibid. sekä Kijanan, Kalervo: Laivasto sotatoimissa. Talvisota ja välivuosi. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 1. Helsinki 1968, s. 305.

82 Kilkki, Pertti: Ryhmitykset ja suunnitelmat sekä taistelut Viipurinlahden itärannalla ja saaristossa. *Talvisodan historia*, osa 2. Porvoo 1978, s. 18, 202–203 sekä Pohjanvirta, Yrjö: Sotatoimet rannikkolohkoilla. *Talvisodan historia*, osa 4. Porvoo 1991, s. 146.

83 Sotakokemusmuistion jakelumäärä oli yhteensä 45 kappaletta. KA T22110 / F3 sal. Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940.

yhteistoiminta pystyttäisiin suunnittelemaan vaivattomasti ja sotilasorganisaation toimintaan totuttaisiin jo rauhan aikana.⁸⁴

Merivoimien esikunnan esitys oli jatkumoa keväästä 1940 jatkuneelle kädenväänölle merivartiostojen asemasta. Merivoimien komentaja, kenraalimajuri Väinö Valve oli tuolloin esittänyt merivartiolaitoksen liittämistä merivoimiin, kun taas sisäasiainministeriössä ja merivartiolaitoksessa haluttiin palata rauhan ajan organisaatioon ja johtosuhteisiin mahdollisimman nopeasti. Valve oli perustellut merivoimien ja merivartiolaitoksen yhdistämistä samoin argumentein kuin Merivoimien esikunnan sotakokemusmuistioon lopulta kirjattiin. Yhdistämistä puolsi Valven mukaan myös Itämeren epävakaa tilanne, joka edellytti nopeaa liikekannallepanoa. Se olisi kestänyt huomattavasti kauemmin, jos merivartiosto olisi palannut hoitamaan talvisotaa edeltäneitä tehtäviään.⁸⁵

Päämaja joutui sekaantumaan kesän aikana kiistelyyn, ja marsalkka Mannerheim sekä kenraalimajuri Airo asettuivat tukemaan asiassa merivoimien komentajaa. Organisaatiomuutos ajautui lokakuussa 1940 vaikeuksiin, kun Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittiin kahdenvälinen sopimus Ahvenanmaan demilitarisoidusta asemasta. Ahvenanmaan alueen merivartioryksiköt jouduttiin irrottamaan sopimuksen seurauksena puolustusvoimista ja siirtämään sisäasiainministeriön alaisuuteen muiden yksiköiden jäädessä yhä merivoimien johtoon.⁸⁶ Vaikuttaa siltä, että Merivoimien esikunnan esittämä vaatimus merivartiostojen liittämisestä merivoimien kokoonpanoon oli YH:n aikana saaduista kokemuksista huolimatta myös osa merivartioston ja merivoimien välistä valtakamppailua. Merivoimat jatkoi sotakokemusmuistiolla yhdistämiseen liittynyttä kampanjointiaan, vaikka sen toteuttaminen oli ulkopoliittisista syistä mahdotonta. Merivoimien päätavoitteena oli puolueettomuuden suojaamisen ja hyökkäysentorjuntavalmiuden ylläpito sekä kehittäminen, koska merirajat olivat talvisodan seurauksena entistä uhatumpia.

Merivoimien ja kenttäarmeijan joukkojen väliset johtosuhteet muodostuivat Kanaksen alueella sangen monimutkaisiksi. Kenttäarmeijalle alistetut rannikkolohkot joutuivat operatiivisesta alistussuhteesta huolimatta tukeutumaan merivoimien ampu-
matarvikehuoltoon. Rannikkotykistöyksiköiden liikkuvuus osoittautui puutteelliseksi etenkin maarintaman sivustoilla. Sen vuoksi rannikkotykistön liikkuvuutta esitettiin liittävä, tosin konkreettisia ratkaisuja ongelman poistamiseksi ei juurikaan esitetty. Li-

84 KA T22110 / F3 sal. Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940 sekä liitteenä oleva ”Yhteenveto merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista sekä niiden antamia viitteitä”, s. 1–2, 65–67.

85 Sundbäck, Esa: Merivartiointia 75 vuotta. Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930–2005. Kajaani 2005, s. 90–92.

86 Sundbäck 2005, s. 96–99.

säksi rannikkojoukkojen koulutusta haluttiin muuttaa siten, että jalkaväkikoulutus nostettaisiin yhtä merkittävään asemaan tuliasemakoulutuksen rinnalle.⁸⁷

Talvioloissa varsinaiset taistelutoimintaan liittyneet sotakokemukset painoutuivat rannikkojoukkojen toimintaan. Rannikkojoukot taistelivat muun muassa tavanomaisen jalkaväen tapaan Viipurinlahden ja Virolahden edustan torjuntataisteluissa ja tekivät sissipartioiden iskuja Pitkärannan–Salmin alueen viivytystaisteluiden yhteydessä.⁸⁸ Sotatoimet muodostuivat luonteeltaan täysin toisenlaisiksi kuin mihin rannikkojoukot oli ennen talvisotaa koulutettu. Rannikkotykistöjoukko-osastoissa varusmiespalveluksensa suorittaneet reserviläiset olivat tottuneet toimimaan lähinnä linnakkeiden suojaus- ja tykistötehtävissä, ja rannikkolohkoille alistetut jalkaväkijoukot oli koulutettu maavoimien joukko-osastoissa. Ne eivät olleet harjaantuneet toimimaan, saatikka taistelemaan saariston ja rannikon olosuhteissa.⁸⁹

Olosuhteisiin soveltumaton koulutus aiheutti ongelmia talvisodan ensimmäisistä päivistä lähtien, kun kokonaisia linnakkeita, esikuntia ja lohkoja jouduttiin siirtämään uusille, linnoittamattomille alueille. Tuolloin kantalinnoitteisiin ja staattiseen sodankäyntiin tottuneiden rannikkotykistöyksiköiden taistelukyky heikkeni merkittävästi. Joukot joutuivat olosuhteisiin, joihin niillä ei ollut soveltuvaa varustusta. Niiltä puutuivat muun muassa majoitusvälineet, kenttäreittiöt ja kuljetuskalusto.⁹⁰

Kriittisin tilanne muodostui sodan loppuvaiheessa Viipurin lohkolle, jossa rannikkolohkon esikunta joutui huolehtimaan useista puna-armeijan hyökkäystä torjumaan koottuista pataljoonista ilman orgaanisia huoltojoukkoja. Puolustustaistelua vaikeuttivat jalkaväkitaisteluihin kouluttamattomat heterogeeniset joukot, jotka joutuivat taistelemaan linnoittamattomissa asemissa. Toimintaa hankaloittivat entisestään alistussuhteiden jatkuvat muutokset ja joukkojen uudelleenjärjestelyt. Joukkojen taisteluarvoa ei myöskään parantanut se, että ne oli koottu pääosin vanhemmista ikäluokista. Merivoimien esikunta pitikin sodan jälkeen laaditussa analyysissä tilapäisesti muodostettujen ja kouluttamattomien jalkaväkijoukkojen käyttöarvoa pääosin mitättömänä. Sen olivat talvisodan suuret tappiot osoittaneet.⁹¹

Merivoimien esikunnan tekemä arvio vaikuttaa jälkikäteen tarkasteltuna melko epäoikeudenmukaiselta. Laajamittaisia jätse suoritettavia hyökkäysoperaatioita oli pidetty ennen talvisotaa epätodennäköisinä, joten maavoimien tapaan hyökkäävän vihollisen torjuntaan ei ollut kiinnitetty rauhanajan koulutuksessa juurikaan huomiota. Ole-

87 Laatokan meripuolustus alistettiin Päämajan alaisuuteen ja Viipurin lohko Kannaksen Armeijalle sekä Koiviston alalohko edelleen II Armeijakunnalle. KA T22110 / F3 sal. lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940: Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemuksia sekä liitteenä ”Yhteenveto Merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista sekä niitten antamia viitteitä”.

88 Ks. esim. Kilkki, s. 202–205 sekä Pohjanvirta, Yrjö: Sotatoimet rannikkolohkoilla. *Talvisodan historia*, osa 4. Porvoo 1991, s. 118–122, 148–149.

89 KA T22110 / F3 sal. Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940 sekä liitteenä oleva ”Yhteenveto merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista sekä niiden antamia viitteitä”, s. 22–26.

90 Ibid.

91 Ibid., s. 22–26, 68–72.

tus vihollisen toimintatavoista oli vaikuttanut jopa henkilökunnan ja asevelvollisten koulutusjärjestelyihin. Rannikkotykistön varusmiesten palvelukseenastuminen oli ajoitettu 1920- ja 1930-luvulla talvikuukausiin, joten jää- ja talvitaistelukoulutuksen järjestäminen oli peruskoulutusjakson ajankohdan vuoksi käytännössä mahdotonta.⁹²

Rannikkojoukot saivat talviolosuhteiden ja vihollisen yllättävän toiminnan vuoksi sotakokemuksia myös sellaisilta alueilta, joita ei ollut ennen sotaa suunniteltu niiden tehtäviksi. Rannikkotykistörykmentti 3:n joukoista perustettiin sissiosastoja Laatokan rantatien suunnassa edenneen vihollisen häiritsemiseksi.⁹³ Vaikka yleisesti ottaen suomalaisten perustamat sissiosastot saivat aikaan lupaavia tuloksia, jäivät Laatokan rannikkosissiosastojen tulokset laimeiksi. Merivoimien esikunnassa tehdyn analyysin perusteella pääasiallisina syinä pidettiin sitä, että osastojen perustaminen ja niille annettujen tehtävien improvisointi kesken puolustustaisteluiden, eikä joukoilla ollut tehtävien suorittamiseen vaatimaa koulutusta. Taustalla vaikutti mitä ilmeisimmin 1920-luvulla hyväksytty periaate, jonka mukaan sissiosastot tuli muodostaa taisteluiden alettua alueen tuntevista vapaaehtoisista sotilaista. Sissien ei myöskään katsottu tarvitsevan erikoiskoulutusta, koska miesten arvioitiin hallitsevan erämiestaidot muutoinkin riittävän hyvin.⁹⁴

Vaikka rannikkojoukoista muodostettujen sissiosastojen tuloksia ei sodan päätyttyä pidettykään merkittävänä, nähtiin rannikko-olosuhteissa toteutettavalle sissitoiminnalle selkeä tarve. Todennäköisesti sissiosastojen toimintaa pidettiin välttämättömänä juuri siksi, että ne olivat osaltaan tuoneet rannikkotykistöjoukoille paljon kaivattua liikkuvuutta. Sissiosastojen kehittämisessä edettiin jopa niin pitkälle, että niille esitettiin omaa vakiintunutta kokoonpanoa. Sissiosasto oli tarkoitettu muodostaa yhdestä pikakivääri- ja pioneeriryhmästä sekä viestielimestä. Sissien tehtäviksi kaavailtiin tiedustelua, varmistusta ja rajoitettuja hyökkäystehtäviä, joiden tukemiseen esitettiin käytettävän joissain tapauksissa jopa hyökkäysvaunuja.⁹⁵

2.2. JATKOSODAN OPIT TAKTIIKAN KEHITTÄMISEN PERUSTAKSI

Talvisodasta saatuja kokemuksia ja niiden perusteella tehtyjä kehittämissityksiä ei pystytty toteuttamaan täysipainoisesti lyhyeksi jääneen välirauhan aikana. Merkittävin toteutettu uudistus oli uuden sodan ajan yhtymän, rannikkoprikaatin, muodostaminen.

92 Ibid., s. 16, 23 sekä KA StrietNK-1/33. Kiveliö, J.: Sodankäynti rannikolla talviolosuhteissa (käsikirjoitus), 1954, s. 1–2.

93 Pohjanvirta 1991, s. 148–149.

94 KA T22110 / F3 sal. lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940: Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemuksia sekä liitteenä ”Yhteenveto Merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista sekä niitten antamia viitteitä”, s. 56–58; Palokangas, Marko (*diss.*): Räjähävää tyhjyyttä. Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Vaasa 2014, s. 118–126 sekä Tynkkynen 1996, s. 62–63.

95 KA T22110 / F3 sal. lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940: Rannikkopuolustusjoukkojen sotakokemuksia sekä liitteenä ”Yhteenveto Merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista sekä niitten antamia viitteitä”, s. 56–58.

Marsalkka Mannerheimin helmikuussa 1941 vahvistamien rannikkoprikaatien kokoonpanojen myötä yhden johdon alle koottiin muun muassa tykistö-, ilmatorjunta-, viesti-, jalkaväki- ja huoltojoukot.⁹⁶

Rannikkojoukkojen uudelleenorganisoinnin taustalla vaikuttivat talvisodan kokemusten ohella Neuvostoliitolle rauhanteon yhteydessä vuokratun Hangon tukikohdan Etelä-Suomen puolustukselle aiheuttama sotilaallinen uhka. Laivaston esikunnassa marraskuussa 1940 laaditussa laivastovoimien käyttösuunnitelmassa neuvostojoukkojen arveltiin toteuttavan maihinnousuhyökkäyksiä Hankoniemeä ympäröivään saaristoon, mikäli sotatoimet Suomen ja Neuvostoliiton välillä puhkeaisivat uudelleen. Näin arveltiin tapahtuvan jopa silloin, kun tukikohdan neuvostojoukoille olisi käsketty puolustuksellinen tehtävä.⁹⁷

Offensiivisessa vaihtoehdossa vihollisen päävoimien arveltiin suuntaavaan maitse Karjaan risteysasemalle, jolloin hyökkäystä suojattaisiin Hankoniemen itä- ja luoteispuoliseen saaristoon tehtävillä maihinnousuilla. Varsinaisen päämaihinnousun arvioitiin suuntautuvan Porkkalan ympäristöön tai joissain tapauksissa Hiittisten saariston alueelle. Neuvostojoukkojen tavoitteena arveltiin olevan puolustustaisteluita käyvien suomalaisjoukkojen saartaminen sekä suomalaisten voimien jakaminen Hangon ja itäisen Suomen operaatiosuunnille, jolloin torjuntataisteluiden käyminen olisi ollut entistä hankalampaa. Defensiivisessäkin vaihtoehdossa Neuvostoliiton arveltiin pyrkivän laajentamaan tukikohta-alueita Hästö-Busön–Tammisaaren ja Padvamaan–Tenholan saaristoihin, jotta tukikohta pystyisi tukemaan Itämeren laivaston toimintaa pohjoisella Itämerellä.⁹⁸

Suomalaisten arvio Neuvostoliiton pyrkimyksestä Hangon vuokra-alueen laajentamiseen ei ollut täysin perusteeton. Hangon tukikohdan komentaja, kontra-amiraali Sergei Belusov laati elokuussa 1940 Neuvostoliiton Itämeren laivaston kokonaissuunnitelmaan liittyneen tukikohdan perussuunnitelman, jonka yhtenä osana oli tukikohta-alueen laajentaminen hyökkäyksellä. Belusov laski tarvitsevänsä tukikohdan alueen laajentamiseen kaiken kaikkiaan kolme divisioonaa. Näistä puolet hän varasi Tammisaaren suuntaan tehtävän maahyökkäyksen voimaksi. Maahyökkäystä oli tarkoitus tukea vuokra-alueella ympäröivään saaristoon tehtävin maihinnousuin.⁹⁹

Päämaihinnousu oli suunniteltu toteutettavan Padvan–Bromarvin alueelle, ja idässä neuvostojoukkojen oli tarkoitus tunkeutua rykmentin vahvaisin voimin Tammissaaren saaristoon. Siellä niiden oli tarkoitus ottaa haltuun suurimpia saaria ja edetä pää-

96 Esim. KA T22104 / Hh95. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 222 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941: 1. Rannikkoprikaatin sodan ajan määrävahvuudet; Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 223 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941: 2. Rannikkoprikaatin sodan ajan määrävahvuudet; Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 225 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941: 4. Rannikkoprikaatin sodan ajan määrävahvuudet.

97 KA T16320 / 1642 sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 3220 / 28 / sal. / 9.11.1940 ja liitteenä oleva muistio: Laivastovoimien käyttösuunnitelma Hangon vuokra-alueesta vastaan.

98 Ibid.

99 Manninen, Ohto: Miten Suomi valloitetaan. Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944. Juva 2008, s. 118–122.

voimilla Degerön alueelle tehdyn maihinnousun jälkeen kohti Tammisaarta.¹⁰⁰ Hangon tukikohdan komentajan suunnitelma maihinnousujoukkojen käytöstä olikin pääpiirteittäin yhtenevä Laivaston esikunnassa laaditun uhka-arvion kanssa. Maihinnousuja olisi toteutettu alkuvaiheessa juuri niille alueille, jonne suomalaiset olivat arvioineet niiden suuntautuvan.

Hangon alueen ohella Neuvostoliiton arvioitiin voivan toteuttaa maihinnousun Ahvenanmaalle, mutta myös Haminan–Virolahden alueella Salpalinjaan ryhmitetyn kenttäarmeijan selustaan. Sen vuoksi rannikkoprikaateihin kuuluneet jalkaväkijoukot organisoitiin välirauhan aikana joko linnakkeistojen esikuntien tai linnakkeiden johon kuuluneiksi torjuntajoukkueiksi ja -komppanioiksi. Ne soveltuivat ennen kaikkea rantatorjuntaan, koska yksiköt oli aseistettu pääosin raskailla aseilla.¹⁰¹ Tehdyssä kokoonpanomuutoksessa ei kuitenkaan täysin onnistuttu. Merivoimien esikunnassa toukokuussa 1941 järjestetyssä sotapelissä tarkasteltiin 2. Rannikkoprikaatin taistelua kenttäarmeijan merisivustalla, Virolahden–Kotkan alueella. Sotapelin perusteella todettiin, ettei rannikkoprikaatin kokoonpanossa ollut riittävästi jalkaväkeä, jolla voitaisiin vallata vihollisen haltuun ottamia saaria tai jota voitaisiin käyttää hyökkäyksiin saaristossa. Sotapelissä ongelma jouduttiin ratkaisemaan tilapäisjärjestelyin. Tarvittava jalkaväkevoima koottiin muun muassa järeiden pattereiden miehistöstä.¹⁰²

Hyökkäysvaiheessa kokemuksia rannikkojalkaväkijoukkojen käytöstä

Toisin kuin talvisodassa Merivoimien esikunta aloitti omien *Merivoimien sotakokemuksia* -tiedotteiden jakamisen jatkosodan ensimmäisten viikkojen aikana. Tiedotteita laadittiin sodan kuluessa yhteensä 14 kappaletta ja niistä kymmenen jaettiin joukoille vuoden 1941 aikana. Sotakokemustiedotteissa käsiteltiin rannikkojoukkojen saamia taktisia ja taisteluteknisiä oppeja, mutta myös vihollisen toimintatavoista tehtyjä havaintoja. Laivaston ja rannikkojoukkojen välisestä yhteistoiminnasta saatuja kokemuksia kuvattiin tiedotteissa jonkin verran.¹⁰³

Vuoden 1941 aikana julkaistujen tiedotteiden päätteemanä olivat rannikkojoukkojen saaristotaistelukokemukset. Muun muassa lokakuussa joukoille jaetussa tiedottees-

100 Ibid.

101 Jokaiseen torjuntakomppaniaan kuului vähintään kaksi kevyttä jaosta sekä konekiväärijoukkuetta ja niiden lukumääriä kasvatettiin puolustettavan alueen tärkeyden mukaan. Esimerkiksi Hangon tukikohdan vastaiselle rajalle ryhmitetyn 4. Rannikkoprikaatin torjuntakomppanioihin kuului 3–4 kevyttä jaosta ja konekiväärijoukkuetta. KA T22104 / Hh95. Vrt. esim. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 222 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941: 1. Rannikkoprikaatin sodan ajan määrävahvuudet ja Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 225 / Järj.1 / 4a / sal. / 5.2.1941: 4. Rannikkoprikaatin sodan ajan määrävahvuudet.

102 KA T1578 / 3 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 378 / Ye. 3. Sal. / 6.6.1941: Sotapeli Merivoimien esikunnassa.

103 Operatiivinen osasto laati ensimmäisen joukoille jaetun tiedotteen heinäkuun 20. päivänä 1941. Tiedotteet 1–10 jaettiin vuoden 1941 aikana. Suurin osa muista vuoden 1941 tiedotteista löytyy viitteeseen merkitystä kansiossa. KA T17301 / 2068 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 810 / Op. 2. sal. / 20.7.1941: Merivoimien sotakokemuksia N:o 1/41.

sa johtajia kehoitettiin kiinnittämään huomiota jalkaväen hyökkäyskoulutukseen, jotta tappiot pysyisivät mahdollisimman pieninä.¹⁰⁴ Joukkojen saamista kokemuksista informoiminen oli hyökkäysvaiheen aikana ensiarvoisen tärkeää, koska rannikkojoukot joutuivat taistelemaan toisin, kuin mihin ne oli talvisodan sotakokemusten perusteella koulutettu.

Rannikkoprikaatien kokoonpanoja ei myöskään ehditty muuttaa toukokuun sotapelistä saatujen kokemusten kaltaisiksi, joten kesällä 1941 prikaateihin muodostettiin tilapäisiä iskukomppanioita ja rannikkopataljoonia.¹⁰⁵ Heinä–elokuussa 1941 perustetut rannikkopataljoonat koostuivat pääsääntöisesti kolmesta rannikkoiskukomppaniasta sekä esikunta- ja kranaatinheitinkomppaniasta. Varustus oli kenttäarmeijan kiväärikomppanioihin verrattuna poikkeava, sillä jokaiseen iskukomppaniaan kuului kymmenkunta moottorivenettä ja tulivoimaa oli kasvatettu korvaamalla kivääreitä konepistooleilla ja pikakivääreillä.¹⁰⁶

Hyökkäysvaiheen aikana näiden yksiköiden käytöstä saatiin paljon sellaisia sotakokemuksia, jotka eivät päätyneet sotakokemustiedotteisiin, mutta olivat sodan jälkeen käynnistyneen taktiikan ja rannikkojoukkojen kokoonpanojen kehittämisen kannalta ensiarvoisen tärkeitä. Iskukomppanioiden kokoonpanojen toimivuudesta saatiin ensimmäisiä taistelukokemuksia 2. Rannikkoprikaatin hyökättyä Virolahdelta kohti Viipuria. Kaksijoukkueinen komppania osoittautui taisteluissa ongelmalliseksi. Komppanian toimiessa iskuosastotehtävissä jouduttiin toinen joukkueista pitämään hyökkäyksen reservinä. Suuremman osaston hyökkäyksessä iskukomppania toimi hyökkäyksen ensimmäisenä portaana muiden jalkaväkijoukkojen muodostaessa toisen portaan. Tällaisissa hyökkäyksissä iskukomppaniaa jouduttiin usein vahventamaan kokoonpanoon kuulumattomalla kiväärijoukkueella, jotta ensimmäisen portaan johtajalla olisi ollut käytettävissään riittävästi voimaa puolustuksen läpäisemiseen ja menestyksen hyväksikäyttöön. Sen vuoksi iskukomppanioihin esitettiin lisättävän kolmas joukkue.¹⁰⁷

Sotatoimissa saaduista myönteisistä kokemuksista huolimatta rannikkopataljoonat ja iskukomppaniat jäivät lyhytikäisiksi. Ne hajotettiin vuoden 1942 alkupuolella, kun vanhempia ikäluokkia kotiutettiin ja puolustusvoimissa siirryttiin supistettuihin määrävahvuuksiin. Olivathan pataljoonat olleet vain tilapäiskokoonpanoja, joiden perustamiseen Päämaja oli antanut luvan heinäkuussa 1941. Supistusten myötä rannikkoprikaateihin jääneet jalkaväkijoukot koottiin torjuntakomppanioihin. Samalla niiden kokoonpanoja muutettiin ja uudistetusta torjuntakomppaniasta tuli eräänlainen torjunta- ja iskukomppanian yhdistelmä. Siihen kuului kaksi tykki- ja konekiväärijouk-

104 KA T17301 / 2068 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2531 / Op. 3. sal / 10.10.1941: Merivoimien sotakokemuksia 8/41.

105 Pohjanvirta, Yrjö – Rönkkönen, Teuvo: Sodan ajan rannikkojoukot. *Jatkosodan historia*, osa 6. Porvoo 1994, s. 28–30.

106 KA SPK 21427, RP1:n sotapäiväkirja; SPK 21430, RP2:n sotapäiväkirja; SPK 21442, RP4:n sotapäiväkirja sekä Pohjanvirta – Rönkkönen 1994, s. 28–30.

107 KA T22110 / F4 sal. 2. Rannikkoprikaatin esikunnan lähete N:o 1518 / sal. / 23.8.1941: sotakokemuksia sekä liitteenä oleva ”Sotakokemuksia: iskukomppanioiden organisaatio”.

kuetta sekä kivääri- ja toimitusjoukkue. Komppanialle ei kuitenkaan jäänyt omaa venekalustoa, koska rannikkopataljoonille kuuluneet veneet koottiin rannikkoprikaatien venekomppanioihin.¹⁰⁸

Kokoonpanomuutosten seurauksena torjuntakomppanioista ei pystytty poistamaan niitä ongelmia, joista oli tehty havaintoja itäisellä Suomenlahdella hyökkäysvaiheen aikana. Näitä olivat ennen kaikkea huoltojoukkojen puute sekä äärimmäisen pieneksi supistettu henkilövahvuus, jotka heijastuivat komppanian käyttöperiaatteisiin. Kokoonpanon rikkominen puolustukseen ryhmittymisen yhteydessä oli enemmän sääntö kuin poikkeus, jotta puolustukseen saatiin muodostetuksi painopiste. Huolto-osien puuttumisen vuoksi torjuntakomppaniat jouduttiin ryhmittämään muiden rannikkotykistöyksiköiden läheisyyteen. Lisäksi raskaiden aseiden siirrot osoittautuivat taistelun aikana erittäin vaikeiksi ja vastahyökkäykseen jouduttiin usein irrottamaan tykkien miehistöä, jotta hyökkäyksellä olisi ollut onnistumisen edellytyksiä.¹⁰⁹

Liikunta- ja iskukykyisten rannikkopataljoonien taival ei lopulta päättynytäkään asemasodan aikana tehtyihin muutoksiin, vaan niitä perustettiin uudelleen kesällä 1944. Tuolloin iskukomppaniaa vahvempia yksiköitä tarvittiin Viipurinlahden alueen maihinnousuntorjuntataisteluita varten.¹¹⁰

Painopiste siirtyy meritaktiikan kehittämiseen

Hyökkäyssotatoimien muuttuttua asemasodaksi vähenivät luonnollisesti myös taistelu-toimissa saadut sotakokemukset. Rannikkojoukkojen osalta asemasotavaiheen merkittävimmät taistelut ajoittuivat vuodelle 1942. Sekä Suursaaren valtauksesta että Somerin saaren ympäristössä käydyistä maihinnousuntorjuntataisteluista laadittiin kummas-takin oma tiedotteensa. Kolmannessa vuoden 1942 aikana tehdyssä tiedotteessa käsi-teltiin muun muassa omien joukkojen ylimenotoiminnasta Itä-Karjalan järviolueilla saatuja opetuksia.¹¹¹ Vuoden 1943 aikana ei sen sijaan julkaistu yhtään tiedotetta, ja vii-meinen *Merivoimien sotakokemuksia* -tiedote jaettiin joukoille heinäkuun 20. päivänä 1944. Siinä käsiteltiin luonnollisesti Viipurinlahden torjuntataisteluista saatuja koke-

108 KA T17749 / 2 sal. Päämajan asiakirja N:o 524 / Op. 2. / sal. / 20.7.1941 sekä T22104 / Hh84. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 545 / Op. 3. / sal. / 11.2.1942: Supistetut määrävahvuudet.

109 KA T22110 / F4 sal. 2. Rannikkoprikaatin esikunnan lähete N:o 1518 / sal. / 23.8.1941: sotakokemuksia sekä liitteenä oleva ”Sotakokemuksia: torjuntakomppaniat”.

110 KA SPK 21433, RP3:n sotapäiväkirja; SPK 21445, RP7:n sotapäiväkirja; SPK 21661, RP17:n sotapäiväkirja sekä KA T26513 / Hbi1 sal. Everstiluutnantti Toivo Knuuttilan kotityö 25.11.1958: Kiinteän tykistön runkoasetarpeen sekä rannikkopataljoonan kokoonpanon uudelleen arviointi huomioon ottaen myös nykyinen asekehitys, s. 8.

111 Suursaaren taisteluista sekä talvitoiminnasta saatuja kokemuksia jaettiin joukoille 204 kappaletta. Somerin taisteluista ja kesän 1942 aikana rannikkoprikaateissa saatuja kokemuksia jaettiin 250 kappaletta. KA T15759 / 1213 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1598 / Op. 2. / sal. / 5.1942: Merivoimien sotakokemuksia N:o 11/42; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2998 / Op. 3. / sal. / 8.8.1942: Merivoimien sotakokemuksia N:o 12/42 sekä Merivoimien asiakirja 3964 / Op. 3. / sal. / 15.10.1942: Merivoimien sotakokemuksia N:o 13/42.

muksia. Erityisenä huomion kohteena olivat neuvostojoukkojen ylimenohyökkäyksen suoritusperiaatteet.¹¹²

Asemasodan rauhalliset vuodet jättivät jälkensä rannikkotaktiikan kehitystyöhön. Tuolloin kehitettiin enimmäkseen tykistön ampumamenetelmiä varsinaisen rannikkotaktiikan kehittämisen jäädessä taka-alalle. Muutokseen vaikutti luonnollisesti taistelutoiminnan hiljeneminen ja rannikkoprikaateissa toteutetut määrävahvuuksien supistukset, jotka kohdistuivat etenkin rannikkojalkaväikyksiöihin. Oli siis sinänsä loogista, että rannikkoprikaateissa haluttiin korvata aiempaa pienempi joukkojen määrä tykistön tehokkaammalla tulenkäytöllä.

Toisaalta asemasota mahdollisti taktiikan kehittämiseen tähtäävien keskusteluiden käymisen. Merivoimien esikunta järjesti helmikuussa 1943 rannikkoprikaatien ja rannikkotykistörykmenttien komentajille sekä Laivaston esikunnan operatiiviselle johdolle ja laivueiden päälliköille neuvottelupäivät, joiden tarkoituksena oli kehittää ylempien upseereiden taktisia valmiuksia ja yhtenäistää taktisia käytäntöjä. Tilaisuudesta ei ole säilynyt varsinaista keskustelupöytäkirjaa, mutta neuvottelupäivillä käsiteltiin muun muassa laivasto- ja rannikkojoukkojen yhteistoimintaa, rannikkojoukkojen organisaatioiden kehittämistä, merivoimien ilmatoimintaorganisaatiota sekä miina- ja sukellusve-neentorjunta-alan sotakokemuksia.¹¹³

Lähinnä rannikkojoukoille tarkoitettujen *Merivoimien sotakokemukset* -tiedotteiden julkaisuvälin harvennuttua Laivaston esikunta aloitti *Laivastovoimien sotakokemuksia* -tiedotteiden jakamisen alaisilleen johtoportaille kesäkuusta 1942 alkaen. Muutokselle oli syynä, sillä rannikkojoukoista poiketen laivastojoukot saivat asemasodan purjehduskausien aikana runsaasti kokemuksia taisteluista neuvostolaivastoa vastaan. Alusten välisistä yhteenotoista saadut kokemukset olivat pääosin alusten sisäiseen toimintaan ja taistelutekniikkaan liittyviä. Ne koostettiin raporteihin erikoisaloittain ja oteltuina.¹¹⁴

Vuosina 1943 ja 1944 tiedotteissa kirjoitettiin pääosin neuvostolaivaston toimintatavoista saaduista havainnoista, joten ne vastasivat tyyliältään pitkälti Päämajan laatimia *Taktisia ym. tiedonantoja vihollisesta* -tiedotteita. Joissain tiedotteissa käsiteltiin myös yhteistoimintaa saksalaisten kanssa. Esimerkiksi toukokuussa 1943 raportoitiiin saksalaisten taktisen ajattelun kaavamaisuudesta. Tehtyjen havaintojen mukaan saksala-

112 Viimeinen tiedote julkaistiin 20.7.1944. Sen jakelumäärä oli 100 kappaletta. KA T17654 / 12 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2494 / Op. 3. sal. / 20.7.1944: Merivoimien sotakokemuksia N:o 14.

113 Tilaisuus toteutettiin siten, että joukko-osastojen komentajat ja esikuntapäälliköt sekä joukkoyksiköiden komentajat osallistuivat vuoropäivinä Helsingissä järjestetyille neuvottelupäiville. KA T22110 / F11 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 299 / Op. 3 / sal. / 25.1.1943: Merivoimien johdon puhuttelu- ja neuvottelupäivät sekä Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 437 / Op. K. / sal. / 6.2.1943: Merivoimien johdon II puhuttelu- ja neuvottelupäivät.

114 Esimerkiksi merenkulkualan kokemuksista raportoitiiin kesäkuussa 1942, jolloin tykkilaivueessa oli havaittu ammusten aiheuttavan alusten magneettikompasseihin vaarallisen eksymän muutoksen. KA T15759 / 1213 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1922 / II. sal. / 20.6.1942.

laiset eivät kyenneet soveltamaan taistelutilanteessa saamia ohjeita, vaan heidän toimintansa perustui taistelusuunnitelman tarkkaan noudattamiseen.¹¹⁵

Laivastojoukkojen sotakokemusten analysointia ja keräämistä pyrittiin tehostamaan jatkosodan alussa uusin, aiemmasta toiminnasta poikkeavin menetelmin. Merivoimien esikunta laati elokuussa 1941 ohjeen meriupseereiden keskustelutilaisuuksien järjestämisestä. Tilaisuudet oli tarkoitus järjestää aluksen tai perusyksikön upseereiden kesken ja niihin tuli osallistua yksiköistä ja aluksista ainakin panssarilaivojen tykistö-upseerit, sukellusveneiden päälliköt, alusten ensimmäiset upseerit, tykkiveneiden, miinalaivojen, moottoritorpedoveneiden päälliköt ja raivaajien päälliköt sekä laivaluokan alusten viestiupseerit. Ohjeistuksen mukaan tilaisuuksista tuli pitää pöytäkirjaa, johon kunkin osallistujan perustellut mielipiteet tuli kirjata.¹¹⁶

Arkistoissa ei ole säilynyt yhtään vuoden 1941 aikana toteutetun keskustelutilaisuuden esitelmää tai pöytäkirjaa. Onkin todennäköisempää, ettei keskustelutilaisuuksia järjestetty ennen talven tuloa ja asemasotavaiheen alkua, sillä laivastoyksiköt olivat sitoutuneet koko syksyn ajan Neuvostoliiton Itämeren laivastoa vastaan käytyihin taisteluihin. Ainakin Moottoritorpedovenealueessa keskustelutilaisuuksia järjestettiin vasta purjehduskauden päätyttyä ja niihin liittyi usein upseerin pitämä alustus. Alustusten laadinta aloitettiin todennäköisesti Merivoimien esikunnan antaman käskyn myötä, vaikka suoranaista yhteyttä ei käskyn ja alustusten välillä voidakaan osoittaa.

Muun muassa kapteeniluutnantti Jouko Pirhonen analysoi helmikuussa 1942 pitämässään alustuksessa edellisen purjehduskauden aikana kertyneitä sotakokemuksia ja esitti niiden perusteella suuntaviivoja omien toimintatapojen kehittämiseksi.¹¹⁷ Pirhonen totesi esitelmässään, että vanhentuneilla ja vähälukuisilla moottoritorpedoveneillä oli jouduttu operoimaan pääasiallisesti öisin, eikä kokemuksia yhteishyökkäyksistä muiden alusluokkien tai ilmavoimien kanssa ollut juurikaan saatu. Pirhonen piti kuitenkin useamman moottoritorpedoveneen suorittamia hyökkäyksiä parhaimpina mahdollisuutena häiritä neuvostolaivaston itäisen Suomenlahden huoltoliikennettä. Valoisana vuorokauden aikana hyökkäys tuli toteuttaa joko laivueen tai puolilaivueen eli kuuden veneen voimin. Hyökkäystä oli tuettava hävittäjäsuojalla, koska vihollisen ilmavoimien vapaa toiminta estäisi muutoin moottoritorpedoveneiden hyökkäyksen. Suojaustoiminnan lisäksi lentokoneita tuli käyttää savuverhojen levittämiseen hyökkäävien moottoritorpedoveneiden eteen. Myös pommikoneiden toiminnan yhdistäminen torpedo-hyökkäykseen oli Pirhosen mielestä järkevää. Tällöin vihollinen joutuisi hajottamaan torjuntatulen useampaan maaliin ja hyökkäyksen onnistumismahdollisuudet paranisivat entisestään.¹¹⁸

115 Esimerkiksi KA T16444 / 1949 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 4451 / II. sal. / 25.8.1944: Laivaston sotakokemuksia N:o 1/44, s. 6–7.

116 KA T22110 / F4 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 145 / Op. 2. / sal. / 18.8.1941: Sotakokemukset.

117 KA T15759 / 1212 sal. Erillisen laivasto-osaston kirjelmä N:o 233 / sal. / 15.2.1942: MTV-yhteishyökkäykset. Kokemukset ja toimintatavan kehittäminen.

118 Ibid.

Esitelmä ja sen jälkeen käyty keskustelu ei jäänyt ainoaksi Moottoritorpedovene-laivueessa jatkosodan järjestetyksi taktiikan kehittämistilaisuudeksi. Niitä toimeenpantiin lähinnä talvikausien aikana.¹¹⁹ Moottoritorpedovene-laivueessa ja vuodesta 1943 alkaen Moottoritorpedoveneosastossa kehitettiin alusten taistelutekniikkaa ja osastotaktiikkaa myös purjehduskausien aikana. Yhtenä menetelmänä olivat partiomatkojen johtajien laatimat taistelukertomukset, joissa sekä kertomuksen laatija että osaston päällikkö analysoivat omaa ja vihollisen toimintaa taistelun aikana.¹²⁰

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisessä otettiin merkittävä edistysaskel vuonna 1942, kun opintomatkat Saksan merivoimiin alkoivat.¹²¹ Suomen ja Saksan merivoimien koulutusyhteistyö osoittautui etenkin laivastojoukkojen taistelutekniikan ja taktiikan kehittämisen kannalta ensiarvoisen tärkeäksi. Kuten komentaja Aimo Saukkonen vuonna 1948 jatkosodan merisodankäynnistä kirjoittamassaan artikkelissa totesi, meritaktiikan kouluttaminen oli aloitettu juuri ennen sotia, mutta varsinaista ohjesääntöperustaa koulutukselle, saatikka alusten toiminnan yhteensovittamiselle ei oikeastaan ollut.¹²² Saukkonen tiesi, mistä kirjoitti. Hän oli suorittanut Sotakorkeakoulun merisotalinjan opinnot ennen talvisotaa järjestetyillä kursseilla. Opintojen aikana ei käsitelty lainkaan meritaktiikkaa, vaan meriupseereiden opinnoissa keskityttiin yleiseen taktiikkaan ja rannikkolohkojen sotateimien suunnitteluun.¹²³ Muutoinkin meriupseereiden taktinen osaaminen oli melko vaillinaista. Ainoastaan muutama Saukkosta virkaiältään vanhempi meriupseeri oli opiskellut meritaktiikkaa ulkomailla ennen talvisotaa muun muassa Italian, Ranskan ja Ruotsin sotakorkeakouluissa.¹²⁴ Ulkomailta saadut opit eivät kuitenkaan soveltuneet sellaisenaan Suomen olosuhteisiin, koska esimerkiksi laivastojen toimintaympäristö, doktriini, taistelualusten lukumäärä ja niiden käyttöperiaatteet poikkesivat huomattavasti suomalaisten vastaavista.

Suomen ja Saksan merivoimien välisen koulutusyhteistyön voidaan katsoa alkaneen jo keväällä 1941, kun kenraaliluutnantti Väinö Valven johtama, pääosin yleisesikuntaupseereista koostunut seitsemän upseerin delegaatio matkusti Saksan merivoimien esikunnan kutsusta kuukaudeksi tutustumaan merivoimien toimintaan. Upseerit

119 Esimerkiksi maaliskuussa 1944 moottoritorpedoveneosaston upseereille järjestettiin keskustelutilaisuus neuvostoliittolaisten huoltokuljetuksia vastaan tehtyjen hyökkäysten kokemuksista. KA T16444 / 1948 sal. Moottoritorpedoveneosaston asiakirja 3.3.1944: Kokemukset saattuetistelulistamme (kapteeniluutnantti E. Salon esitelmä Mtv.Os:n upseereille 11.3.1944).

120 KA T17379 / 2360 sal. Moottoritorpedoveneiden toiminta- ja taistelukertomuksia 1941–1944 (*passim.*).

121 Jatkosodan aikana ulkomaankomennukset suuntautuivat myös Italiaan ja Ruotsiin, mutta ne olivat luonteeltaan erityyppisiä. Matkojen tarkoituksena oli alusten, niihin liittyvien koneistojen sekä asejärjestelmien hankinnat ja koulutus. Varsinaisia taktisia oppeja tai koulutusta ei Italiasta ja Ruotsista haettu. Ks. esim. KA T22110 / F9 sal. ”Matkakertomus ins.kom. Jaakko Raholan ja komkapt Orvo Peuranheimon matkasta Italiaan aikana 5/10–28.11–42”.

122 Saukkonen, A.: Merisodankäynnistä Suomen vesillä vuosina 1941–1944. *Suomi merellä*, n:o 18, 4/48, s. 96.

123 KA T21369 / Dg77, Dg78 ja Dg80. Sotakorkeakoulu, MSO2. Luennot ja harjoitukset 25.10.1935–1.10.1937 (*passim.*) sekä Aimo Saukkosen nimikirjaote n:o 24416.

124 Enkiö, Sulo: Laivaston synty ja kehitys 1918–1939. *Suomen laivasto 1918–1968*, osa 1. Helsinki 1968, s. 132–133 sekä Tynkkyinen 1996 s. 399–341.



Kontra-amiraali Reimar von Bonin piti kiinteästi yhteyttä merivoimien johtoon. Von Bonin (oik.) ja Saksan Itämeren laivastovoimien komentaja, amiraali Rolf Carls kenraaliluutnantti Väinö Valven ja kommodori Svante Sundmanin vieraana toukokuussa 1942.

tutustuiivat matkansa aikana muun muassa Englannin kanaalin rannikolle ryhmitettyjen rannikko- ja laivastojoukkojen puolustusjärjestelyihin sekä johtosuhteisiin.¹²⁵

Aloite varsinaisten opintomatkojen järjestämisestä tehtiin saksalaisten taholta marraskuussa 1941. Tuolloin Saksan Helsingin-laivastoasiamies, kontra-amiraali Reimar von Bonin esitti suomalaisten meriupseereiden komentamista Saksan laivastoon talvikuukausiksi. Matkojen tarkoituksena oli perehdyttää suomalaiset saksalaisten taktikkaan ja kartuttaa samalla heidän taistelukokemusta. Esityksen taustalla oli von Boninin ajatus Suomen laivaston toiminta-alueen mahdollisesta laajenemisesta Viananmeren ja Jäämeren alueille, kun sotatoimet Itämerellä olisi saatu päätökseen.¹²⁶

Saksalaisten esitys otettiin merivoimissa myönteisesti vastaan. Ylipäällikkö Mannerheimin hyväksyttyä ajatuksen meriupseereiden komentamisesta Saksan laivastoon alkuvuodesta 1942 merivoimien komentaja aloitti neuvottelut komennusten käytän-

125 Tutustumismatkalle osallistuivat eversti Eino Iisakki Järvinen, komentaja Ragnar Göransson, komentajakapteeni Oiva Koivisto, majuri Johan Kiveliö, komentajakapteeni Arto Kivikuru ja kapteeniluutnantti Erkki Mattila. KA T17651 / 3 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 369 / Ye. 3. / sal. / 5.6.1941: Matkakertomuksia merivoimien upseereiden Saksaan tekemältä matkalta sekä liitteenä olevat matkakertomukset sekä Uola, Mikko: Jääkärikenraalin vuosisata. Väinö Valve 1895–1995. Hämeenlinna 2001, s. 327–330.

126 KA T17652 / 6 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 3108 / Op. 3 / sal. / 13.11.1941.

nön järjestelyistä. Merivoimat suunnitteli aluksi 15 upseerin lähettämistä Saksaan, mutta tarkentavissa keskusteluissa saksalaiset ilmoittivat olevansa valmiina vastaanottamaan huomattavasti suuremman suomalaisdelegaation, johon voisi kuulua myös rannikkotykistöupseereita. Sen vuoksi Merivoimien esikunnassa laadittiin luettelo kaiken kaikkiaan 26 meri- ja 16 rannikkotykistöupseerin komentamisesta Saksaan. Mannerheim hyväksyi Merivoimien esikunnan laatiman esityksen pienin muutoksin ja Saksaan lähetettiin kevättalvella 1942 yhteensä 16 meri- ja 11 rannikkotykistöupseeria. Heidän tehtävänään oli raportoida opintomatkalta palattuaan ennen kaikkea niistä kokemuksista ja taktisista opeista, joita voitaisiin soveltaa suomalaisissa olosuhteissa ja jotka voitaisiin ottaa käyttöön oman taktiikan kehittämässä.¹²⁷

Ensimmäiset Saksaan komennetut rannikkotykistöupseerit osallistuivat vain sotakoulujen ilmatorjunta-, tulenjohto- ja pioneerialan kursseille, mutta meriupseerit lähetettiin Saksan läntisen meririntaman hävittäjä-, moottoritorpedo-, torpedo- ja rai-vaajalaivueisiin sekä laivaston aselajikouluihin. Ensimmäisistä matkaan lähteneistä meriupseereista kapteeniluutnantit Orvo Peuranheimo ja Jouko Pirhonen tutustuivat saksalaisen moottoritorpedoveneiden toimintaan. Pirhonen sijoitettiin Belgian Oostendessa sijainneeseen saksalaiseen 4. Moottoritorpedovene-laivueeseen¹²⁸ Peuranheimon ollessa komennettuna 2. Moottoritorpedovene-laivueeseen Alankomaiden Ijmuidenissa. Matkan aikana suomalaiset ottivat osaa laivueiden Pohjanmerelle ja Englannin kanaaliin suuntautuneisiin partiomatkoihin sekä tutustuivat samalla saksalaisten käyttämään hyökkäystaktiikkaan.¹²⁹

Peuranheimon ja Pirhosen opintomatallaan tekemät havainnot hyödynnettiin tarkoin, sillä Moottoritorpedoveneosastossa laadittiin talven 1942–1943 aikana *Moottoritorpedoveneen taktillinen ohje*.¹³⁰ Vaikka ohje on mitä luultavimmin tuhottu arkiston supistusten yhteydessä, on todennäköistä, että Peuranheimo ja Pirhonen kirjoittivat ohjeen pääasiallisesti Saksan laivastossa omaksuttujen taktisten oppien perusteella. Päätelemää tukee Orvo Peuranheimon huhtikuussa 1947 Sotakorkeakoulun oppilasesitelmässä esittämä toteamus, jonka mukaan suomalaisten moottoritorpedoveneyksiköiden

127 KA T15759 / 1214 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1456 / Op. 3. sal. / 28.4.1942: Kertomuksia ulkomaisista opintomatoista; T17652 / 6 sal. Merivoimien esikunnan komentotoimiston asiakirja N:o 341 / Kom. 1. sal. / 26.1.1942: Merivoimien upseereiden opintokomennuksia Saksaan sekä Päämajan koulutusosaston esittely N:o 1 / Koul. / 31.1.1942 ja N:o 2 / Koul. / 11.2.1942.

128 Peuranheimon ja Pirhosen alkuperäisessä matkakertomuksessa käyttämä Schnellboot-laivue on tässä yhteydessä suomennettu moottoritorpedovene-laivueeksi, sillä se vastasi laivueiden käytössä ollutta toimintatapaa ja kalustoa parhaiten.

129 Torpedohyökkäyksensä laivue toteutti joko laivuekokoontapannossa tai puolilaivueittain, jolloin kumpikin osasto toimi hyökkäyksessä itsenäisesti. KA T17652 / 6 sal. Merivoimien esikunnan komentotoimiston asiakirja N:o 341 / Kom. 1. sal. / 26.1.1942: Merivoimien upseereiden opintokomennuksia Saksaan; Päämajan koulutusosaston esittely N:o 1 / Koul. / 31.1.1942 ja N:o 2 / Koul. / 11.2.1942; T17652 / 8 sal. Komentajakapteeni Peuranheimon muistio: Kertomus komennuksestani Saksan laivastoon, torpedoveneiden johtajan esikuntaan ja 2. Pikavene-laivueeseen 2.2.–27.3.42, s. 1, 11–23, 29–31, 41 sekä T22110 / F9 sal. Moottoritorpedovene-laivueen asiakirja N:o 99 / sal. / 15.5.1942: Selostus opintomatkaista Saksaan 1.2.–15.4.1942.

130 KA T22110 / F11 sal. Moottoritorpedoveneosaston asiakirja N:o 293 / sal. / 17.5.1943: Moottoritorpedoveneen taktillinen ohje.

sodan aikana käyttämät kokoonpanot ja taktiikka olivat sovellutus saksalaisista periaatteista. Ne oli vain muokattu Suomenlahden olosuhteisiin soveltuviksi.¹³¹

Upseerien opintomatkat eivät päättyneet vuoden 1942 kevättalven aikana toimeenpantuihin komennuksiin, sillä saksalaiset ilmoittivat elokuussa 1942 olevansa kiinnostuneita vastaanottamaan suomalaisia upseereita jälleen seuraavana talvena. Koska Merivoimien esikunta piti ensimmäisiä opintomatkoja onnistuneina, esitettiin Saksaan komennettaviksi kaiken kaikkiaan 28 meriupseeria, neljä laivastokoulutettua aliupseeria ja 16 rannikkotykistöupseeria sekä kaksi aliupseeria. Merivoimien esikunnan tavoitteena oli saada sotakokemuksia mahdollisimman monelta osa-alueelta ja erilaisista olosuhteista. Esitystä pidettiin Päämajan koulutusosastolla ilmeisesti liian suurisuuntaisena, koska se laadittiin koulutusosaston kehotuksesta uudestaan. Lopulta Mannerheim hyväksyi yhteensä 19 upseerin ja yhden aliupseerin lähettämisen Saksaan talveksi 1942–1943.¹³²

Vuodesta 1943 alkaen vanhemmat meriupseerit tutustuivat Saksan laivaston esikuntatyöskentelyyn ja osa rannikkotykistöupseereista komennettiin rintamavastuussa oleviin joukkoihin. Muun muassa Merivoimien esikunnassa palvellut kapteeni Tauno Laukkanen komennettiin Kanaalin rannikolla toimineelle rautatiepatterille ja Äänisen rannikkoprikaatissa linnakkeiston komentajana toiminut kapteeni Antton Similä tutustui moottoroitujen pattereiden toimintaan.¹³³

Rannikkotykistöupseereille rintamaolosuhteissa annetusta koulutuksesta huolimatta vuoden 1943 opintomatkojen painopisteenä oli alushenkilöstön koulutus Saksan laivaston sukellusveneentorjuntakoulussa. Kapteeniluutnantti Olavi Peuranheimon ja Eino Siivosen sekä pursimies Toivosen osallistuminen tammi–helmikuun aikana koulun opetukseen oli suomalaisen sukellusveneentorjuntataktiikan kehittämisen kannalta tärkeää. Neuvostosukellusveneet olivat upottaneet Itämerellä vuoden 1942 aikana useita kauppa-aluksia, eikä suomalaisilla ollut juurikaan tietämystä sukellusveneentorjunnasta.¹³⁴ Vallinnutta osaamisen puutetta ilmensi osuvasti kesäkuun 1942 *Laivaston sotakokemuksia* -tiedotteessa esitetty kuvaus, jonka mukaan vartiomoottoriveneiden

131 KA T21369 / Dg125. Komentajakapteeni O. Peuranheimon esitelmä 27.4.1947: Moottoritorpedoveneiden torpedotaktiikan pääsuuntaviivat, s. 6–12.

132 KA T17652 / 6 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 3865 / Op. 3. sal. / 7.10.1942: Opintokomennuksia Saksaan; Päämajan koulutusosaston asiakirja N:o 4232 / Koul. 1 / 13. sal. / 4.11.1942; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 3067 / Op. 3. sal. / 12.8.1942: Opintokomennuksia Saksan merivoimiin sekä Päämajan koulutusosaston asiakirja N:o 5570 / Koul. 1 / 13. sal. / 22.12.1942: Ulkomaakomennuksia.

133 KA T17652 / 6 sal. Päämajan asiakirja N:o 5570 / Koul. 1 / 13. sal. / 22.12.1942: Ulkomaakomennuksia sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4837 / Op. 3. sal. / 17.12.1942: Merivoimien upseerien opintokomennuksia Saksaan.

134 Neuvostoliiton Itämeren laivastoon kuuluneet sukellusveneet upottivat vuoden 1942 aikana 18 alusta, joista yhdeksän oli suomalaisia kauppa-aluksia. Auvinen, Visa: Sotatoimet merellä ja rannikolla. *Jatkosodan historia*, osa 6. Porvoo 1994, s. 64–66 sekä KA T17652 / 6 sal. Päämajan koulutusosaston asiakirja N:o 5570 / Koul. 1 / 13. sal. / 22.12.1942: Ulkomaakomennuksia.

kuuntelulaitteiden käyttöhenkilöstö oli tehtäviinsä tottumatonta, eikä koulutustasoaan pidetty edes tyydyttävänä.¹³⁵

Opintomatkan tuloksena Peuranheimo kirjoitti suomalaisiin olosuhteisiin ja käytettävissä olevaan kalustoon perustuneen ehdotuksensa sukellusveneentorjunnan järjestelyistä ja etsintäryhmien muodostamisesta. Peuranheimon esityksen mukaan kuuntelulaitteilla varustetut alukset oli jaoteltava toisiaan täydentäviin ryhmiin. Sukellusveneestä ja vartiomoottoriveneistä muodostettua osastoa hän piti varsin soveliaana etsintäryhmän kokoonpanona. Tällöin sukellusvene toimi osaston kuuntelevana aluksena oletetun maalin rannikon puolella ja vartiomoottoriveneiden tehtävänä oli suorittaa syvyyspommitukset. Varsinaisten taktisten periaatteiden ja etsintämuodostelmien lisäksi Peuranheimo esitti konkreettisia toimenpiteitä kuuntelulaitteiden muutoksista ja uusien laitteiden asennuksista.¹³⁶

Opintomatkoja suunniteltiin toteutettavan talvella 1944 aiempia vuosia vähemmän, sillä valtaosa merivoimien ulkomaankomennuksiin käytettävissä olleista varoista oli varattu lähes sadan merisotilaan koulutukseen Saksasta hankittavien torpedoveneiden tyyppikursseilla. Sen vuoksi Saksaan oli tarkoitus komentaa merivoimien upseereista vain saattajalaivueen komentajana toiminut komentaja Bror Willberg. Hän tutustui saksalaisten saattuetoiminnan suoritusperiaatteisiin osallistuen itse yhteen kauppa-alusten saatto-operaatioon Pohjanmerellä.¹³⁷ Suunnitelmat ulkomaankomennusten määrästä muuttuivat kevään 1944 kuluessa Neuvostoliiton aloitettua herätemiinojen pudotukset. Lentokoneista pudotetut miinat vaikeuttivat ja hidastivat meriliikennettä, joten herätemiinojen torjuntaan, alusten demagnetointi- ja magneettimittausasemien toimintaan sekä alusten magneettisuojalaitteisiin liittyvää tietämystä päätettiin hankkia Saksasta.¹³⁸

Merivoimat suunnitteli niin ikään kolmesta upseerista koostuvan ryhmän lähettämistä Saksan laivaston lentojoukkoihin keväällä 1944. Komennuksen taustalla oli Päämajan Merivoimien esikunnalle antama selvitystyö, jonka mukaan merivoimien tuli tutkia lentokonetorpedojen käyttömahdollisuuksia Suomen olosuhteissa. Koska aiheeseen liittyvää osaamista ei löytynyt Suomesta, oli torpedoaseen tarkastajana toimineen komentaja Arto Kivikurun johtaman ryhmän tarkoituksena tutustua Saksan laivastossa

135 KA T15759 / 1213 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1922 / II. sal. / 20.6.1942: Laivaston sotakokemuksia N:o 1/42.

136 KA T22110 / F12 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 754 / II. sal. / 10.3.1943: Matkakertomus komennukselta sukellusveneentorjuntakouluun Saksaan 22.1.–16.2.1943 sekä liitteenä oleva muistio ”Ehdotus ohjeeksi sukellusveneentorjunnassa ja etsintäryhmien muodostamisesta”, s. 2–5.

137 KA T22110 / F18 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2098 / Op. sal: Kertomus komennuksesta Saksan saattuepalvelukseen ajalla 18.3.–12.4.44 sekä T17654 / 4 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 2888 / Op.2. sal. / 25.9.1943: Opintokomennukset.

138 KA T17654 / 4 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 482 / Op. 3 / sal. / 10.2.1944: Komennuksia Saksaan sekä Päämajan koulutusosaston asiakirja N:o 980 / Koul.1 / 5 sal. / 23.2.1944: Ulkomaakomennus.

lentokonetorpedojen tekniikkaan sekä niiden taktisiin käyttöperiaatteisiin. Komennusta ei lopulta pystytty toteuttamaan saksalaisten antaman kieltävän vastauksen vuoksi.¹³⁹

Sukellusveneala oli keväällä 1944 laivaston erikoisaloista ainoa, josta ei ollut lähetetty upseeria Saksaan taktiseen koulutukseen. Sukellusveneupseerit eivät olleet jääneet täysin paitsioon Saksan opintomatkoiissa, sillä sukellusvene Vesikon ensimmäinen upseeri, kapteeniluutnantti Lauri Parma oli osallistunut Flensburgissa talvella 1943 järjestetyille torpedoupeerikursseille.¹⁴⁰ Sukellusvenehenkilöstön koulutuskysymys oli nousut esiin merivoimien komentajan, kenraaliluutnantti Väinö Valven toukokuussa 1944 tekemän Saksan-matkan yhteydessä. Sukellusvenelaivueen omien sotakokemusten jäätyä vähäisiksi merivoimat esitti sukellusvenelaivueen komentajan, komentajakapteeni Kaarlo Pakkalan komentamista Saksan sukellusvenelaivastoon taktisiin harjoituksiin. Opintomatkan tavoitteena oli saada oppeja sukellusvenemiestojen koulutukseen. Lopulta tämäkään matka ei toteutunut. Tällä kertaa syynä oli Neuvostoliiton kesäkuun puolivälissä aloittama suurhyökkäys.¹⁴¹

Rannikko- ja laivastojoukkojen sotakokemukset muodostuivat talvisodan sekä jatkosodan hyökkäys- ja asemasotavaiheen aikana vallinneiden poikkeavien olosuhteiden vuoksi varsin erityyppisiksi. Niillä oli kuitenkin yksi yhteinen piirre – sotakokemukset painottuivat taistelutekniselle tasolle. Taistelutoiminnan hiljennettyä eivät rannikkojoukot juurikaan saaneet omakohtaisia sotakokemuksia suuremmista taisteluista, joiden perusteella taktiikkaa olisi voitu kehittää.¹⁴² Vuonna 1942 käydystä Somerin puolustus-taistelusta ja Suursaaren valtauksesta ei myöskään saatu selkeitä viitteitä oman taktiikan kehittämiseen, sillä taistelut olivat lähinnä paikallisia erityisolosuhteissa käytyjä yhteenottoja. Se heijastui myös taisteluiden jälkeen julkaistuihin *Merivoimien sotakokemuksia* -tiedotteisiin.

Laivaston sotakokemukset ja taktiikan kehittäminen painottuivat rannikkojoukoista poiketen asemasodan vuosiin. Tähän vaikuttivat ennen kaikkea Saksan laivaston yksiköihin suuntautuneet opintomatkat, mutta myös Suomenlahden alueella vilkkaana jatkunut oma taistelutoiminta. Opintomatkojen aikana tehtyjen havaintojen avulla meritaktiikkaa pystyttiin kehittämään ensimmäistä kertaa systemaattisesti. Sen sijaan rannikkojoukot eivät saaneet Saksaan suuntautuneista opintomatkoihin samanlaista hyötyä kuin laivastojoukot, koska rannikkotykistöupseerit eivät juurikaan saaneet opintomakoillaan varsinaista taistelukokemusta.

139 KA T17654 / 4 sal. Merivoimien esikunnan komento-osaston asiakirja N:o 507 / Kom.1 / sal. / 23.2.1944: Ulkomaan komennus; Päämajan koulutusosaston esittely Koul. 1 / 26.2.1944 sekä Merivoimien esikunnan torpedoaseen tarkastajan asiakirja N:o 9 / sal. / 28.4.1944: Tutustuminen saksalaisen torpedoaseen rakenteeseen ja käyttöön.

140 KA T22110 / F12 sal. Kapteeniluutnantti L. Parman kertomus komennuksesta Saksan laivastoon 31.12.1942–8.3.1943.

141 KA T17654 / 4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2054 / Op.2. / sal. / 12.6.1944.

142 Laatokan ja Äänisen rannikkoprikaatin alueilla toiminta keskittyi asemasodan aikana vihollisen partioiden takaa-ajoihin sekä niiden tuhoamiseen tukikohtataistelussa. Pohjanvirta – Rönkkönen 1994, s. 76, 83.

Vaikka merivoimat hyötyi Saksan koulutustuesta selkeästi, eivät saksalaiset kouluttaneet suomalaisia upseereita hyvää hyvyttään. Suomen laivaston ja rannikkotykitön suorituskyvyn parantaminen oli luonnollisesti Saksan edun mukaista. Itämeri oli tärkeä kauppamerenkulun reitti sekä Saksan merivoimien harjoitusalue, joten häiriötön merenkäyttö ja harjoitustoiminta palvelivat niin saksalaisen sotatarviketeollisuuden kuin merisodankäynnin päämääriä. Suomen merivoimilla oli tärkeä asema Itämeren turvaamisessa, koska suomalaiset pystyivät tehokkaasti valvomaan Suomenlahden pohjukkaan työnnettyä neuvostolaivastoa sekä osaltaan keventämään saksalaisten voimia Itämeren meririntamalla.

Vuoden 1944 taisteluista oppeja maihinnousuntorjuntaan

Suomen ja Saksan merivoimien tiiviistä yhteistyöstä huolimatta Saksan asevoimien maarintamalla kohtaamat vaikeudet herättivät huomiota merivoimien operatiivisessa johdossa vuoden 1943 loppupuolelta alkaen. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston päällikkö, everstiluutnantti Reino Aaltonen arvioi merivoimien upseeriston neuvottelupäivillä marras–joulukuun vaihteessa 1943 pitämässään alustuksessa Leningradin saartorenkkaan murtumisen olevan lähinnä ajan kysymys. Aaltonen arvioikin suomalaisten miehittämien itäisen Suomenlahden saarten joutuvan mahdollisesti neuvostojoukkojen valtausyritysten kohteeksi, mikäli saksalaiset joutuisivat vetäytymään Leningradin eteläpuolelta. Toisena mahdollisena maihinnousualueena Aaltonen piti kenttäarmeijan selustassa sijainnutta Koiviston aluetta, aivan kuten 1930-luvulla laadituissa operatiivisissa suunnitelmissa. Aaltonen ei kuitenkaan arvioinut alustuksessaan vihollisen maihinnousujoukkojen vahvuuksia millään tavoin.¹⁴³

Everstiluutnantti Aaltosen alustuksen jälkeen käydyssä keskustelussa Neuvostoliiton Itämeren laivaston oletettiin pyrkivän omalta osaltaan Leningradin saarron murtaamiseen ja operaatioalueen laajentamiseen Suomenlahdella. Mikäli saksalaiset vetäytyisivät Narvajoelle, epäiltiin ensimmäisen maihinnousuoperaation kohdistuvan Suursaaren kaakkoispuolella sijaitsevaan Suur-Tytärsaareen. Jos neuvostojoukot saisivat saaren halluunsa, vaarantuisi myös Suursaaren asema. Samalla tulisi kyseenalaiseksi myös Haapaarten–Suursaaren–Suur-Tytärsaaren linjalla vuodesta 1942 ylläpidetyn Suomenlahden sulkulinjan pitävyys ja Suomen meriyhteyksien turvaaminen.¹⁴⁴

Päämajan operatiivisen osaston edustajana neuvottelupäiville osallistuneen osastopäällikön, eversti Valo Nihtilän mukaan saksalaisten vetäytyminen Leningradin eteläpuolelta oli epätodennäköistä, koska turvallinen Itämeri oli Saksalle ja sen sotateollisuudelle elinehto. Nihtilä painottikin, että suomalaisten kannalta ratkaisevat taistelut käytäisiin Karjalankannaksella eikä Suomenlahden eteläpuolella. Siksi koko meripuo-

143 KA T22110 / F11 sal. Päämajan operatiivisen osaston lähete N:o 694 / Op. 2 / 7. A / sal. / 18.12.1943, liitteenä Päämajan operatiivisen osaston asiakirja ”Selostus merivoimien upseerien neuvotteluista 30.11.–1.12.1943”.

144 Ibid.

lustuksen toiminnan tuli niveltä Kannakselle ryhmittyneen kenttäarmeijan puolustusjärjestelyihin, joissa myös Suursaarella oli merkittävä asema.¹⁴⁵

Neuvostojoukot mursivat Leningradin saartorenkkaan, ja saksalaiset vetäytyivät Narvajoelle alkuvuodesta 1944, aivan kuten Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston päällikkö, everstiluutnantti Aaltonen oli muutamaa viikkoa aiemmin arvioinut. Epäedulliseksi muuttunut yleistilanne otettiin huomioon Laivaston esikunnassa helmikuun loppupuolella järjestetyssä sotapelissä. Sen perusteella neuvostojoukkojen toiminnan painopisteen arvioitiin muodostuvan Suomenlahden eteläosiin. Mikäli Neuvostoliitto tekisi maihinnousun Viron rannikolle, katsottiin sen kuitenkin edellyttävän Suur-Tytärsaaren ja Suursaaren valtaamista.¹⁴⁶

Sen sijaan Suomen rannikolle suuntautuvaa maihinnousuoperaatiota pidettiin epätodennäköisempänä vaihtoehtona. Neuvostojoukkojen arvioitiin nousevan maihin Viipurinlahden–Virolahden alueelle, mikäli Neuvostoliitto aloittaisi hyökkäyksen Karjalankannaksella.¹⁴⁷ Tällaista vaihtoehtoa ei kuitenkaan tarkasteltu sotapelissä, ja eversti Nihtilän muutamaa viikkoa aiemmin esittämät näkemykset meririntaman sekä Kannaksen puolustuksen yhdistämisestä jäivät täysin huomiotta. Näin tapahtui siitäkin huolimatta, että Laivaston esikunnan esikuntapäällikkö, komentaja Eino Pukkila oli osallistunut neuvottelutilaisuuteen, jossa Nihtilä oli näkemyksensä esittänyt.¹⁴⁸

Merivoimissa aloitettiin keväällä 1944 varautuminen Suursaarelle suuntautuvan Neuvostoliiton maihinnousuoperaation torjuntaan Päämajan antamien suuntaviivojen ja helmikuussa toteutetun sotapelin perusteella. Merivoimien komentaja, kenraaliluutnantti Väinö Valve sopi meritoimintaan tarkoitetun Lentorykmentti 5:n käytöstä Suursaaren maihinnousuntorjuntataistelussa. Haminassa sijainneeseen Laivaston esikuntaan lähetettiinkin ilmavoimien yhteysupseeri, ja rykmentinkomentaja valmistautui johtamaan ilmatoimintaa Laivaston esikunnasta käsin. Laivaston esikunta valmistautui myös merivoimien komentajan ja hänen johtoportaansa vastaanottoon. Komentajalle valmisteltiin esikunnan yhteyteen etukomentopaikka ja samalla aiempina purjehduskausina toteutettu Itä-Suomenlahden rannikkoprikaatin operatiivinen alistus Laivaston komentajalle purettiin. Järjestelyillä pyrittiin todennäköisesti luomaan edellytykset sille, että merivoimien komentaja pystyi johtamaan yhdestä paikasta käsin laivasto- ja rannikkojoukkojen sekä ilmavoimien osien sotatoimia tärkeäksi arvioidussa taistelussa.¹⁴⁹

Neuvostoliiton suurhyökkäyksen toteuduttua Karjalankannaksella suomalaiset olivat uuden tilanteen edessä. Keväällä Suursaaren alueen taisteluita varten tehtyjä

145 Ibid.

146 KA T16444 / 1949 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 829 / II. sal / 1.3.1944: LE:ssa käyty sotapeli liitteeseen.

147 Ibid.

148 Ibid. sekä KA T22110 / F11 sal. Päämajan operatiivisen osaston lähete N:o 694 / Op. 2 / 7. A / sal. / 18.12.1943, liitteenä Päämajan operatiivisen osaston asiakirja ”Selostus merivoimien upseerien neuvottelusta 30.11.–1.12.1943”.

149 Haimila, Antti-Veikko: Päämajan ja Merivoimien suhde rannikolla suoritetuttujen operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa jatkosodassa. Maanpuolustuskorkeakoulu, pro gradu 2013, s. 73–75.

valmisteluita ja johtosuhdejärjestelyitä ei voitu hyödyntää Viipurinlahden taisteluissa. Maihinnousutorjunta ei ollut enää merivoimien vastuulla, vaan siihen osallistui pääosin kenttäarmeija ja sitä tukevat lentoyksiköt. Suurten maihinnousujen torjunta oli suomalaisille muutoinkin uusi asia. Vaikka Neuvostoliiton kyky suurehkojenkin maihinnousujen toteuttamiseen oli otettu huomioon talvisodan päättymisestä lähtien, ei niistä ollut saatu aiemmin minkäänlaisia käytännön kokemuksia. Talvisodan aikana käydyt Viipurinlahden taistelut muistuttivat vallinneiden olosuhteiden vuoksi lähinnä maasodankäyntiä, ja neuvostojoukkojen Hangon alueella vuonna 1941 sekä Somerissa kesällä 1942 toteuttamat maihinnousut olivat olleet luonteeltaan paikallisia, taktisia maihinnousuja.

Suomalaiset eivät myöskään olleet saaneet Saksasta tietoja suurten maihinnousuoperaatioiden toteutustavoista. Päämajan tiedusteluosaston ulkomaakatsauksissa seurattiin maailmansodan poliittista ja strategista kehitystä, mutta saksalaiset eivät olleet raportoineet liittoutuneiden suorittamien maihinnousujen toteutustavoista tai ne eivät olleet herättäneet mielenkiintoa Suomen sodanjohdossa.¹⁵⁰ Sen sijaan merivoimat välitti saksalaisille helmikuussa 1943 iskujoukkojen käytöstä ja neuvostojoukkojen tekemien paikallisten maihinnousujen torjunnasta saatuja kokemuksia. Saksalaisille painotettiin riittävän suuren ja olosuhteisiin koulutetun reservin merkitystä sekä kaikkien käytössä olleiden raskaiden aseiden tulen yhdistämistä jo puolustuksen tulisuunnitelmaa laadittaessa.¹⁵¹

Merivoimat aloitti sotakokemusten keräämisen lokakuussa 1944, vain kuukausi Suomen ja Neuvostoliiton välisten sotatoimien päätyttyä. Keräyksen tarkoituksena oli koota aineistoa uusien ohjesääntöjen tuottamista varten, ja sen painopisteenä olivat kesän torjuntataisteluista saadut sotakokemukset. Keräystoiminta saatiin suoritetuksi pääosin vuoden 1944 loppusyksyn ja alkutalven 1945 aikana.¹⁵² Merivoimien sotakokemusten keräytyön periaatteet poikkesivat joiltain osin maavoimissa keväällä 1945 toteutetusta keräyksestä.¹⁵³ Keräysaika oli selkeästi lyhyempi ja sotakokemusraportit lähetettiin suoraan joko Merivoimien tai Laivaston esikuntaan.¹⁵⁴ Ilmeisesti joissain joukko-osastoissa järjestettiin keväällä 1945 vapaaehtoisesti samankaltaisia esitelmä- tai

150 SOTATL. Päämajan ulkomaatiedoituksia 1941–1944; kansiot 1–3. Sotataidon laitoksen Päämajan ulkomaatiedotukset on koottu kolmeen kansioon. Ne eivät muodosta täydellistä kokonaisuutta jatkosodan aikana julkaistuista tiedotteista, mutta kokoelmaa voidaan pitää kattavana. Kansioihin koottujen tiedotusten sisältöjen perusteella on epätodennäköistä, että puuttuvissa tiedotteissa olisi kirjoitettu liittoutuneiden tekemien maihinnousujen yksityiskohdista.

151 KA T16325 / 1703 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 667 / Op.3. sal. / 26.2.1943: Selostusta merivoimien sotakokemuksista liitteineen.

152 KA T22110 / F16 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 3702 / Op. 3. sal. / 24.10.1944: Sotakokemusten kerääminen sekä T22109 / F3 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 5585 / II / sal. / 27.10.1944: Sotakokemusten kerääminen.

153 Lisää maavoimissa suoritetusta keräystyöstä esim. Tynkkynen 1996, s. 283–284. Esimerkkejä maavoimien alustuksista ja keskustelutilaisuuksien pöytäkirjoista mm. KA T18002 / 6 (*passim.*)

154 KA T22110 / F16 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 3702 / Op. 3. sal. / 24.10.1944: Sotakokemusten kerääminen sekä T22109 / F3 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 5585 / II / sal. / 27.10.1944: Sotakokemusten kerääminen.

keskustelutilaisuuksia kuin maavoimien joukoissa, vaikka Merivoimien esikunta ei ollut tätä varsinaisesti edellyttänyt. Esimerkiksi Haminan rannikkolinnakkeisto toimitti Merivoimien esikunnalle kapteeni Antton Similän esitelmän kenttätykistöpatteriston toiminnasta rannikko-olosuhteissa.¹⁵⁵

Merivoimien toteuttamalle erilaiselle sotakokemusten keräystyölle oli omat perusteensa. Rannikkotykiä ja laivasto jatkoivat välirauhan sopimuksen solmimisen jälkeen neuvostolaivaston suojaamista Suomen rannikolla valmistautuen samalla miinanraivaukseen. Välirauhansopimuksen perusteella Porkkalan vuokra-alueen itäpuolisen rannikon linnakeilta jouduttiin evakuoimaan kaliiperiltaan kaikki yli 120 millimetriä olevat rannikkotykit keskusvarikoihin. Tykkien siirrot ja raivaajalaivaston valmistelut sitoivat henkilöstöä. Merivoimissa ei myöskään ollut käytettävissä aluejärjestön henkilöstöä sotakokemusten keräämiseen kuten maavoimissa, vaan se toteutettiin esikuntien ja joukko-osastojen oman henkilöstön voimin. Tästä syystä myös kokemusten analysointi jäi ensi vaiheessa lähes kokonaisuudessaan tekemättä. Aikaa keräystyön systemaattiseen toteuttamiseen ja keskustelutilaisuuksien järjestämiseen ei yksinkertaisesti ollut. Vallinneeseen tilanteeseen nähden suoritettua keräystoimintaa voidaan kuitenkin pitää onnistuneena.

Rannikkojoukoille laadittiin sotakokemusten keräämistä varten kaksi kysymyssarjaa. Prikaatien, rykmenttien ja linnakkeistojen komentajia pyydettiin kertomaan mielipiteensä muun muassa sodan aikana käytössä olleen organisaation mahdollisista muutostarpeista, tykistön johtamisesta sekä kiinteän ja liikkuvan rannikkotykiä tarpeellisuudesta. Yksiköiden päälliköille osoitetut kysymykset liittyivät lähinnä joukkojen taistelutekniikkaan, kuten suojasavujen sekä kivääri- ja konetuliaseiden käyttöön liittyviin kysymyksiin. Miltään organisaatiotasolta ei kuitenkaan pyydetty kannanottoa rannikkojoukkojen ja maavoimien väliseen yhteistoimintaan, vaikka Laatokan ja Äänisen rannikkoprikaatit olivat taistelleet vuosina 1942–1944 maavoimien armeijakunnille alistettuina.¹⁵⁶ On erittäin mielenkiintoista, ettei yhteistoimintakysymyksiä haluttu käsitellä laajemmin kuin merivoimien sisäisenä asiana, oli kyse sitten yhtymän tai joukkueen toiminnasta.

Merivoimien esikuntaan toimitetut rannikkojoukkojen vastaukset muodostuivat sisällöltään varsin heterogeeniseksi kokonaisuudeksi. Osaltaan vastausten laatuun vaikutti välirauhansopimuksen täyttämiseen liittynyt työmäärä ja syksyllä 1944 toteutettu joukkojen kotiuttaminen. Toisaalta sotakokemusmuistioiden sisältöön vaikutti laatioiden tausta, ulottuihan vastaajien kirjo komppanian päälliköinä toimineista reservin luutnanteista aktiivipalveluksessa olleisiin rannikkoprikaatien esikuntapäälliköihin ja komentajiin saakka. Myös joukkojen toiminta-alueella oli luonnollisesti oma vaikutuksensa vastausten sisältöihin. Rannikkojoukot olivat toimineet jatkosodan aikana varsin

155 KA T17367 / 2163. Haminan rannikkolinnakkeiston lähete 18.5.1945 sekä liitteenä oleva 14.5.1945 päivätty esitelmä ”Kt. Pstön toiminta rannikko-olosuhteissa sodan aikana”.

156 KA T22110 / F16 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 3702 / Op. 3. sal. / 24.10.1944: Sotakokemusten kerääminen.

laajalla, Ahvenanmaalta Laatokan kautta Ääniselle ulottuneella rannikko- ja saaristo-alueella. On ymmärrettävää, että olosuhteet niin vihollisen toiminnan kuin maantieteen osalta poikkesivat alueellisesti huomattavasti toisistaan.

Merivoimien esikuntaan toimitettuihin sotakokemuksiin perehdyttiin hyvinkin tarkasti. Asiakirjoihin tehtyjen reunamerkitöiden perusteella rannikkojoukkojen sotakokemusten analysointi oli annettu rannikkotykistötoimiston päällikkönä toimineen majuri Kalle Kosken tehtäväksi.¹⁵⁷ Se, mihin Koski analysoimaansa tietoa käytti, ei lähdeaineiston perusteella selvinnyt. On kuitenkin todennäköistä, että aineistoa käytettiin 1940-luvun lopulla hyödyksi muun muassa sodanajan kokoonpanojen suunnittelussa.

Vaikka sotakokemukset olivat sisällöltään melko heterogeenisia, asiakirjojen sisällöistä on kuitenkin havaittavissa teemoja, jotka toistuivat useissa sotakokemusmuistioissa. Näitä ovat muun muassa joukkojen kokoonpanoihin liittyneet ongelmat, johtosuhteiden järjestelyä koskeneet mielipiteet, puolustusryhmittymisen rakenteeseen liittyneet pohdinta sekä joukkojen liikkuvuuteen ja tulenkäyttöön liittyneet kehittämissuunnitelmat.

Hyökkäysvaiheessa Rannikkopataljoona 2:n ja kesän 1944 torjuntataistelussa Rannikkotykistörykmentti 22:n kolmannessa linnakkeistossa patteriston komentajana toiminut majuri Veikko Vuorela¹⁵⁸ luonnehti sodan aikana toimineita rannikkojoukkoja kenttäarmeijan pienoiskuvaksi. Vuorelan sekä Haminan rannikkolinnakkeiston vastauksen laatineen kapteeni Lauri Ollilan mielestä sodan kokemukset olivat osoittaneet divisioona- ja prikaatiorganisaation toimivuuden. Sen vuoksi rannikkoyhtymän tuli koostua rannikkorykmenteistä sekä tarvittaessa erillisistä rannikkopataljoonista ja -linnakkeistoista sekä kenttätykistöpatteristoista. Kokoonpanot tuli muodostaa paikallisten olosuhteiden mukaan, mutta niiden tuli kuitenkin olla mahdollisimman pysyviä, sillä uusien joukkojen muodostaminen ja vanhojen hajottaminen vaikutti merkittävästi joukon taistelukelpoisuuteen. Vuorelan mielestä sodan aikana oli usein jouduttu toteamaan, ettei nopeasti muodostettu tilapäisjoukko kyennyt täyttämään tehtäväänsä.¹⁵⁹

Asemasotavaiheessa toteutetut rannikkoprikaatien määrävahvuuksien supistukset laskivat myös joukkojen taistelukykyä, eikä prikaateilla ollut asemasodan aikana käytävissä reservejä hyökkäysten torjumiseen. Kesän 1944 taisteluiden perusteella Vuorela ja Ollila pitivät reservejä niin tärkeinä, että kumpikin oli päättänyt esittämään pysyvän reserviyksikön luomista rannikkotaisteluiden painopistesuunnassa käytettäväksi. Tällöin välttyttäisiin sotien aikana perustettujen tilapäisten ja supistettujen joukkojen kal-

157 Esim. KA T16446 / 1969 (*passim.*); T17770 / 4 (*passim.*) sekä KA Karl (Kalle) Kosken nimikirjaote n:o 22808.

158 Kolmas linnakkeisto vastasi kesä-heinäkuussa 1944 Viipurinlahden pohjoisrannan puolustuksesta Muhunien ja Vilaniemen välillä. Linnakkeiston vastuualueen edustalle kohdistui neuvostojoukkojen maihinnousuyritys heinäkuussa 1944. KA Veikko Vuorelan nimikirjaote n:o 43578 sekä Kuussaari, Eero – Kronlund, Jarl – Suninen, Jouni: Torjuntataistelut Karjalan kannaksella. *Jatkosodan historia, osa 5*. Porvoo 1992, s. 224–225; 230–234.

159 KA T17770 / 4. Haminan rannikkolinnakkeiston lähete N:o 29 / II / 3 d. sal. / 12.12.1944: Sotakokemukset sekä liitteinä olevat kapteeni Lauri Ollilan laatima muistio, s. 1–2 sekä Rannikkotykistörykmentti 2:n asiakirja 22.11.1944: Sotakokemuksia, s. 4.

taisilta ongelmilta. Muutoinkin reservien määrää oli kaikilla tasoilla entisestään kasvatettava.¹⁶⁰

Kesän 1944 torjuntataisteluista saatujen kokemusten mukaan taisteluun osallistuvien joukkojen johto haluttiin keskittää yhdelle komentajalle ja hänen esikunnalleen, oli kyseessä sitten vain rannikkojoukkojen tai laivaston ja rannikkojoukkojen käymä taistelu. Tällöin tulen ja joukkojen käytön katsottiin toteutuvan tehokkaimmin. Koska rannikkotykköyksikön johtajan tilannekuvaa ja paikallistuntemusta pidettiin parhaana, esitettiin rannikkojoukkojen ja laivastoyksiköiden yhteistoiminnan koordinoimista sekä taistelun johtamista aluevastuussa olevan päällikön tai komentajan tehtäväksi.¹⁶¹

Esimerkkinä oikeanlaisista sekä toimivista laivasto- ja rannikkojoukkojen johtosuhteista pidettiin heinäkuussa 1942 käydyin Somerin taistelun järjestelyitä. Tuolloin taistelun johtamisessa ja laivaston tulituen koordinoinnissa oli onnistuttu hyvin.¹⁶² Joustavana pidettyä johtamistoimintaa selittänee merkittäviltä osin vuoden 1942 alkupuolella tehdyt johtosuhtemuutokset. Laivaston esikunta oli siirtynyt huhtikuussa 1942 Kotkaan johtamaan laivastoyksiköiden sotatoimia. Avovesikauden alettua sille alistettiin operatiivisesti Itä-Suomenlahden rannikkoprikaati, joka vastasi nimensä mukaisesti rannikon puolustuksesta Karjalankannaksella ja Kotkan ympäristössä. Laivaston esikunta pystyi johtamaan Somerin maihinnousutorjuntataisteluiden aikana sekä rannikko- että laivastojoukkoja radioyhteyksiensä avulla lähes reaaliaikaisesti.¹⁶³

Sotavuosina rannikolla käytetyn puolustusryhmitymisen rakennetta ja sijoittelua kritisoitiin niin maavoimien kuin rannikkojoukkojenkin sotakokemuksissa. Ongelmana pidettiin puolustusryhmitymisen lähisyvyyden puuttumista.¹⁶⁴ Eryityisesti vuoden 1944 torjuntataisteluista saatujen kokemusten mukaan rannikon puolustuksesta vastanneet joukot ryhmitettiin usein liian lähelle rantaa. Syyksi arveltiin voimassa olleisiin ohjesääntöihin kirjattua periaatetta, joka määräiti pääpuolustuslinjan paikan rantaviivan tuntumaan. Suora-ammunta-aseet jouduttiin tällöin sijoittamaan pääsääntöisesti metsänrajan suuntaisesti ja puolustuslinjasta muodostui nauhamainen ketju lähelle rantaviivaa. Ryhmitys aiheutti ongelmia puolustustaistelulle, kun tulta ei pystytty keskittämään joukkojen sijoittelun ja puuttuvan lähisyvyyden vuoksi rantautuviin vihollisjoukkoihin.¹⁶⁵

Taistelua tukevien yksiköiden epäsuoran tulen käyttö rantaviivalle oli niin ikään lähes mahdotonta, sillä rannalla sijainneet omat tukikohdat ja asemat jäivät maihinnou-

160 Ibid.

161 KA T17770 / 4. Rannikkotykkörykmentti 4:n asiakirja N:o 2839 / II / 5.11.1944: Rannikkojoukkojen taktiikasta ja organisaatiosta saatuja kokemuksia, s. 1 sekä Haminan rannikkolinnakkeiston lähete N:o 29 / II / 3 d. sal. / 12.12.1944: Sotakokemukset ja liitteenä oleva kapteeni Lauri Ollilan laatima muistio, s. 4–6.

162 Laivasto- ja rannikkojoukkojen yhteistoiminnan todettiin onnistuneen myös Somerin taistelun jälkeen jaetussa *Merivoimien sotakokemuksia* -tiedotteessa. KA T15759 / 1213 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2998 / Op. 3. sal. / 8.8.1942: Merivoimien sotakokemuksia N:o 12/42.

163 Pukkila, Eino: Taisteluhälytys. Suomen laivasto jatkosodassa. Porvoo 1961, s. 120, 140.

164 Tynkkynen 1996, s.166–169.

165 KA T17770 / 4. Rannikkotykkörykmentti 12 asiakirja 18.11.1944: Sotakokemuksia.



Puolustusasemat sijoitettiin rannikolla ja saaristossa lähelle rantaviivaa, eikä niissä ollut juurikaan syvyyttä.

sun alettua usein liian lähelle vihollista. Tällöin puolustajan raskaiden aseiden tuli jouduttii keskittämään merelle eikä rantaan, jossa veneistä jalkautuvan vihollisen katsottiin olevan haavoittuvimmillaan. Loppujen lopuksi vihollinen pystyi murtautumaan pienen tulivalmistelun avulla kapean puolustuslinjan läpi ja rantaviivan läheisyydessä olleet tukikohdat jouduttiin usein jättämään saarrostuuhkan vuoksi.¹⁶⁶

Suursaaren puolustustaisteluihin osallistunut majuri Åke Sokajärvi¹⁶⁷ esitti ongelman ratkaisemiseksi puolustuslinjan siirtämistä 200–300 metriä rantaviivan taakse. Tällöin maihinnousuesteet ja miinoitteet voitaisiin sijoittaa puolustusasemien eteen ja epäsuoran tulen käyttöä voitaisiin jatkaa vihollisen rantautumisen jälkeen. Lisäksi Sokajärvi katsoi, että pienemmät niemet ja rantaviivan edustalla olevat saaret tuli jättää puolustuslinjan etupuolelle, koska hänen mielestään niillä ei ollut taistelun kannalta merkitystä.¹⁶⁸

Puolustusryhmitukseen liittyneitä ongelmia analysoi Sokajärven lisäksi everstiluutnantti Kosti Lyly maavoimien upseerien keskustelutilaisuudessa toukokuussa 1945

166 Ibid.

167 Majuri Åke Sokajärvi toimi jatkosodan aikana muun muassa RP2:n ovo. komentajana ja samalla Suursaaren valtausoperaation valmisteluiden johtajana Haapasaareissa keväällä 1942. Sokajärvi otti osaa Suursaaren valtauksen pataljoonankomentajana sekä saksalaisia vastaan käytyihin maihinnousuntorjuntataisteluihin Suursaareen ryhmittyneen Rannikkotykistörykmentti 12:n tykistökomentajana syyskuussa 1944. KA Åke Sokajärven nimikirjanote n:o 10512.

168 KA T17770 / 4. Rannikkotykistörykmentti 12 asiakirja 18.11.1944: Sotakokemuksia.

pitämässään alustuksessa *Puolustus vesistöjen rannoilla ja saarissa*. Lylyn mielipiteet perustuivat todennäköisesti hänen Viipurinlahden taisteluissa heinäkuussa 1944 saamiinsa kokemuksiin. Lylyn näkemykset olivat Sokajärven esittämien ajatusten kanssa melko samansuuntaisia muun muassa puolustuslinjan sijoittamisen osalta. Lylyn mielestä vihollista tuli kuitenkin kuluttaa mahdollisimman syvällä alueella. Vaikka puolustuksen painopiste oli sijoitettava rannikolle, saariin oli luotava vahvoja eteentyönnettyjä puolustusasemia. Tällöin vihollinen joutuisi kuluttamaan omaa maihinnousuvoimaansa jo ennen varsinaisen maihinnousurannan saavuttamista.¹⁶⁹

Yhdessä seikassa Sokajärven ja Lylyn näkemykset erosivat merkittävästi toisistaan. Sokajärven mukaan pääpuolustuslinja tuli sijoittaa kilometrin päähän rantaviivalta, mikäli vihollinen pystyisi suorittamaan tulivalmistelun hallussaan olevalta rannalta. Tällöin rantaviivan läheisyyteen tuli sijoittaa ainoastaan heikosti miehitetty valvontalinja. Lyly tyrmäsi tällaisen vaihtoehdon täysin. Hänen mukaansa voimat oli keskitettävä rannan tuntumaan. Myöskään vahvennusjoukkoja ei Lylyn mielestä pystyttäisi siirtämään rannalla taistelevien joukkojen tueksi, mikäli vihollinen käyttäisi tulta maihinnousualueen eristämiseen. Komentajalla tuli olla myös käytössään lähisyvyyteen ryhmitetty reservi, jota oli käytettävä kootusti vihollisen lyömiseen rannalta.¹⁷⁰

Tykistön liikkuvuus, tai pikemminkin sen puute herätti runsaasti mielipiteitä jo välirauhan aikana. Liikkuvan tykistön tarpeeseen oli kiinnitetty huomiota jo Merivoimien esikunnassa toukokuussa 1941 järjestetyssä sotapelissä. Sotapelin perusteella todettiin, että ainoastaan liikkuvilla pattereilla oli mahdollista suojata omien joukkojen merisivustaa, koska kiinteän tykistön siirtäminen ja ampumakuntoon saattaminen oli hidasta.¹⁷¹

Liikkuvuusongelmat nousivat korostetusti esiin jatkosodan päätyttyä, koska merivoimien kokoonpanoon ei ollut kuulunut kuin muutama moottoroitu patteri.¹⁷² Paljon aikaa vieneiden kalustosiirtojen vuoksi tykistön liikkuvuuden ei katsottu enää vastaa- van sotatoimien edellyttämiä vaatimuksia.¹⁷³ Muun muassa eversti Viljo Valtanen piti liikkuvuuden ja reservien kehittämistä ensiarvoisen tärkeänä, koska niiden avulla pystyttäisiin muodostamaan puolustukselle painopiste ja vahventamaan uhanalaisia suuntia. Majuri Vuorelan mielestä ainakin itäisen Suomenlahden tykistö oli muutettava liikkuvaksi ja raskaille pattereille oli rakennettava useita valmiita sekä linnoitettuja asemia,

169 KA T18002 / 6. Everstilutnantti K. Lylyn alustus 8.5.1945: Puolustus vesistöjen rannoilla ja saarissa.

170 Ibid. sekä KA T17770 / 4. Rannikkotykistörykmentti 12:n asiakirja 18.11.1944: Sotakokemuksia, s. 2–3.

171 KA T15718 / 3 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 378 / Ye. 3. / sal. / 6.6.1941: Sotapeli Merivoimien esikunnassa.

172 KA T15719 / 7 sal. Diarioimattomat asiakirjat: Motorisoidut raskaat patterit 1.1.1944 ja Motorisoidut kenttäpatterit 1.1.1944.

173 KA T16446 / 1969. Rannikkotykistörykmentti 33:n asiakirja N:o 405 / II / sal. / 14.11.1944: Sotakokemuksia.

jotta pattereiden siirrot voitaisiin toteuttaa joustavasti maarintaman taisteluiden mukaan.¹⁷⁴

Liikkuvien tykistöyksiköiden toiminnasta oli saatu jonkin verran kokemuksia jatkosodan aikana. Viipurinlahden torjuntataisteluissa kenttätykistöpatteriston komentajana palvellut kapteeni Antton Similä kuvasi toukokuussa 1945 pitämässään esitelmässä kenttätykistöpatteriston soveltuvuutta rannikonpuolustukseen. Jatkosodan aikana perustettu patteristo poikkesi aiemmista rannikkotykistön kenttätykistöyksiköistä siten, että sillä oli oma orgaaninen veto- ja kuljetuskalusto. Se mahdollisti tulenkäytön painopisteen entistä nopeammat siirrot ja jalkaväkijoukkojen taistelun tukemisen. Kenttätykistöyksikön liittäminen rannikkoprikaatin kokoonpanoon muutti yhtymän tulenkäytön periaatteita. Aiemmin lähes ainoaksi tehtäväksi koetun meriammunnan rinnalle tulivat myös maa-ammuntatehtävät. Liikkuvan tykistön käyttö yhdessä rannikkojalkaväen kanssa mahdollisti Similän mielestä aktiivisen toiminnan niin hyökkäys- kuin viivytystehtävissä. Muutoin se ei olisi ollut mahdollista.¹⁷⁵

Esitelmänsä yhteenvedossa Similä arveli liikkuvien joukkojen yleistyvän tulevaisuudessa, koska vähäisiä joukkoja ei pystyttäisi käyttämään pelkästään staattiseen puolustustaisteluun. Sen vuoksi rannikkojoukkojen oli saatava hyökkäyksellinen koulutus, joka painottuisi erityisesti vastahyökkäyksiin.¹⁷⁶

Everstiluutnantti Väinö Karvinen pohti niin ikään liikkuvuuden ongelmaa vuoden 1946 Rannikkotykistön vuosikirjaan kirjoittamassaan artikkelissa. Karvisen mukaan sotavuodet olivat osoittaneet kiinteän puolustuksen olevan historiaan kuuluva käsite. Linnakkeiden ja tukikohtien jäykäntorjuva taistelu oli kuitenkin edullista tilanteissa, joissa niillä kyettiin häiritsemään maihin nousevan vihollisen toimintaa tai luomaan edellytykset omien joukkojen vastahyökkäykselle. Karvisen mielestä niin tykistö- kuin jalkaväkiyksiköiden liikkuvuus pystyttäisiin ratkaisemaan kokoonpanoja ja kalustoa kehittämällä. Tykistöyksiköiden määrävahvuudet tuli laatia liikkuvuuden ehdoilla ja jalkaväkijoukot oli aseistettava kevyemmillä välineillä. Ainakin osa niistä oli varustettava autoin ja polkupyörin.¹⁷⁷

Rannikkojalkaväen kokoonpanojen käsittely ei jäänyt pelkästään Väinö Karvisen artikkelin varaan, vaan jalkaväen organisaatioiden soveltuvuus taistelutoimintaan muodosti sodan jälkeen kerätyissä sotakokemuksissa oman selkeän kokonaisuutensa. Vastuksissa paneuduttiin sekä rannikkojalkaväkijoukkojen käytöstä saatuihin kokemuksiin että linnakkeiden lähitorjunnan haasteisiin. Majuri Vuorelan joulukuussa 1944 esittämän näkemyksen mukaan rannikkopataljoonan tuli olla rannikkoprikaatin komenta-

174 KA T17770 / 4. Rannikkotykistörykmentti 4:n asiakirja N:o 2790 / II / sal. / 25.11.1944: Sotakokemukset; Hamina rannikkolinnakkeiston lähete N:o 29 / II / 3 d. / sal. / 12.12.1944 sekä liitteenä oleva Rannikkotykistörykmentti 2:n asiakirja 22.11.1944: Sotakokemuksia, s. 7–8.

175 KA T17367 / 2163. Hamina rannikkolinnakkeiston lähete 18.5.1945 sekä liitteenä oleva 14.5.1945 päivätty esitelmä ”Kt. Pstön toiminta rannikko-olosuhteissa sodan aikana”.

176 Ibid.

177 Karvinen, V.: Rannikkotykistön sotakokemuksia. *Rannikkotykistön vuosikirja VIII*, 1946. Helsinki 1946, s. 69–71.

jan reservinä ja sen ensisijaisena tehtävänä oli taistelu rantautuvaa vihollista vastaan. Samanlaiseen näkemykseen oli päädytty useissa kokoonpanojen kehittämistä koskevissa lausunnoissa.¹⁷⁸

Sen sijaan rannikkopataljoonan kokoonpanosta ja aseistuksesta esitettiin monia toisistaan eriäviä näkemyksiä. Useiden vastaajien mielestä rannikkopataljoonan tuli olla jalkaväkipataljoonan kaltainen, polkupyörin ja konetuliasein varustettu kolmen kompanian ja niiden toimintaa tukevan kranaatinheitinyksikön muodostama kokonaisuus. Heittimistön kokoonpano vaihteli vastauksissa joukkueesta aina kranaatinheitinkompaniaan saakka. Majuri Vuorelan mielestä rannikkopataljoonien kokoonpanojen oli oltava yhdistämiskelpoisia. Niistä tuli pystyä muodostamaan tilapäinen rannikkojalkaväkirykmentti esimerkiksi saarten valtaustehtävää varten.¹⁷⁹

Torjuntakomppanioiden kokoonpano herätti niin ikään ristiriitaisia mielipiteitä. Hyökkäysvaiheessa havaitut ongelmat eivät poistuneet vuoden 1942 alkupuolella uudistetun torjuntakomppanian kokoonpanon myötä. Komppanian aseistus oli jäänyt yhä liian raskaaksi ja henkilöstömäärä liian pieneksi. Kesän 1944 torjuntataisteluissa komppanioiden kiväärijoukkueita jouduttiinkin irrottamaan linnakkeiston komentajan reserviksi ja yhdistämään ne tilapäisiksi kiväärikomppanioiksi vastahyökkäyksiä varten. Jalkaväivoiman kokoaminen yhdeksi yksiköksi oli ilmeisesti tuonut menestystä, sillä majuri Vuorela esitti launnonssa kahden kiväärijoukkueen lisäämistä torjuntakomppanian kokoonpanoon. Se olisi Vuorelan mielestä kasvattanut komppanian iskuvoimaa, jolloin jalkaväkijoukkueet olisivat voineet toimia linnakkeiston komentajan reservinä ja konekivääri- sekä tykkijoukkueet olisi voitu sijoittaa rantaviivan puolustukseen.¹⁸⁰

Samankaltaiseen ratkaisuun oli päädytty myös Rannikkotykistörykmentti 33:n esikunnan lähettämässä vastauksessa. Siinä torjuntakomppaniat esitettiin muutettavan linnakkeiston komentajan johdossa toimiviksi rannikkojääkärikomppanioiksi. Toisaalta torjuntakomppaniasta esitettiin myös muodostettavan lähitorjuntaosastoja pattereille, joiden kokoonpanosta puuttuivat tämältyyppiset suojaavat osat.¹⁸¹

Sodan jälkeen kerättyissä sotakokemuksissa otettiin kantaa myös huollon järjestylihin. Vuonna 1942 toteutettujen rannikkoprikaatien määrävahvuuksien supistamis-

178 KA T17770 / 4. Haminan rannikkolinnakkeiston lähete N:o 29 / II / 3d / sal. / 12.12.1944 sekä liitteinä oleva Rannikkotykistörykmentti 2:n asiakirja 22.11.1944: Sotakokemuksia; Rannikkotykistörykmentti 12:n asiakirja N:o 179 / 4f / 18.11.1944: Sotakokemuksia, s. 4; Rannikkotykistörykmentti 4:n asiakirja N:o 2790 / II / sal. / 25.11.1944: Sotakokemukset, s. 1–2 sekä T17367 / 2163 sal. Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 29 / II / sal. / 20.12.1944: Vastaukset rannikkojoukkojen taktiikkaa ja organisaatiota koskeviin kysymyksiin.

179 Ibid.

180 Esim. KA T17770 / 4. Haminan rannikkolinnakkeiston lähete N:o 29 / II / 3d / sal. / 12.12.1944: Sotakokemukset sekä liitteinä olevat kapteeni Lauri Ollilan laatima muistio ja Rannikkotykistörykmentti 2:n asiakirja 22.11.1944: Sotakokemuksia, s. 2–3; Rannikkotykistörykmentti 12:n asiakirja 18.11.1944: Sotakokemuksia, s. 4 sekä T16466 / 1969 sal. Rannikkotykistörykmentti 33:n asiakirja N:o 405 / II / sal. / 14.11.1944: Sotakokemuksia.

181 KA T16466 / 1969 sal. Laatokan rannikkoprikaatin esikunnan asiakirja 16.1.1946: Sotakokemuksia; Rannikkotykistörykmentti 33:n asiakirja N:o 342 / II / sal. / 24.11.1944: Sotakokemukset sekä Rannikkotykistörykmentti 33:n asiakirja N:o 405 / II / sal. / 14.11.1944: Sotakokemuksia.

ten myötä myös huoltojoukkojen määrävahvuudet pienenevät ja huoltojoukkoja keskitettiin rannikkoprikaatien esikuntien yhteyteen. Uudeksi ongelmaksi muodostuivat pidentyneet huoltoyhteydet. Esimerkiksi taloushuolto jouduttiin toteuttamaan rannikkotyöstörykmenteissä ilman orgaanisia talousjoukkueita.¹⁸²

Myös huollon kuljetukset vaikeutuivat, kun venejoukkueet koottiin prikaatien yhteyteen merikomppanioiksi. Merikomppanioiden alusten vikaannuttua suurimmat korjaukset jouduttiin toteuttamaan rannikkokaupunkien telakoilla ja veneveistämöillä, jolloin alukset eivät olleet käytettävissä huoltokuljetuksiin. Sen vuoksi esitettiin erillisen liikkuvan korjauspajan perustamista, joka voitiin alistaa painopistesuunnan rannikkoprikaatille. Tällöin veneiden korjaustoiminta nopeutuisi ja ne saataisiin nopeammin käyttöön. Vikaantumisten lisäksi kuljetusalusten toimintaa hankaloitti kaksoispäällikkyyteen perustunut järjestelmä. Aluksen toimintaa johti aluksen varsinainen siviilipäällikön lisäksi sille asetettu sotilaspäällikkö. 2. Meripataljoonan lausunnossa esitettiin alusten siviilipäällikköiden kouluttamista sodan ajan huoltoalusten päällikköiden tehtäviin jo rauhan aikana.¹⁸³

Talvisodan aikana luotsaus- ja väylänhoitotehtävien suorittamisessa havaittuja ongelmia ei ehditty korjata ennen jatkosodan syttymistä. Kauppamerenkulun johtaminen siirtyi merivoimille kesällä 1941, jolloin osa merenkulkuhallituksen virkamiehistä siirrettiin jälleen merivoimien kokoonpanoon. Näistä tärkeimpiä olivat luotsit, jotka toteuttivat luotsaustoiminnan ja väylänhoidon käytännön työt rannikkoprikaateihin kuuluneissa luotsikomppanioissa. Luotsaustoiminnan käynnistymisessä oli kesällä 1941 runsaasti viiveitä. Luotsaus voitiin aloittaa vasta, kun rannikkoprikaatit olivat ehtineet kunnostaa käyttöön otetut sotilasväylät ja luotsit olivat tutustuneet niihin. Luotseille luovutettiin tietoja sotilasväylistä rajoitetusti, eikä salaamiskäytäntöjä juurikaan muutettu sodan aikana. Esimerkiksi itäisellä Suomenlahdella luotsit pääsivät perehtymään väylästä vasta keväällä 1944. Seurauksena oli sotilasväyliä vajaan käyttö ja kauppaväyliä ruuhkautuminen kesän 1944 torjuntataisteluiden aikana.¹⁸⁴

Luotsaustoimintaa vaikeutti koko sodan ajan venekaluston vähäinen määrä. Luotseja ei pystytty siirtämään aluksille eikä luotsiasemalta toiselle riittävän nopeasti. Veneiden puute aiheutti myös väylienhoidolle pitkiä viiveitä. Ongelmia lisäsi se, ettei annettuja tehtäviä ehditty suorittaa asetetuissa määrärajoissa, koska esikunnissa ei ollut todenmukaista kuvaa väylänvalaisu- ja luotsaustoiminnan vaatimista resursseista. Siksi Viipurin luotsipiirin päällikön virkaa toimittanut Elis Elo esitti muistiossaan saaristos-

182 KA T17770 / 4.2. Meripataljoonan asiakirja N:o 2786 / Ye. sal. / 17.11.1944: Sotakokemusten kerääminen, s. 4–5 ja Haminan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 29 / II / 3 d. sal. / 12.12.1944: Sotakokemukset, liitteenä oleva RTR 12:n sotakokemukset.

183 Ibid.

184 Vuoden 1941 kesän ja syksyn aikana luotseista laadittua sijoitus suunnitelmaa ei ole voitu noudattaa ja luotsien keskuudessa jouduttiin tekemään tilapäissiirtoja. Tämä luonnollisesti hidasti ja vaikeutti toimintaa sotilasväylästä kunnostamisen ohessa. KA T22110 / F4 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1060 / Ye.1 / sal. / 21.8.1941: Merenkulkutoimiston toimialan sotakokemuksia sekä T17770 / 4. Viipurin luotsipiirin päällikön asiakirja N:o 2078 / 28.11.1944: Sotakokemukset.

sa asuvien asevelvollisten kouluttamista loistojen hoitajiksi. Heidät voitiin Elon mieles-tä sijoittaa linnakkeille ja luotsiasemille, josta käsin he voisivat hoitaa ja huoltaa loistoja. Tällöin luotsit voisivat keskittyä pelkästään meriliikenteen luotsaamiseen.¹⁸⁵

Laivastoyksiköiden sotakokemusten kerääminen toteutettiin rannikkojoukoista poiketen Laivaston esikunnan johdolla. Se laati Merivoimien esikunnan tavoin alayk-siköilleen kysymykset, mutta itse sotakokemusten kerääminen poikkesi Merivoimien esikunnan toteutustavoista jonkin verran. Laivaston kysymyssarjat toimitettiin ainoas-taan ylemmille johtoportaille, kuten laivasto-osastojen ja -asemien esikunnille sekä lai-vueiden päälliköille painopisteen ollessa lähinnä taktisen tason kokemusten selvittelys-sä. Vastajilta haluttiin mielipiteitä muun muassa kokoonpanojen ja huoltojärjestelmän toimivuudesta sekä merenkulun turvaamisen järjestelyistä.¹⁸⁶ Taistelutekniikan kehit-tämiseen tähänneiden tietojen keräys suoritettiin Merivoimien esikunnan johtamana toimialateitse erillisten kysymysten avulla. Näin tapahtui ainakin viesti-, tykistö- ja il-matorjunta-alan sotakokemusten osalta.¹⁸⁷

Toisin kuin rannikkojoukkojen sotakokemusaineisto laivastoyksiköiden johto-portaissa laadituista vastauksista muodostui rannikkojoukkojen vastauksia yhdenmu-kaisempi kokonaisuus. Syykin on looginen – kaikki vastausten laatijat olivat aktiivi-upseereita, jotka olivat toimineet jatkosodan viimeisinä vuosina joukkoyksikötason päällikkötehtävissä. Toisaalta laivaston sotakokemuksissa tarkasteltiin jatkosotaa koko-naisuutena ja asioiden käsittelytyyli oli muutoinkin yleisluonteisempi. Monen laivueen ja osaston henkilöstö oli saanut taistelukokemusta hyökkäys- ja asemasotavaiheen aika-na, kun taas kesän 1944 torjuntataisteluihin oli osallistunut vain muutamia yksiköitä. Muutoinkin meritaktiikka oli ollut luonteeltaan ”vapaampaa”, jossa taktisen tason pää-töksenteko oli keskittynyt laivueiden ja osastojen johtoportaisiin. Ne olivat määrittä-neet periaatteet ja reunaehdot alusten taistelutekniselle käytölle.

Säilyneistä sotakokemusmuistioista ei ainakaan asiakirjamerkintöjen perustel-la käy ilmi, että niitä olisi analysoitu samalla tavoin kuin rannikkojoukkojen aineistoa. Päällimmäisenä syynä sotakokemusten pintapuoliseen tarkasteluun saattoi olla jo aiem-min mainittu välirauhan sopimusveloitteiden täyttämisen aiheuttama kiire. Toisaalta laivaston sotakokemusaineistoa kertyi rannikkojoukkojen laatimiin muistioihin verrat-tuna huomattavasti vähemmän, joten yleiskuvan luominen aineistosta oli helpompaa il-man erillistä analysointiakin.

Laivueiden, osastojen ja laivastoasemien sotakokemuksissa ei käsitelty juuri lain-kaan laivastovoimien yleisiä johtosuhdejärjestelyitä, vaan niissä keskityttiin pääosin

185 KA T17770 / 4. Viipurin luotsipiirin päällikön asiakirja N:o 2078 / 28.11.1944: Sotakokemukset sekä 2. Meripataljoonan asiakirja N:o 2786 / Ye. / sal. / 17.11.1944: Sotakokemusten kerääminen, s. 4.

186 KA T22109 / F3 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 5585 / II / sal / 27.10.1944: sotakokemusten kerää-minen.

187 KA T221109 / F3 sal. Laivasto esikunnan lähete N:o 110 / IV / sal. / 28.12.1944: Sotakokemukset liittei-neen; Merivoimien esikunnan lähete N:o 1138 / It.1. / 13c / sal. / 31.10.1944: It:n sotakokemukset liittei-neen sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 2568 / Ase 2. sal. / 11.1944: laivaston tykistöalan sotakoke-mukset liitteineen.

kunkin johtoportaan sisäiseen johtamistoimintaan. Komentaja Aimo Saukkonen kirjoitti vuoden 1948 *Suomi merellä* -lehteen varsin kriittisen artikkelin merivoimien jatkosodan aikaisista johtosuhteista. Saukkonen pystyi arvioimaan tilannetta varsin selväpiirteisesti, olihan hän toiminut meripuolustuksen operatiivisen alan johtotehtävissä koko jatkosodan ajan.¹⁸⁸ Saukkonen ei pitänyt tarkoituksenmukaisena johtosuhteita, joissa merivoimien komentaja oli kaukana Päämajasta ja merivoimien asiat esiteltiin yleensä operatiivisen osaston päällikölle tai päämajamestarille, eikä ylipäällikölle. Saukkonen kritisoi myös Laivaston esikunnan asemaa Merivoimien esikunnan ulkopuolisena operatiivisena johtoportaan. Muodostettu johtosuhdemalli johti kiireellisissä asioissa lähes poikkeuksetta virkatien ohittamiseen, koska muutoin nopea päätöksenteko ei olisi ollut mahdollista.¹⁸⁹

Raivaajaosaston laatimassa sotakokemusmuistiossa kritisoitiin raivaustoiminnan johtamista. Sodan alkupuolella raivaajat alistettiin erillisinä laivueina operaatioalueiden laivasto-osastoille. Raivausvoiman pilkkomista pieniin osastoihin pidettiin virheellisenä menettelynä, sillä raivauksen painopisteen muodostaminen oli sen seurauksena lähes mahdotonta ja henkilöstön sekä alusten siirtoihin operaatiosuunnalta toiselle tarvittiin aina Laivaston esikunnan lupa. Ongelma saatiin ratkaistuksi vuonna 1942, jolloin kaikki raivaajat koottiin yhden johtoportaan, Raivaajaosaston alaisuuteen. Vaikka osastokokoonpano oli raivaustoiminnan kokonaisjohtamisen kannalta toimiva, joidenkin osastoon kuuluneiden laivueiden organisaatiota kasvatettiin niin paljon, että laivueen päällikön johtamistoiminta hankaloitui merkittävästi. Esimerkkinä liian suuresta organisaatiosta pidettiin 5. Raivaajalaiivuetta. Se oli jaettu kolmeen erilliseen ryhmään, joista kunkin vahvuus oli noin 75 henkilöä.¹⁹⁰

Moottoritorpedovenelaiivueen ja -osaston päällikkönä toiminut komentajakapteeni Orvo Peuranheimo piti vuonna 1943 perustettua Moottoritorpedoveneosaston koonpanoa pääosin onnistuneena, vaikka esikunnan henkilöstömäärä oli jäänyt tehtäviin nähden liian pieneksi. Osaston esikuntaa kasvatettiin kahdesti sodan aikana ja lopulta sen kokoonpanoon kuului adjutantti, viestiupseeri, insinööri, talousmestari, torpedoupseeri ja konetarkastaja. Erityisesti tykistöala olisi tarvinnut Peuranheimon mielestä upseerin erikoisalan johtajakseen, sillä tykistö oli osastoon kuuluneiden alusten toinen pääase.¹⁹¹

Moottoritorpedoveneosaston päällikön taistelun johtaminen perustui saariston havaintopaikoilta puhelimitse raportoituihin tietoihin. Jatkosodan ratkaisuvaiheessa taistelut painottuivat suppealle alueelle, jossa puhelinverkko oli Moottoritorpedovene-

188 Aimo Saukkonen toimi jatkosodan aikana Merivoimien esikunnan operatiivisen toimiston päällikkönä vuosina 1941–1943, Päämajan operatiivisen osaston merivoimatoimiston päällikkönä vuosina 1943–1944 ja Laivaston esikunnan yleisesikuntaosaston sekä oton esikuntapäällikkönä vuonna 1944. KA Aimo Saukkosen nimikirjaote n:o 24416.

189 Saukkonen 1948, s. 90–91.

190 KA T22109 / F3 sal. Raivaajaosaston asiakirja N:o 1713 / 22 / sal. / 24.11.1944: Raiv.Os:n sotakokemuksia.

191 KA T22110 / F21 sal: II Raivaajaosaston asiakirja N:o 129 / II / sal. / 3.4.1945: Sotakokemuksien kerääminen.

osaston tilannetietoisuuden muodostuksen ja johtamistoiminnan kannalta riittävä. Sen sijaan osaston esikunnan asemaa pidettiin turhana, mikäli sotatoimia jouduttaisiin käymään alueilla, jossa kiinteät viestiyhteydet olivat heikot. Tällöin laivueiden johtoportaita tuli vahvistaa siten, että ne kykenisivät itsenäiseen toimintaan ilman osaston esikunnan tukea, ja moottoritorpedoveneosaston päällikön tuli sijoittua Laivaston esikunnan yhteyteen suunnittelemaan sekä koordinoimaan moottoritorpedoveneiden kokonaistoimintaa.¹⁹²

Moottoritorpedoveneosaston esikunnassa vallinneesta henkilöstöpulasta huolimatta laivueiden johtoportaiden kokoonpanot oli pystytty täydentämään sodan aikana siten, että laivueen päällikön oli ollut mahdollista keskittyä pelkästään taistelutehtävien suunnitteluun. Sen sijaan ryhmien päälliköiden osalta tilanne oli ollut heikompi, koska jokaiseen laivueeseen ei ollut riittänyt riittävästi ryhmien päälliköitä. Niinpä moottoritorpedoveneryhmiä vanhimmat päälliköt olivat joutuneet hoitamaan oman tehtävänsä ohella myös ryhmän päällikkyyden, vaikka se ei soveltunut käytetyn osastotaktiikan toteuttamiseen.¹⁹³

Laivaston sotatoimien onnistumisen kannalta pidettiin ensiarvoisen tärkeänä huollon toimivia järjestelyjä. Laivaston huolto oli kohdannut vaikeuksia jatkosodan alkuvaiheista lähtien muun muassa siksi, ettei Laivaston esikunnan rauhan ajan kokoonpanoon ollut kuulunut huoltopäällikköä. Sen vuoksi muun muassa liikkuvien huoltoasemien toimintaa ei ollut ehditty suunnittelemaan loppuun saakka. Myös polttoainetäydennysten suorittamisessa oli ollut sodan alkuvaiheessa vaikeuksia.¹⁹⁴

Yrityksistä huolimatta kaikkia huoltoon liittyneitä ongelmia ei pystytty ratkaisemaan sodan kuluessa. Taisteluvälinehuollon ongelmaksi oli muodostunut täydennysten toteuttaminen. Laivastoasemat eivät muun muassa kyenneet toimittamaan kaikkia vaadittuja torpedotäydennyksiä moottoritorpedoveneiden toiminta-alueelle, koska torpedoille ei ehditty suorittaa riittävästi koeammuntoja. Komentajakapteeni Orvo Peuranheimo esitti muistiossaan muutoksia sodan ajan taisteluvälinemateriaalin varastointikäytäntöihin, koska vihollisen ilmatoiminta olisi tulevaisuudessa entistä merkittävämpi uhka. Sen vuoksi täydennyksiä varten tuli rakentaa ilmapommitukset kestäviä täydennyspaikkoja, jonne torpedot siirrettäisiin laivastoasemilta erillisillä torpedohuoltoaluksilla. Lisäksi Peuranheimo esitti emälaivoista luopumista, koska vihollisen aiheuttama ilmauhka estäisi täydennykset emälaivoilta.¹⁹⁵

Emälaivojen käyttö huolto- ja tukeutumistoiminnassa sai myös puoltavia kannanottoja. Sukellusvenelaivueen esikunnan sijoittamista emälaivaan pidettiin sukellusvenetoiminnan johtamisen ja huollon kannalta oikeana menettelynä. Emälaivaan sijoittunut

192 Ibid.

193 Laivueen johtoportaiseen kuului sodan loppuvaiheessa laivueen päällikön lisäksi laivueupseeri, insinööri, lääkäri sekä viesti- ja talousmestarit. Ibid.

194 KA T22110 / F4 sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 1060 / Ye. 1. / sal. / 21.8.1941 sekä liitteenä oleva muistio ”Huoltopuolen sotakokemuksia”.

195 Ibid.

esikunta saattoi siirtyä painopistealueelle tilanteen niin edellyttäessä. Sukellusveneiden taloushuolto ja poltto- ja voiteluaineiden sekä taisteluvälinemateriaalin täydennykset nopeutuivat emälaivan ansiosta. Myös raivaajaosastossa emälaivoja pidettiin tarpeellisina, koska pienet raivaajat tarvitsivat niitä ennen kaikkia polttoaine- ja kalustotäydennysten sekä henkilöstön levon vuoksi.¹⁹⁶

Moottoritorpedoveneosaston omaa huoltokykyä kehitettiin sodan viimeisinä vuosina, kun laivueiden kokoonpanoihin liitettiin erilliset korjausryhmät. Niiden toiminnasta saatiin varsin positiivisia kokemuksia. Korjausryhmät nopeuttivat veneiden kuntoon saattamista, eikä niitä tarvinnut enää hinata Helsingin tai Turun telakoille korjaustöitä varten. Myös sukellusvenelaivueen emälaivalle suunniteltiin korjausryhmän perustamista korjaus- ja ylläpitotoiminnan nopeuttamiseksi. Ajatus jäi loppujen lopuksi suunnitelmaksi, sillä ryhmän perustamiseen ei ollut riittävästi ammattitaitoista henkilökuntaa. Sukellusvenelaivueessa päädyttiinkin hyvin toimineeseen kompromissiratkaisuun, jossa vaativimmat huoltotyöt toteutti Helsinkiin sijoitettu huoltoryhmä. Se teki pyydytetyt huoltotyöt sukellusveneiden tukeutumisalueilla tai valmisteli alusten telakointit emälaivalta annettujen ohjeiden mukaisesti.¹⁹⁷

2.3. SOTAKOKEMUSTEN VAIKUTUS MAIHINNOUSUNTORJUNTA-KYVYN KEHITTÄMISEEN

Suomalaisten arviot maihinnousuoperaatioiden suoritusmahdollisuuksista ja maihinnousuun asetettavien joukkojen määrästä muuttuivat huomattavasti 1930-luvun alkuvuosien ja jatkosodan päättymisen välisenä aikana. Neuvostoliiton maihinnousukykyä ei pidetty kovinkaan merkittävänä ennen 1930-luvun puoliväliä ja sen arvioitiin toteutuvan mahdollisessa sotatilanteessa lähinnä taktisia maihinnousuja kenttäarmeijan puolustusryhmityksen taakse.

Neuvostoliiton maihinnousumahdollisuuksiin liittyneet käsitykset alkoivat saada synkempiä sävyjä kapteeni Lauri Sauramon vuonna 1937 kirjoittaman artikkelin myötä. Sauramon Ahvenanmaan puolustusta käsittelevä artikkeli kuvaa osaltaan Suomessa 1930-luvun loppupuolella lisääntyneenä tietoisuutta Neuvostoliiton sotapotentialista. Sauramon kollega, Sotakorkeakoulun yleisen taktiikan opettajana toiminut majuri Valo Nihtilä oli kirjoittanut kaksi vuotta aiemmin *Tiede ja Ase* -julkaisuun artikkelin puolustustaisteluiden käymisestä syvän taistelun periaatteita noudattavia neuvostojoukkoja vastaan.¹⁹⁸ Nihtilän, kuten eivät myöskään Sauramon arviot neuvostojoukkojen toi-

196 KA T22109 / F3 sal. Raivaajaosaston asiakirja N:o 1713 / 22 / sal. / 24.11.1944: Raiv.Os:n sotakokemuksia sekä Sukellusvenelaivueen asiakirja N:o 1 / sal. / 1.12.1944: Sotakokemuksia sukellusvenelaivueessa.

197 Ibid. sekä KA T22110 / F21 sal. II Raivaajaosaston asiakirja N:o 129 / II / sal. / 3.4.1945: Sotakokemuksien kerääminen.

198 Nihtilä, V.: Puolustuksemme järjestyksen ja suorituksen tarkoituksenmukaisuus venäläisten hyökkäysperiaatteet huomioon ottaen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 3. Helsinki 1935, s. 15–38.

mintamahdollisuuksista ehtineet vaikuttaa ennen talvisotaa, mutta jo välirauhan aikana Neuvostoliiton maihinnousumahdollisuuksiin suhtauduttiin jo varsin vakavasti.

Neuvostoliiton kesällä 1944 Tuuloksen–Viteleen alueelle toteuttama merijalkaväkiprikaatin maihinnousu ja Viipurinlahdella toimeenpanema noin kahden divisioonan ylimenohyökkäys konkretisoivat suomalaisille paikallisissa oloissa suurten maihinnousuoperaatioiden toteutusperiaatteet.¹⁹⁹ Kesän 1944 torjuntataisteluista saadut kokemukset sekä tiedot liittoutuneiden tekemistä strategisista maihinnousuista vaikuttivat sodan jälkeen muotoutuneeseen uhkakuvaan, jossa maihinnousuja pidettiin yhtenä Suomeen suuntautuvan hyökkäyksen olennaisena elementtinä.

Talvi- ja jatkosodasta saadut sotakokemukset osoittautuivat suomalaisen meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisen kannalta tärkeiksi. Sotakokemuksia saatiin taktiselta ja taistelutekniseltä tasolta, mutta operatiivisen tason sotakokemukset jäivät vähäisiksi, koska puolustushaarat eivät juurikaan toteuttaneet yhteisiä operaatioita. Ainoa meririntamalla vuonna 1941 toteutettu puolustushaararajat ylittänyt operaatio toimeenpantiin kesäkuussa Ahvenanmaan miehityksen yhteydessä.²⁰⁰ Jatkosodan hyökkäysvaiheen operatiivisen tason yhteistoiminnan vähäisyyteen vaikutti Mannerheimin kielteinen suhtautuminen laivaston painopisteen siirtoon Suomenlahdelle, joten Merivoimat ei voinut suunnitelmistaan huolimatta toteuttaa itäisen Suomenlahden saarten valtausta laivasto- ja rannikkjoukkojen yhteisvoimin. Sotatoimet Virolahden–Viipurinlahden saaristossa jäivät lopulta pelkästään merivoimien johdossa olleen 2. Rannikkoprikaatin vastuulle, kun sen operatiivinen alistus IV Armeijakunnalle purettiin juuri ennen hyökkäyksen alkua elokuussa 1941.²⁰¹ Asemasodan alkamisen myötä yhteisille operaatioille ei ollut enää tarvetta, koska sotatoimet kenttäarmeijan merisivustoilla hiljenivät.

Puolustushaararajat ylittävien operaatioiden suunnittelun ja toimeenpanon kannalta ongelmaksi muodostui lähinnä toimivien johtosuhteiden luominen. Se ratkaistiin usein alistamalla tarvittavat joukot yhden komentajan johtoon. Näin meneteltiin muun muassa Ahvenanmaan miehityksen yhteydessä. Tämäkään toimintatapa ei poistanut yhteistoimintaongelmia täysin, sillä kiinteän yhteistoiminnan järjestäminen kahden esikunnan välillä oli jo aikakauden viestiyhteyksien vuoksi vaikeaa. Lisäksi alistukset koskivat usein pelkästään operatiivisia asioita, joten joukkojen taistelukyvyyn ylläpidon kannalta olennaisen huoltotoiminnan järjestelyt jäivät pääosin ennen alistussuhteen muodostamista vallinneiden johtosuhteiden mukaisiksi.

Merivoimien sisäinen yhteistoiminta ei toiminut useinkaan käytännössä puolustushaarojen välistä yhteistoimintaa paremmin. Koko sodan ajan Helsingin alueella toiminut Merivoimien esikunta johti alaisuudessaan olleita rannikkoprikaateja ja erillisiä

199 Lisää maihinnousuista, ks. esim. Maunula, Aatos – Vuorenmaa, Anssi: Vetäytyminen Aunuksesta ja Äänisel-tä sekä Kuussaari et al., s. 45–52, 221–241.

200 KA Perus 8565 / 1. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 615 / Ye. 1. / sal. / 18.7.1941: Selostus Ahvenanmaan miehityksestä. Ahvenanmaan haltuunottoa kutsuttiin miehitysoperaatioksi ainakin 1960-luvun puoliväliin saakka.

201 Haimila 2013, s. 48–53.

alusyksiköitä Laivaston esikunnan johtaessa pääasiallisesti laivaston päävoimia Merivoimien esikunnasta saamiensa ohjeiden ja käskyjen mukaisesti. Hajallaan sijainneet johtoportaat eivät kyenneet laatimaan nopeaa reagointia vaatineissa puolustustaisteluissa yhteisiä operaatiosuunnitelmia. Johtoportaiden välinen vähäinen yhteistoiminta heijastui rintamavastuussa olleisiin joukkoihin saakka. Sen vuoksi laivasto- ja rannikkojoukot eivät kyenneet raportoimaan yhteistoiminnasta saaduista kokemuksista talvella 1944–1945 toteutetun sotakokemusten keräystyön yhteydessä muutamaa yksittäistä poikkeusta lukuun ottamatta.

Talvisodan sotakokemukset osoittivat varsin selkeästi, että rannikkojoukkojen kokoonpanot ja johtosuhteet olivat jääneet jälkeen sodankäynnin vaatimuksista. Välirauhan aikana melko nopeasti suunnitellun rannikkoprikaatin sodan ajan kokoonpanon vahvistaminen muodostui rannikkojoukkojen osalta merkittäväksi kulminaatiopisteeksi. Uuden kokoonpanon myötä irrottauduttiin 1900-luvun alkuvuosien ajattelutavasta, jossa rannikkopuolustukseen kuului ainoastaan rannikkotykistö ja sitä tukevat vähäiset aselajijoukot. Rannikkoprikaatin perustaminen loi lähtökodit varsinaisen rannikkotaktiikan kehittämiseksi.

Rannikkoprikaati osoittautui jatkosodan taisteluiden perusteella onnistuneeksi kokoonpanoksi, säilyiväthän sen perusrakenteet koko jatkosodan ajan muuttumattomina. Suurimmat ongelmat kohdattiin, kun jäykäntorjuvaan puolustukseen tarkoitettua prikaatia jouduttiin käyttämään hyökkäyssotatoimiin. Rannikkoprikaateihin kuuluneiden joukkojen määrä mahdollisti tilapäiskokoonpanojen muodostamisen toisin kuin talvisodan rannikkolohkot. Rannikkoprikaatikokoonpanoon siirtyminen kehitti myös rannikkojoukkojen sisäistä yhteistoimintaa, koska sodan jälkeen keräytyissä sotakokemuksissa ei raportoitu samanlaisista yhteistoimintaongelmista kuin talvisodassa oli kohdattu. Sodan jälkeenkään rannikkoprikaatin kokoonpanoa ei haluttu hylätä. Siihen haluttiin ainoastaan tehdä joitain muutoksia, jotta prikaatin kokoonpano olisi soveltunut paremmin suurmaihiinnoitukseen.

Vaikka rannikkoprikaatin kokoonpanot osoittautuivat jatkosodan taisteluissa pääsääntöisesti onnistuneiksi, paljastuivat kesän 1944 torjuntataisteluissa jo talvisodan ja välirauhan aikana prikaatin kokoonpanoissa havaitut puutteet. Rannikkojoukkojen liikkuvuudessa ei ollut tapahtunut juurikaan muutoksia, vaikka liikkuvuutta oli pidetty toiminnan ehdottomana edellytyksenä. Jalkaväen määrää ei ollut pystytty kasvattamaan, joten tilapäisesti muodostetuista jalkaväkijoukoista ei päästy eroon, vaikka ne heikensivät talvisodan kokemusten perusteella rannikkojoukkojen taistelukykyä.

Saksan Suomen merivoimille jatkosodan aikana tarjoama koulutustuki mahdollisti meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisen asemasodan vuosina. Saksan laivaston ja rannikkopuolustuksen operatiivisiin joukkoihin sekä eri sotakouluihin matkusti vuosina 1942–1944 kaiken kaikkiaan parisataa suomalaista laivaston ja rannikkotykistön sotilasta. Heistä suurin osa oli aktiiviupseereita, jotka jäivät puolustuslaitoksen palve-

lukseen sodan päätyttyä.²⁰² Sodan aikana saadut saksalaisopit välittyivät siten myös sodanjälkeiseen meri- ja rannikotaktiikkaan.

Sodan alkupuolella suomalaiset pyrkivät hankkimaan Saksasta oppeja mahdollisimman monelta osa-alueelta. Etenkin meritaktiikan lähes olematonta tasoa pystyttiin selkeästi nostamaan Saksasta hankittujen oppien avulla. Vuodesta 1943 alkaen opintomatkojen tarkoitus muuttui. Aiemman kaikkia toimi- ja erikoisaloja koskeneen tiedonhankinnan sijaan tietämystä ja osaamista pyrittiin kartuttamaan kulloinkin tarpeelliseksi katsotuista aihepiireistä, kuten sukellusveneentorjunnasta ja miinantorjunnasta.

Saksasta ei siis hankittu tietoisesti oppeja pelkästään maihinnousuntorjunnan kehittämiseen, vaan taktisen ja taisteluteknisen osaamisen parantamiseen yleisesti. Omakseen sotatoimet eivät suoranaisesti edistäneet maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämistä ennen vuoden 1944 taisteluita, koska merivoimien toiminta oli tähännyt jatkosodan hyökkäys- ja asemasotavaiheen aikana Neuvostoliiton Itämeren laivaston voimien kulluttamiseen hyökkäyksellisin operaatioin sekä sen eristämiseen Suomenlahden pohjukkaan. Vaikka merivoimat sai sotien aikana maihinnousuntorjunnasta vain rajallisesti kokemuksia, kaikki sotien aikana saadut kokemukset palvelivat välillisesti sodanjälkeistä maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämistä, kun suurmaihinnousun torjunnan periaatteita ryhdyttiin luomaan 1940-luvun lopulla.

202 KA T17653 / 8 sal. Päämajan koulutusosaston luettelo: PM:n koulutusosaston toimeenpanemat ulkomaa-komennukset sodan aikana 1941–1943 sekä T17654 / 4 sal. Päämajan koulutusosaston asiakirja N:o 3939 / Koul. 1 / 5 sal. / 8.6.1944: Merivoimien Saksaan komennettavat.



Käytettyinä hankitut Purunpää-luokan raivaajat olivat 1940- ja 1950-luvun taitteessa merivoimien uusimpia taistelualuksia. Niitä jouduttiin käyttämään myös tykistö- ja ilmatorjuntatehtäviin.

3.

MERIPUOLUSTUS VALMISTAUTUU SUURMAIHIN- NOUSUN TORJUNTAAN

Toisen maailmansodan päättyminen muutti Suomen sotilaspoliittista ja -strategista asemaa eniten sitten maan itsenäistymisen. Suomi ei voinut enää sodan hävinneenä osapuolena pitää Neuvostoliittoa avoimesti vihollisenaan, ja koko puolustuslaitoksen toiminta oli sopeutettava uuteen tilanteeseen. Puolustusvoimien uudelleenorganisointi osoittautui vaikeaksi, sillä toiminnalta puuttuivat selkeät perusteet Pariisin rauhansopimuksen solmimiseen saakka. Oman vivahteensa työlle toi huh-
tikuussa 1948 solmittu YYA-sopimus.

Sodan jälkeen vallinneesta epäselvästä tilanteesta huolimatta valtioneuvosto asetti toukokuussa 1945 puolustusrevision selvittämään perusteita puolustusvoimien uudelleenorganisoinniksi.²⁰³ Revisio käytti nelivuotisen työskentelynsä tukena puolustusvoimista löytyvää asiantuntemusta muun muassa erilaisten rauhan ajan kokoonpano-
vaihtoehtojen laadinnassa. Merivoimien esikunnassa revisiolle annettuun rauhan ajan organisaation suunnitteluapuun yhdistettiin myös sodan ajan kokoonpanojen perusteiden määrittäminen. Keväällä 1946 laaditussa merivoimien rauhan ajan kokoonpanoehdotuksessa otettiin huomioon sodan ajan kokoonpanojen muodostaminen siksi, että meripuolustuksen katsottiin vastaavan merkittävässä määrin valtakunnan puolueetto-
muuden suojaamisesta. Tehtävän täyttäminen edellytti jo rauhan aikana korkeaa valmiutta ja kykyä siirtyä nopeasti sodan ajan kokoonpanoon. Se oli mahdollista vain, jos rauhan ajan organisaatio toimisi sodan ajan kokoonpanon runkona.²⁰⁴

Tässä luvussa tarkastellaan ensimmäisinä rauhan vuosina laadittuja merivoimien kehittämissuunnitelmia sekä vuonna 1948 alkaneen operatiivisen suunnittelun ensi vaihteita. 1940-luvun loppupuolella laaditut suunnitelmat loivat perustan etenkin laivas-
toyksiöiden kehittämiselle 1950- ja 1960-luvulla. Ne perustuivat pitkälti Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla heinäkuussa 1945 laadittuun uhka-arvioon, jossa yhdeksi merkittävimmäksi uhkaksi oli määritetty Lounais-Suomen ja Pohjanmaan rannikoille suuntautuvat maihinnousut. Uuteen, sotia edeltäneistä vuosista poikenneeseen uhkaan varauduttiin muun muassa omiin olosuhteisiin soveltuvan meri- ja rannik-
kotaktiikan kehittämisellä.

Vaikka 1940-luvun jälkipuoliskolta on säilynyt yllättävän paljon puolustusvoimien toimintaan liittyntä arkistomateriaalia, ovat jatkosodan jälkeiset epävarmuuden vuodet jättäneet siihen jälkensä. Aineisto on paikoin erittäin fragmentoitunutta, joten selkeän kokonaiskuvan muodostamista merivoimien 1940-luvun loppupuolen toiminnasta on ollut joiltain osin vaikeaa. Suomessa vuosina 1944–1947 toimineella liittou-

203 Esim. Tynkkynen 1996, s. 291 sekä Visuri 1989, s. 177.

204 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely.

tuneiden valvontakomissiolla oli todennäköisesti oma vaikutuksensa puolustusvoimien henkilöstön toimintaan ja salassa pidettävien asiakirjojen taltiointikäytäntöihin. Virka- ja yksityisarkistoissa säilyneiden dokumenttien perusteella kaikkia operatiiviseen suunnitteluun ja sotilaallisen uhkan arviointiin liittyneitä asiakirjoja ei kirjattu diaarioihin, eikä läheskään kaikista maanpuolustuksen suunnitteluun liittyneistä asioista ilmeisesti- kään laadittu kirjallisia dokumentteja.

Tällaiseen menettelyyn päädyttiin todennäköisesti siksi, ettei tietojen haluttu joutuvan valvontakomission neuvostoliittolaisten jäsenten haltuun. Valvontakomission neuvostoliittolaisupseerit pystyivät suorittamaan tarkastuksia joukko-osastoissa ja laitoksissa kaikkialla Suomessa.²⁰⁵ Lisäksi huhtikuussa 1948 solmittu YYA-sopimus rajasi Neuvostoliiton hyökkäyksen virallisesti Suomen koskemattomuutta uhkaavien valtioiden ulkopuolelle, joten Neuvostoliiton sotilaallista uhkaa jouduttiin käsittelemään 1940- ja 1950-luvulla varsin peitellysti.

3.1. MONITAHOINEN UHKAKUVA

Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle tehty suunnittelutyö jouduttiin keskeyttämään liittoutuneiden valvontakomission saavuttua maahan syyskuussa 1944, vaikka uuden rajan taakse vetäytyneiden yhtymien esikunnissa oli aloitettu puolustus suunnitelmien laatiminen lähes heti uudelleenryhmittymisen jälkeen.²⁰⁶ Puolustusvoimat palautettiin välirauhansopimuksen mukaisesti rauhan ajan kokoonpanoon syksyn 1944 ja kevään 1945 aikana. Pääesikunnan päällikkönä syksyllä 1944 toiminut ja puolustusvoimain komentajaksi keväällä 1945 nimitetty jalkaväenkenraali Erik Heinrichs oli ryhtynyt pohtimaan Suomen tulevaa sotilaspoliittista asemaa pian välirauhan solmimisen jälkeen. Heinrichs arvioi syyskuun lopulla 1944 valmistuneessa muistiossaan, että Suomesta oli tullut valitsevassa sotilaspoliittisessa tilanteessa osa todelliseksi suurvallaksi nousseen Neuvostoliiton puolustusvyöhykettä, eikä se kykenisi enää sotimaan Neuvostoliittoa vastaan.²⁰⁷

Suomen säilyminen puolueettomana valtiona edellytti Heinrichsin mukaan Neuvostoliiton turvallisuusintressien turvaamista etelä- ja länsirannikolla vahvalla rannikopuolustuksella. Jos Neuvostoliiton ydinalueiden läheisyydessä sijaitsevaa rannikkoa ei kyettäisi turvaamaan, Heinrichs arveli Neuvostoliiton vaativan lopullisessa rauhansopimuksessa Porkkalan lisäksi myös muita tukikohtia. Pahimmassa tapauksessa Neuvostoliitto saattaisi miehittää tarpeellisiksi katsomansa alueet oma-aloitteisesti ilman erillisiä neuvotteluita. Sen sijaan Neuvostoliiton tarpeet huomioon ottavan politiikan Heinrichs oletti vaikuttavan positiivisesti lopullisiin rauhansopimusneuvotteluihin. Välirauhansopimuksessa määritettyjä alueluovutuksia voitaisiin arvioida uudelleen ja tällä kertaa myös Suomen edut huomioon ottaen.²⁰⁸

205 Esim. Koskimies 2010, s. 35 sekä Visuri 1994, s. 27.

206 Tynkkynen 2006, s. 434.

207 Suomi 2013, s. 321–322 sekä Koskimies 2010, s. 152–153.

208 Suomi 2013, s. 321–322.

Alun perin Mannerheimille ja puolustusministeri, kenraali Rudolf Waldenille kirjoitettu muistio tuli varsin pian myös kenraaliluutnantti Karl Lennart Oeschin tietoon. Syys–lokakuun vaihteessa sairaslomalla olleen Heinrichsin tehtäviä hoitanut Oesch välitti muistion puolustusvoimien operatiiviseen johtoon kuuluneelle kenraalimajuri Aksel Airolle. Heinrichsin ajatukset saivat Suomen korkeimpaan sotilasjohtoon kuuluneilta henkilöiltä ristiriitaisen vastaanoton. Ainoastaan Walden piti Heinrichsin arvioita oikeina. Mannerheim ja Airo yhtyivät pääosin Heinrichsin mielipiteisiin, mutta Oesch piti Heinrichsin ajatuksia selkeästi virheellisinä.²⁰⁹

Varauksellisesta suhtautumisestaan huolimatta Mannerheimin käsitykset Suomen sotilaallisesta asemasta alkoivat muistuttaa talven 1944–1945 kuluessa yhä enemmän Heinrichsin syyskuussa esittämiä ajatuksia. Tammikuussa 1945 marsalkka jopa esitti valvontakomissiota johtaneelle Andrei Ždanoville, että Suomen ja Neuvostoliiton välistä sotilaallista yhteistoimintaa voitaisiin ryhtyä kehittämään meri- ja rannikkopuolustuksen saralla. Mannerheim jatkoi Heinrichsin ajatuksia mukailutta ehdotustaan siten, että Suomen merivoimien ja Neuvostoliiton Itämeren laivaston välillä aloitettu yhteistoiminta voitaisiin myöhemmin laajentaa koskemaan myös maajoukkojen toimintaa. Marsalkka pyrki avauksellaan ensisijaisesti merivoimien taistelukyvyyn säilyttämiseen, mutta myös Suomen itsenäisyyden turvaamiseen.²¹⁰

Ždanov kiinnostui marsalkan esityksestä niin paljon, että hän toimitti Mannerheimille tekstikopiot Neuvostoliiton Ranskan ja Tšekkoslovakian kanssa toisen maailmansodan aikana solmimista yhteistyösopimuksista. Suomen ja Neuvostoliiton välisen sotilaallisen yhteistoiminnan suunnittelu eteni ripeästi, sillä presidentti informoi pääministeri Paasikiveä Ždanovin kanssa käymistään keskusteluista ja aloitti varsinaisen Suomea koskevan sopimustekstin luonnostelun Heinrichsin ja kenraaliluutnantti Oscar Enckellin kanssa. Mannerheimin 22. tammikuuta Ždanoville esittelemä sopimusteksti oli laadittu lähinnä Tšekkoslovakian ja Neuvostoliiton välillä solmittua sopimusta hyväksi käyttäen. Täysin ehdoitta sopimusta ei kuitenkaan ollut tarkoitus hyväksyä. Ennen yhteistoimintasopimuksen ratifioimista oli allekirjoitettava lopullinen rauhansopimus ja siitä oli poistettava kaikki asevoimia koskevat rajoitteet.²¹¹

Ainoastaan Ždanovin henkilökohtaiseen keskustelualoitteeseen perustunut ajatus Neuvostoliiton ja Suomen sotilaallisen yhteistoiminnan tiivistämisestä tyrmättiin Moskovassa nopeasti. Asiaa ei kuitenkaan pidetty täysin loppuun käsiteltynä ja yhteistoimintasopimuksen solmimista pidettiin mahdollisena rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen, aivan kuten Mannerheim, Heinrichs ja Enckell olivat itsekin kaavailleet.²¹² Ilmeisesti juuri Neuvostoliiton vastauksen luonteen vuoksi Heinrichs jatkoi sotilasliittöajatuksen kehittelyä kevään 1945 aikana laatimissaan useissa muistioissa. Hän määrittä muun muassa Suomen puolustusvoimien puolustuksen painopistealueiksi Luoteis-La-

209 Ibid.

210 Suomi 2013, s. 490–494, 497–498; Koskimies 2010, s. 152–153 sekä Polvinen 1981, s. 57–58.

211 Suomi 2013, s. 498–502 sekä Polvinen 1981, s. 58–59.

212 Suomi 2013, s. 510–515.

pin, Pohjanlahden rannikon ja Ahvenanmaan, joita Heinrichs piti myös Neuvostoliiton kannalta strategisesti tärkeinä alueina.²¹³

Mannerheimin ja Heinrichsin johdolla toteutettu Suomen ja Neuvostoliiton välisen puolustusliiton kehittäminen heijastui selkeästi Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla heinäkuussa 1945 laadittuun arvioon Suomen sotilaallisesta asemasta. Se valmistui tilanteessa, jossa Saksa oli antautunut ehdoilla ja Neuvostoliitosta oli tullut suurvalta, joka miehitti Euroopan itäistä osaa. Olikin ymmärrettävää, että operatiivisen osaston analyysissä pidettiin suoranaista itsemurhana tilannetta, jossa Suomi yksin tai muiden kanssa ryhtyisi sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Suomi saattaisi kuitenkin pahimmassa tapauksessa joutua vedetyksi tahtomattaan mukaan Neuvostoliiton ja länsivaltojen väliseen suursotaan. Tällöin Neuvostoliitto saattaisi siirtää joukkojaan Suomen alueelle oman turvallisuutensa varmistamiseksi.²¹⁴

Päättyneen sodan ja välirohansopimuksen rajoitusten seurauksena lähes sotilaallisen tyhjiön asemaan joutuneen Suomen katsottiin muodostavan mahdollisessa suurvaltaliittoumien välisessä sodassa länsivalloille houkuttelevana sillanpäänä Neuvostoliiton suuntautuvalla hyökkäyksellä. Mikäli lännen hyökkäys suuntautuisi Suomeen, sen toteuttamisessa arveltiin olevan kolme vaihtoehtoa: tapaus A:ssa länsi suorittaisi maihinnousuja eteläisellä ja lounaisella rannikolla sekä maahyökkäyksen Norjasta Pohjois-Lappiin Ruotsin pysytellessä puolueettomana. Tapaus B:ssä länsivalvat suorittaisivat edellä mainitut operaatiot Ruotsin salliessa länsivaltojen ilmatoiminnan oman ilmatilansa kautta ja tapaus C:ssä Ruotsi oli liittynyt hyökkäviin länsivaltoihin. Tällöin ruotsalaisten tukemien länsivaltojen joukkojen oli mahdollista toteuttaa maihinnousuoperaatio Pohjanlahden yli sekä maahyökkäys Länsi-Lapin alueella. Muutoin lännen hyökkäyssuunnat olivat samat kuin tapaus A:ssa.²¹⁵

On erittäin todennäköistä, ettei Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön viransijainen, eversti Olavi Huhtala laatinut itse heinäkuussa valmistunutta sotilasstrategista tilannearviota, vaikka hän luovutti 14. heinäkuuta allekirjoittamansa muistion vasta heinäkuun alussa puolustusvoimain komentajan tehtävät vastaanottaneelle kenraaliluutnantti Jarl Lundqvistille. Kenraalimajuri Airo oli nimittänyt Huhtalan tehtävänsä 11. kesäkuuta, kun operatiivisen osaston varsinainen päällikkö, eversti Valo Nihtilä oli pidätetty asekatkentaajutun vuoksi. Huhtala ei suhtautunut tehtävien uudelleenorganisointiin kovinkaan myönteisesti eikä vastanimittettynä viransijaisena osallistunut päiväkirjamerkintöjensä perusteella lainkaan muistion valmisteluun.²¹⁶ Onkin todennäköisempää, että Suomen sotilasstrategista asemaa käsittelevä muistio kirjoitettiin Heinrichsin määrittämien reunaehto- ja mukaisesti tai sen laadin-

213 Koskimies 2010, s. 152–153 sekä Polvinen 1981, s. 64–65.

214 KA T21622 / 4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 14.7.1945: Muistio sotilaallisesta asemastamme ja armeijamme tehtävistä nykyoloissa. Asiakirjan luonnosversio on arkistoitu Olavi Huhtalan yksityiskokoelmaan; KA Pk1366 / 3a.

215 Ibid.

216 KA Pk1366 / 2a. Olavi Huhtalan päiväkirja. Ks. erityisesti merkinnät 11.6.–14.7. väliseltä ajalta.

ta oli ainakin edennyt hyvin pitkälle, ennen kuin Heinrichs joutui eroamaan puolustusvoimain komentajan tehtävästä.

Puolustusvoimain pääesikunnan arvio länsivaltojen pyrkimyksistä hyödyntää Skandinavian aluetta Neuvostoliiton-vastaisessa sodassa ei ollut puhdasta mielikuvituksen tuotetta, vaan se osoitti pikemminkin kykyä sodanjälkeisen Euroopan tilanteen hahmottamiseen. Isossa-Britanniassa havaittiin varsin pian maailmansodan päättymisen jälkeen, millainen merkitys Tanskalla ja Skandinavian niemimaalla oli Brittein saarten puolustukselle ja mahdollisille Neuvostoliittoa vastaan suunnatuille operaatioille. Siksi Iso-Britannia aloitti suhteidensa normalisoinnin Norjan ja Tanskan kanssa alkusyksyn 1945 aikana.²¹⁷

Kun Ison-Britannian ulkoministeriö keskittyi turvamaan brittien taloudellisia ja ulkopoliittisia etuja lähinnä Tanskan ja Norjan kanssa, kuninkaalliset ilmavoimat aloitti tiiviin yhteydenpidon Ruotsin asevoimien kanssa. Britannian ilmavoimia kiinnosti Tanskan ohella erityisesti Ruotsin eteläisten osien ilmatilan käyttömahdollisuudet, koska sen kautta kulki lyhin lentoreitti Neuvostoliiton ydinalueille. Britannian asevoimat aloittivatkin epävirallisen yhteydenpidon ja suhteiden lujittamisen Ruotsin asevoimien kanssa vuosina 1945–1946. Tuolloin ruotsalaisupseereille järjestettiin muun muassa Isoon-Britanniaan suuntautuneita koulutusmatkoja ja Ruotsin sekä Ison-Britannian ilmailuteollisuusyritysten välinen yhteistyö sai syvempiä muotoja. Lisäksi Britannian asevoimien edustajat rohkaisivat erityisesti Ruotsia ja Tanskaa puolustus suunnitelmiansa yhteensovittamiseen kesäkuusta 1946 lähtien. Brittien toiminta olikin varsin tuloksellista, sillä Ruotsin, Norjan ja Tanskan pääesikunnat aloittivat vuonna 1947 puolustus suunnittelun koordinoitua koskeneet neuvottelut.²¹⁸

Vaikeasti arvioitava länsiuhka

Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla laadittu uhka-arvio loi virallisen perustan 1940-luvun loppupuolen sotilaalliselle suunnittelulle. Muun muassa puolustusvoimain komentaja, kenraali Aarne Sihvo käytti lännen hyökkäysvaihtoehtoja virkakautensa alkupuolella laatimiensa sotilaspoliittisten muistioiden pohjana.²¹⁹ Vaikka Operatiivisen osaston näkemys Suomeen kohdistuvasta sotilaallisesta uhkasta vaikuttaa ensisilmäyksellä lähinnä Euroopassa vallinnutta sotilaspoliittista tilannetta varten laaditulta uhka-arviolta, länsivaltojen hyökkäysuhkan korostamisella oli myös vankat sotilaalliset perusteet.

Länsivaltojen toisen maailmansodan aikana toteuttamat mairinnousut olivat osaltaan vaikuttaneet sodan lopputulokseen Euroopassa, ja Tyynellämerellä mairinnousuoperaatiot olivat olleet kiinteä osa sodankäyntiä. Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa

217 Aunesluoma 2003, s. 5–8.

218 Ibid., s. 9–10, 14, 86, 88.

219 Säämänen, Juuso: Hyökkäys lännestä vai miehitys idästä? – Suomen sotilaallinen uhkakuva 1940-luvun lopulla. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 884, 1/2010, s. 44–45 sekä Koskimies 2010, s. 125.

oli kehitetty strategisten maihinnousujen oppeja koko sodan ajan ja kummallakin maalla oli sekä taito että välineet suurten maihinnousuoperaatioiden suorittamiseen. Lisäksi Neuvostoliitto oli osoittanut sodan aikana pyrkivänsä yllätykseen lähinnä taktisten maihinnousujen avulla. Maihinnousuista oli tullut toisen maailmansodan seurauksena luonnollinen osa suurvaltojen sodankäyntiä, joten maihinnousu-uhkan painottaminen ensimmäisessä sodanjälkeisessä uhka-arviossa oli täysin ymmärrettävää.

Näkemyksistä maihinnousuista suurvaltojen sodankäynnin olennaisena elementtinä ei jäänyt pelkästään Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston ja sotilasjohdon keskinäiseksi pohdinnaksi, vaan maihinnousu-uhka otettiin huomioon muun muassa Sotakorkeakoulun operaatiotaidon ja taktiikan opetuksessa. 1940-luvun loppupuolen meri- ja rannikkotaktiikan karttajarjoitusten teemana oli poikkeuksetta määrällisesti ylivoimaisen länsivaltojen laivaston suorittaman maihinnousun torjunta rannikolla ja saaristossa.²²⁰

Vaikka länsivaltojen hyökkäystä pidettiin eräänlaisena virallisena sotilaallisena uhkana, osoittautui lännen kuten myös Neuvostoliiton sotilaallisen potentiaalin arvioiminen vaikeaksi. Suomen sotilaallisella ja poliittisella johdolla ei ollut 1940-luvun lopulla selkeää käsitystä siitä, mikä oli länsivaltojen todellinen suhtautuminen Suomeen ja mikä oli Suomen asema sotilaspoliittisella ja -strategisella maailmankartalla. Selkeän tilannekuvan muodostamista vaikeuttivat lähes olemattomiksi kaventuneet diplomaattisuhteet. Yhteydet läntisiin suurvaltoihin olivat katkenneet jatkosodan myötä ja yhteydenpito Saksan jäljellä oleviin liittolaismaihin katkesi välirauhan solmimisen myötä.²²¹

Myöskään sotilastiedustelu ei pystynyt tuottamaan riittävästi tietoa tilannekuvan muodostamista varten, koska tiedusteluorganisaatio oli hajotettu kesällä 1945 paljastuneen asekatkenta- ja joutunut vuosiksi. Ulkomailla toteutettu tiedonhankinta joutui niin ikään sodan päätyttyä vaikeuksiin, sillä vuoteen 1946 saakka Suomella oli sotilasasiamiesedustus ainoastaan Tukholmassa, Bernissä ja Ankarassa. Näistäkin Sveitsin ja Turkin toimistot jouduttiin lakkauttamaan vuoden 1946 aikana. Vasta Pariisin rauhansopimuksen ratifioinnin jälkeen tietojen hankinta helpottui, sillä sotilasasiamiehet pystyttiin lähettämään Washingtoniin, Lontooseen, Pariisiin ja Moskovaan.²²²

Tietämättömyys suurvaltojen sotilaspoliittisista pyrkimyksistä vaikutti osaltaan suomalaisten keskuudessa 1940-luvun lopulla vallinneisiin käsityksiin. Hannu Rautkallion mukaan Suomessa oli syntynyt sodan päätyttyä voimakas näkemys siitä, että maa oli siirretty vuoden 1943 Teheranin konferenssissa liittoutuneiden yhteisellä päätöksellä osaksi Neuvostoliiton etupiiriä. Vaikka liittoutuneet eivät olleet tehneet Suomen asemasta minkäänlaista sopimusta, ainakin osa suomalaisista oletti maan kuuluneen Neuvostoliiton etupiiriin ainakin 1950-luvun alkupuolelle saakka. Epäilyt etupiiri- ja os-

220 Esim. KA T21369 / Dg125. Sotakorkeakoulu, MSO3: Luennot ja harjoitukset (*passim.*) sekä PK1084 / 32. Meristrategia ja -taktiikka 1947–1951 (*passim.*).

221 Suomi 2013, s. 306.

222 Jatkosodan päätyttyä Suomella oli normaalit suhteet vain Ruotsin, Tanskan, Sveitsin ja Argentiinan kanssa. Koskimies 2010, s. 59, 64.

ta nousivat esiin kesällä 1950 puhjetun Korean sodan myötä. Suomalaisten levottomuus noteerattiin lännessä, ja Yhdysvaltain ulkoministeri Dean Acheson antoi maansa lähettiläälle tehtäväksi informoida Suomen hallitusta syyskuussa 1950, ettei Suomea ollut toisen maailmansodan aikana luovutettu Neuvostoliiton etupiiriin.²²³

Suomalaisten tuntema epävarmuus on ymmärrettävää, kun otetaan huomioon Euroopassa 1940-luvun loppupuolella vallinnut tilanne. Suurvaltojen väliset suhteet osoitivat alkuvuodesta 1947 kiristymisen merkkejä. Yhdysvallat oli tuolloin aloittanut Kreikan ja Turkin taloudellisen tukemisen, jotta maiden luisuminen osaksi Neuvostoliiton johtamaa kommunistista leiriä saataisiin pysäytetyksi. Lähes samanaikaisesti Yhdysvalloissa ryhdyttiin valmistelemaan niin sanottua Marshall-apua, jonka motiivit olivat puhtaasti poliittiset. Yhdysvallat pyrki estämään heinäkuussa 1947 aloitetun taloudellisen avustusohjelman turvin kommunismin leviämisen Euroopassa.²²⁴ Suomi oli Euroopan demokraattisista maista ainoa, joka joutui kieltäytymään taloudellisesta tuesta Neuvostoliiton painostuksen vuoksi. Se ei kuitenkaan herättänyt amerikkalaisissa epäluuloja, sillä Suomen kieltäytymistä pidettiin enemmänkin geopolittisesta asemasta johtuvana poliittisena realiteettina.²²⁵

Yhdysvaltojen Suomen-politiikka oli ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina varsin huomaamatonta. Elokuussa 1945 tapahtunutta Suomen hallituksen tunnustamista ja Pariisin rauhankonferenssissa Suomen sotakorvausten alentamiseen liittyvää aloitetta lukuun ottamatta Yhdysvallat pysyivät Suomea koskevissa kannanotoissaan taka-alalla.²²⁶ Amerikkalaisten pidättyvyys johtui liittoutuneiden välillä vuonna 1944 tehdystä linjanvedosta. He olivat tuolloin hyväksyneet Neuvostoliiton näkökannan, jonka mukaan Yhdysvalloilla ei ollut oikeutta puuttua Suomea koskevaan päätöksentekoon, koska maiden välillä ei ollut vallinnut maailmansodan aikana sotatilaa. Toisaalta Yhdysvaltojen toimintavapautta sitoi myös se, että Skandinavia kuului vuoteen 1947 saakka Ison-Britannian etupiiriin.²²⁷

Virallisesta pidättyvyydestään huolimatta Yhdysvallat tuki Suomea hallituksen valvonnassa olleen Export-Import Bankin lainojen avulla. Amerikkalaiset pyrkivät ylläpitämään joulukuussa 1945 alkaneella luotoksella Suomen demokraattisia valtiotekenteitä ja markkinatalousjärjestelmää, sillä suoranaisten poliittisten, saati sotilaallisen tuen antamista pidettiin mahdottomana. Yhdysvaltojen 1940-luvun lopulla myöntämällä edullisilla lainoilla oli huomattava merkitys Suomen talouden sodanjälkeisessä tasapainottamisessa, mutta niillä oli myös suurempi strateginen tarkoitus. Edullisella lai-

223 Rautkallio, Hannu: Paasikivi vai Kekkonen. Suomi lännessä nähtynä. Helsinki 1990, s. 92–93, 143–144.

224 Gaddis, John Lewis: *The Cold War. A New History*. New York 2005, s. 30–32; Haslam, Jonathan: *Russia's Cold War. From the October Revolution to the Fall of the Wall*. New Haven 2011, s. 82–89, 92 sekä Jakobson, Max: *Pelon ja toivon aika*. 20. vuosisadan tilinpäätös II. Keuruu 2001, s. 22–27.

225 Esim. Haslam 2011, s. 88–89; Jakobson 2001, s. 26; Rautkallio, Hannu: Kekkonen ja Moskova. Suomi lännessä nähtynä 1956–1962. Jyväskylä 1991, s. 162.

226 Hanhimäki 1996, s. 26–27.

227 Aunesluoma 2003, s. 20–21; Rautkallio, Hannu: *Idässä kiinni, länteen kallellaan. USA ja Suomi 1944–1958*. Juva 2015, s. 200 sekä Rautkallio 1990, s. 120.

napolitiikalla arvioitiin edesautettavan talouden suotuisaa kehittymistä. Sen puolestaan oletettiin synnyttävän Suomessa poliittista vakautta, joka estäisi Neuvostoliiton vaikutusvallan lisääntymisen Suomessa ja koko Skandinaviassa. Suomesta oli tarkoitus muodostaa puskurivyöhyke amerikkalaisille tärkeän Skandinavian edustalle.²²⁸

Amerikkalaisten varovaisen myötämielinen suhtautuminen ei todennäköisesti ollut muiden kuin johtavien poliitikkojen tiedossa, koska upseereiden Suomen sotilasstrategisesta asemasta tekemissä arvioissa ei tapahtunut suuria muutoksia ennen vuoden 1948 alkupuolta. Sotakorkeakoulussa joulukuussa 1947 järjestetyssä strategisessa merisotapelissä tarkasteltiin tilannetta, jossa länsivaltojen ja Neuvostoliiton johtaman itäryhmittymän välillä oli puhjennut sota ja jossa Suomi tuli vedetyksi sotaan Neuvostoliiton rinnalle.²²⁹ Huomionarvoista sotapelin tilanteenkehittäessä on se, että Suomen oletettiin joutuvan toimimaan sotilaallisessa yhteistoiminnassa Neuvostoliiton kanssa länsivaltojen laivastojen toiminnan ja maihinnousun torjumiseksi, vaikka YYA-sopimuksen solmimisesta ei vielä tuolloin ollut tietoaakaan.

Sotakorkeakoulun sotapelin ja siihen liittyvien yhteistoimintakaavailuiden voitaisiin tulkita olleen lähinnä harjoitusteknisistä syistä luotu kuvitteellinen tilannekehitys, mutta sotapelikäsky ei ole ainoa dokumentti, jossa länsivaltojen hyökkäystä Suomeen pidettiin mahdollisena. Sotilasjohdon tilannekuvan sekavuutta ja epävarmuutta kuvaa osaltaan Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston ulkomaaosastolle²³⁰ marraskuussa 1945 tekemä tietopyyntö. Siinä ulkomaosastoa pyydettiin hankkimaan sotilasasiamiehen välityksellä tietoja Ruotsin ja Norjan asevoimista sekä Skandinavian niemimaan alueelle mahdollisesti ryhmitetyistä britti- ja amerikkalaisjoukoista. Eriytyisen kiinnostuneita oltiin amerikkalaisten ja brittien mahdollisista sotilaallisista toimenpiteistä Ruotsissa sekä länsiliittoutuneiden tiedustelukohteista Pohjois-Ruotsissa ja Suomen Lapissa.²³¹

Pääesikunnan operatiivinen osasto lähetti ulkomaosastolle samankaltaisen tietopyynnön kolme vuotta myöhemmin. Tuolloin Eurooppa oli jakautunut entistä selkeämmin suurvaltojen johtamiin blokkeihin. Tšekkoslovakia oli siirtynyt helmikuussa 1948 pidettyjen parlamenttivaalien jälkeen osaksi kommunistista järjestelmää ja Neuvostoliitto aloitti kesäkuussa Berliinin saarron saadakseen länsivallat vetäytymään Berliinistä. Yhdysvaltojen presidentti Harry S. Truman ilmoitti vastavetona Stalinin toimiin olevansa halukas jatkamaan neuvotteluita läntisen puolustusliiton perustamiseksi. Ruotsin kannalta Euroopan tilanne oli alkanut näyttää huolestuttavalta. Norjan ja Tanskan liit-

228 Dahl, Ann-Sofie: *US Policy in the Nordic-Baltic Region During the Cold War and After*. Milton Keynes, 2008, s. 23; Koskimies 2010, s. 239–242 sekä Rautkallio 2015, s. 25, 190–192.

229 KA Pk1084 / 32. Sotakorkeakoulun asiakirja N:o 1152 / 2e / 25.11.1947: Käsky 8.–13.12.1947 suoritettavaa strategista merisotapeliä varten sekä käskyyn liittyvät tilanteenkuvaukset.

230 Päämajan tiedustelujaoksen tehtävät siirtyivät Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaosastolle puolustusvoimien siirryttyä rauhan ajan kokoonpanoon 5.12.1944. Koskimies 2010, s. 56–61.

231 KA T24098 / F1. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 1822 / Op.1 / 3 / sal. / 13.11.1945: Tietojen hankinta ulkomailta.

toutuminen oli tarkoittanut Ruotsin jäämistä yksin läntisen puolustusliiton ja Neuvostoliiton väliin, olihan Suomi solminut YYA-sopimuksen huhtikuussa 1948.²³²

Ruotsin hallitus esittikin Tanskalle ja Norjalle vain muutama viikko Suomen ja Neuvostoliiton välisen YYA-sopimuksen solmimisen jälkeen suurvalloista riippumattoman puolueettoman skandinaavisen puolustusliiton perustamista.²³³ Suomen kannalta Pohjois-Euroopan tilanne vaikutti vähintäänkin sekavalta. Mikäli läntisen ja pohjoismaisen puolustusliiton perustamista koskevissa neuvotteluissa saavutettaisiin osapuolten kannalta myönteinen tulos, se heikentäisi Suomen mahdollisuuksia pysytellä kylmän sodan kiistojen ulkopuolella. Puolustusvoimain pääesikunnassa haluttiinkin ilmeisesti tarkempia tietoja lähialueella vallinneesta sotilaallisesta tilanteesta, koska operatiivinen osasto pyysi lokakuussa 1948 Suomen Tukholman-sotilasasiamiestä selvittämään Ruotsin maihinnousu- ja saaristotaistelujoukkojen määrän, niiden kokoonpanon ja käytössä olleen kaluston sekä Ruotsin laivastotukikohtien ja Pohjanlahden satamien infrastruktuurin.²³⁴

Pohjoismaisen puolustusliiton perustaminen kaatui lopulta suurvaltojen, ennen kaikkea Yhdysvaltojen, vastustukseen. Yhdysvalloissa suhtauduttiin puolueettomuuteen 1940-luvun loppupuolella erittäin kielteisesti, sillä puolueettomien maiden arvioitiin olevan vaaraksi kommunisminvastaisen rintaman yhtenäisyydelle. Amerikkalaisten näkemyksen mukaan voimasuhteiltaan täysin alivoimainen pohjoismainen puolustusliitto joutuisi kriisitilanteessa omaksumaan myöntöväisyyksinsä, jos se joutuisi Neuvostoliiton painostuksen kohteeksi. Yhdysvaltojen kielteisistä suhtautumista ei myöskään lieventänyt se tosiseikka, että Tanska ja Norja sijaitsivat Neuvostoliittoa vastaan käytävien sotatoimien kannalta tärkeillä alueilla, joten kummallekin maalle oli suunniteltu tärkeää asemaa tulevassa läntisessä puolustusliitossa.²³⁵

Puolustusliiton perustamista koskevat neuvottelut kariutuivat marraskuussa 1948, kun Yhdysvallat kieltäytyi myymästä puolustusmateriaalia Skandinavian puolustusliittoon kuuluville asevoimille. Muut Pohjoismaat eivät myöskään olleet täysin sitoutuneita ruotsalaisten ehdotukseen. Puolustusliittoa vastustavia kommentteja esitettiin keväästä 1948 alkaen etenkin Norjassa, jossa ennen toista maailmansotaa harjoitettua puolueettomuuspolitiikkaa pidettiin yhtenä merkittävimpänä syynä vuosien 1940–1945 saksalais miehitykseen.²³⁶

Tanskasta ja Norjasta tuli Skandinavian puolustusliittohankkeen kaaduttua huhtikuussa 1949 perustetun Naton jäseniä. Ruotsi pysyttäytyi yhä muodollisesti puolueettomana, mutta Ruotsin ja länsivaltojen kahdenväliset suhteet lähentyivät varsin pian

232 Esim. Aunesluoma 2003, s. 61; Dahl 2008, s. 39; Gaddis 2005, s. 32–34; Haslam 2011, s. 98–100, 106–107 sekä Jakobson 2001, s. 77.

233 Aunesluoma 2003, s. 61; Dahl 2008, s. 25 sekä Jakobson 2001, s. 77.

234 KA T24099 / F12 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 34 / Op.1 / 3 / sal. / 16.10.1948: Tietojen hankkiminen ulkomailta.

235 Aunesluoma 2003, s. 21, 64–65; Dahl 2008, s. 25–26, 39; Hanhimäki 1996, s. 66 sekä Koskimies 2010, s. 247.

236 Aunesluoma 2003, s. 21, 74–76; Dahl 2008, s. 25–26, 38–39 sekä Hanhimäki 1996, s. 66–67.

Naton perustamisen jälkeen.²³⁷ Uusi tilanne havaittiin myös Suomessa. Suomen Tukholman-sotilasasiamies raportoi 1940-luvun viimeisinä vuosina useamman kerran havainnoistaan, joiden mukaan Ruotsin ja länsivaltojen voitiin päätellä tekevän sotilaallista yhteistyötä. Jonkinlainen varmuus asiasta saatiin syksyllä 1952, kun Suomen Tukholman-sotilasasiamies piti syyskuussa 1952 Itämerellä järjestettyjä sotaharjoituksia osoituksena Naton ja Ruotsin välisestä yhteistyöstä. Sotilasasiamies kuvasi raportissaan, kuinka Nato harjoitteli meri- ja ilmasotaa Tanskan salmien ja Etelä-Itämeren alueella Ruotsin järjestäessä samanaikaisesti oman harjoituksensa itärannikolla, Gävlen ja Gotlannin välillä. Suomen Tukholman-sotilasasiamiehen mukaan harjoitusten yhdenaikaisuus ja sijainti olivat merkki yhteistyöstä, eikä niinkään puhtaasta sattumasta.²³⁸

Oikeansuuntaisista johtopäätöksistä huolimatta suomalaisilla ei ollut tarkkaa kuvaa siitä, kuinka pitkälle Ruotsin sotilasyhteistyö länsivaltojen kanssa oli edennyt. Yhdysvaltojen ja Ruotsin väliset suhteet normalisoituivat pohjoismaisen puolustusliittokysymyksen vuoksi vasta 1950-luvun alkupuolella, mutta Ison-Britannian asevoimat pyrki luomaan tiiviit kahdenväliset suhteet puolustusliiton ulkopuolelle jättäytyneeseen Ruotsiin jo vuoden 1949 aikana. Käytännössä se tarkoitti muutamaa vuotta aiemmin Ruotsin ja Britannian ilmavoimien välillä aloitetun yhteistoiminnan laajentamista merivoimien toimintaan.²³⁹

Ensimmäiset viitteet brittien kasvaneesta kiinnostuksesta oli havaittavissa kesällä 1949, kun kuninkaallinen laivasto teki Ruotsiin useita laivastovierailuja. Varsinaiset neuvottelut laivastojen välisestä kriisiajan yhteistoiminnasta alkoivat syksyn 1949 aikana. Vuosina 1949–1950 Ruotsin ja Ison-Britannian laivastojen välillä sovittiin muun muassa yhteysupseerien vaihdosta ja operatiivisten suunnitelmien yhteensovittamisesta. Kumpikaan osapuoli ei luovuttanut omia salaisiksi luokiteltuja suunnitelmia toistensa käyttöön, vaan Pohjanmeren ja Itämeren alueilla toimivien laivastoyksiköiden toiminta-ajatukset selitettiin suullisesti neuvotteluihin osallistuneille henkilöille. Tuolloin ruotsalaisille muun muassa selvisi, etteivät britit aikoneet siirtää sotatilanteessa aluksiaan Itämerelle, mutta he olivat valmiita tukemaan ruotsalaisten merioperaatioita ilmavoimien suorittamin miinoituksin ja pommituksin.²⁴⁰

Samanaikaisesti, kun Iso-Britannia tiivistä puolustusyhteistyötään Ruotsin asevoimien kanssa, suhtautuminen Suomeen oli täysin päinvastaista. Ison-Britannian sotilasjohto oli pitänyt Suomea maailmansodan päättymisestä lähtien Neuvostoliiton etupiiriin kuuluvana valtiona, mutta YYA-sopimuksen arvioitiin liittäneen Suomen entistä tiiviimmin osaksi Neuvostoliiton sotilaspoliittista järjestelmää. Siksi Suomen arvioi-

237 Aunesluoma 2003, s. 80–85; Dahl 2008, s. 27–28 sekä Wallerfelt, Bengt: Den hemliga svenska krigsplaner. Toim. Olof Santesson ja Kent Zetterberg. Riika 2016, s. 119, 292.

238 KA T21811 / 2 sal. Suomen Tukholman sotilasasiamiehen muistio N:o 34 / 16a / sal. / 8.8.1952: Katsaus Ruotsin puolustusvoimain kehitykseen tammi–heinäkuun aikana 1952, s. 7–8.

239 Aunesluoma 2003, s. 80–81, 89, 105; Dahl 2008, s. 27 sekä Hanhimäki 1996, s. 69.

240 Aunesluoma 2003, s. 93–95.

tiin joutuvan suurvaltojen välisessä sodassa ainakin Neuvostoliiton miehittämäksi, ehkä jopa taistelemaan sen rinnalla.²⁴¹

Suomen sotilasjohto sai Britannian asenteista vahvan signaalin vuonna 1949, kun merivoimille pyrittiin hankkimaan Isosta-Britanniasta neljä Atlantin saattuetoimintaan rakennettua Flower-luokan korvettia.²⁴² Ison-Britannian Helsingin-sotilasasiamies, eversti James Magill tyrmäsi suomalaisten tekemät varovaiset tunnustelut heti alkuunsa. Hän kertoi Puolustusvoimain pääesikunnan ja Merivoimien esikunnan edustajille, ettei amiraliteetti myisi Flower-luokan korvetteja, koska Suomea pidettiin Neuvostoliiton satelliittivaltiona.²⁴³ Vaikka amiraliteetin kanta poikkesi täysin Britannian hallituksen linjasta, eivät brittien sisäiset erimielisyydet olleet suomalaisten tiedossa, ja alusten hankinta kariutui alkumetreillä.²⁴⁴ Brittien tyyly vastaus ei voinut myöskään olla vaikuttamatta puolustusvoimien johdon näkemyksiin Suomen asemasta kylmän sodan maailmankartalla.

Problemaattinen Neuvostoliitto

Jos tilannekuvan muodostaminen länsivaltojen osalta osoittautui haasteelliseksi, ei tietojen saaminen Neuvostoliitosta ollut yhtään helpompaa. Suomen sotilastiedustelu seurasi puna-armeijan toimia välirauhan solmimisen jälkeen, mutta kesällä 1945 tapahtuneen sotilastiedustelun alasajon yhteydessä lopetettiin myös Neuvostoliiton asevoimien seuranta. Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaatoimisto pyrki kiellosta huolimatta tarkkailemaan Neuvostoliitossa tapahtunutta kehitystä länsimaisten ja neuvostoliitolaisten julkisten lähteiden avulla. Saatujen tietojen avulla ei kuitenkaan pystytty muodostamaan selkeää kokonaiskuvaa itäisen naapurimaan tilanteesta. Neuvostoliitosta saatujen tietojen määrä parani, kun Moskovan sotilasasiamiestoimisto avattiin keväällä 1948. Tuolloinkin Neuvostoliiton seuraaminen jäi lähinnä strategiselle tasolle, koska Suomen lähialueelta tietoja saatiin satunnaisesti.²⁴⁵

Vaikka Pääesikunnan operatiivisella osastolla heinäkuussa 1945 laadittu arvio muotoutui eräänlaiseksi viralliseksi näkemykseksi, ei puolustusvoimissa asiasta ajateltu yhtä yksiselitteisesti. Neuvostoliittoa kohtaan tunnettiin yhä epäluuloa, olihan operatii-

241 Koskimies 2010, s. 219–220, 222–223; Polvinen 1980, s. 92–94 sekä Tynkkynen – Jouko 2007, s. 104–105.

242 Alusten kokonahinnaksi oli määritetty 24 miljoonaa markkaa ja ne olivat uppoumaltaan 925 tonnia. KA T22109 / F12 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 32 / Op. / 17el. / 23.3.1949: Flower-luokan korvetit sekä T23828 / F14 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 77 / Op. 2 / 12c / sal. / 8.7.1949: Flower-luokan korvetit.

243 Suomalaiset esittivät toisena vaihtoehtona kaupan tekemistä John Nurminen OY:n välityksellä siten, että yritys myisi alukset merivoimille. Magillin mielestä tällaisellakaan menettelyllä ei olisi onnistumisen edellytyksiä, koska kaupan kolmantena osapuolena olisi edelleen Suomen valtio. KA T22109 / F12 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 86 / Op.2 / 12f / henk. / 1.8.1949: Korvettien osastoasia.

244 TNA DEFE 7 / 2037. From Helsinki to FO. Mr Scott's Telegram N:o 222 / 9.7.1949.

245 Koskimies 2010, s. 57–60, 77–80.

visen osaston uhka-arviossakin todettu Neuvostoliiton voivan aloittaa joukkojensiirrot Suomeen, mikäli sen turvallisuusintressit vaarantuisivat Suomen alueella.²⁴⁶

Upseeriston keskuudessa Neuvostoliittoa kohtaan tunnettu varauksellisuus välityi erinomaisesti komentajakapteeni Jouko Pirhosen ja kapteeni Reino Turkin Sotakorkeakoulussa keväällä 1947 laatimasta sotilasmaantieteen alustuksesta. Siinä Pirhonen ja Turkki käsittelivät Suomen rannikon tärkeimpiä maihinnousukohteita painopisteen ollessa Neuvostoliiton pyrkimysten ja toimintamahdollisuuksien analysoinnissa. Pirhosen ja Turkin näkemyksen mukaan ainoastaan Neuvostoliitto pystyi toteuttamaan maihinnousun Porkkalan itäpuolisella merialueella. Tilanne muuttuisi ainoastaan silloin, jos Suomenlahden eteläranta ei olisi Neuvostoliiton hallussa. Erityisen uhanalaisena alueena pidettiin Porvoon ja Kotkan välistä rannikkoa, koska tälle alueelle suuntautuva maihinnousu loisi onnistuessaan selustauhkan itärajalle puolustukseen ryhtymyntyneille joukoille.²⁴⁷

Sen sijaan Hangon tai Ahvenanmaan alueille suuntautuvan Neuvostoliiton maihinnousun tavoitteina Pirhonen ja Turkki pitivät läntisten meriyhteyksien katkaisua, Suomenlahden sulkemista sekä uuden rintaman avaamista Lounais-Suomeen. Ahvenanmaan katsottiin myös muodostavan Neuvostoliitolle erinomaisen tukialueen Lounais-Suomeen suuntautuvalle hyökkäykselle sekä hyökkäyksen jatkamiselle Ruotsiin. Ahvenanmaata pidettiin myös lännen todennäköisenä maihinnousukohteena, koska Ahvenanmaan valtauksella länsivallat kykenisivät suojaamaan Pohjanlahden ja muodostamaan tukialueen Lounais-Suomeen suuntautuvalle hyökkäykselle.²⁴⁸

Vaikka Pirhosen ja Turkin alustusta ei voida pitää virallisena uhka-arviona, se on kuitenkin erinomainen aikalaistodiste upseeriston keskuudessa vallinneista tuntemuksista. Alustuksesta käy oivallisesti ilmi Suomen rannikon maihinnousukohteiden rajallisuus. Sotatilanteessa etelä- ja lounaisrannikolle suuntautuvan maihinnousuoperaation kohteiksi arvioitiin aina samat alueet, kuten Hanko ja Ahvenanmaa huolimatta siitä, oliko operaation toteuttajana länsivallat vai Neuvostoliitto. Meripuolustuksen joukkojen ei myöskään tarvinnut laatia kylmän sodan aikana erillisiä operatiivisia suunnitelmia lännen ja Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle. Torjuntatoimet pystyttiin aloittamaan yhden suunnitelman avulla, oli maihinnousun suorittajana sitten itä tai länsi.

Jos Jouko Pirhosen ja Reino Turkin sotilasmaantieteen alustus kuvasti keskijohdon kuuluneiden upseerien näkemyksiä sotilaallisesta uhkasta, voidaan puolustusvoimain komentajana toimineen kenraali Aarne Sihvon käsityksiä Suomeen suuntautuva soti-laallisesta uhkasta pitää eräänlaisena puolustusvoimien todellisena, vaikkakin salassa pidettynä näkemyksenä. Sihvon ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina esittämät

246 KA T21622 / 4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 14.7.1945: Muistio sotilaallisesta asemastamme ja armeijamme tehtävistä nykyoloissa sekä Tynkkynen 2006, s. 434.

247 KA T21369 / Dg125. Komentajakapteeni Pirhosen ja kapteeni Turkin alustus 15.5.1947: Suomen rannikojen tärkeimmät maihinnousukohteet ja vihollisen operatiiviset tavoitteet.

248 Ibid.

arviot Suomeen kohdistuvasta sotilaallisesta uhkasta noudattelivat Heinrichsin ja Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston linjaa.

Sihvon näkemykset alkoivat kuitenkin saada toisenlaisia sävyjä vuoden 1948 alkupuolella tasavallan presidentin saatua kutsun YYA-sopimusneuvotteluihin. On toki mahdollista, että Sihvo suhtautui Neuvostoliittoon kriittisesti sodan päättymisestä lähtien, mutta hän ei ainakaan kirjannut Neuvostoliittoa koskeneita arvioita laatimiinsa asiakirjoihin. Puolustusvoimain komentaja ei voinut käytännössä esittää virallisia arvioita Neuvostoliiton sotilaallisesta voimasta ennen valvontakomission poistumista maasta. Tällaiset toimet olisi eittämättä tulkittu Neuvostoliiton johdossa rauhansopimuksen vastaisiksi ja Neuvostoliitolle vihamielisiksi aikeiksi.

Ensimmäiset viitteet Sihvon muuttuneista näkemyksistä ovat maaliskuun alkupuolelta vuodelta 1948. Tasavallan presidentti Juho Kusti Paasikivi oli vastaanottanut muutamaa päivää aiemmin Josif Stalinin allekirjoittaman kutsun saapua YYA-sopimusneuvotteluihin.²⁴⁹ Sihvo arvioi tasavallan presidentin johdolla maaliskuun kolmantena päivänä pidetyssä kokouksessa, ettei sopimusneuvotteluiden pääasiallisena perusteena pidetty länsivaltojen Suomeen suuntautuva hyökkäys ollut kovin todennäköinen. Sihvo perusteli näkemyksensä Suomen maantieteellisellä asemalla. Koska Suomi sijaitsi lännen ja Neuvostoliiton välisten sotatoimien kannalta sivusuunnassa, Suomeen suuntautuva hyökkäys sitoisi vain lännen resursseja. Ainoaksi mahdolliseksi hyökkäyssuunnaksi Sihvo arvioi Pohjois-Suomen, mutta sielläkin puolustajan olisi helppo torjua hyökkäys harvateisessa ja vaikeakulkuisessa maastossa. Lounais-Suomeen suuntautuvaa suurmaihinnousua Sihvo piti maahyökkäystä epätodennäköisempänä, koska Neuvostoliitolla oli hallussaan Itämeren itärannikko ja siten myös Itämeren herruus. Neuvostoliiton sotilaallisia toimia Sihvo ei vielä tässä vaiheessa ryhtynyt arvioimaan laajemmin.²⁵⁰

Huomattavasti kriittisemmän näkemyksen Neuvostoliiton tarkoituksiperistä Aarne Sihvo esitti Yhdysvaltain Suomen-lähettiläälle Avra Warrenille maaliskuun 9. päivänä käydyssä keskustelussa. Sihvo arveli Neuvostoliiton käyttävän YYA-sopimusta perusteena Suomen miehittämiselle.²⁵¹ Sihvo tuskin esitti näkemyksiään Yhdysvaltain lähettiläälle täysin vilpittömästi, mutta samankaltainen epäilevä sävy Neuvostoliiton sotilaallisista toimista jatkui seuraavan vuoden tammikuussa. Tuolloin Sihvo esitti presidentti Paasikivelle, pääministerille ja puolustusministerille oman näkemyksensä Suomen sotilaspoliittisesta asemasta. Sihvo piti lännen Suomen alueen kautta Neuvostoliittoon suuntaamaa hyökkäysoperaatiota erittäin epätodennäköisenä. Suomen tuli kuitenkin pyrkiä torjumaan mahdollinen hyökkääjä omin voimin kaikissa oloissa ilman Neuvos-

249 J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. I osa, 28.6.1944–24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. Juva 1985, s. 557; Hanhimäki 1996, s. 32–33 sekä KA T22104 / Hh30. Puolustusvoimain komentajan muistio 2.3.1948.

250 Kokouksen osallistui Paasikiven ja Sihvon lisäksi pääministeri Mauno Pekkala, ministerit Carl Enckell, Reinhold Svento sekä kenraalit Erik Heinrichs ja Oscar Enckell. J. K. Paasikiven päiväkirjat. I osa, s. 565–566 sekä KA T22104 / Hh30. Puolustusvoimain komentajan muistiot 2.3.1948 ja 3.3.1948. Jälkimmäinen muistio on löydettävissä myös Urho Kekkosen arkistosta kansista 21/15.

251 Rautkallio, Hannu: Paasikivi vai Kekkonen. Suomi lännessä nähtynä 1945–1956. Helsinki 1990, s. 75–78.

toliiton sotilaallista apua. Muutoin seurauksena olisi Neuvostoliiton toteuttama miehitys ja Suomi tulisi vedetyksi suurvaltaryhmittymien väliseen sotaan.²⁵²

Mikäli suurvaltojen väliset suhteet kiristyisivät, arvioi Sihvo sen tarkoittavan muun muassa Ahvenanmaan haltuunottoa. Sihvon arvion mukaan neuvostoarmeija pyrki muodostamaan Ahvenanmaalle luoteisten alueiden ja Leningradin ilmatorjunnan eteentyönnetyn tukikohdan. Samalla Neuvostoliitto vahvistaisi strategista asemaansa Itämerellä, jolloin Suomen, Ruotsin ja Neuvostoliiton sotilaalliset edut joutuisivat törmäyskursille. Sen vuoksi Sihvo piti Ahvenanmaan haltuunottoa ennen muiden osapuolten sotatoimia ensiarvoisen tärkeänä. Jos Neuvostoliitto ehdisi miehittää Ahvenanmaan, Ruotsi liittyisi Sihvon arvion mukaan länsivaltojen puolelle ja sodan uhka Suomea kohtaan kasvaisi merkittävästi. Jos Neuvostoliitto kuitenkin vaatisi Suomelta myönnytyksiä, ei Sihvon mielestä ollut muita mahdollisuuksia kuin ottaa vastaan joko neuvostoliittolaista kalusto-apua tai ilmatorjuntajoukkoja.²⁵³

3.2. SODAN AJAN MERIPUOLUSTUKSEN KOKOONPANOJEN SUUNNITTELU KÄYNNISTYY

Sodanjälkeiseen tilanteeseen soveltuneen puolustusratkaisun sekä puolustusvoimien rauhan ajan kokoonpanon suunnittelutyö käynnistyi valtioneuvoston nimitettyä puolustusrevisiokomitean tehtäväänsä toukokuussa 1945. Revisiolla ei kuitenkaan ollut riittävää asiantuntemusta yksityiskohtaisen suunnittelun toteuttamiseen, joten puolustusvoimien eri esikunnat saivat tukea revision työtä syksystä 1945 lähtien.²⁵⁴

Yhtenä suunnittelun perusteasiakirjana käytettiin todennäköisesti Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston laatimaa uhka-arviota länsivaltojen hyökkäyksestä Suomen kautta Neuvostoliittoon. Tehtyä arviota tarkennettiin Merivoimien esikunnassa keväällä 1946 merivoimien otettua aktiivisesti osaa rauhan ajan kokoonpanon suunnitteluun. Tuolloin vaarallisimmiksi mairinnousukohteiksi määritettiin Hanko, linnoittamaton Ahvenanmaa sekä Vaasan ja Oulun–Tornion rannikkoalueet. Vaasan aluetta pidettiin ongelmallisena ennen kaikkea siksi, että sieltä johti hyvät tieyhteydet sisämaahan. Niitä hyväksikäyttäen vihollisen arveltiin pystyvän etenemään nopeasti puolustajan selustaan. Avoimen Perämeren rannikon katsottiin niin ikään muodostavan merkittävän sivustauhkan Pohjois-Suomeen puolustukseen ryhtymyneille maavoimien joukoille.²⁵⁵

Näkemyksistä sotilaallisesta uhkasta olikin suunnitteluperusteista ainoa, joka ei kokenut merkittäviä muutoksia revision neljä vuotta kestäneen työskentelyvaiheen aikana.

252 KA T23828 / Fa12 sal. Puolustusvoimain komentajan muistio N:o 7 / sal. / 25.1.1949: Sotilaspoliittisen asemamme arviointi.

253 Ibid.

254 KA T26513 / Hbb1 sal. Eversti T. Reposen esitelmä merivoimien korkeamman päällystön neuvottelupäivillä 17.11.1946 sekä Tynkkynen 1996, s. 250.

255 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely.

Sen sijaan kesällä 1946 saadut ennakkotiedot tulevan rauhansopimuksen ehdoista aiheuttivat merkittäviä muutoksia, ja muun muassa puolustushaarojen varusmiesvahvuuksia jouduttiin tarkentamaan useaan otteeseen. Puolustusvoimain pääesikunnan koordinoiman suunnittelutyön sekavuutta kuvaa Merivoimien esikunnassa laadittujen kokoonpanoesitysten määrä. Pelkästään vuoden 1946 kuluessa niitä laadittiin neljä kappaletta.²⁵⁶

Revision johdolla toteutettu rauhan ajan kokoonpanon suunnittelu ei liittynyt pelkästään puolustusvoimien sisäiseen uudelleenorganisointiin, vaan se ulotettiin koskemaan rajavartiolaitoksen asemaa ja tehtäviä. Puolustusvoimien tuli selvittää kesällä 1946 rajavartiolaitoksen ja puolustusvoimien yhdistämismahdollisuudet. Puolustusvoimien johdon mielipiteet olivat muuttuneet välirauhan aikaan verrattuna. Puolustusvoimain pääesikunnassa pikaisesti laaditussa vastauksessa todettiin, että yhdistäminen toisi mukanaan enemmän haittoja kuin hyötyjä, koska Ahvenanmaan demilitarisoidun aseman vuoksi maakunnan alueelle olisi kuitenkin perustettava erilliset merivartioujoukot, jotka eivät olisi osa puolustusvoimia. Rannikkojen poliisi- ja tulliasioiden hoitamisen katsottiin olevan merivoimien kannalta toissijaisia, eikä niiden hoitamiseen ollut muutoinkaan riittävää osaamista.²⁵⁷

Sekä Päämajassa että rajavartiolaitoksessa oli päädytty vuoden 1944 loppupuolella rajajoukkojen uudelleenjärjestelyn osalta organisaatiomalliin, jossa merivartiostot oli liitetty osaksi rajavartiolaitosta. Myös puolustusrevision sotilastaustaiset jäsenet kannattivat samankaltaista järjestelyä, kun asiaa käsiteltiin revision työvaliokunnassa helmikuussa 1947. Siihen vaikutti osaltaan Ahvenanmaan erityisasema, mutta ennen kaikkea maanpuolustukselliset seikat. Revisiossa puolustusvoimien johdon edustajana toimineen kenraalimajuri Kustaa Tapolan mukaan muutos oli tarpeen, jotta merivartiohenkilöstöä voitaisiin käyttää tehokkaammin alueellisen puolustuksen osana.²⁵⁸

Rajavartiolaitoksen päällikkö, kenraalimajuri Erkki Raappana puolsi niin ikään uudistusta, mutta hän tarkasteli asiaa Tapolaa käytännöllisemmin. Raappanan mukaan Porkkalan vuokra-alueen tehokas valvonta edellytti rajavalvonnasta vastaavien joukkojen yhdistämistä yhden johdon alaisuuteen. Lisäksi Raappana arvioi Suomen pystyvän kiertämään rauhansopimukseen sisältyvää moottoritorpedoveneiden ylläpitokielltoa rajavartiolaitoksen vartiomoottoriveneillä.²⁵⁹ Koska muutos ei herättänyt laajempaa vastustusta revisiossa eikä eduskunnassa, se voitiin toteuttaa nopeasti. Merivartiolaitos liitettiin rajavartiolaitoksen yhteyteen kesäkuussa 1947, jolloin sodan peruja ollut merivartiorykmentti hajotettiin kolmeksi merivartiostoksi.²⁶⁰

256 Merivoimille määritetty varusmiesvahvuus vaihteli eri suunnitteluvaihtoehtoissa noin 3 000 miehestä aina 4 100 mieheen. KA T26513 / Hbb1 sal. Eversti T. Reposen esitelmä merivoimien korkeamman päällystön neuvottelupäivillä 17.11.1946.

257 KA T24099 / F6. Puolustusvoimain Pääesikunnan asiakirja N:o 547 / Op.1. / 15 / 18.6.1946: Lausunto Rajavartiolaitoksen mahd. yhdistämisestä Puolustuslaitokseen.

258 Sundbäck 2005, s. 140–141, 158–159.

259 Ibid.

260 Sundbäck 2005, s. 195 sekä Kosonen, Matti – Pohjonen, Juha: Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994. Keuruu 1994, s. 368–370.

Vuoden 1946 organisaatioesitys sodan ajan kokoonpanon perustana

Ensimmäinen ehdotus merivoimien tulevasta kokoonpanosta laadittiin Merivoimien esikunnassa elokuussa 1945. Esitys valmistui muutaman päivän kuluessa ja sen taustalla oli ilmeisesti oletus lopullisen rauhansopimuksen solmimisesta varsin nopeasti.²⁶¹ Koska rauhansopimuksen solmiminen ei lopulta toteutunut syksyn 1945 kuluessa, Merivoimien esikunnassa laadittiin keväällä 1946 puolustusrevisiolle huomattavasti seikkaperäisempi ehdotus merivoimien järjestelyistä. Siihen kuului varsinaisen rauhan ajan kokoonpanon lisäksi esitys koulutus- ja valmiudenkohottamisjärjestelyistä sekä sodan ajan joukkojen yleisistä käyttöperiaatteista. Ehdotuksen perusteluina käytettiin useissa kohdin omia sekä ulkomaisia sotakokemuksia.²⁶² Onkin erittäin todennäköistä, että Merivoimien rauhan ja sodan ajan järjestelyitä käsitelleessä ehdotuksessa hyödynnettiin vuotta aiemmin toteutetun sotakokemusten keräytyön tuloksia, vaikka selkeää yhteyttä Merivoimien esikuntaan lähetetyn sotakokemusaineiston ja keväällä 1946 tehdyn suunnittelutyön välillä ei voidakaan osoittaa.

Meripuolustuksen rauhan ajan kokoonpanoa koskeneen ehdotuksen laatiminen aloitettiin Merivoimien esikunnan osasto- ja toimistopäälliköiden johdolla helmikuussa 1946. Puolustusvoimain pääesikunnan asettamat ainoat suunnittelua ohjanneet perusteet olivat seuraavat: meripuolustuksen tuli varautua lännen hyökkäyksen torjuntaan ja vuosittain koulutettava varusmiesvahvuus oli määritetty 4 100 mieheksi. Merivoimien esikunnassa suunnitteluperusteita tarkennettiin siten, että rauhan ajan organisaation oli muodostettava sodan ajan kokoonpanon ydin.²⁶³ Merivoimien esikunnan voidaankin katsoa tulkinneen välirauhansopimuksen henkeä vähintäänkin laveasti, olihan Puolustusvoimain pääesikunta kieltänyt sodan ajan suunnittelun varmuuden vuoksi tammi-kuussa 1945.²⁶⁴

Merivoimien suunnitelman mukaan rauhan ajan kokoonpanon joukko-osastot tuli ryhmittää koko rannikkoalueelle, Ruotsin vastaiselta rajalta aina itärajalta saakka. Tällöin joukko-osastojen verkosto muodostaisi joustavan perustan valmiuden kohottamiselle.²⁶⁵ Muutos oli merkittävä, sillä ennen sotia merivoimien rauhan ajan joukko-osastot olivat sijainneet Saaristomeren, Suomenlahden ja Laatokan alueilla.

Kriisin ulottuessa Suomea ympäröiville merialueille vahvistettaisiin rauhan ajan koulutuskokoonpanoa palvelukseen kutsuttavilla reserviläisillä. Näiden reserviläisillä

261 Suunnitelmassa Merivoimien esikunta oli sijoitettu Turkuun, Porkkalan vuokra-alueen itäpuolen rannikko-puolustuksesta vastasi rannikkorykmentti, Hangon alueella oli erillinen rannikkotykistöpatteristo ja Saaristomereltä Tornioon saakka ulottuvan rannikon puolustuksesta vastasi rykmentti. Laivasto oli organisoitu välirauhansopimuksessa määritettyjen raivausveloitteiden vuoksi raivaajalaivastoksi. KA T26513 / Hbb1 sal. Eversti T. Repon esitelmä merivoimien korkeamman päällystön neuvottelupäivillä 17.11.1946.

262 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely liitteinen.

263 Ibid.

264 Tynkkynen 2006, s. 435.

265 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely, s. 6–7.

vahvennettujen varusmiesyksiköiden tehtävinä olisivat merivalvonnan tehostaminen ja varsinaisten sodan ajan joukkojen liikekannallepanon turvaaminen. Rannikkotykistön linnakkeilla tulisi kuitenkin olla riittävä valmius puolueettomuuden loukkausten torjuntaan ilman liikekannallepanoa niin ampumatarvikkeiden kuin henkilöstönkin osalta.²⁶⁶

Aivan kuten vuosina 1944–1945 kerätyissä sotakokemuksissa Merivoimien esikunta piti rannikolla taistelevien joukkojen kouluttamista rannikon ja saariston olosuhteisiin välttämättömänä. Todisteena erikoiskoulutuksen tarpeellisuudesta pidettiin muun muassa Viipurinlahdella taistelleita kenttäarmeijan joukkoja, jotka olivat kokeneet saaristotaisteluissa merkittäviä tappioita. Siksi Merivoimien esikunta esitti joukkojen kouluttamista alueilla, joilla niitä oli suunniteltu sodan aikana käytettävän. Lisäksi joukkojen taistelunkestävyyttä esitettiin parannettavan muun muassa rannikkojalkaväen puolustusasemien, laivaston tukeutumispaiikkojen sekä ilmatorjunnan ja liikkuvan rannikkotykistön tuliasemien rakentamisella.²⁶⁷

Kaikessa toiminnassa tuli korostaa niin rannikko- ja laivastojoukkojen kuin laivasto- ja lentojoukkojen välistä yhteistoimintaa. Parhaiten sen harjoittelun arvioitiin onnistuvan, jos merivoimien kokoonpanoon perustettaisiin erillinen tiedustelu- ja torpedokoneista sekä hävittäjistä koostuva merilentorykmentti.²⁶⁸ Merivoimien esikunnan esitys perustui todennäköisesti toisen maailmansodan aikana suoritetuista laivastooperaatioista tehtyihin johtopäätöksiin ja omiin sotakokemuksiin. Merivoimat oli käyttänyt lentokoneita merivalvonta- ja tiedustelutehtäviin jo talvisodan aikana. Meritoimintakoneet olivat suorittaneet hyökkäyksiä pintakulussa olleita vihollisen sukellusveneitä vastaan, vaikka syvyyspommituksia ei ollut harjoiteltu ennen sotaa. Improvisoiden aloitetun toiminnan tulokset jäivät lopulta laihoiksi, eikä yhtään sukellusvenettä saatu upotetuksi. Ilmasta suoritettavien syvyshyökkäysten periaatteita kyettiin kuitenkin kehittämään välirauhan ja jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana, sillä merivoimien johdossa vuosina 1941–1944 toiminut Lentolaivue 6 tuhosi asemasotavuosina useita neuvosto-sukellusveneitä.²⁶⁹

Rannikkopuolustuksen runko oli tarkoitus muodostaa kiinteän tykistön ympärille. Kiinteät patterit suunniteltiin ryhmitettävän tärkeimpien satamien, maihinnousuun soveltuvien rantojen sekä muiden oman toiminnan kannalta tärkeiden kohteiden ympäristöön. Liikkuvaa tykistöä ja jalkaväkeä oli tarkoitus käyttää puolustuksen reservinä. Niiden avulla vahvennettaisiin kiinteää puolustusta, suljettaisiin puolustusryhmitykseen mahdollisesti jääneitä tai syntyneitä aukkoja ja lyötäisiin maihin noussut viholli-

266 Ibid.

267 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite I: Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyyn vaikuttavat tekijät.

268 Ibid.

269 KA T22110 / F3 sal. Merivoimien esikunnan yleisesikuntaosaston lähete N:o 1515 / Ye.3. sal. / 14.12.1940 sekä liitteinä oleva ”Yhteenveto merivoimien eri lohkoilla YH:n ja sodan aikana saaduista kokemuksista”, s. 26–27, 74–75 sekä Rajamäki, Väinö: Ilmasotaa meri- ja rannikkoalueilla. *Jatkosodan historia*, osa 6. Porvoo 1994, s. 171.

nen tai ainakin rajoitettaisiin sen pyrkimyksiä sillanpääalueen laajentamiseen. Torpedoja ja tykistöä pääaseinaan käyttävät laivastoyksiköt oli tarkoitus ennen sotatoimien alkua hajauttaa saaristoon, josta niitä käytettäisiin koottuihin iskuihin vihollisen maihinnousulaivastoa vastaan. Laivastovoimien hajautetun ryhmittymisen arvioitiin pakottavan vihollisen hajottamaan voimiaan ja käyttämään niitä maihinnousujoukkojen kuljetusten suojaamiseen.²⁷⁰

Merivoimien esikunnan tekemän arvion perusteella Lounais-Suomen, Vaasan ja Oulun seudut olivat puolustajan kannalta uhanalaisimpia alueita. Niille oli tarkoitus muodostaa jo rauhan aikana rannikkoprikaatit, joiden johdossa olisi kiinteän tykistön lisäksi liikkuvia rannikkorykmenttejä. Niiden kokoonpanossa yhdistyivät tuli ja liike. Tulenkäyttöä edustivat moottoroitu patteristo ja puolustustaisteluun tarkoitettu raskas komppania. Liike-elementin muodosti rannikkojääkärikomppania. Sivusuuntana pidetyllä Suomenlahden operaatioalueella puolustus perustui kiinteään tykistöön. Kotkan–Haminan alueelle oli tarkoitus ryhmittää erillinen patteristo ja Ahvenkosken sekä Porkkalan vuokra-alueen väliselle alueelle Rannikkotykistörykmentti 1, jonka yhtenä merkittävimpana tehtävänä oli pääkaupungin suojaaminen.²⁷¹

Laivaston tuli suojata meriyhteydet Turun ja Vaasan alueilta Ruotsiin sekä Helsinkiä Tallinnaan.²⁷² Sodan uhkan aikana ja sotatoimien alkuvaiheessa laivaston tärkeimpänä tehtävänä oli Ahvenanmaan suojaaminen yhdessä lentovoimien kanssa. Sen vuoksi laivastovoimien pääosat päätettiin sijoittaa jo rauhan aikana Saaristomeren ja Pohjanlahden alueille. Turkuun sijoitettavan 1. Laivasto-osaston kokoonpanoon suunniteltiin liitettävän panssarilaiva Väinämöinen, neljän tykkiveneen muodostama Saattolaivue, Sukellusvenelaivueen 1. Viirikko, Moottoritorpedovenelaivue ja Miinalaivue²⁷³. Itsenäisiin operaatioihin kykenevää laivasto-osastoa oli tarkoitus käyttää joko Ahvenanmaan suojaamiseen tai iskuihin Hankoniemelle suuntaavaa vihollisen maihinnousuosastoa vastaan.²⁷⁴

Pohjanlahdella operoivien laivastovoimien kokoonpanoon oli tarkoitus sijoittaa rauhan aikana Vartiomoottorivene- ja Miinalaivueet sekä Sukellusvenelaivueen 2. Viirikko. Liikekannallepanossa 3. Laivasto-osaston kokoonpanoa oli suunniteltu vahvennettavan Moottoritorpedovene- ja Saattolaivueilla, Tykkivene- ja Hävittäjäryhmillä sekä kahdella raivaajalaivueella. 3. Laivasto-osaston sodan ajan tehtävänä oli suojata me-

270 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely sekä liitteet I ja VI: Puolustusvoimain järjestely; Merivoimat, s. 1–4.

271 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely; rannikkojoukot sekä ra. kokoonpanoliitteet.

272 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely; laivasto, s. 2–3, 12.

273 Laivue oli vuonna 1949 vahvistetun määrittelyn mukaisesti veneluokan aluksista koostuva joukkoyksikkö, jonka kokoonpanoon kuului yhteensä 18 venettä. Ne voitiin jakaa 2–3 perusyksikköön eli viirikköön, joka puolestaan jakaantui 2–3 ruoduksi. Jokainen ruotu muodostui kolmesta veneestä. KA T22109 / F12 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 172 / Op. 2 / 10a / sal. / 30.11.1949: Laivastoyksiköiden nimitykset.

274 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely; laivasto, s. 13 sekä ra. kokoonpanoliitteet.

riihteudet sekä osallistua joko Merenkurkun pohjoispuolelle tai Selkämeren rannikolle suuntautuvan maihinnousun torjuntaan.²⁷⁵

Rauhan ajan kokoonpanoltaan pienintä, Suomenlahden laivasto-osaston kokoonpanoa oli tarkoitus kasvattaa sodan ajan kokoonpanoon siirtymisen yhteydessä useilla ottoaluksilla. Rauhan ajan moottoritorpedovene- ja miinalaivueiden lisäksi laivasto-osaston sodan ajan kokoonpanoon oli suunniteltu kuuluvan vartiomoottorivene- ja saattolaivueet sekä kolme raavaajalaivuetta. Sodanaikaista huoltoa ja korjaustoimintaa varten tuli viimeistään liikekannallepanon yhteydessä perustaa Vaasan laivastoasema sekä huoltoasemat Kotkan, Hangon, Rauman, Porin ja Oulun konepajojen sekä telakoiden yhteyteen. Huoltoasemien määrän lisäämistä perusteltiin lähinnä sotakokemuksilla.²⁷⁶ Olihan laivastoyksiköiden huoltotoiminnassa esiintynyt ongelmia lähes koko sodan ajan ja täydennykset oli jouduttu noutamaan jopa laivastoasemilta saakka.

Vaikka Merivoimien esikunnassa laadittu esitys meripuolustuksen sodan ja rauhan ajan järjestelyiden toteuttamisesta ei lopulta toteutunut sellaisenaan, ei suunnittelutyö mennyt hukkaan. Esitys sai merivoimien sisäisessä suunnittelussa eräänlaisen perusteasiakirjan aseman, johon muun muassa muut 1940-luvun loppupuolella laaditut sodan ajan kokoonpanosuunnitelmat ja taktiikan kehittäminen näyttävät pohjautuneen. Vaikuttaa siltä, että vuoden 1946 esityksessä tehtyä kokoonpanojen sekä joukkojen käytöperiaatteiden määrittelyä hyödynnettiin vuonna 1948 rannikkojoukkojen sodan ajan joukkojen alkuryhmituksen laadinnassa. Laivastovoimien osalta vuoden 1946 esitystä käytettiin ainakin vuonna 1948 alkaneessa sodan ajan kokoonpanojen suunnittelussa.

Puolustusrevision esitys merivoimien kokoonpanoksi jakaa näkemyksiä

Vaikka toukokuussa 1945 työskentelynsä aloittanut puolustusrevisio ei loppujen lopuksi voinut hyödyntää Merivoimien esikunnassa keväällä 1946 laadittua esitystä meripuolustuksen uudelleenjärjestelystä, tukeutui revisio koko työskentelynsä ajan Merivoimien esikunnan asiantuntemukseen. Merivoimien esikunnassa laadittiinkin vuoden 1946 aikana useita meripuolustuksen supistettuja organisaatioita koskevia vaihtoehtoja. Puolustusrevision lopullinen esitys puolustusvoimien kokoonpanosta julkaistiin vasta kesäkuussa 1949.²⁷⁷

Mietintöön sisältynyt meripuolustuksen kokoonpanoesitys oli valmistunut jo helmikuussa 1947 ja se perustui todennäköisesti Merivoimien esikunnan syksyllä 1946 laatiin organisaatiovaihtoehtoihin.²⁷⁸ Vuonna 1949 julkaistun loppumietinnön merivoimia koskeva osuus muistutti vain etäisesti Merivoimien esikunnassa keväällä 1946

275 Ibid., s. 3–6, 13–15 sekä ra. kokoonpanoliitteet.

276 Ibid., s. 24–26.

277 KA T26513 / Hbb1 sal. Eversti T. Reposen esitelmä merivoimien korkeamman päällystön neuvottelupäivillä 17.11.1946, s. 4–5.

278 vrt. KA T19572 / 379. Puolustusrevision asiakirja N:o 205 / 1 / 11.2.1947: Puolustusvoimain organisaatio; T24099 / F6. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1437 / Op. 3 / 19.9.1946: Ehdotus merivoimien kokoonpanoksi ja aseistukseksi sekä T22104 / Hh84. Merivoimien kokoonpanoehdotus 24.2.1947.

laadittua esitystä. Pariisin rauhansopimuksen meripuolustusta koskeneiden rajoitusten lisäksi myös muut puolustusvoimille asetetut rajoitukset, kuten puolustusvoimien suurin sallittu enimmäisvahvuus, vaikuttivat välillisesti meripuolustuksen rauhan ajan kokoonpanoesityksen sisältöön.

Suurimmat muutokset liittyivät rauhan ajan joukko-osastojen vahvuuksiin ja johtosuhteisiin. Puolustusrevision esityksessä merivoimien sisäisiä johtosuhteita oli yksinkertaistettu siten, että Laivaston esikunnan asema erillisenä johtoportaana oli poistettu ja siitä oli muodostettu Merivoimien esikunnan yksi osasto. Lisäksi revisio oli supistanut joukko-osastojen sisäisiä vahvuuksia, ja muun muassa rauhan ajan rannikkoprikaatikokoonpano oli hylätty. Sen sijaan varsinaisista joukko-osastojen sijoitusalueista valitsi yksimielisyyttä sekä puolustusvoimien ja merivoimien johdon että puolustusrevision kesken.²⁷⁹

Puolustusrevisio esitti rannikkotykkirykmenttien perustamista sekä Lounais-Suomeen että Uudellemaalle Ahvenanmaan–Suomenlahden suun alueelle kohdistuneen mihinmäärä-uhkan vuoksi. Hankoniemen strateginen asema Suomenlahden suulla korostui niin ikään revision näkemyksissä, sillä alueelle esitettiin erillisen rannikkolinnakkeiston perustamista jo rauhan aikana. Myös Kotkan ja Vaasan satamien puolustusta varten oli tarkoitus muodostaa linnakkeistot. Sotakokemusten perusteella tarpeelliseksi koetun rannikkojalkaväen koulutusta varten revisio esitti Rannikkopataljoonan perustamista, mutta sen sijoituspaikka jätettiin loppumietinnössä avoimeksi.²⁸⁰ Merivoimat oli esittänyt jo vuonna 1946 muun muassa rannikkojalkaväen koulutukseen tarkoitettua Rannikkorykmentin perustamista keskeiselle Turku–Dragsvik alueelle. Sieltä rykmentti voitaisiin siirtää useampaan uhanalaiseksi arvioituun suuntaan kulloinkin vallinneen tarpeen mukaan.²⁸¹

Suurin periaatteellinen erimielisyys revision loppumietinnöstä syntyi puolustusvoimien sisällä rannikkotykkirykmenttien asemasta. Merivoimien komentaja, kenraaliluutnantti Eino Iisakki Järvinen oli revision esittämän rannikko- ja laivastojoukoista muodostuvien merivoimien kannalla. Järvinen kuitenkin kritisoi revision tekemää merivoimien kokoonpanoesitystä, koska se oli hänen mukaansa muodostettu rauhan ajan vaatimusten ehdoilla. Järvinen muun muassa epäili puolustushaarojen välisen yhteistoiminnan kärsivän sodan ajan kokoonpanoon siirryttäessä, koska rauhan ajan kokoonpanon myötä opittaisiin vääränlaiset johtosuhteet. Niinpä Järvisen mielestä merivoimien komentajal-

279 Vrt. KA T22104 / Hh84. Merivoimien kokoonpanoehdotus 24.2.1947 sekä Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa II, s. 20–29.

280 Pataljoonan kokoonpanoon olisi esitykseen mukaan kuulunut viesti- ja pioneeriosastot, moottoroitu raskas patteri, raskas komppania ja rannikkojääkärikomppania. Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa II, s. 18–19, 27.

281 Merivoimien esityksessä rykmentti koostui raskaasta moottoroidusta patteristosta, raskaasta moottoroidusta ilmatorjuntapatterista, erillisestä raskaasta komppaniasta, erillisestä jääkärikomppaniasta ja rautatiepatterista. KA T22104 / Hh14. Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan lausunto, 21.11.1946 sekä T24099 / F6. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1437 / Op. 3 / 19.9.1946: Ehdotus merivoimien kokoonpanoksi ja aseistukseksi.

le olikin järkevämpää perustaa esikuntaa pienempi johtoporras, jonka alaisuudessa toimisivat sekä rannikkojoukkojen että laivaston esikunnat.²⁸²

Puolustusvoimain pääesikunta asettui sen sijaan kannattamaan kenraali Aarne Sihvon johdolla vuonna 1948 tehtyä periaatepäätöstä. Sen mukaan rannikkotykistö tuli siirtää maavoimien yhteyteen. Sihvon mielestä maavoimien joukkojen ja rannikkotykistön toiminta saman johtoportaan alla loisi edellytykset syvemmillä alueella käytävälle puolustustaistelulle niin saaristossa kuin rantamaalla. Tällöin ei keskityttäisi pelkästään rantaviivan puolustukseen ja yhteistoiminta pystyttäisiin ratkaisemaan ongelmatomasti.²⁸³

Puolustusrevision loppumietintöön kirjattu esitys merivoimien kokoonpanosta kuvastaa hyvin rannikkopuolustuksen periaatteissa 1940-luvun loppupuolella tapahtuneita muutoksia. Esitys noudatteli periaatteellisella tasolla vuonna 1946 kirjattuja vaatimuksia rannikkopuolustuksen ryhmityksestä ja joukkojen muodostamisperiaatteista, mutta joukkojen vahvuutta oli supistettu rajusti. Sekä Puolustusvoimain pääesikunta että merivoimien johto pitivät revision esitystä rannikkojoukkojen joukko-osastojen sijoituspaikoista varsin epätasapainoisena. Etenkin Pohjanlahden sekä Perämeren puolustusta pidettiin alimitoitettuna. Sen vuoksi Pääesikunta esitti Pohjanlahden puolustuksen vahventamista siten, että Vaasan alueelle olisi perustettu rannikkolinna-keiston sijaan täysivahvuinen rannikkotykistörykmentti.²⁸⁴

Laivastovoimien kokoonpanot säilyttivät alkuperäisen luonteensa revision loppumietinnössä rannikkojoukkojen organisaatioita paremmin. Puolustusrevisio ei muuttanut työskentelynsä aikana Merivoimien esikunnan keväällä 1946 tekemää esitystä, jossa laivasto oli organisoitu operaatioalueittain Pohjanlahden, Saaristomeren ja Suomenlahden laivasto-osastoiksi. Ainoa Pohjanlahden laivasto-osastoa koskenut pienehkö muutos koski sen perustamista. Revisio esitti laivasto-osaston perustamisen lykkäämistä myöhempään ajankohtaan lähinnä säästösyihin vedoten.²⁸⁵

Vaikka revisio ei tehnyt käytännöllisesti katsoen lainkaan muutoksia merivoimien esittämään kolmen laivasto-osaston kokoonpanoon, organisaatiomallia pidettiin ongel-

282 KA T22110 / Daa1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 92 / op.2 / 1b / sal. / 10.8.1949: Lausunto puolustusrevision 10.6.1949 valtioneuvostolle puolustusvoimain järjestelystä jättämästä mietinnöstä sekä T22109 / F12 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 145 / Op. / 10a / sal. / 30.7.1949: Lausunto puolustusrevision 10.6.1949 valtioneuvostolle puolustusvoimain järjestelystä jättämästä mietinnöstä.

283 KA T24098 / F7. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 261 / Op.1 / 10 / 10.8.1949: Lausunto puolustusrevision mietinnön johdosta sekä Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys 1944–1952. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006(b), s. 129.

284 KA T24098 / F7. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 261 / Op.1 / 10 / 10.8.1949: Lausunto puolustusrevision mietinnön johdosta sekä T22110 / Daa1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 92 / op.2 / 1b / sal. / 10.8.1949: Lausunto puolustusrevision 10.6.1949 valtioneuvostolle puolustusvoimain järjestelystä jättämästä mietinnöstä.

285 Revision esityksenkin mukaan laivastovoimien pääosat tuli keskittää 1. Laivasto-osastoon. Sen kokoonpanoon kuului muun muassa saatto-, miina- ja raivauslaivueet sekä merikomppania. Suomenlahdelle sijoitettiin 2. Laivasto-osasto koostui saatto- ja raivauslaivueista ja merikompaniasta. Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa II, s. 19–20, 27–28.

mallisena niin Puolustusvoimain pääesikunnassa kuin Merivoimien esikunnassa.²⁸⁶ Puolustusrevision neljä vuotta kestäneen työskentelyn aikana puolustusvoimien sisäinen sodan ajan kokoonpanojen suunnittelu oli edennyt huomattavasti vuonna 1946 määritetyistä periaatteista, joihin revisio oli työskentelyssään tukeutunut. Revision esitys laivastojoukkojen organisoinnista oli jo vanhentunut, kun se julkaistiin keväällä 1949.

Sodan ajan kokoonpanojen suunnittelu käynnistyy

Tasavallan presidentti Juho Kusti Paasikiven sallittua liikekannallepanoalmitte-
lut maaliskuussa 1948 puolustusvoimissa aloitettiin myös sodan ajan kokoonpanojen
suunnittelu. Merivoimien esikunnassa työ eteni varsin ripeästi, sillä jo heinäkuussa 1948
vahvistettiin sotakokemuksiin perustuneet rannikkojoukkojen sodan ajan harjoitus-
vahvuudet.²⁸⁷ Niiden laadinnassa käytettiin ilmeisesti hyödyksi vuoden 1946 organisaat-
ioesityksen suunnitteluaineistoa sekä rannikkojoukkojen sodan ajan kokoonpanoista
vuonna 1946 Sotakorkeakoulun stipendityön laatineen everstiluutnantti Väinö Karvi-
sen tutkielmassaan esittämiä ajatuksia, koska muun muassa rannikkoyhtymien kokoon-
panot olivat peruseriaatteiltaan täysin yhtenevät.²⁸⁸

Harjoitusvahvuuksien käyttöönotto oli operatiivisen suunnittelun ja taktiikan
kehittämisen kannalta merkittävä askel, koska ne mahdollistivat sodan ajan rannikko-
puolustuksen perusrakenteen ja alkuryhmitymisen suunnittelun. Rannikon perusyhty-
mänä säilyi välirauhan aikana luotu rannikkoprikaati, jonka alayksiköiden määrä perus-
tui yhä paikallisiin olosuhteisiin. Prikaatin pääaselajin muodostivat kiinteät ja liikkuvat
tykistöyksiköt. Sen sijaan muut aselajijoukot olivat kokeneet huomattavia muutoksia.
Yhtymän jalkaväkivoimaa oli kasvatettu, sillä painopistesuuntien reserveinä toimivat
pääsääntöisesti rannikkopataljoonat. Sen sijaan sivusuunniksi katotuille alueille ryhmi-
tettyjen prikaatien vahvuuksiin kuului vain erillisiä rannikkokomppanioita. Näistä pys-
tyttiin kuitenkin tarvittaessa muodostamaan pataljoona rannikkoprikaatin painopiste-
suuntaan.²⁸⁹

Aluevastuullisten rannikkoprikaatien ohella harjoitusvahvuuksiin kuului myös
liikkuva rannikkoprikaati, joka esiintyi ensimmäisen kerran keväällä 1946 puolustusre-

286 KA T24098 / F7. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 261 / Op.1 / 10 / 10.8.1949: Lausunto puolustusrevision mietinnön johdosta sekä T22110 / Daa1 sal. Merivoimien esikun-
nan asiakirja N:o 92 / op.2 / 1b / sal. / 10.8.1949: Lausunto puolustusrevision 10.6.1949 valtioneuvostolle
puolustusvoimain järjestelystä jättämästä mietinnöstä.

287 KA T17416 / 2754. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 76 / Op. / sal. / 31.7.1948: Rannikkojoukkojen
uusitut sa. määrävahvuudet sekä T22104 / Hh126. Rannikkojoukkojen harjoitusmäärävahvuudet v. 1948.

288 Vrt. KA T19466 / F16 Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 93 / Järj. 1 / 3a / 12.9.1947 ja liitteenä
oleva Väinö Karvisen tutkielma ”Rannikkojoukkojemme organisaatiosta viimeksi käytyjen sotien kokemuk-
sen perusteella” sekä T22104 / Hh126. Rannikkojoukkojen harjoitusmäärävahvuudet v. 1948.

289 KA T17416 / 2754. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 76 / Op. / sal. / 31.7.1948: Rannikkojoukkojen
uusitut sa. määrävahvuudet; T22104 / Hh126. Rannikkojoukkojen harjoitusmäärävahvuudet v. 1948 sekä
Pk1084 / 32. Majuri Lauri Ollilan luentomoniste ”Rannikkojoukkojen luontorunko”, liite I: rannikkojouk-
kojen harjoitusmäärävahvuudet 1948.



Väinö Karvinen (vas.) ja Johan Kiveliö olivat 1940- ja 1950-luvun taitteen keskeisimpiä rannikko puolustuksen kehittäjiä. Heidän ajatuksensa perustuivat vahvasti toisen maailmansodan kokemuksiin.

visiolle laaditussa rauhan ajan kokoonpanoehdotuksessa. Liikkuvan rannikkoprikaatin joukot olivat pääosin moottoroituja tai hevosvetoisia. Prikaatin epäsuoraa tulta edusti rannikkotykkirykmentti ja kranaatinheitinkomppania, rantatorjunnan sekä hyökkäysten tulituen ollessa rannikkotykkikomppanian vastuulla. Prikaatin päävoiman muodosti kaksi moottoroitua rannikkopataljoonaa, joiden kokoonpano noudatteli kivääripataljoonan organisaatiota. Pataljoonaan kuului kolme kiväärein ja konepistoolein varustettua komppaniaa sekä raskas komppania, jonka aseistuksena olivat konekiväärit, kranaatinheitinmet sekä ilma- ja panssarintorjunta-aseet.²⁹⁰

Everstiluutnantti Väinö Karvinen esitteli syksyllä 1948 pidetyillä merivoimien ylempään päällystön neuvottelupäivillä omaan stipendityöhönsä ja vastavalmistuneisiin harjoitusvahvuuksiin perustuneen suunnitelman rannikkojoukkojen sodan ajan joukkojen ryhmityksistä. Siinä oli selkeästi otettu huomioon eri rannikon osien alueelliset erityispiirteet. Lisäksi Karvinen korosti esityksessään juuri niitä periaatteita, joita hän oli painottanut stipendityössään. Näitä olivat muun muassa puolustusryhmityksen sy-

290 Liikkuvan rannikkoprikaatin kokonaisvahvuudeksi oli suunniteltu 5 585 miestä rannikkopataljoonan vahvuuden ollessa 910 miestä. KA T22104 / Hh126. Rannikkojoukkojen harjoitusmäärävahvuudet v. 1948, s. V, 1–5.

vyys, joukkojen liikkuvuus, rannikkojalkaväen asema maihinnousuntorjunnassa sekä reservien tarve. On mahdollista, että suunnitelman tai ainakin sen perusteiden laadintaan osallistui Karvisen ohella everstiluutnantti Johan Kiveliö, vaikka häntä ei olekaan mainittu erikseen esitelmätöksissä. Karvisen esittelemästä suunnitelmasta on havaittavissa runsaasti yhteneväisyyksiä Kiveliön yleisesikunnan päällikölle muutamaa kuukautta aiemmin laatiman harjoitusvahvuuksien hyväksymistä käsitelleen taustamuistion kanssa.²⁹¹ Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston päällikkönä toiminut Kiveliö antoi todennäköisesti Karviselle yleiset reunaehdot, joiden mukaan Karvinen laati esityksensä sodan ajan joukkojen ryhmityksestä.

Karvinen jaotteli esityksessään rannikkojoukot linnoitustykistöksi, liikkuvaksi rannikkotykistöksi ja rannikkojalkaväeksi. Linnoitustykistön eli kiinteän rannikkotykistön henkilövahvuuden tuli olla 15 prosenttia kaikista rannikkojoukoista ja se ryhmitettäisiin puolustuksen avainalueille. Puolustuksen kannalta tärkeimpien joukkojen eli liikkuvan rannikkotykistön ja rannikkojalkaväen osuuden tuli olla neljäsosa kokonaisuudesta. Liikkuvan tykistön tarpeen Karvinen arvioi olevan 30 raskasta ja 15 kevyttä patteria, jotka jaettaisiin neljälle rannikkotykistörykmentille ja kolmelle erilliselle patteristolle.²⁹²

Karvisen suunnitelman lähtökohtana oli luoda rannikkojoukkojen puolustusryhmitys kolmelle painopistealueelle: Suomenlahdelle, Pohjanlahden rannikolle ja erityisesti Ahvenanmaalle, jonka puolustus sai suunnitelmassa korostuneen aseman. Karvinen arvioi, ettei laivasto kyennyt vähäisen alusmääränsä vuoksi puolustamaan Ahvenanmaata riittävän tehokkaasti, joten päävastuu maakunnan puolustuksesta oli annettava rannikkojoukoille. Muutos ei suinkaan helpottanut puolustusvalmisteluita. Saarimaakunnan alueelle voitiin siirtää aseistettuja joukkoja vasta, kun sodanuhka oli ilmeinen. Tästäkin huolimatta Ahvenanmaan aseman vuoden 1921 sopimuksella taanneet valtiot tulisivat todennäköisesti suhtautumaan suomalaisten toimiiin kielteisesti, eikä Ruotsin kanssa voitaisi tehdä yhteistyötä samalla tavoin kuin talvi- ja jatkosodan aikana. Karvisen arvion mukaan syy oli ennen kaikkea Suomen muuttuneen sotilaspoliittisen aseman. Suomalaisten joukkojensiirrot vaikeuttaisivat sekä Ruotsin että länsivaltojen asemaa Itämerellä, joten Ahvenanmaan haltuunottoon ei suhtauduttaisi yhtä neutraalisti kuin aiemmin.²⁹³

Suomenlahdesta muodostui Karvisen suunnitelmassa eräänlainen sivusuunta. Kaakonkulman merialueen puolustukseen kaavailun Erillisen linnoitusrykmentti 1:n kokoonpano koostui pääosin raskaista pattereista sekä Kirkonmaan järeästä patterista.

291 Vrt. KA T17416 / 2754. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 76 / Op. / sal. / 31.7.1948: Rannikkojoukkojen uusitut sa. määrävahvuudet; T19466 / F16. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 93 / Järj. 1 / 3a / 12.9.1947 ja liitteenä oleva Väinö Karvisen tutkielma ”Rannikkojoukkojemme organisaatiosta viimeksi käytyjen sotien kokemusten perusteella” sekä T26513 / Hbb1 sal. Everstiluutnantti V. Karvisen esitelmä PM 4002 / Abb / 15.9.1948: Rannikkojoukkojen sa. kokoonpano.

292 KA T26513 / Hbb1 sal. Everstiluutnantti V. Karvisen esitelmä PM 4002 / Abb / 15.9.1948: Rannikkojoukkojen sa. kokoonpano, s. 4–6.

293 Ibid., s. 1–2 sekä liitteet 1a–1b.

Niiden palauttamiselle ei ollut enää juridisia esteitä, sillä Pariisin rauhansopimukseen ei sisältynyt samanlaisia rannikkotykistöä koskevia rajoitteita kuin vuoden 1944 väli-
rauhansopimukseen. Huomiota herättävää ryhmitysuunnitelmassa oli raskaiden pat-
tereiden painottuminen linnoitusrykmentin vastuualueen itäosiin, Ulko-Tammioon,
Vanhakylänmaahan, Rankkiin ja Ristisaareen.²⁹⁴ Ilmeisesti kiinteiden pattereiden ryh-
mittämiseen itärajan tuntumaan vaikuttivat ennen kaikkea saarilla sijainneet valmiit
tykkiasemat, koska myös muilla rannikon osilla pattereiden paikat määräytyivät pääasi-
allisesti valmiiden patteriasemien perusteella.²⁹⁵

Porkkalan vuokra-alueen itärajan ja Loviisan välisen alueen puolustuksesta vastaa-
vaksi joukoksi tarkoitettun 1. Rannikkoprikaatin painopiste oli selkeästi Helsingin edus-
talla. Kiinteä tykistö oli keskittynyt Rysäkarin–Kuivasaaren–Isosaaren alueelle, jonne
oli tarkoitus perustaa järeät patterit samoihin aseisiin, joissa ne olivat olleet jo ennen
sotia. Muutoin prikaatiin kokoonpanoon kuului rannikkopataljoona sekä muita asela-
jijoukkoja. Suomenlahden toinen selkeä painopiste sijaitsi Hankoniemen ympäristös-
sä, jonka puolustuksesta vastasi ja Porkkalan vuokra-alueen länsirajan välille ryhmitetty
Erillinen linnoitusrykmentti 2. Nimensä mukaisesti rykmentin pääaseistuksena oli kiin-
teä tykistö, joka jakautui Öron, Bengtskärin, Russarön, Hästö-Busön ja Jussarön patte-
reihin. Jalkaväkivoimaa kokoonpanossa edusti rannikkokomppania.²⁹⁶

Merenkurkun puolustuksesta vastanneen 3. Rannikkoprikaatin kokoonpano oli
aselajijoukoiltaan lähes identtinen 1. Rannikkoprikaatin kanssa. Siihen kuului ran-
nikkopataljoonan lisäksi rannikkoilmatorjuntapatteristo, rannikkokranaatinheitin-,
rannikkotykki-, rannikkoviesti-, rannikkopioneeri-, rannikkohuolto-, rannikkoauto-,
merivartio-, meripioneeri-, merikuljetus- ja venekomppaniat, telakkajoukkue, rannik-
kokenttäsaaraalaosasto ja rannikkolääkintäjoukkue. Vaasan ympäristöön sijoitettujen
kolmen kiinteän patterin tulivoimaa oli vahvennettu liikkuvalla rannikkotykistöpatte-
ristolla. Sen sijaan Perämeren puolustuksesta vastanneen Erillisen rannikkotykistöryk-
mentin kokoonpanoon kuului vain kolme patteristoa.²⁹⁷ Joukot soveltuivat liikkuvaan
sodankäyntiin, oletettiinhan Perämeren rannikkopuolustuksen niveltävän Pohjois-
Suomen maarintamalla puolustustaisteluita käyvän kenttäarmeijan sivustan suojaami-
seen saumattomasti.

Läntisen Saaristomeren alueen puolustuksesta vastanneen 2. Rannikkoprikaatin
kiinteän tykistön sijoittelu noudatteli sotavuosien ryhmitystä. Prikaatin järeät patterit
oli sijoitettu Utöseen, Berghamniin ja Isokariin. Raskaat patterit Utöseen, Jungfruskä-

294 Ibid. sekä vrt. esim. Polvinen 1981, s. 58–62 ja Rauhansopimus Suomen kanssa. SopS n:o 20 / 1947.

295 Vrt. ryhmitysuunnitelmaa esim. KA T15719 / 7 sal. ”Järeän ja raskaan rannikkotykistön sijoitus merivoi-
missa 17.7.1944”.

296 KA T26513 / Hbb1 sal. Everstiluutnantti V. Karvisen esitelmä PM 4002 / Abb / 15.9.1948: Rannikkojouk-
kojen sa. kokoonpano, liite 1 sekä T15719 / 7 sal. ”Järeän ja raskaan rannikkotykistön sijoitus merivoimissa
17.7.1944”.

297 Kiinteät patterit oli sijoitettu Sommarön, Norrskärin ja Storskärin saarille. Ibid. vrt. KA T 15718 / 3 sal.
Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 5 / Op. 2. / 41 sal. / 3.1.1941: Järeän ja raskaan rannikkotykis-
tön sijoitusuunnitelma.

riin, Alskäriin, Lypertöön (Katanpää), Kuuskajaskariin ja Reposaareen. Sen kokoonpanoon kuului liikkuva rannikkotykistörykmentti, jonka patteristot oli hajautettu Korp-poon ja Rauman–Porin alueille eli vastuualueen sivustoille. Laajan vastuualueen ja saaristomaaston vuoksi prikaatiin kuului muihin rannikkoprikaateihin verrattuna kaksinkertainen määrä aselajiyksiköitä. Lounais-Suomen alueella sijaitsivat myös rannikko-puolustuksen reserviksi tarkoitettun liikkuvan rannikkoprikaatin joukot. Ne oli suunniteltu ryhmitettävän alkuvaiheessa Hankoniemen, Paraisten ja Porin alueille.²⁹⁸

Puolustuksen painopistealueelle, Ahvenanmaalle, tarkoitettu 4. Rannikkoprikaati oli kokoonpanoltaan muista poikkeava. Yhtymä koostui pääasiallisesti liikkuvista yksiköistä, ja sen vahvuuteen kuului vain kolme raskasta rannikkopatteria. Iskuvoimaa yhtymällä oli kaksi rannikkopataljoonaa ja kuljetusyksiköinä kaksi merikuljetus- ja venekomppaniaa. 4. Rannikkoprikaatin ryhmitystä ei kuitenkaan ollut sidottu maantieteellisiin alueisiin kuten muilla rannikkoyhtymillä.²⁹⁹ Prikaati oli ilmeisesti tarkoitus ryhmittää Ahvenanmaalle tarkoituksenmukaisimmalla tavalla puolustusvalmisteluihin käytettävissä oleva aika ja tilanne huomioon ottaen.

Neuvottelupäivillä ei tietävästi käsitelty rannikkojoukkojen käyttö- tai toimintaperiaatteita, joten rannikkoprikaatien joukoilla ajateltiin todennäköisesti taisteltavan samalla tavoin kuin jatkosodan aikana. Rannikkoyhtymien taistelu perustui tykistön tulenkäyttöön, mutta rannikojalkaväki-, kuljetus- ja muut aselajiyksiköt mahdollistivat operoinnin sekä vastahyökkäysten toteuttamisen ilman maavoimien yhtymiä. Karvinen oli painottanut edellä mainittuja sotakokemuksiin perustuvia rannikkotaistelun periaatteita vuonna 1947 valmistuneessa Sotakorkeakoulun stipendityössään.³⁰⁰

Everstiluutnantti Väinö Karvisen esittelemä suunnitelma hyväksyttiin merivoimien ylemmän päällystön neuvottelupäivillä lähes sellaisenaan. Neuvottelupäivien jälkeen rannikkotykistöjoukko-osastoilta saaduissa lausunnoissa tarkennettiin suunnitelman yksityiskohtia, kuten väliarajoja ja esikuntien sijoituspaikkoja. Lisäksi joukko-osastot pyysivät oman suunnittelutyönsä perusteella muutamia lisäyksiköitä vastuualueidensa puolustuksen vahventamiseksi. Etenkin Suomenlinnan rannikkolinnakkeisto piti pääkaupungin puolustukseen varattuja joukkoja liian heikkoina.³⁰¹

298 Karvisen ehdotuksen mukaisten yhdeksän rannikkopataljoonan kokonaisvahvuus oli 9 765 miestä. Kun vahvuuteen lisätään rannikkokomppaniat sekä niitä tukevat yksiköt, oli suunnitelmassa esitettyjen rannikkojalkaväijoukkojen kokonaisvahvuus 11 490 miestä. KA T26513 / Hbb1 sal. Everstiluutnantti V. Karvisen esitelmä PM 4002 / Abb / 15.9.1948: Rannikkojoukkojen sa. kokoonpano, liitteet 1a, 1b ja 2 sekä T22104 / Hh126. Rannikkojoukkojen harjoitusmäärävahvuudet v. 1948, s. 3–6.

299 Ibid.

300 KA T19466 / F16. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 93 / Järj. 1 / 3a / 12.9.1947 sekä liitteenä oleva everstiluutnantti V. Karvisen tutkielma ”Rannikkojoukkojen organisaatiosta viimeksi käytyjen sotien kokemusten perusteella”, s. 74–78.

301 KA T17416 / 2754. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 111 / Op.3 / sal. / 11.10.1948: Rannikkojoukkojen sa. kokoonpanoehdotus; Haminan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 152 / järj. / sal. / 10.10.1948: sa. kokoonpano; Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 62 / II / sal. / 8.11.1948: rannikkojoukkojen sa. kokoonpano; Turun rannikkotykistörykmentin asiakirjat N:o 38 / II / 2.f / 122 / sal. / 9.11.1948: 4. ja 2. RPr:n kokoonpano sekä N:o 73 / II / 1 b sal / 10.11.1948: rannikkojoukkojen sa. kokoonpano.

Saatujen lausuntojen perusteella tarkennettu sodan ajan rannikkojoukkojen ryhmitys suunnitelma toimitettiin Puolustusvoimain pääesikuntaan marraskuussa 1948 vahvistettavaksi operatiivisen suunnittelun jatkamista varten. Operatiivisen osaston merivoimatoimistossa Karvisen suunnitelmaan suhtauduttiin rannikkotykistöjoukko-osastojen esittämiä näkemyksiä kriittisemmin. Merivoimatoimiston näkemyksen mukaan puolustus painottui liikaa Suomenlahdelle Pohjanlahden rannikon ollessa paikoin täysin ilman suojaa.³⁰²

Puolustusvoimain pääesikunnan nihkeästä suhtautumisesta huolimatta Väinö Karvisen laatimaan ja Merivoimien esikunnan hyväksymään rannikkojoukkojen sodanajan ryhmitys suunnitelmaan ei käytettävissä olleen lähdeaineiston perusteella tehty suurempia muutoksia. Karvisen suunnitelma otettiin merivoimissa sellaisenaan käyttöön operatiivisen suunnittelun perusteasiakirjaksi, vaikka Puolustusvoimain pääesikunta ei ollut sitä hyväksynyt. Merivoimissa suunnitteluun osallistuneiden upseerien määrää jopa kasvatettiin ja rannikkotykistöjoukko-osastojen henkilöstö otti osaa sodan ajan joukkojen perustamis- ja ryhmitys suunnitelmien laadintaan vuoden 1949 alusta alkaen.³⁰³

Laivaston sodanajan kokoonpanojen suunnittelu aloitettiin niin ikään vuoden 1948 aikana, mutta sen alkuvaiheet eivät ole yhtä selkeästi dokumentoidut kuin rannikkojoukkojen suunnittelun eteneminen. On kuitenkin melko todennäköistä, että yleis- ja paikallisvoimiin jakautuneen laivaston sodanajan kokoonpanojen suunnittelu perustui pääasiallisesti Sotakorkeakoulun merisotaosaston kurssin oppilaiden, Kullervo Killisen ja Jouko Pirhosen, diplomitoissään esittämiin näkemyksiin, vaikka ajatuksia yleis- ja paikallisvoimiin jakautuneesta laivastosta oli esitetty jo talvisodan jälkeen. Vuonna 1948 valmistuneet diplomityöt olivat eräänlaisia tilaustutkimuksia, joiden aiheet oli määritetty Laivaston esikunnassa.³⁰⁴ Laivaston komentajana toiminut kommodori Oiva Koivisto olikin tutustunut ainakin Killisen diplomityöhön pian sen valmistumisen jälkeen.³⁰⁵

Killisen ja Pirhosen esittämät näkemykset eivät todennäköisesti olleet täysin heidän oman ajattelutyönsä tulosta. Jo jatkosodan aikana oli herännyt ajatus alusyksiköi-

302 KA T17416 / 2754. Puolustusvoimain pääesikunnan merivoimatoimiston asiakirja 5.11.1948: Muutosohdotus ev.luutn. Karvisen laatimaan rannikkojoukkojen sa. alkuryhmitykseen.

303 KA 20983 / D2 sal. Turun rannikkotykistörykmentin lähete N:o 10 / 2I / 10b sal. / 31.1.1949: Rannikkojoukkojen sa. sijoitus. liitteinen; T23696 / Ec1 sal. Turun rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 27 / II / 10b sal. / 8.3.1949: Rannikkojoukkojen sa. sijoitus sekä T23606 / Dc1 sal. Turun rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 8 / II sal. / 4.11.1949: Rannikkojoukkojen sa. sijoitus.

304 KA T22109 / Daa1 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 247 / sal. / 12.11.1948: Muistio laivaston yleisvoimien kokoonpanosta sekä Koivisto, Oiva: Uudelleenjärjestely- ja jälleenrakennuskausi. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Helsinki 1968, s. 390.

305 Kommodori Koivisto oli kirjannut Killisen diplomityöhön huomiomerkitöjä, jotka ovat erotettavissa työn ohjaajana toimineen komentaja Oiva Lenneksen merkinnöistä. Koivisto merkitsi omat kommenttinsa nimikirjaimilla OK. Ks. KA SKK-1/373. Killinen, Kullervo: Tulevaisuuden merivoimat ja pikkuvaltion sopeutuminen yleiseen meritilanteeseen, erityisesti Suomen laivaston organisaatio ja toimintaperiaatteet, 1948, (*passim*.)

den jakamisesta alueellisiin ja laivaston komentajan johdossa oleviin ryhmiin.³⁰⁶ Sotakokemusten lisäksi kokoonpanojen määrittelyyn vaikutti todennäköisesti myös Puolustusvoimain pääesikunta, joka pystyi asettamaan reunaehdot laivaston kokoonpanolle ja johtosuhteille. Vaikka Puolustusvoimain pääesikunnan ohjauksesta ei ole käytetyn lähdeaineiston perusteella selkeitä viitteitä, Killisen ja Pirhosen esitykset laivastovoimien organisaatiosta, johtosuhteista sekä joukkojen käyttöperiaatteista noudattivat hyvin pitkälti 1940- ja 1950-luvun taitteessa hahmotellun sodanjälkeisen puolustusratkaisun, alueellisen puolustuksen, suuntaviivoja.³⁰⁷

Puolustusvoimain pääesikunnan ohjauksen puolesta puhuu myös se, että vuonna 1950 vahvistetussa puolustustavoimien sodanajan kokoonpanossa myös muiden puolustushaarojen joukot oli organisoitu alueellisesti. Esimerkiksi ilmapuolustuksen osalta lentoyoukkojen komentajan johdossa oli iskukykyisimmät lentoyksiköt, kuten yöhävittäjälaivueet. Alueellisen tason muodostivat neljä lentoprikaatia, joille lentovoimien komentaja antoi tehtävät ja jakoi resurssit. Johtosuhteiden muodostus ja kokoonpanojen toimintalogiikka vastasivat pitkälti merivoimien yleis- ja paikallisvoimien tehtäväjakoja ja johtosuhteita.³⁰⁸

Todennäköisesti paikallisvoimien tehtävien ja kokoonpanojen muodostamiseen saatiin vaikutteita myös Ruotsista, jossa vastaavanlainen organisaatio oli käytössä. Suomen Tukholman-sotilasasiamiehen keräämien tietojen perusteella meripiireiksi nimettyjen paikallisten johtoportaiden alaisuuteen kuului muun muassa raivaaja-, saatto- ja vartioalaisyksiköitä, mutta niille pystyttiin tarvittaessa alistamaan myös hyökkäykselliseen toimintaan tarkoitettuja taistelualuksia, kuten moottoritorpedo- ja sukellusveneitä.³⁰⁹

Ulkopuolisesta ohjauksesta ja vaikutteista huolimatta Kullervo Killisen ja Jouko Pirhosen asema laivastovoimien ensimmäisen jatkosodan jälkeen käyttöön otetun sodan ajan kokoonpanon kehittäjinä on keskeinen. He konkretisoivat tutkimisissaan pohdinnan siitä, kuinka laivastoyoukot tulisi käytännössä organisoida sekä kuinka niitä tuli johtaa ja käyttää taisteluissa. Killinen tarkasteli yleis- ja paikallisvoimiin jaettuja laivastovoimia kokoonpanojen ja johtamisen näkökulmista, Pirhonen pohti saaristo-olosuhteissa käytettävää meritaktiikkaa.³¹⁰

Marraskuussa 1948 valmistuneessa laivastovoimien sodan ajan kokoonpanossa yleisvoimat koostuivat Turun laivastoasemalla perustettavista kevyen laivasto-osaston

306 KA T22109 / F13 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 216 / Op. / 12f / sal. 1. / 24.11.1949: Lausunto merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietinnöstä.

307 Vrt. KA SKK-1/373. Killinen 1948, (*passim.*); SKK-1/375. Pirhonen, Jouko: Laivastotoiminta saaristossa Suomen olosuhteissa, 1948, (*passim.*) sekä esim. Palokangas 2014, s. 194–196, 209–210.

308 Vrt. KA T26842 / Bb2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja 22.12.1950: Sodan ajan puolustusvoimat sekä Tynkkynen 2006, s. 449.

309 KA T24099 / F13 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaaosaston lähete N:o 22 / ulk. 2 / Db / sal. / 4.4.1949 sekä liitteenä oleva katsaus N:o 11/49: Katsaus Ruotsin merivoimiin.

310 Vrt. KA T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. Sal. / 25.11.1948: Lisätietoja Laivaston sa. kokoonpanosta; SKK-1/373. Killinen 1948, s. 47–54 sekä SKK-1/375. Pirhonen 1948, s. 48–50, 53.

esikunnasta, vartio- ja saattajalaivueista sekä kahdesta raivaajalaivueesta. Näiden lisäksi yleisvoimiin kuului erillinen miinalaivue ja kaksi erillistä vartiolaivuetta, jotka olivat yleisvoimien iskukykyisimmät yksiköt. Toisen laivueen aluksina olivat moottoritykkineneiksi muutetut Taisto-luokan moottoritorpedoveneet ja toisen aluksiksi oli varattu rauhansopimuksen perusteella kestoäilytykseen asetetut sukellusveneet. Miinalaivueeseen kuului miinalaiva Ruotsinsalmi, siviilivarustamolta pakko-otettava miinalaiva sekä kaksi miinavenettä. Niillä oli tarkoitus suorittaa tärkeimmät miinoitukset laivaston komentajan johdossa.³¹¹

Saaristomeren paikallisvoimat koostuivat neljästä raivaajalaivueesta muodostetusta raivaajaosastosta, kolmesta saattajalaivueesta muodostetusta saattajaosastosta, miinalaivueesta sekä väylätorjuntaosastosta. Siihen kuului tykkilautta-, torpedolautta- ja räjäytysvenelaivue sekä kevyt ilmatorjuntapatteri. Väylätorjuntaosaston tehtävänä oli vähäiseksi arvioidusta taisteluarvosta huolimatta taistella yhdessä rannikkojoukkojen kanssa saaristoon edennyttä vihollista vastaan. Torpedolauttojen tehtävänä oli häiritä saaristoon edennyttä vihollista sivustoista käsin, tykkilauttojen pysäyttäessä vihollisen etenemisen väylällä. Räjäytysveneillä oli tarkoitus tuhota arvokkaimmat vihollisen alukset. Vaikka Väylätorjuntaosasto oli sijoitettu painopistealueen eli Saaristomeren paikallisvoimien kokoonpanoon, osasto voitiin tarvittaessa alistaa myös Pohjanlahden tai Suomenlahden paikallisvoimille.³¹²

Suomenlahden paikallisvoimat koostuivat kolmesta raivaajalaivueesta, miinalaivueesta kahdesta saattajalaivueesta ja vartiolaivueesta. Pohjanlahden paikallisvoimat olivat kokoonpanoltaan heikoimmat, sillä sen kokoonpanoon kuului kaksi raivaajalaivuetta, miinalaivue sekä saattajalaivue. Huolto-osien asema oli säilynyt lähes vuoden 1946 esityksen mukaisena. Helsingin ja Turun laivastoasemien oli tarkoitus perustaa niiden johtoon kuuluneet tukikohdat Vaasan sekä Korppoon ja Kotkan alueille taistelutoimien tukemista varten. Laivastoasemien sodan ajan kokoonpanot laadittiin todennäköisesti laivastoasemilla virkatyönä. Ainakin Turun laivastoasemalla lokakuussa 1948 tehty esitys vastasi muutamaa yksityiskohtaa lukuun ottamatta täysin vahvistettua sodan ajan kokoonpanoa.³¹³

Laivastoasemien ohella taistelutoimien tukemiseen osallistuivat myös väyläkompaniat, joiden tehtävänä oli väylänhoito- ja luotsaustehtävät. Kompaniat oli siirretty todennäköisesti sotakokemusten perusteella rannikkoprikaatien kokoonpanoista laivas-

311 Ensimmäinen esitys laivastovoimien kokoonpanosta tehtiin 11.11.1948 ja sen yksityiskohtia tarkennettiin marraskuun lopulla. Muutokset koskivat lähinnä laivueiden välillä tehtyjä emälaivojen ja huoltoalusten siirtoja, jotka aiheuttivat muutoksia myös henkilövahvuuksiin. KA T17416 / 2754 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 127 / Op.2 / sal. / 11.11.1948 vrt. T26838 / F12 sal. Laivaston sa. kokoonpano 29.11.1948 sekä T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. Sal. / 25.11.1948: Lisätietoja Laivaston sa. kokoonpanosta.

312 KA T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. Sal. / 25.11.1948: Lisätietoja Laivaston sa. kokoonpanosta.

313 Vrt. KA T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. Sal. / 25.11.1948: Lisätietoja Laivaston sa. kokoonpanosta sekä T27105 / F1 sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 100 / Kom.2 / sal. / 6.10.1948: Tur.LA:n sa. kokoonpano ja vahvuus.

tovojen alaisuuteen, jolloin johtosuhteet muodostuivat selkeämmiksi ja komppanioiden toimintaa oli muutoinkin helpompi säädellä, olihan niiden tehtävä sota-alusten liikkeen ja merivoimien johtoon kriisitilanteessa siirtyvän kauppameriliikenteen tukeminen. Komppanioiden tehtäviin tai toiminta-alueisiin ei tehty muutoksia, joten jokainen komppania oli tarkoitettu muodostaa rauhan ajan luotsipiirien alueita mukailleen, ja niihin sisällytettiin piirien luotsiasemat henkilöstöineen.³¹⁴

Vaikka operatiiviseen suunnitteluun sisältyneet sodan ajan kokoonpanojen suunnittelu oli luonteeltaan salaista, laivaston komentaja, kommodori Oiva Koivisto kuvasi marraskuussa 1948 julkaistussa *Suomi merellä* -lehden artikkelissa yleis- ja paikallisvoimiin jakautuvien laivastovoimien kokoonpanoa ja kehittämistä lähitulevaisuudessa.³¹⁵ Salaisten tietojen julkaisemiseen oli syynä. Lehtiartikkeli oli lähes ainoa tehokas keino tiedottaa laivastoyksiköiden kokoonpano- ja käyttöperiaatteiden uusista suuntaviivoista koko vakinaiselle meriupseeristolle, olihan muutos merkittävä sotavuosien käytäntöihin verrattuna.

Sodanajan kokoonpanon valmistumisesta huolimatta operatiivinen suunnittelu oli vielä alkutekijöissään. Todennäköisesti juuri valmisteluiden keskeneräisyyden vuoksi Laivaston esikunnassa järjestettiin tammikuussa 1949 neuvottelupäivät, jonne kokoon-tui pääosa yleisesikuntaupseerikoulutuksen saaneista meriupseereista. Neuvottelupäivien yhtenä keskeisimpänä tarkoituksena oli hankkia perusteltuja näkemyksiä operatiivisen suunnittelun jatkamiseksi. Vastavalmistunut sodan ajan kokoonpano ja siihen liittynyt jatkokehittely olivat yksi neuvottelupäivien keskeisimmistä keskustelunaiheista. Etenkin meripiiri-nimityksen saaneiden paikallisvoimien ja laivastoasemien tehtäväjaosta sekä johtosuhdejärjestelyistä käytiin neuvottelupäivillä varsin vilkasta keskustelua.³¹⁶

Laivaston komentajan, kommodori Koiviston mielestä rauhan ajan laivastoaseman esikunta voitiin laajentaa valmiutta kohotettaessa meripiirin esikunnaksi, jolloin laivastoaseman päälliköstä tuli samalla meripiirin päällikkö. Koivisto perusteli näkemystään sillä, että meripiirin johto joutuisi muutoinkin toimimaan laivastoaseman yhteydessä. Tällöin kahden eri johtoportaan muodostaminen samalle alueelle oli hänen mielestään turhaa, joten meripiirin päällikön vastuulla olisi meriliikenteen, väylien kunnossapidon ja raivaustoiminnan johtaminen. Komentajan tukena toimisi merenkulku- ja operatiivinen osasto, joka oli tarkoitettu muodostaa liikekannallepanossa laivastoaseman merenkulkutoimiston henkilöstöstä ja palvelukseen kutsuttavista reserviläisistä. Sen si-

314 KA T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. / sal. / 25.11.1948: Lisätietoja Laivaston sa. kokoonpanosta.

315 Koivisto, O.: Laivaston nykyisyys ja tulevaisuus. *Suomi merellä*, n:o 18, 4/48, s. 80–85 sekä KA T17416 / 2754 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 127 / Op.2 / sal. / 11.11.1948.

316 KA T22110 / Cc1 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 18 / F10b / sal. / 17.2.1949: Pöytäkirja neuvottelupäivillä Laivaston esikunnassa 21.–22.1.1949.

jaan huollon ja kunnossapidon johtaminen kuului Koiviston mukaan esikuntapäällikön vastuulle.³¹⁷

Koiviston esittämistä näkemyksistä käydyin keskustelun yhteydessä moni osallistujista totesi, ettei meripiirin komentajan ja laivastoaseman päällikön tehtävien yhdistäminen ollut käytännössä mahdollista. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, että laivastoasema toimi huoltokeskuksena, kun taas meripiirin komentajan tuli pystyä johtamaan taistelua painopistesuunnassa. Muun muassa Sotakorkeakoulussa meritaktiikan opettajana toiminut komentaja Oiva Lennes piti parempana vaihtoehtona laivastoasemien siirtämistä laivaston komentajan alaisuuteen. Tällöin meripiirin päällikkö pystyisi keskittymään ainoastaan paikallisvoimien sotatoimien johtamiseen.³¹⁸

Neuvottelupäivillä tammikuussa 1949 meripiirien ja laivastoasemien asemasta ja tehtävistä käydyllä keskustelulla oli vaikutuksensa laivastovoimien sodanajan kokoonpanon jatkosuunnitteluun. Kokoonpanoa tarkennettiin lokakuussa 1949 komentaja Lennesen esittämien näkemysten suuntaisesti. Merivoimien esikunnalle lähetetyissä tarkennetuissa sodan ajan määrävahvuuksissa laivaston komentajan johtoesikuntana toimineen laivastovoimien esikunnan ja meripiirien esikuntien vastuulla oli ainoastaan sotatoimien suunnittelu ja johtaminen. Laivastoasemia ja niiden perustamisvastuulla olleita erillisiä tukikohtia ei kuitenkaan sijoitettu Laivaston komentajan johtoon, vaan ne alistettiin meripiirin komentajien johdettavaksi.³¹⁹ Järjestely oli eräänlainen kompromissi tammikuun neuvottelupäivillä käydystä ajatusten vaihdosta. Se selkeytti johtosuhteita ja meripiirin komentajan toimintaa. Olihan hänellä käytössään alusyksiköiden lisäksi orgaaniset huoltoyksiköt, joiden avulla komentaja pystyi tukemaan omien yksiköiden taistelua.

Operatiivisten suunnitelmien laatiminen aloitetaan

Puolustusvoimien saatua valtuutuksen operatiivisen suunnittelun aloittamiseen maaliskuussa 1948 toimeenpantiin Sotakorkeakoulussa huhtikuun alussa eversti Lauri Sauramon johtama karttajarjoitus, johon osallistuivat maa-, meri- ja ilmasotalinjat. Harjoituksessa tarkasteltiin Ahvenanmaan miehitysoperaation toteuttamista. Sen yhteydessä laadittiin muun muassa laivaston toimintasuunnitelma sekä käsky miehityksen toteuttamisesta, miehitysjoukkojen kuljetussuunnitelma ja Ahvenanmaan täydellinen miehityssuunnitelma aselajisuunnitelmineen.³²⁰

Vaikka karttajarjoitus ei käytettyjen arkistolähteiden perusteella ollut suoranaisesti kytköksissä juuri aloitettuun operatiiviseen suunnitteluun, puoltaa tämäntyyppistä

317 Väylätorjuntaosasto oli nimetty pöytäkirjan liitteenä olleeseen organisaatiokaavioon saaristo-osastoksi. Muutoin kokoonpano vastasi marraskuussa 1948 laadittua Laivaston sodan ajan kokoonpanoa. Ibid., liite 4.

318 Ibid.

319 KA T27102 / F2 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 193 / Op. / sal. / 10b / 20.10.1949: Laivaston sa. määrävahvuudet.

320 KA Pk1084 / 38. Yleisen taktiikan karttajarjoitus N:o 5/48 asiakirjat.

tulkintaa useampikin seikka. Pelkästään harjoituksen perusteasiakirjat ja harjoituksen aikana laaditut suunnitelmat poikkesivat muista Sotakorkeakoulun 1940-luvun loppupuolen karttajarjoitusten tuotoksista – niihin ei merkitty laatijoiden nimiä. Myös suunnitteluperusteissa mainitut alusvahvuudet ja käytettävissä olleet miinamäärät vastasivat melko tarkasti sodanjälkeistä tilannetta.³²¹ Ero 1940- ja 1950-luvun taitteessa järjestettyihin karttajarjoituksiin oli huomattava. Tuolloin toteutetuissa Merivoimien esikunnan ja Sotakorkeakoulun merisotalinjan karttajarjoituksissa laivaston alusvahvuus ei vastannut todellista tilannetta, vaan se oli huomattavasti suurempi. Harjoituksissa käytetyt laivastovoimien kokoonpanot olivat vuonna 1949 valmistuneen laivanrakennuksen kokonaisuohjelman mukaisen laivaston kaltaisia.³²²

Sotakorkeakoulun karttajarjoituksen ja vasta aloitetun operatiivisen suunnittelun liityntäpintojen puolesta puhuu myös harjoituksen toteuttamisajankohta. Karttajarjoituksen suunnittelu aloitettiin maaliskuun alussa 1948, jolloin Neuvostoliiton painostus YYA-sopimuksen solmimiseksi oli kiivaimmillaan. Varsinainen karttajarjoitus toimeenpantiin huhtikuun alussa suomalaisvaltuuskunnan ollessa Moskovassa YYA-sopimusneuvotteluissa.³²³ Kiristyneessä tilanteessa Sotakorkeakoulun oppilailta ja opettajilla oli riittävästi ammattitaitoa laajan ja monivaiheisen operaation suunnittelutyön nopeaan toteuttamiseen. Ahvenanmaa oli tuttu etenkin merisotalinjan opiskelijoille, joista monet olivat palvelleet alueella jatkosodan aikana ja sen jälkeen neuvostolaivaston suojaus- ja miinanraivaustehtävissä. Ei liene myöskään sattumaa, että harjoituksen johti kesällä 1941 toteutetun Ahvenanmaan miehityksen suunnitteluun osallistunut eversti Lauri Sauramo, joka oli pohtinut Ahvenanmaan merkitystä Suomen puolustukselle vuoden 1937 *Tiede ja Ase* -aikakauskirjan artikkelissaan.

Karttajarjoituksen lähtökohtatilanne soveltui Itämeren alueen kiristyneeseen tilanteeseen. Sen mukaan länsiliittoutuneet olivat miehittäneet Tanskan ja aloittaneet maahyökkäyksen Saksasta kohti itää. Suomen alueelle oli suuntautunut lännen tiedustelulentouja ja länsivaltojen sukellusveneet sekä ilmavoimat olivat häirinneet kaupparenkulkua pohjoisella Itämerellä. Muutoin Suomen ja lännen välillä ei ollut ollut vihollisuuksia. Ahvenanmaa oli jäänyt Ruotsin vaatimuksesta demilitarisoiduksi, mutta Suomi oli ilmoittanut toteuttavansa miehityksen saariryhmän turvaamiseksi.³²⁴

Ahvenanmaan miehitysoperaation lähtökohtana oli saariryhmän nopea, yllättävä ja yhtäaikainen miehitys. Sen menestyksellinen toteuttaminen edellytti suojamiinoit-

321 Ahvenanmaan miinoituksiin oli harjoituksessa varattu kaiken kaikkiaan 600 miinaa ja 250 raivausestettä. Sodan jälkeen merivoimilla oli varastoituna 700 merimiinaa. Vrt. KA T17416 / 2754 sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 236 / V / sal. / 22.10.1948: Puolustusrevision vaatimia tietoja sekä Pk1082 / 38. Eversti Lauri Sauramon 3.3.1948 tilannekuvaus yleisen taktiikan karttajarjoitukseen N:o 5/48.

322 Esim. KA Pk1082 / 38. Meritaktiikan ja -strategian merikorttiharjoitus (päiväty 7.10.1948); T22109 / Dbc1 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 28 / Op. / 5e3 / sal. / 8.3.1949: Käsky merisotapelistä 21.–22.3.1949 sekä T22109 / Dbd1 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 31 / Op. / sal. / 3.4.1948: Viestisotapeli LE:ssa 20.–21.4.48.

323 Esim. J. K. Paasikiven päiväkirjat. I osa, s. 586–593.

324 KA Pk1084 / 38. Eversti Lauri Sauramon 3.3.1948 tilannekuvaus yleisen taktiikan karttajarjoitukseen N:o 5/48.



Eversti Lauri Sauramo johti Ahvenanmaan puolustukseen liittyneen karttarjoituksen keväällä 1948. Hänen johdollaan Pääesikunnan operatiivisella osastolla aloitettiin puolustussuunnitelmien laadinta vuonna 1950.

teiden laskemista Ahvenanmaan edustalle ennen merikuljetusten alkamista. Koko operaation toteuttaminen oli annettu merivoimien tehtäväksi. Operaatioon oli käytettävissä laivastoyksiköiden lisäksi Rannikkorykmentti 4 sekä Varsinais-Suomessa perustettu ja merivoimille alistettu 2. Prikaati, joka oli ryhmitetty ylipäällikön reserviksi Uudenkaupungin–Turun alueelle.³²⁵

Miehitysjoukkojen kuljetukset ja niiden suojaus sitoivat valtaosan merivoimien aluksista, olihan kuljetettavien joukkojen vahvuus 8 775 miestä. Lisäksi Ahvenanmaalle tuli kuljettaa miehitysjoukkojen raskas kalusto ja ajoneuvot. Oli luonnollista, että merikuljetukset ja niiden suojaaminen annettiin laivaston komentajan johdettavaksi. Kuljetettavat joukot sekä suojaukseen osallistuva Saaristomeren merivartiosto ja 4. Rannikkorykmentti alistettiin johtosuhteiden yksinkertaistamiseksi laivaston komentajalle joukkojen kuormauksen ja niiden purkamisen väliseksi ajaksi. Miehitysjoukot oli tarkoitettu kuljettaa Maarianhaminaan, Lumparnin luoteisrannalla sijaitsevaan Godbyhyn ja pääsaaren pohjoisosassa sijaitsevaan Getaan. Lisäksi pienemmillä joukoilla oli tarkoitus miehittää Signilskärin ja Kökarin saaret. Saaristomeren merivartioston ja merenkulkuhallituksen merenmittausretkikunnan tuli tukea operaatiota tarvittavien kiinnitys- sekä laituripaikkojen kunnostamisella. Lentoyksiköiden tehtävänä oli joukkojen kuormaus- ja purkupaikkojen suojaaminen.³²⁶

Ahvenanmaalle puolustukseen ryhmitettyjen joukkojen yhteiseksi johtoportaaaksi päätettiin perustaa Ahvenanmaan ryhmän esikunta, jonka alaisuudessa toimivat Lumparnin, Maarianhaminan, Eckerön ja Saltvikin kaistat. Lisäksi Eckerön sekä Lumparnin kaistoilla oli eteentyönnettyinä tukikohtina Nyhamn ja Signilskärin saaret. Puolustuksen painopiste oli muodostettu Maarianhaminan ympäristöön. Maarianhaminan puolustuksesta vastasi vahvennettu pataljoona, ja Hammaruddan alueelle oli ryhmitetty rannikkotykköpatteri. Eckerön kaistan joukkoina oli pataljoona sekä heitinkomppania. Kaistan vahvuuteen kuuluivat myös Torpin ja Signilskärin patterit. Ahvenanmaan ryhmän reservinä ollut pataljoona sijoitettiin saaren keskiosiin, mistä se valmistautui siirtymään maihinnousujen ja maahanlaskujen torjuntaan Maarianhaminan alueelle.³²⁷

Maalis–huhtikuun taitteessa 1948 toteutettu Sotakorkeakoulun karttajarjoitus noudatteli samankaltaista strategista tilannetta, jonka kenraali Aarne Sihvo kuvasi tammiukuussa 1949 tasavallan presidentille, pääministerille ja puolustusministerille lähettämässään muistiossa. Sen mukaan Ahvenanmaa joutuisi sotilaalliseen polttopisteeseen, jos suurvaltaryhmittymien välillä syttyisi sota. Karttajarjoituksen tilanteesta poiketen Sihvo arvioi muistiossaan, ettei länsi kykenisi sotatoimiin Suomen alueella. Sen sijaan Neuvostoliitolle Ahvenanmaa oli meristrategisesti tärkeä.³²⁸

325 KA Pk1084 / 38. Yleisen taktiikan karttajarjoitus N:o 5/48, tehtävä 1: Merivoimien esikunnan esikuntapäällikön suorittama ylipäällikön käskyn erittely 1.4.

326 Ibid. sekä KA Pk1084 / 38. Karkea suunnitelma Ahvenanmaan miehittämiseksi, päivätty 1.4.

327 KA Pk1084 / 38. Ahvenanmaan puolustus suunnitelma, päivätty 1.4.

328 KA T23828 / Fa12 sal. Puolustusvoimain komentajan muistio N:o 7 / sal. / 25.1.1949: Suomen sotilaspoliittisen aseman arviointi.

Karttahaarjoituksen tuloksena laadittu Ahvenanmaan miehityssuunnitelma noudatteli rakenteeltaan ja johtosuhteiltaan jatkosodan alkupäivinä toteutettua operaatio Kilpapurjehdusta. Eversti Sauramolla oli lopputulokseen eittämättä oma vaikutuksensa, mutta toisaalta suunnittelutyössä oli pakko turvautua hänen asiantuntemukseensa. Suunnittelutyöhön osallistuneilla ei ollut käytettävissään minkäänlaisia uusia perusteita joukkojen kokoonpanosta tai käyttöperiaatteista. Sen vuoksi jatkosodan aikana käytössä olleet periaatteet olivat ajanmukaisimmat, mihin karttahaarjoitukseen osallistuneet oppilasupseerit ja opettajat pystyivät tukeutumaan.

Tehdyistä valmisteluista huolimatta Ahvenanmaan miehitystä ei olisi voitu toteuttaa kovinkaan nopeasti. Liikekannallepanovalmistelut olivat käytännössä aloittamatta ja suurin osa taisteluvälinemateriaalista oli yhä keskusvarikoissa, joten Ahvenanmaalle kyettiin siirtämään lyhyen varoitusaajan kuluessa ainoastaan palveluksessa olevaa henkilökuntaa ja varusmiehiä.

3.3. PAINOPISTE LAIVASTON KEHITTÄMISESSÄ

Melko pian jatkosodan päätyttyä merivoimissa ryhdyttiin laatimaan taistelualusten hankintaa ja rakentamista koskevia suunnitelmia, olihan sotatoimissa menetetty useita aluksia ja muun muassa tykkiveneet alkoivat olla jo yli-ikäisiä. Väli- ja rauhansopimuksen seurauksena laivaston merkittävin erikoisala, torpedoala, jouduttiin käytännöllisesti katsoen lakkauttamaan, kun sukellusveneet ja moottoritorpedoveneet siirrettiin kestopäilytykseen talvella 1944–1945. Moottoritorpedoveneitä ryhdyttiin muuttamaan vuodesta 1947 alkaen moottoritykkiveneiksi poistamalla niistä torpedot ja torpedotähtäimet.³²⁹ Laivaston taistelukyky laski entisestään, kun modernein taistelualus, panssarilaiva Väinämöinen, luovutettiin Neuvostoliitolle maaliskuussa 1947 niin sanottujen saksalaissaatavien vuoksi.³³⁰

Lähes epätoivoiseksi muuttuneen alustilanteen ja merivoimille asetettujen miinaraivausvelvoitteiden vuoksi Merivoimien esikunnassa tehtiin ensimmäiset alusten hankintasuunnitelmat jo keväällä 1946. Aluksi katseet suunnattiin kotimaahan ja merivoimat esitti puolustusrevisiolle jatkosodan päättymisen yhteydessä keskeytettyjen alusten rakennushankkeiden uudelleenkäynnistämistä. Tämä olisi tarkoittanut kaiken kaikkiaan yhden miinalaivan, neljän saattajan sekä kahden vartiomoottorivenemallisen johtoaluksen rakentamista avomeriraivaustehtäviä varten. Saattajien suunnitteluun ja rakentamiseen oli myönnetty sodan aikana varoja 192 miljoonaa markkaa. Niitä pidettiin merivoimien kannalta tärkeimpinä aluksina. Myös Ruotsinsalmi-luokan miinalaivan

329 Koivisto 1968, s. 380 sekä Vitikka, Olavi: Merivoimat 1944–1952. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Helsinki 2006(a), s. 205–207.

330 KA T22110 / F26 sal. Komentaja A. Saukkosen muistio: Panssarilaiva Väinämöisen myynti, selostus sen eri vaiheista.

rakentamisesta oli tehty sopimus turkulaisen Crichton-Vulkanin kanssa keväällä 1944, mutta aluksen rakennustöitä ei ollut ehditty aloittaa ennen välirauhan solmimista.³³¹

Merivoimien tekemästä esityksestä huolimatta alusten rakentaminen kotimaisilla telakoilla ei edennyt telakkateollisuuden keskittyessä sotakorvausalusten tuotantoon. Sen vuoksi raivaustoimintaan soveltuvia aluksia ryhdyttiin etsimään ulkomailta. Tietävästi ensimmäinen ulkomaille suunnattu sota-alusten hankintayritys tehtiin syksyllä 1947. Tuolloin merivoimat esitti puolustusministerille kuuden vahvalla tykistöaseistuksella varustetun maihinnousualuksen ostamista liittoutuneiden ylijäämävarastosta. Ajatus maihinnousualusten hankkimisesta oli alun perin Turun laivastoaseman päällikön, komentaja Aimo Saukkosen. Hän oli tutustunut turkulaisen varustamon Isosta-Britanniasta hankkimaan alukseen ja totesi alusluokan olevan kelvollinen myös merivoimien käyttöön.³³²

Tämäkään esitys ei edennyt. Todennäköisesti alusten hankintamahdollisuuksia ei edes tiedusteltu briteiltä, koska siitä ei ole ainakaan jäänyt jäljelle kirjallisia dokumentteja. Tunnustelut uuden sotamateriaalin hankinnasta tilanteessa, jossa rauhansopimusta ei ollut vielä allekirjoitettu, olisi voinut luoda Suomeen muutoinkin varauksellisesti suhtautuneille briteille väärän mielikuvan suomalaisten todellisista tavoitteista. Useiden esitysten jälkeen merivoimat sai vuonna 1948 hankituksi kipeästi tarvitsemiaan avomeriraivauskelpoisia aluksia, kun kansanhuoltoministeriö osti viisi puurakenteista avomeriraivaajaa liittoutuneiden ylijäämävarastosta. Näistä BYMS-luokan aluksista neljä luovutettiin merivoimien käyttöön. Suomessa Purunpää-luokaksi nimetyillä raivaajilla pystyttiin täyttämään samat tehtävät, joihin englantilaisia maihinnousualuksia oli alun perin suunniteltu. Ne toimivat raivaustehtävien ohella myös koulutusaluksina.³³³

Laivanrakennusohjelman esivalmistelu Sotakorkeakoulun oppilaiden vastuulle

Käytettyjen sota-alusten hankinnoista muodostui eräänlaiset hätähankinnat, joilla pyrittiin ennen kaikkea suoriutumaan asetetuista miinanraivausvelvoitteista. Merivoimien johdossa oli ryhdytty kaavailemaan tulevan laivaston kokoonpanoa vuonna 1946 puolustusrevisiolle laaditun esityksen yhteydessä. Jo tuolloin todettiin, etteivät laivasto-

331 Miinalaivan pääkoneet oli hankittu Ranskasta, jossa ne oli ehditty koota valmiiksi ennen Suomen ja Saksan suhteiden katkeamista syksyllä 1944. KA T24099 / F6. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 82 / Op. 2 / sal. / 31.5.1946: Laivaston uudisrakennukset sekä T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely; laivasto, s. 19–23.

332 Alukset olivat tyypiltään LCGM (Landing Craft, Gun, medium) -aluksia. Ne oli rakennettu alun perin maihinnousujen tykistötehtäviin. Aluksilla voitiin kuljettaa myös pieni määrä maihinnousujoukkoja. Komentaja Aimo Saukkonen esitti neljän aluksen hankkimista, mutta merivoimien komentaja oli nostanut omassa puolustusministeriölle osoittamassaan hankintaesityksessä hankittavien alusten lukumäärän kuuteen. KA T22109 / F10 sal. Merivoimien esikunnan merenkulkuosaston asiakirja N:o 50 / Ye.2. / sal. / 8.9.1947: Miinanraivaajien hankinta sekä Turun laivastoaseman asiakirja N:o 63 / sal. / 25.8.1947.

333 Koivisto 1968, s. 377 sekä Vitikka 2006(a), s. 207.

voimat selviäisi tehtävistään ilman uudishankintoja.³³⁴ Laivaston taistelukyvyyn palauttamiseen tähdänneen laivanrakennusohjelman esivalmistelu tuli Sotakorkeakoulussa tammikuussa 1947 opiskelunsa aloittaneen komentajakapteeni Kullervo Killisen tehtäväksi. Killinen tarkasteli vuonna 1948 valmistuneessa diplomityössään tulevan laivaston organisointia, johtosuhdejärjestelyitä sekä meriliikenteen suojaamisessa ja suurmaihinnousun torjunnassa tarvittavia alustyyppejä, ja se perustui pitkälti toisen maailmansodan aikana saatuihin sotakokemuksiin.³³⁵

Killinen piti laivaston uudelleenorganisoinnin kannalta keskeisenä kokoonpanoa, joka mahdollisti nopean ja joustavan siirtymisen rauhan ajan organisaatiosta sodan ajan kokoonpanoon. Toisena keskeisenä peruseriaatteena Killinen piti sitä, että laivasto muodostaisi eheän operatiivisen kokonaisuuden. Ainoastaan se takasi toimintakyvyn säilymisen. Tämä tarkoitti muun muassa sitä, että laivaston kokoonpanoon liitettävien alusluokkien tuli koostua useammasta kuin 1–2 aluksesta. Tällöin yhden aluksen menettäminen ei rajoittaisi koko laivaston toimintaa ratkaisevasti. Alusten oli lisäksi kyettävä taistelemaan sekä avomerellä että saaristossa, ja mahdollisimman monen aluksen oli sovelluttava oman päätehtävänsä ohella miinoitustoimintaan. Tällöin varsinaisten miinalaivojen määrä voitaisiin rajoittaa välttämättömimpään.³³⁶

Aivan alusta uutta laivastoa ei ollut tarkoitus rakentaa, sillä Killinen sisällytti uuden laivaston kokoonpanoon diplomityön laatimisajankohtana merivoimien alusvahvuuteen kuuluneet 16 moottoritorpedovenettä, jotka oli muutettu rauhansopimuksen rajoitusten perusteella moottoritykkiveneiksi. Lisäksi välirauhan aikana valmistunut miinalaiva Ruotsinsalmi sekä Ahven- ja Kuha-luokan raivaajat soveltuivat yhä taistelehtäviin. Killisen suunnitelman mukaan vanhojen alusten muodostamaa laivaston runkoa tuli vahventaa rakentamalla ensi vaiheessa neljä torpedovenettä, kuusi saattajaa, kahdeksan panssarivartiovenettä, miinalaiva ja heräteraiivaajia. Rauhansopimuksen rajoitusten kumouduttua laivastolle tuli vielä rakentaa kolme 2 000 tonnin tykkivenettä, kaksi uutta saattajaa, kuusi sukellusvenettä, 12 pienoissukellusvenettä, kuusi moottoritorpedo- ja -tykkivenettä, neljä panssarivartiovenettä, heräteraiivaajia ja kolme komentovenettä.³³⁷

Rakennettavien alusten lisäksi Kullervo Killinen kuvasi diplomityössään niiden yleiset käyttöperiaatteet. Määrällisesti ylivoimaisen vihollisen viivyttäminen oli Killisen mukaan kaikkein tehokkainta, mikäli torjuntatoimet aloitettaisiin jo avomerellä. Torpedoa pääaseenaan käyttävien sukellusveneiden ja torpedolentokoneiden oli tarkoitus häiritä avomerellä olevaa vihollista valoisalla, kun taas torpedo-, moottoritorpedo-

334 KA T22104 / hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite VI: Puolustusvoimain järjestely; laivasto, s. 19–23.

335 KA T22109 / Daa1 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 247 / sal. / 12.11.1948: Muistio laivaston yleisvoimien kokoonpanosta sekä SKK-1/373. Killinen 1948, (*passim.*).

336 KA SKK-1/373. Killinen 1948, s. 35–37.

337 Ibid, liite 15.

ja moottoritykkiveneet toteuttaisivat hyökkäyksensä pimeällä. Tykistöllä varustettujen alusten tuli toimia yhdessä saattajien kanssa saaristoon tunkeutuvaa vihollista vastaan.³³⁸

Rannikkojoukkojen kuljetus- ja maihinnousualukset eivät kuuluneet Killisen suunnitelmassa laivaston kokoonpanoon. Kullakin rannikkoprikaatilla oli pataljoonan tai patteriston kuljettamiseen tarvittava maihinnousukalusto ja rannikkojoukkojen merikomentajalla eli saaristovoimien komentajalla oli johdossaan rykmentin tarvitsema kuljetuskalusto. Näiltä osin Killisen esitys noudatteli pääosin kesällä 1948 käyttöön otettuja rannikkojoukkojen harjoitusvahvuuksia.³³⁹

Vaikka Kullervo Killisen diplomityö arvioitiin kiitettäväksi, siinä esitetystä laivaston johtosuhdejärjestelyistä muodostui paikoin monimutkainen kokonaisuus. Killinen jatkoikin laivaston sodan ajan organisaation jalostamista diplomityönsä jälkeen. Hän esitteli täsmennetyn organisaatiomallin tammikuussa 1949 pidetyillä meriupseerien neuvottelupäivillä, vain muutama päivä Sotakorkeakoulusta valmistumisensa jälkeen. Killisen alustus laivaston tulevasta kokoonpanosta pohjautui pitkälti hänen diplomityöhönsä. Tehdyt täsmennykset koskivat alusluokkien nimiä, johtosuhdejärjestelyitä sekä käsitteistöä, joka oli muutettu Laivaston esikunnassa vuoden 1948 aikana laadittujen määritelmien mukaisiksi.³⁴⁰

Killisen kantavana ajatuksena oli muodostaa laivanrakennusohjelmasta kaksivaiheinen kokonaisuus aivan kuten diplomityössäänkin. Ensimmäisessä vaiheessa oli tarkoitus rakentaa ainoastaan Pariisin rauhansopimuksen sallimia alustyyppisiä, mutta rajoitusten kumouduttua rakennuslistalle otettaisiin muun muassa torpedoveneitä sekä laivastovoimien komentajan johtoon tarkoitettu sukellusvenelaivue. Siihen kuului kaiken kaikkiaan kymmenen uppoumaltaan noin 300 tonnin sukellusvenettä. Killisen ajatus sai laajalti kannatusta ja muun muassa laivaston komentaja, kommodori Oiva Koivisto yhtyi Killisen esitykseen.³⁴¹

Killinen esitti meriupseerien neuvottelupäivillä pitämässään alustuksessa, että yleisvoimiin sisällytettäisiin kaksi taisteluosastoa. Tällöin yleisvoimat voisivat toimia kahdella operaatioalueella ja niiden tappioiden sietokyky olisi parempi. Toinen yleisvoimien taisteluosastoista oli tarkoitus rakentaa 10 000 tonnin laivanrakennusohjelman puitteissa ja siihen kuuluisi neljän suuren torpedoveneen sijasta kolme hävittäjää, 12 moottoritykkivenettä sekä kaksi miinalaivaa ja miinavenettä. Lisäksi paikallisvoimille tuli hankkia ensimmäisessä vaiheessa neljästä saattajasta muodostettu saattajalaivue,

338 Killinen ehdotti torpedokoneiden liittämistä yleisvoimien kokoonpanoon heti, kun rauhansopimuksen sotilaalliset rajoitukset olivat purkautuneet. KA SKK-1/373. Killinen 1948, s. 39–43, 51.

339 Vrt. KA T221104 / Hh126 Rannikkojoukkojen harjoitusmäärävahvuudet v. 1948 sekä SKK-1/373. Killinen 1948, s. 49–50 ja liite 20.

340 Vrt. Killinen 1948, erityisesti Suomen laivaston organisaatio ja toimintaperiaatteet -luku sekä KA T22110 / Cc1 sal. Komkapt. K. Killisen alustus ”Laivaston toimintaperiaatteet, rakennusohjelma rauhansopimuksen puitteissa sekä suunniteltu kokonaisohjelma”, liite 2.

341 Killinen ei pitänyt rauhansopimuksen rajoituksia ongelmallisina, sillä Pariisin rauhansopimuksen solmineissa ja Neuvostoliiton valtapiiriin kuuluneissa maissa rauhansopimusta oli tulkittu melko väljästi. KA T22110 / Cc1 sal. Komkapt. K. Killisen alustus ”Laivaston toimintaperiaatteet, rakennusohjelma rauhansopimuksen puitteissa sekä suunniteltu kokonaisohjelma”, liite 2, s. 5–6.

kahdeksan panssarivartiovenettä ja 10 raivaajaa. Killinen esitti myös paikallisvoimien varustamista myöhemmässä vaiheessa uppoumaltaan 20-tonnisilla pienoissukellusveneillä. Saaristotaisteluihin tarkoitettujen miinaveneiden, tykkiproomujen ja -lauttojen sekä torpedolauttojen ja pienoistorpedoveneiden rakentamismahdollisuuksia oli niin ikään tutkittava. Etenkin pienoissukellusveneet olivat Killisen ja monen muun neuvottelupäiville osallistuneen upseerin mielestä erinomainen väline vihollisen häiritsemiseen saaristossa.³⁴²

Laivanrakennustoimikunta aloittaa toimintansa

Kullervo Killisen esittämät ajatukset laivastovoimien kokoonpanosta ja laivaston neuvottelupäivillä käyty keskustelu loivat perustan elokuussa 1949 toimintansa aloittaneelle laivanrakennustoimikunnan työskentelylle. Merivoimien komentaja nimitti pääosin meriupseereista koostuneen laivanrakennustoimikunnan tekemään valmisteluja puolustusrevision loppumietinnössään esittämää laivanrakennuskomiteaa varten. Toimikunnan tuli laatia esitys 10 000 tonnin laivaston rakentamista varten, ja sen puheenjohtajaksi määrättiin Merivoimien esikunnan merenkulkuosaston päällikkönä toiminut kommodori Hugo Söderholm.³⁴³

Toimikunnan jäsenet oli koottu laivaston operatiiviselta ja laiva-alalta. Sotilasjäsenillä oli kokemusta lähes kaikilta sotien aikana käytössä olleilta taistelualustyypeiltä. Toimikunnan varapuheenjohtaja, komentaja Aimo Saukkonen oli toiminut muun muassa Merivoimien esikunnan operatiivisen toimiston ja Päämajan merivoimatoimiston päällikkönä. Sotakorkeakoulun meritaktiikan opettajana toiminut komentaja Oiva Lennes oli ollut jatkosodan aikana Päämajan merivoimatoimiston päällikkönä ja Kevyen laivasto-osaston päällikkönä. Komentaja Kalervo Kijanen oli pitkän linjan sukellusveneupseeri. Hän oli toiminut sukellusveneen päällikkönä ja laivaston sekä merivoimien operatiivisessa johdossa. Komentajakapteeni Orvo Peuranheimo oli toiminut koko jatkosodan moottoritorpedovenelaivueen ja -osaston päällikkönä. Toimikunnan rannikkokotykistöedustajana toimi everstiluutnantti Norman Simonen ja sihteeriksi määrättiin komentajakapteeni Kullervo Killinen.³⁴⁴

Laivanrakennustoimikunnan mietintö valmistui varsin nopeassa aikataulussa ja se luovutettiin merivoimien komentajalle 31. lokakuuta 1949. Toimikunta käytti työskentelynsä tukena muun muassa aiemmin mainittua Kullervo Killisen diplomityötä, tammikuussa 1949 pidettyjen laivaston neuvottelupäivien keskustelupöytäkirjoja sekä ennen sotia laadittuja laivasto-ohjelmia. Yksi tärkeimmistä tausta-aineistoista muo-

342 Ibid., s. 3–9.

343 KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146 / Op.2 / 1. sal. / 31.10.1949: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietintö 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi sekä Hugo Söderholmin nimikirjaote n:o 23444.

344 KA Kullervo Killisen nimikirjaote n:o 33021; Oiva Lennesen nimikirjaote n:o 38673; Orvo Peuranheimon nimikirjaote n:o 32901; Aimo Saukkosen nimikirjaote n:o 24416 sekä Hugo Söderholmin nimikirjaote n:o 23444.

dostui Ruotsin puolustusrevision ja laivastokomiteoiden laatimista mietinnöistä, olivathan muun muassa Suomen ja Ruotsin rannikkojen olosuhteet melko samankaltaiset.³⁴⁵ Osaltaan juuri siksi lopullinen 10 000 tonnin laivanrakennusohjelma noudatteli Ruotsin tekemiä päätöksiä, tosin pienoiskoossa. Laivasto-ohjelman osittaista kopiointia Ruotsista ei varsinaisesti salailtu, vaan siitä kerrottiin ohjelman valmistumisen yhteydessä julkisuudessa avoimesti.³⁴⁶

Toimikunta piti alusten kokonaismäärän suunnittelun lähtökohtana yleisvoimien kahden taisteluosaston ja kolmen meripiirin alustarvetta. Sisävesilaivuissa käytettävät alustyyppit rajattiin toimikunnan tehtävänannon ulkopuolelle, koska rauhansopimuksen tonnistorajoitusten ei katsottu rajoittavan niiden rakentamista.³⁴⁷

Laivanrakennustoimikunta teki työskentelynsä aikana lähinnä joitain täsmennyksiä Killisen määrittämiin alusten lukumääriin. Toimikunta esitti rakennettavien saattajien lukumäärän kasvattamista kuuteen. Lisäksi saaristotykkevienä haluttiin rakentaa kaksi ja yleisraivaajia kuusi. Muutoksiin päädyttiin siksi, että tällöin ensimmäisen vaiheen alukset muodostaisivat selkeän kokonaisuuden. Yleisvoimat saivat tällöin Ahvenanmaan puolustukseen tarkoitettun taisteluosaston ja Saaristomeren meripiirille rakennettaisiin sodan ajan kokoonpanon runko. Alusten sijoittaminen Saaristomeren alueelle mahdollisti myös Ruotsiin suuntautuvan merenkulun suojaamisen, koska Ahvenanmeren yli tapahtuvassa saattotoiminnassa arvioitiin tarvittavan sekä yleis- että paikallisvoimien aluksia.³⁴⁸

Vaikka laivanrakennustoimikunta käsitteli pääasiallisesti 10 000 tonnin laivaston rakentamista, mietinnössä kuvattiin myös laivanrakennuksen kokonaisohjelma, jonka kokonaislaajuus oli 28 000 tonnia. Kokonaisohjelmaan sisältyivät itäisen Saaristomeren alueelle tarkoitettun yleisvoimien toisen taisteluosaston alukset, mikä olisi nostanut hävittäjien lukumäärän kuuteen ja moottoritorpedoveneiden 24:ään. Lisäksi oli tarkoitus rakentaa kymmenestä sukellusveneestä muodostettava sukellusvenelaivue, jonka toiminta-alueiksi kaavailtiin Selkämerta ja Itämeren pohjoisosia. Siellä laivuetta oli

345 Mietinnön uhka-arviossa merivoimien vastustajaksi arvioitiin tulevassa sodassa Englannin laivasto, jota Ruotsin laivasto mahdollisesti tukisi. Mikäli Ruotsi pysyisi puolueettomana, ei myöskään maihinnousu-uhkan katsottu olevan kovin merkittävä. KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146 / Op.2 / 1. sal. / 31.10.1949: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietintö 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi, s. 27–33 sekä T22110 / Cc1 sal. Merivoimien laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 31.8.1949.

346 Esim. Killinen, K.: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan ehdotus 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi. *Suomi merellä* n:o 22, 4/49, s. 110.

347 KA T22110 / Cc1 sal. Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 16.9.1949.

348 Toimikunnan ensimmäinen esitys sisälsi neljä 1 300 tonnin hävittäjää, neljä 2 000 tonnin saattajaa, kaksi Ruotsinsalmi-luokan miinalaivaa, saaristotykkevienen, kaksitoista 60 tonnin moottoritykkevienettä, kahdeksan panssarivartiovenettä ja kahdeksan yleisraivaajaa. KA T22110 / Cc1 sal. Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 26.–27.9.1949 ja laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 5.10.1949 sekä KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146 / Op.2 / 1. sal. / 31.10.1949: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietintö 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi, s. 38–39, 74–77.

tarkoitus käyttää tiedustelu- ja häirintätehtäviin, kuten Killinen oli diplomityössään kuvannut.³⁴⁹

Kokonaisohjelman toisen tärkeän osan muodostivat meripiireille rakennettavat alukset. Paikallisvoimille oli tarkoitus rakentaa kaiken kaikkiaan 12 saattajaa, joista kahdeksan oli tarkoitus sijoittaa Saaristomeren ja neljä Suomenlahden meripiiriin vahvuuteen. Raivaustoimintaa varten arvioitiin tarvittavan kolme raivaajalaivuetta, joista yksi turvaisi yleisvoimien toimintavapauden muiden kuuluessa Saaristomeren ja Suomenlahden meripiiriin kokoonpanoon. Lisäksi jokaiselle meripiirille oli tarkoitus rakentaa saaristotaisteluita varten kaksi saaristotykkivenettä ja kahdeksan panssarivartiovenettä. Sen sijaan paikallisvoimille rakennettavien pienoissukellusveneiden ja -torpedoveneiden lukumäärä päätettiin ratkaista, kun prototyyppien valmistus oli mahdollista.³⁵⁰

Laivaston komentaja, kommodori Oiva Koivisto piti lokakuussa 1949 valmistunutta laivanrakennustoimikunnan esitystä pääosin onnistuneena. Hän halusi muuttaa alusten rakennusjärjestystä, mikäli rauhansopimuksen rajoitukset kumoutuisivat rakennusohjelman ollessa vielä kesken. Koivisto esittikin 5–6 sukellusveneen rakentamista heti, kun se olisi mahdollista, tarvittaessa jopa muiden alustyyppien kustannuksella.³⁵¹

Suurin osa laivanrakennustoimikunnan mietinnön 10 000 tonnin laivaston rakentamista käsittelevästä aineistosta julkistettiin pian mietinnön valmistumisen jälkeen, vaikka mietintö oli kokonaisuudessaan luokiteltu salaiseksi. Toimikunnan sihteerin, komentajakapteeni Kullervo Killisen kirjoittama laajahko laivasto-ohjelmaa käsitellyt artikkeli julkaistiin *Suomi merellä* -lehdessä joulukuussa 1949. Artikkelin julkaisemiselle oli ainakin kaksi syytä. Merivoimien johto halusi välittää upseeristolleen tiedon valmistuneen laivanrakennusohjelman sisällöstä. Toisaalta artikkelilla pyrittiin vaikuttamaan suuren yleisön, poliitikkojen ja puolustusvoimien johdon mielipiteisiin. Kirjoittelulla haluttiin muokata asenteita laivaston uudishankinnoille myönteiseksi. Toimintamalli valittiin todennäköisesti siksi, että se oli tuottanut jo aiemmin tulosta. Poliittisten päätäjien mielipiteet oli saatu jo kertaalleen käännettyksi lehtikirjoituksin, kun niin sanottu laivastolaki hyväksyttiin vuonna 1927.³⁵²

On todennäköistä, ettei aloite paljon huomiota herättäneen artikkelin kirjoittamiseen ollut Kullervo Killisen itsensä, vaan hän sai ohjeet artikkelin kirjoittamiseen suoraan merivoimien johdolta. Killinen hyväksytti artikkelinsa ennen julkaisua sekä lai-

349 KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146 / Op.2 / 1. sal. / 31.10.1949: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietintö 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi, s. 65–75.

350 Saaristotaistelua varten välttämättömänä alustyyppinä pidettiin neuvostoliittolaistyyppisiä panssarivartiovenettä, jotka varustettaisiin panssarivaunun torneilla. Vaihtoehtoina olivat vanhentuneiden Vickers-vaunujen tai sotasaaliiksi saatujen neuvostoliittolaisvaunujen tornit. Toimikunta päätyi vaihtoehtoista valitsemaan aseistukseksi neuvostovaunujen tornit. Ibid. sekä KA T22110 / Cc1 sal. Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 16.9.1949; Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 9.–10.9.1949; Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 5.10.1949.

351 KA T22109 / F12 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 216 / Op. / 12f / sal. 1. / 24.11.1949: Lausunto merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietinnöstä.

352 Esim. Wihtol, Erik: Suomen laivaston rakentaminen itsenäisyyden alkutaipaleella. Suomen laivastosuunnitelmat ja niiden toteuttaminen 1918–1939. Uusikaupunki 1999, s. 69.



Laivaston ja merivoimien komentajana toimineen Oiva Koiviston ensisijaisena tavoitteena oli heikon alus- ja materiaalitilanteen parantaminen. Koivisto ehti tutustua saattaja Uusimaahan keväällä 1964 juuri ennen komentajakautensa päättymistä.

vaston että merivoimien komentajilla. Kommodori Koivisto poisti artikkelista oman tarkastuksensa yhteydessä kaikki viittaukset laivanrakennusohjelman toisessa vaiheessa rakennettaviin sukellusveneisiin.³⁵³ Oli luonnollista, ettei rauhansopimuksen rajoitusten kanssa ristiriidassa olleista suunnitelmista haluttu päästää tietoja julkisuuteen.

Joulukuussa 1949 ilmestyneen *Suomi merellä* -lehden pääartikkeliksi noussut Killisen kirjoitus alustyyppikuvineen sai aikaan täysin päinvastaisen reaktion kuin oli toivottu. Puolustusvoimien piirissä meriupseerien irtiotto herätti runsaasti huomiota ja kääntyi lopulta merivoimia vastaan. Laivanrakennustoimikunta kokoontui artikkelin aiheuttaman negatiivisen julkisuuden vuoksi seuraavan kerran vasta lokakuussa 1950. Tuolloin päätettiin ryhtyä laatimaan laivanrakennuksen pikaohjelmaa, koska 10 000 tonnin laivanrakennusohjelma ei ollut edennyt merivoimien toivomalla tavalla.³⁵⁴

Lokakuussa 1949 valmistuneessa laivanrakennustoimikunnan mietinnössä kiteytyi meriupseeriston keskuudessa laivaston asemasta ja sen kokoonpanosta 1940-luvun loppupuolen aikana käyty ajatustenvaihto. Vaikka merivoimien palveluksessa olleet up-

353 KA T22110 / Daa1 sal. Päivämätön artikkeli: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan ehdotus 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi sekä Killinen, K.: Ajatuksia 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi. *Suomi merellä*, n:o 22, 4/49, s. 97–129.

354 KA T22110 / Cc1 sal. Laivanrakennustoimikunnan pöytäkirja 9.10.1950.

seerit pitivät meripuolustuksen muuttuneessa sotilaspoliittisessa tilanteessa tärkeimpänä puolustusvoimien kehittämisen osa-alueena, näkemykset eivät muualla puolustusvoimissa olleet samankaltaisia. Esimerkiksi puolustusvoimain komentaja, kenraali Aarne Sihvo piti Suomen puolustuksen kannalta suurimpana ongelmana maan heikkoa ilmapuolustusta. Sen sijaan lännen maihinnousua Sihvo piti epärealistisena uhkana, niin kauan kuin Neuvostoliitto hallitsi Itämeriä.³⁵⁵

Laivanrakennustoimikunnan esitys alusten rakennusaikataulusta ei osoittautunut kovinkaan realistiseksi. Ohjelman toimeenpano suunniteltiin aloitettavan vuonna 1951 ja viimeisten alusten tuli toimikunnan laskelmien mukaan valmistua vuoden 1956 lopussa. Aikataulun toteutuminen oli suunniteltu yhden kortin varaan – valtion odotettiin kohdentavan metalliteollisuuteen työllistämistä, kun sotakorvaustoimitukset saataisiin päätökseen.³⁵⁶ Voidaankin todeta, etteivät hahmotelmat tulevan laivaston alustarpeista ja rakentamiseen tarvittavasta ajasta olleet kovinkaan realistisia, kun otetaan huomioon telakkateollisuuden sotakorvausvelvoitteet ja 1940- ja 1950-luvun taitteessa vallinnut valtion muutoinkin tiukka taloudellinen tilanne.

3.4. SAARISTO-OLOSUHTEIDEN HYÖDYNTÄMISEEN PERUSTUVAN TAKTIIKAN KEHITTÄMINEN KÄYNNISTYY

Jos meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisessä ei ollut jatkosodan aikana selkeää painopistettä, oli 1940-luvun jälkipuoliskon taktiikan ainoana tavoitteena parantaa maihinnousuntorjuntakykyä. Kehitystyön lähtökohta oli jatkosotaan verrattuna täysin toisenlainen. Tuolloin merivoimat oli taistellut yhdessä Saksan laivaston kanssa joko alivoimaista tai tasavahvaa neuvostolaivastoa vastaan, joten taistelut oli käyty pääosin avomerellä ja saariston reuna-alueilla kesän 1944 torjuntataisteluita lukuun ottamatta. Sodan jälkeen esitetyissä virallisissa ja epävirallisissa uhka-arvioissa tilanne oli kääntynyt päällelleen – suomalaiset olivat lähtökohtaisesti alivoimaisia, oli maihinnousuoperaation suorittaja sitten länsi tai itä.

Uudessa tilanteessa ryhdyttiin kehittämään taktiikkaa, joka perustui ennen kaikkea olosuhteiden hyväksikäyttöön. Taistelut päätettiin käydä avomeren sijaan ensisijaisesti saaristossa, jossa ahdas väylästä rajoitti hyökkääjän toimintamahdollisuuksia ja tasoitti siten voimasuhteita. Laivasto- ja rannikkojoukkojen oli mahdollista saavuttaa jopa ajallinen ja paikallinen ylivoima. Toimintaympäristön parempi tuntemus mahdollisti vihollista aktiivisemmän toiminnan ja omien voimien keskittämisen taistelualueille yllättävistäkin suunnista.

Tämän niin sanotun saaristotaistelutaktiikan kehittäminen aloitettiin lähes alkutekijöistä, sillä aiempaa kokemusta tai tietämystä saaristoalueella käytävistä sotatoi-

355 KA T22104 / Hh30. Puolustusvoimain komentajan muistio; T23828 / Fa12 sal. Puolustusvoimain komentajan muistio N:o 7 / sal. / 25.1.1949: Sotilaspoliittisen asemamme arviointi.

356 KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146 / Op.2 / 1. sal. / 31.10.1949: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan mietintö 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi, s. 104–109.

mista ei juurikaan ollut. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, että 1920- ja 1930-luvulla saaristo oli mielletty lähinnä laivaston tukialueeksi, jonka suojaaminen oli ollut rannikkotyökistön tehtävä.³⁵⁷ Väli rauhan aikana laaditussa laivastovoimien käyttösuunnitelmassa hahmoteltiin jo periaatteita, joiden mukaan pienempiä taistelualuksia olisi käytetty väylätorjuntaan saaristossa. Kyseessä oli kuitenkin yleisluontoinen suunnitelma, eikä varsinainen taktinen ohje.³⁵⁸

Viipurinlahden alueella jatkosodan loppuvaiheessa saadut kokemukset maihinnousujen torjunnasta antoivat suuntaviivoja kehitystyölle. Ne otettiin huomioon, kun merivoimien komentajan asettama toimikunta pohti marraskuussa 1946 merivoimien tehtävien toteuttamiseen tähtääviä keinoja. Toimikunta katsoi, että merivoimat kykeni toteuttamaan Lounais-Suomen meri- ja rannikkoalueen puolustamisen sekä pääkaupungin ja tärkeiden merikapeikkojen suojaamisen ainoastaan saaristo-oloja hyväksi käyttäen. Saariston katsottiin tuovan puolustukselle syvyyttä, joustavuutta ja tasoittavan voimasuhteita taisteltaessa muutoin ylivoimaista vihollista vastaan.³⁵⁹

Ongelmana ohjesääntöjen puute

Sotien kokemukset pyrittiin saamaan koulutuksen ja taktiikan kehittämisen perustaksi mahdollisimman nopeasti. Sodanjälkeinen ohjesääntötyö käynnistyi todenteolla tammi-kuussa 1945 Puolustusvoimain pääesikunnan koulutusosaston annettua ohjeet sotilaskirjallisuuden julkaisemisesta. Ohjesääntöjen uusiminen oli tarpeen, sillä esimerkiksi kenttäohjesääntöjä ei ollut ehditty tarkistaa sotien aikana taktiikassa ja sotatekniikassa tapahtuneesta kehityksestä huolimatta.³⁶⁰ Merivoimissa uusien ohjesääntöjen tarve oli maavoimiin verrattuna huomattavasti suurempi. 1920- ja 1930-luvulla sekä sotien aikana julkaistuissa meripuolustuksen ohjesäännöissä ja oppaissa³⁶¹ tarkasteltiin ainoastaan taisteluteknisiä asioita, eikä 1930-luvulla valmistuneessa Kenttäohjesääntö -sarjassa ole käsitelty lainkaan laivaston tai rannikkotyökistön sotatekniikan periaatteita. Sotien jälkeen ei myöskään tietävästi julkaistu erillisiä taktisia ohjeita, joten laivasto- ja rannikkoyoukkojen taktisen, saati operatiivisen tason toiminnalle ei ollut kunnollisia perusteita.

Maihinnousu-uhkan korostuminen vaikutti luonnollisesti vuonna 1945 aloitettuun Kenttäohjesääntöjen kirjoitustyöhön. Pääesikunnan operatiivisen osaston merivoimatoimiston ja Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston päällikön tehtävissä

357 KA R-597 / 10. Majuri Virkin luennot meripuolustuksesta sotateknisellä täydennyskursilla keväällä 1928, s. 10.

358 KA T16320 / 1642 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 3220 / 28 / sal. / 8.11.1940: Laivastovoimien käyttösuunnitelma Hangon tukikohtaa vastaan.

359 KA T22104 / Hh14. Merivoimien komentajan 7.11.46 asettaman toimikunnan lausunto (päivätty 21.11.1946).

360 Tynkkynen 1996, s. 262–263.

361 Tällaisia oppaita olivat muun muassa Merivoimien viestiliikenneohjesääntö (M.V.L.O.) vuodelta 1938, Jalakaväen rannikkotaisteluopas vuodelta 1939, Rannikkoyoukkojen talviopas vuodelta 1942 ja Rannikkotyökistön ampumaohjesääntö (R.T.A.O.) vuodelta 1943.

toimineen everstiluutnantti Johan Kiveliön tehtäväksi tuli uuden Kenttäohjesäännön meri- ja rannikkopuolustusta koskevien lukujen kirjoittaminen. Kiveliö valikoitui kirjoittajaksi todennäköisesti välirauhan ja jatkosodan aikana saadun monipuolisen operatiivisen alan kokemuksen vuoksi.³⁶²

Kiveliö laati kevään 1945 aikana kirjoitusvastuullaan olleet luvut, joihin vasta päättyneen sodan kokemukset heijastuivat. Kiveliö korosti erityisesti rannikkojoukkojen kykyä saaristotaisteluihin sekä laivaston ja ilmavoimien välistä yhteistoimintaa, jolloin hyökkääjälle edullisia voimasuhteita saataisiin tasoitetuksi. Kiveliö painotti myös talviolojen merkitystä vihollisen toiminnalle, koska jäänyt meri muodosti kenttäarmeijalle lähes aina sivustauhkan.³⁶³ Kenttäohjesäännön pääkirjoittajana toiminut eversti Valo Nihtilä piti Kiveliön kirjoittamia lukuja onnistuneina, vaikkakin liian pitkinä. Luvuista lausuntonsa antaneet rannikkotyökistöpseerit, everstit Viljo Valtanen ja Toivo Reponen sekä everstiluutnantti Väinö Karvinen pitivät Kiveliön kirjoittamia lukuja niin ikään liian laajoina ja yksityiskohtaisina. Lausunnon antajien mielestä lukuihin oli sisällytetty asioita, jotka olisivat kuuluneet vain merivoimien omiin ohjesääntöihin.³⁶⁴

Kiveliö laati uuden ja aiempaa tekstiään suppeamman ”Maihinnousuoperaatio ja sen torjuminen” -luvun heinäkuuhun 1947 mennessä. Kenttäohjesääntöä ei julkaistu 1940-luvun aikana Kiveliön vaivannäöstä huolimatta. Suurin osa Kenttäohjesääntöön tarkoitetuista luvuista jouduttiin kirjoittamaan useaan kertaan, koska puolustusvoimien uudelleenorganisointi ja 1950-luvun alussa todenteolla käynnistynyt operatiivinen suunnittelu muuttivat muun muassa johtosuhteiden muodostamisen ja joukkojen käytön periaatteita useaan otteeseen.³⁶⁵

Pääesikunnan ohjauksessa toteutetun Kenttäohjesäännön kirjoitustyön ohella Merivoimien esikunta käynnisti taktisten ja taisteluteknisten ohjesääntöjen laadinnan, koska niille oli selkeä tarve. Tämä oli ilmennyt muun muassa sotakokemusten keräystyön yhteydessä, kun osa rintamajoukoista oli esittänyt rannikkotaktiikan ohjesäännön kirjoittamista. Sodan aikana taktiikkaa ja toimintatapoja oli kehitetty lähinnä alueelli-

362 Kiveliö oli toiminut jatkosodan aikana muun muassa lohkon komentajana Hangon rintamalla ja useamman rannikkoprikaatin esikuntapäällikkönä. Lisäksi Kiveliö oli tutustunut saksalaisten rannikkopuolustuksen järjestelyihin Englannin kanaalin ja Pohjanmeren rannikolla keväällä 1941 Saksaan suuntautuneen opintomatkan aikana. KA Johan Kiveliön nimikirjaote n:o 20760 sekä KA T17651 / 3 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 369 / Yc. 3. / sal. / 5.6.1941: Matkakertomuksia merivoimien upseereiden Saksaan tekemältä matkalta.

363 KA T17382 / 2124. Haminan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 147 / II / 20.4.1945: Lausunto KO:n yleisen osan ohjesääntöluonnoksesta, liitteenä oleva luku ”Rannikon puolustaminen”, s. 9–11.

364 KA T17382 / 2124. Merivoimien esikunnan lähete N:o 2013 / Op.3. / 5.4.1945: KO:n merivoimia koskevan osan tarkistus ja liitteenä olevat lausunnot sekä Haminan rannikkolinnakkeiston lähete N:o 147 / II / 20.4.1945: Lausunto KO:n yleisen osan ohjesääntöluonnoksesta ja liitteenä olevat lausunnot sekä Tynkkynen 1996, s. 308, 334.

365 KA T19466 / F16. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 3110 / Koul. 2 / 25b / 7.7.1947: Uusitun KO:n lukujen jakelu liitteen; T19469 / F77. Merisotakoulun asiakirja N:o 1233 / II / 8d / 28.9.1951: KO II sekä Tynkkynen 1996, s. 309–310.

set olosuhteet huomioon ottaen, eikä etenäkään rannikkojalkaväkijoukkojen toiminnalle ollut yhtenäistä ohjesääntöperustaa.³⁶⁶

Merivoimien esikunta pyysi tammikuussa 1945 Laivaston esikuntaa ja joukko-osastoja laatimaan esitykset kirjoitettavista ohjesäännöistä. Esityksiä tuli varsin runsaasti ja niissä painottuivat joukko-osastojen erilaiset tarpeet sekä välirauhansopimuksessa asetetut velvoitteet. Ainoastaan Merisotakoulu painotti vastauksessaan yleisten taisteluohjesääntöjen merkitystä, koska niiden avulla luotaisiin laivasto- ja rannikkojoukkojen taistelutoiminnan yleiset periaatteet sekä annettaisiin ohjeet yhteistoiminnan järjestelyistä.³⁶⁷

Laivaston ohjesäännöistä kiireellisimpänä pidettiin raivaustaktiikan ohjetta, joka oli tarkoitus kirjoittaa maaliskuuhun 1946 mennessä. Sen pääkirjoittajaksi esitettiin komentaja Eero Huimaa, joka oli perehtynyt miinasodankäyntiin kymmenen vuoden ajan.³⁶⁸ Ohjeen tarpeellisuus oli ilmeinen, olihan merivoimat sitoutunut merialueiden miinanraivaukseen, ja raivaustoimintaan jouduttiin kouluttamaan niin varusmiehiä kuin rannikkotykistön upseereitakin. Muita kirjoitettaviksi esitettyjä ohjeita olivat Moottoritorpedovenetaktiikan ohje, Laivaston ilmatorjuntaohje ja Sukellusveneentorjuntataktiikan ohje, mutta niiden valmistumiselle ei asetettu takarajaa. Ohjeiden kirjoittajiksi nimettiin niin ikään parhaat asiantuntijat. Moottoritorpedovenetaktiikan ohje sisällytettiin jo huhtikuussa 1945 kaikkien torpedoilla varustettujen alusten toimintaa käsittelevään Torpedotaktiikan ohjeeseen. Sen moottoritorpedovene toimintaa käsittelevän osan kirjoittajaksi nimettiin komentajakapteeni Jouko Pirhonen. Sukellusveneidien torpedotoimintaa käsittelevän luvun kirjoitusvastuu annettiin komentajakapteeni Olavi Aittolalle ja torpedolentokoneiden käytön tarkastelu annettiin komentajakapteeni Orvo Peuranheimon tehtäväksi.³⁶⁹

Laivaston ilmatorjuntaohjeen kirjoittajaksi esitettiin komentaja Eino Pukkilaa. Hän oli palvellut jatkosodassa tykistöaluksilla ja muun muassa osasto Väinämöisen päällikkönä. Sukellusveneentorjuntataktiikan ohjeen kirjoittajiksi suunniteltiin komentajakapteeni Veikko Poutiaista ja Eino Siivosta, jotka kumpikin olivat palvelleet sukellusveneillä ensimmäisen upseerin ja päällikön tehtävissä. Lisäksi Poutiainen oli toiminut saattajalaivueen päällikkönä ja Siivonen oli osallistunut Saksassa sukellusveneentorjun-

366 KA T17770 / 4. Rannikkotykistörykmentti 4:n asiakirja N:o 2839 / II / 5.11.1944: Rannikkojoukkojen taktiikasta ja organisaatiosta saatuja kokemuksia, s. 1 sekä Haminan rannikkolinnakkeiston lähete N:o 29 / II / 3 d. sal. / 12.12.1944: Sotakokemukset ja liitteinä oleva kapteeni Lauri Ollilan laatima muistio, s. 4–6.

367 KA T17382 / 2418. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 551 / Op. 3. / 19.1.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen sekä Merisotakoulun asiakirja N:o 321 / I / 5a / 12.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen.

368 Komentaja Eero Huima oli toiminut 1930-luvulla miinakoceman sekä raivaajalaivueen päällikkönä ja jatkosodassa hän oli johtanut muun muassa raivaajalaivuetta sekä -osastoa. Ohjeen apukirjoittajaksi esitettiin komentajakapteeni Savolaista, Suosalmea ja Viinamäkeä. KA T22109 / F5 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 299 / II / sal. / 8.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen; Laivaston esikunnan asiakirja N:o 659 / II / sal. / 27.4.1945: Laivaston ohjesäännöt sekä Kadettiupseerit 1920–2010. Porvoo 2010, s. 205–206.

369 KA T22109 / F5 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 299 / II / sal. / 8.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen ja Laivaston esikunnan asiakirja N:o 659 / II / sal. / 27.4.1945: Laivaston ohjesäännöt.

takursseille. Kumpikin heistä tunsi sukellusveneen päällikön ”ajattelutavan” sekä vedenalaisen valvonnan ja etsinnän periaatteet.³⁷⁰

Yhtenä tärkeimpänä rannikkojoukoille tarkoitettuna ohjeena pidettiin kiinteän rannikkotykistökaluston siirto-ohjesääntöä, jota muun muassa Haminan rannikkolinnakkeisto ja Turun rannikkotykistörykmentti esittivät kirjoitettavaksi. Kummassakin joukko-osastossa oli suoritettu sotien aikana useita kiinteiden pattereiden siirtoja, jolloin myös tykkien siirtoon liittyneet ongelmat olivat käyneet ilmi.³⁷¹ Kiinteiden tykkien siirto-ohjeella pyrittiin oletettavasti parantamaan rannikkotykistön muutoin niin olematonta liikkuvuutta.

Rannikkotykistöjoukko-osastojen esityksissä otettiin huomioon myös taktisten ohjesääntöjen tarve. Haminan rannikkolinnakkeiston ja Merisotakoulun esityksestä käynnistettiin Rannikkojoukkojen taisteluohjesäännön kirjoitus työ toukokuussa 1945, ja se annettiin Merisotakoulun johtajan, eversti Viljo Valtasen vastuulle. Apukirjoittajien joukkoon kuuluivat kaikki 1940-luvun lopun rannikkotaktiikan kehittäjät: everstitilutnantit Johan Kiveliö, Väinö Karvinen, Lauri Sauramo ja Martti Miettinen sekä Merivoimien esikunnan rannikkojoukkotoimiston päällikkönä toiminut majuri Kalle Koski. Ohjesäännössä oli tarkoitus käsitellä muun muassa rannikko- ja saaristotaisteluiden ominaispiirteitä, rannikkojoukkojen kokoonpanoja sekä puolustusjärjestelyjä.³⁷²

Lupaavasta alusta huolimatta ohjesääntö ei kuitenkaan koskaan valmistunut, vaikka Kiveliö ja Sauramo saivat kirjoitusvastuullaan olleet lukunsa valmiiksi kesäkuuhun 1946 mennessä. Vesa Tynkkynen tulkinnan mukaan ohjesäännön kirjoittamista vaikeutti kenttäohjesääntöjen puute ja useiden kirjoittajien vaihtuminen ohjesäännön kirjoitustyön aikana.³⁷³ Pelkästään kenttäohjesääntöjen puuttuminen ei keskeyttänyt kirjoitustyötä, vaan sen aiheutti puolustusvoimissa 1940-luvun lopulla vallinnut vakiintumaton tilanne. Kirjoittajilla ei ollut selkeää kuvaa siitä, mikä tulisi olemaan rannikkojoukkojen rauhan ja sodan ajan vahvuus, ja minkä johtoportaan alaisuuteen rannikkojoukot kuuluisivat. Rannikkotykistöupseereiden johtamalla Merivoimien esikunnalla oli rannikkojoukkojen tarpeellisuudesta täysin toisenlainen näkemys kuin puolustusvoimain komentajalla tai Puolustusvoimain pääesikunnalla. Lopullinen isku Rannikkojoukkojen taisteluohjesäännön valmistumiselle oli rannikkotykistön liittäminen maavoimiin

370 Ibid. sekä Kadettiupseerit 1920–2010, s. 741, 744, 887.

371 KA T17382 / 2418. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 551 / Op. 3. / 19.1.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen; Turun rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 68 / 887 / II / XIV / b. / 5.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen sekä Haminan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 50 / II / 3a / 8.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen.

372 KA T17382 / 2124. Haminan rannikkolinnakkeiston asiakirja N:o 50 / II / 3a / 8.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen; Merisotakoulun asiakirja N:o 321 / I / 5a / 12.2.1945: Sotilaskirjallisuuden julkaiseminen; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2185 / Op.3 / 26.5.1945: R.joukkojen ohjesääntöjen kirjoittaminen; Merisotakoulun asiakirja N:o 1741 / I / 1a / 25.10.1945: Ohjesäännön kirjoitus sekä Tynkkynen 1996, s. 335.

373 Tynkkynen 1996, s. 335–336.

lokakuussa 1952.³⁷⁴ Tuolloin kirjoitustyön aloituksen aikana voimassa olleet perusteet murenivivat lopullisesti, eikä ohjesäännölle ollut enää tarvetta.

Sotakorkeakoulun stipendityöt rannikkotaktiikan viitoittajina

Ohjesääntöjen puute ja niiden kirjoittamisessa ilmenneet vaikeudet vaikeuttivat merkittävästi 1940-luvun lopulla järjestettyjen kapteeni- ja yleisesikuntaupseerikurssien meri- ja rannikkotaktiikan opetusta. Sen vuoksi ensimmäisen sotien jälkeen järjestetyn yleisesikuntaupseerikurssin meri- ja rannikkotaktiikan opetuksessa nojaututtiin pitkälti jatkosodan aikana käytössä olleisiin kokoonpanoihin ja taktisiin periaatteisiin. Tämä heijastui muun muassa vuonna 1946 toimeenpannun Sotakorkeakoulun kesäkenttäharjoituksen perusteisiin, joissa puolustajan joukkoihin kuului jatkosodan asemasotavaiheen rannikkoprikaatin kaltainen 4. Rannikkoprikaati sekä 2. Rannikkodivisioona, jonka taisteluosat puolestaan muistuttivat heinäkuussa 1944 Viipurinlahden puolustus-taisteluita varten perustettua rannikkodivisioonaa.³⁷⁵

Meri- ja rannikkotaktiikan virallisten ohjesääntöjen ja oppaiden puutetta pyrittiin korjaamaan Sotakorkeakoulun stipendirahaston rahoittamalla tutkimustöillä, joista kaksi ensimmäistä laadittiin uuden uhkakuvan mukaisesti rannikon puolustukseen liittyvistä aiheista. Niiden laatimisesta vastasivat Rannikkojoukkojen taisteluohjesääntökirjoitustyöhön osallistuneet everstiluutnantit Väinö Karvinen ja Johan Kiveliö. Karvinen käsitteli työssään rannikkojoukkojen sodanajan kokoonpanoja ja Kiveliö analysoi tutkielmassaan suurmaihinnousun toteutusta sekä rannikon puolustusjärjestelyitä Normandian maihinnoususta saatujen kokemusten valossa. Kumpikin töistä valmistui vuonna 1947, ja Kiveliön tutkielma julkaistiin kirjana seuraavana vuonna.³⁷⁶

Kiveliö käsitteli tutkielmassaan muun muassa suurmaihinnousun suunnittelua, siinä käytettävää maihinnousukalustoa ja maihinnousun suoritusperiaatteita. Tutkielman pääpaino oli kuitenkin rannikon puolustusjärjestelyiden kuvaamisessa, johtosuhteista ja rannikkojoukkojen sotajaotuksesta. Kiveliön näkemyksen mukaan rannikkotykistön toiminta osana maavoimia ja kiinteässä yhteistoiminnassa laivaston kanssa takasi parhaimmat edellytykset maihinnousutorjunnan johtosuhteiden järjestämiseen.³⁷⁷ Kiveliö ei perustellut meri- ja rannikkotykistöupseereiden yleisestä linjasta poikennutta näkemystä tarkemmin. On kuitenkin mahdollista, että Kiveliön mielipide perustui saksalaisten toisen maailmansodan aikaiseen käytäntöön ja olihan hän itse perehtynyt saksalaisten puolustusjärjestelyihin keväällä 1940.

374 Lähteenkorva 2006(a), s. 247.

375 Vrt. KA Pk1084 / 39. SKK:n sota- ja karttarajoitusten alkuperäiskappaleita; kesäkenttäharjoitus 1947 (*passim.*) sekä Kuussaari, Eero, et al.: Torjuntataistelut Kannaksella. *Jatkosodan historia*, osa 5, s. 281–282.

376 KA T17408 / 2633. Merivoimien esikunnan lähete N:o 77 / Op.3. / 14.1.1947: SKK:n stipendityö; Merivoimien esikunnan kirjelmä N:o 595 / 21.4.1947: Julkaisuluvan saaminen sekä Kiveliö, Johan: Maihinnoususotatoimi ja sen torjuminen Normandian maihinnoususta saatujen kokemusten valossa. Maalaiskuntien Liitto ry.:n kirjapaino. Helsinki 1948.

377 Kiveliö 1948, s. 114–115.

Meripuolustuksen johtosuhteiden organisointi herätti luonnollisesti myös toisenlaisia mielipiteitä. Komentaja Kalervo Kijanen esitti *Suomi merellä* -lehteen vuonna 1949 kirjoittamassaan artikkelissa rannikkopuolustuksen organisoimista huomioon ottaen alueelliset erityispiirteet. Kijasen mukaan maavoimajohtoinen rannikkopuolustus oli toimiva Pohjanlahden rannikolla, muttei Suomenlahdella eikä varsinkaan Saaristomerellä, jossa hyökkääjän eteneminen mantereelle oli saaristossa käytävien puolustustaisteluiden vuoksi erittäin epätodennäköistä. Sen vuoksi Kijanen piti parempana järjestelyä, jossa rannikko- ja laivastojoukot toimivat saman johtoportaan alaisuudessa. Esimerkkinä Kijanen käytti meriliikenteen suojaamista Suomenlahdella, jossa Merivoimien esikunnan johdossa toimivat joukot pystyisivät toteuttamaan tehtävänsä sujuvasti, toisin kuin erillisten johtoportaiden alla toimivat laivasto- ja rannikkoujoukot.³⁷⁸

Mielipide-erot johtuivat todennäköisesti siitä, että taistelualuksilla ja laivaston esikuntatehtävissä palvellut komentaja Kijanen³⁷⁹ tarkasteli johtosuhteiden järjestämistä meripuolustuksen kaikkien tehtävien kannalta, kun taas rannikkotykistökoulutettu eversti Kiveliö oli pohtinut stipendityössään johtosuhteiden muodostamista ainoastaan maihinnousuntorjunnan näkökulmasta. Sen vuoksi Kiveliö kannatti maihinnousuntorjunnan johdon antamista hyökkäyksen laajuuden ja torjuntavoimien kokoonpanon mukaan joko rannikkoujoukkojen tai kenttäarmeijan yhtymälle tai sitä ylemmälle johtoportaalalle. Jos rannikkoujoukot muodostaisivat torjuntaoperaation päävoimat, johtovastuu tuli Kiveliön mukaan antaa rannikkoprikaatin tai -divisioonan komentajalle. Mikäli johtovastuussa oli kenttäarmeijan yhtymä, sen esikuntaan tuli asettaa vähintään rannikkoujoukkojen yleisesikuntaupseeri, joka pystyisi toimimaan yhtymän komentajan apuna sotatoimien suunnittelussa ja johtamisessa.³⁸⁰

Varsinainen taistelu käytäisiin puolustusasemassa, johon kuuluisi pääpuolustuslinja, portaittain sijoitetut etupuolustuslinjat ja niiden väliin muodostetut tukikohdat tai useammasta tukikohdasta muodostetut puolustuskeskukset. Taistelua tuli käydä koko puolustusasemassa ja siihen kuuluivat olennaisena osana rannikkoujalkaväen vastahyökkäykset sekä puolustusaseman eteen suunnatut kuluttavat hyökkäykset. Vihollinen tuli Kiveliön mukaan torjua viimeistään pääpuolustuslinjassa, jonka tuli olla taistelun päätyttyä puolustajan hallussa. Jos puolustuslinjaa ei pystyttäisi muodostamaan riittävän syväksi, puuttuva syvyys oli korvattava tykistön määrällä.³⁸¹

Vastahyökkäykseen käytettävien voimien ryhmittämisen Kiveliö päätyi ratkaisemaan olosuhteiden mukaan. Hänen esittämänsä ratkaisu oli yksi niistä vaihtoehdoista, joita sotakokemusten kerästyön yhteydessä oli ehdotettu. Mikäli puolustettavan alueen takamaasto oli peitteistä ja siellä oli riittävästi vastahyökkäyksen mahdollistavia peitteisiä sivuteitä, voitiin reservit ryhmittää keskitetymmin ja kauemmas oletetulta

378 Kijanen, K.: Rannikon puolustuksen järjestelystä ja sen vaikutuksesta eri johtoportaisiin. *Suomi merellä* n:o 20, 2/49, s. 43–46.

379 Kadettiupseerit 1920–2010, s. 350.

380 Kiveliö 1948, s. 129–130.

381 Ibid., s. 99–101, 123.

maihinnousurannalta. Ylijohdon tuli mahdollistaa reservien vastahyökkäys käyttämällä ilmavoimia siirtymisen ja hyökkäyksen suojaamiseen. Sen sijaan avoimessa maastossa reservit oli pakko jakaa pienempiin osiin ja ryhmittää lähelle rantaa.³⁸²

Johan Kiveliön esittämät ajatukset rannikon puolustuksen rakenteesta kuvaavat aikakauden yleisiä näkemyksiä puolustustaistelusta. Niistä voidaan selvästi havaita Kiveliön Sotakorkeakoulussa 1930-luvun puolivälissä saamat opit, joissa painotettiin staattista puolustusryhmitystä ja pääpuolustuslinjan hallussapitoa.³⁸³ Normandian taisteluista tehdyt havainnot sekä kotimaasta saadut sotakokemukset puolsivat niin ikään yhden johtoportaan alaisuuteen keskitettävien joukkojen jäykäntorjua puolustustaistelua. Joukoilla ei tarvinnut olla kykyä taktiseen liikkuvuuteen. Sen sijaan operatiivinen liikkuvuus oli osoittautunut omien sotakokemusten ja maailmalta saatujen havaintojen perusteella elintärkeäksi.

Diplomityöt taktiikan kehittämisen perustana

Karvisen ja Kiveliön kirjoittamien stipenditöiden ohella myös Sotakorkeakoulun merisotaosaston kurssin oppilailla oli merkittävä osuus taktiikan kehittämässä. Valtaosa oppilasupseerien diplomitöistä oli nykytermein ilmaistuna tilaustutkimuksia. Muun muassa sotakokemusten keräystyön yhteydessä rannikkotaktiikan kehittämistarpeita analysoineet majurit Veikko Vuorela ja Lauri Ollila paneutuivat diplomitöissään saaristo-oloissa tarvittavan rannikkotaktiikan kehittämiseen. On kuitenkin havaittavissa, että Karvisen ja Kiveliön muutamaa vuotta aiemmin esittämät näkemykset rannikkojoukkojen käytöstä vaikuttivat tutkielmien sisältöön paikoin jopa dominoivasti.³⁸⁴

Meriupseereiden diplomityöaiheet liittyivät kiinteästi taktiikan kehittämiseen. Komentajakapteeni Orvo Peuranheimo käsitteli omassa tutkielmassaan laivasto- ja lentovoimien yhteistoiminnan järjestelyitä.³⁸⁵ Diplomityöstä oli ilmeisesti tarkoitus muokata myöhemmin ohjesääntö tai ainakin sen osa, olihan Peuranheimo nimetty Torpedotaktiikka-ohjeen torpedokoneita käsittelevän osan kirjoittajaksi jo vuonna 1945. Peuranheimon tutkimusaihe kuvaa hyvin merivoimissa 1940-luvun lopulla vallinnutta käsitystä ilmaelementin tarpeellisuudesta. Se nähtiin toisen maailmansodan sotakokemusten perusteella lähes välttämättömänä osana meripuolustusta, olihan Merivoimat esittänyt vuonna 1946 kokonaisen merilentorykmentin liittämistä merivoimiin.³⁸⁶

382 Ibid., s. 130–132.

383 Lisää 1930-luvun puolustustaistelun periaatteista Tynkkynen 1996, s. 56–58. KA Johan Kiveliön nimikirjate n:o 20760.

384 KA SKK-1/377. Ollila, Lauri: Tulevaisuuden rannikopuolustus, sen organisaatio ja johtaminen, erityisesti reservit Suomen olosuhteissa, 1948 sekä SKK-1/371. Vuorela, Veikko: Pikkuvalltion rannikopuolustustaktiikka erityisesti Suomen saaristo-olosuhteissa, 1948.

385 KA SKK-1/370. Peuranheimo, Orvo: Laivasto- ja lentovoimiemme yhteistoiminta sekä sen aikaansaanti ja järjestely taktillis-teknillisiä yksityiskohtia myöten, 1948.

386 KA T22104 / Hh54. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 872 / Op. 3. / 13.5.1946: Puolustusvoimien uudelleenjärjestely, liite I: Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestelyyn vaikuttavat tekijät.

Merivoimien komentaja, kenraalimajuri Eino Iisakki Järvinen pyrki muokkaamaan puolustusvoimien tulevaa rauhan ajan organisaatiota valmistelleiden henkilöiden mielipiteitä merilentoaseelle myönteiseksi vielä muutama päivä Pariisin rauhansopimuksen allekirjoituksen jälkeen. Puolustusvoimain pääesikuntaan lähettämässään muistiossa Järvinen esitti 40 lentokoneen liittämistä merivoimien kokoonpanoon joko suoraan tai tehtävällä alistamalla, jolloin koneet olisivat kuuluneet orgaanisesti ilmavoimiin. Järvisen esitystä ei käsitelty Pääesikunnassa, koska se ei ollut rauhansopimuksen rajoitusten vuoksi toteuttamiskelpoinen. Ilmavoimat vastusti Järvisen esitystä voimakkaasti komentajansa, kenraalimajuri Frans Helmisen johdolla. Hänen mukaansa pieniä hävittäjävoimia ei kannattanut hajottaa useamman johtoportaan alle, vaan ilmatoiminnalle tuli luoda painopiste koneiden keskitetyllä käytöllä.³⁸⁷

Oppilasupseereiden diplomityöt eivät keskittyneet pelkästään puolustushaarojen ja aselajien yhteistoimintakysymyksiin, vaan myös käyttö- ja toimintaperiaatteiden kehittämiseen. Komentajakapteeni Gösta Fabritius pohti laivaston passiiviseen suojaukseen ja toimintavapauden ylläpitämiseen liittyneitä kokonaisuuksia, ja komentajakapteeni Jouko Pirhonen laati oman tutkielmansa laivastoyksiköiden käytöstä saaristotaisteluissa.³⁸⁸ Pirhosen diplomityön aihe oli vaativa jo pelkästään siksi, että laivastovoimien saaristotaisteluiden toimintaperiaatteet oli käytännössä luotava tyhjästä. Aiempaa ohjesääntöperustaa aiheen käsittelylle ei ollut.

On todennäköistä, että laivastovoimien saaristotaistelutaktiikan kehittäminen annettiin Pirhosen kirjoitettavaksi juuri siksi, että hän oli saanut virkaan nimittämisestä lähtien käytännön kokemuksia lähes kaikilta meripuolustuksen osa-alueilta. Pirhonen oli talvisodan jalkaväkitaistelut kokenut meriupseeri, joka oli palvellut laivaston kaikilla taistelualustyypeillä sukellusveneitä lukuun ottamatta. Lisäksi Jouko Pirhonen oli saanut kokemuksia miinanraivauksesta vuosina 1945–1946, jolloin hän toimi muun muassa 3. Raivaajalaivueen päällikkönä Suomenlahdella. Pirhosen sotavuosien kokemuspohja oli selkeästi monipuolisin muihin merisotaosastolla opiskelleisiin meriupseereihin verrattuna.³⁸⁹

Jouko Pirhosen näkemykset laivastoyksiköiden käytöstä saaristo-olosuhteissa osoittautuivat muiden oppilaiden tekemiä kehittämistutkimuksia pitkäikäisemmiksi, vaikka Pirhonen oli laatinut diplomityönsä nimenomaan suurmai hinnousontorjuntaa ja 1940-luvun loppuvuosien heikkoa valmiudellista ja kalustollista tilannetta silmällä pitäen. Pirhonen painotti saaristo-olojen hyväksikäyttöä, jonka tuli yhdessä henkilöstön

387 KA T24099 / F10. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 323 / Op. / 19.2.1947: Merilentoase ja liitteenä oleva merilentotoimintaa käsittelevä muistio 18.2.1947 sekä Ilmavoimien esikunnan yleisesikuntaosaston asiakirja N:o 2480 / Ye.3 / 23 / 12.3.1947: Merilentoase.

388 KA SKK-1/369. Fabritius, Gösta: Pikkuvaltion laivaston operaatiovapauden passiiviset turvaamistoimenpiteet erityisesti meidän maamme olosuhteet ja taloudellisen kantokyvyn huomioon ottaen, 1948 sekä SKK-1/375. Pirhonen, 1948.

389 vrt. KA Jaakko Auterisen nimikirjaote n:o 55636; Gustaf (Gösta) Fabritiuksen nimikirjaote n:o 30901; Olavi Haikalalan nimikirjaote n:o 46306; Kullervo Killisen nimikirjaote n:o 330121; Orvo Peuranheimon nimikirjaote n:o 32901; Jouko Pirhosen nimikirjaote n:o 49878 sekä Matti Salmisen nimikirjaote n:o 39276.

hyvän koulutustason kanssa tasoittaa ylivoimaisen hyökkääjän ja alivoimaisen puolustajan välisiä voimasuhteita. Olosuhteiden hyväksikäyttö mahdollisti myös voimien keskitetyn käytön sekä aktiivisen ja yllätyksellisen toiminnan saaristoon tunkeutunutta vihollista vastaan.³⁹⁰

Toisaalta Pirhosen diplomityössään esittämät periaatteet olivat ratkaisu jopa aikalaisten surkeaksi luonnehtimaan tilanteeseen. Taistelualuetta laajennettiin avomereltä ja rannikon tuntumasta saaristoon, jossa laivasto pystyisi taistelemaan yhdessä rannikkojoukkojen kanssa huomattavasti tasaväkisemmin. Pirhosen ajatuksia testattiin syksyllä 1948, kun hän vielä Sotakorkeakoulussa oppilaana ollessaan sai tehtäväkseen saaristotaisteluihin liittyvän karttatarjoituksen järjestämisen. Sen yhteydessä merisotaosaston opiskelijat kokeilivat Pirhosen johdolla rannikko- ja laivastojoukkojen toimintaperiaatteita Ahvenanmaan itäreunan saaristossa käytävissä taisteluissa. Harjoituksen lähtökohtana oli tilanne, jossa vihollinen oli vallannut Ahvenanmaan pääsaaren ja oppilasupseerien tuli laatia marras-joulukuussa toteutettaviin sotatoimiin soveltuvat laivastojoukkojen käyttö-, tukeutumis- ja väyläpalvelussuunnitelmat.³⁹¹

Saaristotaisteluperiaatteiden suunnittelua jatkettiin vuonna 1950 alkaneella yleisesikuntaupseerikurssilla. Sotakorkeakoulun merisotalinja 4:n oppilaat suorittivat elokuussa 1950 maastontiedustelun keskiselle Saaristomerelle, jonka yhteydessä selvitettiin muun muassa alusten talvitoiminta- ja naamioimismahdollisuuksia sekä alusten suoja- luolien ja sotilasväylien rakentamisalueita. Lisäksi oppilaat arvioivat laivasto- ja rannikkojoukkojen mahdollisuuksia puolustustaisteluiden käymiseen tilanteessa, jossa vihollinen jatkaisi hyökkäystä Ahvenanmaalta Saaristomeren läpi kohti Manner-Suomea.³⁹² Maastontiedustelua oli edeltänyt keväällä pidetty karttatarjoitusten sarja, jossa keskitettiin Saaristomeren–Ahvenanmaan alueella käytäviin laivasto- ja rannikkojoukkojen saaristotaisteluihin.³⁹³

Saaristotaistelutaktiikka ei jäänyt pelkästään Jouko Pirhosen teoreettiseksi pohdinnaksi tai yksittäisten karttatarjoitusten aiheiksi, vaan se alkoi saada 1940- ja 1950-luvun taitteessa konkreettisempia muotoja. Komentajakapteeni Olavi Haikala pohti laivatykistön käyttöä saaristossa taistelevien joukkojen tukemiseen *Suomi merellä* -lehden toukokuun 1949 numerossa. Haikalan mielestä laivatykistön tulituki oli Ahvenanmaan miehitysjoukoille elintärkeää, mikäli saariryhmä jouduttaisiin ottamaan haltuun taistellen. Sen merkitystä korosti ilmavoimien rajalliset tukemismahdollisuudet sekä se, ettei joukkojen siirtoja ja kohteiden haltuunottoa pystyttäisi tukemaan Ahvenanmaalla kenttätykistöllä. Saaristotaisteluiden tukemiseen tarvittavien tulenjohtoyksiköiden luku-

390 SKK-1/375. Pirhonen 1948, esim. s. 4–7, 15–17, 47–50, 52–54.

391 KA T21369 / Dg125. Komentajakapteeni Jouko Pirhosen 18.10.1948 laatima asiakirja ”Perusteet meritaktiikan karttatarjoitukseen” sekä Jouko Pirhosen 8.11.1948 laatima muistio: Suunnitelma meritaktiikan karttatarjoitukseksi, ”Laivaston toiminta kelirikkovalheessa”.

392 KA T21369 / Db6: Sotakorkeakoulun vuosikertomus v. 1949, s. 9 sekä T22109 / F13 sal. Sotakorkeakoulun lähete N:o 29 / sal. / 19.9.1950: MeSL4/YO:n operatiivisen saaristotiedustelun tulokset.

393 Esim. KA Pk1084 / 32. Meri- ja rannikkotaktiikan karttatarjoitus N:o 2/50, 6.2.1950; Meritaktiikan karttatarjoitus N:o 3/50, 20.3.1950; Rannikko-operaatioiden karttatarjoitus v. 1950, 20.4.1950.

määrien määrittelyssä Haikala päätyi ratkaisuun, jossa yleisvoimien taisteluosastoihin ja mahdollisuuksien mukaan myös meripiirien kokoonpanoihin tuli sijoittaa tulenjohtolin. Se voitiin tarvittaessa lähettää tuettavan joukon esikuntaan johtamaan tykistötulta taisteluosaston komentajan antamien ohjeiden mukaisesti. Lisäksi Haikala esitti maatulenjohtoryhmän kouluttamista jokaiseen maa-ammuntoihin kykenevään laivueeseen.³⁹⁴

Haikalan saaristotaistelun periaatteita konkretisoivien ajatusten lisäksi 1940-luvun lopulla toteutettiin useita erilaisia kenttäkokeita, jotka tähtäsivät alusten taistelukykyyn parantamiseen saaristo-oloissa. Tällaisia olivat muun muassa ammunnat alukselle asennetulta raskaalta kranaatinheittimeltä sekä kevyen heittimen ammunnat maihinnousuhyökkäyksessä moottoriveneestä ja proomusta käsin.³⁹⁵ Laivastoyksiköiden toimintavapauteen kiinnitettiin niin ikään huomiota, kun kulukannalla olleet laivaston alukset aloittivat alusten suojapaikkojen tiedustelun vuoden 1948 aikana.³⁹⁶

Sotakorkeakoulun diplomitöillä käynnistetty meritaktiikan kehitystyö saavutti eräänlaisen lakipisteen 1940- ja 1950-luvun taitteessa kirjoitetun viisisalaisen Laivaston ohjesääntö -sarjan myötä. Ohjesääntösarjaan sisällytettiin omat sotakokemukset, Saksasta jatkosodan aikana saadut opit sekä ulkomailta saadut tiedot toisen maailmansodan merisodankäynnin luonteesta.³⁹⁷ Ohjesäännöt otettiin käyttöön asteittain laivaston komentajan, kommodori Oiva Koiviston väliaikaisesti vahvistamana. Niissä koottiin yhteen 1940-luvun aikana tehty taktiikan ja kokoonpanojen kehitystyö yhtä osa-aluetta, saaristotaisteluita, lukuun ottamatta. Jouko Pirhosen diplomityöstä oli ilmeisesti tarkoitus muokata Laivaston ohjesäännön neljännen osan saaristotaisteluja käsittelevä luku. Jostain syystä ohjesääntöä ei koskaan täydennetty saaristotaisteluperiaatteiden kuvauksella, vaikka sille oli sekä merivoimien johdon että Pirhosen diplomityön arvostelleen komentaja Oiva Lennoksen mukaan ehdoton tarve. Pirhosen tutkielmasta julkaistiin kuitenkin kaksiosainen referaatti *Suomi merellä* -lehdessä vuonna 1950. Pirhonen oli käytännössä tiivistänyt artikkeliin diplomityönsä keskeisimmät osat kuvaten siinä lähinnä saaristotaisteluiden problematiikkaa ja toimintatapoja.³⁹⁸

Laivaston ohjesääntö -sarjan käytettävyyden suurimmaksi ongelmaksi osoittautui lopulta se, että ohjesäännöt laadittiin laivanrakennustoimikunnan vuonna 1949 mietinnössään esittämän kokonaisuohjelman kaltaista laivastoa varten. Ohjesäännöissä käsiteltiinkin pääasiallisesti laivanrakennusohjelmassa kuvattujen yleisvoimien opera-

394 Haikala, O.: Miten laivatykistöä on kehitettävä maa-ammuntojen tehostamiseksi. *Suomi merellä*, n:o 20, 2/49, s. 47–49.

395 KA T22109 / F12 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 154 / Op.2 / 12a / sal. / 5.11.1949: Saaristotaistelu- ja ylimenokaluston kehittäminen.

396 KA T22109 / Dbc1 sal. Laivaston esikunnan käsky N:o 62 / Me / Ic / sal. / 7.5.1949: Tukeutumiskohtien tiedustelu.

397 Ohjesääntöön kirjattiin Saksasta jatkosodan aikana saadut opit lähes sellaisenaan. Esimerkiksi moottoritorpedoveneiden hyökkäystaktiikan ja sukellusveneen torjunnan periaatteet olivat säilyneet Laivaston ohjesäännössä lähes muuttumattomina. KA T22110 / Cc1 sal. Pöytäkirja neuvottelupäivillä laivaston esikunnassa 21.–22.1.1949.

398 Pirhonen, Jouko: Laivaston taistelutoiminnan erikoinen luonne saaristo-olosuhteissamme, osat I ja II. *Suomi merellä*, n:o 23, 1/50, s. 1–12 sekä *Suomi merellä*, n:o 24, 2/50, s. 31–42.

tioiden suunnittelua ja johtamista avomerioloissa. Tähän kuului yhtenä olennaisena osana muun muassa sukellusveneiden toiminta.³⁹⁹ Todennäköisesti juuri siksi ohjesääntösarja jäi lähes kokonaisuudessaan ehdotukseksi, ja puolustusvoimain komenta- ja vahvisti käyttöön otettavaksi ainoastaan kehittelyitä käsitelleen toisen osan.⁴⁰⁰ Ohjesääntösarjan muita osia käytettiin kuitenkin Sotakorkeakoulun opetuksessa ainakin 1950-luvun alkuvuosina, mutta laivastoyksiköiden taktiseen toimintaan ohjesäännöt olivat kelpaamattomia. Ristiriita todellisuuden ja ohjesäännön kuvitteellisen laivaston välillä oli liian suuri. Tehtyä kirjoitustyötä pystyttiin kuitenkin hyödyntämään seuraavien vuosikymmenten aikana. Muun muassa vuonna 1961 käyttöön otettuun Merisulutusohjesääntöön sisällytettiin otteita Laivaston ohjesäännön kolmannen osan Merisulutus-luvusta.⁴⁰¹

Vuonna 1945 aloitetun taisteluteknisten oppaiden kirjoitustyön ei käynyt sen paremmin. Alkuperäisestä, liki kymmenestä kirjoitettavaksi esitetystä oppaasta ei valmistunut yhtään. Ainoat 1940-luvun loppupuolen vahvistetut ohjesäännöt olivat Laivatykistön ampumaohjesääntö meri- ja maa-ammuntoja varten sekä Laivaston etäisyydenmittausohjesääntö.⁴⁰²

3.5. MERIPUOLUSTUKSEN 1940-LUVUN LOPPUPUOLEN KEHITYKSESTÄ

Puolustuslaitoksen 1940-luvun loppupuolen osin sekavasta kehityksestä huolimatta merivoimissa ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina laaditut rauhan ja sodan ajan kokoonpanosuunnitelmat, laivanrakennusohjelma ja taktiikan kehittäminen muodostivat systemaattisen ja selkeän kokonaisuuden, jotka tähtäsivät suurmaihinnousun torjunnassa tarvittavan maihinnousuntorjuntakyvyn hankkimiseen. Maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäminen aloitettiin jatkosodan jälkeen lähes alkutekijöistä sodan kuvassa ja Suomen lähialueiden sotilasstrategisessä tilanteessa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneiden muutosten vuoksi, eikä ennen sotia käytössä olleisiin operatiivisiin suunnitelmiin tai uhka-arvioihin voitu juurikaan tukeutua.

Jotkut tutkijat ovat arvioineet, että kylmän sodan ensimmäisinä vuosikymmeninä operatiivisen suunnittelun lähtökohtana ollut näkemys länsivaltojen hyökkäyksestä olisi laadittu lähinnä YYA-sopimuksen sotilaallisia konsultaatioita silmällä pitäen, eikä sillä ollut sen suurempaa todellisuuspohjaa. Tämä käsitys voidaan kumota 1940-luvun

399 Ks. esim. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1133 / Op. 8d / 22.6.1951: Laivaston ohjesääntö III (LO III). Sotatoimet (ehdotus), s. 4–5, 81–85 sekä Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1100 / Op / 8d / 20.6.1952: Laivaston ohjesääntö IV (LO IV). Sotatoimet (ehdotus), erityisesti s. 48–71. Kopiot painamattomista ohjesäännöistä kirjoittajan hallussa.

400 Laivaston ohjesääntö II, kehittelyt (LO II) 1949. Helsinki 1950.

401 Vrt. Merisulutusohjesääntö (MeriSULO). Mikkeli 1961 sekä Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1133 / Op. 8d / 22.6.1951: Laivaston ohjesääntö III (LO III). Sotatoimet (ehdotus), s. 35–55.

402 Laivatykistön ampumaohjesääntö (LTAO I). Meri- ja maa-ammunta. Helsinki 1949 sekä Laivaston etäisyydenmittausohjesääntö (LEMO). Helsinki 1949.

osalta, koska käytetyn lähdeaineiston perusteella merivoimat valmistautui länsivaltojen suurmaihinnousun torjuntaan järjestelmällisesti koko 1940-luvun loppupuolen ajan. Sotakorkeakoulun oppilaat suorittivat maastontiedusteluja lounais- ja länsirannikolla juuri niillä alueilla, joita pidettiin Puolustusvoimain pääesikunnan vuoden 1945 uhkarviossa uhanalaisina. Lisäksi Sotakorkeakoulun merisotalinjan oppilaiden karttatarjoituksissa valmistauduttiin maihinnousuntorjuntataisteluihin lähinnä Rauman–Porin, Saaristomeren sekä Hankoniemen alueilla, ja taktiikan kehittämisen lähtökohtana oli joukkojen käyttö maihinnousuntorjunnassa.

Yksinomaan länsivaltojen maihinnousu-uhkaan valmistautuminen ei kuvaa aika-laisten tuntemuksia totuudenmukaisesti, koska Neuvostoliiton uhkan arviointi ja käsittely oli sotienjälkeisinä vuosina äärimmäisen vaikeaa. Onkin mahdollista, että karttatarjoitusten yhteydessä pohdittiin myös Neuvostoliiton maihinnousuoperaatioiden toteuttamismahdollisuuksia, sillä neuvostoliittolaisten maihinnousualueet olisivat olleet Suomenlahden ja Saaristomeren alueella täysin samat kuin länsivaltojen maihinnousujoukoilla.

Meripuolustuksen kehittäminen painottui 1940-luvun viimeisinä vuosina laivaston alusten hankinta- ja rakennuspyrkimyksiin. Uudishankinnoille oli selkeä tarve, koska merivoimien iskukykyisimmät alukset koostuivat yli-ikäisistä tykkiveneistä, jatkosodan kokeneesta miinalaiva Ruotsinsalmesta, moottoritykkiveneiksi muutetuista moottoritorpedoveneistä ja liittoutuneiden ylijäämävarastosta ostetuista Purunpää-luokan miinanraivaajista. Laivastolla ei ollut sotien jäljiltä edes riittävästi taisteluvälinemateriaalia laajamittaisen maihinnousuoperaation torjuntaan. Varikoihin oli varastoituna 700 suurta merimiinaa ja 700 matalampiin saaristo- ja rannikkovesiin tarkoitettua merimiinaa. Ne riittivät aikalaisten laskelmien mukaan lähinnä Ahvenanmaan suojaamiseen. Torpedojen osalta tilanne oli vielä synkempi. Sodan päätyttyä merivoimien varastoissa oli lähes 200 torpedoa, mutta huoltojen laiminlyönnin vuoksi pääosa niistä muuttui käyttökelvottomiksi vuosikymmenen vaihteeseen mennessä.⁴⁰³

Rannikkojoukkojen taisteluvälinemateriaalin kannalta tilanne oli hiukan lohdullisempi. Maassa oli sotien jäljiltä paljon käyttökelpoisia aseita, mutta koko meripuolustuksen suunnitelmavalmius oli sekä liikekannallepanon että sotateimien aloittamisen kannalta olematon. Sen vuoksi meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäminen jäi 1940-luvun lopulla lähinnä teoreettisten perusteiden luomiseksi, eikä todellista kykyä sotateimien toteuttamiseen ollut. Materiaalihankintoja ei voitu toteuttaa valtion heikon taloudellisen tilanteen vuoksi, koska kaikki liikenevät varat oli käytettävä muun muassa sotakorvausten maksamiseen ja siirtoväen asuttamiseen. Laivanrakennussuunnitelmien toteuttamisaikataulut eivät myöskään olleet realistisia.

403 KA T17416 / 2754 sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 236 / V / sal. / 22.10.1948: Puolustusrevision vaatimia tietoja liitteineen; T22109 / F12 sal. Torpedoaseen tarkastajan asiakirja N:o 149 / 12 e / sal. / 15.11.1949: Torpedojen hoito sekä torpedoaseen tarkastajan asiakirja N:o 157 / Torpas.tark. / 12e / sal. / 1.12.1949: Torpedoalan vuosikertomus v. 1949.

Saaristo-olojen hyväksikäyttöön perustuvan meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisen alkoi sodan päätyttyä vireästi. Työ oli edelleen kesken vuosikymmenen vaihtuessa eikä esimerkiksi suurempia kokeiluharjoituksia ollut järjestetty. Ongelmallisimmaksi operaatiotaidon ja taktiikan kehittämisessä osoittautui se, että meri- ja rannikkotykistö-upseerit keskittyivät oman alan taktiikan kehittämiseen, mutta operatiivisen tason yhteistoimintakysymyksiä ei juurikaan pohdittu. 1940-luvun lopulla käytössä ollut rauhan ajan hajautettu johtamisrakenne ei yksinkertaisesti mahdollistanut keskitettyä päätöksentekoa tai rannikkotykistöjoukko-osastojen ja laivaston toiminnan koordinointia, koska merivoimien kokoonpano oli muodostettu sodanajan vaatimusten perusteella.

Vastuu sotatoimien johtamisesta oli jouduttu hajauttamaan rannikkoprikaateille sekä Laivaston esikunnalle ja sen alajohtoportaille, koska Merivoimien esikuntaan ei kyetty muodostamaan heikkojen viestiyhteyksien vuoksi sellaista tilannekuva, joka olisi mahdollistanut rannikkoyhtymien ja laivastoyksiköiden operaatioiden johtamisen. Sotavuosina vakiintuneet johtosuhteet ja hajautettuun päätöksentekoon perustunut toimintamalli olivat käytössä 1950-luvun alkupuolelle saakka, koska välirauhansopimuksen määräykset puolustusvoimien kokoonpanosta estivät käytännössä muutosten tekemisen. Lisäksi merivoimissa keskityttiin 1940-luvun lopulla miinanraivausvelvoitteiden täyttämiseen, joten mahdollisuudet laivaston ja rannikkotykistön yhteistoimintakysymysten sekä taktiikan kehittämiseen olivat erittäin rajalliset. Toisaalta puolustushaarakat ylittävien yhteistoimintakysymysten käsittely olisi muutoinkin muodostunut ylitsepääsemättömäksi, koska sodanajan kokoonpanojen ja johtamisrakenteen suunnittelu oli vielä 1940- ja 1950-luvun taitteessa kesken kaikkialla puolustusvoimissa.

Vuonna 1948 tehdyn periaatepäätöksen seurauksena rannikkotykistö päätettiin siirtää osaksi maavoimia ja hyvin alkanut rannikkotaktiikan kehitystyö joutui vaikeuksiin. Merivoimissa laadittu rannikkojoukkojen alustava sodan ajan ryhmitys suunnitelma ja sodan ajan kokoonpanot joutuivat päätöksen seurauksena romukoppaan, koska merivoimien itsenäisesti luomat ja vahvistamattomiksi jääneet suunnitteluperusteet olivat osoittautuneet vääriksi. Sen sijaan 1940-luvulla tehty meritaktiikan kehitystyö osoittautui kestävämmäksi ja periaatteiden jalostamista jatkettiin 1950-luvulla.



Rannikkotykkistön modernisointi käynnistyi 1950-luvun puolivälissä, kun vuosisadan alussa käyttöön otetut Canet-tykit modernisointiin ja linnakkeille ryhdyttiin hankkimaan valvonta- ja tulenjohtotutkia.

4.

NÄKEMYS MAIHINNOUSU-UHKASTA SELKIYTYY

Kylmä sota osoitti kuumenemisen merkkejä, kun Pohjois-Korean joukot ylittivät kesäkuussa 1950 Etelä-Korean vastaisen rajan ja sota Koreoiden välillä syttyi. Hyökkäys oli seurausta Neuvostoliiton Pohjois-Korean johtajaksi nimitetyn Kim Il Sungin yli vuoden kestäneestä painostuksesta. Kun Stalin ja Kim Il Sung keskustelivat Etelä-Korean valtaamisesta ensimmäisen kerran maaliskuussa 1949, operaation toteuttamiselle ei annettu lupaa. Kylmän sodan suhdanteet eivät tuolloin olleet Neuvostoliiton johtaman sosialistisen ryhmittymän puolella. Berliinin saarto ei ollut onnistunut Stalinin toivomalla tavalla, eikä vastamuodostetun Kiinan kansantasavallan asema ollut vielä tarpeeksi vakaa. Pohjois-Korean johtajan valtaussuunnitelmiin ei muutoinkaan suhtauduttu Neuvostoliitossa yksimielisesti, ja Stalinia varoiteltiin Yhdysvaltojen Etelä-Korean hallitukselle antamasta sotilaallisesta tuesta, mikäli sota Koreoiden välillä syttyisi. Stalin kuitenkin arveli Neuvostoliiton ja Kiinan kansantasavallan välillä helmikuussa 1950 solmitun liittosopimuksen ja Neuvostoliiton ydinpelotteen pitävän amerikkalaiset konfliktin ulkopuolella. Sen vuoksi länsimaiden yhtenäinen Pohjois-Korean hyökkäyksen tuomitseva reaktio ja avustusjoukkojen lähettäminen Etelä-Koreaan olivat yllätys Neuvostoliiton johtajalle.⁴⁰⁴

Itä- ja länsiryhmittymän ajautuminen avoimeen yhteenottoon herätti presidentti Paasikiven epäilykset. Paasikivi ja tuolloin pääministerinä toiminut Urho Kekkonen pohtivat kiristynyttä maailmanpoliittista tilannetta useasti kesän aikana. He päätyivät keskusteluissaan arvioon, jonka mukaan Korean sodan heijastevaikutukset saattaisivat ulottua Suomeen saakka. Neuvostoliitto voisi käyttää suurvaltojen välisiä jännitteitä verukkeenaan YYA-sopimuksen mukaisten konsultaatioiden aloittamiseksi Suomen kanssa.⁴⁰⁵

Paasikivi pyrki saamaan Korean sodan sytyttyä kokonaiskuvan Suomen sotilaspoliittisesta asemasta. Hän pyysi sotilaspoliittista neuvonantajansa, kenraali Erik Heinrichsiä laatimaan muistion Suomen asemasta mahdollisessa suurvaltaryhmittymien välisessä sodassa. Heinrichsin arviot noudattelivat hänen vuonna 1945 esittämiä näkemyksiä. Heinrichs piti Suomen joutumista sotaan lähes väistämättömänä, jos sota idän ja lännen välillä syttyisi. Ongelman aiheutti ennen kaikkea Neuvostoliiton Porkkalan tukikohta, joka oli sitonut Suomen osaksi Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelmää. Heinrichsin arvion mukaan Suomen tilanne muuttuisi erityisen tukalaksi, jos Neuvostoliitto aloittaisi maahyökkäyksen Keski-Euroopassa. Silloin länsivallat käyttäisivät Suomen ilmatilaa Luoteis-Neuvostoliittoon suuntautuviin pommituslentoihin. Mikäli ilmatilan

404 Gaddis 2005, s. 41–44, 60, 132; Haslam 2011, s. 111, 120–124, 126–129 sekä Mastny 2006, s. 18.

405 Hanhimäki 1996, s. 90.

käyttöä ei pystyttäisi estämään, vaara Neuvostoliiton esittämille YYA-sopimuksen mukaisille konsultaatioille kasvaisi entisestään.⁴⁰⁶

Alkusyksystä 1950 alkaen presidentti ja pääministeri suhtautuivat kiristyneeseen maailmantilanteeseen muita valtioneuvoston jäseniä levollisemmin. Jussi Hanhimäen mukaan Paasikivi ja Kekkonen olettivat Suomen jäävän mahdollisen suurvaltojen välisen konfliktin ulkopuolelle, mikäli Neuvostoliiton luottamus saataisiin säilytetyksi.⁴⁰⁷ Presidentti ja pääministeri tukeutuivat todennäköisesti omaa arviota tehdessään puolustusvoimain komentajan, kenraali Aarne Sihvon alkusyksystä 1950 toimittamaan raporttiin Suomen puolustusvalmiudesta. Siinä käsiteltiin kotimaan puolustusvalmisteluiden lisäksi Korean sodan mahdollisia heijastevaikutuksia.⁴⁰⁸

Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön, eversti Lauri Sauramon johdolla laadittu tilannearvio poikkosi joiltain osin Heinrichsin melko synkistä arvioista. Sen mukaan Suomen oletettiin ainakin alkuvaiheessa jäävän mahdollisen idän ja lännen välisen konfliktin ulkopuolelle, koska Suomi sijaitsi kaukana silloisista kriisipesäkkeistä, Neuvostoliitolla oli valta-asema Itämerellä ja Ruotsi noudatti tiukasti valitsemaansa puolueettomuuslinjaa. Näennäisesti rauhallisen yleistilanteen arvioitiin voivan muuttua yllättäen. Tällöin puolueettomuuden loukkaukset ja pahimmassa tapauksessa jopa sotatoimet voisivat ulottua Suomen alueelle Lapissa ja Lounais-Suomessa, koska Suomi oli sitoutunut torjumaan alueensa kautta Neuvostoliittoon suuntautuvat hyökkäykset. Jos Suomi ei itse vastaisi alueensa puolustuksesta, Neuvostoliitto hoitaisi turvallisuusintressiensä turvaamisen tavalla tai toisella.⁴⁰⁹

Meripuolustuksen mairinnousuntorjuntakykyä ryhdyttiin kehittämään 1950-luvun ensimmäisellä puoliskolla Korean sodan varjossa. Vuodet 1950–1955 olivat puolustussuunnittelun kannalta merkittävä taitekohta, koska tuolloin Pääesikunnan johdolla laadittiin ensimmäiset sotilaallisen hyökkäyksen torjuntaan tarkoitetut operatiiviset suunnitelmat. Vuosikymmenen puolivälissä käynnistyivät myös ensimmäiset materiaalihankinnat, joiden suunnittelu oli aloitettu vuonna 1951.

Tämän luvun lähdeaineistona on käytetty pääosin Puolustusvoimain pääesikunnan eri osastojen sekä Merivoimien ja Laivaston esikuntien arkistoaineistoa. Operatiivisesta suunnittelusta on kirjoitettu ensisijaisesti alkuperäislähteiden avulla ja Petteri

406 Rentola, Kimmo: Niin kylmää, että poltraa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Keuruu 1997, s. 141; Hanhimäki 1996, s. 92 sekä Jensen-Eriksen, Niklas: Brittisiivien suihkukoneiden aikakauteen. Ison-Britannian vientipolitiikka ja Suomen ilmapuolustuksen kehittäminen 1950-luvulla. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 25. Vaajakoski 2006, s. 307.

407 Hanhimäki 1996, s. 92–93, 95–96.

408 Sihvon Paasikivelle ja Kekkoselle toimittama muistio laadittiin todennäköisesti jo elokuussa, koska Urho Kekkonen arkistosta löytyvän pääministerin muistion laadintakuukaudeksi on merkitty elokuu. Vrt. UKA 21/18. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Op.1 / 10 / henk. / sal. / .8.1950; KA T21645 / 1. N:o 76 / Op.1 / 10 / henk. / sal. / 2.9.1950 sekä Koskimies 2010, s. 170.

409 Asiakirjan toiseksi laatijaksi on merkitty LS eli Lauri Sauramo. Hänet oli määrätty Sotakorkeakoulusta Pääesikuntaan syyskuussa 1949. KA Lauri Sauramon nimikirjaote n:o 24328 sekä UKA 21/18. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Op.1 / 10 / henk. / sal. / .8.1950, s. 2–6.

Joukon, Tapio Koskimiehen sekä Vesa Tynkkysen tutkimuksissaan esittämiin yleiskuvauksiin tukeutuen.

4.1. ENSIMMÄISTEN OPERATIIVISTEN SUUNNITELMIEN LAATIMINEN ALOITETAAN

Puolustusvoimien kyky ja valmius puolustustaisteluiden aloittamiseen oli 1940- ja 1950-luvun vaihteessa melko vaatimaton, koska presidentti Paasikiven maaliskuussa 1948 antamasta valtuutuksesta huolimatta operatiivinen suunnittelu oli liittynyt pelkästään sisäisen suojelun mukaisiin tehtäviin. Pariisin rauhansopimuksessa sallittujen asevoimien tehtävien ja kokoonpanon hahmottelu aloitettiin Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla vasta maaliskuussa 1949.⁴¹⁰

Poikkeusoloihin valmistautumista hidasti osaltaan puolustusvoimien rauhan ajan uudelleenjärjestelystä ja sodan ajan perusyhtymästä käyty kädenvääntö. Se ei ollut päättynyt edes puolustusrevision vuoden 1949 loppumietintöön, koska revision ehdotus oli synnyttänyt useita vastaesityksiä. Puolustusvoimain komentaja, kenraali Aarne Sihvo julkisti oman vaihtoehtoisen suunnitelmansa puolustusvoimien organisoimisesta alkuvuonna 1950. Sihvo esitti muun muassa sodan ajan perusyhtymäksi prikaatia revision parempana pitämän divisioonan tilalle. Lisäksi Sihvo kannatti ilmatorjunta- ja rannikkokotykistön liittämistä maavoimiin sekä laivaston ja lentovoimien komentajien sijoittamista Pääesikuntaan. Johtamisen keskittäminen niin alueellisiin esikuntiin kuin Pääesikuntaan mahdollisti Sihvon mukaan tehokkaamman puolustustaistelun sekä alueellisen puolustuksen periaatteiden toteuttamisen.⁴¹¹

Keskustelu puolustusvoimien rauhan ajan kokoonpanosta päättyi vasta lokakuussa 1952 puolustuslaitoksen yleiskokoonpanosta annettuun asetukseen. Uusi organisaatio otettiin käyttöön jo joulukuussa 1952 ja se oli eräänlainen kompromissi sekä revision että puolustusvoimain komentajan esittämistä organisaatiomalleista. Sihvon ajatus Pääesikunnasta yleisesikuntana ei toteutunut täysin, vaikka ilmatorjunta- ja rannikkokotykistöjoukko-osastot liitettiin maavoimiin. Sen sijaan alus- ja lentoyksiköistä, niiden tukikohdista sekä varikoista muodostetut meri- ja ilmavoimat saivat itsenäiset esikuntansa ja puolustushaarakomentajansa. Puolustushaarat eivät kuitenkaan olleet täysin Pääesikunnasta riippumattomia, koska Pääesikuntaan perustettiin tarkastajien johtamat meri- ja ilmapuolustusosastot meri- ja ilmapuolustuksen yhteisten asiakokonaisuuksien koordinoimista varten.⁴¹²

Ratkaisu perusyhtymäkysymyksessä saavutettiin marraskuussa 1949, kun puolustusvoimien sodanajan määrävahvuustoimikunta päätyi esityksessään prikaateihin perustuvan järjestelyn kannalle. Toimikunnan mukaan prikaatit vastasivat paremmin

410 KA T26965 / F2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 10 / Op.1 / 10 sal. / 3.3.1949: Sa-armeijan ja lkp-suunnitelman tarkastaminen sekä Tynkkynen 1996, s. 294.

411 Visuri 1989, s. 184–186.

412 Ibid. sekä Lähteenkorva 2006(a), s. 247, 249.

vallinneen sodan kuvan vaatimuksia. Sodan ajan puolustusvoimien tuli valmistautua maarintaman taisteluihin, mutta samalla sillä tuli olla kyky maihinnousujen torjuntaan rannikolla ja maahanlaskujen torjuntaan koko maan alueella. Näissä tehtävissä joustavammin organisoidut ja helpommin liikuteltavat prikaatit olivat kankeina pidettyjä divisioonia parempia.⁴¹³

Rannikkojoukkojen sodanajan kokoonpanojen suunnittelu uusille urille

Merivoimissa sodanajan kokoonpanojen ja rannikkojoukkojen alkuryhmitymisen valmistelua jatkettiin vuosien 1949 ja 1950 vaihteessa 1940-luvun lopulla määritettyjen perusteiden mukaisesti. Ne edellyttivät kuitenkin tarkennuksia, koska puolustusrevisiolle vuonna 1946 laadittu selvitys merivoimien rauhan ja sodan ajan järjestelyistä vanheni puolustusrevision jätettyä loppumietintönsä. Sen vuoksi merivoimien komentaja nimitti meripuolustustoimikunnan, jonka tehtävänä oli selvittää meripuolustuksen tehtävät ja laatia niiden täyttämiseen tarvittava kehittämisohjelma. Toisin kuin laivanrakennustoimikunta marraskuussa 1949 työskentelynsä aloittanut meripuolustustoimikunta koostui lähinnä rannikkotykistöupseereista. Toimikunnan puheenjohtajana toimi eversti Pekka Enkainen ja varapuheenjohtajana eversti Niilo Sario. Jäseniksi nimettiin Johan Kiveliö sekä Merivoimien esikunnan taisteluvälineosaston päällikkö, majuri Kosti Vilkuna. Toimikunnan sihteeriksi määrättiin rannikkojoukkojen kokoonpanosta ja johtosuhteista diplomityön laatinut majuri Lauri Ollila. Meriupseereita toimikunnassa edustivat laivanrakennustoimikuntaa johtanut kommodori Hugo Söderholm ja Merivoimien esikunnan laivastotoimistossa palvellut komentajakapteeni Jaakko Auterinen.⁴¹⁴

Toimikunnan työ painottui rannikkojoukkojen materiaalihankinta- ja kokoonpanokysymyksiin, koska marraskuussa 1949 valmistuneessa 10 000 tonnin laivasto-ohjelmassa oli otettu seikkaperäisesti kantaa laivastoa koskeviin kysymyksiin. Merkittävin mietintöön kirjattu rannikkojoukkoja koskenut uudistus liittyi sodan ajan kokoonpanojen muodostamiseen, joiden suunnittelu oli perustunut vuodenvaihteeseen 1949–1950 saakka sotakokemusten perusteella kehitettyihin rannikkoprikaateihin. Meripuolustustoimikunta esitti todennäköisesti puolustusrevision loppumietintöön tukeutuen rannikkojoukkojen sodan ajan yksiköiksi pelkästään kiinteitä pattereita ja moottoroituja patteristoja, joista jälkimmäiset oli tarkoitettu lähinnä länsirannikon puolustusta varten. Rannikkojalkaväyksiköt oli siirretty maavoimiin ja niiden lukumäärää oli vähennetty kuudeksi rannikkopataljoonaksi. Toimikunta esitti myös maihinnousutorjuntaoperaatioiden johtovastuun siirtämistä maavoimille, koska rannikkojoukoilla ei

413 Tynkkyne 1996, s. 299–301 sekä Visuri 1994, s. 99.

414 KA T26965 / F2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 10 / Op.1 / 10 sal. / 3.3.1949: Sa-armeijan ja lkp-suunnitelman tarkastaminen; T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 100 / Op.3 / sal. / 1.6.1950: Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustusohjelmaksi kustannuksineen sekä Kadettiupseerit 1920–2010, s. 670, 1068.

ollut esitettyjen uudistusten jälkeen kykyä maihinnousuntorjuntaoperaatioiden johtamiseen.⁴¹⁵

Toimikunnan esitys kullekin alueelle tarvittavista rannikkotykistöyksiköistä noudatteli pääosin everstiluutnantti Väinö Karvisen vuonna 1948 tekemää esitystä rannikkojoukkojen sodan ajan alkuryhmytyksestä. Karvisen esittämät lukuisat aselajijoukot oli jouduttu korvaamaan tulivoimalla. Meripuolustustoimikunnan mietinnössä tulivoimaa edusti liikkuva tykistö, jota meripuolustustoimikunta esitti hankittavaksi neljän patteriston eli yhteensä 144 raskaan tykin verran.⁴¹⁶

Meripuolustustoimikunta oli ratkaissut Pohjanlahden rannikkopuolustuksen järjestämisen ensisijaisesti moottoroitua tykistöä käyttäen. Päätös oli looginen, koska Pohjanlahden rannikolla ei ollut juurikaan valmiita kantalinnoitettuja asemia. Pohjoisimmat länsirannikolle tarkoitetut kiinteät rannikkotykistöpatterit oli tarkoitus sijoittaa Merenkurkun satamien suojaksi. Raippaluotoon ja Norrskäriin rakennettavien raskaiden pattereiden tuli suojata Vaasan saaristoa tukialueenaan käyttäviä laivastoyksiköitä. Sälgrundiin rakennettavan patterin tehtävänä oli Kristiinankaupungin ja Kaskisten satamien suojaaminen. Sen sijaan Pietarsaaren ja Kokkolan satamia oli tarkoitus puolustaa Öregrundin ja Kallskärin raskailla pattereilla.⁴¹⁷

Ahvenanmaan saariston puolustus perustui niin ikään moottoroitujen patteritojen käyttöön, koska ne olivat siirrettävissä maakuntaa puolustavien jalkaväkijoukkojen tueksi kiinteää tykistöä nopeammin. Kiinteää tykistöä oli tarkoitus siirtää myöhemässä vaiheessa Kökarin, Nyhamnin ja Signilskärin saarille, joille perustettaisiin raskaat patterit. Saaristomerellä puolustus perustui Ahvenanmaasta poiketen kiinteän tykistön käyttöön, ennen kaikkea rikkonaisen saariston vuoksi. Meripuolustustoimikunta esitti raskaista pattereista koostuvan linjan rakentamista Uudenkaupungin edustalta Utöseen, Ahvenanmaan maakuntarajaa ja Kihdin selkää myötäillen.⁴¹⁸ Pattereilla oli tarkoitus suojata laivaston keskeistä tukialuetta, Saaristomeren keskiosia, sekä tukea saaristossa käytäviä taisteluita, mikäli vihollinen yrittäisi edetä Ahvenanmaalta kohti Manner-Suomea.

Suomenlahden suun alueella puolustus perustui kiinteään tykistöön, koska alueella oli runsaasti valmiita patteriasemia. Kevyet patterit oli tarkoitus ryhmittää Bågakäriin ja Jussaröhön turvaamaan Porkkalan vuokra-alueen länsirajaa. Sen sijaan Hankoniemen ja Hiittisten ympäristö muodosti tulivoimaisen puolustuskeskuksen, johon kuuluivat Hästö-Busön, Russarön, Öron järeät sekä Långskärin ja Öron raskaat patterit. Niiden tulta oli tarkoitus vahventaa tarvittaessa moottoroidulla tykistöllä.⁴¹⁹

415 KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 100 / Op.3 / sal. / 1.6.1950: Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustusohjelmaksi kustannuksineen, s. 32–37, 61–68, 70–76, 110.

416 Ibid., s. 84–89 sekä liite 5.

417 Ibid.

418 Ibid., s. 77–79, 84–89.

419 Ibid.

Meripuolustustoimikunta luokitteli Porkkalan vuokra-alueen itäpuolisista alueista Helsingin lähes itsestään selväksi mairinnousukohteeksi, koska satamat sijaitisivat helpokulkuihin meriväylien päässä ja kaupunkia ympäröivät laajat maahanlaskuihin soveltuneet aukeat. Sen vuoksi Helsingin ympäristöön päätettiin keskittää paljon tulivoimaa, ja pääkaupungin tykistöpuolustus käsitti muun muassa Isosaaren, Kuivasaaren ja Rysäkarin järeät sekä Kytön, Katajaluodon ja Pirttisaaren raskaat patterit.⁴²⁰

Toimikunta ei ottanut huomioon kiinteän rannikkotykistön ryhmitystä suunnitellessaan Puolustusvoimain pääesikunnan lausuntoa, jonka se oli antanut Väinö Karvisen vuonna 1948 laatimasta rannikkojoukkojen alkuryhmityksestä. Puolustusvoimain pääesikunta oli pitänyt Karvisen Suomenlahdelle esittämää tykistöryhmitystä liian vahvana, vaikka se oli muodostettu lähinnä kiinteitä raskaita ja kevyitä pattereita käyttäen. Meripuolustustoimikunta päätti kuitenkin esittää Karvisen suunnitelmaa vahvemman puolustuskeskuksen muodostamista Kotkan ja Haminan edustalle.

Meripuolustustoimikunta oli ilmeisesti saanut jo etukäteen tiedon Puolustusvoimain pääesikunnassa samanaikaisesti laaditusta puolustusvoimien sodan ajan kokoonpanosuunnitelmasta, koska toimikunnan esittämä kiinteän rannikkotykistön sodan ajan ryhmitys noudatteli operatiivisen osaston 17. kesäkuuta julkaisemaa suunnitelmaa. Sen mukaan kiinteistä tykistöyksiköistä oli tarkoitus muodostaa Kotkan, Suomenlinnan, Hangon ja Turun rannikkotykistörykmentit sekä Vaasan rannikkopatteristo Perämeren puolustuksen jäädessä erillisen kevyen moottoroidun patteriston vastuulle. Suurimmat eroavuudet liittyivät puolustuksen painopisteen määrittelyyn. Puolustusvoimain pääesikunta noudatti aiempaa linjaansa ja puolustuksella oli selkeä painopiste Porkkalan länsipuoleisilla rannikkoalueilla, Helsingin ja itäisen Suomenlahden rannikkopuolustuksen ollessa huomattavasti heikompi.⁴²¹

Rannikkotykistöjoukko-osastot ja jopa Merivoimien esikunta vaikuttavat olleen tietämättömiä meripuolustustoimikunnan sodan ajan kokoonpanoihin tekemistä muutosesityksistä. Merivoimien esikunnasta lähetettiin rannikkoprikaateihin pohjautunut sodan ajan määrävahvuusesitys Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston hyväksyttäväksi heinäkuussa 1950, yli kuukausi meripuolustustoimikunnan loppumietinnön valmistumisen jälkeen. Merivoimien esikunnan toiminta vaikuttaa varsin oimittuiselta, koska määrävahvuusesityksen hyväksymistä koskeneen saatekirjeen allekirjoitti meripuolustustoimikunnan työskentelyyn osallistunut eversti Johan Kiveliö.⁴²² Mairinnousuntorjuntaan liittyneet sotapelit järjestettiin vuoden 1950 aikana myös vanhoin

420 Ibid., s. 49, 86–87.

421 Pääesikunnan esityksessä laivastovoimien kokoonpano noudatteli 1940-luvun suunnitelmia yleisvoimista sekä Suomenlahden, Saaristomeren ja Pohjanlahden meripiireistä. Rannikkotaisteluihin tarkoitettuihin rannikkopataljoonaa, yhteisvahvuudeltaan 5 100 miestä, oli sijoitettu maavoimien kokoonpanoon. KA T26965 / F3 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 61 / Op. 1 / 10 sal. / 17.6.1950: Sodanajan puolustusvoimat. Asiakirja löydettyä myös Pääesikunnan operatiivisen osaston arkistosta; T26862 / F1 OT – sal.

422 KA T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 69 / Op. 3 / OT / 10 sal. / 15.7.1950: Savahvuuksia.

perustein. Sekä Turun rannikkotykistörykmentin maaliskuun että Kaakkois-Suomen puolustuksesta vastanneen 3. Divisioonan syksyn sotapeleissä tarkasteltiin rannikkoprikaatien puolustumahdollisuuksia ja yhteistoimintajärjestelyitä laivaston ja kenttäarmeijan joukkojen kanssa.⁴²³

Sekä meripuolustustoimikunnan laatima meripuolustusohjelma että Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston suunnitelma jäivät lopulta toteutumatta, koska sodan ajan kokoonpanojen ja johtosuhteiden suunnittelun lähtökohdaksi otettiin syksyn 1950 aikana puolustusvoimain komentajan esittämä organisaatiomalli. Sen perusteella liikkuvan tykistön vahvuudeksi määritettiin neljä kevyttä patteristoa ja rannikkopataljoonien määrä kaksinkertaistettiin lopullisen vahvuuden ollessa kaksitoista. Sen sijaan kiinteän tykistön ryhmyksestä ei päästy vuoden 1950 aikana yhteisymmärrykseen.⁴²⁴

Meripuolustuksen täydennyskokoonten joukot Ahvenanmaan suojana

Ulkoisen uhkan varalle tarkoitettujen operatiivisten suunnitelmien laatiminen aloitettiin Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivinen osaston johdolla tammikuussa 1950, kun operatiivisen suunnittelun kannalta tärkeimmät perusteet oli pääosin vahvistettu. Vaikka 1940-luvulla laadituissa alustavissa kokoonpanosuunnitelmissa oli keskitytty lähinnä sodan ajan enimmäisvahvuuden mukaisten kokoonpanojen hahmotteluun, operatiivisen suunnittelun lähtökohdaksi otettiin kolmeportainen liikekannallepano ja valmiudenkohottamisjärjestelmä. Puolustusvoimien vahvuutta oli tarkoitus nostaa kriisitilanteessa siten, että ensimmäiseksi muodostettaisiin niin sanottu täydennyskokoontenpano (t-kokoontenpano). Se tarkoitti Pariisin rauhansopimuksen salliman enimmäisvahvuuden mukaisia joukkoja, joiden rungon muodostivat kantahenkilökunta sekä kulloinkin palveluksessa oleva varusmiessaapumiserä. Niitä oli tarkoitus täydentää viimeksi koulutetun vuosiluokan ja reservin muiden nuorimpien ikäluokkien asevelvollisilla siten, että puolustusvoimat saavuttaisi rauhansopimuksessa sallitun 41 900 miehen enimmäisvahvuuden.⁴²⁵

Täydennyskokoontenpanoon siirtyminen tarkoitti joukkojen perustamisen ohella myös johtamisvalmiuden tehostamista. Rauhan ajan divisioonista sekä Uudenmaan ja Pohjanmaan sotilaslääneistä oli tarkoitus muodostaa Lounais-Suomen, Uudenmaan, Sisä-Suomen, Pohjanmaan ja Pohjois-Suomen vastualueet, joiden komentajien tuli johtaa alueellaan olevia joukkoja maan sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpi-

423 KA T20983 / D2 sal. Turun rannikkotykistörykmentin esikunnan asiakirja N:o 84 / II / 5 e. / sal. / 11.3.1950: Käsky TRT:n sotapelistä 20.–22.4.50 sekä T26965 / F3 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 106 / Koul 1 / sal. / 25.7.1950 liitteinen. Turun rannikkotykistörykmentin sotapelikäsky on löydettävissä myös Merivoimien esikunnan arkistosta; T23105 / F1 OT – sal.

424 KA T26862 / F1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 85 / Op.1 / OT / 10 sal. / 19.10.1950: Rannikkojoukkojen sa-kokoontenpano ja -määrävahvuudet sekä Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 117 / Op.1 / OT / 10 sal. / 22.12.1950.

425 Koskimies 2010, s. 133–135 sekä Tynkkynen 2006, s. 443.

toon liittyvissä tehtävissä, valtakunnan puolueettomuuden turvaamisessa ja vastuualueelle suuntautuvan hyökkäyksen torjunnassa. Laivasto- ja lentojoukoille ei määritetty varsinaisia vastuualueita, mutta ne vastasivat komentajiensa johdolla lähinnä puolueettomuuden turvaamisesta ja hyökkäysten torjunnasta. Sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito oli niille lähinnä toissijainen tehtävä. Siitä vastasivat ensisijaisesti maavoimien joukot.⁴²⁶

Laivaston osalta t-kokoonpanoon siirtyminen tarkoitti kaikkien rauhansopimuksen sallimien taistelualusten miehittämistä ja kunnostamista. Koska laivaston omat voimavarat eivät olisi riittäneet sille asetettujen tehtävien suorittamiseen, oli t-kokoonpanon siirryttäessä tarkoitus toteuttaa kauppa-alusten pakko-ottoja. Merivartiostojen merikelpoisimmat alukset oli niin ikään tarkoitus liittää laivastovoimien kokoonpanoon. Pienemmistä aluksista, kuten vartiomoottoriveneistä, perustettiin joko itsenäisiä vartioalusyksiköitä tai niillä täydennettiin laivueita, joiden runko oli muodostettu merivoimien aluksista. Merivartiostojen vartiolaivat oli sijoitettu Turun laivastoasemalle perustettavaan 2. Saattajalaivueeseen sekä useiden raivaajalaivueiden emälaivoiksi.⁴²⁷

Yksi laivastovoimien t-kokoonpanon muodostamisen hidaste koski merivartiostojen liittämistä rannikkotyöstön ja laivaston kokoonpanoihin. Merivartioalusten ja henkilöstön siirroista tuli ennalta laaditusta suunnitelmasta huolimatta varsin monimutkainen prosessi. Esimerkiksi Pohjanlahden merivartiostoon rauhan aikana kuuluneen VMV6-aluksen tuli siirtyä Helsinkiin Suomenlahden valvontatehtäviä varten perustettavaan vartioviiriköön, vaikka Pohjanlahdelle perustettava meripiiri tarvitsi myös samanlaisia aluksia. Merivartioasemien kesken jouduttiin myös tekemään henkilöstö- ja alussiirtoja, joten yksiköiden saattaminen toimintavalmiuteen ei ollut toteutettavissa kovinkaan nopeasti, ja osa yksiköistä olisi joka tapauksessa joutunut aloittamaan tehtävien suorittamisen vajaavahvuisena.⁴²⁸

Rannikkotyöstön osalta linnakkeiden t-kokoonpanoon siirtyminen tarkoitti kiinteiden linnakkeiden runkomiehistöjen tai vartio-osastojen vahventamista sekä rauhan ajan merivartioasemien liittämistä rannikkotyöstöjoukko-osastojen kokoonpanoihin. Niiden lisäksi Lounais-Suomen ja Uudenmaan vastuualueet saivat t-kokoonpanoon siirtymisen yhteydessä käyttöönsä uuden joukkotyypin, merijalkaväkipataljoonan, joi-

426 Koskimies 2010, s. 133 sekä Tynkkynen – Jouko 2007, s. 36–39.

427 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 116 / Op.1 / OT / 10 sal. / 11.6.1951: T-vaiheen merivartiosuunnitelma; T26862 / E1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 15 / Op.2 / 11 / sal. / 28.2.1950: Toimintasuunnitelma t-kokoonpanoa varten; RVLE F1–F7 sal. Rajavartiostojen esikunnan käsky N:o 35 / T III / sal. / 21.4.1950: Rajav.E:n käsky merivartiostojen luovutustehtävistä puolustusvoimain täydennyskokoonpanossa sekä F2–6 OT – sal. Rajavartiostojen esikunnan käsky N:o 106 / III / OT / 28d. / sal. / 13.7.1951: Käsky merivartiostojen luovutustehtävistä puolustusvoimain täydennyskokoonpanossa.

428 Ibid.

den perustamisesta vastasivat Turun rannikkotykistörykmentti ja Suomenlinnan rannikkolinnakkeisto.⁴²⁹

Merijalkaväkipataljoonan kokoonpano oli laadittu todennäköisesti Puolustusvoimain pääesikunnassa vuonna 1949 luonnostellun erillisen rannikkojääkäripataljoonan rauhan ajan kokoonpanoa apuna käyttäen. Merijalkaväkipataljoonaan kuului pienen esikunnan lisäksi esikuntajoukkue, pioneeri- ja viestiosastot, kaksi jääkärikomppaniaa sekä kaksi raskasta komppaniaa kokonaisvahvuuden ollessa 575 miestä.⁴³⁰ Poikkeava kokoonpano edellytti poikkeavia perustamisjärjestelyitä. Merijalkaväkipataljoona osoittautui muutoinkin ongelmalliseksi. Vaikka Puolustusvoimain pääesikunnassa pataljoona oli määritelty saaristo- ja rannikkotaisteluissa käytettäväksi iskujoukoksi, pataljoonalta puutui hyökkäyksiin tarvittava iskuvoima ja kuljetuskalusto.⁴³¹

Täydennyskokoonpanoon siirtymiseen liittyi useita johtosuhdemuutoksia, joista merkittävimmät liittyivät meripuolustuksen toimintaan. Suunnitellut muutokset olisivat käytännössä tarkoittaneet Merivoimien esikunnan lakkauttamista, koska sille ei olisi jäänyt joukkoja johdettavaksi. Laivasto oli tarkoitus alistaa puolustusvoimain komentajalle, ja rannikkotykistöjoukko-osastot siirtyivät t-kokoonpanoa muodostettaessa vastuualueiden alaisuuteen. Tällöin myös merivalvonnan johtaminen siirtyi vastuualueiden komentajien tehtäväksi. Vastuualueiden tuli myös osallistua omalta osaltaan meriliikenteen suojaamiseen, eli niiden tuli pystyä toteuttamaan tehtävä, joka oli kuulunut aiemmin pelkästään merivoimille.⁴³²

On todennäköistä, että pääesikuntakeskeistä johtamismallia ajanut kenraali Aarne Sihvo vaikutti merkittävästi t-kokoonpanon johtosuhtejärjestelyiden muotoutumiseen, koska ne olivat Sihvon ajaman keskitetyn johtamismallin mukaisia. T-kokoonpanon johtosuhtejärjestelyt ennakoivat myös tulevia rauhan ajan organisaation muutoksia. Johtosuhteiden muodostamiseen liittynyt logiikka ei kuitenkaan ulottunut suunnitelmien laadintaan, vaan t-kokoonpanoon kuuluneiden joukkojen suunnitelmien laadinta

429 Puolustusvoimain pääesikunta käski tammikuussa 1950 Merijalkaväkipataljoona 1:n ja 2:n perustamisvastuun Laivastolle, mutta jo seuraavana vuonna pataljoonien runkojoukoiksi vaihdettiin Turun rannikkotykistörykmentti ja Suomenlinnan rannikkolinnakkeisto. KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 1 / Op.1 / 11 D sal. / 4.1.1950: Pv.PE:n Op.käsky N:o 1; Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 152 / Op.1 / OT / 11 b / sal. / 17.9.1951: Pv.PE:n Op.käsky N:o 7 sekä T25184 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan käsky N:o 124 / Op.2 / OT / 10 sal. / 6.6.1951: MerivE:n käsky N:o 4. Vastuualueiden rajojen muutokset sekä alistussuhteet.

430 Ainoana poikkeuksena käyttöön otetun merijalkaväkipataljoonan kokoonpanon ja rauhan ajan luonnoskokoonpanon välillä oli se, että jälkimmäiseen kuului ainoastaan yksi raskas komppania. Vrt. KA T22104 / Hh14. Merivoimien esikunnan kirjelmä diarioimaton 20.9.1949: Merivoimien esikunnan muutosehdotus merivoimien organisaatioon sekä Laivaston esikunnan asiakirja N:o 157 / Op / OT / 10d 4 / sal. / 29.9.1951: Merikuljetussuunnitelmien laatiminen, liite 2.

431 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 35 / Op. 2 / 11. sal. / 4.1.1940: Toimintaohje merivoimille.

432 Merivoimien komentaja siirtyi valmiutta kohotettaessa Puolustusvoimain pääesikuntaan rannikkojoukkojen tarkastajaksi, ja torpedo- sekä miina-aseentarkastajat komennettiin Laivaston esikunnan vahvennukseksi. KA T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 31 / Op. 3 / 10 / sal. / 10.2.1950: Merivoimien täydennyskokoonpanoehdotus; T26862 / E1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 15 / Op.2 / 11 / sal. / 28.2.1950: Toimintasuunnitelma t-kokoonpanoa varten; Tynkkynen 2006, s. 441 sekä Tynkkynen – Jouko 2007, s. 36–39.

toteutettiin voimassa olleiden rauhan ajan johtosuhteiden mukaisesti. Vastuu rannikko- ja laivastojoukkojen t-kokoonpanosuunnitelmien laadinnasta annettiin merivoimien komentajalle. Suunnittelua ei siis johtanut komentaja, jonka tehtäviin suunnitelman toimeenpano olisi kuulunut, vaan suunnitelman laadinta oli annettu ulkopuolisen henkilön vastuulle.

Yksi t-kokoonpanoon siirtymiseen liittynyt olennainen tekijä oli merivalvonnan tehostaminen, jotta mahdolliset puolueettomuuden loukkaukset pystyttäisiin havaitsemaan. Merivalvonnan johtosuhteet muodostuivat myös sangen monimutkaisiksi. Meripuolustuksen kannalta sivusuunniksi koetuilla Pohjois-Suomen, Pohjanmaan ja Sisä-Suomen vastuualueilla merivalvonnan järjestelyt pysyivät melko yksinkertaisina. Rannikkotykistöjoukko-osastot miehittivät valmiutta kohotettaessa tärkeimpinä pidetyt linnakkeet ja sivusuuntien linnakkeille asetettiin joko runkomiehitys tai vartio. Rannikkotykistöjoukko-osastojen johdossa olleiden yksiköiden määrä lisääntyi, koska niiden alaisuuteen liitettiin merivartiostojen merivartioasemien henkilöstöstä muodostetut merivartioyksiköt. Järjestelyn etuna oli se, että vastuualueen komentaja pystyi johtamaan alueensa puolueettomuusvalvontaa rauhanaikaisten johtosuhteiden mukaisesti. Poikkeuksen muodostivat Merenkurkun ja Perämeren alueet. Siellä merivartioyksiköt alistettiin suoraan vastuualueiden esikunnille, koska Pohjanlahden pohjoisosissa ei ollut t-kokoonpanossa perustettavia rannikkotykistöjoukkoja.⁴³³

Merivalvonnan johtosuhteiden muodostaminen oli ongelmallisinta Ahvenanmaan ja Saaristomeren alueella, jossa puolueettomuusvalvontaan osallistuivat Lounais-Suomen vastuualueen komentajalle alistettu Ahvenanmaan merivartiosto, Laivaston esikunnan suorassa johdossa ollut Laivastolippue 1⁴³⁴, Saaristomeren meripiirin johdossa olleet alusyksiköt ja Turun Rannikkotykistörykmentti. Monimutkaisen tilanteen ratkaisemiseksi merivoimien komentaja, kenraalimajuri Järvinen esitti puolueettomuusvalvonnan johtovastuun siirtämistä merivoimien komentajalle, kuten lokakuussa 1939 oli menetelty.⁴³⁵ Muutosta ei kuitenkaan tehty ja puolueettomuusvalvonnan koordinaatio ja puolueettomuuden loukkausten estäminen jäivät vastuualueiden komentajien tehtäväksi. Sekavat järjestelyt saatiin ratkaistuksi vuonna 1951, kun Ahvenanmaan merivartioston alistus Lounais-Suomen vastuualueen komentajalle purettiin. Merivartios-

433 Merivartiojoukkueisiin ja -komppanioihin kuului merivartioasemia sekä kauppalaivojen tarkastusasemia, jotka sijaitsivat pääsääntöisesti kauppameriliikenteen käyttämien meriväylien läheisyydessä olleilla merivartioasemilla ja majakkalaivoilla. KA T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 31 / Op. 3 / 10 / sal. / 10.2.1950: Merivoimien täydennyskokoontamiehistö ja RVLE F1–F7 sal. Rajavartiostojen esikunnan käsky N:o 35 / T III / sal. / 21.4.1950: Rajav.E:n käsky merivartiostojen luovutustehtävistä puolustusvoimain täydennyskokoontamiehistössä.

434 Laivastolippue oli vuonna 1949 hyväksytyn määrittelyn mukaisesti yhdellä toimintasuunnalla toimiva laivaston yhtymä, joka koostui 2–6 laivueesta. KA T22109 / F12 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 172 / Op. 2 / 10a / sal. / 30.11.1949: Laivastoyksiköiden nimitykset.

435 KA T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 31 / Op. 3 / 10 / sal. / 10.2.1950: Merivoimien täydennyskokoontamiehistö, liite 1; T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 33 / Op. / 10a / sal. / 22.2.1950: Laivastovoimien käytöstä täydennyskokoontamiehistössä, liite 5; RVLE F2–F6 OT – sal. Rajavartiostojen esikunnan käsky N:o 106 / III / OT / 28d. / sal. / 13.7.1951: Käsky merivartiostojen luovutustehtävistä puolustusvoimain täydennyskokoontamiehistössä.

to ei kuitenkaan jäänyt itsenäiseksi toimijaksi, vaan se siirrettiin Laivastolippue 1:n komentajan johtoon siksi aikaa, kunnes Lounais-Suomen vastuualueen komentajan alaiset miehitysjoukot saapuivat Ahvenanmaalle. Tällöin Ahvenanmaan puolustuksen komentaja otti vastuun kaikkien maakunnan alueella olevien joukkojen johtamisesta.⁴³⁶

Täydennyskokoontamisessa perustettavia joukkoja ei ollut tarkoitus käyttää pelkäämään puolueettomuusvalvontaan, vaan jokaisella vastuualueella oli oma erityistehtävänsä. Pohjois-Suomen vastuualue vastasi Kemin ja Rovaniemen sekä niiden välisten liikenneyhteyksien suojaamisesta, ja valmistautui Ruotsin rajan valvontaan. Pohjanmaan vastuualueen tehtävänä oli Kristiinankaupungin, Kaskisten Vaasan, Uudenkaarlepyyn, Pietarsaaren ja Kokkolan satamien suojaaminen sekä Seinäjoen risteysaseman vartiointi. Vastuualueen tehtävät olivat käytössä oleviin joukkoihin nähden ylimitoitettut, eikä Pohjanmaan vastuualueella ollut kykyä maihinnousujen torjuntaan kaikissa Merenkurkun alueen satamissa. Pohjanmaan vastuualueella oli käytettävissään t-kokoontamisessa vain Jääkäripataljoona 1 ja Turun rannikkotykkörykmentin Vaasan edustalle perustama Sommarön linnake.⁴³⁷

Helsingin sotilasläänin komentajan johtaman Uudenmaan vastuualueen päätehtävänä oli pääkaupungin puolustus sekä Porkkalan vuokra-alueen rajojen ja sinne johtavien liikenneyhteyksien suojaaminen. Nämä tehtävät oli toteutettava Helsingin varuskuntapataljoonan ja Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston joukoin sekä Porvooseen perustettavalla Merijalkaväkkipataljoona 2:lla. Sitä oli tarkoitus käyttää saaristo- ja rannikkotaisteluihin Helsingin lähisaaristossa sekä maahanlaskuntorjuntaan Malmin lentokentän alueella. Käytännössä muutkin vastuualueen joukot sitoutuivat Helsingin alueen puolustamiseen.⁴³⁸ Sisä-Suomen vastuualueen tehtävänä oli Porkkalaan johtavien yhteyksien ja rautatieliikenteen solmukohtien suojaaminen. Loviisan ja valtakunnan rajan välisellä Sisä-Suomen vastuualueen rannikolla tehtävien toteuttaminen tarkoitti valvonnan tehostamista, joka kuului Haminan rannikkolinnakkeiston ja sille alistettujen Ulko-Tammion, Haapasaarten ja Ristisaaren merivartiostasemien tehtäviin.⁴³⁹

Hyökkäyksen torjunnan merkittävimmät tehtävät oli annettu Lounais-Suomen vastuualueelle. Sen tuli valmistautua maihinnousuntorjuntaan kahdessa suunnassa, Ahvenanmaalla ja Hankoniemellä. Lisäksi Lounais-Suomen vastuualueen tuli varmis-

436 Vrt. KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa-) kokoonpanoissa, s. 14.

437 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 1 / Op.1 / 11 D sal. / 4.1.1950: Pv.PE:n Op.käsä N:o 1 sekä Tynkkynen 2006, s. 441.

438 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 1 / Op.1 / 11 D sal. / 4.1.1950: Pv.PE:n Op.käsä N:o 1 sekä T26862 / E1 OT – sal. Helsingin sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 1 / 11 sal. / 27.2.1950: Uudenmaan vastuualueen puolustus suunnitelma.

439 KA T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 31 / Op. 3 / 10 / sal. / 10.2.1950: Merivoimien täydennyskokoontamishetki; RVLE F1–F7 sal. Rajavartiostojen esikunnan käsä N:o 35 / T III / sal. / 21.4.1950: Rajav.E:n käsä merivartiostojen luovutustehtävistä puolustusvoimain täydennyskokoontamisessa sekä Tynkkynen 2006, s. 441.

taa Porkkalan vuokra-alueen läntiset rajat.⁴⁴⁰ Lounais-Suomen vastuualueen esikunnan rungon muodostaneessa 2. Divisioonan esikunnassa tehtävien suorittaminen ratkaistiin pelkästään sotilaalliset näkökohdat huomioon ottaen: esikunta käski Hangon ja Ahvenanmaan puolustuksen niille joukoille, jotka olivat käytettävissä alueiden puolustukseen nopeimmin. Sen vuoksi Hankoniemen puolustus annettiin Tammisaaren Dragsvikiin sijoitetun Jalkaväkirykmentti 4:n ja Turkuun sijoitetun Kenttätukirykmentti 2:n kolmannen patteriston tehtäväksi. Ahvenanmaan miehitysjoukkona oli tarkoitus käyttää Turussa ollutta Jalkaväkirykmentti 6:ta ja Kenttätukirykmentti 2:n Toista patteristoa.⁴⁴¹

Ahvenanmaan miehitysjoukkojen kuljetukset määrättiin laivaston tehtäväksi. Laivaston komentajan johdolla melko nopeasti laadittu miehitysjoukkojen ensimmäinen merikuljetussuunnitelma ei eronnut oikeastaan lainkaan kesäkuussa 1941 laaditusta operaatio Kilpapurjehduksen operaatiosuunnitelmasta. Joukot oli tarkoitus kuljettaa pääasiallisesti Turku–Maarianhamina–Tukholma-reittiä liikennöivillä matkustaja-aluksilla sekä joillain laivaston aluksilla. Varsinkin matkustaja-aluksista suurin osa oli samoja kuin kesän 1941 operaatiossa. Ahvenanmaalle kuljetettavien joukkojen koko oli myös lähes yhtenevä ja laivasto- sekä lentovoimien käyttö kuljetusten suojaamiseen noudatelti kesän 1941 ratkaisuja. Suurin suunnitelmien välillä ollut eroavuus liittyi joukkojen purkusatamiin. Uudessa suunnitelmassa miehitysjoukot oli tarkoitus kuljettaa suoraan Maarianhaminaan, mikäli se vain olisi olosuhteiden puolesta mahdollista. Kesällä 1941 miehitysjoukot olivat nousseet maihin Koillis-Ahvenanmaalla sijaitsevan Färjsundin alueella. Färjsundin käyttömahdollisuuksia ei ollut jätetty täysin huomioon ottamatta, koska sitä oli tarkoitus käyttää Långnäsin ohella miehitysjoukkojen varapurkupaikkana.⁴⁴²

Laivaston ja 2. Divisioonan esikuntien keväällä 1950 laatimia suunnitelmia jouduttiin muuttamaan Pääesikunnan määräyksestä kesäkuussa 1952. Ahvenanmaan miehitysjoukoksi vaihdettiin Dragsvikiin sijoitettu ruotsinkielinen 4. Prikaati⁴⁴³. Laivasto oli valmistautunut muutokseen jo marraskuusta 1951 lähtien, jolloin laadittiin suunnitelma joukkojen kuljettamisesta Hangosta Maarianhaminaan. Pääesikunnan kesäl-

440 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 1 / Op.1 / 11 D sal. / 4.1.1950: Pv.PE:n Op.käskey N:o 1 sekä Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 25 / Op.1 / OT / 11 sal. / 19.6.1950: Pv.PE:n Op.käskey N:o 2. Vastuualueiden, Meri- ja Ilmavoimien siirtyminen t-kokoonpanoon.

441 Ahvenanmaan miehitysjoukon yhteisvahvuus oli 1 800 miestä. Näistä pääosa, 1 200 miestä, kuului Jalkaväkirykmentti 6:n täydennyskokoonypanoon. KA T26862 / E1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 30 / Järj. / 11 sal. / 27.2.1950 sekä Jouko, Petteri: Suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi kylmän sodan ensimmäisinä vuosina. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 63, 2005. Jyväskylä 2006, s. 27. 2. Divisioonan asiakirja on löydettävissä myös 2. Divisioonan arkistosta; T20126 / F3 sal.

442 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 32 / Op.3 / 11 sal. / 4.1.1950: Toimintaohje ilmavoimille; vrt. KA T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 33 / Op. / 10a / sal. / 22.2.1950: Laivastovoimien käytöstä täydennyskokoonypanossa, liite 4 sekä Perus 8565 / 1. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 419 / 53 / sal. / 14.6.1941: Ahvenanmaan miehityssuunnitelma.

443 Jalkaväkiprikaati 4:n nimenä oli vuoteen 1952 saakka Jalkaväkirykmentti 4. Rykmenttien nimet muutettiin vuonna 1952 toteutetun puolustusvoimien rauhan ajan organisaatiomuutoksen yhteydessä. Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet. Toim. Marko Palokangas et al. Jyväskylä 2008, s. 244.

lä 1952 tekemä muutos oli kielipoliittinen, mutta kriisitilanteessa sillä arveltiin olevan Suomen kannalta positiivisia vaikutuksia. Operatiivisen osaston arvion mukaan suomalaisten toteuttama Ahvenanmaan haltuunotto hyväksyttäisiin Ruotsissa todennäköisesti helpommin, mikäli maakunnan haltuunotossa käytettäisiin ruotsinkielisiä joukkoja.⁴⁴⁴

Käytännössä Puolustusvoimain pääesikunnan vaatima muutos tarkoitti merikuljetussuunnitelman uusimisen lisäksi Lounais-Suomen vastuualueen t-kokoonpanosuunnitelman tarkastamista, koska myös Hankoniemen puolustukseen tarkoitettut joukot oli vaihdettava. Keväällä 1953 valmistuneessa suunnitelmassa Hangon puolustus annettiin Turussa olleen 6. Prikaatin, Haminassa perustettavan Jääkäripataljoona 3:n ja kahden erillisen panssarintorjuntatykkikomppanian tehtäväksi.⁴⁴⁵

Täydennyskokoontamiseen siirtymisen yhteydessä perustettavien merijalkaväkipataljoonien käyttösuunnitelmat valmistuivat myös vuoden 1953 kuluessa. Uuden joukkoyksikön käyttö aiheutti operatiivisten suunnitelmien laatijoille runsaasti päänvaivaa, koska pataljoonien käytöstä ja suorituskyvystä ei ollut aiempia kokemuksia. Porvoossa perustettava Merijalkaväkkipataljoona 2 päätettiin luovuttaa syyskuussa 1951 Lounais-Suomen vastuualueen käyttöön heti perustamisensa jälkeen, koska Uudenmaan vastuualueella ei ollut pataljoonalle käyttöä. Tuolloin pataljoona päätettiin ryhmittää maihinnousuntorjuntaan uhanalaisiksi arvioidulle Porin alueelle ja Turussa perustettava Merijalkaväkkipataljoona 1 suunniteltiin kuljetettavan Ahvenanmaan puolustuksen vahvennukeksi Föglöseen varsinaisten miehitysjoukkojen kuljetusten jälkeen. Merijalkaväkkipataljoonien käyttötarkoitusta ei saatu vakiinnutetuksi vuoden 1951 aikana, ja niiden ryhmitysalueita sekä tehtäviä muutettiin vuosittain vuoteen 1953 saakka. Lopulta Merijalkaväkkipataljoona 1 päätettiin siirtää perustamisalueeltaan Turusta Hankoniemelle, jossa se valmistautui maihinnousuntorjuntaan. Sen sijaan Merijalkaväkkipataljoona 2:n tehtäväksi vakiintui Ahvenanmaan miehitysjoukkona toimiminen Föglön ja Kökarin alueilla.⁴⁴⁶ Pataljoonaa oli todennäköisesti tarkoitus käyttää väylätorjuntaan, jotta vihollisen tunkeutuminen sisäsaaristoon saataisiin estetyksi.

Ahvenanmaan miehityskuljetusten toteuttaminen oli vain yksi laivastovoimille määrättyistä tehtävistä, joiden suorittaminen tuli aloittaa t-kokoonpanoon siirtymisen jälkeen. Laivaston esikunnassa tammi–helmikuussa 1950 laaditussa laivaston käyttösuunnitelmassa yleisvoimiin eli Laivastolippue 1:een kuuluneet saattaja-, vartio- ja rai-

444 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Op. 1 / 11b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käskey N:o 8. Valtakunnan puolustaminen, liite 1 sekä Jouko 2006, s. 31.

445 KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 132 / järj. / OT / 11 sal. / 12.5.1953, liitteenä oleva Etelä-Suomen vastuualueen suunnitelma puolueettomuuden suojaamiseksi ja torjunnan suorittamiseksi t-kokoonpanossa.

446 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan käskey N:o 152 / Op.1 / OT / 11 b / sal. / 17.9.1951: Pv.PE:n Op.käskey N:o 7; T25184 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan käskey N:o 124 / Op.2 / OT / 10 sal. / 6.6.1951: MerivE:n käskey N:o 4. Vastuualueiden rajojen muutokset sekä alistussuhteet; T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 234 / järj. / OT / 11 sal. / 26.11.1951 sekä 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 132 / järj. / OT / 11 sal. / 12.5.1953, liitteenä oleva Etelä-Suomen vastuualueen suunnitelma puolueettomuuden suojaamiseksi ja torjunnan suorittamiseksi t-kokoonpanossa.

vaajalaivueet vastasivat puolueettomuusvartiosta Ahvenanmaan ja Saaristomeren länsiosien edustalla. Laivastovoimat vastasivat myös Ahvenanmaan suojaamisesta yllätyshyökkäyksiltä ennen varsinaisten miehitysjoukkojen saapumista.⁴⁴⁷

Tehtävien toteuttamisessa oli omat vaikeutensa, koska vanhojen taistelualusten korjausten arvioitiin kestävän jopa puoli vuotta. Tuolloinkaan kaikkia aluksia ei välttämättä saataisi kunnostetuksi kulkukelpoisiksi, koska muun muassa ulkomailta hankittaville moottoritykkiveneiden polttoainepumpuille ei ollut saatu tuontilupaa. Kaikista ongelmallisin tilanne oli Pohjanlahden ja Suomenlahden meripiireissä, koska ne joutuivat suorittamaan puolueettomuusvalvontaa ja aloittamaan torjuntataistelut pääosin ottoaluksista muodostetuilla ja taisteluarvoltaan heikoilla yksiköillä. Pohjanlahden meripiirin taistelukyky oli selkeästi heikoin, koska sen alusten arvioitiin soveltuvan ainoastaan välttävästi Merenkurkun alueen valvontaan.⁴⁴⁸

Laivastovomien heikon alustilanteen vuoksi ainoa tehokas keino rannikkojen suojaamiseen ja alueloukkausten torjuntaan oli miinoitteiden lasku. Koska Ahvenanmaan aluetta pidettiin selkeästi uhanalaisimpana, miinoitustoiminnan painopiste suunnattiin ensimmäisessä vaiheessa maakuntaa ympäröiville merialueille. Ahvenanmaan ympäristöön suunniteltiin laskettavan t-kokoonpanoon siirtymisen jälkeen kaiken kaikkiaan 1 100 miinaa. Ne oli tarkoitettu käyttäen Maarianhaminaan johtaville syväväylille laskettaviin miinavaarannoksiin ja -sulkuihin.⁴⁴⁹ Maarianhaminaa ei ollut tarkoitettu eristää täysin, sillä Kobbaklantanin väylä oli tarkoitettu jättämään miinoittamatta. Sen sulkemiseksi oli kuitenkin varattu miinoja. Ahvenanmantereen edustalle laskettavien miinoitteiden lisäksi Märketin kapeikko oli tarkoitettu sulkea miinavaarannoksella, mikäli Ruotsi miinoittaisi oman puolensa merikapeikosta. Muutoin miinoitteita oli tarkoitettu laskea ensi vaiheessa ainoastaan Porkkalan vuokra-alueen länsipuolella oleville Lappohjan ja Jussarön meriväylille.⁴⁵⁰

Miinoitustoimintaa oli tarkoitettu jatkaa Ahvenanmaan turvaamisen jälkeen Pohjanlahdella, mikäli alueelle kohdistuisi mairinnousu-uhka. Suurista merimiinoista koostuneet miinavaarannokset oli tarkoitettu laskea Selkämeren suurimpien satamien, Porin, Rauman ja Uudenkaupungin edustoille, mutta Merenkurkun miinoitteisiin va-

447 KA T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 33 / Op. / 10a / sal. / 22.2.1950: Laivastovomien käytöstä täydennyskokoonpanossa, liite 3 sekä T23105 / F1 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 31 / Kom. / Db1 / sal. / 15.2.1950: Laivaston aluskanta.

448 Laivaston esikunnan arvion mukaan tykkiveneiden kunnostus olisi kestänyt yhteensä kuusi kuukautta ja pakko-otettavien aputykkiveneiden taisteluvalmiuteen saattaminen kesti kuukauden. Ibid.

449 Suunnitelmassa käytettiin termiä väyläsulku. Sillä tarkoitettiin väylälle laskettavaa, useasta miinalinjasta muodostettua miinasulkuja, jossa miinojen välinen etäisyys oli vähintään 30 metriä. Sulussa olevien miinojen tiheys oli niin suuri, ettei aluksella ollut yleensä mahdollisuuksia päästä sen läpi varioitumatta. Miinavaarannoksessa miinojen välinen etäisyys oli miinasulkuja suurempi. Upseerin käsikirja, III osa joukkoja varten. Helsinki 1953, s. 398–399.

450 KA T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 33 / Op. / 10a / sal. / 22.2.1950: Laivastovomien käytöstä täydennyskokoonpanossa, liitteenä oleva ”Suunnitelma t-vaiheen suojamiinoituksista ja niiden suorituksista”, päivätty 21.2.1950; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 81 / Op. 2. / OT / 11b / sal. / 23.8.1950: Suunnitelma T-vaiheen miinoituksista ja niiden suorituksista sekä Jouko 2006, s. 28.



Miinoitteilla oli tarkoitus kuluttaa ja hidastaa maahinnousevaa vihollista. 1950-luvulla ongelmaksi muodostuivat miinojen ja niiden laskuun käytettävien alusten vähäinen määrä sekä ylimalkaisiksi jääneet miinoitussuunnitelmat.

rattiin vain pieniä merimiinoja. Niidenkin laskuun arvioitiin kuluvan viikko, sillä Pohjanlahden meripiirin kokoonpanoon kuului ainoastaan kaksi miinavenettä.⁴⁵¹

Miinoitussuunnitelmaa täydennettiin Puolustusvoimain pääesikunnan vaatimuksesta kesällä 1950 Perämerelle laskettavilla miinoitteilla, jotka oli tarkoitettu Pohjois-Suomen vastualueen maajoukkojen merisivustan suojaksi. Oulun edustalle suunniteltujen miinoitteiden laskuun ei kuitenkaan ollut käytettävissä yhtään meripiirin alusta, koska niitä oli pakko käyttää miinoitustoimintaan Merenkurkun alueella. Sen vuoksi Oulun alueelta varattiin kaksi siviiliproomua, joilla miinoitteiden lasku oli mahdollista suorittaa välttävästi. Merivoimien miinoitussuunnitelman toteuttamisen suurimmaksi

451 Ibid.

ongelmaksi muodostui suunnitelmalle asetettujen tavoitteiden ja todellisuuden välinen ristiriita. Varastoissa ei ollut riittävästi kunnossa olevia miinoja, jotta kaikki suunnitellut miinoitteet olisi voitu toteuttaa. Esimerkiksi suurin osa suurista merimiinoista oli huollettava ennen kuin niiden käytöstä olisi ollut todellista hyötyä.⁴⁵²

Vihollisen maihinnousuoperaation suorittamista päätettiin vaikeuttaa alusta alkaen merenkulun turvalaitteita poistamalla.⁴⁵³ Merenkulkua rajoittavat ja ohjaavat toimenpiteet sisällytettiin laivastovoimien suunnitelmiin t-kokoonpanoon siirtymisestä alkaen. Koska väylänhoito ja merenkulun turvalaitteet kuuluivat merenkuluhallituksen vastuulle, laivaston komentaja, kommodori Oiva Koivisto informoi merenkuluhallituksen johtoa aloitetuista operatiivisista valmisteluista jo helmikuussa 1950. Koivisto esitteli tuolloin merenkuluhallituksen pääjohtajalle ja sotilastoimiston päällikölle muun muassa t-kokoonpanossa muodostettavan laivastovoimien organisaation, luotsipiireille suunnitellut tehtävät ja Laivaston esikunnan suunnitelman suljettavista väylistä sekä poistettavista ja naamioitavista merenkulun turvalaitteista.⁴⁵⁴

Koiviston päätös sotilaallisten valmisteluiden avaamisesta siviiliviranomaiselle oli täysin poikkeuksellinen. Operatiiviset valmistelut pyrittiin pitämään täysin salassa, koska puolustusvoimain komentaja, kenraali Arne Sihvo ei ollut saanut tasavallan presidentiltä lupaa operatiivisten valmisteluiden ulottamiseksi siviiliviranomaisten toimialoille.⁴⁵⁵ On todennäköistä, että Koivisto toimi merenkuluhallituksen osalta täysin oma-aloitteisesti, koska sen asema kauppamerenkulun ohjaamisessa ja laivastovoimien puolustusvalmisteluissa oli keskeinen. Koiviston päätöstä selittää se, että useat silloisista merenkuluhallituksen johtohenkilöistä oli entisiä aktiiviupseereita. Pääjohtajana toimi sotavuosina laivaston komentajan tehtäviä hoitanut kontra-amiraali Eero Rahola ja merenkuluhallituksen sotilastoimistoa johti komentajakapteeni (evp.) Lars Nordman.⁴⁵⁶

Valmiuden kohottamisen yhteydessä lisääntyvä laivastovoimien ja merenkuluhallituksen sekä vastuualueiden välisen yhteistoiminnan käytännön järjestelyt päätettiin

452 Täydennyksessä suunnitelmassa merimiinoituksiin suunniteltiin käytettävän kaiken kaikkiaan 1 663 miinaa. KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 25 / Op.1 / OT / 11 sal. / 19.6.1951: PvPE:n Op. käsky 2. Vastuualueiden, meri- ja ilmavoimien siirtyminen T-kokoonpanoon; T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 66 / Op.2 / OT / 10a / 4b / sal. / 2.8.1950: T-vaiheen miinoitus- ja väyläsuunnitelma; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 81 / Op. 2. / OT / 11b / sal. / 23.8.1950: Suunnitelma t-vaiheen miinoituksista ja niiden suorituksista sekä T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 104 / Op. / OT / 10c / sal. / 3.8.1951: Sotavarustuksen luokittelu.

453 Esim. KA T22109 / Daa1 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 239 / Op. Sal. / 9.11.1948: Hävitystiedustelu.

454 KA T22109 / F13 sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 29 / Op. / 10a / sal. / 9.2.1950: Muistio neuvottelusta MKH:ssa 3.2.50 liitteineen. Muistio on löydettävissä myös Merivoimien esikunnan arkistosta; T23105 / F1 OT – sal.

455 Vrt. *ibid.*; KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan käsky N:o 1 / Op. 1 / 11d sal. / 4.1.1950: PvPE:n Op.käsky N:o 1; Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 35 / Op. 2 / 11 sal. / 4.1.1950: Toimintaohje merivoimille sekä Puolustusvoimain pääesikunnan muistio N:o 13 / Op. 1 / OT / 11a / sal. / 13.2.1952: Valtakunnan puolustusvalmius vuoden 1952 alussa.

456 Kadettiupseerit 1920–2010, s. 645 sekä Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat. Toim. Rauno Lipponen. Porvoo 1997, s. 322–323.

ratkaista yhteysupseereiden avulla. Kauppamerenkulun suojaamisesta ja alueellisista sotatoimista vastanneiden meripiirien oli asetettava yhteysupseerit toiminta-alueellaan sijainneisiin vastuualueiden esikuntiin ja luotsipiireihin. Saaristomeren meripiirin osalta ratkaisu oli selkeä, sillä sen toiminta-alueen rajat yhtyivät Lounais-Suomen vastuualueen sekä Ahvenanmaan, Hangon ja Turun luotsipiirien rajoihin. Suomenlahden meripiiri joutui asettamaan yhteysupseerit Sisä-Suomen ja Uudenmaan vastuualueiden esikuntiin sekä Loviisan luotsipiiriin. Pohjanlahden meripiirin oli asetettava yhteysupseerit laajan toiminta-alueen vuoksi neljään paikkaan: Pohjois-Suomen ja Pohjanmaan vastuualueiden esikuntiin sekä Vaasan ja Oulun luotsipiireihin.⁴⁵⁷ Tämän tarkemmin yhteistoimintavalmisteluita ei tehty, joten yhteistoimintajärjestelyt ja operaatiosuunnitelmien yhteensovittaminen olisi voitu tehdä vasta valmiudenkohottamisen jälkeen.

Operatiivisen suunnittelun aloittaminen ja t-kokoonpanon mukaisten joukkojen käyttösunnitelmien laadinta merkitsi merivoimien osalta asteittaista paluuta vallinneeseen todellisuuteen. Ennen Puolustusvoimain pääesikunnan tammikuussa 1950 jakamia suunnitteluperusteita merivoimien suunnitelmat sodan ajan joukkojen käyttöä olivat perustuneet puolustushaaran omiin toiveisiin ja sisäiseen määrittelytyöhön. Tämä oli sinänsä ymmärrettävää, koska muitakaan perusteita sodan ajan valmisteluille ei ollut.

Vastuualueiden ja laivastovoimien t-kokoonpanon mukaiset tehtävät liittyvät selkeästi kesällä 1945 laaditun uhka-arvion kaltaisen maihinnousuoperaation torjuntaan, vaikka Puolustusvoimain pääesikunta ei kuvannut alajohtoportailleen, millaiseen uhkaan niiden tuli varautua. T-kokoonpanon mukaisten suunnitelmien laatiminen paljasti silloisen heikon valmiudellisen tilanteen. Edes Pariisin rauhansopimuksen salliman tynkäarmeijan saattaminen taisteluvalmiuteen ei käynyt käden käänteessä. Ongelmat olivat sitä suurempia, mitä teknisemmästä aselajista tai puolustushaarasta oli kyse.

Laivaston sekä divisioonien ja sotilasläänien esikunnissa tehdyt t-kokoonpanosuunnitelmien ensimmäiset versiot jäivät nopean suunnitteluvaiheen vuoksi melko yleisluonteisiksi. Suunnitelmien laadintaa vaikeutti osaltaan puolustusvoimien johtosuhteissa ja organisaatiossa tehdyt muutokset. Suunnitelmia voitiin tarkentaa, kun operatiiviset valmistelut etenivät Pariisin rauhansopimuksessa sallittua asevoimien vahvuutta suurempiin joukkokokonaisuuksiin.

457 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 1 / Op.1 / 11 D sal. / 4.1.1950: Pv.PE:n Op.käsky N:o 1; Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 35 / Op.2 / 11 sal. / 4.1.1950: Toimintaohje merivoimille; T26862 / E1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 15 / Op.2 / 11 / sal/ 28.2.1950: Toimintasuunnitelma t-kokoonpanoa varten; T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 31 / Op. 3 / 10 / sal. / 10.2.1950: Merivoimien täydennyskokoonpanoehdotus; sekä T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 33 / Op. / 10a / sal. / 22.2.1950: Laivastovoimien käytöstä täydennyskokoonpanossa.

4.2. SUUNNITELMAT VALTAKUNNAN PUOLUSTAMISEKSI VALMISTUVAT

Laivasto- ja rannikkojoukot suojakoonpanossa torjuntavalmiuteen

Meri- ja ilmavoimien sekä divisioonien ja sotilasläänien esikuntien ryhdyttyä laatimaan t-kokoonpanon mukaisia joukkojen käyttösuunnitelmia alkuvuodesta 1950 Puolustusvoimain pääesikunnassa aloitettiin suojakokoonpanon (su-kokoonpano) ja täyden sodan ajan kokoonpanon (tsa-kokoonpano) viimeistely.⁴⁵⁸ Puolustusvoimain komentaja informoi tasavallan presidenttiä ja pääministeriä liikekannallepanovalmisteluiden laajentamisen tarpeesta alkusyksystä 1950 lähettämässään puolustusvalmisteluita ja Korean sotaan käsittelevässä muistiossa. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla laaditussa muistiossa todettiin, ettei Pariisin rauhansopimuksen sallima t-kokoonpano ollut riittävän vahva edes rannikkojen suojeluun tai ilmapalvonta- ja -torjuntatehtäviin. Sihvo toivoikin liikekannallepanotöiden laajentamista jo pelkästään siksi, että puolustusvoimat voisi täyttää YYA-sopimusvelvoitteet. Puolueettomuuden loukkausten ja häirintähyökkäysten torjunta olisi mahdollista vain t-kokoonpanoa suuremmilla joukoilla, koska kriisitilanteessa jouduttaisiin muutoin turvautumaan Neuvostoliiton apuun.⁴⁵⁹

Presidentti Paasikivi ei ilmeisesti kieltänyt suoranaisesti liikekannallepanovalmisteluiden laajentamista, koska Puolustusvoimain pääesikunnassa jatkettiin rauhansopimuksen salliman enimmäisvahvuuden ylittävien su- ja tsa-kokoonpanojen valmistelua koko syksyn ajan. Kenraali Sihvon joulukuussa 1950 hyväksymän su-kokoonpanon lopulliseksi vahvuudeksi tuli 320 000 sotilasta, josta laivaston ja rannikkojoukkojen su-joukkojen vahvuus oli 38 000. Se oli käytännössä myös niiden täysi sodan ajan vahvuus, koska ilma- ja meripuolustuksen joukot oli päätetty saattaa täyteen vahvuuteen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jotta puolueettomuusvalvonnan toteuttamiseen olisi todellisia mahdollisuuksia. Sen sijaan maavoimien joukoista jäi kolmasosa vielä perustamatta, vaikka kenttäarmeijan ytimen muodosti su-kokoonpanossa kolme armeijakunnan esikuntaa, 15 jalkaväkiprikaatia ja yksi panssariprikaati. Tsa-kokoonpanoon siirryttäessä maavoimien vahvuus kasvoi vielä seitsemällä armeijakunnan esikunnalla, 12 jalkaväkiprikaatilla, panssariprikaatilla ja kolmella rajaprikaatilla kokonaisvahvuuden ollessa 428 400 miestä. Ne muodostivat valtaosan koko puolustusvoimien tsa-vahvuudesta, joka oli noin 480 000 sotilasta.⁴⁶⁰

Puolustushaarojen ja vastuualueiden rauhanaikaiset runkoesikunnat ryhtyivät laatimaan su- ja tsa-kokoonpanojen mukaisia joukkojen ryhmitys- ja käyttösuunnitelmia alkuvuonna 1951. Rannikkojoukkojen su-kokoonpano käsitti seitsemän rannikkotykkis-törykmenttiä, Loviisan ja Pellingin puolustukseen tarkoitettua erillisen rannikkotykkis-

458 Koskimies 2010, s. 135 sekä Tynkkynen 2006, s. 443–444.

459 UKA 21/18. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Op.1 / 10 / henk. / sal. / .8.1950.

460 KA T26842 / Bb2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston taulukko 22.12.1950: Sodan ajan puolustusvoimat; Koskimies 2010, s. 135 sekä Tynkkynen 2006, s. 443–444.

töpatteriston, neljä moottoroitua kevyttä rannikkotykistöpatteristoa, kymmenen rannikon valvonnasta vastaavaa merivartiokomppaniaa ja 12 rantatorjuntaan tarkoitettua rannikkopataljoonaa. Laivastovoimien su-kokoonpanoon kuului muun muassa neljä saattaja- ja miinalaivuetta, kaksi moottoritykkivenelaivuetta, vartio- ja vartiovenelaivuet sekä 11 raivaajalaivuetta.⁴⁶¹

Ensimmäiset esitykset rannikkojoukkojen ryhmityksestä ja joukkojen käytöstä laadittiin Merivoimien esikunnassa. Pikaisesti laadittu ja tammikuussa 1951 valmistunut esitys kiinteän rannikkotykistön ryhmityksestä noudatteli puoli vuotta aiemmin valmistunutta meripuolustustoimikunnan ryhmitysuunnitelmaa.⁴⁶² Merivoimien esitykseen suhtauduttiin Puolustusvoimain pääesikunnassa tälläkin kertaa kielteisesti. Syy oli sama kuin aiemmilla kerroilla: Porkkalan vuokra-alueen itäpuolisen rannikon tykistöpuolustus oli liian vahva, eikä lounais- ja länsirannikon puolustuksella ollut selkeää painopistettä.⁴⁶³ Merivoimien esikunnassa tehtiin varsin nopeasti uusi esitys kiinteän tykistön sodan ajan ryhmityksestä, jossa otettiin huomioon Puolustusvoimain pääesikunnan näkökannat. Kiinteiden pattereiden sijoittelua muutettiin puolustusvoimain komentajan huhtikuussa 1951 hyväksymään sodan ajan ryhmitykseen siten, että Helsingin ja Kotkan edustalle suunnitellut järeät patterit siirrettiin Lounais-Suomeen ja Pohjanlahdelle, jolloin painopiste siirtyi selkeästi Saaristomeren ja Selkämeren alueille.⁴⁶⁴

Maakuntarajaa ja Kihdinselkää mukaillutta tykistölinjaa vahvennettiin Puolustusvoimain pääesikunnan vaatimuksesta. Pattereiden tuli kyetä suojaamaan Pohjanlahden ja Suomenlahden väliset saaristoväylät sekä tukemaan Ahvenanmaan itäsaaristossa ja Saaristomeren keskiosissa taistelevia joukkoja, jos Ahvenanmaan pääsaarilta jouduttaisiin vetäytymään. Saaristomeren keskiosien tykistöpuolustus tukeutui pohjois- ja eteläpään sijoitettuihin järeisiin pattereihin. Suomenlahdelta siirretyillä tykeillä vahvennettiin lähinnä Uudenkaupungin ja Rauman alueen puolustusta.⁴⁶⁵ Sen sijaan Ahvenanmaalla kiinteiden pattereiden määrää vähennettiin, mutta aiemmin Ahvenan-

461 KA T26842 / Bb2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston taulukko 22.12.1950: Sodan ajan puolustusvoimat; T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 30 / Op.1 / OT / 10 sal. / 12.2.1951: Muutos puolustusvoimain suojakokoonpanoa koskevan käskyn liitteeseen sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 58 / Op.1 / OT / 10e sal. / 28.3.1951: Puolustusvoimain sodanajan kokoonpano.

462 Vrt. KA T26862 / E2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 12 / Op. / OT / 11 sal. / 23.1.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys sekä T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 100 / Op.3 / sal. / 1.6.1950: Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustushjelmäksi kustannuksineen.

463 KA T26862 / F2 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan esikunnan asiakirja N:o 34 / Op. 1 / OT / 11a / sal. / 20.2.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys.

464 Puolustusvoimain pääesikunnan hyväksymässä suunnitelmassa raskaat patterit sijoitettiin Pirttisaareen, Iso-saareen ja Katajaluotoon. Kevyiden pattereiden painopiste oli Helsingin kaistan länsiosissa lähellä Porkkalan vuokra-alueen rajaa. Vrt. KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirjat N:o 80 / Op.1 / OT / 11g sal. / 28.4.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys sekä N:o 152 / Op. 1 / OT / 11b / sal. / 17.9.1951: Pv.PE:n Op. käsky N:o 7.

465 Järeät patterit oli tarkoitus pystyttää Kirstaan, Rihtniemeen ja Kuminaisenniemeen. Vrt. Ibid. sekä KA T26862 / F2 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 34 / Op. 1 / OT / 11a / sal. / 20.2.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys.

maalle suunniteltu raskas tykistö korvattiin järeällä patterilla. Se oli tarkoitus ryhmittää tilanteen mukaan joko Länsi-Ahvenanmaalle Eckeröhön tai Kungsön alueelle Maarianhaminan lentokentän läheisyyteen.⁴⁶⁶ Sijaintinsa vuoksi patteri oli tarkoitettu ensisijaisesti vihollisen maihinnousuosaston kuluttamiseen, koska maihinnousuille otollisimmat alueet sijaitsivat patterin tulialueella.

Puolustusvoimain komentajan toukokuussa 1951 hyväksymä kiinteän rannikkotykistön sodan ajan kokoonpano ei kuitenkaan merkinnyt merkittävää muutosta rannikon puolustuskykyyn. Suurin osa raskaista 152 millimetrin Canet-tykkien putkista oli ammuttu sodan aikana loppuun ja pääosa Lounais-Suomen patteriasemista oli vasta suunnitteluasteella, eikä niillä ollut tehty mitään linnoitus- tai rakennustöitä.⁴⁶⁷ Ainoat maihinnousuntorjunnan kannalta merkitykselliset patterit sijaitsivat niillä Porkkalan vuokra-alueen länsipuolella olleilla linnakkeilla, joista tykistöä ei ollut tarvinnut siirtää keskusvarikoihin välirauhan solmimisen jälkeen.

Kiinteän rannikkotykistön sodanajan ryhmituksen laadintaan vaikutti ennen kaikkea rannikkotykistöön liitetty sotilaspoliittinen merkitys. Mikäli järeät ja raskaat patterit olisi palautettu Suomenlahdelle, kuten merivoimat oli esittänyt, olisi suomalaisten toimia voitu pitää Neuvostoliiton-vastaisena varustautumisena. Rannikkotykistöä ja etenkin järeitä pattereita pidettiin 1950-luvun alkupuolella asejärjestelmänä, jolla saattoi olla jopa strategista merkitystä. Sen vuoksi aika ei ollut vuonna 1951 riittävän kypsä järeiden pattereiden sijoittamiseksi Porkkalan itäpuoliselle rannikolle.

Vuonna 1951 vahvistettua sodan ajan ryhmitystä muutettiin melko pian ja järeät patterit palautettiin Helsingin ja Kotkan edustalle vuonna 1954 tehdyn kiinteän rannikkotykistön sodan ajan ryhmituksen tarkistuksen yhteydessä. Tuolloin Ahvenanmaalle sekä Utöseen suunnitellut järeät patterit muutettiin raskaiksi ja Lounais-Suomen viimeiset järeät patterit jäivät Selkämeren rannikolle. Sen sijaan Suomenlahden tykistövoimaa kasvatettiin merkittävästi, koska aiemmin järeää tykistöä oli ollut vain Hangon edustan Russarössä. Kiinteän rannikkotykistön sodan ajan ryhmitykseen tehdyt tarkennukset johtuivat ennen kaikkea taloudellisten syistä. Suomenlahdelle siirrettävä tykistö voitiin sijoittaa valmiina olleisiin patteriasemiin, joten rakennustyöt voitiin supistaa minimiin.⁴⁶⁸ Tehdystä muutoksesta huolimatta Helsingin ja Kotkan edustan järeitä pattereita ei saatettu heti ampumakuntoisiksi, vaan tykkeitä säilytettiin varikoilla vuoteen 1960 saakka.⁴⁶⁹

466 KA T20983 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 104 / Op. 3 / OT / 11 sal. / 8.5.1951: Rannikkojoukkojen sa-kokoonpano ja rannikkotykistön sa-ryhmitys sekä T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Op.1 / OT / 11g / sal. / 28.4.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys.

467 KA T26862 / E2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 12 / Op. / OT / 11 sal. / 23.1.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys.

468 Vrt. KA T23107 / F2 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 2 / Meriptsto / OT / 10b / sal. / 13.1.1954: Ehdotus kiinteän tykistön sa-ryhmitykseksi sekä T26862 / D1 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 43 / Optsto / OT / 11b sal. / 1.3.1954: Kiinteän rannikkotykistön ryhmitys.

469 KA T23160 / F1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 129 / Meriptsto / 17 sal. / 4.3.1960: Käsky järeiden rannikkotykistöppattereiden siirroista tuliasemiinsa.

Kiinteiden tykistöyksiköiden lisäksi rannikkoyoukkojen su-kokoonpanoon kuului esikunta-, jääkäri- ja konekiväärikomppanioista, kahdesta tykkikomppaniasta sekä kevyestä kranaatinheitinkomppaniasta muodostetut rannikkopataljoonat.⁴⁷⁰ Niistä muodostui täydellinen vastakohta merivoimien sotakokemuksissa esitetulle pataljoonatyypille. Rannikkopataljoonalta puuttui ennen kaikkea sotakokemuksissa painotettu jalkaväen iskuvoima. On todennäköistä, että pataljoonan kokoonpano laadittiin Puolustusvoimain pääesikunnassa vuosina 1948–1950. Tulkintaa puoltaa se, että pataljoonien henkilöstövahvuus supistettiin mahdollisimman pieneksi, jotta raskaita aseita ja ennen kaikkea miehistöä voitiin käyttää maavoimien muiden joukkojen perustamiseen.⁴⁷¹

Laivastovoimien su-kokoonpano noudatti suurelta osin vuonna 1948 laadittua sodan ajan kokoonpanoesitystä. Tehdyt muutokset liittyivät lähinnä laivueiden lukumääriin. Lisäksi johtosuhteita virtaviivaistettiin yhdistelemällä meripiirin johdossa olleita yksiköitä.⁴⁷² Saaristomerellä ja Suomenlahdella alusyksiköt eivät olleet enää su-kokoonpanossa meripiirin esikunnan suorassa johdossa, vaan ne kuuluivat Suomenlahden ja Saaristomeren meripiirien esikuntien alaisuudessa toimineiden lippueiden esikuntien johtoon. Niiden tehtävänä oli meripiirien esikuntien suunnittelemien sotatoimien toimeenpano ja johtaminen. Pohjanlahden meripiirissä su-kokoonpanoon siirtyminen ei aiheuttanut johtosuhtemuutoksia, vaan alukset jäivät edelleen meripiirin suoraan johtoon, koska muutaman aluksen johtamiseen ei tarvittu välijohtoporrasta.⁴⁷³

Merkittävin laivastovoimien su-kokoonpanoon liittynyt seikka koski Pariisin rauhansopimuksen rajoitusten noudattamista. T-kokoonpanon mukaiset laivastovoimat oli muodostettu rauhansopimuksen rajoitusten mukaisesti. Su-kokoonpanoon siirryttäessä rajoituksista ei enää piitattu, koska puolustusvoimien siirtyminen 300 000 miehen su-kokoonpanoon oli muutoinkin vastoin rauhansopimusta. Merivoimiin oli tarkoitus perustaa su-kokoonpanoon siirryttäessä muun muassa yleisvoimiin kuulunut 4. Vartiolaivue, jonka aluksina olivat keväällä 1945 Suomenlinnaan kootut Vetehis-, Vesikko- ja Saukko-luokan sukellusveneet. Entisistä sukellusvenemiehistä perustettu sukellusvene-

470 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 30 / Op. 1 / OT / 10 sal. / 12.2.1950: Muutos puolustusvoimain suojakokoonpanoa koskevan käskyn liitteeseen.

471 Pataljoonan kokoonpanon ja käytön keskeiset periaatteet esiteltiin vuonna 1950 julkaistussa Upseerin käsikirjan II osassa, vaikka kokoonpano hyväksyttiin virallisesti puolustusvoimain komentajan esittelystä helmikuussa 1951. KA T22104 / Hh131a sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 36 / Järj.1 / OT / 10k 2 sal. / 28.2.1951: Rannikkoyoukkojen sodan ajan määrävahvuudet (Sa. määrävahvuus 51) sekä Upseerin käsikirja, II osa. Joukkojen harjoituskokoonpano ja -vahvuudet. Tykistön kuvalaboratorio. Helsinki 1950, s. 61.

472 KA T26842 / Bb2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston taulukko 22.12.1950: Sodan ajan puolustusvoimat sekä T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 30 / Op.1 / OT / 10 sal. / 12.2.1950: Muutos puolustusvoimain suojakokoonpanoa koskevan käskyn liitteeseen.

473 KA T22104 / Hh78. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 166 / Järj. 1 / OT / 10b 2 / sal. / 26.9.1951: Laivastovoimien sodanajan määrävahvuudet (SA. määrävahvuus 1951), s. 530:1–2; vrt. T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 433 / Op. / 10a / sal. / 22.2.1950: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä täydennyskokoonpanosta, liite 1 sekä T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, liite I / 1.

ryhmä oli huoltanut sukellusveneiden runkoja ja pääkoneita sekä muita aluksille jätettyjä laitteita alusten telakoinnista lähtien, joten alusten käyttöönotto oli periaatteessa mahdollista.⁴⁷⁴

Telakoidut sukellusveneet sisällytettiin sodan ajan kokoonpanosuunnitelmiin alusta alkaen. 4. Vartiolaivue esiintyi Laivaston esikunnan vuoden 1948 sodan ajan kokoonpanosuunnitelmassa sekä Puolustusvoimain pääesikunnassa kesäkuussa 1950 laaditussa su-kokoonpanoesityksessä.⁴⁷⁵ Aikalaisten yli-ikäisiksi arvioimat sukellusveneet liitettiin laivastovoimien sodan ajan kokoonpanoon ennen kaikkea siksi, että ne olivat iästään huolimatta merivoimien moderneimpia ja ainakin teoreettisesti tarkasteltuna iskukykyisimpiä aluksia.

Sukellusveneryhmän tekemistä pienistä huolloista ja kunnossapitotöistä huolimatta sukellusveneiden taistelukelpoisuus olisi ollut kyseenalainen. Sukellusveneet eivät olleet taistelualuksilta vaadittavassa kunnossa, ja varustelu, korjaukset sekä koeajot olisivat vieneet runsaasti aikaa. Myös alusten henkilöstön oli koulutauduttava tehtäviinsä, koska he eivät olleet voineet pitää yllä ammattitaitoaan useaan vuoteen. Sukellusveneiden aika su-kokoonpanossa jäi loppujen lopuksi lyhyeksi. Päätös Vetehis- ja Saukko-luokan veneiden romutuksesta tehtiin maaliskuussa 1953, eikä sukellusveneitä enää sijoitettu vuonna 1953 tarkistettuun merivoimien sodan ajan kokoonpanoon.⁴⁷⁶ Alukset olivat jo yksinkertaisesti liian vanhoja. Yli-ikäisten sukellusveneiden sijoittaminen sodan ajan kokoonpanoon oli kuitenkin osoitus siitä, että merivoimat pyrki torjumaan mereltä suuntautuvan hyökkäyksen kaikin käytettävissä olevin keinoin, vaikka välineet tehtävän täyttämiseen olivat jo vanhentuneet.

Laivastovoimien su-kokoonpanon muodostamiseen liittyi myös muita ongelmia. Osa yleisvoimien t-kokoonpanon mukaisista laivueista oli tarkoitus hajottaa su-kokoonpanoon siirtymisen yhteydessä. Esimerkiksi 1. Vartiolaivueen alukset oli tarkoitus jakaa kahteen laivueeseen siten, että vartiomoottoriveneistä perustettaisiin 1. Vartiovenelaivue ja Hurja-luokan moottoritykkiveneet oli tarkoitus siirtää su-kokoonpanossa perustettavan 1. Moottoritykkivenelaivueen rungoksi. Meripiirien alusyksiköiden osalta samanlaisia ongelmia ei juurikaan esiintynyt, koska aiemmin perustettuja meripiirien yksiköitä vahvennettiin su-kokoonpanossa uusien ottoaluksin ja muutamia meripiireihin kuuluneita yksiköitä siirrettiin kokonaisina yleisvoimiin.⁴⁷⁷

474 KA T22109 / F6 sal. Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 546 / Op.2 / sal. / 7.3.1945: Käsky sukellusveneiden säilytyksestä; T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, liite 1 sekä T22104 / Hh78 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 166 / Järj. 1 / OT 10 b 2 sal. / 26.9.1951: Laivastovoimien sodanajan määrävahvuudet.

475 Vrt. KA T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. sal. / 25.11.1948: Lisätietoja laivaston sa-kokoonpanosta sekä T26965 / F3 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 61 / Op.1 / 10 sal. / 17.6.1950: Sodanajan puolustusvoimat.

476 KA T22110 / Dbb1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja 31.3.1953: Sukellusveneiden romuttaminen.

477 KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, liite 1.

Vaikka laivasto- ja rannikkojoukkojen su-kokoonpano laadittiin pääasiallisesti Puolustusvoimain pääesikunnan, Merivoimien esikunnan ja Laivaston esikunnan yhteistyönä, kokoonpanon suunnittelussa käytettiin apuna myös Sotakorkeakoulun diplomitoita. Kapteeniluutnantti Arvo Komulaisen vuonna 1950 valmistunut tutkielma Laivastovoimien sodanajan huolto ja varautuminen siihen täydensi 1940-luvun lopulla aloitettua tilaustutkimusten sarjaa. Komulaisen tutkielmalle oli selkeä tarve, koska kerättyjen sotakokemusten mukaan huoltoyksiköt eivät olleet pystyneet tukemaan alusten taistelua riittävästi. Laivaston esikunnan vuoden 1948 sodan ajan kokoonpanoehdotuksessa huoltotoiminta oli keskitetty ensisijaisesti laivastoasemille, kuten jatkosodan aikana. Niiden alaisuudessa toimivat 10–20 hengen vahvuiset Korppoon, Vaasan ja Kotkan tukikohdat, mutta muutoin huollon organisointiin tai toteutusperiaatteisiin ei ollut otettu kantaa.⁴⁷⁸ Huollon järjestelyistä ei ollut myöskään edes epävirallista ohjeistusta, koska luonnoksena käyttöön otettuun Laivaston ohjesääntö -sarjaan ei ollut kirjoitettu erillistä huolto-osiota.⁴⁷⁹

Komulainen esitti sotakokemusten perusteella laivastovoimien huoltojärjestelmään merkittäviä uudistuksia. Hän loi kolmiportaisen huoltoketjun, jossa laivastoasemien alaisuudessa toimivat tukiasemat sijoitettiin jokaiselle yli 50 meripeninkulman päässä laivastoasemalta olleelle tukeutumisalueelle. Tukiasemien lisäksi Komulainen esitti huoltoaluksista muodostettavien liikkuvien huoltoasemien perustamista lippueiden poltto-, muona- ja ammustäydennyksiä sekä pieniä asekorjauksia varten.⁴⁸⁰

Komulaisen esityksillä oli epäilemättä vaikutuksensa vuonna 1951 käyttöön otettuihin laivastovoimien sodan ajan kokoonpanoon ja käyttösuunnitelmiin, koska niissä tukiasemat perustettiin Komulaisen ajatusten mukaisesti Vaasan, Korppoon ja Kotkan alueille. Ainoa poikkeus oli Rauman alueen tukiasema, jota ei sisällytetty perustettaviin huoltoyksiköihin. Ratkaisuun päädyttiin todennäköisesti siksi, että Rauman alueen arvioitiin olevan yksi vihollisen todennäköisimmistä maihinnousualueista. Muutos ei ollut huollon toteuttamisen kannalta kovinkaan merkittävä, sillä Selkämeren eteläosissa toimivat alukset pystyivät suorittamaan täydennyksensä Uudenkaupungin alueelle perustettavalta huoltoasemalta.⁴⁸¹

478 KA SKK-1/477. Komulainen A.: Laivastovoimien sodanajan huolto ja varautuminen siihen, 1950 sekä T26842 / Bb2 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 261 / Op. / sal. / 25.11.1948: Lisätietoja laivaston sa-kokoonpanosta.

479 Ks. Laivaston esikunnan asiakirjat N:o 800 / Op. / 8d. / 15.5.1950: Laivaston ohjesääntö I (LO I); N:o 1133 / Op. / 8d / 22.6.1951: Laivaston ohjesääntö III (LO III). Sotatoimet (ehdotus), s. 4–5, 81–85 sekä Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1100 / Op / 8d / 20.6.1952: Laivaston ohjesääntö IV (LO IV). Sotatoimet (ehdotus), erityisesti s. 48–71. Kopiot painamattomista ohjesäännöistä kirjoittajan hallussa.

480 KA SKK-1/477. Komulainen 1950, s. 7–10, 16–17, 22–25, 36.

481 Vrt. KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 30 / Op.1 / OT / 10 sal. / 12.2.1951: Muutos puolustusvoimien suojakokoonpanoa koskevan käskyn liitteeseen; T22104 / Hh78 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 166 / Järj.1 / OT / 10b 2 / sal. / 26.9.1951: Laivastovoimien sodanajan määrävahvuudet (Sa. määrävahvuus 51); T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa-) kokoonpanossa, s. 49–51 sekä Komulainen 1950 (*passim.*).

Alusten sodanajan huolto-organisaation uudistaminen nopeutti alusten polttoaine- ja elintarviketäydennysten toteuttamista ja lisäsi siten niiden toiminta-aikaa varsinaisella operaatioalueella. Toimintojen hajauttaminen kasvatti myös sotakokemuksissa painotettua huoltojärjestelmän taistelunkestävyyttä. Emälaivan tai laivastoaseman vaurioituminen tai tuhoutuminen ei enää tarkoittanut taisteluiden keskeytymistä, koska laajalle alueelle hajautetut tuki- ja huoltoasemat pystyivät mahdollisista tappioista huolimatta jatkamaan alusten taistelutoiminnan tukemista.

Arviot länsivaltojen suurmaihinnoususta tarkentuvat

Suojakokoonpanon ja täyden sodanajan kokoonpanon vahvistamisen jälkeen Sihvo raportoi Paasikivelle liikekannallepanovalmisteluiden etenemisestä tammikuussa 1951 laatimassaan muistiossa. Suojakokoonpanoon kuuluvien joukkojen käyttösuunnitelmien laadinta oli Puolustusvoimain pääesikunnassa pitkällä ja liikekannallepanovalmistelut oli aloitettu.⁴⁸² Sihvon presidentille toimittamaa muistiota käsiteltiin Paasikiven johdolla tammikuun 26. päivänä pidetyssä neuvonpidossa. Presidentti ei kuitenkaan informoinut maan poliittista johtoa Puolustusvoimain pääesikunnassa tehdyistä operatiivisista valmisteluista, vaan kokouksen teemana oli puolustusneuvoston ja perushankintakomitean nimittäminen.⁴⁸³

Tiedot puolustusvoimien tekemistä liikekannallepanovalmisteluista vuotivat julkisuuteen huhtikuussa 1951, jolloin Paasikivi otti käytettyjen lähteiden mukaan ensimmäistä kertaa selkeästi kantaa puolustusvalmisteluihin. Presidentin mielestä Neuvostoliiton epäilyjä ei saanut herättää, joten puolustusministeri määräsi liikekannallepanovalmistelut keskeytettäväksi.⁴⁸⁴ Tasavallan presidentin puuttuminen operatiivisiin valmisteluihin tuli puolustusvoimien johdolle epäilemättä yllätyksenä, koska Sihvo oli informoinut Paasikiveä säännöllisesti tehdyistä valmisteluista.

Ylipäällikön ja sotilasjohdon välisestä selkkauksesta huolimatta Puolustusvoimain pääesikunta eteni operatiivisessa suunnittelussa kevään kuluessa seuraavaan vaiheeseen. Sen yhteydessä laadittiin uhka-arvio su- ja tsa-kokoonpanoissa perustettavien joukkojen käytön tarkempaa suunnittelua varten. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella osastolla huhtikuussa 1951 laaditun uhka-arvion ja joukkojen yleisen käyttösuunnitelman sotilasstrateginen tilannekehys vastasi Paasikivelle ja Kekkoselle edellisvuoden alkusyksynä välitettyssä sotilaspoliittisessa analyysissä esitettyjä arvioita. Puolustusvoimat varautui ensisijaisesti länsivaltojen hyökkäykseen, mutta muistiossa arvioitiin varovaisesti myös Neuvostoliiton uhkaa, koska idästä Suomeen suuntautuvaa hyökkäystä ei pidetty vallinneessa tilanteessa täysin mahdottomana. Tarkempaa

482 KA T26965 / F4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 6 / Op. 1 / 10a / sal. / 18.1.1951.

483 Presidentin linnassa pidetyssä neuvottelussa olivat läsnä muun muassa pääministeri Urho Kekkonen, ulkoministeri Åke Gartz, sosiaaliministeri Ralf Törngren, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Vihtori Vesterinen sekä SDP:n puheenjohtaja Emil Skog. J. K. Paasikiven päiväkirjat. II osa, s. 178–179.

484 Ibid., s. 208–212.

analysointia Neuvostoliiton tavoitteista tai hyökkäysjoukoista ei kuitenkaan tehty, koska Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksien käsittelyä pidettiin YYA-sopimuksen vuoksi tarpeettomana.⁴⁸⁵

Toisaalta Neuvostoliiton kanssa tehtävää sotilaallista yhteistoimintaa karsastettiin, koska itänaapurin mahdollisesti tarjoamaa sotilaallista apua ei haluttu ottaa suunnitellussa huomioon. Päätös ei välttämättä ollut pelkästään sotilasjohdon tekemä, vaan ratkaisulle saattoi olla tasavallan presidentin tuki. Kenraali Sihvo oli pyytänyt alkusyksyllä 1950 tasavallan presidentille lähettämässään muistiossa Paasikiveltä ohjeita siitä, kuinka YYA-sopimusta ja Neuvostoliiton mahdollisesti tarjoamaa sotilaallista apua tuli käsitellä operatiivisten valmisteluiden yhteydessä.⁴⁸⁶

Suomeen suuntautuvan länsivaltojen hyökkäyksen kannalta ratkaisevina tekijöinä pidettiin Ruotsin asennoitumista länsivaltoihin sekä sitä, kumpi osapuoli saisi haltuunsa Tanskan salmet sodan sytyttyä itä- ja länsiryhmittymien välillä. Näiden lähtökohtien perusteella luotiin kolme uhkamallia, vaihtoehdot A, B ja C. Ne muistuttivat melko pitkälti kesällä 1945 laadittuja vaihtoehtoja, mutta jokaisen tapauksen yksityiskohtia oli tarkennettu.

Vaihtoehdossa A Ruotsi jäi puolueettomaksi ja Tanskan salmet sekä Itämeri olivat Neuvostoliiton valvonnassa. Tällöin länsivaltojen oli mahdollista hyökätä Suomen alueelle Pohjois-Norjasta 6–7 divisioonan voimin. Länsivaltojen oletettiin pyrkivän estämään neuvostojoukkojen etenemisen Suomen Lapin kautta Norjaan ja Atlantin rannikolle niin sanotulla ennakoivalla hyökkäyksellä. Tällöin pääosa joukoista keskitettäisiin Pohjois-Suomeen, mikäli muualle maahan ei kohdistuisi merkittävää hyökkäysuhkaa. Joukkojen perustamisen vaiheesta riippuen Lounais-Suomen ja Ahvenanmaan alue turvattaisiin joka tapauksessa 2–6 prikaatilla.⁴⁸⁷

Vaihtoehto B:ssä länsivallat ja Neuvostoliitto olivat ajautuneet sotaan Keski-Euroopassa, Tanskan salmien sekä Itämeren alueella, jolloin Ruotsi oli julistautunut puolueettomaksi. Koska Neuvostoliitto ei ollut saanut Itämeren täydelliseen hallintaansa, arveltiin länsivaltojen toteuttavan maahyökkäyksen Pohjois-Suomessa ja suuntaavan samanaikaisesti maihinnousun Lounais-Suomeen. Hyökkäyksen strategisena päämääränä pidettiin pyrkimystä vaikuttaa Suomen ja Ruotsin asennoitumiseen valtaamalla Suomesta osia tai toteuttamalla koko maan haltuunotto.⁴⁸⁸

Lounais-Suomeen tehtävällä maihinnousuoperaatiolla oletettiin olevan kolme tavoitetta. Ensi vaiheessa suoritettavalla Ahvenanmaan valtauksella länsivallat turvaisivat laivastovoimiensa toimintavapauden Itämerellä sekä Pohjanlahdella ja hankkisivat

485 Vrt. KA T26965 / Hh10 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 4.4.1951: Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttösuunnitelmat sekä UKA 21/18. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Op.1 / 10 / henk. / sal. / .8.1950.

486 Ibid.

487 KA T26965 / Hh10 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 4.4.1951: Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttösuunnitelmat, s. 1–2, 5, liite 1 sekä Tynkkynen – Jouko 2007, s. 29–30.

488 KA T26965 / Hh10 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 4.4.1951: Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttösuunnitelmat, s. 1, 6 sekä Tynkkynen – Jouko 2007, s. 32–33.



Ainoat toimintakuntoiset järeät rannikkotykit sijaitsivat 1950-luvun loppuun saakka Russarössä ja Örössä. Örön järeällä patterilla oli keskeinen asema saariston puolustusvyöhykkeen eteläisen osan puolustuksen tukemisessa.

edullisen sivusta-aseman taisteluihin Neuvostoliiton Itämeren laivastoa vastaan. Ahvenanmaan haltuunotto mahdollistaisi myös Ruotsin painostamisen länsiliittomalle myönteisiin ratkaisuihin. Hyökkäysoperaation toisena tavoitteena pidettiin Hangon–Porkkalan alueen haltuunottoa. Sen avulla lännen arvioitiin pystyvän sulkemaan Neuvostoliiton Itämeren laivaston Suomenlahden pohjukkaan tai ainakin rajoittamaan merkittävästi sen toimintavapautta. Kolmantena tavoitteena oli Helsinki–Hämeenlinna–Pori tasan haltuunotto, josta länsivaltojen oletettiin voivan jatkaa hyökkäystä maitse kohti Leningradia.⁴⁸⁹

Uhka-arviossa ei analysoitu lännen maihinnousuvoimaa tarkemmin, mutta Lounais-Suomen satamien arvioitiin mahdollistavan joko 135 pataljoonan tai noin 270 000 tonnin tavaramäärän purkamisen päivittäin. Vihollisen hyökkäysvoimaa lisäisivät maahanlaskujoukkojen tekemät taktiset ja operatiiviset maahanlaskut, joiden toteuttamiseen oli Etelä- ja Lounais-Suomessa hyvät mahdollisuudet. Ainoastaan Suomen sijainnin arveltiin pienentävän lännen hyökkäysjoukkojen vahvuutta, mutta tarkempia arvioita ei esitetty.⁴⁹⁰

489 Ibid.

490 KA T26965 / Hh10 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 4.4.1951: Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttösuunnitelmat, s. 6–7.

Mikäli hyökkäys Suomeen tapahtuisi vaihtoehto B:n mukaisesti, tuli pääosa puolustajan joukoista keskittää Lounais-Suomeen. Tällöin Pohjois-Suomen rintamalle voitaisiin siirtää su-kokoonpanossa 4–5 ja tsa-kokoonpanossa 6–7 prikaatia. Lounais-Suomen alueelle oli tarkoitus ryhmittää su-kokoonpanossa 6–8 ja tsa-kokoonpanossa 10–12 prikaatia. Koska Ahvenanmaa, Selkämeren etelärannikko ja Hankoniemen ympäristö olivat puolustuksen kannalta tärkeimpiä alueita, ne oli pidettävä omien joukkojen hallussa. Sen vuoksi Lounais-Suomen joukoista 2–3 prikaatia oli siirrettävä maihinnousuntorjuntaan Ahvenanmaalle laivastovoimien tukiessa niitä aluksi verhoamalla⁴⁹¹, mutta taisteluiden alettua kuljetuksin, tykistöammunnoin ja häiritsemällä vihollisen jälkiyhetyksiä. Muista Lounais-Suomeen keskitettävistä joukoista Hankoniemen alueelle oli ryhmitettävä 3–4 prikaatia sekä Uudenkaupungin ja Porin väliselle rannikkoalueelle 2–3 prikaatia.⁴⁹²

Ainoastaan Ahvenanmaasta voitiin tarvittaessa luopua, mutta tuolloinkin taisteluja tuli jatkaa saariston ja rannikon puolustusasemissa. Niistä läntisin oli suunniteltu Kökarin, Sottungan ja Kumligen tasalle. Keskimmäinen puolustusasema kulki Saaristomeren halki Öröstä Korppoon ja Houtskarın kautta Enklıngeen (Åva), eli sillä alueella, jonne rannikkotykiştön Saaristomeren puolustuslinja oli tarkoitus perustaa. Itäisin ja samalla viimeisin puolustustasa oli mantereella Inkoon Salon Pyhäjärven Kullaan Noormarkun ja Porin luoteispuolella sijaitsevan Ahlaisen linjalla.⁴⁹³

Vaihtoehto C:n kaltainen hyökkäys oli puolustajan kannalta pahin. Tällöin Ruotsi oli joko liittynyt länsivaltoihin tai antanut muutoin alueensa niiden käyttöön ja puolustaja oli selkeästi alivoimainen. Länsivaltojen oletettiin toteuttavan ainakin maahyökkäyksen Pohjois-Norjasta Suomen Lappiin ja mahdollisesti myös Pohjois-Ruotsista Tornion–Pellon alueelle. Maihinnousut olivat mahdollisia Merenkurkussa, mutta etenkin Lounais-Suomessa ja Selkämeren rannikolla, jonne joukot voitiin kuljettaa suoraan Ruotsista ilman Ahvenanmaan valtausta.⁴⁹⁴

Länsivaltojen tavoitteiden arveltiin olevan vaihtoehto C:ssä samankaltaiset kuin vaihtoehto B:ssä. Pohjoisessa maahan tunkeutuvien lännen joukot pyrkivät estämään neuvostoarmeijan pääsyn Atlantin rannikolle, ja Lounais-Suomeen tekemällä maihinnousulla länsivallat yrittäisivät riistää Neuvostoliiton toimintavapauden Itämeren alueella. Sen sijaan Pohjanmaan rannikolle tehtävää maihinnousua pidettiin toissijaisena operaationa. Kristiinankaupungin ja Kokkolan välillä toteutettavalla maihinnousulla länsivallat pystyisivät luomaan sivusta-uhkan puolustajan Lounais- ja Pohjois-Suomen rintamille, jolloin puolustaja joutuisi hajottamaan voimiaan usealle eri suunnalle.⁴⁹⁵

491 Verhoamisella tarkoitettiin vihollisen tiedustelun torjumista. Ahvenanmaan miehityksen kannalta se tarkoitti oman toiminnan salaamista ja hyökkäyksen kannalta tärkeimpien maastonkohtien haltuunottoa pienillä voimilla. Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Helsinki 1954, s. 230.

492 KA T26965 / Hh10 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 4.4.1951: Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttösuunnitelmat, s. 8–9 sekä liite 1.

493 Ibid.

494 Ibid., s. 1, 9.

495 Ibid., s. 9–10.

Tässäkin uhkavaihtoehdossa Lounais-Suomea pidettiin puolustajan kannalta tärkeimpänä operaatioalueena. Sinne oli tarkoitus keskittää kaksi kolmasosaa kaikista käytettävissä olevista joukoista eli 10–12 prikaatia. Seuraavaksi tärkeimpänä operaatioalueena pidettiin Pohjois-Suomea, Pohjanmaan ollessa selkeä sivusuunta. Sinne päätettiin ryhmittää vain 1–2 prikaatia lähinnä varmistustehtäviin, koska joukot olivat liian pienet tehokkaksiin puolustustaisteluihin. Vihollisen maihinnousualueiden ulkopuolella oli myös tultava toimeen paikallisin rannikkojoukoin, koska Päämajan reservit joudutaisiin suuntaamaan pääoperaatioalueille.⁴⁹⁶

Päämajalla oli käytettävissään kaikissa uhkavaihtoehtoissa vahvat reservit, koska vihollisen päähyökkäyssuunasta ei voitu olla varmoja ennen vihollisuuksien alkamista. Vihollisen valitseman päähyökkäyssuunnan ja joukkojen perustamisen vaiheen mukaan reservejä oli 4–10 prikaatia ja 1–2 panssariprikaatia, joita valmistauduttiin käyttämään ensisijaisesti Lounais-Suomen ja toissijaisesti Lapin taisteluiden tukemiseen.⁴⁹⁷

Arviot Suomen rannikoille kohdistuvasta maihinnousu-uhkasta tarkentuivat jo seuraavana vuonna. Pääesikunnan operatiivisen osaston kesäkuussa 1952 muun muassa aselajitarkastajille, divisioonien, Pohjanmaan sotilasläänin, Kevyen prikaatin sekä merija ilmavoimien komentajille jaettu operatiivinen käsky valtakunnan puolustamisesta sisälsi oman uhka-arvion. Siinä länsivaltojen maihinnousumahdollisuuksia pidettiin jo varsin vähäisinä, eikä Ruotsista toteutettava maihinnousu ollut myöskään todennäköinen länsinaapurin omaksuman tiukan puolueettomuusasetteen vuoksi.⁴⁹⁸

Länsivalloilla arveltiin olevan edellytyksiä sotatoimien ulottamiseen Suomen rannikolle vasta Gotlannin valtauksen jälkeen. Tuolloinkin maihinnousuja pidettiin pääasiallisesti häirintäiskuina eli ”commandohyökkäyksinä” tai muutoin tavoitteiltaan rajoitettuina. Niiden arveltiin suuntautuvan lähinnä Ahvenanmaalle ja Hankoniemen ympäristöön sekä mahdollisesti Uudenkaupungin ja Vaasan alueille. Lännen arveltiin pyrkivän provosoimaan Neuvostoliittoa maihinnousuillaan siten, että neuvostojoukot joutuisivat sitomaan joukkojaan Suomen osittaiseen tai täydelliseen miehittämiseen. Mikäli länsivallat eivät kykenisi suorittamaan maihinnousua, oletettiin niiden toteuttavan ainakin ilmaiskuja Ahvenanmaalle ryhmitettyjä joukkoja vastaan. Hyökkäysten todennäköisyyden arvioitiin kasvavan, mikäli Neuvostoliiton Itämeren laivastolle annettaisiin lupa käyttää Ahvenanmaan ja Saaristomeren väyliä tai se saisi oikeuden perustaa tukikohtia Saaristomeren alueelle.⁴⁹⁹

Käytettävissä olleesta lähdeaineistosta ei selvinnyt, miksi länsivaltojen hyökkäysmahdollisuuksia pidettiin kesäkuussa 1952 selkeästi vähäisempinä kuin reilua vuotta aiemmin. Todennäköisesti Puolustusvoimain pääesikunnassa arvioitiin tuolloin kylmän sodan painopisteen siirtyneen Euroopasta Aasiaan, jossa käytiin taisteluita usealla rin-

496 Ibid., s. 10–12 sekä liite 1.

497 Ibid., s. 8, 11–12 sekä liite 1.

498 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käskey N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, liite 1.

499 Ibid.

tamalla. Yhdysvallat oli sitoutunut liittolaisineen taisteluihin Koreassa, ja Iso-Britannia oli käynyt useita vuosia omaa kommunisminvastaista taisteluaan Malajian niemimaalla. Tilanne Lähi-idässä ei myöskään ollut länsimaiden kannalta kehuttava. Egyptin suhteet Isoon-Britanniaan olivat alkaneet rakoilla vuodesta 1950 alkaen ja Neuvostoliitto oli osoittanut orastavaa kiinnostusta Lähi-idän tilannetta kohtaan.⁵⁰⁰ Skandinavia alkoi näyttäytyä läntisten suurvaltojen näkökulmasta stabiililta sivusuunnalta, jossa itä- ja länsiryhmän välinen blokkijako oli vakiintunut vuosien 1948–1949 aikana. Neuvostoliitto takasi oman turvallisuutensa kahdenvälisin YYA-sopimuksin, ja Yhdysvallat sekä Iso-Britannia saivat turvatuiksi omat sotilaalliset intressinsä, kun Tanskasta ja Norjasta tuli huhtikuussa 1949 perustetun Naton jäsenmaita.⁵⁰¹

Kesän 1952 uhka-arviossa arvioitiin ensimmäistä kertaa varovaisesti Neuvostoliiton sotilaallisia tavoitteita Suomen suunnalla. Suomalaiset olettivat Neuvostoliiton pyrkivän turvaamaan Leningradin, Porkkalan vuokra-alueen ja Koillis-Neuvostoliiton turvallisuuden luomalla eteentyönnettyjä tukikohtia lähialueilleen itä- ja länsiryhmittymien välisen konfliktin puhjettua avoimeksi sodaksi. Tällaisessa tilanteessa pidettiin todennäköisimpänä neuvostoarmeijan maahyökkäystä Murmanskista Norjan Skibotniin. Operaatiota edeltäisi todennäköisesti Neuvostoliiton esitys YYA-sopimuksen mukaisista konsultaatioista, jotta neuvostoarmeija voisi hyödyntää sotatoimissaan Pohjois-Suomen tiestöä.⁵⁰²

Toinen mahdollinen konsultaatiot käynnistävä tilanne syntyisi, jos Lounais-Suomeen keskitettäisiin liian vähän joukkoja torjumaan länsivaltojen maihinnousua. Tällöin Neuvostoliiton arvioitiin vaativan oikeutta Ahvenanmaan ja mahdollisesti myös Hankoniemen miehittämiseen tai se voisi toteuttaa alueiden haltuunoton ilman ennakkovaroitusta. Ahvenanmaan haltuunottoa seuraisivat jälleen uudet vaatimukset kauttakulkuliikenteen sallimisesta ainakin Vainikkalasta Turkuun ja Uuteenkaupunkiin sekä huoltokeskusten rakentamisesta Suomessa oleville neuvostojoukoille. Kysymys Hankoniemen hallinnasta oli suomalaisten kannalta niin ikään ongelmallinen. Neuvostoliittolaisten oletettiin vaativan Hangon alueen miehittämistä joko suomalaisilla tai neuvostoliittolaisilla joukoilla suojatakseen Porkkalan tukikohtaa. Jos Hangon puolustus luovutettaisiin Neuvostoliiton vastuulle, joutuisivat myös Karjaa ja Tammisaari venäläisten miehittämäksi.⁵⁰³

Pääsikunnan operatiivisen osaston päällikkönä toiminut eversti Tauno Viljanen tarkasteli sotilaspoliittista tilannetta ja sodan mahdollisuuksia puoli vuotta Korean sodan päättymisen jälkeen. Tammikuussa 1954 laaditun ja yleisesikunnan päällikön virka-arkistoon taltioidun diarioimattoman muistion tarkoitus on epäselvä, mutta siinä tarkasteltiin Suomen asemaa suurvaltojen välisessä sodassa vuoden 1952 uhkamalli-

500 Gaddis 2005, s. 126–127 sekä Haslam 2011, s.117, 128–132, 151–153.

501 Aunesluoma 2003, s. 128–130 sekä Haslam 2011, s. 110.

502 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käskey N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, liite 1.

503 Ibid.

en mukaisissa tilanteissa. Viljanen arveli Neuvostoliiton aloittavan hyökkäyksen päävoimillaan kohti Länsi-Eurooppaa, jos Yhdysvallat ei olisi ehtinyt valmistautua sotaan. Neuvostoliitto valtaisi ensi vaiheessa Tanskan, koska Tanskan salmien haltuunotolla se pystyisi estämään Naton laivasto-osastojen tunkeutumisen Itämerelle. Muutoin Skandinaavia ja Suomi jäisivät alkuvaiheessa sotatoimien ulkopuolelle lähinnä Neuvostoliiton ylivoiman ja alueen syrjäisyyden vuoksi.⁵⁰⁴

Mikäli Neuvostoliitto saavuttaisi ratkaisun Länsi-Euroopassa, suuntautuisi hyökkäys toisessa vaiheessa Skandinaaviaan joko Itämeren yli, Tanskan suunnalta tai Suomen Lapista. Länsi pystyisi puolustautumaan lähinnä Narvikin alueella, koska muuhun sen voimat eivät Viljasen arvion mukaan riittäneet. Sen sijaan kriisin pitkittyessä länsi pääsisi niskan päälle vahvempien ilmavoimien ansiosta.⁵⁰⁵

Viljanen oletti Neuvostoliiton esittävän Suomelle vaatimuksia YYA-sopimukseen vedoten jo ennen varsinaisten idän ja lännen välisten sotatoimien alkamista. Ensimmäiset vaatimukset liittyivät Viljasen arvion mukaan ilmavalvonnan järjestämiseen ja ilma-valvontatietojen välittämiseen Leningradin, Sorokan ja Murmanskin alueen ilmapuolustusyksiköille. Toisena vaihtoehtona oli neuvostoliittolaisten ilmavalvontajoukkojen päästäminen Suomeen. Se olisi tarkoittanut 40–50 tutka-aseman ja 15 000–20 000 miehen saapumista maahan. Meripuolustuksen osalta vaatimusten oletettiin kohdistuvan merivalvonnan tehostamiseen ja merivalvontatietojen välittämiseen Neuvostoliittoon sekä Porkkalan tukikohdan ja sen yhteyksien suojaamiseen. Jos vaatimuksiin ei suostuttaisi, Neuvostoliitto perustaisi Viljasen mukaan laivastotukikohdat Kotkaan sekä Helsinkiin ja hoitaisi yhteyksiensä suojaamisen ilman suomalaisia.⁵⁰⁶

Sodan sytyttyä Neuvostoliiton arveltiin vaativan torjuntahävittäjien ja niiden joh-to-osien sijoittamista suomalaisille kentille. Suomalaisille ehdotettaisiin YYA-sopimukseen vedoten Pohjois-Norjaan hyökkäävien neuvostojoukkojen sivustan varmistamista. Mikäli neuvostojoukkojen Tanskan valtaus epäonnistuisi ja lännen laivasto pääsisi Itämerelle, Neuvostoliiton vaatimukset kohdistuisivat Ahvenanmaan puolustuksen vahventamiseen sekä maihinnousujen ja rajoitettujen hyökkäysten torjuntaan. Jos Lounais-Suomen puolustusjärjestelyt vaikuttaisivat Neuvostoliiton kannalta vaillinaisilta, Viljanen epäili Neuvostoliiton valtaavan Ahvenanmaan ja miehittävän rautatien Porkkalasta Turkuun sekä mahdollisesti Uuteenkaupunkiin saakka. Tähän saattoivat liittyä myös vaatimukset Hankoniemen alueen puolustamisesta ja Neuvostoliiton kauppamerenkulun turvaamisesta, muutoin Neuvostoliitto vaatisi tukikohtia länsirannikolta ja Saaristomereltä. Tilanteen eskaloituminen ja Ruotsin hakeutuminen Natoon oli Viljasen mielestä pahin, vaikkakin epätodennäköinen vaihtoehto. Tällöin Neuvostoliiton miehitys uhkasi koko Suomea.⁵⁰⁷

504 Muistion laatijaksi merkitty TVV on eversti Tauno Viktor Viljanen. KA T21622 / 4 sal. diariomaton asiakirja ”Tilannekatsaus” 18.1.1954.

505 Ibid., s. 4–6.

506 Ibid., s. 8–9.

507 Ibid., s. 9–12.

Sotilasjohdon asiakirjoissa ja Pääesikunnassa laadituissa uhka-arvioissa esitetyt käsitykset sotilaallisesta uhkasta ja Suomeen suuntautuvan maihinnousuoperaation toteutumismahdollisuuksista kehittyivät vuosina 1945–1954 johdonmukaisesti, eivätkä Sihvon ja Viljasen käsitykset ja Pääesikunnan operatiivisen osaston arviot Suomeen kohdistuvasta sotilaallisesta uhkasta olleet erillisiä toisistaan riippumattomia tapauksia.⁵⁰⁸ Uhka-arvioihin tehtiin tarkennuksia sotilasjohdon ja Pääesikunnan tilannetietoisuuden lisääntyessä. 1940-luvulla mahdollisena pidetty lännen maihinnousu muuttui 1950-luvulla lähinnä teoreettiseksi uhkaksi. Todellisen uhkan muodosti suurvaltojen välinen kriisi, jonka seurauksena Suomi joutuisi vedetyksi sotaan joko lännen hyökkäysuhkan aiheuttamien YYA-konsultaatioiden tai Neuvostoliiton toteuttamien sotilaallisten toimenpiteiden vuoksi.

Ruotsissa oli niin ikään ymmärretty Suomen solmimaan YYA-sopimukseen liittyvät riskit. Ruotsalaisten muodostaman käsityksen mukaan sopimus takasi neuvostoasevoimille Suomen maa- ja merialueiden sekä ilmatilan käytön, mikäli Neuvostoliitto päättäisi aloittaa hyökkäyksen kohti Skandinaviaa. Ruotsin sotilasjohdossa herätti erityistä huolta Pohjanlahden suunta, sillä Neuvostoliiton arveltiin toteuttavan sodan alkuvaiheessa yllätyksellisen maihinnousuoperaation suoraan Pohjanlahden yli. Siksi Ruotsin tiedusteluelimet tarkkailivat 1950-luvun alkupuolella Suomen länsirannikon satamia aktiivisesti havaitakseen maihinnousuvalmistelut mahdollisimman varhain.⁵⁰⁹

Toinen kiinnostuksen kohde oli Tukholman edustalla sijaitseva Ahvenanmaa. Ruotsalaiset seurasivat maakunnan alueella oleskelevien venäläisten määrää ja etsivät mahdollisia viitteitä sotilaallisista valmisteluista. Ruotsalaisten varautuminen ei jäänyt pelkästään tiedustelutoiminnaksi, sillä ainakin ilmavoimat valmistautuivat toimimaan 1950-luvun alkupuolella Suomen alueella. Kolmannen eskaaderin tehtävänä oli hyökätä Lounais-Suomessa olevia maajoukkoja ja lentokenttiä vastaan Neljännen eskaaderin vastatessa ensisijaisesti Porkkalan–Tallinnan tasalle saakka ulottuvasta tiedustelusta.⁵¹⁰

Suurmaihinnousun torjuntasuunnitelma valmistuu

Puolustusvoimain pääesikunnan määritettyä keväällä 1951 yleisperiaatteet joukkojen käytölle alajohtoportaille annettiin tehtäväksi suunnitella su-kokoonpanon mukaisten joukkojen käyttö sekä puolustusryhmitys omalla vastuu- tai toiminta-alueellaan. Ensimmäinen suunnitelma laivastovoimien käytöstä valmistui joulukuun 1951 alkupuolella. Siinä tarkasteltiin alusyksiköiden käyttöä pääasiallisesti maihinnousuntorjunnassa, koska laivastovoimat saatiin täyteen sodan ajan vahvuuteen su-kokoonpanoon

508 Muun muassa Vesa Tynkkynen on tulkinut vuonna 1945 ja 1951 laadittujen uhka-arvioiden olleen erillisiä, toisiinsa liittymättömiä asiakirjoja. Tynkkynen tulkintaa selittää hänen käytettävissään ollut lähdeaineisto. Suppeammat lähteet eivät mahdollistaneet 1940- ja 1950-luvun uhka-arvioiden syy-seuraus-suhteiden aukotonta selvittämistä. Esim. Tynkkynen 1996, s. 291; Tynkkynen 2006, s. 435–436.

509 Koskimies 2010, s. 204–205.

510 Ibid., s. 207 sekä Tynkkynen – Jouko 2007, s. 113.

siirtymisen yhteydessä.⁵¹¹ Suunnittelun lähtökohtana oli helmikuussa 1950 laaditun t-kokoonpanosuunnitelman tehtävät ja toiminta-ajatus.

Alusyksiköiden tehtäviä ja painopisteiden muutoksia oli tarkoitus säädellä Puolustusvoimain pääesikunnan uhka-arviossa esitettyjen vaihtoehtojen A–C mukaisesti.⁵¹² Vihollisen toteuttaessa ainoastaan maahyökkäyksen Pohjois-Norjasta pääosa Pohjanlahden meripiirin aluksista tuli siirtää Perämerelle tukemaan maajoukkojen taistelua huolto- ja täydennyskuljetuksin. Meripiirin tuli myös varautua miinoitustoimintaan Perämerellä, mikäli miinoitteita ei ollut laskettu aiemmin Pohjois-Suomen joukkojen merisivustan suojaksi. Jotta Pohjanlahden meripiiri suoriutuisi kaikista sille annetuista tehtävistä, Saaristomeren meripiirin tuli vahventaa Pohjanlahden paikallisvoimia miinoittajilla sekä 1–2 raivaaja- ja kuljetusvenelaivueella. Yleisvoimista Perämerelle varauduttiin siirtämään moottoritykkivenelaivue sekä saattajalaivueen osia, joiden tehtävänä oli Pohjois-Suomen maajoukkojen merisivustan varmistaminen.⁵¹³

Mikäli vihollinen suorittaisi samanaikaisesti maahyökkäyksen Lapissa ja maihinnousun Lounais-Suomessa, eivät Pohjanlahden meripiirin tehtävät varsinaisesti muuttuneet, mutta sen oli tultava toimeen omilla aluksillaan, koska merisotatoimien painopiste oli Lounais-Suomessa. Siellä Ahvenanmaata suojaavan Laivastolippue 1:n tuli estää vihollisen pääsy sisäsaaristoon. Se oli tarkoitus toteuttaa lähinnä Ahvenanmantereen edustalle sekä saariston väyläristeyksiin ja -kapeikkoihin lasketuin miinoittein, mutta vihollista vastaan varauduttiin myös käymään tykistötaisteluja. Taistelualueena ei ollut pelkästään saaristo, vaan vihollisen maihinnousuosastoa kuluttavat iskut oli pyrittävä ulottamaan Ahvenanmeren ja Pohjois-Itämeren alueelle. Tehtävään suunniteltiin käytettävän etenkin sukellusveneistä koottua 4. Vartiolaivuetta. Laivueen tehtäviin kuului myös kaukotiedustelu Itämeren ja Selkämeren alueilla, jotta vihollisen maihinnousuoperaation suuntautuminen ja joukkojen vahvuus saataisiin selville ennen maihinnousun alkua.⁵¹⁴

Saaristomeren meripiiriin kuulunut ja Saaristolippueeksi nimetty väylätorjuntaosasto ryhmitettiin alkuvaiheessa Turun saaristoon. Sieltä se valmistautui siirtymään joko Hankoniemen, Ahvenanmaan tai Uudenkaupungin–Rauman alueelle tehtäväänsä saaristoon tunkeutuvan vihollisen pysäyttäminen. Koska Saaristolippueen oma torjuntavoima ei ollut kovin vahva, sille oli tarkoitus alistaa pääosa yleisvoimiin kuuluneesta 2.

511 KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa. Suunnitelma löydettävissä myös Pääesikunnan operatiivisen osaston arkistosta; T26862 / E2 OT – sal.

512 Ibid.

513 Pohjanlahden meripiiri pystyi toteuttamaan ennen vahvennusten siirtoa pataljoonan vahvuisen joukon kuljetukset. KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, s. 3–9, 37–39.

514 Ibid.

Saattajalaivueesta ja Suomenlahden meripiirin kuljetusvenelaivue ilmeisesti rannikkopataljoonan kuljetuksia varten.⁵¹⁵

Komentaja Olavi Haikala kuvasi tämänkaltaista laivastovoimien ja rannikkojoukkojen yhteistoimintaa *Suomi merellä* -lehteen vuonna 1954 kirjoittamassaan artikkelissa. Rannikkopataljoonaa oli todennäköisesti tarkoitettu käyttämään väylätorjuntaosaston tukena, koska se kykeni pysäyttämään tai ainakin hidastamaan vihollisen etenemistä saariston väyläkapeikoissa. Pataljoona tarvitsi siirtymisiin kuljetuslaivueiden tukea, koska siltä itseltään puuttui orgaaninen venekalusto. Haikalan esittämät ajatukset pienten tykistöalusten ennalta valmistelluista tuliasemista suorittamista väijytyksistä sekä rannikkojalkaväen ja alusyksiköiden yhteistoiminnassa sisäsaaristossa käymät tuhoamisaistelut muistuttivat ajatukseltaan sissitoimintaa, jota suoritettiin maarintaman sijaan saaristo-oloissa.⁵¹⁶

Saaristomeren meripiiriin kuului myös toinen lippue, Raivaajalippue. Se oli sijoitettu Saaristomeren keskiosiin, jossa se toteutti valvontaa ja valmistautui raivaustehtäviin. Yhdeksän pataljoonan ja yhden patteriston kuljettamiseen tarkoitettujen kuljetus- ja kuljetusvenelaivuet oli niin ikään keskitetty Turun saaristoon. Sieltä niitä oli tarkoitettu käyttämään jokaisen kolmen päätoimintasuunnan, Ahvenanmaan, Hankoniemen ja Uudenkaupungin–Rauman, taisteluiden tukemiseen.⁵¹⁷

Mikäli vihollisen hyökkäys olisi tapahtunut vaihtoehto C:n mukaisesti, laivastovoimia suunniteltiin käytettävän samoin periaattein kuin vaihtoehto B:ssä. Ainoastaan Pohjanlahden meripiirin toiminnan painopistealue oli Perämeren sijasta Vaasan saaristossa. Tällöin Pohjois-Suomen joukkojen merisivusta olisi pahimmassa tapauksessa jäänyt täysin ilman suojaa, mikäli miinoitteita ei olisi ehditty laskea tai niiden laskemiseen ei olisi saatu lupaa ennen sotatoimien puhkeamista.⁵¹⁸

Suomenlahti oli laivastovoimille selkeä sivusuunta. Suomenlahden meripiirin tehtävänä oli toteuttaa puolueettomuusvalvontaa omalla toiminta-alueellaan sekä estää luovattomat rajanylitykset merialueella ja Porkkalan vuokra-alueen rajoilla. Lisäksi meripiiriin tuli laskea miinoitteet ensisijaisesti Helsingin, mutta tarvittaessa myös Kotkan edustalle. Ongelmallisimmaksi osoittautui kuitenkin meripiiriin käytössä ollut miinämäärä, joka ei riittänyt toisen satamakaupungin tai suurimpien meriväylien sulkeamiseen. Koska Suomenlahden meripiiri sijaitsi merisotatoimien kannalta sivusuunnassa, sen tuli valmistautua tukemaan Lounais-Suomessa käytäviä taisteluita. Käytännössä se tarkoitti meripiiriin kokoonpanoon kuuluneiden kuljetuslaivueiden luovuttamista Saaristolippue 1:n käyttöön. Ainoat hyökkäyksen torjuntaan liittyneet tehtävät koskivat vihollisen Helsingin ympäristöön, Emäsaloon, Loviisaan tai Kotkaan mahdollisesti

515 Kuljetusvenelaivue kykeni kuljettamaan aluskalustosta riippuen joko kaksi pataljoonaa ja patterin tai pataljoonan ilman raskasta kalustoa. Ibid.

516 Haikala, O.: Tykistöaistelu Suomen saaristossa. *Suomi merellä*, n:o 40, 2/54, s. 37–43.

517 KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, s. 3, 37–38.

518 Ibid., s. 4–6.

tekemän mairinnousun rajoittamista.⁵¹⁹ Tehtävä oli epärealistinen, koska meripiirillä ei ollut käytössään tehtävän edellyttämiä aluksia.

Laivastovoimien su-kokoonpanon miinoitus suunnitelmaa laadittaessa tarkennettiin myös t-kokoonpanon mukaisten laivastovoimien miinanlaskun periaatteita, koska miinoitustoiminnan aloittaminen oli mahdollista kummassakin kokoonpanossa. Sekä puolueettomuuden suojaaminen että hyökkäyksen torjunta perustuivat vahvasti miinoitteiden eristävään ja vihollisen hyökkäystä hidastavaan voimaan. Uutena miinoitetyypinä otettiin käyttöön suojamiinoitteet, jotka oli tarkoitus laskea ensimmäisessä vaiheessa selkeästi saariston ulkopuolelle. Niillä oli tarkoitus suojata uhanalaisimmiksi arvioituja alueita. Vaikka miinoitteita oli suunniteltu laskettavan kaikkialle länsirannikolle, painopiste oli yhä Ahvenanmaan alueella. Pelkästään Maarianhaminan edustan miinoitteisiin suunniteltiin käytettävän yli 300 miinaa ja Ahvenanmaan alueelle oli muutoinkin suunniteltu laskettavan noin 850 miinaa. Sen sijaan Perämerelle suunniteltujen miinoitteiden miinamääriä pienennettiin. Ne oli tarkoitus toteuttaa viimeisenä, mikäli miinoja tai laskuun soveltuvia aluksia oli vielä käytettävissä.⁵²⁰

Miinoitustoimintaa rajoitti yhä miinojen riittävyys. Muun muassa suojamiinoitteisiin suunnitelluista suurista merimiinoista vain alle puolet oli laskukuntoisia, eivätkä kaikki varastoidut miinat olisi muutoinkaan riittäneet suunniteltujen miinoitteiden toteuttamiseen. Myöskään käytettävissä olleiden alusten miinanlaskukapasiteetti ei ollut kovin suuri. Ahvenanmaan alueella pelkästään suojamiinoitteiden laskun arvioitiin kestävän 5–6 vuorokautta, mikäli siviilistä pakko-otettavia aluksia ei olisi ehditty muuttaa miinoittajiksi.⁵²¹

Laivastovoimien toimintaa rajoittivat kalusto- ja taisteluvälinemateriaalipuutteiden ohella monimutkaiset perustamisjärjestelyt. Taisteluiden aloittaminen olisi osoittautunut vaikeaksi, mikäli siirtyminen t-kokoonpanosta su-kokoonpanoon olisi ollut kesken. Siirtyminen rauhan ajan organisaatiosta suoraan su-kokoonpanoon olisi myös aiheuttanut huomattavia vaikeuksia, koska merivartiolaitoksen alusten ja joukkojen liittäminen puolustusvoimiin oli suunniteltu toteutettavan ainoastaan t-kokoonpanossa. Tällöin merivartiolaitokset olisi jouduttu ottamaan vastaan t-kokoonpanosuunnitelman mukaisesti ja lähettämään varustelun jälkeen su-kokoonpanon mukaisiin yksiköihin.⁵²² Ne eivät välttämättä olleet samat, koska monet laivueet oli tarkoitus muodostaa uudestaan su-kokoonpanoon siirtymisen yhteydessä.

519 Tehtävä oli annettu merivartiolaitoksen henkilöstöstä muodostetulle 1. Vartioviirikölle ja su-vaiheessa perustettavalle 3. Saattajalaivueelle. *Ibid.*, s. 3, 6–7, 30–31.

520 Ahvenanmaan laskettaviksi suunniteltujen miinoitteiden miinamäärä oli lisääntynyt lähes 300:lla. Vrt. KA T27102 / F3 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 81 / Op.2 / OT / 11b / sal. / 23.8.1950: Suunnitelma t-vaiheen suojamiinoituksista ja niiden suorituksesta, liite I sekä T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su-(tsa) kokoonpanossa, s. 27–31 sekä liite IV/1.

521 KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su-(tsa) kokoonpanossa, s. 27–31.

522 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 152 / Op.1 / OT / 11b / sal. / 17.9.1951: Pv.PE:n Op. käsky N:o 7. Puolustus suunnitelmien valmistaminen, s. 4.

Puolustusvoimain pääesikunnan syyskuussa 1951 antamassa suunnittelukäskyssä yhdeksi lentovoimien tehtäväksi oli määritetty laivastovoimien tukeminen, joten joulukuussa 1951 valmistuneeseen laivastovoimien käyttösuunnitelmaan sisällytettiin myös ilmavoimille tarkoitettuja tehtäviä. Niitä ei kuitenkaan määritetty yhteistoiminnassa ilmavoimien kanssa, vaan Laivaston esikunnan suunnitteluryhmä laati lentovoimien käyttöajatuksen itsenäisesti. Lentokalustoa päätettiin käyttää valvonta- ja tiedustelulentotoimintaan sekä merikuljetusten suojaamiseen erityisesti Ahvenanmaalle suuntautuviin joukkojensiirtoihin liittyen. Puolustusvoimain pääesikunnan käskemistä tukitehtävistä poiketen lentovoimia esitettiin käytettävän myös alusyksiköiden suojaamiseen sekä maihin nousevan vihollisen häiritsemiseen Ahvenanmaan, Hankoniemen ja Selkämeren eteläosan alueella yhteistoiminnassa laivaston taisteluosastojen kanssa.⁵²³

Laivaston esikunnan esitys otettiin huomioon Pääesikunnan operatiivisella osastolla, joka oli 1950-luvun alussa ainoa puolustushaarojen välistä yhteistoimintaa koordinoinut taho.⁵²⁴ Se tarkensi laivasto- ja lentovoimien yhteistoimintajärjestelyitä kesäkuussa 1952 valmistuneessa valtakunnan puolustamista koskevassa operatiivisessa käskyssä. Lentovoimien oli tuettava laivaston operaatioita siten, että tiedustelu- ja saatueiden suojaustehtäviin oli osallistuttava koko länsirannikolla. Sen sijaan maihinnousuntorjuntaan lentovoimat osallistui vain Ahvenanmaalla sekä Hangon–Porin välisellä alueella, aivan kuten Laivaston esikunta oli esittänyt.⁵²⁵

Lentovoimille kesäkuussa 1952 käsketty maihinnousuntorjuntatehtävä ei vastannut täysin ilmavoimien omia suunnitelmia tai todellisia tukemismahdollisuuksia. Lentovoimat varautui tukemaan laivastoyksiköitä lähinnä Lounais-Suomen ja Ahvenanmaan alueilla toteutettavin tiedustelulennoin. Sen sijaan merikuljetusten ja laivastovoimien päiväsiirtojen suojaamiseen tai hyökkäyksiin vihollisen laivastoa vastaan oli hyvin rajalliset mahdollisuudet, eikä Ilmavoimien esikunta kirjannut niitä omiin operatiivisiin käskyihinsä.⁵²⁶ Myöskään sotatoimien yhteensovittamisen kannalta tärkeitä yhteysupseereita ei voitu asettaa laivaston johtoportaisiin laivastovoimien käyttösuunnitelmassa esitettyjä määriä. Syynä oli todennäköisesti se, että ilmavoimat joutui asettamaan yhteysupseerit Merivoimien esikunnan lisäksi Panssariprikaatiin ja jokaisen vastualueen esikuntaan. Kuudennen yhteysupseerin asettaminen määrättiin 2. Len-

523 Vrt. KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 152 / Op.1 / OT / 11b / sal. / 17.9.1951: Pv.PE:n Op. käsky N:o 7. Puolustus suunnitelmien valmistaminen, s. 14–16 sekä T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, s. 9–11.

524 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 13 / Op.1 / OT 11a / sal. / 13.2.1952: Valtakunnan puolustusvalmius vuoden 1952 alussa, s. 5–6.

525 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käsky N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, s. 23–24 sekä T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 155 / Op / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Laivastovoimien käyttösuunnitelma, s. 16, 34.

526 KA T27828 / F3 OT – sal. Ilmavoimien esikunnan asiakirja N:o 16 / Op- ja lnttsto / OT / 11 sal. / 20.7.1955: Ilmavoimien operatiivinen käsky N:o 8 sekä 2. Lennoston esikunnan asiakirja N:o 58 / Op- ja järjsto / OT / 10c / sal. / 13.8.1955: 2. Lennoston operatiivinen suunnitelma t-kokoonpanossa.

nostolle, joka valmistautui lähettämään yhteysupseerin merivoimiin, todennäköisesti Saaristomeren meripiiriin.⁵²⁷

Meri- ja Ilmavoimien esikuntien arkistoaineistojen perusteella laivasto- ja lentojoukkojen yhteistoimintaa pohdittiin 1950-luvun alkupuolella lähinnä puolustushaarojen sisäisissä karttatarjoituksissa, eikä puolustushaarojen suunnitelmia tai niiden toiminta-ajatuksia varsinaisesti sovitettu yhteen.⁵²⁸ On toki mahdollista, että yhteistoiminnasta sovittiin suullisesti, mutta yhteistoimintajärjestelyt kirjattiin operatiivisiin suunnitelmiin varsin yleisluonteisesti. Ilmavoimat varautui ensisijaisesti torjuntatoimiin Lapissa, koska yksi koko valtakunnan puolueettomuuden suojaamisen kannalta merkittävimmistä ongelmista oli 1950-luvulla Pohjois-Suomessa mahdollisesti tapahtuvat ilmatilanloukkaukset. Meripuolustuksen päätoiminta-alueesta, Lounais-Suomesta, muodostui hävittäjäyksiköille asutuskeskuksia lukuun ottamatta toissijainen operaatioalue.⁵²⁹

Meripuolustuksen tukeminen jäi ilmavoimien toissijaiseksi tehtäväksi myös heikon kalustotilanteen vuoksi. 2. Lennostossa huhtikuussa 1955 toteutetussa karttatarjoituksessa todettiin, että torjuntalentojen toteuttaminen Lounais-Suomessa oli mahdollista vain rannikolla ja Ahvenanmaan alueella.⁵³⁰ Tämä tarkoitti sitä, etteivät suomalaisten hitaat potkurikoneet soveltuneet rynnäkkötoimintaan vihollisen maihinnousuosastoa vastaan, varsinkaan kun kyky ilma- ja meritilannekuvan muodostamiseen oli avoimella melko heikko. Vaikuttaa myös siltä, ettei 1950-luvun alkupuolella ollut riittävästi käytännön osaamista laivasto- ja lentovoimien yhteistoiminnan järjestämiseen. Ainoassa vuosina 1950–1955 järjestetyssä suuremmassa ilmapuolustusharjoituksessa harjoiteltiin pelkästään ilmatorjunta- ja hävittäjäyksiköiden välistä yhteistoimintaa, vaikka se järjestettiin 2. Lennoston johtamana Lounais-Suomessa.⁵³¹

Joulukuussa 1951 valmistuneessa laivastovoimien käyttösuunnitelmassa alusyksiköiden taistelu perustui 1940-luvun lopulla määritettyihin taktisiin periaatteisiin. Pääosa taisteluista valmistauduttiin käymään saaristossa, jotta hyökkääjän ja puolustajan väliset voimasuhteet tasoittuisivat riittävästi. Suunnitelman yksityiskohtia tarkennettiin vielä seuraavina vuosina Pääesikunnan määrittämien reunaehtojen mukaisesti, ja puolustusvoimain komentaja hyväksyi suunnitelman virallisesti huhtikuussa 1953. Maavoimien vastuualueiden pidempi suunnittelu-aika sekä marraskuussa 1952 käyttöön otettu

527 Laivaston esikunnassa laaditussa suunnitelmassa ilmavoimien yhteysupseereita kaavailtiin Laivastovoimien esikunnan ja Saaristomeren meripiirin lisäksi su-kokoonpanossa myös muihin meripiireihin ja tarvittaessa myös lippueeseen tai erilliseen taisteluosastoon. Ibid. sekä T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 155 / Op / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Laivastovoimien käyttösuunnitelma, s. 35–36.

528 Esim. KA T27828 / F2 OT – sal. Ilmavoimien esikunnan asiakirja N:o 14 / Optsto / OT / 11 sal. / 6.5.1954: Ilmavoimien karttatarjoitus.

529 KA T27828 / F1–4 OT – sal. Kirjeistö 1953–1956 (*passim.*).

530 KA T27809 / F3 sal. 2. Lennoston lähete N:o 78 / Op ja järjsto / 5a / sal. / 6.4.1955 liitteinen.

531 KA T27809 / F3 sal. Ilmavoimien esikunnan asiakirja N:o 34 / Op- ja lnttsto / 5 sal. / 17.5.1955: Käsky ilmavoimien järjestelystä ilmapuolustusharjoituksessa, erityisesti liite 5 sekä Ilmavoimien esikunnan asiakirja N:o 47 / Op- ja lnttsto / 5a / sal. / 1.7.1955: Kertomus ilmavoimien toiminnasta, kokemuksista ja havainnoista ilmapuolustusharjoituksesta 1955.

uusi puolustusvoimien rauhan ajan organisaatio viivästyttivät osaltaan laivastovoimien käyttösuunnitelman hyväksymistä. Joukkojen käytön ja toiminnan perusajatus säilyi tuolloinkin suunnitelman ensimmäisen version kaltaisena. Suurimmat muutokset liittyivät Laivastolippue 1:n alayksiköiden käyttöön, koska vuonna 1953 toteutettujen sukkellus- ja tykkiveneiden romutusten myötä sodan ajan kokoonpanoon kuuluvien laivueiden määrä väheni.⁵³²

Yksi laivastovoimien käyttösuunnitelman huomiota herättävimmistä piirteistä on suunnitelmaan sisältyvän alkuryhmytyksen yksityiskohtaisuus. Jokaiselle laivueelle ja osin jopa viiriköille määritettiin oma toiminta-alueensa. Tarkasta ryhmitysuunnittelusta huolimatta yksiköiden tehtävät ja toiminta-ajatukset jäivät kuitenkin yleisluonteisiksi, koska suunnittelu tehtiin ainoastaan Laivaston esikunnan ydinhenkilöstön voimin. Määrältään pienen suunnitteluryhmän käyttö mahdollisti operatiivisten valmisteluiden tehokkaan salaamisen, mutta suunnitelman sisältö jäi paikoitellen kuvailevalle tasolle. Suunnitteluun osallistuneen henkilöstön määrän kasvattaminen oli mahdollista vasta keväällä 1953, kun Pääesikunta antoi siihen luvan.⁵³³ Päätös oli tärkeä etenkin Ahvenanmaan miehitysjoukkojen merikuljetusten ja saariryhmän puolustuksen suunnittelun kannalta.

Maavoimien osalta operatiivinen suunnittelu ei edennyt yhtä ripeästi. Pääesikunta tarkensi vastuualueiden vuoden 1951 aikana itselleen määrittämiä puolustuksen painopistealueita ja joukkojen käytön periaatteita kesällä 1952 valmistuneessa valtakunnan puolustamista käsittelevässä operatiivisessa käskyssä.⁵³⁴ Suurimmat muutokset tehtiin Lounais-Suomen vastuualueen puolustussuunnitelmiin. Joukkojen käytön painopistettä muutettiin Pääesikunnan kehotuksesta siksi, ettei Lounais-Suomen vastuualueen alustava suunnitelma joukkojen käytöstä vastannut Pääesikunnan kokonaisnäkemystä Lounais-Suomeen suuntautuvasta uhkasta. 2. Divisioonan esikunnassa syksyllä 1951 laaditussa alustavassa suunnitelmassa vihollisen arveltiin suuntaavan maihinnousun Ahvenanmaan valtauksen jälkeen Porin ja Rauman alueille lähinnä alueen hyvien satamien sekä Porista sisämaahan johtavien hyvien liikenneyhteyksien vuoksi. Muutoksen jälkeen joukkojen käytön painopiste oli Ahvenanmaan ja Selkämeren rannikon sijasta Ahvenanmaan ja Hankoniemen alueella. Toteutetulla painopisteen muutoksella pystyttiin

532 Muun muassa laivastovoimat-nimitys korvattiin merivoimat-termillä. Vrt. KA T27102 / F5 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 91 / Optsto / OT / 11 d / sal. / .4.1953: Laivastovoimien käyttösuunnitelma (päiväämätön asiakirja); KA T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan lähete N:o 155 / Op / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Laivastovoimien käyttösuunnitelma liitteineen sekä T26862 / E4 OT – sal. Pääesikunnan meripuolustusosaston asiakirja N:o 12 / Meriptsto / OT / sal. / 11 / 10.2.1953: Lausunto merivoimien käyttösuunnitelmasta.

533 KA T27102 / F5 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 91 / Optsto / OT / 11 d / sal. / .4.1953: Laivastovoimien käyttösuunnitelma (päiväämätön asiakirja).

534 Esimerkiksi 2. Divisioonan suunnitelma valmistui marraskuussa 1951. KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 234 / Järj. / OT / 11 sal. / 26.11.1951.

täyttämään paremmin oletetut Neuvostoliiton turvallisuusintressit, jolloin myös riski neuvostojoukkojen sotilaallisiin toimiin Etelä-Suomen alueella pieneni.⁵³⁵

Koska Lounais-Suomen vastuualueelle muodostui kaksi selkeästi toisistaan erillään olevaa joukkojen käytön painopistealuetta, päätettiin eteläisen Suomen vastuualuerajoja muuttaa puolustustaisteluihin paremmin soveltuviksi. Vuonna 1950 määritetyt Lounais-Suomen ja Uudenmaan vastuualueet yhdistettiin yhdeksi Etelä-Suomen vastuualueeksi, joka muuttui su-kokoonpanoon siirryttäessä Etelä-Suomen armeijaksi. Sen alaisuudessa toimivat Lounais-Suomen ja Uudenmaan ryhmät. Suomenlahden rannikon puolustuksesta vastanneen Uudenmaan ryhmän alue jakaantui kahteen osaan. Läntiseen osaan kuuluivat Hankoniemen, Tammisaaren ja Kemiön saaren alueet ja itäinen alue ulottui Neuvostoliiton Porkkalan tukikohdan itärajalta Pyhtäälle saakka. Lounais-Suomen ryhmän vastuualueeseen kuului Saaristomeren alue sekä Uudenkaupungin ja Porin välinen rannikko. Ahvenanmaan joukot olivat suoraan Etelä-Suomen armeijan johdossa.⁵³⁶

Pääsikunnan antamien tarkentavien ohjeiden jälkeen 2. Divisioonan esikunnassa laadittiin lopullinen Etelä-Suomen armeijan puolustus suunnitelma, joka valmistui toukokuussa 1953.⁵³⁷ Sen mukaan Ahvenanmaalla ja rannikon puolustusvyöhykkeen tärkeillä alueilla käytäisiin jäykäntorjuvaa puolustustaistelua. Ahvenanmaalla joukkojen käytön painopiste oli Maarianhaminan–Eckerön alueella. Sen sijaan Lounais-Suomen ryhmän vastuulle kuulunutta saariston puolustusvyöhykettä pidettiin lähinnä viivytyksenasemana, jossa viholliselle tuotettiin tappioita ennen lopullisia rannikon puolustusvyöhykkeellä käytäviä torjuntataisteluita. Puolustusvyöhykkeiden toisistaan poikkeavat taistelulajit oli määritetty vallitsevien olosuhteiden perusteella. Omien joukkojen rajallista liikkuvuutta oli helpompi hyödyntää rannikkovyöhykkeellä, koska saaristossa joukot olivat riippuvaisia merivoimien kuljetustuesta. Saariston puolustusvyöhyke varauduttiin kuitenkin muuttamaan pääpuolustusvyöhykkeeksi, mikäli Ahvenanmaan miehittämiseen ei saataisi lupaa poliittiselta johdolta. Tuolloin sinne keskitettäisiin kaikki Ahvenanmaalle siirrettäväksi suunnitellut miehitysjoukot.⁵³⁸

Rannikon puolustusvyöhykkeelle oli tarkoitus luoda runkomiehitetyt ja itsenäiseen taisteluun kykenevät puolustuskeskukset Hankoniemen, Kemiön saaren, Nau-

535 2. Divisioonan esikunnan arvioissa Hangon alueelle kohdistui sivustauhka Neuvostoliiton Porkkalan tukikohdasta. KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 234 / Järj. / OT / 11 sal. / 26.11.1951; T26862 / E4 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 305 / Järj. / OT / 11 / sal. / 1.8.1953; Muistio koskien puolustuksen rakennetta Lounais-Suomen rannikolla sekä Jouko 2006, s. 29–30.

536 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952; Pv.PE:n Op.käskey N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, s. 5, 13 sekä T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 132 / Järj. / OT / 11 / sal. / 12.5.1953 ja liitteenä oleva Yleissuunnitelma puolueettomuuden suojaamiseksi ja vastuualueen puolustamiseksi Etelä-Suomen vastuualueella.

537 Esim. KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 132 / Järj. / OT / 11 / sal. / 12.5.1953.

538 Ibid. sekä KA T26862 / E4 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 305 / Järj. / OT / 11 / sal. / 1.8.1953; Muistio koskien puolustuksen rakennetta Lounais-Suomen rannikolla.

von-Korppoon-Houtskarın, Kustavin sekä Uudenkaupungin pohjoispuolella sijaitsevan Pyhamaan alueille. Puolustuskeskusten välialueita oli tarkoitettu hallita pelkästään rannikko- ja kenttätykistön tulenkäytöllä, saaristoon laskettavilla miinoitteilla ja laivastoyksiköillä ja sissitoiminnalla. Pääosa joukoista ryhmitettäisiin selustaan reserviksi. Niistä osa siirrettäisiin maihinnousualueen puolustukseen vihollisen toimintasuunnan selvittyä.⁵³⁹

Selkeästä toiminta-ajatuksesta huolimatta Etelä-Suomen vastuualueen operatiiviseen suunnitelmaan ei sisällynyt yksityiskohtaista ajatusta siitä, miten joukkoja olisi käytetty maihinnousuntorjunnassa tai muissa operaatioissa. Tämä ei sinänsä ollut poikkeuksellista, koska Etelä-Suomen vastuualueen alajohtoportaat, Lounais-Suomen ja Uudenmaan ryhmä, pystyivät aloittamaan oman suunnittelunsa vastuualueen operatiivisen suunnitelman valmistumisen jälkeen.

Voidaan kuitenkin olettaa, että vastuualueiden puolustustaistelut olisi käyty vuonna 1954 käyttöön otettuun Kenttäohjesäännön II osaan kirjattuja periaatteita noudattaen. Torjuntataistelut oli tarkoitettu aloittaa rannikkopataljoonin ja tykistöyksiköiden, joiden tehtävänä oli kuluttaa vihollista saariston läpi maihinnousurannalle johtavien väylien varsilla. Maavoimien yhtymän tehtävänä oli puolustaa rantaviivan tuntumassa sijaitsevaa pääpuolustuslinjaa, jossa käytäviä taisteluita varauduttiin tukemaan kaikkien maihinnousualueella sijaitsevien tykistö- ja heitinyksiköiden tulella. Jos yhtymän omat reservit eivät riittäneet pääpuolustuslinjan hallussapitoon, varauduttiin puolustusta tukemaan maihinnousualueen ulkopuolelta irrotettavilla joukoilla.⁵⁴⁰

Kenttäohjesääntöön kirjatut maihinnousuntorjunnan periaatteet oli todennäköisesti kehitetty Sotakorkeakoulussa operaatiotaidon opetuksen yhteydessä vuosina 1944–1945 kerättyjä sotakokemuksia, 1940-luvun lopulla laadittuja stipenditöitä, opettajien omia sotakokemuksia sekä everstiluutnantti Johan Kiveliön kenttäohjesääntöä varten kirjoittamia luonnoslukuja hyödyntäen.⁵⁴¹ Sotakorkeakoulun opettajat julkaisivat vuonna 1953 Upseerin käsikirjan III osan, jossa esitettiin samat maihinnousuntorjunnan periaatteet kuin seuraavana vuonna valmistuneessa Kenttäohjesäännön II osassa, vaikkakin prikaatin ja pataljoonan toimintaan suhteutettuina. Tasoeroista huolimatta kummassakin ohjesäännössä korostettiin samoja asioita: aselajien ja puolustushaarojen välistä yhteistoimintaa, syvää puolustusryhmitystä, pääpuolustuslinjan hallussapitoa ja riittävän suurten reservien varaamista vastahyökkäyksiä varten.⁵⁴²

539 KA T26862 / E4 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 305 / Järj / OT / 11 / sal. / 1.8.1953: Muistio koskien puolustuksen rakennetta Lounais-suomen rannikolla.

540 Kenttäohjesääntö, II osa (KO II). Helsinki 1954, s. 216–222.

541 Vrt. Ibid.; KA T17382 / 2124 Haminan rannikkolinna-keiston lähete N:o 147 / II / 20.4.1945: Lausunto KO:n yleisen osan ohjesääntöluonnoksesta ja liitteenä oleva luonnosluku ”Rannikon puolustaminen”; T18002 / 6. Everstiluutnantti K. Lylyn alustus 8.5.1945: Puolustus vesistöjen rannoilla ja saarissa; Kiveliö 1948, s. 99–105, 130–132.

542 Vrt. Upseerin käsikirja, III osa, joukkoja varten. Helsinki 1953, s. 190–192 sekä Kenttäohjesääntö, II osa (KO II). Helsinki 1954, s. 216–224.

Maihinnousuntorjuntataisteluiden teoreettisista perusteista huolimatta Etelä-Suomen armeijan puolustus suunnitelman toimeenpano olisi edellyttänyt mittavia valmistelu töitä, joita ei ollut kuitenkaan aloitettu. Vastuualueen joukkojen alkuryhmitys oli laadittu karttatiedustelun perusteella, eikä puolustusasemien saati rantatorjuntaa tarkoitettujen tukikohtien sijainnista ollut sen vuoksi todellista tietoa.

Laivasto- ja rannikkojoukkoyksiköiden operaatioiden toteuttaminen olisi myös edellyttänyt tiivistä suunnittelua ja taisteluajatus ten yhteensovittamista. Joukkojen olisi tullut suunnitella yhdessä muun muassa saaristoon laskettavien miinoitteiden paikat, suljettavat väylät ja tykistön tulialueet. Näitä toimenpiteitä ei kuitenkaan ehditty aloittaa vuoden 1955 loppuun mennessä. Laivastovoimien ja Etelä-Suomen armeijan toiminta-ajatus ten välillä oli myös merkittävä ristiriita. Vaikka Ahvenanmaan ja rannikon välinen saaristo oli Etelä-Suomen armeijalle toissijainen taistelualue, Saaristomeren kes kiasat muodostivat laivastovoimille tärkeän tukeutumisalueen, jonka hallussapito oli si ollut laivastoyksiköiden toiminnan kannalta tärkeää. Tätä toiminta-ajatus ten välistä eroavuutta ei korjattu, vaikka Etelä-Suomen armeijan toiminta-ajatus esiteltiin Pääesi kunnan operatiivisen osaston henkilöstön elokuussa 1953 toteuttaman tutustumismat kan yhteydessä.

Pääesikunnan operatiivisella osastolla kiinnostuttiin sen sijaan 2. Divisioonan esit tämien merisissijoukkojen perustamisesta. Meripuolustusasiain esipuseerin tehtäviä hoitanut komentajakapteeni Kullervo Killinen ja sissisodan sekä sissitoiminnan käsit telystä 1950- ja 1960-luvulla tunnetuksi tullut kapteeni Taisto Olavi Lehti päätyivät esittämään matkan jälkeen laatimassaan muistiossa, että saaristossa toteutettavan sissi toiminnan tarkempaa selvittämistä varten tulisi perustaa toimikunta.⁵⁴³ Killisen ja Leh den esitykseen vaikuttivat todennäköisesti Saaristomeren puolustuksesta vastanneessa Rannikkotykistörykmentti 2:ssa rannikkopataljoonan käytöstä tehdyt havainnot. Ryk mentti esitti vuonna 1953 pataljoonan kokoonpanon muuttamista kolmen kevyesti aseistetun rannikkokomppanian ja raskaan komppanian muodostamaksi kokonaisuudeksi, koska pataljoona oli käytännössä sidottu ryhmitysalueelleen, eikä jääkärikom ppanian voima riittänyt tehokkaiden vastahyökkäysten tekemiseen. Lisäksi pataljoona jouduttiin lähes aina hajottamaan, kun se ryhmitettiin puolustukseen. Tykki- ja koneki väärikkomppaniam sijoitettiin linnakkeiden rantatorjuntaan, jääkärikkomppanian jäädessä reserviksi vastahyökkäyksiä varten. Menettely oli osin pakon sanelema, koska linnakkei den kokoonpanoista puuttuivat rantatorjuntaan tarkoitettut yksiköt lähes kokonaan.⁵⁴⁴

543 KA T21622 / 4 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston 24.8.1953 päivätty asiakirja: Kertomus Saaristome ren eteläiseen etuasemaan sekä pääaseman keski- ja itäosaan tehdystä operatiivisesta tiedustelumatkasta 3.– 8.8.1953 sekä Palokangas 2014, s. 330–332.

544 Toinen Rannikkotykistörykmentti 2:n esityksen laatijoista oli majuri Veikko Vuorela. Jatkosodan jälkeen ke rättyissä sotakokemuksissa Vuorela oli pitänyt jalkaväkikipainotteisempaa ja iskukyisempää pataljoonaa parem pana. KA T26839 / F4 OT – sal. Pääesikunnan lähete N:o 129 / Meriptsto / OT / 10 b sal. / 31.7.1953: Rannikkopataljoonan kokoonpano liitteinen sekä T26513 / Hbi1 sal. Everstiluutnantti Toivo Knuuttilan kotityö 25.11.1958: Kiinteän tykistön runkoasetarpeen sekä rannikkopataljoonan kokoonpanon uudelleen arviointi huomioon ottaen myös nykyinen asekehitys.

Samankaltaiseen muutosesitykseen oli päätyntä Sotakorkeakoulussa vuosina 1951–1953 opiskellut kapteeni Verner Torvinen tarkasteltuaan diplomityössään merijalkaväen toimintamahdollisuuksia Suomen saaristo-oloissa. Vaikka Torvinen pohti tutkielmassaan ensisijaisesti vihollisen merijalkaväen toimintamahdollisuuksia, saaristossa hyökkäykselliseen toimintaan kykenevät jalkaväkijoukot soveltuivat myös omien tehtävien toteuttamiseen. Torvisen mukaan merijalkaväkeä voitiin käyttää puolustus-taisteluissa muun muassa tavoitteiltaan rajoitettujen mairinnousujen torjuntaan ja saaristossa toteutettaviin vastahyökkäyksiin.⁵⁴⁵

Merijalkaväkipataljoonien perustaminen oli Torvisen mukaan mahdollista, jos rannikkopataljoonat hajotettaisiin ja niihin kuuluneet jääkärikomppaniat koottaisiin 3–4 pataljoonaksi. Jalkaväkiosia oli täydennettävä esikuntakomppanialla, kevyellä kranatointikomppanialla ja raskaalla komppanialla, jolloin kokoonpano olisi ollut jääkäripataljoonan organisaation kaltainen.⁵⁴⁶ Sekä Torvisen että Rannikkotykistörykmentti 2:n tekemät esitykset ja havainnot osoittivat, että sotakokemusten vastaisesti muodostettu rannikkopataljoona osoittautui epäonnistuneeksi lähes heti käyttöönotosta lähtien.

Rannikkopataljoonien ongelmat eivät rajoittuneet pelkästään kokoonpanoihin, vaan ne ulottuivat myös perustamisjärjestelyihin. Täydennysvaiheessa perustetut ja kahden rannikkopataljoonan runkojoukkona toimineet merijalkaväkipataljoonat olisi jouduttu vetämään su-kokoonpanoon siirryttäessä selustaan ja hajottamaan, koska merijalkaväkipataljoonien poikkeavat kokoonpanot eivät mahdollistaneet rannikkopataljoonien perustamista t-kokoonpanon mukaisilla ryhmitysalueilla.⁵⁴⁷ Ongelma tiedostettiin myös Pääesikunnan järjestelyosastolla ja rannikkojalkaväen kokoonpanot yhdenmukaistettiin vuoden 1953 kuluessa.⁵⁴⁸

Kiinteiden rannikkotykistöpattereiden perustamisessa havaittiin samankaltaisia ongelmia. Esimerkiksi Jungfruskärin, Reposaaaren ja Kuuskajaskarin pattereiden tykistökalustoksi oli määritelty t-kokoonpanossa 76 ItK/31 -ilmatorjuntatykit. Su-kokoonpanoon siirryttäessä niiden pääkalustoksi vaihtui linnakkeilla jo olleet raskaat 152 millimetrin Canet-tykit.⁵⁴⁹ Meripuolustuksen monimutkaiset perustamisjärjestelyt olivat seurausta ilman tarkkaa kokonaissuunnitelmaa edenneestä operatiivisesta suunnittelus-

545 KA SKK-1/546. Torvinen, V. J.: Nykyaikaisesti aseistetun ja varustetun merijalkaväen taistelutaktiikan sovellutus Suomen saaristo-olosuhteisiin, 1952, s. 47–53, 56–60.

546 KA SKK-1/546. Torvinen, s. 52–59, liite 9.

547 KA T26862 / F1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 28 / Op.3 / 10 sal. / 15.2.1950: 2. Merijv.P:n perustaminen; T25184 / F1 OT – sal. Turun rannikkotykistörykmentin käsky N:o 58 / II / OT / 10a sal. / 4.9.1951: TRT:n käsky N:o 1 T-kokoonpanoa koskevista järjestelyistä sekä T20983/ F1 sal. Turun rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 24 / 11 / OT / 10a / sal. / 14.5.1952: T-kokoonpano.

548 KA T20983 / D2 sal. Rannikkotykistörykmentti 2:n asiakirja N:o 80 / Kouljärj / OT / 10b / sal. / 31.7.1953: Suunnitelma puolueettomuuden suojaamiseksi ja torjunnan suorittamiseksi T-kokoonpanovaiheessa Saaristomeri–Selkämeri kaistalla sekä T26842 / Ha2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan muistio 7.1.1952: Puolustusvoimain T-kokoonpano.

549 KA T20983 / F1 sal. Turun rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 24 / 11 / OT / 10a / sal. / 14.5.1952: T-kokoonpano.

ta. Selkeän kokonaissuunnitelmaan laadintaa vaikeutti rauhansopimukseen kirjattu rajoitus puolustusvoimien sallitusta vahvuudesta. T-kokoonpanoa muodostettaessa rannikkotykiössä päädyttiin käyttämään kevyttä tykiöstalustoa, koska se mahdollisti useampia pattereiden perustamisen.

Saaristomerellä havaituista joukkojen perustamiseen liittyneistä ongelmista huolimatta Ahvenanmaan puolustusjärjestelyt pysyivät melko selkeinä, eivätkä eri kokoonpanojen muutokset vaikuttaneet juurikaan alueella olevien joukkojen ryhmitykseen.⁵⁵⁰ Vastuu Ahvenanmaan puolustuksesta säilyi su-kokoonpanoon siirryttäessä 4. Prikaatin komentajalla. Maakunnan puolustusta oli tarkoitus vahventaa 4. Prikaatin täydennysosilla sekä muuttamalla Merijalkaväkijoukko 2 raskaammin aseistetuksi rannikkopataljoonaksi. Lisäksi maakunnan alueelle oli tarkoitus kuljettaa yksi kenttätykiöstorykmentti, rannikkopataljoona sekä kaksi erillistä moottoroitua raskasta rannikkotykiöstöpatteristoa. Viimeisessä vaiheessa oli tarkoitus siirtää rannikkotykiöstorykmentti, jonka kokoonpanoon kuului neljä järeää tykkiä. Tsa-kokoonpanoon siirryttäessä Ahvenanmaalle oli vielä tarkoitus kuljettaa 18. Prikaati sekä Sotakorkeakoulun henkilöstöstä perustettu ja reserviläisillä täydennetty V Armeijakunnan esikunta, joka otti vastuun maakunnan puolustuksesta Ahvenanmaalle saavuttuaan.⁵⁵¹

Kaikki Etelä-Suomen vastuualueen operatiiviset valmistelut tehtiin 2. Divisioonan esikunnassa kesään 1953 saakka. Suunnitteluun osallistuneiden henkilöiden määrä laajennettiin vain muutama viikko Etelä-Suomen armeijan puolustussuunnitelman valmistamisen jälkeen, kun 2. Divisioonan esikunta antoi kaikille t-kokoonpanossa alaisuudessaan toimineille komentajille operatiivis-taktilliset harjoitustehtävät. Niiden mukaan komentajien tuli suunnitella joukkojensa käyttö ja puolustusryhmitys puolueettomuusvartioinnissa sekä mairinnousuntorjunnassa.⁵⁵² Nimestään huolimatta harjoitustehtävissä käytettiin todellisen t-kokoonpanosuunnitelman mukaisia joukkoja ja niille määritettyjä ryhmitysalueita, joten komentajat perehdytettiin puolustussuunnitteluun sekä joukkojen ensimmäisiin tehtäviin divisioonan esikunnan johtaman suunnitteluharjoituksen avulla. T-kokoonpanon käyttöön liittyneiden harjoitustehtävien jälkeen vastaavat tehtävät annettiin Etelä-Suomen armeijan su- ja tsa-kokoonpanojen mukaisten johtoportaiden komentajille. Ne painottuivat Etelä-Suomen armeijan painopistealueiden, Ahvenanmaan ja Hangon puolustusvalmisteluihin. Ahvenanmaan osalta puolustus-

550 Jouko 2006, s. 34.

551 KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 132 / Järj. / OT / 11 / sal. / 12.5.1953: ESV-alueen suunnitelmat, liitteinä olevat Etelä-Suomen vastuualueen puolustussuunnitelma su-kokoonpanossa ja ESV-alueen joukkojen ryhmitys tsa-vaiheessa sekä T27105 / F5 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 32 / OT / 11.5.1954: Suunnitelma miehitysjoukkojen kuljettamiseksi Saaristomeren meripiiriin alueella.

552 KA T22003A / F1 OT – sal. Esim. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 149 / Järj. / OT / 11 sal. / 22.5.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä; 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 163 / Järj. / OT / 11 sal. / 2.6.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä sekä 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 166 / Järj. / OT / 11 sal. / 2.6.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä.

suunnitelmien laadinta oli su-kokoonpanossa 4. Prikaatin komentajan ja tsa-kokoonpanossa Sotakorkeakoulun johtajan vastuulla.⁵⁵³

Suojakokoonpanon ja täyden sodanajan kokoonpanon puolustussuunnitelmien valmistuminen edellytti luonnollisesti Ahvenanmaan merikuljetussuunnitelmien uusimista. Turun laivastoasemalla keväällä 1954 laadittua merikuljetussuunnitelmaa edelsi 2. Divisioonan esikunnan ja Turun laivastoaseman upseerien Ahvenanmaalla syyskuussa 1953 toteuttama maastontiedustelu. Se oli tiettävästi ensimmäinen sotien jälkeen saarimaakunnan alueelle suuntautunut tutustumismatka, jonka yhteydessä selvitettiin lähinnä Ahvenanmaalle siirrettävien joukkojen purkualueet ja -mahdollisuudet.⁵⁵⁴ Aivan kuten t-kokoonpanoon kuuluvien miehitysjoukkojen kuljetukset, su- ja tsa-joukkojen siirrot perustuivat siviilialusten käyttöön. Su-kokoonpanoon siirryttäessä Ahvenanmaan joukkojen ja niiden varusteiden kuljettamiseen arvioitiin tarvittavan aluksia noin 30 000 rekisteritonnin verran. Ilmeisesti kuljetusalusten suuren tarpeen johdosta osa kuljetuksista päätettiin toteuttaa Varsinais-Suomen satamien ohella myös Helsingistä. Ratkaisu oli sinänsä mielenkiintoinen, koska joukkojen siirrot oli toteutettava Porkkalan vuokra-alueen vuoksi Helsingin ja Hangon välillä avomerellä, jolloin myös kuljetusten epäonnistumiseen riskit kasvoivat.⁵⁵⁵

Pääesikunnan käskystä Turun laivastoasemalla laadittiin syksyn 1954 aikana myös vaihtoehtoinen kuljetussuunnitelma, joka oli tehty pahimman vaihtoehdon varalle. Suunnitelman kantavana ajatuksena oli siirtää kaikki Ahvenanmaalle tarkoitetut miehitysjoukot maakunnan alueelle mahdollisimman nopeasti liikekannallepanon jälkeen. Suunnitelma sisälsi kaksi osiota: kuljetukset kauppa-aluksin ja kuljetukset pienehköjä aluksia, kuten saariston yhteysaluksia, proomuja, moottoriveneitä ja -kaljaaseja käyttäen. Kummassakin vaihtoehdossa joukkojen lastaus oli suunniteltu toteutettavan Lounais-Suomen suurimmissa satamissa todennäköisesti joukkojen siirron nopeuttamiseksi. Ainoa poikkeus oli 4. Prikaati, joka kuljetettaisiin Hangosta Maarianhaminan ja Färjsundin alueille. Kaiken kaikkiaan Ahvenanmaan merikuljetukset olisivat olleet mitava operaatio. Maakunnan alueelle olisi siirretty muun muassa 22 000 miestä, 150 kenttä- ja rannikkotykkiä sekä 800 moottoriajoneuvoa. Niiden kuljettamiseksi olisi tarvittu

553 KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 187 / Järj. / OT / 11 sal. / 12.6.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä; 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 188 / Järj. / OT / 11 sal. / 12.6.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä; 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 190 / Järj. / OT / 11 sal. / 12.6.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä sekä 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 467 / Järj. / OT / 11 sal. / 29.10.1953: Operatiivis-taktillinen harjoitustehtävä.

554 KA T27105 / F4 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja 1.10.1953: Muistio itäisellä Ahvenanmaalla olevien purkamispaikkojen tiedustelusta 17.–20.9.1953.

555 Helsingistä oli tarkoitus siirtää Ahvenanmaalle muu muassa su-vaiheessa kaksi rannikkopataljoonaa ja pioneeriyksiköitä sekä tsa-vaiheessa V Armeijakunnan esikunta ja huoltoyksiköt. KA T27102 / F4 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 223 / Op. / OT / 10d / sal. / 8.12.1951: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä t- ja su- (tsa) kokoonpanossa, s. 37–38 sekä liite VI/2 sekä Jouko 2006, s. 36–37.

aluksia 50 000 rekisteritonnin verran. Varalisiä huomioon ottaen alustarve olisi noussut 80 000 tonniin.⁵⁵⁶

Etelä-Suomen armeijan toisen painopistealueen eli Hankoniemen ja sen ympäristön puolustuksesta vastasi su-kokoonpanossa kahdesta prikaatista ja aselajivahvennuksesta koostunut I Armeijakunta. Sen kokoonpanoa oli tarkoitus vahventaa tsa-kokoonpanoon siirtymisen yhteydessä yhdellä prikaatilla. Hankoniemen puolustuksen ohella ainoat Suomenlahden rannikolle ryhmitetyt vahvemmat joukot olivat pääkaupungin puolustuksesta vastanneen Helsingin linnoitusalueen johdossa. Virallisen operatiivisen suunnitelman mukaan osaa joukoista oli tarkoitus käyttää maihinnousuntorjuntaan, mutta Petteri Joukon tutkimusten mukaan pääkaupunkiseudun puolustukseen tarkoitettut joukot oli käytännössä ryhmitetty kaupungin länsipuolelle. Niiden tehtävänä ei siis ollut maihinnousuntorjunta rannikolla, vaan Porkkalan tukikohdasta Helsinkiin suuntautuvan maahyökkäyksen torjuminen.⁵⁵⁷

Porkkalan tukikohdan muodostama sotilaallinen uhka ei ollut ainoastaan sotilaiden murhe. Neuvostojoukkojen Porkkalan tukikohdasta aloittaman hyökkäyksen mahdollisuus askarrutti Paasikiveä 1950-luvun alkuvuosina. Presidentti pelkäsi erityisesti neuvostoliittolaisten itsensä tai suomalaiskommunistien Porkkalan raja-alueella toteuttamaa provokaatiota, josta neuvostojoukot saisivat tekosyyntunkeutua Suomen alueelle.⁵⁵⁸

Pohjois-Suomen ja Sisä-Suomen armeijoiden sekä Pohjanmaan ryhmän maihinnousuntorjuntasuunnitelmat jäivät Etelä-Suomen armeijan suunnitelmiin verrattuna melko ylimalkaisiksi. Syykin oli selvä: Pohjanlahtea ja Suomenlahden itäosia pidettiin selkeinä sivusuuntina. Esimerkiksi Pyhtään ja valtakunnan rajan välillä maihinnousuntorjuntaan oli käytettävissä rannikkopataljoona sekä merivartiokomppaniolla vahvennettu rannikkotykistörykmentti.⁵⁵⁹ Pohjois-Suomen armeijan rannikolla tilanne oli hyvin samankaltainen. Perämeren rannikon varmistamisesta vastasivat rannikkopataljoonat Raahessa ja Kemissä sekä moottoroitu rannikkotykistöpatteristo Oulun alueella.⁵⁶⁰

556 KA T27105 / F5 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 32 / OT / 11.5.1954: Suunnitelma miehitysjoukkojen kuljettamiseksi Saaristomeren meripiiriin alueella; Merivoimien esikunnan käsky N:o 146 / Järjsto / OT / 11 b / sal. / 18.8.1954: Merikuljetussuunnitelma sekä Turun laivastoaseman asiakirja N:o 82 / Järjsto / OT / 11b / sal. / 12.11.1954: Merikuljetussuunnitelma. Jouko ei ole huomioinut artikkelissa ilmoittamassaan luvussa tsa-kokoonpanon mukaisten joukkojen kuljetuksiin tarvittavien alusten varalisiä. Jouko 2006, s. 37–38.

557 Helsingin puolustuksesta vastasi su-kokoonpanossa vahvennettu prikaati. Tsa-kokoonpanoon siirtymisen jälkeen Helsingin alueelle oli tarkoitus keskittää vielä toinen prikaati. KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 132 / Järj. / OT / 11 / sal. / 12.5.1953, liitteenä oleva Etelä-Suomen vastualueen puolustussuunnitelma su-kokoonpanossa ja ESV-alueen joukkojen ryhmitys tsa-vaiheessa sekä Jouko, Petteri: Porkkalan sotilasstrateginen asema. *Porkkala – tapahtumien keskellä*. Helsinki 2007, s. 70–74.

558 J. K. Paasikiven päiväkirjat. II osa, s. 247, 332–333.

559 KA T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 152 / Op. 1 / OT / 11b / sal. / 17.9.1951: Pv.PE:n Op. käsky N:o 7, s. 10–13 sekä liite 3.

560 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käsky N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, s. 5 sekä T25167 / F3 OT – sal. 1. Divisioonan asiakirja N:o 134 / III / OT / 11b sal. / 24.9.1952: Suunnitelma Pohjois-Suomen vastualueen puolueettomuusvartiointista ja puolustamisesta.

Vihollisen maihinnousuoperaatioiden kannalta kolmanneksi uhanalaisimman alueen, Pohjanmaan rannikon, maihinnousuntorjunnasta vastasivat su-kokoonpanoon siirtymisen yhteydessä perustettava rannikkotykistörykmentti ja moottoroitu rannikkotykistöpatteristo. Lisäksi Pohjanmaan ryhmän käytössä oli jalkaväkijoukkoina jalkaväkiprikaati, 2–3 jääkäripataljoonaa ja kaksi rannikkopataljoonaa. Puolustuksen painopisteinä olivat Vaasan, Munsalan–Oravaisten ja Kristiinankaupungin–Kaskisten alueet, joilta joukot valmistauduttiin tarvittaessa siirtämään muille operaatioalueille, kun Merenkurkun yli tehtävä maihinnousu osoittautuisi epätodennäköiseksi.⁵⁶¹

Pääesikunnassa ja aluevastoillisissa johtoportaisissa tehdyistä operatiivisista valmisteluista huolimatta todellinen kyky puolustussuunnitelmien toteuttamiseen oli 1950-luvun alkupuolella melko alhainen, koska liikekannallepanovalmisteluita oli voitu tehdä lähinnä Pariisin rauhansopimuksessa mainittua joukkojen enimmäismäärää silmällä pitäen. Pääesikunnassa vuonna 1954 tehdyn arvion mukaan täydennyskoonpanoa suurempien joukkojen perustaminen olisi kestänyt vähintään puoli vuotta. Aikaa oli mahdollista lyhentää kaksi kuukautta, mikäli siviiliviranomaiset voisivat tukea liikekannallepanovalmisteluita. Presidentti Paasikiven varovaisuuden vuoksi valmisteluita jouduttiin jatkamaan puolustusvoimien sisäisin toimenpitein.⁵⁶² 1950-luvun puolivälissä valmistuneiden perustamistehtäväluetteloiden perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että kullakin sotilasläänillä oli yleissuunnitelma perustettavista joukoista ja puolustushaaroilla sekä divisioonilla vaikuttaa olleen tiedot siitä, mitkä joukot ne saivat käyttöönsä perustamisen ja keskityskuljetusten jälkeen.⁵⁶³

4.3. YRITYKSET MATERIAALITILANTEEN PARANTAMISEKSI JATKUVAT

Merivoimissa laaditusta laivanrakennusohjelmasta sekä puolustusvoimain komentajan tasavallan presidentille ja puolustusministerille tekemistä alushankintaesityksistä huolimatta laivaston alustilanne heikkeni 1940- ja 1950-luvun vaihteessa entisestään. Merkittävimmän taisteluvoiman tuolloin muodostaneet, 1900-luvun alussa rakennetut tykkiveneet jouduttiin poistamaan palveluskäytöstä asteittain. Hämeenmaan ja Karjalan viimeinen purjehduskausi oli vuonna 1949 ja Uusimaa sekä Turunmaa siirrettiin reservialuksiksi syksyn 1950 kuluessa. Alusten lopullinen romutuspäätös lykkääntyi vuoteen 1953, koska tykkiveneet olivat surkeasta kunnostaan huolimatta yleisvoimien tulivoi-

561 KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 80 / Op.1 / 11 b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käskey N:o 8: Valtakunnan puolustaminen, s. 8–12, liitteet 3, 8 sekä T26862 / D1 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Op.1 / OT / 11g / sal. / 28.4.1951: Rannikkotykistön sa-ryhmitys.

562 Visuri 1994, s. 121–122.

563 KA T26842 / Bb3–4 sal. (*passim.*). Kansiota löytyvät muun muassa Pohjanmaan ja Kymen sotilasläänin perustamistehtäväluettelot vuodelta 1954 sekä rannikkojoukkojen ja merivoimien vuodelta 1955. Niissä on mainittu muun muassa perustaja, joukon sodan ajan johtoporras. Osalle joukoista oli suunniteltu myös perustamispaikka.

maisinta kalustoa, jota tarvittiin kriisitilanteessa Ahvenanmaan suojaamiseen. Alusten ohella lähes kaikesta taisteluvälinemateriaalista oli pulaa. Laivastolta arvioitiin vuonna 1950 puuttuvan muun muassa 2 000 miinaa ja 100 torpedoa.⁵⁶⁴ Rannikkotykkistön osalta merkittävimmän ongelman muodosti pääkaluston eli raskaiden pattereiden kunto. Tehdyistä suunnitelmista huolimatta määrärahat eivät olleet riittäneet tykkien kunnostamiseen.⁵⁶⁵

Presidentti Paasikivi havahtui puolustusvoimien heikkoon materiaalitilanteeseen Korean sodan puhjettua kesällä 1950. Kiristyneestä maailmantilanteesta huolestunut presidentti tilasi kenraali Erik Heinrichilta muistion Suomen puolustuskyvyn materiaalisesta parantamisesta. Lähes samanaikaisesti Heinrichsin muistion kanssa valmistui Puolustusvoimain pääesikunnassa laadittu Suomen puolustuskykyä käsittelevä katsaus, johon liitettiin lista kriittisimpinä pidetyistä materiaali- ja laippuutteista.⁵⁶⁶

Hallituksen avainministerit keskustelivat presidentin johdolla ase- ja materiaali-hankinnoista sekä puolustuskyvyn kehittämisestä syyskuussa. Konkreettiset toimenpiteet jäivät lopulta olemattomiksi valtion heikon rahatilanteen, mutta myös poliittisten syiden vuoksi. Hallitus varoi aloittamasta mittavia varusteluohjelmia siksi, että ase- ja sotavarustehankinnat olisi voitu tulkita Neuvostoliiton-vastaisiksi toimiksi.⁵⁶⁷ Hallituksen osoittama varovaisuus ei ollut täysin aiheetonta. Kimmo Rentolan mukaan Suomea pidettiin Neuvostoliitossa 1950-luvun alkupuolella potentiaalisenä vihollisena. Epäilyt muuttuivat kiristyneen maailmantilanteen vuoksi lähes suoranaiseksi peloksi keväällä 1951, ja viitteitä suomalaisten sotavalmisteluista tarkkailtiin herkeämättä.⁵⁶⁸

Laivanrakennusohjelmat maltillistuvat

Suomi merellä -lehdessä julkaistun 10 000 tonnin laivanrakennusohjelman saama kielteinen julkisuus vaikutti marraskuussa 1949 työskentelynsä aloittaneen meripuolustustoimikunnan muotoilemaan meripuolustuksen hankintaohjelmaan. Toimikunta pidensi kesäkuun alussa 1950 jättämässään loppumietinnössä 10 000 tonnin laivanrakennusohjelman toteutusaikaa kymmeneen vuoteen. Samassa yhteydessä ohjelman rakennusjärjestystä muutettiin siten, että alusten rakentaminen aloitettaisiin pienemmistä alusluokista, koska niiden rakentaminen oli helpompaa ja nopeampaa kuin esimerkiksi

564 KA T23105 / F1 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 31 / Kom. / Db1 / sal. / 15.2.1950: Laivaston aluskanta; T23105 / F2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 167 / Op. 2 / 12f / sal. / 5.10.1951: Tykkiveneiden romuttaminen ja saaristotykkiveneiden rakentaminen; T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 100 / Op. 3 / sal. / 1.6.1950: Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mientö meripuolustusohjelmaksi kustanuksineen, s. 111 sekä Koivisto 1968, s. 378.

565 KA T26862 / E2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 12 / Op. / OT / 11 sal. / 23.1.1951: Rannikkotykkistön sa-ryhmitys.

566 UKA 21/18. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 76 / Op.1 / 10 / henk. / sal. / .8.1950, liite 1 sekä Hanhimäki 1996, s. 92.

567 Hanhimäki 1996, s. 92; Visuri 1994, s. 91–92 sekä Juottonen, Jorma: Määrärahat 1944–1952. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006(a), s. 118.

568 Rentola 1997, s. 150–157.

si hävittäjien. Yleisvoimille tarkoitetut hävittäjät poistettiin ensi vaiheessa hankittavien alusten listalta ja ne siirrettiin rakennusjärjestyksessä viimeisiksi. Hävittäjien tilalle nostettiin rannikkojoukkojen kuljetusalukset sekä neljä saaristotykkiä. Lisäksi kolmannen hävittäjän hankinta päätettiin siirtää tarkemmin määrittelemättömään myöhempään ajankohtaan, vaikka laivanrakennustoimikunta oli pitänyt sitä yleisvoimien operointimahdollisuuksien kannalta ehdottoman tarpeellisena. Laivanrakennuksen kokonaisuohjelma koki niin ikään muutoksia. Rauhansopimuksen rajoitusten kumouttua rakennettavien sukellusveneiden määrä pudotettiin kuuteen ja erikoisalukseksi luokitellut pienoismoottoritorpedoveneet ja -sukellusveneet poistettiin ohjelmasta kokonaan.⁵⁶⁹

Laivanrakennusohjelmaa ei muutettu pelkästään aiemmin saadun negatiivisen julkisuuden vuoksi. Tykkiveneiden poistuminen aktiivikäytöstä vaikeutti merkittävästi laivaston asevelvollisten ja henkilökunnan koulutusta, joten pienempien tykistöalusten hankinta olisi ratkaissut koulutukseen liittyneet ongelmat nopeammin.⁵⁷⁰ Saaristotykki-veneiden hankinnalla olisi myös pystytty kohottamaan Ahvenanmaan puolustus-kykyä. Lisäksi on ymmärrettävää, että pääosin rannikotykistöupseereista koostunut toimikunta halusi painottaa rannikkojoukkojen asemaa maihinnousuntorjunnassa laivaston sijaan. Rannikkojoukkojen taistelukykyä olisi pystytty parantamaan nopeasti ja melko vähäisin kustannuksin laivasto-ohjelman toteuttamiseen verrattuna. Meripuolustustoimikunta arvioi merikuljetus- ja kiinteän rannikotykistön ja sen ampumarivikkeiden korjausten kustannuksiksi 1,3 miljardia markkaa, kun 10 000 tonnin laivanrakennusohjelman toteuttaminen maksoi vielä muutosten jälkeen lähes 15 miljardia markkaa.⁵⁷¹

Korean sodan syttyminen ja suurvaltojen välien kiristyminen otettiin tarkoin huomioon Merivoimien esikunnassa. Merivoimien komentajana toiminut kenraalimajuri Eino Iisakki Järvinen kutsui loppuvuodesta 1949 alkaen toimeentuloon olleen laivanrakennustoimikunnan kokoon syyskuussa 1950. Sen tuli laatia sodanuhkavaiheessa ja sodan aikana toteutettava laivanrakennuksen pikaohjelma siten, että kaikki alukset kyettäisiin rakentamaan kotimaisilla telakoilla silloinkin, kun raaka-aine- ja rakennusmateriaalitoimitukset ulkomailta katkeaisivat.⁵⁷²

Toimikunta tukeutui työskentelyssään kommodori Aimo Saukkosen tekemään selvitykseen taistelualusten kotimaisista rakennus-, aseistus- ja varustelumahdollisuuks-

569 KA T26890 / Hla4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 100 / Op.3 / sal. / 1.6.1950: Merivoimien komentajan asettaman toimikunnan mietintö meripuolustusohjelmaksi kustannuksineen, s. 91–92, 108–110 sekä liite 11.

570 Ibid., s. 110.

571 Laivanrakennusohjelman kohonahinta on vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 560,5 miljoonaa euroa. Ibid, s. 114, 120–123.

572 KA T22109 / F13 sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 159 / Kom. / Op. / sal. / 5.9.1950: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan työn jatkaminen sekä T22110 / Dbb1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 155 / Op. 2 / 1 sal. / 20. 9.1950: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan työn jatkaminen. Kummatkin asiakirjat löydettävissä Merivoimien esikunnan arkistosta; T23105 / F1 OT – sal.

sista.⁵⁷³ Saukkosen vuoden 1950 aikana laatima selvitys oli varsin perusteellinen. Sen mukaan Suomessa pystyttiin rakentamaan ilman ulkomaisia kone- tai asehankintoja miinalaivoja, yleisraivaajia ja saaristotykkeviteitä, mutta runkojen rakennusmateriaali olisi kuitenkin hankittava ulkomailta. Saattajien rakentaminen oli myös periaatteessa mahdollista. Se kuitenkin edellytti ensimmäisten saattajien tilaamista kotimaisilta telakoilta mahdollisimman pian, koska Suomessa ei ollut riittävästi osaamista höyryturbiinien valmistamiseen.⁵⁷⁴

Toimikunnan esitys oli varsin rohkea, vaikka ohjelmaan oli sisällytetty varsin monikäyttöisiä aluksia. Maaliskuussa 1951 valmistuneessa ohjelmassa laivastolle esitettiin rakennettavan kriisiaikana kaiken kaikkiaan kaksitoista 500 tonnin saattajaa. Niitä oli tarkoitus käyttää eräänlaisina yleisaluksina saaristo- ja avomerioperaatioissa, mikäli hävittäjät eivät tuolloin kuuluneet laivaston kokoonpanoon. Saattajien ohella rakennettavaa miinalaivaa oli tarkoitus käyttää kriisitilanteessa miinoitustehtävien ohella avomeriraivaukseen. Yleisraivaajat oli myös tarkoitettu tyyppinimityksestään huolimatta useisiin tehtäviin. Niitä oli tarkoitus käyttää muun muassa puolueettomuusvartiointiin ja kaupameriliikenteen suojaamiseen yhdessä saattajien kanssa, joten aluksia laskettiin tarvittavan yhteensä 24 kappaletta.⁵⁷⁵

Edellä mainittujen 10 000 laivanrakennusohjelmaan sisältyneiden alusten lisäksi toimikunta esitti kolmen jatkosodan aikana hankitun Taisto-luokan moottoritorpedoveneen kaltaisen moottoritykkiveneen rakentamista valmiuden kohottamisen yhteydessä, koska aluksille soveltuneet pääkoneet olivat jo merivoimien hallussa. Lukumääräisesti suurimman alusluokan ohjelmassa muodostivat 24 apuraivaajaa. Ne soveltuivat päätehtävänsä ohella pienten miinoitteiden laskuun. Alusten rakentamiseen oli hyvät valmiudet, koska ne oli tarkoitus rakentaa Neuvostoliittoon toimitettujen sotakorvaustroolareiden piirustuksia hyväksi käyttäen.⁵⁷⁶

Vaikka laivaston komentaja, kommodori Oiva Koivisto piti toimikunnan laatimaa laivanrakennusohjelmaa melko onnistuneena, siinä oli myös yksi merkittävä puute. Laivanrakennustoimikunta ei ollut pystynyt määrittelemään varsinaisen laivanrakennusohjelman ja kriisitilanteessa toteutettavan laivanrakennuksen pikaohjelman välistä eroa. Koivisto painotti lausunnossaan, että pikaohjelman tulisi olla kiinteä osa laivaston liiketukannallepanosuunnitelmaa. Sen vuoksi laivastolle oli rakennettava sodanuhkavaiheessa kaikkia esitettyjä aluksia yhtäaikaisesti, eikä vain toimikunnan esittämää rakennusjärjes-

573 Laivanrakennustoimikunnan työskentelyyn osallistui sen vanhojen jäsenten lisäksi Merivoimien esikunnan laivanrakennusinsinööri John Lake ja sihteerinä toiminut vänrikki, diplomi-insinööri K. Eloranta. KA T26965 / F4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 20 / Me.2 / sal. / 12f / 31.3.1951: Laivasto-ohjelma poikkeuksellisissa oloissa (laivanrakennuksen pikaohjelma) sekä T23105 / F1 OT – sal. Turun laivastoaseaman asiakirja N:o 1 / sal. / 2.1.1951: Selostus laivanrakennusmahdollisuuksista.

574 KA T26965 / F4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 20 / Me.2 / sal. / 12f / 31.3.1951: Laivasto-ohjelma poikkeuksellisissa oloissa (laivanrakennuksen pikaohjelma).

575 Ibid. sekä Koivisto 1968, s. 392–394.

576 KA T26965 / F4 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 20 / Me.2 / sal. / 12f / 31.3.1951: Laivasto-ohjelma poikkeuksellisissa oloissa (laivanrakennuksen pikaohjelma).

tystä noudattaen, jossa saattajien ja yleisraivaajien rakentaminen oli etusijalla. Koivisto kannatti myös toimikunnan ehdottamien runkorakennusmateriaalihankintojen aloittamista, tosin vain neljää saattajaa, kahta miinalaivaa, saaristotykkivenettä ja 12:ta yleisraivaajaa varten, koska koko ohjelmaa ei kuitenkaan ehdittäisi toteuttaa yhden kriisin aikana.⁵⁷⁷

Koiviston näkemykselle kaikkien alustyyppien yhtäaikaisesta rakentamisesta oli vankat perusteet, koska se olisi mahdollistanut laivaston kaikkien erikoisalojen taistelukyvyyn nopean kohottamisen. Muun muassa vuoden 1950 alkupuolella valmistuneen laivastovoimien t-kokoonpanosuunnitelman perusteella käytettävissä oleva miinanlaskukapasiteetti oli täysin riittämätön asetettuihin tehtäviin nähden. Miinaveneinä käytettävien apuraivaajien rakentaminen olisi lisännyt muun muassa kipeästi kaivattujen miinoittajien lukumäärää ja mahdollistanut siten ainakin joistain ottoaluksista luopumisen.

Merivoimissa vuonna 1950–1951 tehdyistä valmisteluista ja kenraali Sihvon poliittiselle johdolle tekemistä esityksistä huolimatta merivoimien alustilanne ei parantunut. Merivoimien komentajana toiminut kenraalimajuri Järvinen tuskastui tilanteeseen keväällä 1951. Hän kirjoitti huhtikuussa puolustusvoimain komentajalle lähettämässään kirjeessä, ettei laivasto kyennyt täyttämään heikon alustilanteen vuoksi edes puolueettomuusvalvonnan vaatimuksia YYA-sopimuksen velvoitteista puhumattakaan. Sen vuoksi Järvinen painosti Sihvoa sisällyttämään vuoden 1952 perushankintavaroihin edes kahden saattajan ja yhden yleisraivaajan rakennustöiden aloittamisen. Järvisen esitys perustui todennäköisesti laivanrakennustoimikunnan ja kommodori Koiviston tekemiin esityksiin, joissa oli ehdotettu neljän saattajan ja kahden yleisraivaajan hankintaa lähinnä kotimaisten telakoiden taistelualusten rakennusvalmiuksien kasvattamiseksi.⁵⁷⁸ Järvinen vain puolitti laivanrakennustoimikunnan ja laivaston komentajan tekemät esitykset, jotta hankinnat saataisiin käyntiin. Järvisen esitys heijasteli myös laajemmin meri- ja rannikkotyökistöpuseerien ajattelutavassa tapahtunutta muutosta. 1940-luvun loppupuolen yltiöpositiiviset hankintaohjelmat muuttuivat vuoden 1951 kuluessa realistisiksi rakennusprojekteiksi.

Järvisen ohella myös kenraali Aarne Sihvo oli huolestunut merivoimien alustilanteesta. Sihvo välitti Järvisen muistion puolustusministerille toukokuun alkupuolella.⁵⁷⁹ Hallituksen avainministerit olivat päätyneet lykkäämään puolustusmateriaalihankintoja Paasikiven johdolla edellisyksynä käydyssä neuvonpidossa. Lisäksi pääministeri Urho Kekkonen, puolustusministeri Emil Skog sekä tasavallan presidentti olivat keskus-

577 KA T23105 / F2 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 77 / Me / 12f / sal. / 22.5.1951: Lausunto laivasto-ohjelmasta poikkeuksellisissa oloissa. Asiakirja löydettävissä myös Laivaston esikunnan arkistosta; T22109 / F14 sal.

578 Ibid.; KA T23105 / F2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 85 / Op. 2 / 12f / sal. / 27.4.1951: Kahden saattajan ja kahden varmistusveneen rakentaminen sekä T26965 / F4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 6 / Op. 1 / 10a / sal. / 18.1.1951.

579 KA T26965 / F4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 99 / Op. 1 / 12h / sal. / 11.5.1951: Laivanrakennusmäärärahat ja -erikoiskomitea, liitteineen.

telleet laivasto-ohjelmasta tammikuussa 1951, mutta todenneet sen olevan mahdoton toteuttaa, vaikka pienille tykkiveneille oli selkeä tarve.⁵⁸⁰ Sihvon ponnisteluista huolimatta vallinnutta tilannetta ei voitu muuttaa, koska valtiolla ei ollut varoja alusten rakentamiseen.

Perushankintojen valmistelu aloitetaan

Yksittäisten alushankintojen ohella kenraali Aarne Sihvo pyrki parantamaan puolustusvoimien heikkoa materiaalitilannetta ja puolustuskykyä kokonaisuutena. Sihvo oli esittänyt Paasikivelle tammikuussa 1951 perushankintakomitean perustamista ja yleisesikunnan päällikkö oli nimittänyt helmikuussa upseereista koostuneen toimikunnan tekemään valmisteluita myöhemmin nimitettävää perushankintakomiteaa varten. Työskentelynsä päätteeksi toimikunta esitti kehittämisohjelmien laatimista su- ja tsakokoonpanojen mukaisia joukkoja varten. Tällä tavoin tehdyt materiaalihankinnat olisivat lopulta tulleet niin kalliiksi, ettei valtiolla olisi ollut riittävästi varoja hankintojen suorittamiseen. Sen vuoksi perushankinnat mitoitettiin lopulta t-kokoonpanon mukaisille asevoimille.⁵⁸¹

Varsinaiset perushankintavalmistelut aloitettiin Pääesikunnan johdolla syksyn 1952 aikana. Tuolloin perushankintaohjelmalle laadittiin kokonaisrakenne, jonka mukaan hankinnat jakautuivat Alku (A) ja Häätä (H) -ohjelmiin. Vuosiksi 1955–56 suunnitellut A-ohjelman hankinnat oli laadittu viiden miljardin markan kokonaissummaa silmällä pitäen H-ohjelman loppusumman ollessa 40 miljardia markkaa. H-ohjelman toteuttaminen oli tarkoitus aloittaa A-ohjelman päätyttyä, ja siihen sisältyneet materiaalihankinnat oli tarkoitus tehdä kymmenen vuoden aikana. Merivoimien osalta alkuperäiseen A-ohjelmaan kuului kaksi saaristotykkivenettä, yksi miinalaiva ja kaksi yleisraivaajaa sekä H-ohjelmaan kuusi yleisraivaajaa, neljä saattajaa, yhdeksän moottoritikkivenettä, miinalaiva ja kaksi saaristotykkivenettä. Meripuolustuksen taisteluväline-materiaalin kunnostusmäärärahat oli tarkoitus kohdentaa kummassakin vaiheessa merimiinojen ja torpedojen korjauksiin sekä H-ohjelmaan siirryttäessä 152 millimetrin rannikkotykkien putkien uusimiseen ja uusien merimiinojen hankintaan.⁵⁸²

Perushankintojen valmistelua jatkettiin Pääesikunnan johdolla vuosina 1953–1954 toteutetussa toimintavalmiusharjoituksessa. Harjoituksen yhtenä tavoitteena oli kartoittaa puolustus suunnitelmien toteuttamisen kannalta pahimmat kalusto- ja materiaali puutteet. Niiden perusteella Pääesikunnassa tarkennettiin A-ohjelman sisältöä, ja

580 J. K. Paasikiven päiväkirjat. II osa, s. 179.

581 KA T26965 / F4 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 6 / Op. 1 / 10a / sal. / 18.1.1951; T26838 / F14 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 28 / Järj. 1 / sal. / 28.2.1951; Alustavan perushankintakomitean muistio 15.3.1951 sekä Juottonen 2006(a), s. 119.

582 Alkuohjelman arvo on noin 156 miljoonaa euroa ja Häätäohjelman kustannukset ovat noin 1,2 miljardia euroa vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna. KA T26839 / F4 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 35 / Optsto / OT / 17 sal. / 24.2.1953: Puolustusvalmiuden lisäämiseksi laaditut hankintaohjelmat sekä Juottonen 2006(a), s. 119.



R-luokan raivaajat olivat ensimmäisiä Suomessa sotien jälkeen rakennettuja taistelualuksia. Niitä käytettiin miinanraivauksen lisäksi myös valvonta- ja sukellusveneentorjunta-tehtäviin.

lopullinen A-ohjelmaa koskeva esitys valmistui heinäkuussa 1954. Sen perusteella merivoimille oli tarkoitus hankkia saattaja, miinalaiva, kaksi yleisraivaajaa sekä miehistö- ja kalustoveneiden prototyypit. Esitys perustui todennäköisesti merivoimien laivanrakennustoimikunnan syksyllä 1952 tekemään esitykseen laivanrakennuksen viisivuotisohjelmasta. Sitä vain tarkennettiin toimintavalmiusharjoituksen yhteydessä jättämällä pois muutamia laivanrakennustoimikunnan alkuperäiseen esitykseen kuuluneita pienempiä aluksia. Rannikkotyöstön osalta toimintavalmiusharjoitus paljasti jo aiemmin tiedossa olleiden kiinteän työstön ongelmien lisäksi merivalvonnan heikkoudet. Rannikkotyöstön merivalvontakykyä pidettiin korkeintaan välttävänä, koska rannikkolinnakkeilla ei ollut käytettävissään yhtään valvonta- tai tulenjohtotutkaa.⁵⁸³

Pitkään odotetut hankinnat käynnistyivät Ralf Törngrenin hallituksen myönnettyä puolustusvoimille lisärahoituksen puolustusmateriaalihankintoihin vuodesta 1955 alkaen. A-ohjelman yksityiskohdat ja rahoituksen jakautuminen tarkastettiin hankinnoista vastanneen yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Viktor Sundma-

583 KA T26965 / F5 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 16 / Me. 2 / sal. / 29.11.1952: Ehdotus merivoimien laivanrakennusohjelman 5-vuotissuunnitelmaksi; T26862 / Hh1 OT – sal. Pääesikunnan meripuolustusosaston asiakirja N:o 3 / Meripos. / OT-H / sal. / 9.1.1954: Harjoittelu 1953–54 liitteineen sekä T26862 / D1 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 143 / Optsto / OT / 17 sal. / 5.7.1954: Perushankintojen alkuohjelma. Asiakirja löydettävissä myös puolustusministeriön arkistosta; T23828 / F19 sal.

nin johdolla syksyn 1954 aikana.⁵⁸⁴ Meripuolustuksen osalta hankinnat jäivät aiemmin laadittujen suunnitelmien kaltaisiksi, vaikka 600 tonnin saattajan rakentamisen vaihtoehdoksi esitettiin suuren moottoritykkiveneen hankkimista. Lisäksi merivoimille siirrettiin 30 miljoonaa markkaa moottoritykkiveneen prototyypin rakentamista varten. Prototyypialuksen hankinnalla oli tarkoitus luoda valmiudet 30 moottoritykkiveneen rakentamiselle kotimaisilla telakoilla, mikäli sotilaallinen tilanne Suomen lähialueilla kiristyisi. Rannikkotykkistön osalta hankintamäärärahat suunnattiin raskaan tykkistön uusien tykinputkien ja moottoroidun rannikkotykkistön prototyypitykin hankintaan sekä kipeästi kaivattujen tutkien ostoihin.⁵⁸⁵

Puolustusvoimain komentajan helmikuussa 1955 puolustusministerille tekemä merivoimien hankintoja koskeva esitys sisälsi merivoimien osalta merkittävän muutoksen. Saattajien uppoumaa oli pienennetty 600 tonnista 450 tonniin merivoimia konsulttoimatta. Yllättäen tapahtunut aluksen uppouman pienentäminen ei enää mahdollistanut alukselle asetettujen suoritevaatimusten täyttämistä, joten alustyyppin vahvistaminen jäi tekemättä ja saattajat jäivät lopulta kokonaan hankkimatta kotimaisilta telakoilta. Sen sijaan miinalaivan, kahden raivaajan sekä kalustolautan ja -veneen rakennustyöt aloitettiin kotimaisilla telakoilla vuosien 1955–1956 kuluessa.⁵⁸⁶

Kotimaassa rakennettavan moottoritykkiveneen prototyypin sijaan merivoimat sai valtuudet kahden moottoritykkiveneen hankkimiseen ulkomailta. Ulkomaisilla alushankinnoilla oli tarkoitus lisätä tietämystä moottoritykkiveneiden rakentamisessa ennen kuin alusten sarjavalmistus aloitettaisiin kotimaisilla telakoilla.⁵⁸⁷ Moottoritykkivenehankintoja oli pohjustettu kevättalvella ruotsalaisille ja brittiläisille telakoille sotilasiamiesten välityksellä tehdyillä tarjouspyynnöillä, kun päätös ensimmäisistä A-ohjelman mukaisista hankinnoista oli tehty. Tarjouksia pyydettiin Ruotsista Kockumsin Malmön-telakalta ja Götaverkenin telakalta Göteborgista. Isossa-Britanniassa tarjouspyyntö toimitettiin kaiken kaikkiaan kuudelle telakalle.⁵⁸⁸

Ruotsi oli puolueettomuutensa vuoksi luontainen kauppakumppani. Muista länsimaista ainoastaan Iso-Britannia oli varteenotettava puolustusmateriaalin hankintamaa

584 KA T27809 / F2 sal. Pääesikunnan sotatalousosaston asiakirja N:o 191 / Staltsto / 20 al / sal. / 30.12.1954: Käsky perushankintojen suorittamisesta sekä Juottonen, Jorma: Määrärahat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006(b), s. 235.

585 Kokouspöytäkirjassa saattajasta käytettiin nimitystä tykkivene. KA T23107 / F3 OT – sal. Pääesikunnan meripuolustusosaston lähete N:o 9 / Meriptsto / 20a / sal. / 19.1.1955: Perushankintojen suoritus v. 1955 liitteinen sekä T26862 / F5 OT – sal. Kokouspöytäkirja 23.11.1954.

586 KA T22110 / Ebc1 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 23 / Optsto / 20 sal. / 11.2.1955. Asiakirja on löydettävissä myös Pääesikunnan meripuolustusosaston arkistosta; T23107 / F3 OT – sal. sekä Koivisto 1968, s. 397–398.

587 KA T23828 / F21 sal. Esittelylista puolustusministerille; N:o 310 / 23 Sot. / 7.6.1955; Ote valtioneuvoston esittelyn pöytäkirjasta 16.6.1955 liitteinen. Valtioneuvoston esittelyn pöytäkirjan jäljennös on löydettävissä myös Urho Kekkosen arkistosta, kansio 21/18.

588 Tarjouspyynnöt toimitettiin Isossa-Britanniassa Vospers Ltd:lle, Fairmile Marine Companylle, John I. Thornycroft Companylle, J. S. White & Co:lle, Camper & Nicholsons Ltd:lle sekä Saunders Engineering & Shipyard Ltd:lle. KA T22110 / F34 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 34 / Järjtsto / 12f / sal. / 12.2.1955: Tiedustelu mt.tykkiveneiden toimittamisesta merivoimille.

lähinnä siksi, ettei kaupankäynti Yhdysvaltojen kanssa ollut poliittisten syiden vuoksi mahdollista.⁵⁸⁹ Brittitelakoiden merivoimien hankintoja kohtaan osoittama kiinnostus oli suomalaisille merkittävä signaali Isossa-Britanniassa tapahtuneesta asenne-muutoksesta. Suomalaisten muutamaa vuotta aiemmin tekemät varovaiset tiedustelut Flower-luokan korvettien ostamiseksi olivat päättyneet keväällä 1949 varsin nopeasti. Iso-Britannia ei ollut tuolloin halunnut myydä aluksia Suomelle, jonka se katsoi olevan läheisessä suhteessa Neuvostoliiton kanssa.

Saatujen tarjousten perusteella brittiläisen Soudersin telakan valmistama Dark-luokan moottoritorpedovene arvioitiin hinta-laatusuhteeltaan parhaimmaksi, joten neuvottelut jatkuivat keväällä 1955 Saunders Engineering & Shipyard Ltd:n kanssa.⁵⁹⁰ Ison-Britannian myötämielisestä suhtautumisesta huolimatta kylmän sodan realiteetit otettiin huomioon kauppasopimusta laadittaessa. Hankintaneuvotteluiden alkuvaiheessa suomalaisten oli allekirjoitettava vakuutus, ettei aluksia luovuteta kolmannelle osapuolelle ilman amiraaliteetin suostumusta.⁵⁹¹ Kolmannella osapuolella tarkoitettiin luonnollisesti Neuvostoliittoa, jonne ei haluttu vuotavan minkäänlaista teknologista tietämystä.

Brittien suhtautuminen ei ollut edelleenkään täysin varauksetonta, joten uudemman teknologian myynti suomalaisille ei olisi tullut missään vaiheessa kyseeseen. Toisaalta Suomea ei pidetty syksyllä 1952 käyttöön otetun venttilisenssijärjestelmän luokitteluiden perusteella poliittisesti tai taloudellisesti tärkeänä asevientimaana. Suomi ei saanut kovin hyviä arvioita myöskään sotilaallisin perustein. Ilmavoimien osalta myynti nähtiin toivottavana, muttei tärkeänä ja maavoimien puolustusmateriaalin myynnillä britit arvioivat olevan hiukan positiivisia vaikutuksia. Sen sijaan merivoimat kuuluivat puolustushaaroista alimpaan kategoriaan: myynnillä ei ollut puoltavia, eikä vastustavia syitä.⁵⁹²

Brittien vientirajoitukset eivät lopulta estäneet Dark-luokan veneiden myyntiä, koska alukset eivät sisältäneet varsinaista huipputeknologiaa. Alusten konstruktio ja tekniset ratkaisut olivat pitkälti toisen maailmansodan kokemusten peruja pääkoneita ja torpedoammunnanhallintajärjestelmää lukuun ottamatta, joten Vasama-luokaksi nimetyt Dark-luokan moottoritorpedoveneet saatiin Suomeen keväällä 1957 moottoritykkiveneiksi muutettuina. Aluksista oli vain poistettu torpedoputket, mutta nekin valmistauduttiin asentamaan kriisitilanteessa takaisin paikoilleen.⁵⁹³

589 Jensen-Eriksen 2006, s. 308.

590 KA T23107 / F3 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 146 / Järjstto / 20 sal. / 10.6.1955: Muistio merivoimien perushankinnoista ja uudesta koululaivasta. Muistio on löydettävissä myös Puolustusministeriön arkistosta; T23828 / F21 sal.

591 KA T22110 / F34 sal. Suomen Lontoon sotilasasiamiehen asiakirja N:o 13 / 4 sal. / 25.3.1955: Mt.tkkiv. pysyminen Suomessa.

592 Jensen-Eriksen 2006, s. 310.

593 KA T23107 / F5 sal. Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 143 / Ulkmtsto / Da / sal. / 25.4.1957: Se-
lostus Vasama 1–2 :n päälliköitten koulutusilaisuudesta Portsmouthissa ja liitteenä oleva Ulkomaosaston
tiedotus N:o 38 / 57 / 12.4.1957 sekä amiraali Jan Klenbergin haastattelu 21.5.2014. Klenberg oli vuonna
1957 yliluutnantti ja hän toimi toisen Isosta-Britanniasta noudetun Vasama-luokan aluksen ensimmäisenä
päällikkönä.

4.4. MERI- JA RANNIKKOTAKTIIKAN KEHITTÄMINEN TIENHAARASSA

Merivoimissa jatkosodan jälkeen aloitettu meri- ja rannikkotaktiikan kehitystyö tuli 1940- ja 1950-luvun vaihteessa tienhaaraan. 1940-luvulla aloitettua ja omiin olosuhteisiin soveltuvan meritaktiikan kehittämistä jatkettiin lähinnä Sotakorkeakoulussa ja erilaisten karttahaarjoitusten yhteydessä, mutta rannikkotaktiikan kehittäminen pysähtyi 1950-luvun alkupuolella täysin. Vuonna 1945 aloitettu ja sotakokemuksiin perustunut Rannikkojoukkojen taisteluohjesääntö jäi vahvistamattomaksi luonnokseksi, eikä sitä painettu koskaan, sillä vuonna 1951 vahvistetut rannikkotykistön sodan ajan kokoonpanot ja joukkojen käyttöperiaatteet eivät enää vastanneet kirjoitustyön aloittamishetken ajatuksia. Ohjesääntöön luvut ”Puolustustaistelu” ja ”Tykistön käyttö” oli otettu merivoimien komentajan päätöksellä väliaikaisesti koulutuskäyttöön, koska rannikkotaktiikan yhtenäistämiseksi oli ollut selkeä tarve.⁵⁹⁴ Merivoimissa laadittu viimeinen jalkaväen toimintaan liittyvä ohje, Maihinnousukoulutusohje, kirjoitettiin Puolustusvoimain pääesikunnan hyväksymänä. Lokakuussa 1951 käyttöön otetusta koulutusohjeesta on jo havaittavissa rannikkotykistön ja maavoimien yhdistymisen vaikutukset. Se kirjoitettiin rannikko-oloihin tottumattomien jalkaväkijoukkojen kouluttamiseksi saaristossa vesitse suoritettavia hyökkäyksiä varten.⁵⁹⁵

Virallisten ohjesääntöjen puuttuessa rannikko- sekä laivastojoukkoihin liittyneitä ominaispiirteitä ja käyttöperiaatteita pyrittiin kuvaamaan vuosina 1950 ja 1953 julkaistuissa Upseerin käsikirjoissa. Kesällä 1950 ilmestyneen Upseerin käsikirjan ensimmäisen osan rannikkojoukkoja käsittelevä luku jäi melko kuvailevaksi. Siinä keskityttiin lähinnä ampumateknisiin asioihin ja yleiskäsitteiden määrittelyyn.⁵⁹⁶ Vuonna 1953 julkaistussa kolmannessa osassa pystyttiin jo kuvaamaan rannikkojoukkojen kokoonpanot ja yleiset käyttöperiaatteet sekä puolustustaisteluun liittyneet tekijät tarkemmin.⁵⁹⁷ Upseerin käsikirjojen rannikkojoukkoja käsittelevät luvut kuvaavat hyvin 1950-luvun alussa vallinnutta tilannetta. Vuonna 1950 rannikkojoukkojen kokoonpanoihin ja taktiikkaan liittyvät perusteet olivat täysin jäsentymättömiä. Meneillään olleessa suuressa muutoksessa ainoastaan ampuma- ja taistelutekniset asiat olivat säilyneet ennallaan. Sen sijaan kaikki muut tekijät muuttuivat, eikä ohjesääntöjen laadintaan ollut riittävästi perusteita kuin vasta vuosikymmenen loppupuolella.

Päätös rannikkotykistön yhdistämisestä maavoimiin herätti rannikkotykistöupseerien keskuudessa epävarmuutta, joka heijastui sotilasammattilehdistössä 1950-luvun alkuvuosina käytyyn kirjoitteluun. Sen aloitti eversti Johan Kiveliö vuoden 1950

594 KA T19469 / F77. Merisotakoulun asiakirja N:o 1233 / II / 8d / 28.9.1951: KO II; T20169 / F90. Merivoimien esikunnan lähete 21.11.1952 sekä liitteenä oleva Merivoimien ohjesääntötoimikunnan pöytäkirja 15.10.1952.

595 KA T19468 / F47. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 3588 / Koul. 2 / 8b1 / 28.10.1949: Maihinnousoppaan laatiminen sekä Maihinnousukoulutusohje (väliaikainen) 1951.

596 Upseerin käsikirja, I osa. Helsinki 1950, s. 183–191.

597 Upseerin käsikirja, III osa, s. 380–387.

Tiede ja Ase -vuosikirjassa rannikkojoukkojen kehitystä käsittelevällä artikkelillaan. Kiveliö otti artikkelissaan kantaa merivoimiin kuuluvien rannikkojoukkojen sekä rannikkoprikaatikokoonpanon säilyttämisen puolesta. Hänen mukaansa vastuu maihinnousuntorjunnasta tuli ensi vaiheessa antaa rannikkotaisteluihin koulutetuille rannikko- ja laivastojoukoille. Niiden tehtävänä oli riittävän aikavoiton hankkiminen maavoimien operatiivisille reserveille, jotta ne pystyisivät lyömään rantautuneen vihollisen. Kiveliö esitti artikkelissaan täysin toisenlaisen ratkaisun rannikkopuolustuksen organisoimiseen kuin muutamaa vuotta aiemmin valmistuneessa stipendityössä.⁵⁹⁸

Kiveliön kirjoituksista ei ole löydettävissä syytä sille, miksi hän muutti mielipidettään rannikkojoukkojen asemasta. Kiveliö pyrki säilyttämään rannikkoprikaatikokoonpanon toimimalla myös virallisia kanavia pitkin. Merivoimien komentaja, kenraalimajuri Järvinen ja Merivoimien esikunnan operatiivisen osaston päällikkönä toiminut eversti Kiveliö lähettivät tammikuussa 1951 yleisesikunnan päällikölle muistion, jossa he esittivät rannikkoprikaatin esikuntien säilyttämistä rannikolla taistelevien joukkojen johtoportaina jo päätetyistä rannikkojoukkojen sodan ajan kokoonpanojen supistuksista huolimatta. Järvisen ja Kiveliön esityksessä prikaatinkomentaja olisi vastannut maihinnousuntorjunnasta, eikä rannikkojoukkoja olisi tarvinnut alistaa kenttäarmeijan yhtymälle. Sen sijaan maavoimien joukoilla voitiin vahventaa rannikkoprikaateja.⁵⁹⁹

Merivoimien esitystä ei otettu enää huomioon, vaan operatiivista suunnittelua jatkettiin Puolustusvoimain pääesikunnassa aiemmin tehtyjen päätösten mukaisesti. Merivoimien esitys ei vaikuta aiheuttaneen Puolustusvoimain pääesikunnassa lainkaan toimenpiteitä, koska kokoonpanoista ja johtosuhteista käytyyn kiistelyyn oli jo aiemmin hukattu paljon aikaa. Järvisen ja Kiveliön esittämä muutos olisi tarkoittanut kaikkien valmiiksi saatettujen ja hyväksytyjen operatiivisten suunnitelmien ja määrävahvuuksien tarkastamisen ja korjaamisen – siihen ei ollut enää mahdollisuuksia.

Kiveliön artikkeli ennakoி vuosina 1952–1953 Sotilasaikakauslehdessä käytyä kiivasta väittelyä rannikkojoukkojen asemasta ja tarpeellisuudesta sekä erillisen rannikkotaktiikan ja niin sanotun yleistaktiikan välisestä paremmuudesta. Keskustelun aloitti Sotakorkeakoulun sotilasmaantieteen ja rannikkotaktiikan opettaja, eversti Eino Virkki. Hänen artikkelinsa perustui Sotakorkeakoulussa tammikuussa 1952 pidettyyn alustukseen. Siinä Virkki päätyi päätelmään, jonka mukaan erillistä rannikkotaktiikkaa ei tarvittu, vaan maavoimat soveltaisivat yleistaktillisia periaatteita rannikon olosuhteissa.⁶⁰⁰ Virkin alustus julkaistiin Sotilasaikakauslehdessä keväällä 1952 ja hänen vastaväittäjäksi asetettiin rannikkojoukkojen sodan ajan kokoonpanoista vuonna 1947 stipendi-

598 Kiveliö, J.: Rannikkojoukkojen kehityksestä. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 8. Helsinki 1950, s. 203–219. Ks. erityisesti s. 216–219 sekä Kiveliö 1948, s. 114–115.

599 KA T26862 / F2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 14 / Op / OT / 10 sal. / 25.1.1951: Rannikkojoukkojen sa-kokoonpano ja reservin koulutus.

600 KA T19469 / F77. Sotakorkeakoulun asiakirja N:o 1138 / 5a / 11.12.1951 liitteinen.

työn laatinut everstiluutnantti Väinö Karvinen.⁶⁰¹ Keskusteluun osallistui vuonna 1953 Pääesikunnan operatiivisella osastolla palvellut majuri Paavo Ilmola. Hän kuvasi artikkelissaan vuonna 1952 tehdyn puolustusvoimien organisaatiouudistuksen taustoja rannikkopuolustuksen näkökulmasta. Artikkelin perustui Ilmolan Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksessa helmikuussa 1952 pitämään esitelmään, jota oli seurannut vilkas keskustelu.⁶⁰²

Vuoden 1950 artikkeli jäi Kiveliön osalta hänen viimeiseksi julkaistuksi tekstiksi. Kiveliö oli jatkanut maihinnoususodankäyntiin ja sen torjuntaan liittyvää tutkimustyötään aloittamalla vuonna 1949 Sodankäynti rannikolla talviolosuhteissa -tutkielman kirjoittamisen Suomen Sotatieteelliseltä Seuralta saamansa apurahan turvin.⁶⁰³ Tutkielman laatiminen kesti useita vuosia, sillä Kiveliö oli sairastunut 1940-luvun loppupuolella vakavasti. Hän kuitenkin sai käsikirjoituksensa valmiiksi tammikuussa 1954 ja toimitti sen Sotatieteelliselle seuralle. Kiveliön työtä arvioineiden kenraaliluutnanttien Torvald Ekmanin ja Eino Iisakki Järvisen sekä kenraalimajuri Niilo Sarion mukaan Kiveliö oli koonnut tutkielmaansa paljon arvokasta tietoa, mutta se oli sisällöltään hajanainen ja jäsentymätön. Sen vuoksi Kiveliötä kehoitettiin muokkaamaan jäsentelyä ja tiivistämään tekstiä ennen sen julkaisemista.⁶⁰⁴ Palautteesta huolimatta Kiveliö ei kyennyt saattamaan käsikirjoitustaan julkaisukuntoon, ja hän jätti eroanomuksensa seuran johtokunnalle elokuussa 1955 erottuaan muutamaa kuukautta aiemmin Merisotakoulun johtajan tehtävästä.⁶⁰⁵

Edellä mainittujen artikkeleiden lisäksi muun muassa everstiluutnantti Keijo Mikola laati *Tiede ja Ase* -vuosikirjaan maihinnousutorjuntaan liittyneen artikkelin, mutta se jäi lopulta julkaisematta.⁶⁰⁶ Niin ikään rannikkotaktiikkaan perehtynyt majuri Lauri Ollila kirjoitti vuonna 1951 artikkeliehdotuksensa ”Merijalkaväki – jalkaväki”, jossa hän käsitteli pääasiallisesti merijalkaväen historiaa, mutta myös merijalkaväkijoukkojen tarvetta ja käyttömahdollisuuksia Suomen oloissa. Ollila piti tavallisen jalkaväen tapaan

601 Virkki, Eino: Vaativatko sotatoimet rannikoillamme maalla taistelevilta voimilta erikoista rannikkotaktiikkaa? *Sotilasaikakauslehti*, n:o 3/1952, s. 89–96; Karvinen, Väinö: Rannikkojoukko- ja rannikkotaktiikkanimityksistä. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 6/1952, s. 205–211; Virkki, Eino: Taktiikka – rannikkotaktiikka *Sotilasaikakauslehti*, n:o 8/1952, s. 299–305 sekä Karvinen, Väinö: Rannikkotaktiikka – rannikkojoukot. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 1/1953, s. 34–37.

602 KA Pk2610 / 8. Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen pöytäkirja 5.2.1952; Pk2610 / 9. Suomen Sotatieteellisen Seuran kirjelmä 9.5.1952 majuri P. Ilmolalle; Ilmola, P.: Rannikkojemme ja vesistöjemme vaikutus joukkojemme organisaatioon ja käyttöperiaatteisiin. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 1/1953, s. 1–6; sekä Kadettiupseerit 1920–2010, s. 239.

603 KA Pk2610 / 5. Sotakorkeakoulun asiakirja N:o 657 / 31.5.1948: Apuraha-anomus tutkielmaa varten liitteinen sekä Pk2610 / 6. Suomen Sotatieteellisen Seuran ilmoitus 16.5.1949.

604 KA Pk2610 / 11. Suomen Sotatieteellisen Seuran ilmoitus 18.5.1954; Niilo Sarion arviointi 4.3.1954; T. E. Ekmanin lausunto 17.2.1954 ja E. I. Järvisen arviointi 13.4.1954 sekä Johan Kiveliön nimikirjaote n:o 20760. Kiveliön käsikirjoitus on arkistoitu Sotatieteellisen neuvottelukunnan arkistoon; StietNK-1/33.

605 KA Pk2610 / 12. Eversti Johan Kiveliön kirje 31.8.1955; Suomen Sotatieteellisen Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 30.9.1955 sekä KA Johan Kiveliön nimikirjaote n:o 20760.

606 KA Pk2610 / 8. Everstiluutnantti U. A. Rauanheimon päivämätön lausunto: Huomioita everstiluutnantti K. J. Mikolan tutkielmasta toisen maailmansodan kokemukset maihinnousutorjunnan osviittoina. Mikolan julkaisematon käsikirjoitus on löydettävissä Sotatieteellisen neuvottelukunnan arkistosta KA StietNK-1/48.

organisointia merijalkaväkeä tarpeellisenä maihinnousuntorjuntataistelussa. Merijalkaväen saaristossa tekemillä hyökkäyksillä oli mahdollista hidastaa hyökkääjän etenemistä siten, että kenttäarmeijan joukot ehdittäisiin keskittämään sillanpäässä käytäviin taisteluihin.⁶⁰⁷ Artikkelin arvioivat merivoimien komentaja, kenraalimajuri Eino Iisakki Järvinen ja laivaston komentaja, kommodori Oiva Koivisto. Järvinen piti artikkelin julkaisemista tarpeellisenä aiheen uutuusarvon ja siinä esitettyjen aiemmin julkaisemattomien tietojen vuoksi. Sen sijaan Koivisto suhtautui Ollilan tekstiin kriittisemmin ja hän esitti artikkelin kirjoittamista osin uudelleen.⁶⁰⁸ Artikkelia ei lopulta kelpuutettu *Tiede ja Ase*-kirjaan, mutta Ollila muokkasi artikkelistaan esitelmän, jonka hän piti Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksessa joulukuussa 1952 71:lle kuulijalle.⁶⁰⁹

Sotilaslehdissä 1950-luvun alkupuolella julkaistujen ja julkaistavaksi tarjottujen artikkeleiden sekä Suomen Sotatieteellisessä Seurassa pidettyjen esitelmien perusteella maihinnousuoperaatioiden ja maihinnousuntorjunnan periaatteisiin kohdistui runsaasti mielenkiintoa. Teoreettisen pohdinnan ohella myös maihinnoususodankäynnin käytännön oppeja pidettiin puolustusvoimien kannalta tärkeänä, koska majuri Lauri Ollilla oli yksi ensimmäisistä sotien jälkeen ulkomaille taktisille kursseille lähetetyistä upseereista. Hän tutustui huhtikuussa 1953 maihinnousujen toteutusperiaatteisiin Algeriassa sijainneessa ranskalaisten amfibio-operaatioiden koulutuskeskuksessa.⁶¹⁰ Vaikka puolustusvoimain komentaja, kenraali Aarne Sihvo oli hyväksynyt periaatteessa Ollilan komennuksen opintomatkalta jo helmikuussa 1953, opintomatka toteutettiin lopulta puolustusministeriön tekemän kielteisen päätöksen vuoksi eri säätiöiden myöntämin apurahoin. Yli puolet Ollilan opintomatkan kuluista maksoi Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellinen Rahasto, jonka myöntämä matka-apuraha oli ensimmäinen rahaston historiassa.⁶¹¹ Menettely kuvaa osaltaan sitä, kuinka tärkeänä maihinnousujen suoritusperiaatteisiin liittynyttä käytännön tietämystä pidettiin 1950-luvun alkupuolen puolustusvoimissa.

Majuri Lauri Ollila kirjoitti opintomatkaltaan matkakertomuksen, johon hän kirjasi tekemiään havaintoja varsin tarkasti. Ollila kuvasi kertomuksessaan muun muassa maihinnousun johtosuhteet ja suoritusperiaatteet aina merikuljetusten järjestelyistä sillanpäähän saapuvien joukkojen toimintaan saakka. Vaikka Ollila raportoi kertomuksessaan joistain maihinnousuoperaation onnistumisen kannalta kriittisistä vaiheista, niitä ei todennäköisesti käytetty sellaisinaan hyödyksi maihinnousuntorjuntakyvyn ke-

607 KA StietNK-1/48. Maj. L. Ollila: Merijalkaväki – jalkaväki, 1951, s. 19–21.

608 KA Pk2610 / 8. Kommodori Oiva Koiviston lausunto 27.4.1951: Lausunto majuri Ollilan selostuksesta ”Merijalkaväki – jalkaväki” sekä kenraalimajuri E. I. Järvisen päiväämätön lausunto: Merijalkaväki – jalkaväki.

609 KA Pk2610 / 9. Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen pöytäkirja 2.12.1952.

610 Tynkkynen 1996, s. 289.

611 KA T20170 / F101. Puolustusministeriön asiakirja N:o 950 / 43 / Sot. / 53 / 18.3.1953: Maj. L. Ollilan opintokomennus Ranskaan; Pääesikunnan asiakirja N:o 518 / Koulusto / 14 / 21.2.1953: Maj. Ollilan opintokomennus Ranskaan; StietNK-1/48. Majuri Lauri Ollilan kertomus matkasta Ranskan laivaston amfibio-operaatioiden koulutuskeskukseen (Centre d’ Instruction des Opérations Amphibies) huhtikuussa 1953, s. 1 sekä Karjalainen, Mikko: Marskin salattu rahasto. Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellinen rahasto 1937–2012. Porvoo 2012, s. 32.

hittämisessä. Ollilan raporttia ei tietävästi käsitelty laajemmin Suomen sotatieteellisen seuran esitelmätilaisuuksissa, vaan se arkistoitiiin Sotatieteellisen neuvottelukunnan tutkimustyökokoomaan. Lauri Ollila ei myöskään itse pystynyt vaikuttamaan maihinnousuntorjunnan periaatteiden kehittämiseen, sillä hän erosi vakinaisesta palveluksesta jo vuonna 1954. Ollilan kirjaamat havainnot lisäsivät kuitenkin periaatteessa suomalaisten tietämystä länsivaltojen maihinnousuoperaatioiden suoritusperiaatteista, koska ranskalaisten maihinnousutaktikka perustui lähes yksinomaan amerikkalaisten ja englantilaisten toisen maailmansodan oppeihin.⁶¹²

Vuosikymmenen alkupuolella käydyin vilkkaan keskustelun jälkeen meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseksi saatiin luoduksi perusta 1950-luvun puolivälissä, kun Kenttäohjesääntö-sarjan ensimmäiset osat valmistuivat vuonna 1954 lähes kymmenen vuotta kirjoitustyön aloittamisen jälkeen. Kenttäohjesääntö II osassa kuvattujen maihinnousuntorjuntataisteluiden periaatteiden lisäksi myös Kenttäohjesääntö I osa oli meri- ja rannikkotaktiikan kehittämisen kannalta tärkeä, koska siinä esitettiin maa- ja merivoimien välisen yhteistoiminnan toteuttaminen. ”Yhteistoiminta merivoimien kanssa” -luku muotoutui lopulliseen muotoonsa vuosina 1950–1953 operatiivisessa suunnittelussa saatujen kokemusten perusteella, koska johtosuhde- ja yhteistoimintajärjestelyt kirjattiin ohjesääntöön samalla tavoin kuin ne oli ratkaistu puolustussuunnitelmissa.⁶¹³

Merivoimien ja rannikkotaktiikan ohjesääntöjen julkaisemista oli vaikeuttanut Kenttäohjesääntöjen puuttumisen lisäksi myös se, ettei uusista sodanajan kokoonpanoista tai niiden käytöstä ollut saatu 1950-luvun alkupuolen aikana riittävästi käytännön kokemuksia. Sen vuoksi ensimmäinen sotien jälkeen julkaistu rannikkotaktiikan taktisen tason ohjesääntö, Rannikkotaktiikan taisteluohjesääntö I osa, valmistui vasta vuonna 1958. Siinä käsiteltiin muun muassa rannikkotaktiikan käytössä omien joukkojen hyökkäyksen, puolustuksen ja viivytyksitaisteluiden tukena.⁶¹⁴

Merivoimat ei myöskään julkaissut 1950-luvun alkupuolella yhtään puolustusvoimain komentajan vahvistamaa taktiikkaa käsittelevää ohjesääntöä, joten *Suomi merellä* -lehti säilytti virallisten ohjesääntöjen puuttuessa asemansa meritaktiikan ja laivaston taistelutekniikan kehittämiskanavana. Lehdessä vuosina 1950–1955 julkaistuissa taktiikkaa käsittelevissä artikkeleissa jatkettiin 1940-luvulla tutuksi tulneiden teemojen käsittelyä. Artikkelit olivat kuitenkin tiukasti rajattuja. Aiheita käsiteltiin pääasiassa vain laivastotaktiikan näkökulmasta. Tarkastelutapa johtui osin lukijakunnasta, mutta se heijasteli laajemminkin aikakauden käsityksiä laivastovoimien ja rannikkotaktiikan yhteistoiminnasta tai paremminkin sen puutteesta. Yhteistoiminnalle ei ollut 1950-lu-

612 KA StietNK-1/48. Ollila 1953, s. 3, 18–38 sekä Kadettiupseerit 1920–2010, s. 670.

613 Vrt. Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Helsinki 1954, s. 195–205, sekä KA T26862 / F3 OT – sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Op. 1 / 11b / OT / sal. / 13.6.1952: Pv.PE:n Op.käsä N:o 8. Valtakunnan puolustaminen, esim. s. 24–27.

614 KA T19466 / F16. Puolustusvoimain pääesikunnan lähete N:o 3110 / Koul. 2 / 25b / 7.7.1947: Uusitun KO:n lukujen jakelu liitteineen; Kenttäohjesääntö, II osa (KO II). Helsinki 1954, s. 205–230 sekä Rannikkotaktiikan taisteluohjesääntö, I osa (RtO I). Rannikkotaktiikan käyttö ja johtaminen. Mikkeli 1958.

vun alkupuolella selkeää mallia, koska sotien kokemukset olivat jääneet vähäisiksi, eikä rannikkotykistön liittäminen maavoimiin ollut lisännyt yhteistoimintaa, vaikka sille olisi ollut aiempaa selkeämpi tarve.

Esimerkiksi Olavi Haikala tarkasteli vuonna 1954 julkaistussa sinänsä ansiokkaassa artikkelissaan laivastoyksiköiden käyttöä saaristoon tunkeutuvan vihollisen torjunnassa. Hän ei kuitenkaan ottanut huomioon rannikkojoukkojen tulenkäytön mukanaan tuomia mahdollisuuksia tai sen omalle toiminnalle aiheuttamia rajoitteita. Kapteeni Yrjö Pohjanvirta kuvasi Haikalan artikkeliin laatimassaan kommenttikirjoituksessa rannikkotykistön mahdollisuuksia laivastoyksiköiden puolustustaistelun tukemiseen. Pohjanvirran mukaan rannikkotykistö voisi vastata vihollisen kuluttamisesta avomeren tuntumasta alkaen, jolloin merivoimien vastuulle jäisi torjunnan suorittaminen lähempänä kiintomerkkialueen reunaan oleviin aluksiin. Maantieteellisen välirajan sopiminen mahdollisti rannikkotykistön tehokkaamman tulenkäytön kauempana sijaitseviin suurempiin taistelualuksiin.⁶¹⁵

Pohjanvirran kirjoitus oli valtavirrasta poikkeava myös siksi, että hän pohti artikkelissaan yhteistoiminnan käytännön järjestelyitä ja painotti yhteistoimintaharjoitusten merkitystä sodanaikaisen yhteistoiminnan kulmakivenä. Pohjanvirta muun muassa esitti, että rannikkotykistön ja merivoimien taistellessa samalla alueella patteriston ja laivueen komentajien tuli johtaa yksiköidensä taktista käyttöä patteristo- ja laivueupseerien sopiessa maalien jaosta.⁶¹⁶

Puolustusvoimien organisaatiouudistus, Kenttäohjesäännön I ja II osan käyttöönotto sekä operatiivisen suunnittelun eteneminen edellyttivät 1940- ja 1950-luvun taitteessa laaditun Laivaston ohjesääntö -sarjan uudistamista. Työ aloitettiin puolustusvoimain johdon käskystä keväällä 1955, ja Merisotaohjesäännöksi nimetty ensimmäinen luonnosversio valmistui vuoden 1956 aikana. Luonnosohjesäännöstä ei ole käytetyn lähdeaineiston perusteella säilynyt yhtään kappaletta, mutta työsuunnitelmaan liitetyn sisällysluettelon perusteella Merisotaohjesäännön ensimmäinen versio laadittiin pitkälti Laivaston ohjesääntö -sarjan valmiita osia hyödyntäen. Aiemmin laadittuja lukuja täydennettiin ensisijaisesti Sotakorkeakoulussa sotatalouden ja sotilasmaantieteen opettajana maaliskuussa 1955 aloittaneen komentaja Kullervo Killisen sekä merisotataidon opettajana toimineen komentajakapteeni Jouko Pirhosen kirjoittamilla uusilla ”Tais-
telut rannikolla ja saaristomerillä”, ”Toiminta talvella” sekä ”Maihinnousu” -luvuilla.⁶¹⁷

Killinen oli työskennellyt ennen opettajantehtävänsä Pääesikunnan operatiivisella osastolla meripuolustusasiain esipuheerina, joten hänellä oli tietämys meripuolustuksen operatiivisesta suunnittelusta ja siinä esiintyneistä haasteista. Pirhosen osallistumi-

615 Haikala, O.: Tykistötaistelu Suomen saaristossa. *Suomi merellä*, n:o 40, 2/54, s. 37–43 sekä Pohjanvirta, Y.: Tykistötaistelu Suomen saaristossa. *Suomi merellä*, n:o 41, 3/54, s. 75–78.

616 Pohjanvirta, Y.: Tykistötaistelu Suomen saaristossa. *Suomi merellä*, n:o 41, 3/54, s. 75–78.

617 KA T20172 / F124. Pääesikunnan meripuolustusosaston asiakirjat N:o 1663 / Meriptsto / 8d / 11.11.1955: Merisotaohjesääntö; T21208 / F3. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1876 / Koulsto / 8a / 10.5.1955: LO:jen tarkistus; Kullervo Killisen nimikirjaote n:o 33021 ja Jouko Pirhosen nimikirjaote n:o 49878.

nen saaristo- ja talvitoimintalukujen kirjoittamiseen oli luonnollinen ratkaisu, olihan hän käsitellyt samoja kokonaisuuksia vuonna 1948 valmistuneessa diplomityössään. Pirhonen oli opettanut Sotakorkeakoulussa meritaktiikkaa vuodesta 1953 lähtien, joten hän sai tehtäväkseen maihinnousu-luvun laatimisen todennäköisesti siksi, että maihinnousuoperaatioiden periaatteiden opettaminen kuului hänen virkatehtäviinsä.⁶¹⁸ Pirhonen käsitteli 40-sivuisesa käsikirjoituksessaan vihollisen maihinnousuoperaation suoritusperiaatteita yhdysvaltalaisen ja brittien omaksumia periaatteita apuna käyttäen.⁶¹⁹ Ratkaisu oli pakon sanelema, koska ainoat tiedot suurvaltojen maihinnousuoperaatioiden toteuttamisesta oli saatavissa läntisistä lähteistä. Suomalaisilla ei ilmeisesti ollut tarkempaa tietoa Neuvostoliiton Itämeren laivaston maihinnousukyvystä, koska tiedot Neuvostoliiton merivoimista olivat 1950-luvun alkupuolella melko hajanaisia. Neuvostoliitto ei ollut muutoinkaan kiinnostunut maihinnousujoukkojensa kehittämisestä, sillä venäläiset keskittyivät 1950-luvun alussa Sverdlov-luokan risteilijöiden ympärille rakennettavan valtamerilaivaston luomiseen sekä sukellusveneiden rakentamiseen.⁶²⁰

Vuonna 1956 valmistunut Merisotaohjesäännön luonnos sai kriittisen vastaanoton. Ainakin Sotakorkeakoulun lausunnon laatinut majuri Yrjö Pohjanvirta arvosteli ohjesääntöluonnosta liiallisesta merivoimakkeudesta, koska merivoimien sekä rannikkojoukkojen tai muiden maavoimien joukkojen väliseen yhteistoimintaan oli kiinnitetty huomiota melko vähän. Esimerkiksi alusyksiköiden siirtymiseen, meriliikenteen ohjaamiseen ja merenkulun turvalaitteiden hävittämiseen sekä naamioimiseen tai tiedustelutoimintaan liittyneitä yhteistoimintakysymyksiä ei ollut käsitelty lainkaan. Maihinnousu-lukua pidettiin myös turhana ja paikoin Kenttäohjesäännön kanssa ristiriitaisena.⁶²¹

Killinen ja Pirhonen täydensivät ilmeisesti rannikko- ja saaristotaistelu-lukua vuosien 1956–1957 aikana, koska merivoimien ohjesääntötoimikunnan puheenjohtajana 1950-luvun loppupuolella toimineen, kommodori Kalervo Kijasen yksityiskokeelmaan taltioidusta ”Taistelut rannikolla ja saaristomerillä”-luonnosluvusta Pohjanvirran mainitsemia puutteita ei löydy ainakaan laajempien yhteistoimintakysymysten osalta. Luvussa kuvataan esimerkiksi saaristossa ja rannikolla käytäviä taisteluita, puolustuksen periaatteita ja puolustussuunnitelmien laadintaa kaikkien puolustushaarojen näkökulmasta. Luvun kirjoitustyössä oli otettu huomioon Kenttäohjesäännön I osassa määritetyt taistelulajien sekä yhteistoiminnan periaatteet, joita oli täydennetty muun muassa

618 KA Jouko Pirhosen nimikirjaote n:o 49878; T21369 / Dg142. Esim. Komentaja O. Lenneksen ja komentajakapteeni J. Pirhosen opetusmoniste 20.5.1951: Merisotataito (luentorunko) sekä komentajakapteeni J. Pirhosen harjoituskäsäky 4.9.1951: Meristrategian karttajarjoitus N:o 1/51.

619 KA T20172 / F124. Pääesikunnan meripuolustusosaston asiakirjat N:o 1663 / Meriptsto / 8d / 11.11.1955: Merisotaohjesääntö sekä N:o 1854 / Meriptsto / 8d / 22.12.1955: Merisotaohjesääntö XVI luku liitteinen.

620 Esim. KA T21400 / 16 sal. Suomen Moskovan-sotilasiamiehen asiakirja N:o 137 / D / 21 / 1.6.1953: Raportti ajalta 1.1.–1.6.53, s. 57–63; Suomen Moskovan-sotilasiamiehen asiakirja N:o 191 / D / 21 / 15.7.1954: Puolivuotisraportti ajalta 1.1.–30.6.54, s. 53–55; Koskimies 2010, s. 83–85.

621 KA T20173 / F138. Sotakorkeakoulun asiakirja N:o 954 / 8 / 4.10.1956: Lausunto Merisotaohjesäännön luonnoksesta.



Jouko Pirhonen oli yksi keskeisimpiä meritaktiikan ja merivoimien kehittäjiä. Hänen komentajakaudellaan merivoimat hankki muun muassa ensimmäiset ohjusveneensä.

saaristossa ja rannikolla käytävien puolustus-, hyökkäys-, ja viivytystaisteluiden tarkem-
malla kuvauksella sekä ohjeilla, kuinka puolustushaarojen välinen yhteistoiminta tuli
toteuttaa eri taistelulajeissa.⁶²²

Millainen Merisotaohjesäännön toisesta versiosta lopulta muodostui, ei ole tie-
dossa, koska tutkimuksessa käytetyn lähdeaineiston perusteella luonnoksena käyttöön
otettu ohjesääntö tuhottiin kokonaisuudessaan 1960-luvun puolivälissä. Säilyneen
”Taistelut rannikolla ja saaristomerillä”-luonnosluvun perusteella voidaan kuitenkin to-
deta, että ohjesäännössä kuvattiin hyvin selkeästi sodanjälkeisen vuosikymmenen aikana
meritaktiikan kehittämisen painopisteenä ollut saaristotaistelu sekä kolmen puolustus-
haaran yhteistoiminnan järjestelyt rannikolla ja saaristossa taisteltaessa. Luvun sisällös-
tä heijastuivat yhä Jouko Pirhosen diplomityössään esittämät periaatteet sekä operatii-
visten suunnitelmien laadinnan yhteydessä tehdyt havainnot yhteistoimintakysymysten
ratkaisemisesta. Tämä oli epäilemättä luvun kirjoittajien, Kullervo Killisen ja Jouko Pir-
hosen, ansiota.

Puolustusvoimain komentaja ei vahvistanut vuonna 1957 valmistunutta Merisota-
ohjesäännön luonnosta, vaikka se otettiin Sotakorkeakoulussa monisteena opetuskäyt-
töön. Ohjesääntö jäi todennäköisesti odottamaan vuonna 1956 aloitetun Kenttäohje-
säännön yleisen osan kirjoitustyön valmistumista.⁶²³ 1950-luvun loppupuoli muodostui
meritaktiikan kehittämisen kannalta käännekohtaksi, jossa perusteet muuttuivat niin
paljon, että koko ohjesääntö jouduttiin kirjoittamaan uusiksi 1960-luvun puolivälissä.

4.5. MAIHINNOUSUNTORJUNTAKYKY 1950-LUVUN PUOLIVÄLISSÄ

Meripuolustuksen ja maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämisen kannalta 1950-luvun
alkupuolesta muodostui merkittävä murroskausi. Ruotsin jättäytyminen Naton ulko-
puolelle ja tietoisuus länsivaltojen todellisista sodankäyntimahdollisuuksista Skandina-
viassa selkeyttivät Suomen sotilasstrategista tilannetta 1950-luvun alussa. Jatkosodan
jälkeisinä vuosina mahdollisena pidetty länsivaltojen maihinnousuhyökkäys muut-
tui 1950-luvun alkuvuosien aikana lähinnä teoreettiseksi vaihtoehdoksi. Länsivaltojen
maihinnousu oli kuitenkin otettava huomioon operatiivisissa suunnitelmissa lähinnä
Neuvostoliiton turvallisuusintressien vuoksi. Suomen poliittisen ja sotilasjohdon arvi-
oiden mukaan Suomi saattoi joutua tahtomattaan vedetyksi suursotaan Neuvostoliiton
puolelle, koska suurvaltanaapuri varmistaisi luoteisten alueidensa turvallisuuden tarvit-
taessa omin voimin.

Vuonna 1950 aloitetun operatiivisen suunnittelun keskeiseksi periaatteeksi vai-
kuttaa ainakin meripuolustuksen osalta tulleen Neuvostoliiton turvallisuusuhkien mi-

622 Vrt. KA Pk1355 / 5. Ote Merisotaohjesäännöstä; XIII luku, s. 8–42; Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Hel-
sinki 1954, s. 196–204.

623 KA T20173 / F138. Pääesikunnan asiakirja N:o 1177 / Optsto / 8 / 30.11.1956: Lausunto Merisotaoh-
jesäännöstä; T22036 / F13. Pääesikunnan asiakirja N:o 2722 / Ohjeststo / 8b / 21.8.1962: MerisotaO:n,
IlmasotaO:n ja PionO:n valmistuminen sekä T22780 / F210. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2944 /
Koultsto / 7 / 4.9.1962: MerisotaO:n valmistuminen.

nimointi. Suomalaiset pyrkivät välttämään kriisitilanteessa mahdollisesti eteen tulevat YYA-konsultaatiot siten, että Neuvostoliiton kannalta tärkeinä pidetyille alueille, Ahvenanmaalle ja Hankoniemelle, oli tarkoitus ryhmittää vahvat suomalaisvoimat. Jos suunnitelmat olisi jouduttu toimeenpanemaan käytännössä, olisi puolustusvoimat voinut osoittaa pyrkivänsä täyttämään YYA-sopimuksen velvoitteet. Avainalueiden haltuunoton ja puolustusvalmisteluiden aloittamisen toivottiin estävän Neuvostoliiton väliintulon, mutta samalla pystyttiin valmistautumaan mahdollisiin Neuvostoliiton sotilasoperaatioihin Suomen rannikolla.

Vaikka operatiivisen suunnittelun käynnistyminen kohotti puolustusvalmiutta, 1950-luvun puoliväliin mennessä laaditut puolustussuunnitelmat jäivät melko yleiselle tasolle. Syynä oli ennen kaikkea operatiivisten valmisteluiden äärimmäisen tarkka salaaminen. Lisäksi suunnitelmien laatiminen oli aloitettava alkutekijöistä, joten pieni suunnitteluhenkilöstö ei yksinkertaisesti pystynyt laatimaan tarkkoja suunnitelmia, kun alajohtoportaita tai muita viranomaisia ei saanut kytkeä suunnittelutyöhön. Tällöin myös eri puolustushaarojen sotatoimien yhteensovittaminen jäi olosuhteiden pakosta tekeväksi. Suunnitelmat kuitenkin mahdollistivat perustettavien joukkojen keskittämisen ja puolustusvalmisteluiden aloittamisen, mikäli liikekannallepano olisi voitu toteuttaa häiriöttä ja aikaa olisi ollut käytössä riittävästi. Tällöin kynnys maihinnousun tekemiseen olisi noussut merkittävästi riippumatta siitä, oliko operaation toteuttajana länsivallat tai Neuvostoliitto.

Merivoimien ja rannikkotyökistön osalta operatiivisissa suunnitelmissa määritettyjen tehtävien toteuttamista vaikeutti heikko materiaalitilanne. Merivoimien komentaja, kontra-amiraali Oiva Koivisto kuvasi suunnitelmien ja todellisuuden välistä ristiriitaa tammikuussa 1954 toimintavalmiusharjoituksen jälkeen laatimassaan muistiossa osuvasti. Hän piti sodan ajan merivoimia lähinnä apulaivastona, jonka taisteluarvo oli vähäinen. Esimerkiksi merivoimien iskuvoiman muodostaneista moottoritykkivene-laivueiden 26 aluksesta vain seitsemän Taisto-luokan venettä oli sotakelpoisessa kunnossa. Laivueisiin kuuluneiden viiden Hurja-luokan koneet olivat loppuun ajettuja, ja neljän Jymy-luokan moottoritykkiveneen rungot olivat käytännössä romutuskunnossa. Lisäksi merivartiostoista merivoimiin siirrettävät vartiomoottoriveneet olivat todellisuudessa liian vanhoja ja hitaita moottoritykkiveneinä käytettäviksi, mutta nekin oli pakko sijoittaa yhden laivueen aluksiksi.⁶²⁴

Vuonna 1955 aloitetut perushankinnat toteutettiin niin rannikkotyökistön kuin merivoimien osalta viime hetkellä. Vaikka muutaman aluksen hankinnat, kiinteiden pattereiden kunnostukset ja tutkien hankinnat eivät juurikaan parantaneet meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakykyä, ne pysäyttivät jatkosodan päättymisestä lähtien laskusuunnassa olleen materiaalikehityksen. Ennen vuoden 1955 hankintoja sodan ajan

624 Taisto- ja Hurja-luokan veneet olivat lisäksi ainoita aluksia, jotka oli muutettavissa nopeasti moottoritorpedoveneiksi. KA T26862 / Hh1 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2 / Järjstto / H / 11b / sal. / 9.1.1954: Huomattavimmat puutteet merivoimien sotavalmiudessa keväällä 1953 ja kiireelliset toimenpiteet niiden poistamiseksi.

joukkojen kalustoa oli ainoastaan hylätty ja romutettu rauhansopimuksen rajoitusten ja materiaalin vanhenemisen vuoksi.

Materiaalipuutteiden ohella pula koulutetuista asevelvollisista vaikutti sodan ajan joukkojen taistelukykyyn. Esimerkiksi merivoimien sodan ajan kokoonpanosta puuttui upseereita ja aliupseereita jopa niin paljon, että merivoimien miehistötehtäviin oli jouduttu sijoittamaan muissa aselajeissa koulutettuja reserviläisiä.⁶²⁵ Rannikkoujoukkojen tilanne ei ollut merkittävästi parempi. Sodan päättymisen jälkeen vain yhdelle rannikkopataljoonalle oli pystytty kouluttamaan osaava henkilöstö vuoteen 1950 mennessä. Koulutuskysymys odotti ratkaisuaan kolme vuotta, kunnes kenraali Aarne Sihvo hyväksyi Rannikkotykistörykmentti 1:n Toisen patteriston muuttamisen Rannikkopataljoonaksi vuodesta 1953 alkaen.⁶²⁶ Voidaan kuitenkin todeta, että 1950-luvun puoliväliin mennessä valtaosa sodan ajan rannikkopataljoonien henkilöstöstä oli vailta tehtävänsä mukaista koulutusta.

Koulutuksen ohella operaatiotaidon ja taktiikan kehittäminen oli 1950-luvun alkupuolella eräänlaisessa välitilassa. Ohjesääntöjen kirjoittamiseksi ei ollut riittävää tieto- ja kokemuspohjaa, koska sodanajan kokoonpanot ja johtosuhteet oli muutettu 1950-luvun alkupuolella perinpohjaisesti. Perusteita operaatiotaidon sekä meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseksi alkoi muotoutua vasta vuosina 1953–1954 julkaistun Upseerin käsikirjan III osan sekä Kenttäohjesäännön I ja II osan jälkeen.

Voidaankin todeta, etteivät meripuolustuksen kyky ja valmius maihinnousuntorjuntataisteluiden käymiseen olleet parantuneet 1950-luvun alussa ensimmäisiin sodanjälkeisiin vuosiin verrattuina. Erityisesti suunnitelmavalmiudessa oli otettu edistysaskeleita, mutta joukkojen liikekannallepano- ja perustamissuunnitelmien laadinta oli yhä kesken, ja taisteluvälinemateriaalihankinnat olivat jääneet lähinnä suunnitelma-asteelle. Maihinnousuntorjuntakyky perustuikin 1950-luvun alussa pitkälti joukkojen perustamiseen ja niiden keskittämiseen uhanalaisina pidetyille alueille. Liikekannallepanolla ja joukkojen siirroilla pyrittiin luomaan riittävän korkea kynnyksen hyökkäyksen estämiseksi. Jos siinä olisi epäonnistuttu, taistelut olisi käyty ainakin osin improvisoiden, koska puolustushaarojen väliseen yhteistoimintaan ei ollut ehditty paneutua tarkemmin operatiivisen suunnittelun yhteydessä.

625 Ibid.

626 KA T26966 / F1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1463 / 5a / sal. / 1.12.1950: Muistio rannikkoujoukkojen raskaiden pataljoonien koulutuksesta sekä T26838 / F15 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 43 / Järj.1 / 5 sal. / 7.11.1952: Rannikkopataljoonien reservin kouluttaminen.



Puolustushaarojen välisen yhteistoiminnan kehittämiseen kiinnitettiin huomiota 1950-luvun puolivälin jälkeen. Saaristomerellä järjestettiin vuonna 1958 maa- ja merivoimien yhteinen maahinnousharjoitus.

5.

LÄNNEN MAIHINNOUSU – TEOREETTINEN VAIHTOEHTO

Suurvaltojen väliset jännitteet kasvoivat syksyn 1954 ja kevään 1955 kuluessa ja Eurooppa jakaantui entistä selvemmin vastakkaisiin blokkeihin. Neuvostoliiton marraskuussa 1954 Euroopan maille esittämästä kutsusta huolimatta Suomen onnistui välttää osallistuminen Moskovassa järjestettyyn yleiseurooppalaiseen turvallisuuskonferenssiin, joka oli venäläisten vastaveto Saksan liittotasavallan jättämälle Naton jäsenanomukselle. Konferenssi johti lopulta Varsovan liiton perustamiseen toukokuussa 1955. Neuvostoliitto osoitti myös liennytyshalukkuutta kevään 1955 aikana, kun se solmi Itävallan kanssa kahdenvälisen sopimuksen miehitysjoukkojen poisvetämisestä. Lisäksi neuvostojoukot poistuivat Port Arthurin tukikohdasta vappuna, jolloin Porkkalasta tuli ainoa liittolaisvaltioiden ulkopuolella sijainnut Neuvostoliiton sotilas-tukikohta. Neuvostoliiton liennytysoimet ja vetäytyminen Varsovan liiton ulkopuolisilta alueilta synnytti suomalaislehdissä kesän 1955 aikana spekulatioita Porkkalan ja jopa muiden jatkosodassa menetettyjen alueiden palauttamisesta.⁶²⁷

Palautuskysymystä ei pohdittu pelkästään lehdistössä, vaan presidentti Paasikivi arvioi kesän 1955 aikana useaan otteeseen mahdollisuuksia Porkkalan takaisinsaami- seksi.⁶²⁸ Kevään 1955 tapahtumien seurauksena myös Pääesikunnassa ryhdyttiin varautumaan aluekysymyksistä käytäviin neuvotteluihin. Sen tuloksena laadittiin alkusyksyn kuluessa diarioimaton muistio mahdollisista rajalinjausvaihtoehdoista, jotka saattaisivat nousta esille mahdollisissa suomalais-neuvostoliittolaisissa neuvotteluissa. Yleisesikun- nan päällikön arkistoon taltioitu muistio valmistui juuri ennen Paasikiven Moskovaan suuntautunutta valtiovierailua.⁶²⁹ Sitä ei kuitenkaan osoitettu tasavallan presidentille, vaan kyseessä on todennäköisesti puolustusvoimien johdon käyttöön laadittu asiakirja, jota oli ilmeisesti tarkoitus hyödyntää, mikäli rajamuutokset olisivat nousseet yhdeksi Paasikiven valtiovierailun aikana käytävien neuvotteluiden aiheeksi.

Presidentti Paasikiven keskittyessä Porkkalan kysymyksen ratkaisuun Pääesikun- nan muistiossa esitettiin vaihtoehtoja myös itärajan uusiksi linjauksiksi, vaikka sotilaat- kin pitivät Porkkalan vuokra-alueen palauttamista aluekysymyksistä käytävien neuvot- teluiden tärkeimpänä tavoitteena. Tukikohta-alue tuli saada suomalaisten hallintaan kokonaisuudessaan ja neuvostoliittolaisten mahdollisia vastaehdotuksia tukikohta-alueen pienentämistä Mäkiluodon sekä Porkkalan ja Obbnäsin (Upinniemen) niemet kä- sittäväksi varastotukikohdaksi tuli vastustaa kaikin keinoin. Vaihtoehto, jossa Porkka-

627 Esim. Hanhimäki 1996, s. 143–145, 152, 156–157; Haslam 2011, s. 157; Jakobson 2001, s. 182 sekä Visuri 1994, s. 123–127.

628 J. K. Paasikiven päiväkirjat. II osa, s. 497–498, 503.

629 KA T21622 / 3 sal. 12.9.1955 päivätty Pro Memoria suomalais-venäläisissä neuvotteluissa mahdollisesti esil- le tulevista rajakysymyksistä.

la luovutettaisiin kriisitilanteessa Neuvostoliiton hallintaan, herätti niin ikään jyrkkää vastustusta.⁶³⁰ Vaikka Porkkalan alueen ehdolliseen palautukseen liittynyttä kielteistä kantaa ei perusteltu muistiossa tarkemmin, se johtui todennäköisesti vaihtoehtoon liittyneestä sotilaspoliittisesta ansasta. Jos tukikohta-alue olisi jouduttu luovuttamaan uudemman kerran Neuvostoliitolle, Suomi olisi tullut tällöin sidotuksi osaksi Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelmää. Tällöin pysyttely suurvaltojen välisen sodan ulkopuolella olisi käynyt lähes mahdottomaksi.

Asetetuista reunaehdoista huolimatta Porkkalan palautusta pidettiin sangen realistisena vaihtoehtona, koska tukikohdalla ei arvioitu olevan Neuvostoliiton turvallisuudelle kovinkaan suurta merkitystä. Itämereltä Leningradiin suuntautuvaa hyökkäystä pidettiin varsin epätodennäköisenä. Porkkalan palauttamiseen arvioitiin vaikuttavan myös maiden välinen YYA-sopimus, koska suomalaiset olisivat joutuneet sen perusteella käyttämään Porkkalan rannikkotyöstöä Leningradiin suuntautuvien hyökkäyksen torjuntaan.⁶³¹

Pääsikunnassa tehdyt arviot osoittautuivat osittain oikeiksi, sillä vahvistus Porkkalan vuokra-alueen palautuksesta saatiin syyskuun 19. päivänä Paasikiven Moskovan-vierailun yhteydessä. Vastineeksi presidentti Paasikivi lupautui jatkamaan YYA-sopimuksen voimassaoloaikaa kahdellakymmenellä vuodella. Neuvottelutulos oli myönteinen kummankin osapuolen kannalta. Neuvostoliitto luopui ulkoministeri Vjatšeslav Molotovin ja puolustusministeri Georgi Zukovin vastustuksesta huolimatta Porkkalan vuokra-alueesta. Samalla se välttyi tekemästä mittavia investointeja ydinaseaikakaudella hyödyttömäksi muuttuneeseen tukikohtaan. Lisäksi Neuvostoliitto sai takeet luoteisten alueidensa turvallisuudelle, kun Suomi sitoutui jatkamaan YYA-sopimuksen voimassaoloa.⁶³² Suomelle Porkkalan palautus merkitsi turvallisuusuhkan poistumista pääkaupungin kupeesta sekä ulkopoliittisen liikkumavaran lisääntymistä, jota Pohjoismaiden neuvoston ja Yhdistyneiden kansakuntien jäsenyydet osaltaan vahvistivat.⁶³³

Tässä luvussa tarkastellaan maihinnousuntorjuntakyvyn kehittymistä Porkkalan palautusta seuranneena vuosikymmenenä. Aikakauden operatiiviset suunnitelmat noudattelivat melko pitkälti 1950-luvun alkuvuosina laaditun Polttoainehankinta-suunnitelman periaatteita, eikä eri operaatiosuunnille alistettavien joukkojen vahvuuksiin tai niiden käyttöperiaatteisiin tehty suuria muutoksia. Sen sijaan meripuolustuksen materiaalihankinnat käynnistyivät todenteolla 1950- ja 1960-luvun taitteessa. Niiden tarkastelun kannalta merkittävimmän lähdekokonaisuuden muodostaa vuonna 1958 toimintansa aloittaneen puolustusneuvoston arkisto. Puolustusneuvoston kokous-

630 Muistiossa hahmoteltiin myös Suomen ja Neuvostoliiton välistä uutta rajaa, mikäli alueluovutukset Karjalassa olisivat toteutuneet. Esityksessä raja oli vedetty Kannaksella Koivistolta Lounatjoelle ja sieltä Lipolaan. Sen sijaan Sallassa ja Petsamossa Neuvostoliiton ei uskottu suostuvan alueluovutuksiin. Ibid.

631 Ibid.

632 Hanhimäki 1996, s. 158; Leskinen – Silvast 2001, s. 321–335; Rautkallio 2015, s. 131 sekä Visuri 1994, s. 126–127.

633 Esim. Tynkkynen – Jouko 2007, s. 13 sekä Visuri 1994, s. 127, 139.

pöytäkirjojen ja kokouksiin laadittujen taustamuistioiden avulla on voitu selvittää hankintojen taustoja 1950-luvun alkupuolella tehtyjä materiaalihankintoja tarkemmin.

5.1. PORKKALAN PALAUTUS MUUTTAA UHKAKUVAA

Suurmaihinnousun toteuttaminen mahdollista ainoastaan etelärannikolla

Neuvostojoukkojen poistuminen tammikuussa 1956 Helsingin tuntumassa sijainneesta Porkkalan tukikohdasta muutti Etelä-Suomen sotilaallista tilannetta ja edellytti operatiivisten suunnitelmien uusimista. Pääesikunta käynnisti suunnittelutyön helmikuussa 1956 pyytämällä alajohtoportailta esityksiä tekijöistä, jotka tuli ottaa huomioon valtakunnan puolustusta käsittelevän operatiivisen käskyn uusimisessa.⁶³⁴

On sinänsä ymmärrettävää, että Etelä-Suomen puolustuksesta vastannut 2. Divisioonan komentaja, kenraaliluutnantti Torvald Ekman esitti maaliskuussa valmistuneessa lausunnossaan koko käskyn uusimista. Ekmanin mielestä Etelä-Suomen puolustusperiaatteet olivat merkittävästi muuttuneet Porkkalan palautuksen myötä, koska Neuvostoliiton tukikohta oli sijainnut keskellä Etelä-Suomen armeijan vastuualueetta. Porkkalan palautuksen myötä Etelä-Suomen armeijalle muodostui Ekmanin arvioiden mukaan kolmas painopistealue. Ahvenanmaan ja Hankoniemen lisäksi Porkkalan ja Helsingin muodostamasta kokonaisuudesta tuli yksi potentiaalinen maihinnousualue. Näistä uhanalaisimpana Ekman piti Ahvenanmaata pääkaupunkiseudun ja sen pohjoispuolisten alueen muodostaessa toisen painopistealueen. Sen sijaan Hankoniemen ja Kemiön alueelle suuntautuvaa maihinnousua Ekman piti sangen epätodennäköisenä.⁶³⁵

Toisen Divisioonan lausunnossa otettiin voimakkaasti kantaa myös vuodesta 1945 alkaen voimassa olleeseen uhka-arvioon, jossa länsivaltoja pidettiin ensisijaisena hyökkääjänä. Ekman piti länsivaltojen maihinnousua Lounais-Suomeen sangen epätodennäköisenä. Se oli mahdollista toteuttaa vain, jos Suomenlahden eteläranta joutuisi länsivaltojen haltuun, mutta muutoin lännellä ei ollut Ekmanin mukaan resursseja laajamittaisen operaation toteuttamiseen. Sen vuoksi Ekman piti ensisijaisena uhkana Neuvostoliittoa, jonka yhtenä tavoitteena hän arveli olevan Ahvenanmaan haltuunoton. Ekman arvioi Neuvostoliiton vaativan hitaasti kehittyvässä kriisissä Ahvenanmaan ohella myös Hangon ja Turun luovuttamista neuvostotukikohdiksi, jotta Ahvenanmaalle siirrettävät joukot kyettäisiin huoltamaan. Sen sijaan nopeasti kehittyvässä kriisissä Neuvostoliitto valtaisi Ahvenanmaan ja vaatisi vasta sen jälkeen kauttakulkuoikeutta Vainikkalasta Turkuun. Vaatimusten varmistamiseksi Ekman arvioi Neuvostoliiton toteuttavan maihinnousun Loviisan ja mahdollisesti myös Kotkan–Haminan alueelle.

634 KA T26862 / E7 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 48 / Optsto / OT / 11b / sal. / 10.3.1956: Op.käskey N:o 8:n uusiminen sekä Jouko 2006, s. 41.

635 KA T26862 / E7 OT – sal. 2. Divisioonan asiakirja N:o 48 / Optsto / OT / 11b / sal. / 10.3.1956: Op.käskey N:o 8:n uusiminen. Asiakirja löydettävissä 2. Divisioonan arkistosta; KA T22003A / F2 OT – sal.

Lisäksi operaatioon liittyisivät maahanlaskut Helsingin ja Riihimäen pohjoispuolisille aukeille sekä Loimijoen ympäristöön.⁶³⁶

Kuten Petteri Jouko on artikkelissaan todennut, kenraaliluutnantti Ekmanin al-lekirjoittamassa asiakirjassa esitetyt käsitykset Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksista olivat asiakirjan laadinta-ajankohdan huomioon ottaen poikkeuksellisen suorasukaisia. Keväällä 1956 esitetty arvio Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksista ei kuitenkaan poikennut peruseräiteiltään aiemmista uhka-arvioista, mutta siinä arvioitiin Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksia aiempaa avoimemmin. Ekmanin al-lekirjoittama uhka-arvio oli vain jatkumoa 2. Divisioonan esikunnassa marraskuussa 1951 laaditulle asiakirjalle, jossa Porkkalan tukikohdan arvioitiin aiheuttavan sivustauhan Hangon puolustukselle.⁶³⁷

Merivoimien esikunnassa tehdyt arviot vihollisen maihinnousuoperaatioiden suuntautumisesta olivat samansuuntaisia 2. Divisioonan esittämien näkemysten kanssa. Vaikka Merivoimien esikunta ei suoranaisesti ottanut kantaa vihollisen maihinnousuoperaatioiden toteutumismahdollisuuksiin, pidettiin Pohjanlahden rannikkoa aiempaa turvallisempänä. Merivoimat varautui tukemaan maavoimien taistelua Ahvenanmaalla, Hangon ja Porkkalan–Helsingin alueilla sekä suojaamaan meriliikennettä Ahvenanmeren ja Merenkurkun yli Ruotsiin. Sen sijaan Polttoainehankinta-suunnitelmassa Suomenlahden meripiirin vastuulle kuulunut meriliikenteen suojaaminen Suomenlahden poikki Neuvosto-Viron alueelle oli poistettu merivoimien sodanajan tehtävistä.⁶³⁸

Ulkoisen hyökkäyksen torjuntaan liittyneiden operatiivisten suunnitelmien laadinnassa siirryttiin seuraavaan vaiheeseen joulukuussa 1957, kun Pääesikunnan operatiivinen osasto antoi alajohtoportailleen käskyt puolustussuunnitelmien laadinnasta. Ne sisälsivät sotilasstrategisen tilannearvion ja tarkennetun uhka-arvion Suomeen suuntautuvasta hyökkäyksestä. Niiden peruseräiteissa ei ollut tapahtunut merkittäviä muutoksia 1950-luvun alkuvuosien arvioihin verrattuna. Suomen arvioitiin joutuvan sotatoimien piiriin suurvaltojen välisen kriisin seurauksena, ja uhanalaisimmat alueet sijaitsivat edelleen Lapissa sekä Pohjois-Itämerellä ja Suomenlahdella.⁶³⁹

On vaikea arvioida, kuinka paljon 2. Divisioonan ja merivoimien arviot vaikuttivat Pääesikunnassa laadittuun strategiseen tilannearvioon. Länsivaltojen Suomeen suuntaama hyökkäystä pidettiin kuitenkin aiempaa epätodennäköisempänä, sillä Nato-maiden voimien arvioitiin olevan riittämättömät laajamittaisiin sotatoimiin Fennoskandiassa

636 Ibid. sekä Jouko 2006, s. 41.

637 Jouko 2006, s. 29–30.

638 Vrt. KA T26862 / E7 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 58 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 6.4.1956 sekä T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 155 / Op. / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä valtakunnan puolustamisessa, s. 5–11.

639 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan käsky N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, s. 2 sekä liite 1.

tai Itämerellä. Sen sijaan Naton Suomen ilmatilan kautta Neuvostoliittoon ja mahdollisesti myös Suomeen suuntaamia ilmaoperaatioita pidettiin erittäin todennäköisinä.⁶⁴⁰

Arviot lännen vähäisestä sotilasvoimasta vaikuttivat luonnollisesti uhka-arvion sisältöön. Länsivaltojen vähäisten hyökkäysmahdollisuuksien ja Ruotsin tiukan puolueettomuusasetteen vuoksi hyökkäykset valmistauduttiin torjumaan ainoastaan vaihtoehtojen A ja B mukaisesti. Jos Ruotsi kuitenkin liittyisi sotatilanteessa Nato-maiden rinnalle, laadittaisiin puolustusvoimille joko uusi operatiivinen käsky tai Päämaja käytäisi reservejään Pohjanmaan tai Selkämeren rannikolle suuntautuvan maihinnousun torjumiseen.⁶⁴¹

Mikäli länsivaltat kuitenkin pystyisivät ennako-oletuksista poiketen toteuttamaan maihinnousun, sen arveltiin suuntautuvan Ahvenanmaalle, Hankoniemen ympäristöön tai Porkkalan–Helsingin alueelle. Ahvenanmaan hallussapitoa pidettiin koko Suomen puolustuksen kannalta tärkeimpänä, koska maakunnan menetys mahdollistaisi vihollisen maihinnousut Pohjanlahden rannikolle ja kauppameriliikenne länteen katkeaisi. Maihinnousuoperaatioiden sijaan Naton laivastoyksiköiden arviointiin toteuttavan Pohjois-Itämeren alueella tiedusteluoperaatioita, joihin saattoi yhdistyä Suomen alueelle suuntautuvia tiedusteluhyökkäyksiä. Merelliset operaatiot olivat kuitenkin Pohjois-Suomen maataisteluihin verrattuna selkeästi toissijainen uhka, joten vaihtoehto B:ssä joukkojen käytön painopiste oli Inarjärven ja Muonion alueiden puolustuksessa.⁶⁴²

Käsitykset Lapin alueella käytävistä sotatoimista muuttuivat selkeästi aiempiin uhka-arvioihin verrattuna, vaikka Suomen strategisen toimintaympäristön perusasetelma oli säilynyt samankaltaisena vuodesta 1945 lähtien. Uudessa uhka-arviossa Neuvostoliiton arviointiin aloittavan sotatoimet pohjoisessa ensimmäisenä aiemmin aloitteellisena osapuolena pidettyjen Nato-maiden sijaan. Suomalaisten arvioiden mukaan Neuvostoliitolla oli Murmanskin ja Kantalahden alueilla runsaasti joukkoja ja liikenneyhteydet mahdollistivat lisävoimien keskittämisen helposti, joten Nato-joukkojen arviointiin jäävän sodan puhjetessa altavastaaajiksi. Niitä oletettiin käytettävän lähinnä Skitbotnin–Narvikin alueen puolustamiseen, Neuvostoliitto turvaisi Petsamon–Murmanskin alueen turvallisuuden Pohjois-Norjaan tekemällä hyökkäyksellä. Suomen kannalta suurvaltojen väliset sotatoimet muuttuisivat erityisen vaarallisiksi, jos Neuvostoliitto päättäisi suunnata hyökkäyksensä Pohjois-Norjaan Suomen Lapin pohjoisimpien osien kautta. Tuolloin puolustusvoimien tuli valmistautua Ahvenanmaan nopeaan miehittämiseen ja joukkojen keskittämiseen Etelä-Suomen rannikolle, koska vihollisuuksien arviointiin leviävän Pohjois-Suomen lisäksi myös Itämerelle.⁶⁴³

Suomalaisten käsitykset Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksista saattoivat tarkentua siksi, että tasavallan presidentti oli keskustellut syksyllä 1956 Norjan sotilastie-

640 Ibid.

641 Ibid.

642 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan käsky N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, liite 1.

643 Ibid.

dustelun päällikön Vilhelm Evangin kanssa. Juhani Suomen mukaan Evang informoi Kekkosta muun muassa pohjoisen alueen puolustus suunnitelmista. Norjalaiseversti kertoi presidentille Nato-joukkojen varautuneen viivytystäisteluiden käymiseen jo Suomen alueelta käsin, jos neuvostoarmeija aloittaisi sotatoimet pohjoisessa.⁶⁴⁴

Evang luovutti mahdollisesti tapaamisen yhteydessä Kekkoselle kaksi 1940- ja 1950-luvun taitteessa laadittua norjankielistä muistiota, jotka on taltioitu presidentin omaan yksityisarkistoon. Laajemmassa muistiossa arvioidaan Neuvostoliiton ja satelliittivaltioiden sotilaallista voimaa sekä tavoitteita Euroopassa käytävässä suursodassa. Toisessa, 15-sivuisessa, asiakirjassa käsitellään tarkemmin neuvostojoukkojen hyökkäysmahdollisuuksia Skandinavian ja Suomen Lapin alueella.⁶⁴⁵

Ainakin jälkimmäisen muistion laatimisesta vastasi kesällä 1949 Osloon kutsuttu saksalainen viiden hengen upseeridelegaatio, jonka tehtävänä oli luoda yhtenäiset perusteet Norjan puolustus suunnittelua varten. Saksalaisryhmään kuuluneet kenraalit ja amiraalit tunsivat Norjan olosuhteet, sillä he olivat palvelleet toisen maailmansodan aikana Norjaan sijoitetuissa Saksan maa- ja merivoimien johtoportaisissa. Saksalaisten raporttia ei kuitenkaan koskaan käytetty siihen tarkoitukseen, mihin se oli tilattu. Syynä oli todennäköisesti se, että saksalaisten arviot poikkesivat paikoin merkittävästi norjalaisten omista käsityksistä.⁶⁴⁶

Saksalaiset olivat arvioineet Neuvostoliiton toteuttavan joukkojen siirrot Länsi-Lappiin ja Inarin alueelle ennen varsinaisen Pohjois-Norjaan suuntautuvan hyökkäyksen alkua. Päävoimat, 14. ja 24. Armeija, ryhmittyisivät Rovaniemen–Muonion alueelle, josta hyökkäys toteutettaisiin yhdeksän divisioonan voimin kohti Kiirunaa ja Tromssaa. Joukkojen tavoitteena oli Ruotsin rautamalmialueiden ja Jäämeren rannikon valtaaminen. Inarin ja Murmanskin väliselle alueelle keskitettävillä voimilla Neuvostoliiton arviointiin pyrkivän valtaamaan Finnmarkin pohjoisosat. Inarin alueelle ryhmitetyn kahdella divisioonalla vahvennetun jalkaväkiarmeijakunnan hyökkäyksen tavoitteeksi arviointiin Lakselv (Lemmijoki). Lisäksi Petsamon alueelta etenevää vahvennettua divisioonaa oletettiin käytettävän Kirkkoniemen valtaukseseen.⁶⁴⁷

Vaikka norjalaiset olivat itse todenneet saksalaisten 1940- ja 1950-luvun taitteessa laatiman arvion Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksista ylimitoitetuksi, ei ole täysin poissuljettua, ettei Pääesikunta olisi hyödyntänyt presidentti Kekkosen haltuun tavalta tai toisella päätynyt muistiota joulukuussa 1957 valmistuneen uhka-arvion laadinnassa. Siinä korostettiin Neuvostoliiton aktiivista toimintaa etenkin Pohjois-Suomessa, mutta myös Itämeren alueella. Vaikuttaakin siltä, että arviot Suomeen suuntautuvasta

644 Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Keuruu 1992, s. 82–83.

645 UKA 21/18. Nimeämättömät norjankieliset muistiot, joissa käsitellään seuraavia kokonaisuuksia: Verdenssituasjonen idag; Krigsplan oppmarsj og operasjoner; De konsekvensene son en öket opprustning av Vesten vil kunne ha for Sovjet sekä Nordishavet og dets tilstötende områder; Finnland mellom frontene; Operasjonsplan og styrkefordeling; Transportsituasjon og oppmarsj; Kystsikring.

646 Vrt. *ibid.* sekä Gjeseth, Gullow: Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen. Bergen 2011, s. 106–108, 148–149.

647 Gjeseth 2011, s. 147–149.

sotilaallisesta uhkasta tarkentuivat Neuvostoliiton asevoimista saatujen tietojen perusteella, ja Pohjois-Suomeen suuntautuvasta Neuvostoliiton maahyökkäyksestä tuli merkittävin Suomen itsenäisyyttä uhannut sodanavaus. Etelä- tai Lounais-Suomeen suuntautuvaa maihinnousuoperaatiota pidettiin toissijaisena uhkana lähinnä siksi, etteivät Nato-maat kyenneet maihinnousuun epäedullisten voimasuhteiden vuoksi. Toisaalta myöskään Neuvostoliiton ei tarvinnut toteuttaa riskialtista operaatiota. Strategisesti merkittävien alueiden turvaaminen ja maahyökkäyksen tukeminen onnistuisi, jos neuvostolaivasto tuhoaisi vastustajan laivastovoimat tai vähintäänkin eristäisi Itämeren määrällisen ylivoimansa turvin.

Puolustus suunnittelun perustaksi laadittu uhka-arvio esiteltiin puolustusneuvostolle ja hallitukselle vuonna 1958 ilmeisesti ensimmäistä kertaa sitten jatkosodan päättymisen. Uhka-arvion käsittelyn yhteydessä poliitikkoja informoitiin myös kenraaliluutnantti Viljasen vuonna 1954 luonnostelemista vaatimuksista, joita Neuvostoliitto saattaisi esittää Suomelle kriisitilanteessa.⁶⁴⁸ Ilmeisesti syksyn 1956 Unkarin tapahtumien⁶⁴⁹ ja elokuussa 1958 puhjennun niin sanotun yöpakkaskriisin myötä myös poliittinen johto tiedosti YYA-konsultaatioiden mahdollisuuden ja niiden mukanaan tuomat ongelmat.

Neuvostoliiton hyökkäys ainoaksi vaihtoehdoksi

Neuvostoliiton sotilaallisia tavoitteita Suomen suunnalla arvioitiin Porkkalan palautuksesta lähtien aiempaa suorasukaisemmin. Pääesikunnan operatiivisella osastolla laaditun ”Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet” -muistion myötä uhka-arvioiden sisällössä tapahtui merkittävä käänne. Marraskuussa 1960 valmistuneessa muistiossa vertailtiin Neuvostoliiton ja Nato-maiden toimintavaihtoehtoja sekä -mahdollisuuksia Suomen alueella. Analysoinnin seurauksena päädyttiin johtopäätökseen, jonka mukaan suurvaltojen välisessä sodassa ainoastaan Neuvostoliitto voisi uhata Suomen valtiollista riippumattomuutta, sillä länsivaltat eivät juurikaan hyötyisi Suomen alueella toteuttamistaan maa- ja merioperaatioista.⁶⁵⁰

Pääesikunnan arvion mukaan Nato-joukot saattaisivat toteuttaa Pohjois-Suomessa Suomen alueelle ulottuvia varmistushyökkäyksiä, joilla länsivaltojen oletettiin pyrkivän luomaan puolustukseensa lisää syvyyttä Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle. Toisena mahdollisena, joskin teoreettisena operaationa pidettiin Ahvenanmaalle sodan alkuvaiheessa toteutettavaa tiedusteluhyökkäystä. Sillä ei kuitenkaan arvioitu olevan onnistumisen edellytyksiä, koska Neuvostoliitto pyrki suomalaisten arvion mukaan

648 Vrt. KA T21622 / 4 sal. Diarioimaton Viljasen laatima asiakirja 18.1.1954 ”Tilannekatsaus”; UKA 21/19. Puolustusneuvoston asiakirja 1.10.1958: Yleiskatsaus Suomen puolustuskysymykseen sekä PlmArk T27427 / Da1 sal. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 23 / Da / sal.: Esitys hallitukselle puolustustilanteesta 16.7.58.

649 Tarkemmin Unkarin kansannoususta esim. Gaddis 2005, s. 108–109 sekä Haslam 2011, s. 168–173.

650 KA T26965 / Hh10 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, s. 4–9.

varmistamaan Leningradin turvallisuuden ja oman toimintavapautensa Itämerellä. Siksi Ahvenanmaan oletettiin olevan sodan alkuvaiheessa yksi Neuvostoliiton kiinnostuksen kohteista.⁶⁵¹

Ruotsin mahdollista siirtymistä länsivaltojen puolelle ei pidetty Suomen puolustuksen kannalta merkittävänä ongelmana. Ainoastaan Neuvostoliiton offensiiviset operaatiot, kuten Ahvenanmaan miehittäminen, saattaisivat pakottaa Ruotsin siirtymään Naton puolelle. Tuolloinkin Ruotsista Suomeen suuntautuvia suurempia sotatoimia pidettiin epätodennäköisinä. Niiden arveltiin kohdistuvan lähinnä Ahvenanmaalle ja mahdollisesti Lounais-Suomeen, jossa Ruotsi pyrki työntämään yhdessä liittolaistensa kanssa puolustuksen mahdollisimman kauas Ruotsin itärannikosta.⁶⁵²

Suomen alueelle suuntautuvien Neuvostoliiton sotatoimien arvioitiin liittyvän suurvaltasodan kokonaistavoitteisiin. Ennen varsinaisten sotatoimien aloittamista Neuvostoliiton arveltiin esittävän vaatimuksia laivastotukikohtien luovuttamiseksi muun muassa Porkkalan, Hangon, Turun, Maarianhaminan, Porin ja Vaasan alueilta. Lisäksi Neuvostoliiton arveltiin vaativan lupaa Ahvenanmaan miehittämiseen, mikäli se pitäisi Suomea kykenemättömänä maakunnan puolustamiseen. Jos Suomeen suuntautuva hyökkäys olisi osa Skandinavian valtaamiseen liittyvää operaatiota, neuvostoarmeija toteuttaisi ainakin maahyökkäyksen Pohjois-Suomen halki länteen sekä mahdollisesti kohti Pohjanmaan rannikkoa. Sieltä Skandinavian valtausta jatkettaisiin Merenkurkun yli suoritettavalla maihinnousuoperaatiolla. Varsinaisen päämaihinnousun arvioitiin kuitenkin suuntautuvan Ahvenanmaalle.⁶⁵³

Mikäli Neuvostoliitto pyrki ainoastaan varmistamaan sotatoimillaan Itä-Karjalan, Kuolan ja Muurmannin alueiden turvallisuuden, neuvostoarmeijan arvioitiin valtaavan Suomesta lähinnä Neuvostoliiton ydinalueiden ja Kuolan puolustuksen kannalta tärkeitä alueita. Ahvenanmaan valtausta pidettiin tässäkin vaihtoehdossa erittäin todennäköisenä, koska tuolloin Neuvostoliitto pystyisi perustamaan Pohjois-Itämerelle eteentyönnetyn ilma- ja meripuolustuksen tukikohdan.⁶⁵⁴

Arkaluontoisuudestaan huolimatta tämäkään arvio ei jäänyt pelkästään sotilasjohdon sisäiseksi asiaksi, tasavallan presidenttiä informoitiin Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksista viimeistään maaliskuussa 1965. Presidentti Kekkonen, puolustusministeri Arvo Pentin, kenraali Sakari Simeliuksen, päämajamestarina toimineen kenraalimajuri Paavo Ilmolan, Sotakorkeakoulun johtajan, kenraalimajuri Mikko Siston sekä maanpuolustuskurssien johtajan, eversti Niilo Riuttalan välisessä neuvonpidossa käsiteltiin Suomen mahdollisuuksia puolueettomuuden säilyttämiseen suurvaltojen välisessä sodassa sekä Suomeen suuntautuvaa sotilaallista hyökkäystä. Presidenttiä kiinnosti eri-

651 Ibid. sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, s. 3–4.

652 Ibid.

653 KA T26965 / Hh10 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio, 11.11.1960: Suomen strateginen asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset perusteet, s. 5–10.

654 Ibid.

tyisesti Ahvenanmaan suojaaminen sekä mahdollisuudet Märketin kapeikon sulkemiseen.⁶⁵⁵

Tapaamisen yhteydessä Simelius kertoi Kekkoselle, ettei Natolla ollut juurikaan mahdollisuuksia hyökätä Suomeen maitse tai meritse. Sen sijaan Neuvostoliitolla oli siihen kaikki mahdollisuudet. Sitä, kuinka tarkasti puolustusvoimain komentaja selosti ylipäällikölle Neuvostoliiton hyökkäysmahdollisuuksia, ei kirjattu keskustelumuistioon. Simelius kuitenkin esitti presidentille arvion Neuvostoliiton sotilaallisesta potentiaalista. Sen mukaan Neuvostoliitto kykeni keskittämään Suomen rajan tuntumaan, Karjalankannaksen ja Jäämeren väliselle alueelle, 33 divisioonaa. Lisäksi Suomenlahden eteläpuolella arvioitiin olevan kolme divisioonaa ja kaksi maahanlaskudivisioonaa.⁶⁵⁶

Käytetystä lähdeaineistosta ei yksiselitteisesti selvinnyt, miksi Neuvostoliiton hyökkäysuhka sai vuodesta 1960 alkaen aiempaa korostuneemman aseman. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistiossa esitetyt arviot Neuvostoliiton ja Naton toimintamahdollisuuksista ja -vaihtoehdoista olivat sinänsä johdonmukaista jatkumoa 1950-luvulla alkaneelle kehitykselle. Uhkakäsityksessä tapahtuneeseen muutokseen vaikuttivat epäilemättä sekä kotimaan että Euroopan 1950-luvun loppupuolen tapahtumat. Unkarin kansannousun väkivaltainen tukahduttaminen osoitti, että Neuvostoliitto oli tarvittaessa valmis käyttämään sotilaallista voimaa puskurivyöhykkeensä koossapitämiseen. Vaikka demokraattisen Suomen asemaa ei voitu suoranaisesti verrata Keski-Euroopan satelliittivaltioihin, sotilasjohto varautui siihen, että Neuvostoliitto yrittäisi liittää Suomen osaksi turvallisuusvyöhykettään, mikäli suurvaltablokki ajautuisivat sotaan. Lisäksi vuoden 1958 syksyllä Suomen ja Neuvostoliiton välillä vallinnut yöpakkaskriisi vaikutti epäilemättä omalta osaltaan Neuvostoliiton sotilaallisen toiminnan uudelleenarviointiin. Vaikka kyse oli poliittisesta kriisistä, se oli osoitus Neuvostoliiton valmiudesta puuttua naapurimaansa sisäisiin asioihin, mikäli se katsoi sen tarpeelliseksi.

Sotilaallisen uhkan uudelleenarviointiin vaikutti todennäköisesti myös Neuvostoliiton harjoittama ulkopoliittikka, joka oli muuttunut 1950-luvun puolivälissä aiempaa aggressiivisemmaksi. Vuonna 1956 valtaan nousseen Nikita Hrutštšovin aikana Neuvostoliiton ulkopoliittiseen keinovalikoimaan kuului muun muassa ydinaseiden käytöllä uhkailu.⁶⁵⁷ Neuvostoliitto pyrki myös hajottamaan 1950-luvun lopulla Nato-maiden yhtenäisyyttä, kun se ryhtyi kampanjoimaan Pohjoismaiden puolueettomuuden ja ydinaseettomuuden puolesta ”Itämeri – rauhanmeri” -teemalla. Neuvostoliiton propagandakampanjan tavoitteena ei suinkaan ollut puolueettomuuden levittäminen, vaan oman sotilaallisen ylivoiman säilyttäminen Itämeren alueella.⁶⁵⁸ Pääesikunnan ulkoma-

655 KA T22595 / 2 sal. Puolustusneuvoston muistio 6.3.1965: Neuvottelu tasavallan presidentin luona Tamminenissä 5.3.1965 sekä puolustusvoimain komentajan pro memoria 29.4.1964: Kehittämishojelman operatiivisista perusteista. Asiakirjassa merkintä esitelty TasPres:lle 5.3.1965.

656 Ibid.

657 Gaddis 2005, s. 70–72; Mastny 2006, s. 20.

658 Esim. UKA vsk. 1959. Suomen Moskovan suurlähetystön raportti N:o 11 / 4.5.1959: Pohjola ja Itämeri vallokeilassa sekä Suomi, Juhani: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Keuruu 1994, s. 121–122.

osastolla oltiin täysin tietoisia Neuvostoliiton aikeista, ja jopa suomalaislehdissä kirjoitettiin Neuvostoliiton rauhanmeri-ajatuksen todellisista taustoista.⁶⁵⁹

Suomalaisten Neuvostoliittoa kohtaan tuntema epäluuloisuus tiedostettiin 1950-luvun puoliväliin mennessä myös Yhdysvalloissa. Hannu Rautkallion mukaan amerikkalaiset arvelivat Suomen pysyttävänsä puolueettomana mahdollisimman pitkään ja välttävän itänaapurinsa tukemista kaikin keinoin, jos suurvaltablokkien välinen kylmä sota muuttuisi suoranaiseksi yhteenotoksi. Suomalaisten suuren enemmistön oletettiin vastustavan voimakkaasti mahdollisia neuvostojoukkojen siirtoja Suomeen, ja aseellisen hyökkäysoperaation arvioitiin johtavan aseelliseen vastarintaan sekä sissisodankäyntiin. Amerikkalaisten käsitykset suomalaisten asenteista säilyivät ennallaan ainakin 1960-luvun alkupuolelle saakka yöpakkaskriisistä ja Keski-Euroopan tapahtumista huolimatta.⁶⁶⁰

Neuvostoliiton hyökkäysuhka otettiin korostuneemmin huomioon myös siksi, että suomalaisten tietämys Neuvostoliiton sotilaallisesta voimasta vaikutti kasvaneen 1950-luvun lopulla selkeästi vuosikymmenen alkupuolen melko ylimalkaisiin arvioihin verrattuna. Suomen Moskovan-sotilasasiamies, eversti Arvo Wiitanen laati vuonna 1957 yleisesikunnan päällikölle osoitetun muistion Neuvostoliiton merisotavoimista. Neuvostoliiton laivastovoimien painopiste oli Wiitasen tietojen perusteella Itämerellä, ja Itämeren laivaston kokoonpanoon kuului muun muassa 12 risteilijää, 110 taistelukel-poista sukellusvenettä ja noin 40 hävittäjää, joista sotakelpoisia arvioitiin olevan 25. Lisäksi meri-ilmavoimiin arvioitiin kuuluvan 900–1 000 lentokonetta.⁶⁶¹

Sotilasasiamiehiltä ja muista lähteistä saatujen tietojen analysointi tehostui, kun sotilastiedusteluorganisaation uudistaminen käynnistettiin Porkkalan palautuksen jälkeen yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Tauno Viljasen johdolla. Uudelleenorganisoitu tiedustelutoimiala aloitti toimintansa vuoden 1959 alussa, ja ensimmäisten laajempien raporttien joukossa valmistui syyskuussa 1959 Itämeren sotilaallista tilannetta käsittelevä katsaus. Siinä Neuvostoliiton Itämeren laivaston tehtäviä pidettiin ensisijaisesti hyökkäyksellisinä, ja niihin kuului muun muassa maarintaman taisteluiden tukeminen maihinnousuin.⁶⁶²

Suomalaiset olivat ilmeisen hyvin perillä Itämeren laivaston kalustollisesta kehityksestä, sillä Neuvostoliitto oli aloittanut maihinnousualusten rakentamisen 1950-luvun puolivälissä.⁶⁶³ Vuonna 1959 Itämeren laivastolla arvioitiin olevan kyky kahden

659 KA T21400 / 20 sal. Pääesikunnan ulkomaosaston katsaus N:o 226 / Ulkotsto / Db / sal. / 7.9.1959: Sotilaspoliittiset maailmantapahtumat 1.6.–31.8.1959, liite 1, s. 2–5 sekä Rautkallio 1991, s. 339–340.

660 Rautkallio 1991, s. 157–159 sekä Rautkallio 2015, s. 173.

661 KA T21400 / 15 sal. Suomen Moskovan-sotilasasiamiehen muistio N:o 51 / D3 / sal. / 11.3.1957: Neuvostoliiton merisotavoimat, s. 2–9, 17.

662 KA T21400 / 20 sal. Pääesikunnan ulkomaosaston katsaus N:o 226 / Ulkotsto / Db / sal. / 7.9.1959: Sotilaspoliittiset maailmantapahtumat 1.6.–31.8.1959, liite 1, s. 3–5 sekä Viitasaari, Yrjö: Sotilastiedustelu. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 427.

663 Nargele, Dominik (diss.): *The Soviet Naval Infantry, an Evolving Instrument of State Power*. Washington D. C. 1984, s. 266–267.

divisioonan vahvuisen osaston maihinnousun toteuttamiseen pelkästään maihinnousualuksia ja -kalustoa käyttäen. Taaempien portaiden kuljetuksiin voitiin käyttää muun muassa erilaisia kalastusaluksia, joita oli rakennettu runsaasti useilla eri telakoilla. Lisäksi Neuvostoliiton arvioitiin pystyvän toteuttamaan noin divisioonan vahvuisen joukon yhtäaikaisen maahanlaskun joko maihinnousun tai maaoperaation tukemiseksi.⁶⁶⁴

Saksan liittotasavallan liittyminen Naton jäseneksi ja Bundeswehriin perustaminen kiristivät suurvaltojen vastakkainasettelua Euroopassa 1950-luvun puolivälistä lähtien. Neuvostoliiton kannalta yhden keskeisimmän ongelman muodosti jaettu Berliini, joka sijaitsi syvällä Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeen sisällä. Stalin oli hyväksynyt Berliinin jaon maailmansodan neljän voittajavaltion kesken, sillä hän oletti länsivaltojen vetäytyvän muutaman vuoden kuluessa kaupungista. Neuvostoliiton ministerineuvoston puheenjohtaja Nikita Hrutštšov pyrki ratkaisemaan Berliinin kysymyksen marraskuussa 1958 esittämällä länsivalloille uhkavaatimuksen. Vaikka Hrutštšov puhui julkisuudessa demilitarisoidun vapaakaupungin perustamisen puolesta, hänen todellisena tavoitteena oli Saksan demokraattisen tasavallan ja Saksojen välisen jakolinjan tunnustaminen sekä Berliinin liittäminen osaksi Itä-Saksaa.⁶⁶⁵

Läntiset miehittäjävaltiot eivät kuitenkaan taipuneet Hrutštšovin painostuksen edessä, ja Berliinin asema säilyi muuttumattomana. Hrutštšov esitti länsivaltojen vetäytymistä koskevan vaatimuksen uudelleen kesäkuussa 1961, kun tilanne oli muuttunut Neuvostoliiton kannalta edulliseksi. Tammikuussa Yhdysvaltojen presidentiksi nousut John F. Kennedyn oli kokenut paria kuukautta aiemmin merkittävän arvovaltatappion, kun Kuuban hallinnon kaatamiseksi tehty Sikojenlahden maihinnousu päättyi amerikkalaisten tukemien hyökkääjien tappioon. Kennedy ei kuitenkaan perääntynyt Hrutštšovin uhkausten edessä, vaan hän ilmoitti olevansa valmis puolustamaan Berliinin läntisiä osia tarvittaessa jopa ydinasein.⁶⁶⁶

Pääesikunnassa tilanteen kehittymistä seurattiin huolestuneena, sillä se tarjosi Neuvostoliitolle mahdollisuuden esittää YYA-sopimuksen mukaisia konsultaatioita. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Tauno Viljanen informoi hallitusta kiristyneestä tilanteesta ja mahdollisista konsultaatiovaatimuksista vain muutama päivä ennen Berliinin muurin rakennustöiden aloittamista. Viljasen mukaan neuvostojohdolle oli osoitettava selkeästi, että Suomi kykenisi itse huolehtimaan Neuvostoliiton kannalta tärkeiden alueiden, kuten Ahvenanmaan, valvonnasta ja puolustamisesta.⁶⁶⁷

Viljasen arvio tilanteen kehityksestä osoittautui oikeaksi, sillä Neuvostoliitto vaati 30. lokakuuta 1961 jättämässään nootissa konsultaatioiden aloittamista Euroopan heikentyneen turvallisuustilanteen vuoksi. Neuvostoliittolaiset pitivät sotilaallisten jän-

664 KA T21400 / 20 sal. Pääesikunnan ulkomaaosaston katsaus N:o 226 / Ulkotsto / Db / sal. / 7.9.1959: Sotilaspoliittiset maailmantapahtumat 1.6.–31.8.1959, liite 1, s. 3–5 sekä Viitasaari 2006, s. 427.

665 Gaddis 2005, s. 22; 113–115 sekä Haslam 2011, s. 104–110; 176–178.

666 Gaddis 2005, s. 74, 115, 137–138; Haslam 2011, s. 178, 188–189; Jakobson 2001, s. 292–294 sekä Visuri 1994, s. 178–179.

667 Jakobson 2001, s. 295–296 sekä Visuri 1994, s. 184.

nitteiden lisääntymisen pääasiallisena syynä Saksan liittotasavallan jälleenaseistamista, jota länsivallat tukivat voimakkaasti. Sen vuoksi nootissa luettiin useita esimerkkejä, joiden perusteella konsultaatioiden aloittamista pidettiin aiheellisena. Länsi-Saksa oli muun muassa siirtänyt laivastonsa esikunnan ja useita aluksia Itämerelle. Neuvostoliittolaisten tulkinnan mukaan Itämeren eteläosat olivat siirtyneet ryhmittymuutosten seurauksena saksalaisten hallintaan, etenkin kun Tanskan laivasto oli Neuvostoliiton saamien tietojen mukaan alistettu saksalaisille.⁶⁶⁸

Neuvostoliiton esittämät väitteet osoittautuivat kuitenkin kyseenalaisiksi, kun komentaja Arvo Komulainen tarkasteli Suomen Sotatieteellisen Seuran joulukuun 1962 kuukausikokouksessa pitämässään esitelmässä Neuvostoliiton ja Saksan liittotasavallan laivastojen kehityksestä toisen maailmansodan jälkeen.⁶⁶⁹ Komulainen oli alun perin laatinut tekstinsä *Tiede ja Ase* -vuosikirjaa varten, mutta artikkelia ei lopulta sisällytetty kirjaan, vaikka siinä esitettyjä arvioita pidettiin loogisina ja osuvina. Sotatieteellisen seuran arvostelulautakunta päätyi jättämään artikkelin vuosikirjan ulkopuolelle, koska aihetta pidettiin arkaluontoisena ja Komulainen oli palvellut 1950-luvulla Merivoimien esikunnan tiedustelutoimistossa.⁶⁷⁰ Neuvostoliiton asevoimien suorituskykyä arvioivaa ja syksyllä 1961 jätetyn nootin perusteita kyseenalaistavaa artikkelia ei uskallettu sisällyttää puolustusvoimia lähellä olevaan aikakausjulkaisuun. Julkisuuteen ei myöskään haluttu päästää viitteitä siitä, millaisiin analyyseihin sotilastiedustelu kykeni.

Komulainen arvioi ainakin pääosin julkisiin lähteisiin perustuneessa esitelmässä, ettei Neuvostoliiton nootti ollut aiheellinen ainakaan Saksan liittotasavallan merivoimien alusvahvuuksien perusteella. Bundesmarine ei ollut pystynyt riistämään nopeasti lisääntyneestä aluskalustostaan huolimatta Neuvostoliiton merenherruutta, eikä sillä ollut myöskään kykyä suuremman maihinnousun toteuttamiseen. Siihen länsisaksalaisten voimat olivat maihinnousualusten ja maihinnousun tukemiseen soveltuvien alusten osalta riittämättömät. Sen sijaan Neuvostoliiton Itämeren laivasto kykeni Komulaisen arvion mukaan saavuttamaan Itämerellä täydellisen merenherruuden ja suorittamaan maihinnousuja voimakkaalla tykistöllä varustettujen hävittäjien ja risteilijöiden tuke-
mana.⁶⁷¹

Komulainen piti länsivaltojen Baltian alueelle tekemää maihinnousua mahdollisena vain silloin, jos Tanskan salmet jäisivät lännen haltuun ja muiden Nato-maiden laivastoista siirrettäisiin voimia Itämerelle. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut todennäköiseltä, koska Neuvostoliiton oli vallattava Jyllannin niemimaa pystyäkseen käyttämään Itämerellä olevaa vahvaa sukellusvenelaivastoa Pohjanmerellä ja Atlantilla länsivaltojen

668 Saksalais-tanskalaisen laivasto-osaston esikunta (Commander Allied Forces Baltic Approaches, COMBALTAP) perustettiin 1962. Suomi 1992, s. 475–478; Dahl 2008, s. 21 sekä Jakobson 2001, s. 319.

669 KA StietNK-1/34. Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen pöytäkirja 11.12.1962.

670 KA Pk2610 / 19. Suomen Sotatieteellisen Seuran johtokunnan kokouksen pöytäkirja 18.5.1962 liitteineen; Pk2610 / 20. Suomen Sotatieteellisen Seuran kirje N:o 9 / III b / 62–63 / 21.5.1962 sekä Kadettiupseerit 1920–2010, s. 380.

671 KA StietNK-1/34. Komulainen, A.: Neuvostoliiton ja Länsi-Saksan laivastojen sodanjälkeinen kehitys ja siitä vedettäviä johtopäätöksiä, 1962, s. 15–18.

meriyhteyksien katkaisemiseen. Tanskan valtauksen seurauksena Itämerestä olisi muodostunut Varsovan liitolle turvallinen sisämeri.⁶⁷² Komulaisen viesti oli luettavissa selvästi rivien välistä: ainoa Pohjois-Itämerellä maihinnousuoperaatioon kykenevä osapuoli oli Neuvostoliitto.

Neuvostoliiton nootilla oli vaikutuksensa Suomen ja Ruotsin sotilasjohdon välisiin suhteisiin. Jatkosodan jälkeen muodollisiksi ja neutraaleiksi muodostuneet yhteydet tiivistyivät 1960-luvun alkupuolella ja ne saivat myös epävirallisempia sävyjä. Suhteiden kehittymistä edesauttoivat todennäköisesti myös vuoden 1961 aikana kummankin maan ylimmässä sotilasjohdossa tapahtuneet henkilömuutokset. Kenraalimajuri Carl Eric Almgren otti vastaan Ruotsin puolustuseseikunnan päällikön tehtävät ja Suomessa yleisesikunnan päällikkönä aloitti syyskuussa kenraaliluutnantti Aatos Maunula kenraaliluutnantti Viljasen jäätyä eläkkeelle.⁶⁷³

Maunulan yleisesikunnan päällikön virka-arkistoon taltioimien Almgren-kansioiden perusteella vaikuttaa siltä, että Suomen ja Ruotsin välillä vaihdettiin systemaattisesti salaisiksi luokiteltuja sotilastietoja 1960-luvun alkupuolelta lähtien.⁶⁷⁴ Wilhelm Agrellin mukaan Ruotsin sotilasjohto sai jo vuoden 1962 alkupuolella tiedon siitä, että suomalaiset olivat lopettaneet lännestä suuntautuvan hyökkäyksen varalle laadittujen operatiivisten suunnitelmien ylläpidon ja ainoana uhkana pidettiin Neuvostoliittoa.⁶⁷⁵ Maunulan taltioimista asiakirjoista ei löydy vahvistusta Agrellin väitteelle. On kuitenkin täysin mahdollista, että suomalaiset informoivat Ruotsin sotilasjohtoa omasta suunnittelutyöstään, koska operatiiviseen suunnitteluun liittyviä kysymyksiä käsiteltiin lähes jokaisessa Maunulan ja Almgrenin välisessä tapaamisessa. Kenraalimajuri Almgrenin Pohjois-Suomeen syksyllä 1964 toteuttama vierailu antaa hyvän kuvan tapaamisten luonteesta. Vaikka kyseessä vaikutti olevan tutustumismatka talvisodan taistelupaikoille, Almgren ja Maunula suorittivat yhteisen maastontiedustelun itärajan ja Tornionjoen välisellä alueella.⁶⁷⁶

Maunulan ja Almgrenin keskusteluissa käsiteltiin myös Neuvostoliiton asevoimiin liittyviä asiakysymyksiä. Maunulan kesällä 1964 Tukholmaan tekemän vierailun yhteydessä hänelle esiteltiin Neuvostoliiton valvontatutkien kantamat, jotka ulottuivat ruotsalaisten arvioiden mukaan koko Suomen sekä Pohjois- ja Keski-Ruotsin alueille. Lisäksi suomalaisille pidettiin selostus Baltian ja Puolan alueilla toimivien ilmavoimien joukkojen toiminta-alueista. Yleisesikunnan päällikölle vakuutettiin myös, että Ruotsin ainoa potentiaalinen uhka oli Neuvostoliitto.⁶⁷⁷

672 Ibid.

673 Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1918–1996: biografiat, s. 263–264 sekä Agrell 2002, s. 261.

674 KA T22595 / 3. Almgren-kansiot 1965–1969 (*passim.*). Kansio sisältää asiakirjoja vuodesta 1963 alkaen.

675 Agrell 2002, s. 260.

676 KA T22965 / 3 sal. Yleisesikunnan päällikön henkilösalainen asiakirja 11.3.1964: Muistio Ruotsin puolustuseseikunnan päällikön kenrm C. E. Almgrenin kanssa käymistäni keskusteluista sekä Suomen Tukholman-sotilasiamiehen henkilösalainen asiakirja 18.8.1964: Kalastus- ja tutustumismatka Lappiin.

677 KA T22965 / 3 sal. Yleisesikunnan päällikön asiakirja N:o 65 / Yepääll. / Henskal. / 10.6.1965: Yleisesikunnan päällikön käynti Tukholmassa 28.–29.5.1964.



Ruotsin puolustusosaston päällikkö, kenraalimajuri Carl Eric Almgren (oik.) tutustui kenraaliluutnantti Aatos Maunulan (toinen oik.) seurassa puolustusvoimien toimintaan maaliskuussa 1964. Vierailuun liittyi myös käynti Marskin majalla.

Maunulan taltioimien asiakirjojen perusteella Suomen ja Ruotsin välisessä salaisen tietojen vaihdossa keskityttiin pääasiallisesti maavoimien asioiden käsittelyyn. Maunulan helmikuussa 1965 Tukholmaan tekemän vierailun aikana neuvoteltiin muun muassa Ruotsista kriisiaikana tehtävistä materiaalihankinnoista. Niissä painottuivat lähinnä maavoimien tarpeet, mutta merivoimille haluttiin hankkia sodan uhatessa torpedoja, heräteimiinoja ja syvyysammuksia.⁶⁷⁸ Torpedoista ja syvyysammuksista oli Suomessa huutava pula, sillä varikoilla olleet meritaisteluvälineet olivat suurimmaksi osaksi vanhentuneita. Heräteimiinon hankintaan ei ollut edes lupaa, sillä ne kuuluivat Pariisin rauhansopimuksen kiellyttyjen aseiden joukkoon.

Maunulan arkistoitujen asiakirjojen perusteella suomalais-ruotsalaisissa tapaamisissa ei sivuttu Ahvenanmaan puolustamiseen liittyviä kysymyksiä, vaikka Agrellin mukaan suomalaiset olivat ilmoittaneet vuonna 1962 Ruotsin Helsingin-sotilasasiamiehelle olevansa kiinnostuneita keskustelemaan Ahvenanmaan puolustuksen yhteisistä järjestelyistä. Ahvenanmaan säilyminen ystävällismielisen puolustajan hallinnassa oli

678 KA T22965 / 3 sal. Pääesikunnan salainen muistio 1.2.1965 sekä Pääesikunnan henkilösalainen pro memoria 19.2.1965: Eräistä materiaalineuvotteluista Ruotsin puolustusosastossa 11.–13.2.1965.

kuitenkin ruotsalaisille tärkeää, koska Ruotsissa Ahvenanmaata pidettiin lähtöalueena Keski-Ruotsiin ja maan pääkaupunkiin, Tukholmaan, suuntautuvalla hyökkäykselle. Tämä tiedettiin myös Suomessa viimeistään vuodesta 1962 lähtien.⁶⁷⁹

Käytettävissä olevasta lähdeaineistosta ei käy selkeästi ilmi, miksi Suomen ja Ruotsin välinen salainen sotilasyhteistyö aloitettiin uudelleen 1960-luvun alkupuolella parin vuosikymmenen tauon jälkeen. Puolustusvoimien kannalta kaikenlainen länsisuhteissa tapahtunut kehitys merkitsi oman toimintavapauden lisääntymistä, koska se tasapainotti YYA-sopimukseen sisältyntä sotilaallisten konsultaatioiden uhkaa. Jos Suomi olisi esimerkiksi kyennyt hankkimaan Ruotsista puolustustarvikkeita sotilaallisen tilanteen kiristyttyä Euroopassa, Neuvostoliiton YYA-sopimuksen perusteella esittämien vaatimusten torjuminen olisi ollut selkeästi helpompaa. Puolueettomasta Ruotsista tehtyjen materiaalihankintojen jälkeen Suomella olisi myös ollut paremmat mahdollisuudet pysyttäytyä puolueettomana, koska Ruotsista tehtyjä hankintoja ei voitu suoranaisesti tulkita kummankaan suurvaltaliittouman tappioksi.

Ruotsalaiset pyrkivät todennäköisesti vahvistamaan salaisella yhteistyöllä omaa puolustustaan. Yhteistyö Suomen kanssa tuli ajankohtaiseksi kahdesta syystä. Neuvostoliiton lokakuussa 1961 jättämä nootti oli osoitettu Suomen lisäksi myös muille Pohjoismaille.⁶⁸⁰ Lisäksi Suomen puolustuskyvyllä alkoi olla 1960-luvulla Ruotsin kannalta todellista merkitystä, kun puolustusvoimien materiaalin kehittäminen alkoi 1950-luvun loppupuolella useamman vuoden hiljaiselon jälkeen.

Suomen ja Ruotsin salaisessa sotilasyhteistyössä käytetyt menetelmät olivat samanlaisia kuin 1940-luvun loppupuolella, jolloin Ruotsi oli muodostanut salaisen yhteistyösuhteen Ison-Britannian kanssa. Neuvottelut ja tietojenvaihto hoidettiin pienen ylimpään sotilasjohtoon kuuluneen joukon kesken, eikä asioista tiettävästi laadittu minikäänlaisia kirjallisia sopimuksia. Järjestely sopi kummallekin osapuolelle erinomaisesti: Suomea ei voitu syyttää Neuvostoliiton vastaisesta toiminnasta ja Ruotsi pystyi säilyttämään virallisesti puolueettomuutensa.

Kaappaushyökkäyksen uhkamalli muuttaa käsityksiä maihinnousun luonteesta

Rannikkotykistöupseerit kirjoittivat 1950- ja 1960-luvun taitteessa sotilasalan lehtiin useita artikkeleita maihinnousuoperaatioiden toteutustavoissa tapahtuneista muutoksista. Majuri Jaakko Valtanen kuvasi vuonna 1962 *Rannikkotykistön vuosikirjaan* kirjoittamassaan artikkelissa ”Suomen rannikkotykistö 1960-luvulla” teknisen kehityksen aiheuttamia muutoksia maihinnousujen suoritusperiaatteisiin. Puolustusvoimain komentajan adjutanttina toimineen Valtasen artikkeli perustui hänen muutamaa vuotta aiemmin kirjoittamaan suppeampaan tekstiin, joka oli julkaistu *Sotilasaikakauslehd-*

679 Vrt. KA T26965 / F29 sal. Pääesikunnan lähete N:o 252 / Tarkksto / 14d / sal. / 10.11.1962 ja liitteenä oleva muistio Ruotsin puolustusvoimain syyssotaharjoituksista n. 15.9.–10.10.1962; Agrell 2002, s. 257–258 sekä Wallerfelt 2016, s. 71, 80–81, 92.

680 Esim. Suomi 1992, s. 476–478.

dessä elokuussa 1959. Valtanen päätyi artikkeleissaan johtopäätökseen, jonka mukaan maihinnousuja ei suoriteta enää toisessa maailmansodassa kehitetyin periaattein. Ilma-
kuljetusten joukkojen laajamittainen käyttö ja maihinnousualusten nopeuden kaksin-
kertaistuminen olivat muuttaneet merkittävästi maihinnousoperaatioiden luonnetta.
Lisäksi hyökkääjän tulivoima oli lisääntynyt ilma-aseen kehittymisen vuoksi entises-
tään.⁶⁸¹

Majuri Valtasen lisäksi 3. Divisioonan esikunnassa työskennellyt majuri Alpo Kan-
tola kuvasi vuoden 1964 *Rannikkotyökistön vuosikirjassa* maihinnousoperaatioiden to-
teutustavoissa toisen maailmansodan jälkeen tapahtuneita muutoksia. Hän käytti artik-
kelissaan esimerkkeinä Inchonin ja Suezin maihinnousuja. Niiden perusteella Kantola
päätteli suurvaltojen kyvyn maihinnousujen suorittamiseen parantuneen siinä määrin,
että sota voitiin jopa aloittaa maihinnousulla. Kantola painotti artikkelissaan yllätyk-
sen merkitystä yhtenä maihinnousoperaation tärkeimpänä osatekijänä. Sen vuoksi
maihinnousua edeltävää tulivalmistelua ei toteutettaisi kuten toisessa maailmansodas-
sa, vaan hän oletti sen ammuttavan vasta ensimmäisen portaan maahanlaskun jälkeen.
Kantola piti myös suuria maihinnousumuodostelmia historian jäänteinä, koska ne ei-
vät mahdollistaneet yllätystä. Lisäksi ne olivat haavoittuvia vastustajan ilma- ja merivoi-
mien ja rannikkotyökistön iskuille.⁶⁸²

Valtasen sekä Kantolan artikkeleista on havaittavissa maihinnoususodankäynnissä
Korean sodan jälkeen tapahtuneet muutokset. Ajatus laajamittaisesta Normandian mai-
hinnousun kaltaisista maihinnousoperaatioista hylättiin Suomessa 1960-luvun alku-
vuosina. Muutos liittyi suurempaan, kaikkia puolustushaaroja koskevaan sodan kuvan
muutokseen. Yhdysvalloissa oli ryhdytty kehittämään Berliinin kriisin jälkeen uutta
joustavampaa sotilasdoktriinia, kun ydinaseet eivät olleet estäneet niin sanottujen rajoit-
tettujen kriisien puhkeamista eivätkä ne myöskään soveltuneet niiden ratkaisemiseen.
Puolustusministeri Robert S. McNamaran muotoilema doktriini tuli tunnetuksi jous-
tavan vastatoiminnan oppina ja se otettiin käyttöön Yhdysvalloissa 1960-luvun alussa.
Natossa uusi oppi hyväksyttiin vuonna 1967, kun Ranska oli jättäytynyt puolustusliiton
sotilaallisen toiminnan ulkopuolelle.⁶⁸³

Neuvostoliitossa tavanomaisten joukkojen käyttöä ryhdyttiin korostamaan muu-
tama vuosi Yhdysvaltoja myöhemmin ja asevoimien kehittämisen painopiste siirtyi
1960-luvun puolivälissä takaisin konventionaalisiin joukkoihin. Neuvostoliitossa muu-
toksen taustat olivat pääosin samat, mutta vahvasti ydinasepelotteeseen perustuneesta
doktriinista luovuttiin myös siksi, että Neuvostoliito oli jäänyt tappiolle mannertenvä-

681 Vrt. Valtanen, Jaakko: Rannikkotyökistömme tehtävät, asema ja kehittyminen. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 5/1959, s. 282–288, Valtanen, Jaakko: Suomen rannikkotyökistö 1960-luvulla. *Rannikkotyökistön vuosikirja IX*, 1962. Julk. Rannikkotyökistön upseeriyhdistys. Helsinki 1962, s. 20–26 sekä Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat, s. 445–446.

682 Kantola, A. A.: Maihinnousun kuva toisen maailmansodan jälkeisten tapahtumien ja kehityksen valossa. *Rannikkotyökistön vuosikirja X*, 1964. Julk. Rannikkotyökistön upseeriyhdistys. Helsinki 1964, s. 55–76 sekä Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat, s. 168–169.

683 Dahl 2008, s. 32; Gaddis 2005, s. 70, 77, 79–81 sekä Haslam 2011, s. 193–194.

listen ohjusten kehittämisessä. Neuvostoliitto ei ollut kyennyt kuromaan umpeen Yhdysvaltojen ydinohjusten määrällistä etumatkaa mittavista taloudellisista panostuksista huolimatta.⁶⁸⁴ Tavanomaisten joukkojen kehittämistä painottanut uusi doktriini vaikutti myös maihinnousuoperaatioiden asemaan. Maa- ja merivoimien yhteistoiminta sekä maihinnousuoperaatiot saivat selkeästi merkittävemmän aseman neuvostoliittolaisessa sotilaallisessa ajattelussa.⁶⁸⁵

Suomessa sodan kuvassa tapahtunut muutos otettiin tietävästi ensimmäistä kertaa huomioon Pääesikunnan vuonna 1962 painattamassa *Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla* -kirjasessa, jonka pääministeri Ahti Karjalainen asetti lopulta jakelukielltoon. Siinä esiteltujen uhkamallien perusteella Suomeen suuntautuvana ensisijaisena uhkana pidettiin pienin joukoin toteutettavaa strategista yllätyshyökkäystä, johon liitettiin myös maihinnousut, maahanlaskut ja hyökkääjän voimakas ilmatoiminta. Sen sijaan aiemmin pääasialliseksi uhkaksi miellettyä laajamittaista hyökkäystä pidettiin toissijaisena vaihtoehtona.⁶⁸⁶

Suurin syy sodan kuvan muutokseen oli epäilemättä Neuvostoliiton parantunut kyky toteuttaa aiempaa laajamittaisempia ja yllätyksellisempiä operaatioita, vaikka julkisuudessa muutosta perusteltiin lähinnä läntisten suurvaltojen operaatioista tehdyillä havainnoilla. Pääesikunnan operatiivisella osastolla marraskuussa 1960 laaditussa muistiossa Neuvostoliiton oletettiin pyrkivän Suomen alueella puolustuksensa kannalta strategisesti tärkeiden alueiden haltuunottoon yhtäaikaaisesti suoritettavilla maahanlaskuilla sekä mekanisoitujen joukkojen satamiin tekemillä maihinnousuilla. Neuvostojoukkojen arvioitiin pyrkivän estämään nopealla sodan avauksella puolustajan liikekannallepallon, jolloin maahanlaskuun tuettavalla päävoimien maahyökkäyksellä oli entistä paremmat onnistumisen edellytykset.⁶⁸⁷

Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leevi Välimaa jatkoi yllätykselliseen sodanavaukseen perustuvan uhkamallin arviointia 1960-luvun puolivälissä. Välimaan mukaan yllätyshyökkäykseen saattoi myös liittyä kumouksellisen sodan elementtejä, minkä vuoksi torjunnan tuli olla kaiken sotilaallisen valmistautumisen lähtökohta.⁶⁸⁸ Vaikka Välimaa ei suoranaisesti nimennyt muistiossaan vihollista, on hänen ajatuksensa tulkittavissa selkeästi. Välimaan käsityksen mukaan hyökkääjä oli Neuvostoliitto, jonka maahantunkeutumiselle suomalaiskommunistit saattaisivat antaa tukensa.

684 Lahu, Petteri (*diss.*): Syvää vai pelkästään tiheää? Neuvostoliittolaisen ja venäläisen sotataidollisen ajattelun lähtökohdat, kehittyminen, soveltaminen käytäntöön ja nykytilanne. Näkökulmana 1920- ja 1930-luvun syvän taistelun ja operaation opit. Tampere 2014, s. 282.

685 Nargele 1984, s. 188–189, 219–223.

686 Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla. Helsinki 1962, s. 18–19, 52.

687 KA T26965 / Hh10 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, s. 8–9.

688 KA T26965 / Hh10 sal. Eversti L. K. Välimaan muistio 5.10.1966: Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteen ja eräitä johtopäätöksiä.

Sodan luonteen lisäksi Välimaa tarkasteli myös hyökkääjän ja puolustajan välistä epäsuhtaa. Välimaa ei pitänyt mahdollisena, että Suomen kaltainen pieni valtio pystyisi taistelemaan laajamittaista suurhyökkäystä vastaan kovinkaan pitkään. Siksi viholliselle oli tuotettava mittavia tappioita kaappaushyökkäyksenä alkavien sotatoimien alkuvaiheessa. Se oli Välimaan mukaan mahdollista vain, jos joukot ehdittäisiin perustaa etenkin rannikolla ja raja-alueilla. Jos vihollista ei pystyttäisi lyömään ennen pääjoukkojen hyökkäystä, sota tulisi väistämättä pitkittymään. Tällöin Välimaan mielestä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin siirtyä sissisotaan ja yritettävä saada apua ulkovoiltoilta.⁶⁸⁹

Yllätyshyökkäykseen perustuneen uhkamallin kehittäminen jatkettiin Pääesikunnassa Välimaan siirryttyä pois operatiiviselta osastolta.⁶⁹⁰ Everstiluutnantti Ermei Kanninen arvioi maaliskuussa 1968 laatimassaan muistiossa, että Suomeen suuntautuva kaappaushyökkäys toteutettaisiin yleismaailmallisen ja eurooppalaisen kriisin yhteydessä. Sen ensisijaisena kohteina olisivat valtakunnan elintärkeän alueen strategisesti merkittävät kohteet. Hyökkäys ei kuitenkaan tapahtuisi täysin yllättäen, koska siitä voitiin Kannisen mukaan saada ennakkovaroitus kaksi vuorokautta ennen operaation käynnistymistä. Kanninen perusteli näkemystään muun muassa saksalaisten keväällä 1940 toteuttamasta operaatio Weserübungista saaduilla kokemuksilla. Tanskaan ja Norjaan suuntautunutta yllätyshyökkäystä oli edeltänyt poliittinen painostusvaihe, jonka aikana tiedustelu oli kyennyt hankkimaan suuntaa-antavia tietoja tulevasta hyökkäyksestä.⁶⁹¹

Kannisen arviot kaappaushyökkäyksen kohteista, toteutustavoista ja ennakkovaroituksen luonteesta osoittautuivat oikeansuuntaisiksi, kun Varsovan liiton joukot toteuttivat Tšekkoslovakian miehityksen Neuvostoliiton johdolla elokuussa 1968. Tšekkoslovakian tapahtumat analysointiin tarkasti Pääesikunnan tiedusteluosastolla, ja miehitysoperaation toteutuksesta laadittiin seikkaperäinen raportti tasavallan presidentille sekä puolustusneuvostolle vain muutama päivä miehitysoperaation toteuttamisen jälkeen.⁶⁹² Suomalaiset saivat Prahan tapahtumien yhteydessä käytännön sovellusesimerkin siitä, kuinka nopea pääkaupungin sekä siellä sijaitsevien hallinnon ja tiedustusvälineiden avainkohteiden valtaus voisi pahimmassa tapauksessa romahduttaa koko puolustuksen toiminnan. Tšekkoslovakian miehityksestä saadut opit otettiin varsin nopeasti huomioon muun muassa Sotakorkeakoulun ja ylemmän päällystön opetuksessa.⁶⁹³

689 Ibid.

690 KA Leevi Välimaan nimikirjaote n:o 46511.

691 KA T26965 / Hh10 sal. Everstiluutnantti Ermei Kannisen muistio 29.3.1968: Puolustusvalmiutemme, s. 18–19.

692 UKA21/117. Pääesikunnan tiedusteluosaston asiakirja 2.9.1968: Tšekkoslovakian kriisi (poliittinen katsaus). Ks. erityisesti s. 4–7.

693 Ks. esim. KA T26890 / Hlc17 sal. Taktiikan karttatarjoitus 1972 (*passim*).

5.2. MERIPUOLUSTUKSEN PAINOPISTE ETELÄRANNIKOLLE JA AHVENANMAALLE

Joukkojen perustamista pyritään nopeuttamaan

Sotilaallisissa uhka-arvioissa esille tuotu sodankäynnin nopeutuminen heijastui 1950-luvun puolivälissä lähes välittömästi sodanajan joukkojen perustamisjärjestelyihin. Vain muutaman vuoden voimassa olleet liikekannallepanojärjestelyt ja perustettavat joukkokokonaisuudet päätettiin tarkistaa, koska joukkojen perustaminen oli osoittautunut muun muassa toimintavalmiusharjoituksista saatujen kokemusten perusteella liian monimutkaiseksi ja hitaaksi. Uudistustarpeet eivät liittyneet varsinaisesti valmiuden kohottamisen kolmeportaiseen malliin, mutta joukkojen perustamista pyrittiin nopeuttamaan järjestelyitä yksinkertaistamalla.

Vuonna 1950 käynnistyneen operatiivisen suunnittelun alkuvaiheessa luodun täydennyskoonpanon ongelmaksi osoittautuivat sille asetetut monet tehtävät. T-koonpano oli luotu alun perin puolueettomuusvartiointia varten, mutta sitä ryhdyttiin melko pian käyttämään myös suojajoukkotehtäviin. Niihin vajaavahvuiset yksiköt eivät enää suoranaisesti soveltuneet. Lisäksi yksiköiden täydentäminen täyteen sodanajan vahvuuteen oli havaittu monimutkaiseksi niin henkilöstön kuin materiaalin osalta.⁶⁹⁴ Täydennyskoonpanon rakennetta ja tehtäviä päätettiin muuttaa helmikuussa 1955. Uudistuksen tavoitteena oli aiempaa nopeampi joukkojen perustaminen, koska t-koonpanon joukkoja oli tarkoitus käyttää ensimmäiseksi varsinaisen liikekannallepanon suojaamiseen sekä vihollisen hyökkäyssuuntien selvittämiseen. Jotta suojaus- ja tiedustelutehtävien suorittaminen oli mahdollista, sijoitettiin ensimmäisessä vaiheessa perustettavien yksiköiden henkilöstöön ensisijaisesti kantahenkilökuntaa ja varusmiehiä.⁶⁹⁵ Muutosten jälkeen t-koonpano muistuttikin käyttöperiaatteiltaan ja tehtäviltään ennen talvisotaa luotuja suojajoukkoja.

Maavoimien rannikon puolustukseen osallistuvien suojajoukkojen tehtäviin kuului satamien, linnakkeiden sekä mairinnousuun soveltuvien rantojen hallussapito.⁶⁹⁶ Rannikkojoukkojen osalta suojajoukkoihin kuuluivat kaikki rauhan ajan kokoonpanon rannikkotykistörykmentit, viisi nopeimmin perustettavaa rannikkopataljoonaa, kaikki merivartiokomppaniat sekä kaksi keskiöpatteristoa.⁶⁹⁷ Pohjois-Suomen ja Pohjanmaan maanpuolustusalueet olivat meripuolustuksen kannalta sivusuunta, sillä Pohjanlahden

694 KA T26842 / Ha2 sal. Pääesikunnan järjestelyosaston muistio 18.1.1955: Uusi t-koonpano.

695 Ibid.; KA T26839 / F6 OT – sal. Pääesikunnan järjestelyosaston asiakirja N:o 79 / Lkptsto / OT / 10e2 / sal. / 24.2.1955: PE:n käsky N:o 19, puolustusvoimain täydennysvalmisteluista sekä T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, s. 2–3, 5–6.

696 KA T26862 / E7 OT – sal. Pääesikunnan muistio N:o 61 / Lkptsto / OT / Dc / 10b1 / sal. / 17.2.1956: Suojajoukkojen määrittäminen.

697 KA T26862 / E7 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 29.6.1956.

rannikon suojajoukkoihin kuuluivat ainoastaan merivalvontaan tarkoitettut merivartiokompaniat.⁶⁹⁸

Taistelutehtäviin tarkoitettujen suojajoukkojen painopiste oli pääkaupunkiseudun ympäristössä, Hankoniemellä ja Ahvenanmaalla, jonne pataljoonan vahvuisen osaston taisteluosat valmistauduttiin siirtämään ilmakuljetuksin.⁶⁹⁹ Lounais-Suomen ja pääkaupunkiseudun lisäksi itäinen Suomenlahti muodosti yhden rannikkopuolustuksen suojajoukkojen käytön painopistealueen. Vaikka Sisä-Suomen maanpuolustusalueella oli eteläisellä rantamaalla lähinnä valvontajoukkoja, oli vastuualueella 1950-luvun loppupuolella käytävissään Loviisan ja valtakunnan rajan välisen rannikon suojaamiseen Päämajan reserviin kuulunut 1. Jääkäriprikaati. Sen tehtävänä oli toteuttaa tarvittaessa vastahyökkäys rannikolle Kouvolan pohjoispuolella sijainneelta ryhmitysalueelta. Prikaati siirrettiin vuonna 1960 toteutetun joukkojen uudelleenjärjestelyn yhteydessä Lappeenrannan alueelle, jolloin siihen kuuluneet pataljoonat jäivät erillisiksi yksiköiksi 3. Divisioonan käyttöön.⁷⁰⁰

Merivoimien osalta suojajoukkojen määrittämien ei ollut yhtä selkeää. Ne muodostettiin vuosittain merivoimien purjehduksessa olleista aluksista.⁷⁰¹ Suojajoukkoihin kuuluneiden alusten tehtävänä oli ensimmäisten miinoitteiden lasku Ahvenanmaan, Hangon ja Porkkalan–Helsingin edustoille eli puolustuksen painopistealueille. Lisäksi merivoimien tuli aloittaa maavoimien merikuljetukset Ahvenanmaalle ja täydentää rannikkoujoukkojen toteuttamaa merivalvontaa.⁷⁰²

Joukkojen perustamisjärjestelyitä ei kyetty muuttamaan pyrkimyksistä huolimatta yhdenmukaisiksi, vaan t-kokoonpanoon kuuluneille joukoille jäi neljänlaisia vahvuuksia. Yksikkö voitiin saattaa tehtävän mukaan joko täyteen sodan ajan vahvuuteen, vajaan sodanajan vahvuuteen tai vahvennettuun rauhan ajan vahvuuteen. Lisäksi yksikkö saattoi aloittaa t-kokoonpanon mukaisen tehtävän suorittamisen rauhan ajan vahvuuu-

698 KA T26862 / D3 OT – sal. N:o 181 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Pohjois-Suomen maanpuolustusalue, s. 10 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 182 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Pohjanmaan maanpuolustusalue, s. 9.

699 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, s. 12, 31 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 184 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Ilmavoimat, s. 33.

700 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 183 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Sisä-Suomen maanpuolustusalue, s. 9–10; T26862 / F11 OT – sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 44 / Optsto / OT / 11b / sal. / 25.4.1960: Esitys op. suunnitelman tarkistuksesta; T26842 / Bb6 sal. 3. Divisioonan esikunnan lähete N:o 177 / Järjsto / OT / 10b 3 / sal. / 28.7.1958, liite 1 sekä T26842 / Bb13 sal. Pääesikunnan lähete N:o 159 / Lkptsto / 10e 1 / sal. / 24.5.1965, liite 3.

701 KA T26862 / E7 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 81 / Järjsto / OT / 11b / sal. / 23.4.1956: Suojajoukkojen määrääminen.

702 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Merivoimat, s. 15.

nessa.⁷⁰³ Muun muassa rannikkotykistörykmenttien rauhan ajan kokoonpanoa vahvennettiin palvelukseen kutsuttavilla reserviläisillä, joten kukin rannikkotykistörykmentti kykeni saattamaan rajallisilla joukoilla toimintavalmiiksi vain muutaman linnakkeen. Myöskään rykmentteihin liitettäviä merivartiokomppanioita ei saatettu täyteen sodan ajan vahvuuteen, joten kyky puolueettomuuden valvontaan oli rajallinen.⁷⁰⁴ Meripuolustuksen tarkastaja, kenraalimajuri Martti Miettinen piti vajaavahvuisten yksiköiden perustamista huonona ratkaisuna, koska perustaminen ja vajaavahvuisten joukkojen myöhempi täydentäminen edellytti aina poikkeusjärjestelyitä.⁷⁰⁵

Pääsikunnan kaavailuissa kaikki kriisiajan kokoonpanoihin kuuluneet alusyksiköt oli tarkoitus saattaa suojajoukkovaiheessa täyteen sodanajan vahvuuteen.⁷⁰⁶ Suunnitelmista huolimatta merivoimien ongelmana olivat aktiivikäytöstä poistetut taistelualukset eli niin sanotut reservialukset. Niiden kunnostamisen arvioitiin kestävän jopa viikkoja, koska merivoimissa laaditusta reservialusten korjaussuunnitelmasta huolimatta alusten toimintakuntoisuutta ei ollut kyetty ylläpitämään liikekannallepanovaatimusten edellyttämällä tavalla.⁷⁰⁷ Pääsikunta joutuikin muuttamaan merivoimien suojajoukkokokoonpanoa kesällä 1956, ja merivoimien tehtäväksi tuli suojajoukkotehtävien toteuttaminen rauhan ajan vahvuuksien mukaisissa kokoonpanoissa.⁷⁰⁸

Täydennyskokoonpanon rakennetta tarkennettiin vain pari vuotta edellisen uudistuksen jälkeen. Vuonna 1957 t-kokoonpanoon kuuluvien yksiköiden runko-osina käskettiin käyttää puolueettomuuden suojaamistehtäviin tarkoitettuja rauhan ajan joukkoja. Tällöin kantahenkilökunnasta ja palveluksessa olevista varusmiehistä muodostetut yksiköt voitiin täydentää palvelukseen kutsuttavilla reserviläisillä täyteen sodanajan vahvuuteen ilman varsinaisia henkilöstö- tai kokoonpanomuutoksia.⁷⁰⁹ Seuraava täsmennys tehtiin vuonna 1959, kun t-kokoonpanossa perustettavien yksiköiden vahvuuksia yksinkertaistettiin. Muutoksen myötä täydennyskokoonpanoon liittyneet valmistelut siirtyivät suurimmaksi osaksi Pääsikunnan vastuulle. Samassa yhteydessä puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen joukkojen määrävahvuuksia yksinkertaistettiin

703 KA T26839 / F6 OT – sal. Pääsikunnan järjestelyosaston asiakirja N:o 79 / Lkptsto / OT / 10e 2 / sal. 24.2.1955: PE:n käsky N:o 19, puolustusvoimain täydennysvalmisteluista.

704 Esimerkiksi vuonna 1955 toimintavalmiuteen saatettavat linnakkeet olivat Rankki, Glosholm, Isosaari, Hästö-Busö, Russarö, Örö, Utö, Jungfruskär, Katanpää sekä Sommarö. Painopiste oli Hankoniemen ja Ahvenanmaan maakuntarajan läheisyydessä sijainneilla linnakkeilla. KA T26839 / F6 OT – sal. Pääsikunnan järjestelyosaston asiakirja N:o 79 / Lkptsto / OT / 10e 2 / sal. / 24.2.1955: PE:n käsky N:o 19, puolustusvoimain täydennysvalmisteluista, liite 1.

705 KA T26862 / E7 OT – sal. Pääsikunnan asiakirja N:o 52 / Meriptsto / OT / 11b / sal. / 6.7.1956: Suojajoukkojen määrääminen.

706 KA T26839 / F6 OT – sal. Pääsikunnan järjestelyosaston asiakirja N:o 79 / Lkptsto / OT / 10e 2 / sal. / 24.2.1955: PE:n käsky N:o 19, puolustusvoimain täydennysvalmisteluista, liite 1.

707 KA T26862 / E7 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 81 / Järjtsto / OT / 11b / sal. / 23.4.1956: Suojajoukkojen määrittäminen.

708 KA T26862 / E7 OT – sal. Pääsikunnan operatiivisen osaston muistio 29.6.1956.

709 Muun muassa Uudenmaan prikaati valmistautui siirtymään Ahvenanmaalle rauhan ajan kokoonpanossa. KA T26862 / D3 OT – sal. Pääsikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 36 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.2.1957: Rauhan ajan joukkojen käyttö puolueettomuuden suojaamisessa.

siten, että valtaosa joukoista aloitti toimintansa valmiudenkohottamisen jälkeen joko rauhan ajan kokoonpanossa tai täydessä sodanajan vahvuudessa.⁷¹⁰

Merivoimien osalta uudistus tarkoitti sitä, että kulkukannalla olevista aluksista ja palveluksessa olevasta kantahenkilöstöstä sekä varusmiehistä muodostettiin täysivahvuisia sodanajan kokoonpanon mukaisia laivastoyksiköitä tai niiden runko-osia, jotka olivat ilman täydennyshenkilöstöäkin toimintakykyisiä. Näitä kantajoukoiksi sanottuja yksiköitä oli tarkoitus täydentää Pääesikunnan harkinnan mukaan täyteen sodanajan vahvuuteen palvelukseen kutsuttavilla reserviläisillä joko kokonaisuudessaan tai tarvittavilta osin. Meripuolustuksen joukoista ainoastaan Merivoimien esikunnalla sekä Turun ja Helsingin laivastoasemilla säilyivät erilliset t-kokoonpanon mukaiset vahvuudet. Esikuntien erilliset t-kokoonpanovahvuudet säilytettiin siksi, että puolueettomuusvalvonta edellytti johtamiskyvyn tehostamista. Pariisin rauhansopimukseen kirjattu 41 900 miehen enimmäisvahvuus ei kuitenkaan mahdollistanut Merivoimien esikunnan tai meripiirien esikuntien siirtymistä täyteen sodanajan vahvuuteen tilanteessa, jossa puolueettomuutta oli valvottava rikkomatta rauhansopimuksen rajoituksia.⁷¹¹

Esikuntien poikkeavista vahvuuksista päästiin eroon vuonna 1966, jolloin kaikki täydennyskokoonpanoalvalmisteluiden piiriin kuuluneet joukot määrättiin suojajoukoiksi ja niiden liikekannallepanon johtaminen siirtyi Pääesikunnan vastuulle. Johdon keskittämiseksi haluttiin yksinkertaistaa valmiuden kohottamisen ja joukkojen perustamisen järjestelyitä poistamalla alajohtoportailta erilliset t-kokoonpanoon liittyneet valmistelut.⁷¹²

Täydennyskokoonpanoon tehtyjen tarkennusten ohella puolustusvoimissa luovuttiin vuonna 1956 noin 320 000 miestä käsittäneestä suojakokoonpanosta, koska puolueettomuuden suojaamisvaiheen pitkittyessä su-kokoonpanon ylläpito olisi tullut kansantaloudellisesti kestävämmäksi. Sen vuoksi su-kokoonpano päätettiin korvata pääosin reservin kahdesta nuorimmasta ikäluokasta muodostetuilla puolueettomuudenvartiointijoukoilla (puva-joukot), joiden vahvuus oli t-kokoonpanoa suurempi, mutta selkeästi vanhaa su-kokoonpanoa pienempi.⁷¹³ Muutoksen myötä meripuolustuksen puolueettomuuden suojaamiseen käytettyjen joukkojen määrää ja niiden henkilöstövahvuuksia supistettiin useilla tuhansilla. Esimerkiksi laivaston su-joukkojen yhteisvahvuus oli ollut lähes 9 200 sotilasta, mutta puva-kokoonpanossa merivoimien vahvuus jäi noin 2 600 mieheen.⁷¹⁴

710 KA T26862 / D4 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 74 / Optsto / OT / 11 / sal. / 14.4.1959: Muistio t-kokoonpanon uudelleenjärjestelyn perusteista.

711 KA T27103 / F14 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 35 / Järjsto / OT / 10 / sal. / 22.3.1960: Käsky merivoimien täydennysvalmisteluista.

712 KA T22110 / F57 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 538 / Järjsto / 10b 1 / sal. / 11.8.1966: Puolustusvoimain täydennyskokoonpano.

713 Tynkkynen 2006, s. 455.

714 Vrt. KA T26842 / Bb2 sal. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston taulukko 22.12.1950: Sodanajan puolustusvoimat sekä KA T26862 / E7 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 140 / Järjsto / OT / 10b / sal. / 17.11.1956: Puolueettomuusvartiointi.

Puolueettomuudenvartiointijoukkojen muodostamisen periaatteet esiteltiin helmikuussa 1956 valmistuneessa operatiivisten suunnitelmien laadinnan yleisohjeessa.⁷¹⁵ Puva-kokoonpanon tarkempi suunnittelu käynnistettiin päämajoitustestarin johdolla marraskuussa 1956. Ainakin merivoimien komentajaa, meripuolustuksen tarkastajaa ja rajavartiostojen päällikköä pyydettiin tuolloin esittämään puolueettomuusvartiointiin tarvittavien joukkojen määrä sekä suunnitelma puva-kokoonpanoon siirtymisestä.⁷¹⁶

Päämajoitustestarin käskyn perusteella varsin pikaisesti laaditussa ensimmäisessä konseptissa merivartiostojen toiminnasta muodostui sangen monimutkainen kokonaisuus. Pääesikunnan kaavailuissa merivartiostojen olisi tullut perustaa omat joukkonsa ja toimia Rajavartiostojen esikunnan johdossa rauhan ajan johtosuhteiden mukaisesti. Tällöin ongelmaksi olisi muodostunut merivartiostojen henkilöstön vahventaminen reserviläisillä, koska henkilöstömäärältään pienillä merivartiostojen esikunnilla ja merivartiostasemilla ei ollut todellisia mahdollisuuksia tai kykyä joukkojen perustamiseen. Sen vuoksi merivartiostot päätettiin liittää Rajavartiostojen esikunnan esityksen mukaisesti osaksi merivoimia ja rannikkotykistöjoukko-osastoja t-kokoonpanon mukaisin järjestelyin. Poikkeuksen muodosti Pohjanlahden merivartiosto, jota ei täydennetty puva-kokoonpanoon siirryttäessä meripiiriksi, vaan se alistettiin merivoimille reserviläisillä vahvennettuna. Myös Ahvenanmaan puolueettomuusvalvonta edellytti puva-kokoonpanoon siirryttäessä erityisjärjestelyitä. Saaristomeren merivartioston esikunnasta ja Ahvenanmaan merivartiostoyksiköistä päätettiin muodostaa erillinen Ahvenanmaan merivartiosto, joka otti vastuun merivalvonnasta ja alueloukkausten torjunnasta Ahvenanmaan alueella.⁷¹⁷

Rajavartiostojen esikunnan tekemien muutosesitysten lisäksi myös Merivoimien esikunnan ja Pääesikunnan meripuolustusosaston näkemykset otettiin Pääesikunnassa huomioon puva-joukkojen käyttösuunnitelmaan ja joukkojen vahvuutta määriteltäessä.⁷¹⁸ Joulukuussa 1956 valmistuneen suunnittelukäskyn perusteella puolueettomuusvartiointijoukkojen rungon muodostivat neljä prikaatia ja kaksi jääkäriprikaatia. Näistä puolet oli tarkoitus ryhmittää Pohjois-Suomeen, jossa joukkojen käytön painopiste oli Ruotsin vastaisella maarajalla. Perämeri ja Pohjanlahti olivat lähinnä sivusuuntia, jon-

715 Tynkkynen 2006, s. 455.

716 KA T26862 / E7 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 66 / Meriptsto / OT / 11b / sal. / 17.11.1956: Rannikkojoukkojen kokoonpano puolueettomuuden suojaamisessa; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 140 / Järjsto / OT / 10b / sal. / 17.11.1956: Puolueettomuusvartiointi sekä RVLE F7 OT – sal. Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 37 / Järj / OT / a sal. / 16.11.1956: Puolueettomuuden vartiointivahvuudet.

717 KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11. Puolueettomuuden suojaaminen, s. 2; RVLE F7 OT – sal. Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 37 / Järj / OT / a sal. / 16.11.1956: Puolueettomuuden vartiointivahvuudet sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 154 / Järjsto / OT / 10b 4 / sal. / 11.12.1956: Merivoimien käsky kahden ikäluokan joukkojen perustamisvalmisteluista.

718 Vrt. KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11, puolueettomuuden suojaaminen; T26862 / E7 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 66 / Meriptsto / OT / 11b / sal. / 17.11.1956: Rannikkojoukkojen kokoonpano puolueettomuuden suojaamisvaiheessa sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 140 / Järjsto / OT / 10b / sal. / 17.11.1956: Puolueettomuusvartiointi.

ne ei odotettu kohdistuvan merkittävää maihinnousu-uhkaa. Siksi alueen päävoiman muodostivat merivalvonnasta vastanneet merivartiokomppaniat sekä Vaasan edustan Sommarön patteri. Lisäksi Pohjanmaan maanpuolustusalueen kokoonpanoon kuului Seinäjoen sotilaspiirin reserviläisistä perustettava Jääkäripataljoona 35, jota tuli käyttää maihinnousuntorjuntaan sekä tarvittaessa merivalvonnan vahventamiseen.⁷¹⁹

Rannikolla tapahtuvien alueloukkausten torjuntaan tarkoitettujen puva-joukkojen painopiste oli Ahvenanmaalla ja Suomenlahdella, jossa merivalvonnasta vastasivat merivalvontakomppanioilla vahvennetut rannikkotykistöjoukko-osastot. Lisäksi Suomen hallintaan siirtyneen Porkkalan alueen puolustukseen käytettiin moottoroidulla tykistöllä varustettua Vaasan rannikkopatteristoa, todennäköisesti siksi, että kiinteän rannikkotykistön siirrot Porkkalan alueelle olivat vielä tuolloin kesken.⁷²⁰ Suomenlahden rannikon varsinaisen torjuntavoiman ja reservin muodosti Pohjois-Uudellamaalla perustettava 16. Prikaati, joka oli tarkoitus ryhmittää perustamisensa jälkeen pääasiallisesti Hangon–Karjaan–Helsingin alueelle. Laajaa ryhmitysaluetta ja voimien hajottamista selittävät prikaatille määritetyt tehtävät. Prikaatin tuli valmistautua sekä maihinnousuntorjuntaan Hangon alueella että pääkaupungin puolustamiseen maahanlaskuja ja maihinnousuja vastaan.⁷²¹

Länsi-Uudenmaan alueelle ryhmitettävä 16. Prikaati ei ollut ainoa Suomenlahden rannikon jalkaväkijoukko, sillä puva-kokoonpanoon siirryttäessä perustettiin neljä rannikkopataljoonaa, joista kolme oli ryhmitetty Etelä-Suomen maanpuolustusalueelle⁷²². Rannikkopataljoonista kaksi oli tarkoitus alistaa perustamisen jälkeen Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin komentajalle pääkaupunkiseudun puolustusta varten. Niistä rauhan ajan Rannikkopataljoonan perustama Rannikkopataljoona 1 valmistautui maihinnousuntorjuntaan Porkkalan, Inkoon sekä Helsingin alueilla ja Vaasan sotilaspiirissä perustettu Rannikkopataljoona 16 oli tarkoitus ryhmittää puolustukseen Helsingin, Porvoon tai Loviisan alueille. Varsinais-Suomessa perustettavan ja Hangon rannikkopatteristolle alistettavan Rannikkopataljoona 8:n oli suunniteltu siirrettävän

719 Pohjois-Suomeen siirrettävistä prikaateista kaksi ryhmitettiin Tornion ja Enontekiön väliselle alueelle ja yksi Ivalon–Kaamasen–Muotkavaaran alueelle. KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11, puolueettomuuden suojaaminen, s. 7–9; Pääesikunnan asiakirja N:o 194 / Optsto / OT / 11 sal. / 11.11.1956: Puolueettomuuden suojaamista varten perustettavat joukot kuuden ja neljän viimeksi koulutetun saapumiserän puitteissa sekä T26842 / Bb6 sal. 1. Divisioonan esikunnan lähete N:o 356 / Järjststo / OT / 10f / sal. / 5.12.1958, liite 2.

720 KA T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 25 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Suomenlinnan rannikkotykistörykmentti, s. 3–4 sekä T26842 / Bb6 sal. 2. Divisioonan esikunnan lähete N:o 197 / Järjststo / OT / 10i / sal. / 31.7.1958, liite 1.

721 KA T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 30 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. 16. Prikaati sekä T26842 / Bb6 sal. 2. Divisioonan esikunnan lähete N:o 197 / Järjststo / OT / 10i / sal. / 31.7.1958, liite 1.

722 Pääesikunnan puva-käskyssä käytettiin vastuualue-nimityksen tilalla maanpuolustusalue-terminä. Muutoin kyse on samasta asiasta.

Hankoniemen–Kemiön alueelle.⁷²³ Neljäs Suomenlahden rannikkopataljoonista oli Siisä-Suomen maanpuolustusalueen käytössä lähinnä Kotkan sekä Haminan edustan linna-akkeiden puolustuksen vahventamista varten.⁷²⁴

Ahvenanmaan puolueettomuusvalvonta pyrittiin lähtökohtaisesti järjestämään siten, ettei maakunnan alueelle siirrettäisi puolustusvoimien kokoonpanoon kuuluvia joukkoja. Puolueettomuusvalvonta edellytti kuitenkin valvontayksiköiden lisäämistä, joten toteutus jäi erikseen perustettavan Ahvenanmaan merivartioston vastuulle. Saaristomeren merivartioston esikunnassa laadittiin ensimmäinen suunnitelma Ahvenanmaan alueen puolueettomuusvalvonnasta vain muutama viikko Pääesikunnan jakaman puva-käskyn jälkeen. Suunnitelman lähtökohtana oli Ahvenanmaan alueen merivartioasemien vahventaminen Saaristomeren merivartiostoon kuuluvien merivartioasemien henkilöstöllä, jotta jokainen Ahvenanmaalla sijainnut merivartioasema kykenisi perustamaan puva-kokoonpanoon siirryttäessä uuden tähystysaseman.⁷²⁵

Ahvenanmaan puolueettomuusvalvonnan suunnittelu oli alkuvaiheessa varsin ongelmallista, koska Saaristomeren merivartioston komentajalla, komentajakapteeni Helge Jääsalolla ei ollut Ahvenanmaan puolueettomuusvartiointisuunnitelman ensimmäistä versiota laatiessaan tietoa muista meripuolustuksen puva-joukoista tai niiden tehtävistä. Siksi Jääsalo oletti, että Ahvenanmaan merivartiosto vastaisi puva-kokoonpanossa yksin koko maakunnan puolueettomuusvalvonnasta. Se oli pienelle joukolle ylivoimainen tehtävä, varsinkin kun Saaristomeren merivartiosto joutui luovuttamaan valtaosan aluksistaan merivoimille. Sen vuoksi Jääsalo esitti, ettei vartioalueita luovutettaisi merivoimille, vaan kaikki 11 alusta alistettaisiin Ahvenanmaan merivartioston käyttöön.⁷²⁶

Jääsalon tekemä toimintamahdollisuuksien arviointi paljasti Ahvenanmaan puolueettomuusvartiointin ongelmat, joten suunnitteluperusteita oli pakko tarkentaa. Lopulta Rajavartiostojen esikunta esitti 2. Divisioonan, Turun laivastoaseman ja Saaristomeren merivartioston kanssa käytyjen neuvotteluiden jälkeen merivartiokompanian perustamista Ahvenanmaan valvontaa varten. Merivartiokompanian lisäämistä perusteltiin sillä, ettei merivoimien yleisvoimia voitu käyttää Ahvenanmaan alueella ilman erillistä päätöstä. Paraisilla perustettava 5. Merivartiokompania sisällytettiin pu-

723 KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11, puolueettomuuden suojaaminen, s. 7–8; T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan asiakirjat N:o 25 / Optsto / OT / 11b sal / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Suomenlinnan rannikkotykkörykmentti, s. 4; N:o 26 / Optsto / OT / 11b sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Hangon rannikkopatteristo, s. 4 sekä N:o 27 / Optsto / OT / 11b sal / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Turun rannikkotykkörykmentti, s. 4.

724 KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11, puolueettomuuden suojaaminen, s. 9–11.

725 RVLE F8 OT – sal. Saaristomeren merivartioston asiakirja N:o 119 / II / OT a sal. / 19.1.1957: Ehdotus Ahvenanmaan maakunnan puolueettomuusvartiointikokoonpanoksi.

726 Vartiolaivoja oli tarkoitus käyttää pareittain valvontatehtävissä Pohjois-Itämeren alueella, vartiomoottoriveneiden vastatessa Långskärin ja Dånön välisen merialueen valvonnasta. Ibid.

va-joukkoihin jo helmikuussa 1957. Sen sijaan Saaristomeren merivartioston aluksia ei esityksestä huolimatta luovutettu Ahvenanmaan merivartiostolle, vaan ongelmallinen tilanne ratkaistiin tekemällä eräänlainen kompromissi. Turun laivastoasemalla perustettavan Moottoritykkivenelaivueen vartioaluksista koostunut 2. Viirikö päätettiin alistaa Ahvenanmaan merivartiostolle perustamisensa jälkeen.⁷²⁷

Ahvenanmaan puolueettomuudenvartiointisuunnitelmat laadittiin tiiviissä yhteistyössä eri toimijoiden kesken suunnitteluperusteisiin alkuvaiheessa tehtyjen tarkennusten jälkeen. Suunnitteluprosessi ja sen tuotokset poikkesivat monin tavoin 1950-luvun alkupuolella laadituista suunnitelmista, koska niiden laadintaa olivat vaikeuttaneet tiukat salaamisvaatimukset. Ahvenanmaan puolueettomuusvartiointiin osallistuvien joukkojen suunnitelmat olivat selkeästi informatiivisempia, eikä niissä ollut samankaltaisia ristiriitaisuuksia kuin Polttoainehankinta-käskyn perusteella laadituissa suunnitelmissa. Jokaiseen suunnitelmaan sisällytettiin muiden alueella toimivien joukkojen toiminta-ajatus ja pääpiirteinen ryhmitys- tai toiminta-alue. Suunnitelmien tarkkuuteen vaikutti epäilemättä myös se, että kaikkien maakunnan puolustukseen osallistuvien joukkojen edustajat toteuttivat toukokuussa 1957 yhteisen Ahvenanmaalle suuntautuneen maastontiedustelun, jonka perusteella laadittiin lopulliset puva-suunnitelmat.⁷²⁸

Ahvenanmaalle kuljettavien puolueettomuusvartiointijoukkojen merikuljetus- ja puolustussuunnitelmat noudattelivat 1950-luvun alkupuolella laadittuja suunnitelmia. Uudenmaan prikaati oli Ahvenanmaan haltuunoton kannalta avainjoukko, ja se valmistauduttiin siirtämään Maarianhaminaan joko Hankoniemen tai Paraisten alueelta. Lisäksi prikaatin vahvennukseksi tarkoitettua Rannikkopataljoona 14 ja Raskas keskiöpatteristo 22 oli tarkoitus kuormata aluksiin Pansion–Naantalintien alueelta. Rannikkopataljoonan tuli ryhmitä Ahvenanmaalle päästyään väylätorjuntaan Lemlandin ja Kökarin alueille. Keskiöpatteristoa oli suunniteltu käytettävän Uudenmaan prikaatin ensimmäisen pataljoonan kiväärikomppanioista muodostettavien kolmen taisteluosas-

727 RVLE F8 OT – sal. Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 21 / Järj / OT / g sal. / 25.1.1957: Ahvenanmaan merivartioston tehtävät ja kokoonpano ”kahden ikäluokan” joukkojen kokoonpanossa; Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 57 / Järj / OT / g sal. / 21.3.1957: Alusluovutusten järjestely Ahvenanmaalla puolueettomuuden suojaamisvaiheessa; Pääesikunnan asiakirja N:o 64 / Optsto / OT / 11b / sal. / 27.6.1957: SmVston alusluovutukset puolueettomuudensuojaamisvaiheessa sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 26 / Optsto / OT / 11b / sal. / 4.2.1957: Puolueettomuuden suojaaminen Ahvenanmaalla. Asiakirja löydetävissä myös Pääesikunnan arkistosta; KA T26862 / D3 OT – sal.

728 Maastontiedusteluun osallistuivat Turun laivastoaseman päällikkö, kommodori Eino Pukkila, Uudenmaan prikaatin komentaja, eversti Eric Åkerman sekä patteriston komentaja, everstiluutnantti Runar Mether, Saaristomeren merivartioston komentaja, komentajakapteeni Helge Jääsalo. 2. Divisioonan esikunnan yleisesikuntaosaston edustajina toimivat osaston päällikkö, everstiluutnantti Hannes Karttunen ja toimistoupseeri, kapteeni Esko Koiranen. KA T22638 / F3 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 58 / Optsto / 11c / sal. / 29.5.1957: Tiedusteluilmoitus matkasta Saaristomeren–Ahvenanmaan alueelle ajalla 20.–25.5.1957.

ton tukena Kökarin, Herrön ja Hammaruddan alueilla toisen pataljoonan muodostaessa reservin.⁷²⁹

Puva-joukkojen kuljetukset oli tarkoitus toteuttaa merivoimien suojaamana pienhköin aluksin, koska ne saatiin käyttöön suurempia matkustaja- ja rahtialuksia nopeammin. Lisäksi ne mahdollistivat joukkojen purkamisen Ahvenanmaan pääsaarten itäpuolella sijainneeseen Kökarin–Sottungan–Seglingen–Kumlingen väliasemaan.⁷³⁰ Mikäli Ahvenanmaan haltuunottoon ei saataisi poliittiselta johdolta lupaa puolueettomuusvartiointikokoonpanoon siirtymisen yhteydessä, pääosa maakuntaan tarkoitettuihin joukoista oli tarkoitus kuljettaa maakuntarajan tuntumaan, Houtskarın ja Alskärin ympäristöön, josta ne valmistauduttiin siirtämään maakunnan alueelle.⁷³¹

1950-luvun loppupuolella valmistunut Ahvenanmaan puolueettomuusvartiointisuunnitelma pysyi muuttumattomana vuoteen 1964 saakka. Tuolloinkaan suunnitelmaan ei tehty Ahvenanmaalle siirrettävien joukkojen vahvuuksien kannalta merkittäviä muutoksia, mutta päävastuu Ahvenanmaan haltuunotosta annettiin Porin prikaatille, joka oli toiminut aiemmin puva-kokoonpanossa Etelä-Suomen maanpuolustusalueen reservinä.⁷³²

Merivoimien puva-joukkoihin kuuluneet yksiköt jouduttiin perustamaan maavoimista poiketen neljän saapumiserän reserviläisistä.⁷³³ Toisin kuin Pääesikunnan alkuperäisessä puolueettomuusvartiointikäskyssä edellytettiin, merivoimat ei perustanut puva-kokoonpanoon siirryttäessä Helsingin lippuetta, vaan lähinnä rauhanaikaisen Turun lippueen aluksista koostuneen 1. Lippueen. Sen kokoonpanoon kuuluivat tykki-,

729 Ibid.; KA T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 8 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Uudenmaan prikaati, s. 8–9 ja liitteet 1–3; T22052 / F9 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 46 / Optsto / 21 sal. / 27.2.1962: Ahvenanmaalle keskitettävien 2-ikäluokan joukkojen merikuljetussuunnitelma sekä Jouko 2006, s. 45–46.

730 KA T27105 / F9 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 70 / Koul- ja järjsto / OT / 11 / sal. / 8.12.1958: Suunnitelma miehitysjoukkojen kuljettamiseksi Ahvenanmaalle sekä T22052 / F9 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 46 / Optsto / 21 sal. / 27.2.1962: Ahvenanmaalle keskitettävien 2-ikäluokan joukkojen merikuljetussuunnitelma. Asiakirja löydettyissä 2. Divisioonan arkistosta; T23919 / F3 sal.

731 KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11. Puolueettomuuden suojaaminen, s. 7–8 sekä T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan asiakirja N:o 28 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Uudenmaan prikaati, s. 4–5, 7–9 sekä T27105 / F8 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 52 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 25.3.1957: Suunnitelma Ahvenanmaan miehitysjoukkojen merikuljetuksia varten puva-vaiheessa.

732 KA T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 32 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Porin prikaati sekä T26965 / F32 sal. Pääesikunnan lähete N:o 1 / optsto / 11 / sal. / 2.1.1964: Muutos PUVA-käskyyn, liitteenä.

733 KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 194 / Optsto / OT / 11 / sal. / 11.11.1956: Puolueettomuuden suojaamista varten perustettavat joukot kuuden ja neljän viimeksi kotiutetun saapumiserän puitteissa.

moottoritykkivene-, vartio-, raivaaja- ja miinalaivueet.⁷³⁴ Merivoimien tekemä muutos perustamisjärjestelyissä oli sinänsä looginen, koska valtaosa sodanajan yleisvoimista perustettiin Turun alueella ja suurin osa aluksista tukeutui rauhan aikana Pansion tuki-kohtaan. Puva-kokoonpanoon kuuluneet meripiirit olivat huomattavasti 1. Lippuetta vaatimattomampia. Suomenlahden meripiiri oli alusyksiköiden lukumäärissä mitattuna suurin, ja siihen kuului 6. Lippueen esikunnan lisäksi moottoritykkivene-, vartio- ja raivaajalaivueet. Saaristomeren meripiirin kokoonpanoon kuului ainoastaan vartio- sekä raivaajalaivue, ja merivoimille alistettavan Pohjanlahden merivartioston valvontavoiman muodostivat rauhan ajan kokoonpanoon kuuluneet kaksi vartiovenettä sekä yhteyslentokone.⁷³⁵

Merivoimien toiminta painottui voimakkaasti Ahvenanmaan suunnalle sekä läntiselle Suomenlahdelle. 1. Lippueen tuli perustamisensa jälkeen siirtyä Saaristomeren keskiosiin, josta sen tuli aloittaa merivalvonta ja -tiedustelu Ahvenanmaan etelä- sekä pohjoispuolisilla merialueilla. Yleisvoimiin kuulunut moottoritykkiveneviirikö tuli asettaa valmiusasemiin lähelle maakuntarajaa mahdollisten Ahvenanmaalle suuntautuvien alueloukkausten torjuntaa varten. Koko 1. Lippue valmistautui siirtymään Ahvenanmaalle ja aloittamaan puolustustaistelut, mikäli vihollisen todettaisiin suuntaavan hyökkäyksen maakunnan alueelle.⁷³⁶

Merivoimat valmistautui myös suojamiinoitteiden laskuun Ahvenanmaan ja Helsingin välisellä merialueella.⁷³⁷ Miinoitustoiminta oli puva-kokoonpanossa erityisen ongelmallista, koska 1. Lippueen miinalaivueeseen ei ollut suunniteltu liitettävän yhtään ottoalusta. Rajallista miinanlaskukapasiteettia oli tarkoitus parantaa liittämällä merenkulkuhallituksen kaksi vanhinta jäänmurtajaa, Murtaja ja Apu, merivoimien kokoonpanoon, jos puva-kokoonpanoon päätettäisiin siirtymään.⁷³⁸

Merivoimien ja rajavartiolaitoksen yhteistoimintaa sekä merivoimien puva-suunnitelman toimivuutta tarkasteltiin marraskuussa 1958 järjestetystä toimintavalmius-

734 Turun laivastoasema sai tehtäväkseen puva-suunnitelman ja tarvittavien käskyjen laadinnan 1. Lippueen osalta. Vrt. T27103 / F9 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 13 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 30.1.1957: Ohjeet merivoimien käytöstä puolueettomuuden suojaamisessa; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 14 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 30.1.1957: Puolueettomuuden suojaaminen sekä T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 188 / Optsto / OT / 11b / sal. / 12.12.1956: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 11. Puolueettomuuden suojaaminen.

735 Merivoimien esittämä kokoonpano hyväksyttiin sellaisenaan käyttöön, koska esimerkiksi Uudenmaan prikaatille jaettu yleisvoimien kokoonpano oli yhdenmukainen merivoimien esityksen kanssa. Vrt. esim. KA T26862 / E7 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 140 / Järjsto / OT / 10b / sal. / 17.11.1956: Puolueettomuusvartiointi, liite 1 sekä T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan asiakirja N:o 28 / Optsto / OT / 11b sal / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten, Uudenmaan prikaati, s. 9.

736 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 26 / Optsto / OT / 11b / sal. / 4.2.1957: Puolueettomuuden suojaaminen Ahvenanmaalla sekä T27103 / F9 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 13 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 30.1.1957: Ohjeet merivoimien käytöstä puolueettomuuden suojaamisessa.

737 KA T27103 / F9 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 13 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 30.1.1957: Ohjeet merivoimien käytöstä puolueettomuuden suojaamisessa.

738 KA T26862 / E7 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 140 / Järjsto / OT / 10b / sal. / 17.11.1956: Puolueettomuusvartiointi.

harjoituksessa, jossa Ahvenanmaata suojattiin pelkästään 1. Lippueen ja Ahvenanmaan merivartioston joukoin. Harjoituksesta saatujen kokemusten perusteella todettiin, että laivasto- ja merivartioyksiköt pystyivät tuottamaan viholliselle tappioita Maarianhaminan alueella sekä estämään vihollisen tunkeutumisen saaristoon, mikäli miinoitteet oli ehditty laskea ennen hyökkäyksen alkua. Tykistöaluksilla tuetun maihinnousun torjumiseen ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia, ja vihollisen todettiin pystyvän etenemään helposti pääsaaren sisäosiin, koska omilla aluksilla ei ollut raskasta tykistöä. Merkittävimmän ongelman muodosti olematon kyky maahanlaskujen torjuntaan, vaikka Ahvenanmaan valtauksen arvioitiin nimenomaan käynnistyvän Maarianhaminan ympäristöön sekä Hagan ja Saltvikin aukeille tehtävin maahanlaskuin.⁷³⁹

Merivoimat esitti harjoituksen perusteella merivoimien sodanajan joukkoihin kuuluneen ilmatorjuntakomppanian lisäämistä puolueettomuudenvartiointikokoonpanoon, koska se olisi parantanut merkittävästi Ahvenanmaan puolustusta. Lisäksi esitettiin yhden rannikkopataljoonan alistamista merivoimille, jotta sitä voitaisiin käyttää rantatorjuntaan Ahvenanmaalla. Alistussuhdetta ei pidetty Ahvenanmaan sopimusten kannalta ongelmallisena, koska merijalkaväkeä pidettiin yleisesti laivastoon kuuluvana elementtinä.⁷⁴⁰ Merivoimien esittämiä muutoksia ei kuitenkaan tehty, koska samoja Ahvenanmaan puolustuksen ongelmakohtia käsiteltiin ylemmän päällystön opetustilaisuuksissa 1960-luvun alkupuolella.⁷⁴¹

Vaikka puva-kokoonpanon perustaminen oli järjestelyiltään selkeämpi kuin ensimmäisten sodanjälkeisten joukkojen liikekannallepano, se ei ollut täysin ongelmaton. Mikäli puva-kokoonpanosta olisi jouduttu siirtymään täyteen sodanajan vahvuuteen, sitä ei olisi voitu toteuttaa ilman rannikkopataljoonien ryhmitysmuutoksia. Puva-kokoonpanossa perustettavista rannikkopataljoonista ainoastaan Rannikkopataljoona 1 olisi jäänyt ryhmitysalueelleen muiden pataljoonien siirtyessä joko Pohjanlahden rannikolle tai Ahvenanmaan–Saaristomeren alueelle.⁷⁴² Puva-kokoonpano oli käytössä vuoteen 1966, jolloin siitä luovuttiin alueellisen puolustusjärjestelmän käyttöönoton yhteydessä ja kahden viimeksi koulutetun saapumiserän reserviläiset sijoitettiin suojajoukkoihin.⁷⁴³

739 KA T27103 / F10 OT – sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 140 / Optsto / OT / 11b / sal. / H22 / 7.11.1958: Ahvenanmaan puolustussuunnitelma liitteineen sekä KA T27103 / F12 OT – sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 2 / Optsto / OT / 10b / sal. / H22 / 8.1.1959: Harjoitukset 22 ja 23 liitteineen.

740 Ibid.

741 KA T26965 / Dk1 sal. YPO1:n luentomoniste vuodelta 1961 ”Ilmavaaran vaikutus merivoimiin, merisodan luonne Suomen olosuhteissa. Suomen merivoimien sotatoimien päämäärä ja Ahvenanmaan puolustus merivoimin”, s. 12–15 sekä T26965 / Dk2 sal. YPO2:n luentomoniste vuodelta 1962 ”Merisodan luonne Suomen olosuhteissa”, s. 11–12.

742 Vrt. KA T26965 / F17 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 33 / Optsto / 10 sal. / 18.1.1958: Muistio rannikkopataljooniin tarvittavista muutoksista; T26862 / E9 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirjat N:o 25 / Optsto / OT / 11b / sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Suomenlinnan rannikkotykistörykmentti; N:o 26 / Optsto / OT / 11b sal. / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten. Hangon rannikkopatteristo sekä N:o 28 / Optsto / OT / 11b sal / 15.6.1958: Etelä-Suomen maanpuolustusalueen käsky puolueettomuuden suojaamista varten, Uudenmaan prikaati.

743 Tynkkynen 2006, s. 456–457.

Sekä täydennyskoonpano että erilliset puolueettomuudenvartiointijoukot haluttiin sulauttaa suojajoukkoihin ennen kaikkea siksi, että perustamisjärjestelyitä voitiin yksinkertaistaa. Se nopeutti myös taisteluelkoisten yksiköiden ryhmittymistä ensimmäisille toiminta- ja vastuualueille.

Valpuri-suunnitelmassa painottuu Etelä-Suomen puolustus

Porkkalan palautuminen suomalaisten hallintaan edellytti puolustus suunnitelmien pikaista tarkistamista. Ennen varsinaisen operatiivisen suunnittelukierroksen aloittamista Pääesikunta käski merivoimien komentajaa ja meripuolustuksen tarkastajaa laatimaan suunnitelmat Porkkalan alueen tilapäisistä puolustusjärjestelyistä. Maaliskuussa 1956 annetun suunnittelutehtävän mukaan rannikkotykistön tuli kyetä suojaamaan Obbnäsin alueelle siirrettävä Helsingin laivastoasema ja merivoimien tuli puolestaan laatia suunnitelmat Porkkalan alueen suojamiinoitteista. Ainoaksi reunaehdoksi määritettiin se, ettei Mäkiluodon linnakkeelle saanut sijoittaa järeää rannikkotykistöä.⁷⁴⁴

Porkkalan selän sulkeminen miinoittein aiheutti vuonna 1952 vahvistetun miinoitussuunnitelman uusimisen kokonaisuudessaan. Ennen uuden miinoitussuunnitelman valmistumista Porkkalan edustalle tarkoitettuun suojamiinoitteeseen päätettiin käyttää Helsingin edustalle laskettaviksi suunnitellut lähes 300 miinaa. Lisäksi Porkkalan selälle suunniteltuun miinoitteeseen oli käytettävä 250 miinaa Pohjanlahden miinoitteisiin tarkoitetuista miinoista. Merivoimat otti laskelmissaan huomioon myös Neuvostoliiton YYA-sopimuksen nojalla mahdollisesti esittämän vaatimuksen Porkkalan–Naissaaren kapeikon sulkemisesta. Jos suomalaisten oli laskettava omille aluevesilleen Suomenlahden poikki ulottuva miinasulku, sen arvioitiin edellyttävän 1 000 miinan käyttöä, joka oli kolmasosa silloisesta käytettävissä olleesta miinamäärästä.⁷⁴⁵

Porkkalan alueen rannikkotykistön ryhmitys suunnitelma laadittiin meripuolustusosastolla pikavauhtia ja puolustusvoimain komentaja hyväksyi sen alustavasti jo toukokuun lopussa. Suunnitelman lopullista hyväksymistä hidasti pattereiden tykkikaluston hankintaan liittyneet ongelmat, sillä Porkkalan puolustuksen tykit jouduttiin lopulta irrottamaan muilta rannikkotykistön sodan ajan kokoonpanoon kuuluneilta pattereilta, koska uutta kalustoa ei ollut saatavilla. Marraskuussa 1956 lopullisesti hyväksytyyn ryhmitys suunnitelman perusteella Porkkalan alueen tykistöpuolustuksesta tuli melko vahva. Alueen järeä patteri oli suunniteltu sijoitettavan Porkkalanniemen kärkeen ja raskaat patterit ryhmitettiin Mäkiluodon sekä Rönnskärin saarille. Lisäksi Porkkalan selän pohjoispäässä sijaitsevaan Porsöseen ja entisen vuokra-alueen itäreunassa sijainneeseen Järvön saareen päätettiin sijoittaa kevyet patterit. Tykkejä ei kuitenkaan

744 KA T26862 / D2 OT – sal. Pääesikunnan asiakirjat N:o 44 / Optsto / OT / 11 / sal / 23.3.1956: Porkkalan alueen puolustuksen järjestely N:o 45 / Optsto / OT / 11 / sal. / 23.3.1956: Porkkalan alueen puolustuksen järjestely.

745 KA T27103 / F8 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 66 / Järjsto / OT / 11b / sal. / 18.4.1956: Porkkalan alueen puolustus ja meripiirin väliraja sekä T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 125 / Op. / OT / 11a / sal. / 20.6.1952: Laivaston miinoitussuunnitelma t- ja su-vaiheita varten, liite 3.

kyetty siirtämään suunniteltuun aseisiin, ja ainoastaan Pirttisaaren patterin tykit päätettiin siirtää Mäkiluotoon muiden pattereiden jäädessä toistaiseksi ilman kalustoa.⁷⁴⁶

Tykkien siirtoa Mäkiluotoon jouduttiin lykkäämään, sillä Suomenlahden kapeimmalla kohdalla sijaitsevan kallioluodon aseistamiskysymys ei jäänyt pelkästään puolustusvoimien sisäiseksi asiaksi. Eduskunnan ulkoasiainvaliokunta käsitteli raskaan patterin sijoittamista Mäkiluotoon heinäkuun 1958 kokouksessa.⁷⁴⁷ Oli sinänsä poikkeuksellista, että valiokunta tarkasteli yksittäisen patterin rakentamista. Asian käsitteily kuitenkin osoittaa, kuinka merkittävänä turvallisuuskysymyksenä suomalaiset pitivät Porkkalan aluetta. Porkkalassa tehtävillä varustelutöillä oli tuolloin sekä ulko- että sotilaspoliittinen merkitys. Neuvostoliittoa ei siis haluttu ärsyttää tarkoitushakuisesti, olivathan suomalaiset pyrkineet eristämään Neuvostoliiton Itämeren laivaston Porkkalan niemien itäpuolelle 1930-luvulla ja onnistuneet siinä jatkosodan aikana yhdessä saksalaisten kanssa.

Porkkalan ja Helsingin puolustusvalmistelut jäivät alueen tärkeydestä huolimatta useaksi vuodeksi teoreettisiksi suunnitelmiksi lähinnä poliittisten hidasteiden ja heikon taloustilanteen johdosta. Entiselle vuokra-alueelle ryhmitettävien rannikkotykistöyksiköiden johtamisvalmius saavutettiin jo vuonna 1957, kun sodanajan patteriston esikunnan ja tukiosien sijoituspaikka siirrettiin Lappohjasta Porkkalan alueelle. Kiinteiden pattereiden rakentaminen ei kuitenkaan edennyt yhtä jouhevasti, sillä ainoastaan Mäkiluodon ja Rönnskärin tykit saatiin asennetuiksi suunnitelluille paikoilleen vuoteen 1963 mennessä.⁷⁴⁸ Helsingin rannikopuolustusta vahvennettiin niin ikään vasta 1960-luvun alussa, kun järeät patterit palautettiin Helsingin edustan saarille puolustusneuvoston hyväksytyä asian vuoden 1959 lokakuun kokouksessaan. Järeän tykistön palauttamista Helsingin edustan linnakkeille ei kuitenkaan perusteltu puolustusneuvostolle pääkaupungin puolustuksen vahventamisella, vaan YYA-sopimuksen velvoitteilla. Suomella tuli olla tarvittaessa valmius Suomenlahden sulkemiseen Porkkalan–Naissaaressa kapeikossa.⁷⁴⁹

Pääesikunnan tykistöosastolla laadittiin suunnitelma järeiden pattereiden pystyttämiseksi Helsingin edustan linnakkeille puolustusneuvoston tekemän myönteisen pe-

746 Pattereille oli tarkoitus siirtää Vanhankylänmaan, Glosholman ja Eestiluodon tykit, kunnes ne saataisiin korvatuiksi vanhentuneilla ilmatorjuntatykeillä. KA T26965 / F11 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 676 / Optsto / 10 sal. / 21.11.1956: Esittely yleisesikunnan päällikölle.

747 UKA 21/19. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 48 / Da / 9.10.1959: Muistio Järeän rannikkotykistön siirtämisestä aseisiin Helsingin ja Hangon edustalle. Asiakirja löydettävissä myös puolustusneuvoston arkistosta; PlmArk T27427 / Da1 sal.

748 KA T26862 / E8 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 20 / Meripsto / OT / 10b / sal. / 14.2.1957: Porkkalan alueen rt:n järjestelyt sekä KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, liite 4.

749 KA T21622 / 4 sal. Puolustusneuvoston kokouskutsu 3.10.1959 sekä UKA 21/19. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 48 / Da / 9.10.1959: Muistio järeän rannikkotykistön siirtämisestä aseisiin Helsingin ja Hangon edustalle.



Järeatteet siirrettiin Helsingin edustalle 1960-luvun alussa. Pattereiden saattaminen taisteluvalmiuteen kesti mittavien kuljetus- ja asennustöiden vuoksi useamman vuoden.

riaatepäätöksen jälkeen.⁷⁵⁰ Suunnitelmassa järeatteet sijoitettiin vuosikymmenien alkuun rakennettuihin patteriasemiin, jotta patterit voitaisiin saattaa nopeammin operatiiviseen valmiuteen ja linnoittamiskustannukset pysyivät mahdollisimman alhaisina.⁷⁵¹ Puolustusneuvostolle esiteltyä ratkaisua täydennettiin suunnitteluvaiheiden aikana. Isosaaren ja Kuivasaaren linnakkeiden lisäksi myös Villinkiin ja Miessaa-

750 KA T23160 / F1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 129 / Meriptsto / 17 sal. / 4.3.1960: Käsky järeatteiden rannikkotykiäsiirtojen tuliasemiinsa sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 232 / Rttsto / 17 / sal. / 14.12.1959: Suunnitelma järeatteiden rannikkotykiäsiirtojen tuliasemiin siirtämistä varten.

751 Vuonna 1962 tehtyjen arvioiden mukaan 254/45-D -tykkien hajasijoittamisesta aiheutuneet kulut uusien linnoitteiden olivat maksaneet 80 miljoonaa markkaa, joka on vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 1,75 miljoonaa euroa. KA T28374 / F10 sal. Suomenlinnan rannikkotykiäsiirtojen asiakirja N:o 112 / Järj- ja koulusto / 11 / sal. / 8.10.1962: Järeatteiden sijoitus Helsingin kaistalla.

ren–Rysäkarin alueelle päätettiin rakentaa 254 millimetrin patterit, mutta suunnitelma osoittautui lopulta liian optimistiseksi. Villingin patteri poistettiin rakennussuunnitelmista jo vuonna 1960 ja Miessaaren patterille laadittiin ainoastaan työsuunnitelmat, eikä tykkeitä siirretty koskaan varikolta patterialueelle.⁷⁵²

Järeistäattereista ensimmäinen, Kuivasaaren patteri, saatettiin ampumakuntoiseksi vuonna 1962. Vaikka puolustusvoimain komentaja, kenraali Sakari Simelius piti Kuivasaarella lokakuussa toteutettua esittelyammuntaa meripuolustuksen kannalta merkittävänä saavutuksena, aika ajoi nopeasti järeidenattereiden ohitse.⁷⁵³ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin komentaja, eversti Väinö Karvinen piti järeää tykistöä pian näytösammunnan jälkeen laatimassaan muistiossa vanhentuneena asejärjestelmänä, joka oli korvattu muualla keskimatkan rannikko-ohjuksin⁷⁵⁴. Karvisen mielestä järeän tykistön palauttaminen Helsingin edustan linnakkeille oli kyseenalaista myös siksi, ettei hän uskonut vihollisen käyttävän Helsinkiin suuntautuvassa maihinnousussa suuria maihinnousualuksia tai raskaita pintataistelualuksia. Sen vuoksi Karvinen piti ainoana järeilleattereille kelvollisena tehtävänä maahanlaskuntorjuntaa, koskaattereiden kantama mahdollisti niiden käytön maa-ammuntoihin Helsinkiä ympäröiville peltoaukeille ja lentokentille.⁷⁵⁵

Karvisen esittämä arvio on huomionarvoinen, koska siitä käy ilmi järeidenattereiden siirtojen todellinen tarkoitus. Niitä ei ollut tarkoitus käyttää Suomenlahden sulkemiseen vaan pääkaupungin puolustamiseen, vaikka tykit olivat jo liian hitaita nopeiden maihinnousualusten tuhoamiseen. Karvisen esittämä arvio muuttuikin todeksi jo vuonna 1970, jolloin Isosaaren sekä Kuivasaarenattereiden kehittämisestä luovuttiin. Tykit päätettiin säilyttää asemissaan aina 1980-luvun alkuun saakka, sillä hyökkääjän arvioitiin joutuvan ottamaan huomioon järeän tykistön tulivoiman operaatoidensa suunnittelussa.⁷⁵⁶ Karvisen lausunto on tärkeä myös siksi, että sen perusteella Helsingin alueen joukko-osastoissa oli ryhdytty varautumaan ajatuksellisesti Neuvostoliiton kaappauksenomaiseen hyökkäykseen jo 1960-luvun alusta lähtien.

752 KA T23160 / F1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 232 / Rttsto / 17 sal. / 14.12.1959: Suunnitelma järeiden rannikkotykistöattereiden tuliasemiin siirtämistä varten; Pääesikunnan asiakirja N:o 129 / Meriptsto / 17 sal. / 4.3.1960: Käsky järeiden rannikkotykistöattereiden siirroista tuliasemiinsa sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 122 / Ase-os / 17 a 4 / sal. / 10.6.1963: Järeän rannikkotykistön pystytystyöt, liite 1.

753 KA T23160 / F1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 207 / Tyktentsto / 5 sal. / 6.8.1962: Järeiden rannikkotykkien esittely sekä Pääesikunnan asiakirja 5.10.1962: Keskustelu Kuivasaarella pvkom:lle suoritetun jr. kaksioistornin esittelyn jälkeen 4.10.1962.

754 Rannikko-ohjus oli yleisnimitys, jota käytettiin 1950–1970-luvulla sekä kaukotorjuntaan käytetyistä ohjuksista että väylätorjuntaan tarkoitetuista lyhyen kantaman ohjuksista. Tässä tutkimuksessa kaukotorjuntaan tarkoitetuista rannikko-ohjuksista on käytetty selvyyden vuoksi meritorjuntaohjus-nimitystä.

755 KA T28374 / F10 sal. Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin asiakirja N:o 112 / Järj- ja koulsto / 11 / sal. / 8.10.1962: Järeän tykistön sijoitus Helsingin kaistalla.

756 KA T25350 / F4 sal. Esittely pääesikunnan päällikölle N:o 260 / Meriptsto / Db sal. / 2.6.1970; T25350 / Dc1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 69 / Rttsto / D sal. / 28.2.1972: Selvitys rannikopuolustuksen kehittämisperusteiden tarkistamisen tarpeesta, s. 8 sekä T26965 / D2 sal. Rannikopuolustuksen työryhmän mietintö (RPT-72), nide 2, s. 18.

Pääesikunnan vuoden 1957 loppupuolella käynnistämää operatiivista suunnittelukierrosta edelsi koko rannikkoalueella vuosina 1956–1957 toteutetut operatiiviset maastontiedustelut, joiden tuloksista raportoitiin Pääesikunnan operatiiviselle osastolle.⁷⁵⁷ Maastontiedustelut olivat puolustussuunnittelun kannalta tärkeitä, koska 1950-luvun alkupuolella valmistuneet operatiiviset suunnitelmat oli laadittu pääosin karttatiedustelun perusteella. Esimerkiksi osa Pääesikunnan meripuolustusosaston henkilöstöstä toteutti tiedustelumatkat Vaasan ja Hankoniemen väliselle rannikolle sekä Saaristomerelle vasta kesällä 1953 eli vuosi valtakunnan puolustusta koskeneen Polttoainehankinta-käskyn valmistumisen jälkeen. Tuolloinkin maastontiedustelusta saadut tiedot jäivät lyhyen ajan vuoksi melko yleisluonteisiksi.⁷⁵⁸

Käytettävissä olleista lähteistä ei voida tehdä selkeitä johtopäätöksiä siitä, kuinka hyvin eri esikunnissa lopulta hyödynnettiin maastontiedusteluraportteja operatiivisten suunnitelmien ja käskyjen valmistelussa. Maastontiedustelut mahdollistivat periaatteessa operatiivisten suunnitteluperusteiden tarkentamisen sekä yhteisen toiminta-ajatuksen luomisen kunkin alueen komentajan ja hänen alaistensa välillä.⁷⁵⁹ Esimerkiksi Lounais-Suomen ryhmän komentajantehtävään sijoitettu Lounais-Suomen sotilasläänin komentaja, eversti Eino Tuompo otti osaa Saaristomerellä toteutettuun maastontiedusteluun. Hän laati matkan perusteella muistion omien joukkojen ja vihollisen toimintamahdollisuuksista Ahvenanmaalla.⁷⁶⁰ Lisäksi Lounais-Suomen sotilasläänin kuuluneiden sotilaspriirien henkilöstö perehtyi omien vastuualueidensa olosuhteisiin Tuompon käskystä.⁷⁶¹

Pääesikunnan alajohtoportailleen joulukuussa 1957 jakama valtakunnan puolustusta käsitellyt operatiivinen käsky, peitenimeltään Valpuri, ei juurikaan muuttanut maanpuolustusalueille vuosikymmenen alkupuolella määrättyjä tehtäviä tai käytettävissä olleiden sodanajan joukkojen vahvuuksia. Pohjois-Suomen maanpuolustusalueen prikaatin määrä säilyi seitsemässä, mutta Perämeren rannikon puolustuksen tarkoitettujen rannikkopataljoonien määrää vähennettiin vuonna 1963 tarkistetussa joukkojen

757 Ks. esim. KA T26862 / E8 OT – sal. 1. Divisioonan asiakirja N:o 409 / Optsto / OT / 11b / sal. / 29.11.1957: Kertomus op. tiedustelusta Perämeren rannikolla; T26862 / E7 OT – sal. Pohjanmaan sotilasläänin esikunnan asiakirja N:o 202 / OT / 11 / sal. / 30.10.1956: Op. tiedustelun tulokset; T23919 / F1 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirjat N:o 71 / Optsto / 11e / sal. / 11.4.1956: Kertomus operatiivisesta tiedustelusta, joka suuntautui alueelle Hanko–Örö–Borstö–Taalintehdas sekä N:o 126 / Optsto / 11 / sal. / 15.10.1956: Op. Tiedustelut kesällä 1956 liitteinen.

758 KA T26965 / Hh2 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 2.6.1953: Kertomus rannikko-osalle Vaasa–Hanko 18.5.–23.5.53 suoritetusta tiedustelumatkasta sekä siihen liittyvä rannikon puolustusjärjestelmän tarkastelu sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 24.8.1953: Kertomus Saaristomeren eteläiseen etuasemaan sekä pääaseman keski- ja itäosaan tehdystä operatiivisesta tiedustelumatkasta 3.–8.8.53.

759 Esim. KA T23919 / F1 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 126 / Optsto / 11 / sal. / 15.10.1966: Op. tiedustelut, liite 1.

760 KA T23919 / F1 sal. Lounais-Suomen sotilasläänin lähete N:o 175 / Järjststo / 11 sal. / 6.10.1956: Muistio Ahvenanmaan miehittämisestä liitteinen.

761 KA T23919 / F1 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 93 / Optsto / 11e / sal. / 6.6.1956: Käsky operatiivisen tiedustelun suorittamisesta sekä Lounais-Suomen sotilasläänin esikunnan lähete N:o 197 / Järjststo / 11 / sal. / 30.10.1956: Operatiivinen tiedustelu liitteinen. Kansiota löytyvät myös sotilaspriirien tekemät muistiot operatiivisista tiedusteluista.

käyttösuunnitelmassa kahdesta yhteen, ja rannikon tykistöpuolustuksesta vastasi ainoastaan yksi raskas keskiöpatteristo.⁷⁶²

Merenkurkussa ja sitä ympäröivällä Pohjanmaan maanpuolustusalueella joukkojen määrä säilyi ennallaan. Rannikon puolustuksesta vastasi Rannikkotykistörykmentti 7:n ja raskaan keskiöpatteriston lisäksi ryhmitysalueiden tuntumassa perustettavat kaksi prikaatia ja rannikkopataljoonaa. Ne ryhmitettiin Kristiinankaupungin ja Vaasan sekä Oravaisten ja Lohtajan välisille alueille siten, että ainoastaan rannikkopataljoonat vastasivat kummallakin kaistalla varsinaisesta rantatorjunnasta. Ratkaisuun oli päädytty siksi, että taaemmaksi puolustukseen ryhmitetyt prikaatit voitiin irrottaa puolustusasemistaan ja siirtää muiden maanpuolustusalueiden vahvennukseksi ilman ryhmitysmuutoksia.⁷⁶³ Pohjanmaan maanpuolustusalueen ratkaisu joukkojen käytöstä vastasi hyvin tuolloin vallinnutta käsitystä Pohjanmaasta sotatoimien sivusuuntana. Muun muassa Pääesikunnassa Pohjanmaata pidettiin 1950-luvun loppupuolella lähinnä joukkojen perustamisalueena, jossa perustettavat prikaatit oli saatava siirretyiksi nopeasti varsinaisille painopistealueille.

Etelä-Suomen maanpuolustusalueen kiinteän rannikkotykistön sodanajan ryhmitys pysyi Porkkalan aluetta lukuun ottamatta lähes muuttumattomana vuoteen 1966 saakka. Merkittävimmät tarkennukset tehtiin Selkämeren eteläosien pattereiden osalta syksyllä 1955, kun Rihtniemeen suunnitellun järeän patterin kalusto varattiin ensisijaisesti Kirkonmaan linnakkeen käyttöön. Samoin Edväisiin suunniteltu järeä patteri päätettiin siirtää tilanteen salliessa suoraan Ahvenanmaan Eckeröhön.⁷⁶⁴ Etelä-Suomen maanpuolustusalueen maihinnousuntorjunnan päävoiman muodostivat kuusi prikaattia ja kolme jääkäripataljoonaa, jotka ryhmitettiin pääasiallisesti uhanalaisina pidetyille pääkaupunkiseudun, Hankoniemen ja Ahvenanmaan alueille. Kullakin painopistealueella sotatoimien johtamisesta vastasi armeijakunnan esikunta ja muille alueille sijoitettiin lähinnä erillisiä varmistusjoukkoja.⁷⁶⁵

Mahdollisuudet rannikolla käytäviin ratkaisutaisteluihin paranivat selkeästi, kun Pääesikunta antoi Panssariprikaatille helmikuussa 1958 tarkennetun suunnittelu- ja val-

762 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 181 / Optsto / OT / 11 b sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Pohjois-Suomen maanpuolustusalue, liite 3.

763 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 182 / Optsto / OT / 11 b sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Pohjanmaan maanpuolustusalue, s. 9–10, liitteet 3 ja 4 sekä T26842 / Bb6 sal. 1. Divisioonan esikunnan lähete N:o 356 / Järjsto / OT / 10f / sal. / 5.12.1958, liite 2.

764 Vrt. KA T26862 / D1 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston lähete N:o 43 / Optsto / OT / 11b / sal. / 1.3.1954: Kiinteän rannikkotykistön ryhmitys liitteineen; T23919 / F1 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 126 / Optsto / 11 / sal. / 15.10.1956: Op. tiedustelut kesällä 1956 liite 2; T26842 / Bb4 sal. Pääesikunnan lähete N:o 379 / Lkptsto / OT / 10e 2 / sal. / 26.9.1955, liite 1e sekä T26842 / Bb11 sal. Pääesikunnan lähete N:o 300 / Lkptsto / 10e 2 / sal. / 28.3.1963, liite 1.

765 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, s. 12 sekä T26842 / Bb14 sal. Pääesikunnan lähete N:o 135 / Lkptsto / 10f 1 / sal. / 2.4.1966, liite 1.

mistautumistehtävän maihin nousseen vihollisen lyömiseksi.⁷⁶⁶ Panssarijoukkoja oli suunniteltu käytettävän rannikolle tehtäviin vastahyökkäyksiin jo 1950-luvun alkupuolella, mutta käytettävissä olleiden arkistolähteiden perusteella suunnitelmia ei ehditty laatia ennen Porkkalan vuokra-alueen palautusta.

Päämajan johtoon kuulunut 1. Panssariprikaati oli tarkoitus ryhmittää perustamisen jälkeen joko Järvenpään–Tuusulan–Nurmijärven, Someron–Forssan tai Lohjan–Sammatin alueille, mikäli sitä käytettäisiin Etelä-Suomen joukkojen vahventamiseen. Prikaati valmistautui ryhmitysalueellaan vastahyökkäykseen joko pääkaupunkiseudulle tai Hankoniemen alueelle maihin noussutta tai maahanlaskun suorittanutta vihollista vastaan. Prikaatin toissijaisena toimintasuuntana pidettiin Porin–Rauman rannikkoa, koska sen arvioitiin olevan vihollisen mähinnousun kannalta sivusuunta. Vastahyökkäyksiin käytettävät hyökkäysurat saatiin ilmeisesti tiedustelluiksi kokonaisuudessaan 1960-luvun alkupuolen aikana, koska osa Panssariprikaatin upseeristosta suoritti vuonna 1964 Pohjanmaalle suuntautuneen maastontiedustelun. Sen yhteydessä tarkasteltiin hyökkäysmahdollisuuksia Vaasan ja Seinäjoen välisten peltoaukeiden kautta Merenkurkun alueella maihin noussutta vihollista vastaan, vaikka Panssariprikaatia valmistauduttiin käyttämään operatiivisten suunnitelmien mukaan ainoastaan Etelä- ja Pohjois-Suomen armeijan vastuualueilla.⁷⁶⁷

Valpuri-suunnitelma mahdollisti Ahvenanmaan haltuunottoon käytettävien joukkojen joustavamman käytön ilman kieli- tai ulkopoliittisia reunaehtoja. Ruotsinkielisen 4. Prikaatin käytöstä Ahvenanmaan puolustukseen luovuttiin 2. Divisioonan komentajan, kenraaliluutnantti Torvald Ekmanin esityksestä vuodesta 1958 alkaen. Ensimmäisessä vaiheessa 4. Prikaati korvattiin t-kokooanossa Turun alueella perustettavalla 3. Prikaatilla, ja sodanajan kokoonpanon osalta muutos toteutettiin seuraavana vuonna.⁷⁶⁸ Muutoin Etelä-Suomen maanpuolustusalueen operatiiviseen suunnitelmaan tehtiin tarkennuksia lähinnä pääkaupunkiseudun ja Porkkalan puolustukseen liittyen.

Valpuri-suunnitelman myötä operatiivisen suunnittelun painopiste siirtyi vähitellen yhtymien ja muiden alayksiköiden sodanajan suunnitelmien laadintaan, vaikka tietävästi yhdenkään mähinnousuntorjuntaan tarkoitetun yhtymän suunnitelmaa ei ole löydettävissä Kansallisarkistoon luovutetuista puolustusvoimien aineistoista. Suunnitelmat joko tuhottiin tarpeettomina vuonna 1966 käyttöön otetun alueellisen puolustusjärjestelmän myötä, kun perustamisjärjestelyt ja sodanajan joukkojen käytön operatiiviset perusteet muuttuivat tai ne ovat yhä puolustusvoimien hallussa. Operatiivisen

766 KA T26862 / D4 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 51 / Optsto / OT / 11b / sal. / 27.2.1958: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Panssariprikaati.

767 Ibid. sekä T26965 / F32 sal. Panssariprikaatin esikunnan asiakirja N:o 8 / Järjsto / 11 / sal. / 14.1.1964: PsPrE:n operatiiviset tiedustelut.

768 KA T27105 / F9 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 70 / Koul- ja järjsto / OT / 11 / sal. / 8.12.1958: Suunnitelma miehitysjoukkojen kuljettamiseksi Ahvenanmaalle; T27105 / F10 OT – sal. Turun laivastoaseman asiakirja N:o 18 / Koul- ja järjsto / OT / 11 / sal. / 1.4.1959: Miehitysjoukkojen kuljetussuunnitelma sekä 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 69 / Optsto / OT / 11 / sal. / 8.11.1960: Ahvenanmaan miehitys sekä Jouko 2006, s. 42.

suunnittelun painopisteen muutos voidaan kuitenkin todeta muiden asiakirjojen avulla. Esimerkiksi 2. Divisioonan esikunnassa operatiivisesta maastontiedustelusta vuonna 1959 tehdyssä kertomuksessa joukkojen ryhmitysalueet oli suunniteltu Saaristomeren alueella jopa rannikkopataljoonien alayksiköiden tarkkuudella.⁷⁶⁹

Suunnitelma-avalmiuden kannalta merkittävimmät harppaukset otettiin Sisä-Suomen maanpuolustusalueella. Polttoainehankinta-suunnitelmassa Sisä-Suomen vastuualuetta oli pidetty lähinnä reservien perustamisalueena, jonka rannikon valvonnasta vastasi t-kokoonpanossa merivartiokomppanialla ja su-kokoonpanossa merivartiokomppanialla sekä rannikkopataljoonalla vahvennettu Rannikkotykistörykmentti. 3. Divisioonan esikunnassa oli laadittu kesän 1952 aikana yleissuunnitelma vastualueen joukkojen ja vastualueen käyttöön mahdollisesti jäävien Päämajan reservien käytöstä. Lisäksi 3. Erillisessä rannikkotykistöpatteristossa oli tiettävästi laadittu 1950-luvun alkupuolella divisioonan käskyyn perustunut epävirallinen suunnitelma Kotkan–Haminan alueelle suuntautuvan maihinnousun hidastamiseksi.⁷⁷⁰

Kymenlaakson rannikkokaistan puolustussuunnitelmien laadinta aloitettiin varsinaisesti kesäkuussa 1955, kun 3. Divisioonan esikunta ryhtyi johtamaan maihinnousuntorjuntaan liittyneitä valmisteluita.⁷⁷¹ Käytettävissä olleesta lähdeaineistosta ei selvinnyt yksiselitteistä syytä sille, miksi Kymenlaakson rannikon puolustussuunnitelmien laadinta aloitettiin myöhemmin kuin Lounais-Suomessa. Menettelyä selittänee osaltaan se, että puolustussuunnittelu Neuvostoliiton rajan läheisyydessä oli 1950-luvun alussa äärimmäisen tulenarkaa, eikä sitä olisi voinut perustella edes lännen maihinnousu-uhkalla, koska Neuvostoliitto kykeni sulkemaan Suomenlahden Porkkalan tukikohdasta ja Neuvosto-Viron alueilta.

Puolustussuunnitelmien laadinta annettiin ensimmäisessä vaiheessa 3. Erillisen rannikkotykistöpatteriston tehtäväksi. Suunnitelmat tuli laatia kolmen eri vaihtoehdon mukaisesti siten, että kussakin vaihtoehdossa puolustajalla oli käytettävissään eri määrä joukkoja. Vaihtoehto A oli puolustajan kannalta vaikein. Siinä Ahvenkosken ja valtakunnan rajan välisen rannikon puolustamisesta vastasi su-kokoonpanon mukaiset Rannikkotykistörykmentti 3:n joukot. Vaihtoehdossa B su-kokoonpanon mukaisia joukkoja oli vahvennettu 1–2:lla moottoroidulla rannikkotykistöpatteristolla ja vaihtoehdossa C vastuu maihinnousuntorjunnasta oli Kotkan–Haminan alueelle ryhmitettävällä armeijakunnalla, jolle Rannikkotykistörykmentti 3 oli alistettu.⁷⁷²

769 Vrt. KA T22003A / F1 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan lähete N:o 132 / Järj. / OT / 11 / sal. / 12.5.1953: ESV-alueen suunnitelmat, liite 3 sekä T26862 / E11 OT – sal. 2. Divisioonan esikunnan lähete N:o 40 / Optsto / OT / 11 / sal. / 15.9.1959: Havaintoja kesällä 1959 suoritetun operatiivisen tiedustelun tuloksista liitteineen.

770 KA T28356 / E7 OT – sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 128 / III / OT / 11 / sal. / 30.9.1952: Suunnitelma puolueettomuuden suojaamisesta ja maan puolustamisesta Sisä-Suomen vastuualueella (SSV-alueella) sekä T28355 / F2 OT – sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 164 / Optsto / OT / 11b / sal. / 22.6.1955: Puolustussuunnitelmat.

771 KA T28355 / F2 OT – sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 164 / Optsto / OT / 11b / sal. / 22.6.1955: Puolustussuunnitelmat.

772 Ibid.

Suunnitteluun osallistuneiden upseereiden määrää laajennettiin lokakuussa, kun 3. Divisioonan komentaja, kenraaliluutnantti Kai Savonjousi antoi Reserviupseerikoulun johtajalle sekä Jääkäripataljoona 3:n komentajalle tehtävän laatia Kotkan ja Haminan puolustuskeskusten puolustussuunnitelmat. Divisioonan käskyssä korostettiin erityisesti sitä, että suunnitelmien edellyttämät maastontiedustelut oli toteutettava huomaamattomasti.⁷⁷³

Vuoden 1956 alussa toteutetulla kriisiajan joukkojen perustamisjärjestelyiden uudistuksella oli vaikutuksensa 3. Divisioonan operatiiviseen suunnitteluun. Kesällä 1955 käynnistynyt suunnittelutyö jouduttiin tekemään kevään 1956 kuluessa osin uudestaan, koska 3. Divisioonan maihinnousuntorjuntasuunnitelmien lähtökohtana ollut sukkoonpano korvattiin henkilöstövahvuudeltaan pienemmillä puolueettomuudenvartiointijoukoilla.⁷⁷⁴ Lisäksi Kotkan ja Haminan puolustusta oli päätetty vahventaa syyskuussa 1955, kun rannikkojoukkojen perustamistehtävälueetelo uusittiin. Tuolloin alun perin Rauman edustan Rihtniemeen suunnitellun järeän patterin sijoituspaikaksi muutettiin Kotkan edustalla sijaitseva Kirkonmaa. Muutoksella ei ollut yllättäen alkavan hyökkäyksen torjunnan kannalta merkitystä, koska tykkejä ei siirretty tuliasemiin. Järeän patterin rakentamista Neuvostoliiton rajan tuntumaan pidettiin todennäköisesti liian arkaluonteisena, vaikka patteri säilyi perustamistehtävälueetelossa aina vuoteen 1963 saakka.⁷⁷⁵

Loppuvuonna 1955 tapahtuneet muutokset heijastuivat puolustussuunnitelmiin siten, että Rannikkotykistörykmentti 3:n oli laadittava maihinnousuntorjuntasuunnitelmat ainoastaan kahden vaihtoehdon mukaisesti. Vaihtoehdossa A Rannikkotykistörykmentti 3 vastasi itsenäisesti Kotkan–Haminan alueen maihinnousuntorjunnasta siten, että sitä vahvennettaisiin kivääripataljoonalla, 1–2 vartiokompanialla sekä yhdellä rannikkotykistö- ja kenttätäkistö-patteristolla. Vaihtoehdossa B Rannikkotykistörykmentti 3 toimi alueelle ryhmitettävän armeijakunnan alaisuudessa.⁷⁷⁶

Lopullinen maihinnousuntorjuntasuunnitelma valmistui loppukeväällä 1956, ja siinä korostui jäykäntorjuvan puolustuksen ajatus. Rannikkotykistöllä pyrittiin kuluttamaan maihin nousevaa vihollista ja tukemaan maarintaman taisteluita, mikä edellytti Kotkan ja Haminan edustalla olevien linnakesaarten pitämistä puolustajan hallussa mahdollisimman kauan.⁷⁷⁷ Jääkäripataljoona 3:n komentajan ja Reserviupseerikoulun johtajan johdolla laadituissa Kotkan ja Haminan puolustussuunnitelmissa armeijakunnan prikaatit oli päädytty jakamaan siten, että Kotkan alueella prikaati vastasi Kotkan kaupungin, Kotkansaaren ja Sunilan alueiden puolustamisesta. Haminan puolustuk-

773 KA T28355 / F2 OT – sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 204 / Optsto / OT / 11b / sal. / 8.10.1955: Puolustuskeskukset.

774 Tynkkynen 2006, s. 455.

775 vrt. KA T26842 / Bb4 sal. Pääesikunnan lähete N:o 379 / Lkptsto / OT / 10e 2 / sal. / 26.9.1955, liite 1e sekä T26842 / Bb11 sal. Pääesikunnan lähete N:o 300 / Lkptsto / 10e 2 / sal. / 28.3.1963, liite 1.

776 KA T28355 / F3 OT – sal. 3. Erillisen rannikkotykistö-patteriston asiakirja N:o 23 / Järjsto / OT / sal. / 25.5.1956: 3. Erillisen rannikkotykistö-patteriston puolustussuunnitelma.

777 Ibid.

seen tarkoitettu prikaati esitettiin jaettavaksi kolmeen osaan. Puolet prikaatista eli kaksi pataljoonaa oli tarkoitus ryhmittää kaupungin eteläpuolelle syväsataman ja Vilniemen ympäristöön, joita pidettiin uhanalaisimpina alueina. Loppuosa prikaatista oli suunniteltu pidettävän reservinä puolustuskeskusten vahventamista ja sivusta-alueille tehtäviä vastahyökkäyksiä varten.⁷⁷⁸

Puolustussuunnittelu eteni seuraavan vuoden syksynä, kun 3. Divisioonan upseerit toteuttivat maastontiedustelun Loviisan alueella. Maastontiedustelun perusteella arvioitiin, että Loviisan ja sen sataman puolustaminen edellytti yhden prikaatin käyttöä. Loviisan ja Haminan välisen rannikkoalueen mairinnousalueiden puolustukseen olisi tarvittu vähintään kolme prikaatia käsittävä armeijakunta, mikäli mairinnous olisi suuntautunut itäisen Suomenlahden rannikolle. Lisäksi reservejä arvioitiin tarvittavan yhden prikaatin ja 1–2 jääkäripataljoonaa verran.⁷⁷⁹ Alkuvaiheessa Sisä-Suomen maanpuolustusalueella ei ollut käytettävissään kuin Jyväskylän alueella perustettava, ilmatorjunta- ja pioneeriyksiköillä vahvennettu 30. Prikaati uhanalaisimmaksi arvioidun Kotkan–Haminan alueen puolustamiseen.⁷⁸⁰ Vuoteen 1959 mennessä Kotkan ja Haminan alueen puolustussuunnitelmat olivat tarkentuneet siten, että tehtävät ja ryhmitysalueet oli määritetty nopeimmin perustettavien joukkojen osalta joukkoyksikön tarkkuudella. Lisäksi 30. Prikaatille ja vastahyökkäyksiin ja maahanlaskuntorjuntaan tarkoitettulle 1. Jääkäriprikaatille oli laadittu omat käskynsä.⁷⁸¹

Virallisesta lännen hyökkäykseen perustuneesta uhkakuvasta huolimatta 3. Divisioonan rannikkoalueen puolustusta käsittelevät operatiiviset suunnitelmat viittaavat siihen, että Kaakkois-Suomessa valmistauduttiin Neuvostoliiton maahyökkäyksen ja mairinnousun torjuntaan viimeistään 1950-luvun puolivälistä lähtien. Esimerkiksi Sisä-Suomen armeijan rantamaalla toimivien sodanajan joukkojen puolustuskäskyissä määritetty joukkojen ryhmitys mahdollisti lähinnä teoreettisena pidetyn länsivaltojen hyökkäyksen lisäksi Neuvostoliiton maahyökkäyksen ja merikoukkauksen torjunnan. Muun muassa Jääkäripataljoona 3 oli ryhmitetty puolustukseen Vaalimalta Helsinkiin johtavan tien alueelle siten, että sitä valmistauduttiin käyttämään mairinnousuntorjuntaan Haminan kaakkoispuolella.⁷⁸² Tulkintaa tukee osaltaan Vesa Tynkkysen vuonna

778 KA T28355 / F3 OT – sal. Jääkäripataljoona 3:n asiakirja N:o 9 / Järj-ups / OT / 11b / sal. / 30.4.1956: Kotkan puolustuskeskus sekä Reserviupseerikoulun esikunnan asiakirja N:o 10 / Koul / OT / 11b / sal. / 12.6.1956: Rannikon puolustus.

779 KA T26862 / E8 OT – sal. 3. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 76 / Optsto / OT / 11 / sal. / 27.9.1957: Tiedustelun suoritus rannikolla.

780 KA T26842 / Bb 7 sal. 3. Divisioonan esikunnan lähete N:o 177 / Järjsto / OT / 10b 3 / sal. / 28.7.1958, liite 1 sekä T28355 / F6 OT – sal. 3. Divisioonan lähete N:o 3 / Optsto / OT / 11a 4 sal. / 29.1.1959: SSA:n erilliskäskyt ja liitteinä oleva Sisä-Suomen armeijan esikunnan asiakirja 19.1.1959: SSA:n puolustuskäsky 30. Prikaatille.

781 KA T28355 / F6 OT – sal. 3. Divisioonan lähete N:o 3 / Optsto / OT / 11a 4 sal. / 29.1.1959: SSA:n erilliskäskyt ja liitteinä olevat Sisä-Suomen armeijan esikunnan asiakirjat 19.1.1959: SSA:n käsky JP 3:lle; SSA:n käsky 1. JPr:lle sekä SSA:n puolustuskäsky 30. Pr:lle.

782 KA T28355 / F6 OT – sal. 3. Divisioonan lähete N:o 3 / Optsto / OT / 11a 4 sal. / 29.1.1959: SSA:n erilliskäskyt ja liitteinä oleva Sisä-Suomen armeijan esikunnan asiakirja 19.1.1959: SSA:n käsky JP 3:lle.

1996 tekemä Taisto Olavi Lehden haastattelu. Sen mukaan Pääesikunnan operatiivisen toimiston päällikkönä toiminut Lehti laati 1950-luvun lopulla ensimmäisen suunnitelman Neuvostoliiton yllättäen aloittaman hyökkäyksen varalle. Suunnitelmassa nopeimmin perustettavien joukkojen tuli siirtyä Salpa-asemaan ja pääosa joukoista oli tarkoitus ryhmittää puolustuksen painopistealueelle Kymijoelle.⁷⁸³

Lehden haastattelussa esittämät tiedot vaikuttavat luotettavilta, koska Pääesikunnan käskyllä toteutettiin syksyllä 1959 maastontiedustelu, jonka pääasiallisena tavoitteena oli selvittää itärajalla sijaitsevan Salpa-aseman soveltuvuus puolustusasemaksi. Aiheen arkaluonteisuuden vuoksi maastontiedustelun toteuttaneet upseerit veloitettiin käyttämään tiedustelumatkalla siviiliasusteita. Ennen Salpa-aseman soveltuvuuden kartoittamista upseerit olivat perehtyneet maihinnousuntorjunnan kannalta tärkeämpään, Hankoniemen kapeimmassa kohdassa sijaitsevaan Harpaskog-linnoitusketjuun, jossa toteutettiin myös ammunta- ja räjäytyskokeet kantalinnoitteiden taistelukestävyyden selvittämiseksi.⁷⁸⁴

Maastontiedustelun sekä Harpaskog-asemassa toteutettujen räjäytyskokeiden perusteella linnoituslaitteiden arvioitiin yhä soveltuvan puolustussodankäyntiin. Sen vuoksi kaakonkulmalla sijainneiden linnoituslaitteiden huolto- ja ylläpitotyöt käskettiin Kymen jääkäripataljoonalle, Karjalan prikaatille sekä Uudenmaan rakuunapataljoonalle, ja Harpaskog-linjan valvonta määritettiin Uudenmaan prikaatin tehtäväksi. Kumpikin puolustusasema oli mahdollista ottaa melko nopeasti puolustuskäyttöön, koska maalinnoitusten suorasauntauksia ei ollut myyty eikä romutettu sodan jälkeen. Ne oli säilytetty Pääesikunnan operatiivisen osaston ja sotatalousosaston suullisella sopimuksella varikoilla. Harpaskog-linjan osalta aseet ja ampumatarvikkeet siirrettiin mitä ilmeisimmin Uudenmaan prikaatiin ja varastoitiin puolustusaseman varastotunneleihin 1960-luvun aikana.⁷⁸⁵

Merivoimien toimintaperiaatteet eivät muuttuneet merkittävästi Valpuri-käskyn myötä, mutta toiminnan sekä joukkojenkäytön painopiste siirtyi selkeästi Saarismeren ja Suomenlahden alueille. Pohjanlahdesta tuli 1950-luvun loppupuolella selkeä sivusuunta, jonne merivoimien taistelutoiminta oli tarkoitus ulottaa vasta silloin, jos Ahvenanmaa joutuisi vihollisen haltuun tai Ruotsi liittyisi hyökkääjän puolelle. Pohjanlahden merkityksen väheneminen heijastui suoraan Pohjanlahden meripiirin kokoonpanoon. Meripiirin toiminta-alueen pituus oli satoja kilometrejä, mutta sen kokoonpanoon kuului Valpuri-käskyssä määritettyjen supistusten jälkeen ainoastaan vartiolaivue, raivaajalaivue ja kuljetusvenelaivue. Muutos oli merkittävä, kun sitä vertaa vuoden 1952

783 Tynkkynen 1996, s. 296, 364.

784 KA T26862 / F11 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 154 / Optsto / 11 / OT / sal. / 16.6.1960: Esittely yleisesikunnan päällikölle ja liitteenä oleva Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 8.1.1960: Maalinnoituslaitteiden ja niihin kuuluvan aseistuksen sekä muun varustuksen ja suunnitelmien sa- valmius ja Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 20.7.1959: Maalinnoituslaitteiden ja niiden käyttöarvon nykyisen merkityksen tutkiminen.

785 Ibid.

kokoonpanoon, jossa meripiirin käytössä oli edellisten yksiköiden lisäksi ollut saattaja- ja miinalaivueet sekä toinen raivaajalaivue.⁷⁸⁶

Valpuri-käskyssä merivoimien päätoiminta-alueiksi määritettiin samat alueet kuin Etelä-Suomen armeijalla. Miinoitustoiminnan painopiste oli Ahvenanmaalla, Hankoniemen ympäristössä sekä Helsingin–Porkkalan alueella, jossa alusyksiköiden oli yritettävä estää tai ainakin saattaa vihollisen toiminta uhanalaiseksi myös hyökkäyksin. Erityisesti Porkkalan–Helsingin ja Hangon alueilla merivoimien tuli varautua ylätyshyökkäyksen torjuntaan. Suomenlahden rannikolle kohdistuneesta uhkasta huolimatta pääosa alusyksiköistä oli varattu ensi vaiheessa Ahvenanmaan suojaamiseen. Michitysjoukkojen saavuttua Ahvenanmaalle osa yleisvoimista piti siirtää Saaristomeren keskiosiin, josta niitä valmistauduttiin käyttämään sekä Ahvenanmaan että Hangon suuntiin.⁷⁸⁷

Yleisvoimien käyttöajatusta tarkennettiin alajohtoportaille vuonna 1960 laadituilla erilliskäskyillä. 1. Lippueen toiminta-alueeksi tuli Ahvenanmaan haltuunoton jälkeen Hankoniemen ohella myös Porkkalan ja Helsingin välinen merialue.⁷⁸⁸ Lisäksi meripiirien alusyksiköiden käyttöä täsmennettiin 1950-luvun alkupuolen suunnitelmiin verrattuna. Raivaajalaivueiden tuli aloittaa vihollisen mairinnousuoperaation käynnistyttyä oman toiminta-alueensa merenkulun turvalaitteiden hävitystyöt ja Saaristomeren meripiirin muut alukset valmistautuivat tukemaan yleisvoimien taistelua pääasiallisesti Hangon alueella. Sen sijaan valtaosa Suomenlahden meripiirin aluksista valmistautui puolustamaan pääkaupunkia keskisen Suomenlahden alueella.⁷⁸⁹

Porkkalan palautuksen jälkeen vanhentuneeksi todetun miinoitussuunnitelman uusiminen kesti kaksi vuotta. Puolustusvoimain komentaja hyväksyi aiempaa yksityiskohtaisemman miinoitussuunnitelman toukokuussa 1958 ja se sisälsi rannikon tuntumaan laskettavien suojamiinoitteiden lisäksi myös saaristokapeikkoihin laskettavat taktiset miinoitteet, joiden suunnittelussa oli otettu huomioon 2. Divisioonan operatiiv-

786 Vrt. T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Merivoimat, liite 5 sekä T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 155 / Op. / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä valtakunnan puolustamisessa, liite 1.

787 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 180 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Etelä-Suomen maanpuolustusalue, s. 9–11, 19 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Merivoimat, s. 11–16 sekä T27103 / F8 OT – sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 134 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 31.10.1956: Merivoimien toimintasuunnitelma t- ja sa-kokoonpanossa sekä liitteenä oleva Merivoimien esikunnan suunnitelma 31.10.1956, s. 5–8.

788 KA T26862 / E13 OT – sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 117 / Optsto / OT / 11a / sal. / 4.11.1960: Toimintakäskyt, liitteet 1–2.

789 Vrt. KA T27102 / F5 OT – sal. Laivaston esikunnan asiakirja N:o 155 / Op. / OT / 10d / sal. / 1.10.1952: Suunnitelma laivastovoimien käytöstä valtakunnan puolustamisessa, s. 5–10 sekä T27103 / F8 OT – sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 134 / Järjsto / OT / 11a / sal. / 31.10.1956: Merivoimien toimintasuunnitelma t- ja sa-kokoonpanossa ja liitteenä oleva Merivoimien esikunnan asiakirja 31.10.1956 ”Suunnitelma merivoimien käytöstä valtakunnan puolustamisessa”, s. 5–8. Käskyn yleiset osat ja Suomenlahden meripiiriä koskevat osat löydettävissä Helsingin laivastoaseman arkistosta ja Saaristomeren meripiiriä ja yleisvoimia koskevat osat on löydettävissä Turun laivastoaseman arkistosta. Käskyn jakamiskäytäntö on tyypillinen esimerkki aikakauden salaamiskäytännöstä.

visten suunnitelmien vaatimukset. Uusi miinoitus suunnitelma oli laadittu tarkoituksellisesti noin neljä kertaa todellista miinojen kokonaismäärää käyttäen. Periaatteena oli, että suunnitelmasta toteutettaisiin kulloinkin tilanteen edellyttämät miinoitteet.⁷⁹⁰

Merivoimien ja 2. Divisioonan välinen tulenkäytön kokonaissuunnittelu ei itsessään nostanut meripuolustuksen torjuntavalmiutta, koska mahdollisuudet miinoitteiden toteuttamisen eivät olleet parantuneet. Miinanlaskuun soveltuvien alusten kapasiteettia pidettiin yhä liian pienenä laskettavaan miinamäärään nähden, ja Pariisin rauhansopimukseen kirjattu herätemiinakielto lisäsi miinatarvetta entisestään.⁷⁹¹ Laskettaviin miinoitteisiin oli jouduttu sisällyttämään runsaasti kosketusmiinoja, jotta miinan ajon todennäköisyys saatiin riittävän suureksi ilman herätemiinojen käyttöä.

Puolustushaarojen välisen yhteistoiminnan lisääntyminen heijastui operatiivisen suunnittelun ohella myös harjoitustoimintaan. Maa-, meri- ja ilmavoimien yhteistoiminta otettiin huomioon harjoituksissa paremmin kuin sodanjälkeisinä vuosina. Esimerkiksi syksyllä 1959 toimeenpannussa merivoimien harjoitusosaston, Hangon rannikkopatteriston ja Turun rannikkotykistörykmentin, Suomenlahden ja Saaristomeren merivartiostojen sekä ilmavoimien yhteisharjoituksessa harjoiteltiin meri- ja ilmatilannekuvan koostamista sekä eri havaintoasemilta saatujen meri- ja ilmatilannetietojen käyttöä alusyksiköiden johtamisessa.⁷⁹² Yhteisharjoitukset eivät kuitenkaan olleet jokapäiväistä toimintaa, sillä osa karttajarjoituksista ja sotapeleistä järjestettiin yhä siten, ettei niissä otettu huomioon muiden puolustushaarojen taistelua.⁷⁹³

Vaikuttaa siltä, että Porkkalan palautus poisti myös kokonaisuuden puolustuksen kehittämiseen liittyneet poliittiset ja henkiset pidäkkeet, jotka olivat vaikeuttaneet operatiivista suunnittelua ja viranomaisten varautumista 1940-luvun loppupuolelta lähtien. Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Aarne Sihvo oli ajanut puolustusneuvoston perustamista vuodesta 1950 alkaen, mutta mihinkään konkreettisiin toimenpiteisiin ei lopulta uskallettu ryhtyä Neuvostoliiton mahdollisen kielteisen reaktion vuoksi.⁷⁹⁴

Puolustusneuvoston perustaminen alkoi edetä vasta Porkkalan palautuksen varmistuttua. Asiaa valmisteltiin julkisuudelta piilossa ja puolustusneuvoston tarpeellisuutta käsiteltiin ensimmäistä kertaa julkisesti joulukuussa 1956, kun puolustusministeri Emil Skog esitteli asian eduskunnassa.⁷⁹⁵ Pääesikunnassa oli aloitettu puolustusneuvoston pe-

790 KA T26862 / D4 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 108 / Optsto / OT / 11a / sal. / 24.4.1958: Operatiivisen osaston lausunto Merivoimien esikunnassa 24.3.1958 laaditusta miinoitus suunnitelmasta sekä T27103 / F11 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 46 / Optsto / OT / 11a / sal. / 25.3.1958: Miinoitus suunnitelma.

791 Ibid.

792 KA T22110 / F41 sal. Turun lippueen asiakirja N:o 28 / Kntotsto / 5c / sal. / 15.12.1959: Kertomus merivoimien, 2. D:n ja ilmavoimien yhteisharjoituksesta 18.–23.9.1959.

793 Esim. KA T26965 / F17 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 23 / Meriptsto / 5 sal. / 29.1.1958: Havaintoja merivoimien johtamis- ja esikuntaharjoituksesta 8.–11.1.1958.

794 Tervasmäki, Vilho: Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983. Jyväskylä 1983, s. 20–21 sekä J. K. Paasikiven päiväkirjat. II osa, esim. s. 179, 398–399, 406.

795 Rautkallio 1991, s. 189.

rustamiseen liittyneet valmistelut jo lokakuussa 1955 eli yli puoli vuotta ennen puolustusministerin kenraali Kaarlo Heiskaselle antamaa varsinaista valmistelutehtävää. Tuoloin Pääesikunnan operatiivisella osastolla työskennellyt majuri Otto Nuutilainen laati puolustusneuvoston tehtäviä ja asemaa käsittelevän muistion.⁷⁹⁶

On todennäköistä, että Nuutilainen hyödynsi oman muistionsa laadinnassa Pääesikunnassa 1950-luvun alkupuolella laadittuja puolustusneuvostoa käsitteleviä asiakirjoja sekä puolustusrevision vuoden 1949 loppumietintöä, jossa oli myös kannatettu puolustusneuvoston perustamista. Nuutilaisen muistio tai vuoden 1956 asetusluonnos eivät kuitenkaan olleet kopioita revision esityksestä, sillä muun muassa esitykset puolustusneuvoston kokoonpanosta erosivat toisistaan. Puolustusrevision hahmottelema puolustusneuvoston kokoonpano muistutti eräänlaista sotakabinetia. Revisio ei esimerkiksi ollut pitänyt ulkoministerin vakituista jäsenyyttä neuvostossa tärkeänä, mutta se esitti merivoimien komentajalle, ilmapuolustuskomentajalle sekä Puolustusvoimain pääesikunnan huoltopäällikölle vakituista asiantuntijajäsenyyttä ilman äänioikeutta.⁷⁹⁷

Sen sijaan Nuutilaisen syksyllä 1955 laatimassa muistiossa puolustusneuvoston so-tilasjäseniksi oli määritetty vain puolustusvoimain komentaja sekä yleisesikunnan päällikkö. Lisäksi kaikille ulko- ja puolustuspoliittiseen päätöksentekoon osallistuville ministereille esitettiin neuvoston jäsenyyttä, jolloin neuvostossa oli selkeä siviilijäsenten enemmistö.⁷⁹⁸ Nuutilaisen muistio toimi ilmeisesti eräänlaisena tausta-aineistona, kun Pääesikunnassa laadittiin keväällä 1956 puolustusneuvostoa koskeva asetusluonnos. Vaikka asetusluonnosta ei lopulta hyväksytty ilman puolustusministeriön tekemiä täsmennyksiä, Nuutilaisen kirjoittamassa muistiossa esitetty puolustusneuvoston kokoonpano ja tehtävien yleiskuvaus säilyi melko samankaltaisena, kun presidentti Kekkonen vahvisti puolustusneuvostoa koskevan asetuksen maaliskuussa 1957.⁷⁹⁹

Puolustusneuvoston perustamisen mahdollistaneen asetuksen hyväksyminen keväällä 1957 näyttää vauhdittaneen valtion eri hallinnonalojen puolustusvalmisteluita koskeneen yhteistoiminnan syventämistä varsin nopeasti. Merivoimien ja rajavartiolaitoksen välillä puva-suunnitelman laadinnasta alkanut puolustussuunnitteluun liittyvä yhteistoiminta tiivistyi 1950-luvun lopulla entisestään, kun Merivoimien ja Rajavartiotojen esikunta laativat yhteistyössä merivartiostojen poikkeusolojen tehtäviä tarkentavat käskyt.⁸⁰⁰ Lisäksi merivoimien ja merenkulkuhallituksen välisessä kriisiajan tehtäväjaos-

796 Vrt. KA T26965 / F8 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 354 / Optsto / 11a / sal. / 30.10.1955: Muistio totaalisesta puolustusvalmiudesta sekä Tervasmäki 1983, s. 21.

797 Vrt. Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osa I, s. 183–187 ja liite 16 sekä KA T26965 / F8 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 354 / Optsto / 11a / sal. / 30.10.1955: Muistio totaalisesta puolustusvalmiudesta.

798 KA T26965 / F8 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 354 / Optsto / 11a / sal. / 30.10.1955: Muistio totaalisesta puolustusvalmiudesta.

799 Vrt. Ibid.; KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 114 / Optsto / OT / 10c / sal. / 21.2.1957: Esittely N:o 6 / 57. Suomen valmius totaaliseen puolustussotaan; Asetus puolustusneuvostosta AsK 137 / 1957. Lisäksi esim. Tynkkynen – Jouko 2007, s. 15–16 sekä Tervasmäki 1983, s. 21–22.

800 T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Merivoimat, s. 30.

sa ja yhteistoimintakysymyksissä toteutettiin merkittäviä muutoksia. Luotsipiireistä oli suunniteltu vielä 1950-luvun alkupuolella perustettavan valmiuden kohottamisen yhteydessä merivoimien kokoonpanoon liitettäviä luotsikomppanioita, mutta niistä luovuttiin käytännössä jo vuoden 1957 lopulla.⁸⁰¹ Erillisten luotsikomppanioiden perustamiselle ei ollut enää tarvetta, koska sodanajan valmistelut voitiin tehdä rauhan ajan johtosuhteiden mukaisesti.

Vuonna 1950 alkanut Merivoimien esikunnan ja merenkulkuhallituksen välinen epävirallinen yhteydenpito sai laajemmat mittasuhteet marraskuussa 1958, kun merenkulkuhallituksen sotilastoimiston päällikkö, komentajakapteeni Lars Nordman teki esityksen sotilasväyläverkoston uudistamisesta ja merenmittaustöiden siirtämisestä merenkulkuhallituksen merikarttaosaston vastuulle. Esitys oli varsin aiheellinen, ja väylästäön uudistamiselle oli selkeä tarve, koska tiedot sotien aikana käytössä olleista väylistä olivat levinneet ulkomaille saakka. Merivoimat oli jakanut jatkosodan aikana saksalaisille tietoja väylistä ja jatkosodan päätyttyä suomalaiset olivat joutuneet luovuttamaan kaikki sotilasväyliin liittyneet merikarttansa neuvostoliittolaisille. Pääasiallisesti 1930-luvulla luodut väylät eivät enää muutoinkaan täyttäneet turvallisuusvaatimuksia.⁸⁰²

Hyvästä ajatuksesta huolimatta Nordmanin esitys toteutui vain osittain, sillä merivoimat jatkoi omaa merenmittaustoimintaansa 1960-luvun aikana. Merenkulkuhallituksen merenmittausretkikunnat toteuttivat vuosittain suojapaikkatutkimuksia merivoimien esitysten mukaisesti, mutta työt edistyivät toivottua hitaammin, koska merenmittauksessa jouduttiin keskittymään ensisijaisesti kauppameriliikennettä palvelemaan mittaustoimintaan. Merivoimien esikunnan laatimat ylimalkaiset tutkimuspyynnöt eivät myöskään edesauttaneet suojapaikkojen kartoittamista, ja paikoitellen merenmittausretkikunnat sekä merivoimien mittausr ryhmät tekivät jopa päällekkäistä työtä. Merenmittauksen kokonaissuunnitelma saatiin laadituksi vasta vuonna 1966, ja siinä sotilasväyliä, tukeutumisalueiden ja suojapaikkojen tiedustelulle ja kartoittamiselle määritettiin kiireysjärjestys.⁸⁰³

Rauhan aikana tehtyjen valmisteluiden ohella merivoimien ja merenkulkuhallituksen välisille kriisiajan yhteistoiminnan periaatteille saatiin vahvistus vuonna 1961, kun puolustusneuvosto hyväksyi kokouksessaan merivoimien ja merenkululaitoksen välistä yhteistoimintaa määritelleen muistion. Yhteistoimintaperiaatteiden määrittäminen oli tarpeellista siksi, että ne mahdollistivat kummallekin viranomaiselle kuuluneiden kriisiajan valmisteluiden toteuttamisen jo rauhan aikana. Merivoimilla ei ollut

801 Vrt. KA T27103 / F9 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 237 / Optsto / OT / 10b / 21.12.1957: Merivoimien sa-organisaatio; T26839 / Hda3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 55 / Järjsto / OT / 10b 2 / sal. / 23.9.1953: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet (Sa.määrävahvuus 53, I osa), s. 522:1 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 30 / Järjsto / OT / 10b 2 / sal. / 6.2.1959: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet (Sa.määrävahvuus 59, I osa).

802 KA T22110 / F39 sal. Merenkulkuhallituksen asiakirja N:o 596 / 58 / 703a / sal. / 14.11.1958: Muistio sotilasväyläverkoston parantamisesta ja kehittämisestä sekä Uola 2001, s. 440–446.

803 KA T22110 / F54 sal. Merenkulkuhallituksen sotilastoimiston asiakirja N:o 1 / Sottsto / 710 / sal. / 13.1.1965: Suojapaikkatutkimukset sekä T22110 / F57 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 694 / Optsto / 7 sal. / 28.10.1966: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

kriisitilanteessa mahdollisuuksia johtaa merenkulkuhallituksen yksiköitä sotilaallisten johtosuhteiden mukaisesti, joten kummallakin osapuolella tuli olla tieto toiminnan suuntaviivoista. Merenkulkuhallitus vastasi muistioon kirjatun työnjaon mukaisesti merenmittaustoiminnan johtamisesta, väylänpidosta ja luotsauksesta kriisiaikana ja merivoimien tuli kouluttaa merenkulkuhallituksen aluksille tarkoitettujen aseiden käyttöä. Merivoimien taistelukyvyyn kanalta merkittävin päätös liittyi jäänmurtaajien kriisiajan käyttöön. Yhteistoimintamuistion perusteella jäänmurtaajat oli tarkoitus alistaa henkilöstöineen talvikausiksi merivoimille, jolloin merenkulkuosaston päällikön tuli siirtyä Merivoimien esikuntaan johtamaan jäänmurtotoimintaa.⁸⁰⁴

5.3. MERIVOIMIEN JA RANNIKKOTYKISTÖN MODERNISOINTI KÄYNNISTYY

Hätäohjelman toteuttaminen epäonnistuu

Meripuolustuksen alus- ja taisteluvälinemateriaalitalanne ei kohentunut 1950-lopulla merkittävästi vuonna 1955 käynnistyneistä alkuohjelman hankinnoista huolimatta. Vuonna 1957 oli suunniteltu aloitettavan vartiolaivan (so. saattajan), kahden moottoritykkiveneen, neljän raivaajan, kahden kalustolautan ja miehistöveneen hankinnat, mutta merivoimille myönnetyllä 130 miljoonalla markalla pystyttiin käynnistämään ainoastaan raivaajien rakennustyöt.⁸⁰⁵ Sen vuoksi 1950-luvun merkittävimiksi kalustohankinnoiksi jäivät alkuohjelman turvin hankitut alukset eli miinalaiva, kuusi R-luokan yleisraivaajaa, kaksi Vasama-luokan nopeaa vartiovenettä, yksi kalustolautta ja yksi kalustovene.⁸⁰⁶ Materiaalitalanne alkoi vaikuttaa huolestuttavalta myös rannikkotykistön osalta. Pääesikunnassa vuonna 1956 tehdyn arvion mukaan rannikkotykistön kalustoa ja linnoituslaitteita pidettiin osin vanhentuneina, mutta rannikkotykistön oletettiin suoriutuvan tehtävistään tyydyttävästi.⁸⁰⁷

Hätäohjelmaan liittyneet vaikeudet eivät koskettaneet pelkästään merivoimia, vaan koko hankintaohjelma jäi tavoitteistaan jälkeen vuoden 1959 aikana, kun puolustusvoimille myönnetystä jo valmiiksi vajavaisista varoista jouduttiin käyttämään puoli miljardia työllisyyttä tukeviin hankintoihin.⁸⁰⁸ Näillä kotimaisilla hankinnoilla ei vält-

804 KA T22110 / F45 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 1 / Järjstto / 10 / sal. / 2.1.1961: Merivoimien ja merenkululaitoksen yhteistoimintaohje sodanaikaa varten, litteineen sekä PlmArk T27427 / Cc1 sal. Puolustusneuvoston kokouspöytäkirja 1/61, 17.3.1961.

805 Kaikkien suunniteltujen alusten rakentamiskustannukset olisivat olleet noin 800 miljoonaa markkaa eli vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 21 miljoonaa euroa. KA T22110 / F38 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 276 / Optsto / 20 / sal. / 16.5.1957: Merivoimien laivanrakennusohjelma.

806 PlmArk T27427 / Da1 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 6.5.1957: Perushankinnat.

807 KA T26839 / F7 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 20 / Optsto / OT / 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi, s. 7–8.

808 Leikkausten suuruus on vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna lähes 12 miljoonaa euroa. Juottonen 2006(b), s. 237.

tämättä ollut juurikaan tekemistä puolustusvoimien valmiuden kehittämisen tai joukkojen varustamisen kannalta. H-ohjelman jäädessä jo ensimmäisenä vuotena jälkeen tavoitteistaan oli selvää, ettei sitä voitu toteuttaa suunnitellusti vuoteen 1965 mennessä. A-ohjelman avulla tehdyistä hankinnoista huolimatta merivoimien alusvahvuus pieni vuoteen 1960 mennessä, kun Purunpää-luokan miinanraivaajat, Taisto-, Hurja- ja Jymy-luokan moottoritykkiveneet sekä Ahven- ja Kuha-luokan raivaajat jouduttiin poistamaan aktiivikäytöstä, eikä niiden korvaajiksi suunniteltuja aluksia, eli vartiolaivaa, kuutta nopeaa vartiovenettä, kolmea raivaajaa, kolmea kalustovenettä ja kalustolauttaa lopulta rakennettu.⁸⁰⁹

Valtion heikon taloudellisen tilanteen vuoksi alkutekijöihin jäänyttä laivanrakennusohjelmaa pyrittiin vauhdittamaan puolustusneuvoston myötävaikutuksella. Neuvosto käsittelee merivoimien laivanrakennusohjelmaa maaliskuun 1959 kokouksessa, jossa se vahvisti puolustusvoimain komentajan vuonna 1955 hyväksymän laivanrakennusohjelman. Puolustusneuvoston päätös ei heti muuttanut vallinnutta tilannetta, koska neuvostolla ei ollut varsinaista budjettivaltaa. Puolustusneuvosto kuitenkin pyysi puolustusministeriä esittelemään laivanrakennusohjelman valtioneuvostossa, sillä ainoastaan työllisyysvarojen käytön arvioitiin mahdollistavan uusien alusten rakentamisen.⁸¹⁰

Ilmeisesti puolustusministerin toimilla oli vaikutusta, koska merivoimien alushankinnat alkoivat edetä loppuvuodesta 1958. Merivoimat oli alun perin kaavailut kolmen vähän käytetyn Dark-luokan vartioveneen hankkimista Englannista, koska britit olivat tarjoutuneet myymään merivoimille jopa kahdeksan Dark-luokan venettä aiemmin hankittujen kahden aluksen lisäksi. Edullisesta hinnasta huolimatta alusten jatkohankintoja pidettiin epätodennäköisinä, koska suomalaistelakat eivät olleet saaneet uusia tilauksia vuoden 1958 aikana.⁸¹¹ Arviot alushankintoihin liittyvästä poliittisesta ohjauksesta osoittautuvat oikeiksi, sillä valtioneuvosto teki toukokuussa 1959 periaatepäätöksen yhdeksän moottoritykkiveneen tilaamisesta Oy Laivateollisuus Ab:n Turun telakalta. Usean puurunkoisten aluksen hankinta toteutettiin lähinnä työllisyyspoliittisista syistä ja sitä edesauttoivat alusten halpa yksikköhinta sekä Neuvostoliitosta lähes samanaikaisesti ostetut edulliset merimoottorit, joita voitiin käyttää kotimaassa rakennettavien moottoritykkiveneiden pääkoneina.⁸¹²

809 KA T22110 / Daa1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja 25.11.1958: P. M. Merivoimien laivanrakennusohjelman toteuttamisesta sekä Koivisto 1968, s. 388.

810 PlmArk T27427 / Cc1 sal. Puolustusneuvoston kokouksen N:o 2 / 59 pöytäkirja 6.3.1959 sekä T27427 / Da1 sal. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 9 / Da / 3.3.1959: Merivoimien laivanrakennusohjelma.

811 Dark-luokan veneiden kappalehinta oli 135 miljoonaa markkaa eli vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 3,3 miljoonaa euroa. KA T22110 / Daa1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja 25.11.1958: P. M. Merivoimien laivanrakennusohjelman toteuttamisesta.

812 Neuvostoliitosta hankittiin 26 merimoottoria, jotka maksoivat 11 miljoonaa markkaa kappale. 286 miljoonan markan kokonaiskauppahinta on vuoden 2015 rahan arvoon suhteutettuna noin seitsemän miljoonaa euroa, joten yhden merimoottorin hinta oli 264 000 euroa. KA T26965 / Hh4 sal. Päämajoitustestarin asiakirja 9.5.1959: Nopeiden vartioveneen rakentaminen kotimaassa ja moottoroiden hankinta niihin NL:sta; PlmArk T27427 / Da1 sal. Pääesikunnan asiakirja 9.5.1959: Nopeiden vartioveneen rakentaminen kotimaassa ja moottoreiden hankinta niihin NL:sta sekä Koivisto 1968, s. 400.



Nuoli-luokan moottoritykkiveneitä oli tarkoitus käyttää tiedustelu-, tykistö- ja torpedo-syöksyihin. Aluksia varauduttiin rakentamaan kriisitilanteessa useita kappaleita merivoimien iskukyvyn kasvattamiseksi.

Moottoritykkivenehankintojen ohella puolustusneuvostossa käsiteltiin 1950- ja 1960-luvun vaihteessa ratkaisemattomaksi jäänyttä merivoimien koululaivakysymystä. Valtioneuvosto oli tehnyt kesäkuussa 1955 periaatepäätöksen merivoimien uuden koululaivan ja moottoritykkivenealavueen emälaivan hankkimisesta erillisrahoituksella, jotta ne eivät hidastaisi A- ja H-ohjelmiin sisällytettyjen taistelu- ja kuljetusalusten rakentamista. Merivoimien esikunta oli tiedustellut heinäkuussa 1958 valtioneuvoston päätöksen perusteella Isosta-Britanniasta, Ranskasta ja Yhdysvalloista käytettyä taistelualusta, joka voitaisiin myydä suomalaisille koululaivaksi. Isosta-Britanniasta ja Ranskasta saatujen vastausten perusteella käytetyn aluksen ostoa pidettiin kannattamattomana, joten kotimaisten telakoiden kanssa aloitettiin seuraavana vuonna alusten rakentamista koskevat neuvottelut.⁸¹³

Koululaivan rakentaminen kotimaisella telakalla vaikutti jo lähes varmalta, kun valtioneuvosto valtuutti merivoimat tilaamaan koululaivan lopullisen suunnittelutyön Uudenkaupungin Telakka Oy:ltä helmikuussa 1960. Tarkempien suunnitelmien valmistuttua helmikuussa 1961 aluksen rakennuskustannukset olivat nousseet 350 mil-

813 PlmArk T27427 / Da1 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 6.5.1957: Perushankinnat; KA T22110 / F35 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 87 / kntotsto / 12f / sal. / 11.4.1956: Merivoimien koululaiva ja emälaiva; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 186 / Järjstto / 12f / sal. / 2.8.1956: Uuden koululaivan rakentamisen sekä T22110 / F44 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 42 / Optsto / 20 sal. / 23.1.1960: Merivoimien koululaiva.

joonalla markalla. Puolustusneuvosto ei hyväksynytäkään koululaivan rakentamista puolustusvoimien esityksen mukaisesti, koska rakentamiseen myönnetty varat olisi ylitetty selkeästi. Kustannusten nousu ei selittynyt pelkästään inflaatiolla, vaan suunnitteluvaiheen aikana koululaivasta oli päätetty rakentaa taistelualus, jonka taistelunjohtojärjestelmä ja aseistus olivat alkuperäistä suunnitelmaa kehittyneempiä. Ne olivat samanlaisia kuin laivanrakennusohjelmaan sisältyviin vartiolaivoihin oli suunniteltu hankittavan. Uusien asejärjestelmien aiheuttaman painonlisäyksen vuoksi aluksen runkoa oli jouduttu leventämään, joten puolustusneuvostolle esitelty koululaivan rakennussuunnitelma muistutti alkuperäisiä piirustuksia vain etäisesti.⁸¹⁴

Puolustusneuvoston tekemän kielteisen päätöksen jälkeen merivoimissa laadittua rakennussuunnitelmaa päätettiin muokata siten, etteivät koululaivan kustannukset ylitäisi eduskunnan myöntämää 882 miljoonaa markkaa. Pääesikunnassa pikaisesti laaditussa kompromissiesityksessä aluksen pääaseistus ja tulenjohtojärjestelmä oli vaihdettu neuvostoliittolaisvalmisteisiksi, mutta aluksen runko haluttiin kuitenkin rakentaa tykkiveneiden kaltaiseksi. Ratkaisua perusteltiin sillä, että koululaivaa voitiin käyttää kriisi-aikana taistelutehtäviin varsinaisten tykkiveneiden tavoin.⁸¹⁵

Koululaivan hankinta sai kuitenkin yllättävän käänteen jo seuraavassa kuussa. Tuolloin kävi ilmi, että puolustusministeriö oli suorittanut puolustusvoimain komentajan ja merivoimien komentajan tietämättä tiedusteluja käytetyn taistelualuksen ostamisesta Isosta-Britanniasta. Uudesta käännteestä kuultuaan merivoimien komentaja, kontra-amiraali Oiva Koivisto asettui vastustamaan englantilaisten tarjoaman Porlock Bayn hankintaa koululaivaksi. Koivisto ei kuitenkaan vastustanut englantilaisen fregatin hankkimista merivoimille, sillä se soveltui hänen mielestään esikunta- ja emälaivaksi.⁸¹⁶ Sellaiselle oli tarvetta etenkin moottoritykkivenealueessa, joka oli päätetty perustaa moottoritykkiveneiden rakentamispäätöksen jälkeen.

Sopimus Porlock Bayn hankinnasta allekirjoitettiin helmikuussa 1962 merivoimien vastustuksesta huolimatta.⁸¹⁷ Vaikka alushankinnat eivät toteutuneet merivoimien toivomalla tavalla, etenkin Vasama- ja Nuoli-luokan moottoritykkiveneiden hankinta paransi mairinnousuntorjuntakykyä. Nuoli-luokan moottoritykkiveneiden valmistu-

814 Puolustusneuvostolle esitellyn koululaivan aseistukseksi oli valittu muun muassa kaksi italialaisvalmisteista automaattitykkiä sekä kolme Boforsin konetykkiä. Hankintahinnan nousu oli vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin kahdeksan miljoonaa euroa. PlmArk T27427 / Cc1 sal. Puolustusneuvoston pöytäkirja N:o 1 / 61, 17.3.1961 sekä T27427 / Da2 sal. Puolustusneuvoston pro memoria N:o 8 / Da / 16.3.1961: Koululaivan rakennuskustannuksista.

815 Eduskunnan määrittämä hankintahinta on vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna 20 miljoonaa euroa. PlmArk T27427 / Da2 sal. Diarioimaton asiakirja 23.3.1961: Koululaivasuunnitelma sekä Pääesikunnan meripuolustustoimiston diarioimaton muistio 23.3.1961: Koululaivan hankinta-asiasta.

816 KA T22110 / F46 sal. Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 113 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 24.4.1961 liitteineen; Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 123 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 10.5.1961 liitteineen; T22110 / F47 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 585 / Lraktsto / 20 / sal. / 13.9.1961: Koululaivan rakentaminen. Ks. erityisesti Oiva Koiviston asiakirjoihin kirjaamat merkinnät.

817 KA T24019 / F37 sal. Puolustusministeriön asiakirja N:o 32 / K / 62 sal. / 27.2.1962: Fregatti HMS Porlock Bayn kauppa liitteineen.

misen myötä merivoimilla oli tosiasiallinen mahdollisuus ulottaa operaatiot saariston ulkopuolelle ensimmäistä kertaa sitten toisen maailmansodan päättymisen.

Merivoimille tarjoutui vielä vuonna 1962 mahdollisuus hankkia moottoritykkiveneitä Ison-Britanniasta, kun britit tarjoutuivat myymään Dark-luokan veneitä 38 miljoonan markan kappalehinnalla. Hinta oli varsin edullinen, sillä se vastasi kutakuinkin moottoritykkiveneen uuden pääkoneen hintaa.⁸¹⁸ Houkuttelevasta tarjouksesta huolimatta hankintaneuvotteluita ei edes aloitettu, koska Pääesikunnassa valmisteltiin samanaikaisesti puolustusvoimien Kehittämisohjelmää, johon liittyivät kotimaisten Nuoli-luokan moottoritykkiveneiden jatkohankinnat.

Hätäohjelman merivoimille tarkoitettuja varoja oli suunniteltu käytettävän alushankintojen ohella torpedojen peruskorjauksiin sekä uudishankintoihin, vaikka hankittavien torpedojen määrä oli melko vaatimaton. Uusia torpedoja oli tarkoitus hankkia alkuvaiheessa ulkomailta 28 kappaletta, koska kotimaisen tuotannon käynnistämisen arvioitiin vievän useita vuosia. Loput varat oli laskettu riittävän kahdeksankymmenen varastoidun torpedon kunnostamiseen.⁸¹⁹

Ensimmäiset tiedustelut torpedojen ostomahdollisuuksista lähetettiin Isoon-Britanniaan, Ranskaan ja Italiaan marraskuussa 1957.⁸²⁰ Saatujen tarjousten perusteella merivoimat esitti marraskuussa 1958 neljäkymmenen Mark8^{xx}-torpedon hankkimista Ison-Britannian amiraliteetilta. Kauppaa ei voitu heti solmia, sillä hankintapäätöksen tekemistä hidastivat Neuvostoliiton kanssa keväällä 1959 käydyt kauppaneuvottelut, joiden yhteydessä venäläiset olivat tarjoutuneet myymään merivoimille 53 senttimetrin torpedoja. Neuvostoliittolaisten torpedojen todettiin kuitenkin olevan tekniikaltaan vanhentuneita, eivätkä ne painonsa vuoksi olisi soveltuneet Nuoli-luokan alusten aseiksi, joten Ison-Britannian kanssa tehtävien torpedokauppojen esteet näyttivät poistuneen.⁸²¹

818 Yhden aluksen hinta olisi ollut vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 830 000 euroa. KA T24019 / F37 sal. Puolustusministeriön muistio N:o 41 / Sot / 62 sal. / 12.3.1962: Kertomus fregatti Porlock Bayn hankintavaltuuskunnan matkasta Englantiin 3.–15.2.1962, liite 9 sekä T22110 / F49 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 205 / Lraktsto / 12f / sal. / 13.4.1962: Dark-luokan vartioveneiden hankinta.

819 KA T26965 / F13 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 61 / Järjsto / 10f / sal. / 11.4.1956: Merivoimien perushankinnat sekä T22110 / F37 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 384 / Torptsto / 12f / sal. / 26.11.1957.

820 KA T22110 / F40 sal. Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 34 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 7.2.1958 liitteineen; Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 147 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 3.5.1958: Torpedotiedustelu liitteineen sekä Pääesikunnan ulkomaosaston asiakirja N:o 157 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 16.5.1958: Torpedokaluston hankinta.

821 KA T22110 / Daa1 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja 25.11.1958: P. M. Merivoimien laivanrakennusohjelman toteuttamisesta; T26965 / F21 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 187 / Torptsto / 17 b 1 / sal. / 19.5.1959: Englantilaisten Mk 8^{xx}-torpedojen hankinta; T22110 / Eba1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 140 / Asetlsto / 20 sal. / 1.4.1959: Esittely puolustusvoimain komentajalle ja liite 19; T22110 / F41 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 131 / Järjsto / 17 sal. / 7.4.1959: Ulkomaiset hankinnat; T26965 / F21 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 246 / Torptsto / 17b 1 / sal. / 3.7.1959: Torpedojen hankintaan vaikuttavat tekijät ja torpedomallin valinta sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 406 / Torptsto / 17b sal. / 10.11.1959: Torpedojen hankinta.

Torpedohankinnassa siirryttiin maaliskuussa 1960 seuraavaan vaiheeseen, kun puolustusvoimain komentaja valtuutti merivoimat hankkimaan Ison-Britanniasta kolmekymmentä peruskorjattua torpedoa.⁸²² Merivoimissa torpedokauppaa pidettiin lähinnä ensimmäisenä hankintaeränä, koska amiraliteetilta oli suunniteltu hankittavan kaiken kaikkiaan 80–120 torpedoa.⁸²³ Torpedohankinnat ajautuivat yllättäen vaikeuksiin vain muutama päivä kaupan vahvistamisen jälkeen. Torpedokaupan käsittely oli siirtynyt amiraliteetilta Ison-Britannian ulkoministeriölle, jolloin Foreign Office katsoi Suomen tekemien torpedohankintojen olevan ristiriidassa Pariisin rauhansopimuksen kanssa. Tilanne oli kiusallinen amiraliteetille, mutta ennen kaikkea Suomen valtiolle, joten se pyrittiin ratkaisemaan kaikin keinoin. Muun muassa Suomen Lontoon-suurlähettiläs ja sotilasasiamies yrittivät vakuuttaa Ison-Britannian ulkoministeriön siitä, ettei torpedoja käytettäisi Pariisin rauhansopimuksen vastaisesti.⁸²⁴

Ison-Britannian ulkoministeriön kiinnostuminen suomalaisten torpedokaupasta johtui ilmeisesti siitä, että Nuoli-luokan moottoritykkiveneiden hankintojen ja torpedojen ostojen käsitettiin liittyvään samaan hankkeeseen. Foreign Office halusi todennäköisesti tarkistaa rauhansopimuksen sotilasartiklojen tulkinnan ennen kaupan lopullista hyväksymistä ja varmistua siitä, etteivät torpedot sisältäneet sellaista teknologiaa, joka ei saanut joutua Neuvostoliiton haltuun. On todennäköistä, että Isossa-Britanniassa oltiin tietoisia siitä, kuinka moottoritykkiveneitä oli suunniteltu käytettävän kriisitilanteessa. Torpedojen käyttö moottoritykkiveneiden sodanajan pääaseistuksena oli Suomessa eräänlainen julkinen salaisuus. Torpedojen käytöstä oli kirjoitettu useissa sotilasalan lehdissä 1950- ja 1960-luvun taitteessa. Muun muassa kapteeniluutnantti Kai Ruusuvuori käsitteli vuoden 1957 *Tiede ja Ase* -vuosikirjaan kirjoittamassaan artikkelissa torpedaalusten tarvetta ja käyttöä yleisvoimien osana.⁸²⁵ Tieto torpedojen sodanajan käyttötarkoituksesta levisi puolustusvoimien ulkopuolelle viimeistään 1960-luvun puolivälissä, kun reserviläisille opetettiin vuonna 1966 järjestetyssä moottoritykkivenealuvueen kertausharjoituksessa torpedohyökkäyksen teoreettiset perusteet tiettävästi ensimmäistä kertaa sitten jatkosodan päättymisen.⁸²⁶

822 KA T26965 / F23 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 186 / Meriptsto / 17 sal. / 9.3.1960: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

823 KA T26965 / F21 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 246 / Torptsto / 17 b 1 / sal. / 3.7.1959: Torpedojen hankintaan vaikuttavat tekijät ja torpedomallin valinta sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 406 / Torptsto / 17 b sal. / 10.11.1959: Torpedojen hankinta.

824 KA T22110 / F44 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 346 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 23.9.1960: Torpedojen hankinta; Pääesikunnan lähete N:o 376 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 20.10.1960 ja liitteenä oleva Suomen Lontoon sotilasasiamiehen asiakirja sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 450 / Tväl-os / 14 c sal. / 21.10.1960: Torpedokoulutus ja hankittavan kaluston vastaanotto.

825 Ruusuvuori, Kai: Laivaston yleisvoimien tarve, laatu ja organisaatio. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 15. Mikkeli 1957, s. 191–230.

826 KA T22110 / F57 sal. Laivastolippueen asiakirja N:o 45 / 5 sal. / 30.9.1966: Moottoritykkivenealuvueen kertomus kertausharjoituksista 12.8.–3.9.1966.



Torpedoase säilyi Pariisin rauhansopimuksen rajoituksista huolimatta merivoimien pää-aseena. Torpedokoulutusta voitiin tehostaa saattajien hankinnan myötä, koska alusten varustukseen kuuluivat torpedoputket.

Ison-Britannian ulkoministeriö hyväksyi lopulta torpedokaupan lokakuussa 1960 ja torpedot saapuivat Suomeen kesällä 1961.⁸²⁷ Torpedohankinnan toteutuminen oli meripuolustuksen kaukotorjuntakyvyn kannalta elintärkeä, sillä merivoimilla oli 1950- ja 1960-luvun taitteessa varastoissaan ainoastaan 105 torpedoa, joka oli vain kolmasosa jatkosodan kokemusten perusteella määritetystä sodanajan torpedotarpeesta.⁸²⁸ Jäljellä olleista torpedoista ainoastaan saksalaisia T/45 ja italialaisia T/40 -torpedoja pidettiin taistelukäyttöön soveltuvina, joten torpedokaupan ansiosta moottoritykkiveneet voitiin tarvittaessa aseistaa kahdella torpedotäytöllä aiemman yhden asemesta.⁸²⁹

Merivoimat pyrki jatkamaan torpedohankintoja Isosta-Britanniasta lähes heti ensimmäisen torpedoerän saavuttua maahan. Amiraliteetille lähetettiin elokuussa 1961

827 KA T22110 / F46 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 477 / Torptsto / 17b 1 / sal. / 10.7.1961: Torpedohankinta.

828 Torpedojen kokonaismäärä määritettiin vuonna 1959 moottoritykkiveneiden hankinnan varmistuttua. KA T26965 / F21 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 12.11.1959: Muistio torpedojen sodanajan tarpeesta ja niiden hankintojen jakautumisesta.

829 Toimintakuntoisia T/45 torpedoja oli varastossa 26 kappaletta. Suurin osa torpedoista oli italialaisia T/40 torpedoja, joita merivoimilla oli 47 kappaletta. KA T26965 / F21 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 67 / Torptsto / 17b / sal. / 7.2.1959: Torpedojen luokitus.

tiedustelu 38 torpedon hankintamahdollisuuksista, mutta toisen torpedoerän hankinta keskeytettiin melko pian ensimmäisen yhteydenoton jälkeen. Syynä oli todennäköisesti vuonna 1958 aloitettu kotimaisen sähkötorpedon kehitysprojekti, joka oli edennyt vuonna 1961 prototyypitorpedon valmistusvaiheeseen.⁸³⁰

Merivoimissa oli ryhdytty selvittämään marraskuussa 1958 teknisiltä ominaisuuksiltaan kehittyneemmän ja vanhempia höyrytorpedoja huomattavasti kevyemmän sähkötorpedon kotimaisia valmistusmahdollisuuksia. Sähkötorpedot oli tarkoitettu etenkin moottoritykkiveneiden sodanajan pääkalustoksi, koska aseiden paino oli pienten alusten kannalta kriittinen tekijä.⁸³¹ Yksi sähkötorpedoprojektin alkuvaiheen keskeisiä henkilöitä oli Torpedokoeaseman ja Merivoimien esikunnan torpedotoimiston päällikkönä vuosina 1957–1963 toiminut komentajakapteeni Stig Wikberg. Lähdeaineiston perusteella ei voida suoranaisesti osoittaa, että Wikberg olisi ollut kotimaisen sähkötorpedon kehitystyön varsinainen alkuunpanija. Hän kuitenkin pystyi edistämään torpedotoimiston päällikkönä projektin aloittamista. Wikbergin osuuden puolesta puhuu myös se, että hän oli päätyntä vuoden 1956 *Tiede ja Ase* -aikakauskirjaan kirjoittamassaan artikkelissa johtopäätökseen, jonka mukaan magneettisyyttimellä varustettu vanavedetön sähkötorpedo soveltui eri torpedotyypeistä parhaiten saaristo- ja rannikko-oloihin. Wikbergin mielestä olosuhteet kumoaisivat sähkötorpedoon liittyvät heikkoudet, kuten lyhyemmän ampumamatkan ja hitauden, joten ne eivät muodostuisi ongelmaksi Suomea ympäröivillä merialueilla.⁸³²

Sähkötorpedoprojektissa siirryttiin käytännön vaiheeseen lokakuussa 1961, kun kotimaisella metalli- ja sähköteollisuudella todettiin olevan ammattitaitoa torpedon rakentamisessa tarvittavien komponenttien valmistamiseen. Tavoitteena oli valmistaa vuoden kuluessa 1–3 torpedon koe-erä vanhoja torpedojen kuoria hyväksikäyttäen.⁸³³ Vireästi käynnistyneestä projektista huolimatta sähkötorpedon kehitystyö joutui vaikeuksiin pian prototyypikokeiden aloittamisen jälkeen. Projektin alkuperäisenä tavoitteena oli sähkötorpedon kehittäminen sarjatuotantokelpoiseksi muutamassa vuodessa. Arvio ei kuitenkaan osoittautunut oikeaksi, eikä toimintavarmaa sähkötorpedoa saatu kehitetyksi 1980-luvun alkuvuosiin mennessä. Tuolloin meritorjuntaohjukset olivat ajaneet torpedoaseen ohi, joten silloinen merivoimien komentaja, vara-amiraali Jan Klenberg keskeytti projektin 1980-luvun alussa.⁸³⁴

830 KA T22110 / F46 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 599 / Torptsto / 17 b 1 / sal. / 16.8.1961: Torpedohankinnat sekä T26965 / F25 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja Muistio N:o 26 / Torp / 61 / 16.10.1961: Sähkötorpedon kehittäminen ja kotimainen valmistus.

831 KA T26965 / F25 sal. Esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 733 / 12 a / sal. / 10.11.1961 liitteineen.

832 KA Stig Wikbergin nimikirjaote n:o 53704 sekä Wikberg, S.: Torpedoaseen kehityksen ja käyttöperiaatteen yleiset suuntaviivat. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 14. Mikkeli 1956, s. 270–286.

833 Ibid.

834 Amiraali Jan Klenbergin haastattelu 21.5.2014.

Hankinnat Neuvostoliitosta alkavat

Puolustusmateriaalihankinnat suuntautuivat 1950-luvun alkupuolella ainoastaan kotimaan ja läntisen Euroopan maihin, koska Suomen sotilasjohto ja presidentti Paasikivi olivat suhtautuneet Neuvostoliitosta tehtäviin puolustusmateriaalihankintoihin kielteisesti. Pääesikunnassa neuvostovalmisteisia aseita ei pidetty kovinkaan laadukkaina, mutta Paasikiven mielipiteeseen vaikuttivat ensisijaisesti ulkopoliittiset syyt. Presidentti arveli puolustusmateriaalihankintojen sitovan Suomea tiukemmin Neuvostoliiton etupiiriin ja lännessä kauppasuhteiden laajeneminen puolustusmateriaalialalle olisi todennäköisesti tulkittu Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden lähentymiseksi.⁸³⁵

Presidentin kielteisestä suhtautumisesta tietämättä pääministeri Sakari Tuomioja, kauppa- ja teollisuusministeri Teuvo Aura ja puolustusministeri Päiviö Hetemäki tekivät vuonna 1954 alustavia tiedusteluita muutaman neuvostoliittolaisen MiG-15-suihkuhävittäjän hankintamahdollisuuksista. Hetemäki halusi edetä vieläkin pidemmälle: hän oli valmis vahventamaan ilmapuolustusta Neuvostoliitosta ostettavilla ilmavalvontatutkilla. Neuvostoliiton myönteisestä suhtautumisesta huolimatta hävittäjä- ja tutkahankinnat ajautuivat umpikujaan puolustusvoimain komentajan, kenraali Kaarlo Heiskasen ja presidentti Paasikiven kielteisen suhtautumisen vuoksi.⁸³⁶ Etenkin ilma-
valvontatutkahankinta olisi voinut osoittautua Suomelle kohtalokkaaksi, sillä neuvostotutkien hankinta olisi tulkittu lännessä Neuvostoliiton ilmavalvontaverkon laajentumiseksi Suomen alueelle.

Neuvostoliitosta tehtäviä puolustusmateriaalihankintoja ryhdyttiin valmistelemaan toden teolla maaliskuussa 1959 eversti Paavo Ilmolan matkustettua Moskovaan kauppaneuvotteluihin. Neuvostoliitosta tehtävät puolustusmateriaalihankinnat olivat tulleet mahdollisiksi vasta, kun puolustusvoimain komentajan, kenraali Kaarlo Heiskasen suhtautuminen oli muuttunut kesän 1958 kuluessa neuvostohankinnoille suopeaksi. Heiskasen mielipiteen muutoksen taustalla vaikuttivat epäilemättä Hätäohjelmaan liittyneet ongelmat, sillä jo tuolloin tiedettiin, ettei H-ohjelma toteutuisi suunnitellussa laajuudessaan.⁸³⁷ Sen sijaan Neuvostoliitosta tehtävät puolustusmateriaalihankinnat tarjosivat mahdollisuuden puolustusvalmiuden nopeaan kohottamiseen.

Puolustusvoimille kevään 1959 neuvotteluissa ostettavaksi tarjotusta puolustusmateriaalista koostettiin aselajitarkastajille ja puolustushaarakomentajille luettelot, joista oli jätettävä perustellut puoltavat tai hylkäävät lausunnot. Heiskanen korosti luetteloiden yhteyteen liitettyssä saatteessa, että Neuvostoliitosta oli hankittava sellaista materiaalia, jonka hinta ja laatu vastasivat puolustusvoimien tarpeita ja vaatimuksia. Minkäänlaiset epäluulot eivät saaneet vaikuttaa päätöksentekoon.⁸³⁸

835 Salminen, Pertti (*diss.*): Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966. Jyväskylä 1995, s. 55; Visuri 1994, s. 119–120 sekä J. K. Paasikiven päiväkirjat. II osa, s. 418–419.

836 Ibid. sekä Jensen-Eriksen 2006, s. 315.

837 Salminen 1995, s. 55–56 sekä Juottonen 2006(b), s. 237.

838 KA T22110 / Eba1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 140 / AseIsto / 20 sal / 1.4.1959: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

Merivoimille tarjottiin Moskovan neuvotteluissa muun muassa neuvostolaivastolle 1940-luvun loppupuolella suunniteltuja nopeita vartioveneitä⁸³⁹, merimoottoreita, torpedoja ja sukeltajan varusteita. Merivoimien esikunnassa suoritettussa vertailussa ilmeni, etteivät vartioveneet ja torpedot olleet kilpailukyisiä Isosta-Britanniasta tarjottuun vastaavaan materiaaliin verrattuna.⁸⁴⁰ Sen vuoksi ensimmäisen Neuvostoliiton-kaupan yhteydessä hankittiin vain sukeltajien varusteita ja 26 kappaletta merimoottoreita.⁸⁴¹ Suhteellisen halvat merimoottorit ratkaisivat kuitenkin moottoritykkiveneiden hankintaan liittyneet kysymykset, ja alusten sarjatuotanto voitiin aloittaa Suomessa.

Suomalaisten Neuvostoliitosta keväällä 1959 tekemät melko vaatimattomat puolustusmateriaalihankinnat herättivät Yhdysvalloissa epäluuloja, sillä niiden arvioitiin liittyvän Suomen ja Neuvostoliiton välillä vuoden 1958 loppupuolella vallinneeseen yöpakkaskriisiin. Amerikkalaiset arvioivat puolustusvoimille tehtyjen ensimmäisten materiaalihankintojen olleen selkeä signaali Suomen suvereniteetin kaventumisesta ja suomalais-neuvostoliittolaisten sotilassuhteiden tiivistymisestä.⁸⁴² Puolustusvoimien johdossa oltiin tietämättömiä amerikkalaisten arvioista ja Neuvostoliitosta tehtäviä aseostoja haluttiin jopa lisätä. Kenraali Sakari Simelius käynnisti aiempaa laajamittaisempien hankintojen valmistelun lokakuussa 1959, kun hän hoiti puolustusvoimain komentajantehtäviä viransijaisena. Simelius piti edeltäjänsä tavoin Neuvostoliitosta tehtäviä puolustusmateriaalihankintoja ainoana keinona parantaa puolustusvoimien heikkoa materiaalitilannetta, vaikka Pääesikunnassa asiaan suhtauduttiin yhä varauksellisesti.⁸⁴³

Moskovassa kesällä 1960 käydyissä kauppaneuvotteluissa keskusteltiin pääasiallisesti maa- ja ilmavoimille tarkoitetun materiaalin hankinnoista.⁸⁴⁴ Meripuolustuksen hankintojen painoarvo kasvoi seuraavana vuonna, kun Pääesikunnassa laadittiin kesällä 1961 puhjetun Berliinin kriisin seurauksena kymmenen vuoden hankintaohjelma, joka oli kokonaisarvoltaan 108 miljardia markkaa. Puolustusvoimien esitykseen

839 Suomalaiset käyttivät tarjotusta aluksesta merkintää M/183. Kyseessä oli todennäköisesti suomalainen kirjoitustapa neuvostoliittolaiselle projekti-merkinnöille. Projekti 183 oli moottoritorpedovene, jonka ensimmäinen alus valmistui vuonna 1949. Vuonna 1956 aluksesta kehitettiin R-versio (183R), johon asennettiin neljä P-15-meritorjuntaohjusta. Kyseessä oli ensimmäinen varsinainen ohjusvene, joka nimettiin Komar-luokaksi. Conway's All the World's Fighting Ships 1947–1995. Toim. Robert Gardiner ja Stephen Chumbley. Lontoo 1995, s. 416.

840 KA T22110 / Eba1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 140 / Aseltsto / 20 sal. / 1.4.1959: Esittely puolustusvoimain komentajalle sekä T22110 / F41 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 131 / Järjsto / 17 sal. / 7.4.1959: Ulkomaiset hankinnat, liite 1.

841 Neuvostoliitosta hankitut moottorit maksoivat 11 miljoonaa markkaa kappaleelta kokonaiskauppahinnan ollessa 286 miljoonaa markkaa. Vuoden 2015 rahan arvoon suhteutettuna kokonaiskauppahinta oli noin 6,8 miljoonaa euroa, joten yhden merimoottorin hinta oli 263 500 euroa. KA T26965 / Hh4 sal. Päämajoitustestarin asiakirja 9.5.1959: Nopeiden vartioveneidän rakentaminen kotimaassa ja moottoreiden hankinta niihin NL:sta.

842 Rautkallio 2015, s. 18 sekä Rautkallio 1991, s. 307.

843 Simelius, Sakari: Puolustusvoimien puolesta. Jalkaväenkenraalin muistelmat. Toim. Martti Sinerma. Juva 1983, s. 157–158.

844 Simelius 1983, s. 158–159 sekä Juottonen 2006(b), s. 236–237.

suhtauduttiin puolustusneuvostossa varsin penseästi, ja vähemmistöhallitusta johtanut Martti Miettunen jätti hankintaohjelman käsittelyn pöydälle.⁸⁴⁵

Poliittisen johdon suhtautuminen puolustusvoimien hankintoihin muuttui, kun Neuvostoliitto lokakuussa 1961 jätti Suomelle nootin Berliinin tilanteen kiristymisen vuoksi. Pääesikunnassa laadittiin marraskuussa, noottikriisin ollessa kuumimmillaan, kolme hankintaohjelmavaihtoehtoa, joista ensimmäinen oli laadittu 30 miljardin, toinen 70 miljardin ja kolmas 100 miljardin markan materiaalihankintoja varten. Merkittävin osa kunkin vaihtoehdon rahamäärästä oli suunnattu ilmapuolustuksen vahventamiseen. Suurkohteiden suojaamista varten oli tarkoitus hankkia muun muassa seitsemän ilmatorjuntaohjuspatteria ja ilmavoimien torjuntakykyä oli tarkoitus vahventaa 21:llä hävittäjällä. Toisella sijalla olivat meripuolustuksen hankinnat, jotka kohdistuivat yksinomaan merivoimien taistelu- ja valvontakykyyn vahventamiseen. Kotimaassa rakennettavien Nuoli-luokan alusten lukumäärä oli kasvatettu hankintaohjelmassa 20:een ja moottoritykkiveneiden aseistukseksi oli tarkoitus hankkia 200–250 torpedoa joko kotimaasta tai länsimaista.⁸⁴⁶

Pääesikunnassa valmisteltua hankintasuunnitelmaa käsiteltiin tasavallan presidentin johdolla joulukuun puolivälissä. Presidentti Kekkonen neuvonpidossa tekemän linjauksen perusteella puolustusvoimien materiaaliapuutteita voitiin pienentää Neuvostoliiton kaupasta syntyneellä tavaraluotto-osuudella, mutta lisämenoarvion laatiminen oli vaalien vuoksi poissuljettu vaihtoehto. Päätöksen seurauksena materiaalihankinnat voitiin suunnata ainoastaan Neuvostoliittoon ja niiden rahoittamiseen oli käytettävissä noin 20 miljardia markkaa.⁸⁴⁷ Muutoksella oli vaikutuksensa hankintalistan lopulliseen muotoiluun, koska merivoimat joutui luopumaan Nuoli-luokan alusten rakentamisesta ja torpedojen hankinnoista. Niiden sijaan Neuvostoliitosta haluttiin hankkia Rigaluokan fregatteja, joilla oli tarkoitus vahventaa Saaristomerellä ja Ahvenanmaan alueella operoivia yleisvoimia.⁸⁴⁸

Kenraali Simelius aloitti hankintojen pohjustuksen vain muutama päivä presidentin johdolla pidetyn kokouksen jälkeen. Ensimmäinen materiaalihankintoja koskenut tapaaminen pidettiin tammikuussa suurlähettiläs Aleksei Zaharovin johdolla. Zaharovin mukaan tyyppi- ja hintarajoitteet eivät aiheuttaisi hankinnoille esteitä, joten Pääesikunnassa neuvostoliittolaisille toimitettuun hankintalistaan oli sisällytetty muun mu-

845 Vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna hankintaohjelman kokonaishinta olisi ollut noin 246 miljoonaa euroa. Simelius 1983, s. 171–172.

846 Hankintaohjelmien kustannukset olisivat olleet vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna 685 miljoonaa, 1,6 miljardia ja 2,3 miljardia euroa. KA T27508 / Hh3–4 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 601 / Optsto / 20 sal. / 15.11.1961: Puolustusvoimien materiaalityö.

847 Salminen 1995, s. 115–116.

848 Vrt. KA T27508 / Hh3–4 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 601 / Optsto / 20 sal. / 15.11.1961: Puolustusvoimien materiaalityö, liite 1 sekä PlmArk T27427 / Da2 sal. Puolustusneuvoston promemoria N:o 3 / Da sal. / 10.1.1962: Tavaraluottohanke.

assa 21 torjuntahävittäjän, seitsemän ilmatorjuntaohjuspatterin, 45 panssarivaunun, 65 kenttätykin, 90 merimoottorin ja kahden fregatin hankinta.⁸⁴⁹

Moskovan neuvottelut eivät kuitenkaan toteutuneet suurlähettiläs Zaharovin kuvailemalla tavalla, sillä neuvostoliittolaisten ilmoittamat hankintahinnat osoittautuivat suomalaisten arvioita korkeammiksi. Moskovassa 1. helmikuuta 1962 allekirjoitettu kauppasopimus kattoi vain osan tarpeellisena pidetystä materiaalista, joten puolustusvoimat joutui tyytymään muun muassa 15 MiG-hävittäjään, kolmeen ilmatorjuntaohjuspatteristoon, 40 kenttätykkiin ja 90 merimoottoriin.⁸⁵⁰ Merivoimat joutui luopumaan Riga-luokan alusten hankinnasta, ja varat käytettiin merimoottoreiden ostoon, sillä ne olivat Nuoli-luokan alusten valmistumisen kannalta välttämättömiä. Ensimmäisillä Neuvostoliitosta hankituilla moottoreilla toteutetuissa koeajoissa oli selvinnyt, että uudet moottoritykkiveneet oli varustettava kolmannella pääkoneella nopeusvaatimusten täyttämiseksi.⁸⁵¹

Neuvostoliiton kanssa tehdystä kauppasopimuksesta huolimatta ilmatorjuntaohjushankinnat eivät lopulta toteutuneet, koska ne edellyttivät Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklojen lieventämistä siten, että ne sallisivat puolustuksellisten ohjusten hankinnan. Ulkoasiainministeriön aloitettua ohjustulkinnan lieventämistä koskeneet tunnustelut suhtautuminen läntisissä allekirjoittajavaltioissa oli epäluuloista, eikä asiaa saatu ratkaistuksi kesään 1962 mennessä. Britit epäilivät alusta alkaen suomalaisten esityksen liittyvän suurempaan neuvostoliittolaisten ohjailemaan kokonaisuuteen, josta heillä itsellään ei ollut selkeää käsitystä. Brittien epäluuloisuutta lisäsi entisestään Neuvostoliiton Helsingin-lähettilään käynti tasavallan presidentin luona. Tapauksen yhteydessä suurlähettiläs Zaharov oli esittänyt Neuvostoliiton huolestumisen Ison-Britannian osoittamista Suomen aseistamispyrkimyksistä, koska puolustusministeri Björkenheimin johtama delegaatio oli selvittänyt Englannissa keväällä 1962 ilma- ja panssarintorjuntaohjusten hankintamahdollisuuksia.⁸⁵²

Brittien ohella myös amerikkalaisten suhtautuminen oli viileää. Aluksi Yhdysvalloissa epäiltiin, että Neuvostoliitto oli pakottanut suomalaiset Euroopan jännittyneen tilanteen vuoksi hankintoihin, joihin he eivät itse halunneet ryhtyä. Kesällä 1962 amerikkalaiset olivat jo vakuuttuneet ohjustulkintakysymyksen todellisista tarkoitusperistä, mutta Suomen yleinen poliittinen kehitys herätti amerikkalaisissa yhä epäluuloja. Sen

849 UKA Vuosikirja 1962. Puolustusministeriön 12.1.1962 päivätty kirje suurlähettiläs A. V. Zaharoville sekä Simelius 1983, s. 180–182.

850 Salminen 1995, s. 121–122, 138; Suomi 1994, s. 61–62 sekä UKA vuosikirja 1962. Puolustusvoimain kauppaneuvottelukunnan pro memoria 25.4.1962: NL:n kanssa käydyistä kauppaneuvotteluista ja liite 2.

851 KA T24019 / F33 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 43 / Optsto / 20 sal / 23.11.1960: Nopeat vartioveneen sekä T22110 / F57 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 45 / Teolltsto / 10g sal. / 20.1.1966: Nuoli-lk:n veneiden kriisijän valmistus.

852 Salminen 1995, s. 139–144, 151; Simelius 1983, s. 185–189; Jakobson 2001, s. 349–351 sekä Suomi 1994, s. 62–70.



Neuvostoliitosta käytettyinä hankituilla Riga-luokan fregateilla vahvistettiin yleisvoimien taistelukykyä ja Ahvenanmaan puolustusta. Alukset kuvattiin Tallinnassa ennen kuin ne luovutettiin merivoimille.

vuoksi hekään eivät antaneet suomalaisten tiedusteluihin selkeää vastausta kesään 1962 mennessä.⁸⁵³

Ohjustulkintaneuvotteluiden venyminen ja presidentti Kekkonen päätös luopua ilmatorjuntaohjuspattereiden hankinnoista osoittautui merivoimien kannalta myönteiseksi ratkaisuksi. Ohjushankintoihin tarkoitettut varat päätettiin käyttää kuuden MiG21-hävittäjän lisäostoihin ja kahden peruskorjatun Riga-luokan fregatin hankintaan.⁸⁵⁴ Puolustusneuvosto hyväksyi tarkistetun hankintasuunnitelman vain muutama päivä presidentin päätöksen jälkeen, mutta se ei kuitenkaan ollut Pääesikunnan esityksen mukainen. Sotilaat olisivat halunneet käyttää ilmatorjuntaohjuksista vapautuneet varat toisen täysimääräisen ja ohjuksilla varustetun hävittäjälaivueen hankintaan. Tällöin hankinnat olisivat kohdistuneet ilmapuolustuksen vahventamiseen, joka oli määritetty yhdeksi Neuvostoliitosta tehtävien puolustusmateriaalihankintojen painopiste-alueeksi.⁸⁵⁵ Puolustusneuvosto päätyi Riga-luokan alusten hankintaan todennäköisesti siksi, ettei rauhansopimuksen ohjustulkinnasta ollut saatu selkeää varmuutta kaikilta rauhansopimuksen allekirjoittajavaltioilta. Oli ulkopoliittisesti turvallisempaa hankkia tavanomaisella tykistöllä varustettuja sotalaivoja kuin ostaa ilmataisteluohjuksilla varustettu hävittäjälaivue.

853 Salminen 1995, s. 155 sekä Jakobson 2001, s. 350.

854 Jakobson 2001, s. 349–351 sekä Simelius 1983, s. 191–193.

855 UKA Vuosikirja 1962. Puolustusvoimain kauppaneuvottelukunnan muistio 25.4.1962 liitteinen; Pääesikunnan pro memoria 17.7.1962: NL:n kanssa tapahtuneiden hankintaneuvotteluiden jatkamisesta sekä Salminen 1995, s. 155, 171.

Neuvostoliitosta ostetut Hämeenmaa-luokan saattajat paransivat olennaisesti yleisvoimien taistelukykyä, sillä alusten todettiin olevan kaikilta osa-alueiltaan vähintään hyvässä kunnossa.⁸⁵⁶ Riga-luokan fregatit saapuivat Suomeen 1964 ja samalla alusten tyyppinimitys muutettiin saattajaksi. Tehty muutos oli kylmän sodan aikana tyyppillinen. Sen avulla haluttiin korostaa alusten käyttöä pelkästään oman alueen puolustamiseen. Alusten hankinta sekä siihen liittynyt monivaiheinen ja epäselvä prosessi aiheutti suomalaisten maineenhallinnalle selkeitä vaikeuksia. Kenraali Sakari Simelius raportoi puolustusministerille keväällä 1963, että Riga-luokan alusten hankinta oli aiheuttanut lännessä epäilyjä Suomen puolueettomuudesta. Simeliuksen mukaan samantyyppiseen menettelyyn ei ollut enää tulevaisuudessa varaa.⁸⁵⁷

Alushankinnat, jotka käynnistyivät 1950-luvun loppupuolella, eivät vaikuttaneet ainakaan merkittävästi meripuolustuksen operatiivisiin suunnitelmiin tai merivoimille käskettyihin tehtäviin. Sen sijaan yleisvoimien toiminta-ajatukseen tehtyjen muutosten selvittäminen on mahdotonta, koska vuoden 1960 jälkeen laaditut puolustussuunniteluun liittyvät asiakirjat ovat yhä puolustusvoimien hallussa. Kansallisarkistoon luovutettujen sodanajan määrävahvuuksien perusteella voidaan kuitenkin todeta, että uusilla aluksilla korvattiin merivoimien sodanajan kokoonpanoon kuuluneita yli-ikäisiä taistelualuksia sekä siviilivarustamoilta pakko-otettavia kuljetusaluksia. Esimerkiksi Nuoli-luokan moottoritykkiveneillä korvattiin kaikki Hurja-luokan alukset sekä puolet Taisto-luokan veneistä. Ne oli asetettu aktiivikäytön päätyttyä kestoäilytykseen mahdollista sodanajan tarvetta varten.⁸⁵⁸

Ainoastaan suuret tykistöalukset sijoitettiin uusiin kokoonpanoihin. Matti Kurki liitettiin yleisvoimiin kuuluvaksi erillisyyksiköksi ilmeisesti siksi, ettei 1940-luvulla rakennettua alusta kannattanut käyttää ainakaan taistelutoimintaan. Vanhentuneelle fregatille voitiin kuitenkin antaa muita tehtäviä vallitsevan tilanteen mukaisesti. Sen sijaan Neuvostoliitosta hankitut saattajat liitettiin vuonna 1964 perustettuun Saattajalaivueeseen, jonka kokoonpanoon kuului myös maatulenjohtoryhmä. Uusi laivue täydensi yleisvoimien taisteluvoimaa, sillä yleisvoimiin ei ollut kuulunut varsinaisia tykistöaluksia sitten 1950-luvun alkupuolen, jolloin tykkiveneet poistettiin käytöstä.⁸⁵⁹

856 KA T24019 / F39 sal. Merivoimien esikunnan muistio N:o 506 / Tväl-os / 12f / sal. / 2.10.1965: Asiantuntijatoimikunnan kertomus Riga-luokan aluksista sekä T22595 / 2. Moskovassa 22.9.1965 päivätty muistio.

857 KA T26965 / F30 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 223 / Op-os / 11 / sal. / 8.4.1963: K-ohjelma ja siihen liittyvät pitkäaikaiset hankinnat.

858 KA T26838 / F24 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 380 / Järjsto / 10 sal. / 30.6.1962: Merivoimien sa-määrävahvuus osa I; KA T26838 / F26 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 81 / Järjsto / 10 b 2 sal. / 21.5.1964: Esittely puolustusvoimain komentajalle sekä T26838 / Hda 4 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 199 / Järjsto / 10 b 2 / sal. 27.10.1962: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet, osa I, s. 1059:1–1060:1 sekä T26839 / Hda3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 30 / Järjsto / OT / 10 b 2 / sal. / 6.2.1959: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet, s. 546:1–547:1.

859 KA T26839 / Hda3 OT – sal. Vrt. Pääesikunnan asiakirja N:o 55 / Järjsto / OT / 10 b 2 / sal. / 23.9.1953: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet; Pääesikunnan asiakirja N:o 30 / Järjsto / OT / 10 b 2 / sal. / 6.2.1959: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet sekä T23105 / F2 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 167 / Op. 2 / 12f / sal. / 5.10.1951: Tykkiveneiden romuttaminen ja saaristotykkiveneiden rakentaminen.

Kehittämishjelma jää toteutumatta

Pääesikunnassa oli ryhdytty valmistelemaan Puolustusvoimien kehittämishjelmaa (K-ohjelma) keväällä 1961, koska Hätäohjelman toteuttaminen oli tuolloin loppuvaiheessa, eikä ohjelman tavoitteita ollut läheskään saavutettu. Kehittämishjelmalla pyrittiin hankkimaan puolustusvoimille sellaista materiaalia, jota tarvittiin puolueettomuuden suojaamisessa, joten meri- ja etenkin ilmavoimien hankinnat olivat K-ohjelmassa etusijalla. Suomen ja Neuvostoliiton välisen noottikriisin vuoksi K-ohjelman laadinta keskeytyi syksyllä 1961 ja siihen tehtiin muutoksia kesken hankintaohjelman valmistelun. Sen vuoksi Kehittämishjelma valmistui vasta huhtikuussa 1962.⁸⁶⁰

Noottikriisi ja sen jälkimainingit edellyttivät pikaisia toimenpiteitä valvontakyvyn tehostamiseksi, vaikka Pääesikunnassa valmisteltiin Kehittämishjelmaa täydellä teholla. Pääesikunnan johdolla käytiin tammikuussa 1962 merivalvonnan tehostamiseen tähdänneet neuvottelut ja niihin ottivat osaa Pääesikunnan, merivoimien ja rannikkotykistön edustajien lisäksi rajavartiolaitos sekä merenkulkuhallitus. Viranomaiset olivat tehneet periaatteessa merivalvontayhteistyötä vuodesta 1949 alkaen, mutta käytännössä se oli jäänyt paikallisen tason yhteistoiminnaksi rannikkolinnakkeiden, merivartio- ja luotsiasemien sekä merivoimien ja merivartiostojen alusten kesken, eikä valtakunnallista merivalvontajärjestelmää ollut luotu vuonna 1956 aloitetusta tutkavalvonnasta huolimatta. Valvonta ei myöskään ollut aukotonta, sillä etenkin Ahvenanmaalla ja Pohjanlahdella merivalvonta-asemien väliin jäi runsaasti katveita.⁸⁶¹

Kokouksen perusteella puolustusneuvostolle päätettiin laatia yhteinen kaikkia kolmea viranomaista yhdistävä merivalvonnan kehittämissuunnitelma, jonka tavoitteena oli Ahvenanmaan valvonnan tehostaminen.⁸⁶² Yhteiseen suunnitelmaan päädyttiin siksi, että sen arvioitiin varmistavan varojen saamisen henkilöstön koulutukseen ja valvontatutkien ensimmäisen vaiheen hankintoihin. Ratkaisu osoittautui oikeaksi, sillä puolustusneuvosto hyväksyi esitettyjen toimenpiteiden toteuttamisen 7. maaliskuuta pidetyssä kokouksessa.⁸⁶³

Rajavartiolaitos pyrki kehittämään merivalvontaa myös omin toimenpitein, ja rajavartiolaitoksessa laadittu laivanrakennusohjelma esiteltiin toukokuussa 1962 puolustusneuvoston sihteeristölle. Se perustui 1950-luvun alkupuolella hyväksytyyn laivanrakennusohjelmaan, jonka perusteella rajavartiolaitokselle oli rakennettu vuoteen 1960 mennessä kahdeksan Koskelo-luokan rannikkovartioalusta. Lisäksi Ahvenanmeren,

860 H-ohjelman toteuttamisen katsottiin päättyneen 1962–1963. Salminen 1995, s. 214–215 sekä Simelius 1983, s. 197–200.

861 RVLE F13 sal. Pöytäkirja merivalvonnan tehostamista koskevasta kokouksesta 10.1.1962 sekä Sundbäck 2005, s. 283.

862 RVLE F13 sal. Pöytäkirja merivalvonnan tehostamista koskevasta kokouksesta 10.1.1962 sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 35 / Meriptsto / 13c / sal. / 12.1.1962: Merivalvonnan tehostaminen ja liitteenä oleva Puolustusneuvoston asiakirja N:o 11 / Da / sal. / 5.3.1962: Merivalvonnan tehostaminen.

863 RVLE F13 sal. Puolustusneuvoston lähete N:o 13 / 13 / sal. / 9.3.1962 ja liitteenä oleva asiakirja N:o 11 / Da / sal. / 5.3.1962: Merivalvonnan tehostaminen sekä PlmArk T27427 / Cc1 sal. Pöytäkirja puolustusneuvoston kokouksesta 3/62, 7.3.1962.

Selkämeren ja Suomenlahden suun valvontaan käytettäviä ulkovartiolaivoja oli valmistunut kaksi ja yhden rakennustyöt olivat käynnissä. Tarkistetun ohjelman avulla oli tarkoitus hankkia kaksi ulkovartiolaivaa sekä seitsemän rannikkovartiolaivasta huonokuntoisimpien alusten tilalle.⁸⁶⁴

Rajavartiolaitoksen laivanrakennusohjelmaa ei kuitenkaan otettu puolustusneuvoston asialistalle, vaan se jäi todennäköisesti odottamaan lähes samanaikaisesti valmistuneen Puolustusvoimien kehittämisohjelman käsittelyä. Rajavartiolaitoksen laivanrakennusohjelman saaminen puolustusneuvoston käsittelyyn osoittautui lopulta mahdottomaksi, koska myös K-ohjelma jäi seuraavien vuosien aikana useamman kerran pöydälle lähinnä taloudellisista syistä.

Kenraaliluutnantti Aatos Maunulan johdolla laadittu Kehittämisohjelma esiteltiin presidentille ja puolustusministerille huhtikuussa 1962 ja puolustusneuvosto perehdytettiin sen sisältöön sekä tavoitteisiin toukokuun lopulla.⁸⁶⁵ Merivoimien kehittämiseen liittyneet K-ohjelman osat perustuivat pitkälti vuonna 1955 valmistuneeseen laivanrakennusohjelmaan, ja sen tarkistaminen aloitettiin Simeliuksen määräyksestä helmikuussa 1961. Laivanrakennusohjelman käytännön tarkistamistyön toteuttaneen toimikunnan kokoonpano poikkesi selkeästi aikaisemmista laivanrakennustoimikunnista. 1940- ja 1950-luvulla toimikuntien jäsenistö oli koostunut lähinnä meriupseereista, mutta Simeliuksen nimittämään toimikuntaan nimitettiin myös Pääesikunnan operatiivisen osaston ja sotatalousalan upseereita. Toimikunnan työskentelyä johti yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula ja jäsenenä olivat muun muassa kontra-amiraali Oiva Koivisto, sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri Reino Artola, päämajamestari, kenraalimajuri Lauri Airila, kommodori Oiva Lennes ja Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö. Sihteerinä toimi Pääesikunnan operatiivisen osaston meripuolustustoimiston päällikkö, komentaja Eero Pakkala.⁸⁶⁶

Vaikka varsinaiset valmistelut tehtiin kommodori Lennesen johdolla Merivoimien esikunnassa, toimikunnan kokoonpano vaikutti epäilemättä laivanrakennusohjelman lopullisen muotoiluun. Laivanrakennusohjelmaa ei laadittu pelkästään merivoimien itsensä määrittämistä lähtökohdista ja tarpeista, vaan laivanrakennusohjelmassa otettiin huomioon puolustusvoimien kokonaistarpeet. Tarkistustyössä hyödynnettiin erittäin todennäköisesti komentaja Eero Pakkalan laatimaa meritoimintadoktriinia, koska puolustusvoimain komentajan hyväksymä laivanrakennusohjelma vastasi hyvin pitkälti Pakkalan meritoimintadoktriinissa määrittämiin vaatimuksiin.

Pakkala ei ollut kirjoittanut meritoimintadoktriinia pelkästään laivanrakennusohjelmaa varten, vaan hän oli aloittanut sen luonnostelun 1950-luvun loppupuolella.

864 PlmArk T27427 / F1 sal. Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 123 / III / sal. / 2.5.1962: merivalvonnan tehostaminen; KA T26965 / F29 sal. Rajavartiostojen esikunnan lähete N:o 157 / IV / sal. / 8.6.1962: Rajavartiolaitoksen laivanrakennusohjelma liitteineen sekä Sundbäck 2005, s. 202–204.

865 Salminen 1995, s. 214–215 sekä Simelius 1983, s. 197–200.

866 KA T26965 / F28 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 249 / Meriptsto / 12 sal. / 5.4.1962. Laivanrakennusohjelma on löydettävissä myös Merivoimien esikunnan arkistosta; T22110 / F49 sal.

Pakkala oli pitänyt Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksessa marraskuussa 1959 aiheeseen liittyvän esitelmän, jonka perusteella hän laati meritoimintadoktriinin tarpeellisuutta korostavan kaksikymmentäsivuisen artikkeliehdotuksen *Tiede ja Ase*-vuosikirjaan. Artikkelia ei lopulta julkaistu arvioitsijoiden havaitsemien muutamien asiavirheiden ja joidenkin yleistysten vuoksi.⁸⁶⁷

Laivanrakennustoimikunnan työskentelyn tueksi laadittu ja salaiseksi leimattu meritoimintadoktriini valmistui helmikuussa 1961. Asiakirjalle annetusta turvaluokituksesta huolimatta suurin osa muistiosta julkaistiin Sotilasaikakauslehden elokuun numerossa. Vaikka doktriinissa kuvatussa sotateknisessä kehityksessä, vihollisen toimintatavoissa ja meripuolustuksen toimintaperiaatteissa ei ollut oikeastaan mitään uutta aikaisemmin laadittuihin lehtiartikkeleihin tai uhka-arvioihin verrattuna, Pakkala painotti vihollisen toimintavapauden rajoittamista merivoimien ja rannikkotyökistön yhteisellä tulenkäytöllä. Toinen meritoimintadoktriinissa esitetyistä keskeisistä ajatuksista liittyi sotatoimien ulottamiseen avomerelle. Pakkalan mukaan vihollisen raivaus- ja tiedustelutoimintaa tuli vähintäänkin rajoittaa rannikkotyökistön tulella sekä tykistö- ja torpedoaluksilla avomerelle suoritettavilla hyökkäyksillä. Lisäksi miinoitteet oli pyrittävä laskemaan yllätystä hyväksikäyttäen mahdollisimman kauas omalta rannikolta, joten aiempaa hyökkäyksellisempien miinasodankäynnin periaatteiden vuoksi K-ohjelmaan sisällytettiin alushankintojen lisäksi myös 6 900 miinan hankinta. Se olisi tarkoittanut toteutuessaan käytettävissä olevan merimiinamäärän kaksinkertaistumista.⁸⁶⁸

Komentaja Eero Pakkalan meritoimintadoktriinin sekä siihen perustuva vuoden 1962 laivanrakennusohjelman sisällön muotoiluun vaikuttivat eniten suomalaisessa taktiikassa 1950-luvun loppupuolella tapahtuneet muutokset. Joukkojen aktiivisempaan käyttöön perustuvien toimintaperiaatteiden käyttöönoton myötä meritaktiikassa ryhdyttiin korostamaan avomerelle moottoritykki- ja moottoritorpedoveneillä tehtäviä syöksyjä.⁸⁶⁹ Nämä hyökkäykset edellyttivät onnistuakseen tykistö- ja torpedoalusten laajamittaista käyttöä, jotta vihollinen joutuisi hajottamaan torjuntatultaan ja hyökkäyksillä saataisiin aikaan tuloksia. Sen vuoksi laivanrakennustoimikunta päätyi muuttamaan selvästi huhtikuussa 1962 valmistuneen ja K-ohjelmaan sellaisenaan sisällytetyn laivanrakennusohjelman painotuksia, vaikka rakennettavat alustyypit olivat samat kuin vuoden 1955 ohjelmassa.

Suurimmat muutokset tehtiin vartiolaivojen (so. tykkiveneiden) ja nopeiden vartioveneiden lukumääriin, jotka Pakkala oli määrittänyt doktriinissa tärkeimmiksi tais-

867 KA Pk2610 / 16. Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen pöytäkirja 3.11.1959 sekä mm. kommodori Kalervo Kijasen kirjelmä 18.2.1960: Arvostelu ye-komentaja Eero Pakkalan kirjoituksesta ”Merivoimien tehtävät ja niiden suoritus”. Kansiosista on löydettävissä myös muut artikkeliehdotuksesta laaditut arvioinnit.

868 Vrt. KA T26965 / F25 sal. Pääesikunnan asiakirja 3.2.1961: Meritoimintadoktriini; Pakkala, E.: Merivoimien tehtävä ja kehittäminen. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 7/1961, s. 266–269 sekä PlmArk T27427 / Da2 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston puolustusneuvoston diaariin lisätty asiakirja N:o 57 / Da sal. / 17.10.1962: Meripuolustuksen kehittäminen, s. 5–6 sekä liite 5 ja taulukko 3.

869 KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Ohjeststo / 8b / sal. / 11.4.1956: Yleistakillisia suuntaviivoja. Asiakirja on löydettävissä muun muassa Merivoimien esikunnan arkistosta; KA T22110 / F35 sal.

telualuestyypeiksi. Sen vuoksi rakennettavien vartiolaivojen lukumäärä kasvatettiin neljästä kuuteen. Vuoden 1955 laivanrakennusohjelmaan oli myös sisällytetty 16 nopeaksi vartioveneeksi nimettyä moottoritykkivenettä, joista yhdeksän rakentaminen oli aloitettu vuonna 1960. Toimikunta arvioi alusten kokonaismäärän riittämättömäksi, sillä uuden ohjelman mukaan merivoimille oli tarkoitus hankkia vielä viisitoista 40–60 tonnin alusta. Tällöin 1960-luvun alussa käytössä olevien moottoritykkiveneiden lukumäärä olisi noussut 24:ään, sillä Vasama-luokan alusten arvioitiin poistuvan käytöstä vuoden 1968 aikana. Ehdotettujen alusten valmistumisen jälkeen merivoimien arvioidusta kriisiajan tarpeesta puuttui vielä yhden moottoritykkivenealuksen alukset, joiden rakentaminen oli tarkoitus aloittaa kriisitilanteessa.⁸⁷⁰ Se tuli mahdolliseksi Neuvostoliitosta hankittujen merimoottorien myötä, ja sopimus laivueen rakentamisesta solmittiin vuonna 1965.⁸⁷¹

Rauhansopimuksessa laivastolle asetetut rajoitukset edellyttivät tykistöalusten määrän kasvattamisen jälkeen muiden alustyyppien lukumäärällistä karsimista. Näin tapahtui muun muassa vartioveneille, joiden kokonaislukumäärä puolitettiin kuudesta toista kahdeksaan. Niitä ei pidetty meritoimintadoktriinin perusteella yhtä tarpeellisenä kuin 1950-luvun puolivälissä. Käytännössä muutos tarkoitti viiden uuden R-luokan aluksen rakentamista, sillä kaksi vanhempaa suunniteltiin siirrettävän apualuksiksi vuoden 1969 aikana. Lisäksi oli tarkoitus aloittaa miinalaivan rakentaminen. Sillä oli tarkoitus korvata vuonna 1965 käytöstä poistuva miinalaiva Ruotsinsalmi.

Varsinaisten taistelutoimintaan tarkoitettujen alusten lisäksi merivoimille suunniteltiin 14 puurunkoisen raivaajan hankkimista.⁸⁷² Merivoimat oli tiedustellut toukuussa 1961 Suomen Lontoon-sotilasasiamiehen välityksellä Ham-luokan raivaajien tilausmahdollisuuksia. Aluksista 1–2 oli suunniteltu rakennettavan englantilaisella telakalla ja loput oli tarkoitus hankkia työllisyyspoliittisista syistä kotimaisilta telakoilta.⁸⁷³

Komentaja Pakkalan painottaman maavoimien kuljetuksiin soveltuvan merikuljetuskaluston hankintamäärät jäivät vuoden 1962 laivanrakennusohjelmassa melko vaatimattomiksi arvioituihin tarpeisiin nähden. Ilmeisesti kuljetuslauttojen ja kuljetusveneidien rauhanaikaiseen 24 aluksen yhteismäärään oli päädytty siksi, että meritoimintadoktriinissa siviilialusten oli todettu muodostavan pääosan kriisiajan kul-

870 KA T26965 / F28 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 249 / Meriptsto / 12 sal. / 5.4.1962; Pääesikunnan operatiivisen osaston esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 280 / Meriptsto / 12 / sal. / 25.4.1962 sekä T22110 / F50 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 119 / Optsto / 11b / sal. / 19.2.1963: Sa-laivanrakennussuunnitelma.

871 KA T22110 / F57 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 45 / Teolltsto / 10g sal. / 20.1.1966: Nuoli-lk:n veneiden kriisiajan valmistus.

872 KA T26965 / F28 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 249 / Meriptsto / 12 / sal. / 5.4.1962; Puolustusvoimain operatiivisen osaston asiakirja N:o 280 / Meriptsto / 12 / sal. / 25.4.1962: Esittely puolustusvoimain komentajalle. Esittely on löydettävissä myös Merivoimien esikunnan arkistosta; T22110 / F49 sal.

873 KA T22110 / F46 sal. Pääesikunnan ulkomaaosaston lähete N:o 123 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 10.5.1961 ja liitteenä asiakirja N:o 122 / Ulkmtsto / 14e / sal. / 8.5.1961: Laivan ostotiedustelu Englannista.

jetuskalustosta.⁸⁷⁴ Toisaalta kuljetusaluksia pystyttiin rakentamaan kriisitilanteessa taistelualuksia helpommin, joten vuonna 1963 valmistuneeseen sodanajan laivanrakennussuunnitelmaan oli sisällytetty yhteensä 19 kalustolautan ja 39 kalustoveneen rakentaminen merivoimien kuljetuslaivueita ja rannikkoujoukkoja varten.⁸⁷⁵

Merivoimien osalta K-ohjelman hankinnat noudattelivat 1940-luvun lopulla muotoiltua peruslinjaa, jonka mukaan laivastoyksiköiden pääaseena olivat miinat, torpedot ja tykistö. Rannikkotykistölle K-ohjelma merkitsi irrottautumista sotien jälkeen vakiintuneesta periaatteesta, jonka mukaan rannikkotykistön taistelu perustui pelkätään kiinteän ja liikkuvan tykistön tulenkäyttöön. Pääesikunnan tykistöosastolla laadittiin ilmeisesti tammi–helmikuussa 1962 Moskovassa ilmatorjuntaohjusten hankinnosta käytyjen kauppaneuvotteluiden innoittamana meritorjunta- ja rannikko-ohjusten hankkimista tarkoittava suunnitelma, joka liitettiin myöhemmin osaksi Kehittämisohjelmää.⁸⁷⁶

Ohjushankintoihin ei ryhdytty hetken mielijohteesta, sillä puolustusvoimissa oli seurattu ohjus- ja rakettimeiden kehitystä ulkomaisen sotilaslehdistön välityksellä 1940-luvun lopulta alkaen. Systemaattinen tiedonhankinta käynnistyi maaliskuussa 1956, kun Pääesikunnan rakettimeimikunta aloitti toimintansa. Sen tehtävänä oli ohjus- ja rakettimeiden kehitystä koskevan katsauksen laatiminen sekä tutkimustoiminnan aloittamiseen ja ohjusten käyttöön liittyvien mahdollisuuksien selvittäminen. Toimikunnan työskentelyssä painottuivat ilmapuolustuksen tarpeet, mutta loppuraportissa ohjusten todettiin soveltuvan myös rannikkotykistön asejärjestelmäksi.⁸⁷⁷

Rakettimeimikunnan työn jatkajaksi perustettiin helmikuussa 1957 vakinainen rakettime- ja ohjaama-asetoimikunta. Se ryhtyi tutkimaan entistä seikkaperäisemmin ohjusten soveltuvuutta Suomen oloihin muun muassa erilaisten teoreettisten sovellusesimerkkien avulla. Niissä mallinnettiin ohjusten käyttömahdollisuuksia ja tulen tehoa länsimaisista sotilaslehdistä saatujen tietojen avulla. Tarkastelut painottuivat edelleen ilma- ja panssaritorjuntaohjuksiin, mutta toimikunta otti työskentelyssä huomioon meritorjuntaohjuksissa tapahtuneen kehityksen.⁸⁷⁸

Rakettimeimikunnan työskentelyyn osallistunut majuri Kaarlo Miettinen tarkasteli toimikunnan kokouksessa toukokuussa 1957 pitämässään alustuksessa ohjusten soveltuvuutta meripuolustuksen aseeksi. Miettinen päätyi alustuksessaan johtopäätökseen, jonka mukaan meripuolustuksen torjuntavoimaa tuli vahventaa ohjuksin, kun rauhan-

874 KA T26965 / F25 sal. Pääesikunnan asiakirja 3.2.1961: Meritoimintadoktriini; T26965 / F28 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 249 / Meriptsto / 12 sal. / 5.4.1962 sekä Pääesikunnan operatiivisen osaston esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 280 / Meriptsto / 12 / sal. / 25.4.1962

875 KA T22110 / F50 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 119 / Optsto / 11b / sal. / 19.2.1963: Sa-laivanrakennussuunnitelma.

876 KA T26513 / Hbb1 sal. Pääesikunnan luonnosasiakirja N:o / Tyk-os / 17 sal. / .2.1962: Rannikkotykistön hankintasuunnitelma.

877 KA T25901 / Hib2 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 94 / Optsto / 8 sal. / 1.3.1956: Rakettimeimikunnan asettaminen sekä Rakettimeimikunnan mietintö 17.10.1956, s. 33–34 ja 52–53.

878 KA T25901 / Hib2 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 132 / Optsto / 8 sal. / 28.2.1957: Rakettime- ja ohjaama-aseiden kehityksen seuraaminen.

sopimuksen rajoitukset olisivat tulevaisuudessa kumoutuneet. Miettinen ei kuitenkaan pitänyt ohjuksilla varustettujen alusten hankkimista järkevänä, koska ohjusten tuli voitiin ulottaa Suomea ympäröiville merialueille sisämaasta käsin. Tällaisissa tapauksissa ohjusten käyttö edellytti maalitietojen hankintaa saariston ulkoreunaan sijoitettavilla tutkilla ja niiden välittämistä tuliyksiköille mahdollisimman reaaliaikaisesti. Miettisen suunnitelman mukaan ohjusten ampumamatkan tuli olla vähintään 150 kilometriä. Tällöin ohjusten tuliasemat voitiin sijoittaa Kustavin–Taivassalon sekä Espoon–Nurmijärven alueille, jossa ne olisivat vihollisen laivatykistön tulen ja todennäköisten maihinnousualueiden ulkopuolella. Läntisen patterin ohjuksilla pystyttäisiin vaikuttamaan Ahvenanrauman kapeikkoon, itäisen patterin käyttäessä tulta Suomenlahden suulta aina Suursaaren tasalle saakka. Samalla kummankin yksikön tuli pystyttäisiin keskittämään tärkeänä pidetyn Hankoniemen edustalle.⁸⁷⁹

Everstiluutnantti Kaarlo Miettinen kuvaili meritorjuntaohjusten käyttömahdollisuuksia laajemmalle kuulijakunnalle, kun hän piti syyskuussa 1959 Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksessa esitelmän rannikkotykistön teknillisestä kehityksestä. Miettinen laati esitelmänsä perusteella artikkelin, joka julkaistiin vuoden 1960 *Tiede ja Ase* -aikakauskirjassa.⁸⁸⁰ Artikkelissaan Miettinen tarkasteli rannikkotykistöäselajia kokonaisuutena. Hän arvioi raskaan tykistön säilyvän rannikkotykistön pääaseena ohjustekniikan kehityksestä huolimatta. Miettinen tosin oletti automatisoinnin muuttavan rannikkotykistöpattereiden kokoonpanoa ja ryhmitystä siten, että pattereihin kuuluisi paremman tulivoiman vuoksi entistä vähemmän tykkejä ja niiden taistelunkestävyyttä pyrittäisiin parantamaan hajauttamalla tykit entistä laajemmalle alueelle. Tällöin ne eivät muodostaisi selkeää maalialuetta vihollisen ilmavoimille. Raskaiden tykistöpattereiden tulta oli Miettisen mukaan täydennettävä ohjuksilla. Kiinteistä tuliasemista ammuttavat ja kauaskantoiset meritorjuntaohjukset tulisivat Miettisen arvion mukaan syrjäyttämään järeän tykistön, ja kevyitä ohjusyksiköitä voitiin käyttää puolustuksen syvyyden luomiseen saaristossa.⁸⁸¹

Vertailtaessa Kaarlo Miettisen laatimia artikkeleita ja muistioita helmikuussa 1962 valmistuneeseen rannikkotykistön hankintasuunnitelmaan, voidaan todeta, että helmikuussa 1962 valmistunut rannikkotykistön hankintasuunnitelma oli pitkälti Kaarlo Miettisen käsialaa.⁸⁸² Miettisen vaikutus rannikkotykistön hankintojen valmisteluun oli

879 KA T25901 / Hib1sal. Pöytäkirja R-toimikunnan 6. kokouksesta 11.5.1957 sekä T25901 / Hib2 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 1 / R-toimikunta / sal. / 11.5.1957, liite 6: Rannikkotykistön ohjaama-aseyksiköt meikäläisissä olosuhteissa.

880 KA Pk2610 / 16. Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksen pöytäkirja 1.9.1959 sekä everstiluutnantti G. Gustafssonin kirjelmä 12.2.1960: Arvostelu ye-evil K. Miettisen työstä ”Rannikkotykistön teknillinen kehitys toisen maailmansodan jälkeen”. Kansioista on löydettävissä myös muut artikkeliehdotuksesta laaditut arvioinnit.

881 Miettinen, K.: Rannikkotykistön teknillinen kehitys toisen maailmansodan jälkeen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 18. Mikkeli 1960. s. 216–236, ks. erityisesti s. 235–236.

882 Vrt. KA T26965 / F31 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 13 / Tyk-os / 17 sal. / 9.1.1963: rt:n perushankinnat sekä T25901 / Hib2 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 1 / R-toimikunta / sal. / 11.5.1957, liite 6: Rannikkotykistön ohjaama-aseyksiköt meikäläisissä olosuhteissa.



Kaarlo Miettinen määritteli rannikkotyökistön kehittämisen perusteet 1960-luvun alussa. Niitä noudatettiin asejärjestelmähankintojen osalta lähes koko kylmän sodan ajan.

vahva jo siksi, että hän toimi hankintojen valmistelun aikana Pääesikunnan rannikkoty-
kistötoimiston päällikkönä.⁸⁸³

Helmikuussa 1962 valmistunutta hankintasuunnitelmaa tarkennettiin ennen K-
ohjelman julkaisemista, koska siinä ei ollut esitetty hankittavien asejärjestelmien tärkeys-
järjestystä. Ensi vaiheessa uhanalaisimpien kohteiden puolustamista varten oli raken-
nettava automaattipatterit, joita tarvittiin Pääesikunnan tykistöosastolla tammikuussa
1963 tehdyn arvion mukaan ensisijaisesti Helsingin, Porkkalan ja Hangon alueille, kos-
ka siellä maihinnousu-uhkaa pidettiin suurimpana. Seuraavina kiireellisyysjärjestykses-
sä olivat Utön, Hiittisten ja Kotkan kaistat.⁸⁸⁴ Automaattipattereiden hankintojen var-
mistuttua oli tarkoitus aloittaa ohjusten hankinnat. Aluksi oli tarkoitus hankkia 2–3:n
väylätorjuntaan tarkoitettua kevyen ohjuspatterin kalusto sekä yksi raskas ohjuspatteri
koetoimintaa varten. Sen avulla testattaisiin ohjusaseen soveltuvuutta meripuolustuk-
sen tarpeisiin ja suomalaisiin olosuhteisiin.⁸⁸⁵

Pääesikunnassa tehdystä huolellisesta valmistelusta huolimatta Kehittämishjelma
joutui vastatuuleen pian valmistumisensa jälkeen. Pääministeri Ahti Karjalainen siir-
si toukokuussa 1962 valmistuneen K-ohjelman käsittelyn puolustusneuvostossa seu-
raavalle vuodelle ja puolustusvoimissa laaditun K-ohjelmaa käsittelevän Puolustuslai-
toksen kehittäminen 1960-luvulla -kirjasen jakaminen kansanedustajille kiellettiin.⁸⁸⁶
Hankintaohjelman hyväksymisessä ilmenneistä vaikeuksista huolimatta Pääesikunnan
tykistöosastolla jatkettiin rannikkotykistön hankintojen valmistelua. Vuoden 1962 ai-
kana selvitettiin raskaiden automaattipattereiden kotimaiset valmistusmahdollisuudet.
Tykkien kotimaisesta valmistuksesta luovuttiin nopeasti, sillä suomalaisella teollisuu-
della ei olisi ollut mahdollisuuksia valmistaa tykkeitä riittävän nopeasti. Sen vuoksi so-
pivaa tykkitoimittajaa ryhdyttiin etsimään länsieurooppalaisten tykkitehtaiden joukos-
ta sekä Neuvostoliitosta. Vuodenvaihteessa 1962–1963 saatujen tarjousten perusteella
parhaimmaksi tykkimalliksi osoittautui ruotsalaisen Boforsin tehtaan 105 millimetrin
tykki, joka oli suunniteltu nimenomaan rannikkotykistön käyttöä varten.⁸⁸⁷ Automaat-
tipattereiden hankinta ei edennyt Tykistöosaston toimenpiteistä huolimatta, koska K-
ohjelman toteutuminen vaikutti vuoden 1963 alkupuolella erittäin epätodennäköiseltä.

Kehittämishjelman saaman kielteisen vastaanoton jälkeen Pääesikunnassa ryh-
dyttiin ilmeisesti oma-aloitteisesti karsimaan K-ohjelmaan kuuluneita hankintoja, jotta
edes osa niistä saataisiin toteutetuksi. Puolustusneuvostolle helmikuussa 1963 esiteltyis-

883 KA Kaarlo Miittisen nimikirjaote n:o 49799.

884 Vrt. Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, s. 54 sekä KA T26965 / F31 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 13 / Tyk-os / 17 sal. / 9.1.1963: Rt:n perushankinnat. Asiakirjan reunamerkinnsä järjestykseksi muutettu Porkkala–Hanko, Helsinki, Kotka, Hiittinen, Utö.

885 Meripuolustuksen hankintojen arvioitiin maksavan kaiken kaikkiaan 29 miljardia markkaa eli vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna 633 miljoonaa euroa. KA T26513 / Hbb1 sal. Pääesikunnan luonnosasiakirja N:o / Tyk-os / 17 sal. / .2.1962: Rannikkotykistön hankintasuunnitelma; PlmArk T27427 / Da2 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston puolustusneuvoston diaariin lisätty asiakirja N:o 57 / Da sal. / 17.10.1962: Meripuolustuksen kehittäminen sekä Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla, s. 54, 60–62, 65.

886 Salminen 1995, s. 214–215 sekä Simelius 1983, s. 199–200.

887 KA T26965 / F31 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 13 / Tyk-os / 17 sal. / 9.1.1963: rt:n perushankinnat.

tä meripuolustuksen hankinnoista oli poistettu raskas ohjuspatteri muiden hankintojen säilyessä entisellään.⁸⁸⁸ Supistuksista huolimatta K-ohjelman hyväksyminen ei edennyt puolustusneuvostossa, koska Neuvostoliitolta vuokratun Saimaan kanavan korjaustyöt olivat nielleet valtion varoja. Sen vuoksi Pääesikunnassa laadittiin huomattavasti vaatimattomampi S-ohjelma, joka koostui ilma- ja meripuolustuksen hankintojen sijaan pääasiallisesti maavoimien käyttöön tarkoitetusta puolustusmateriaalista. Leikkaukset kohdistuivat meri- ja ilmapuolustuksen kalliisiin asejärjestelmiin, aluksiin ja torjuntahävittäjiin siksi, ettei maavoimien hankintojen laiminlyöntiä pidetty kansallisten etujen vuoksi mahdollisena.⁸⁸⁹

Tästäkin huolimatta maavoimien hankintoihin käytettävä rahamäärä oli jouduttu puolittamaan alkuperäiseen K-ohjelmaan verrattuna. Merivoimien kannalta tilanne muuttui merkittävästi huonommaksi, koska S-ohjelmaan sisältyi ainoastaan yhden tykkiveneen ja muutaman pienemmän taistelualuksen hankinta. Tehdyillä leikkauksilla oli puolustuskyvyn kehittämisen kannalta varjopuoli, jonka hankintaohjelman laatijat kirjassivat selkeästi asiakirjaan. Mahdollisessa nopeasti kehittyvässä kriisitilanteessa Suomen ei enää arvioitu selviävän puolueettomuuden suojaamisesta omin voimin, vaan sotilaallisen tilanteen kiristyessä hankittavat torjuntahävittäjät ja taistelualukset jouduttaisiin ottamaan vastaan käyttöhenkilöstöineen. Sitä ei kuitenkaan pidetty mahdollisena, vaan ainoana vaihtoehtona pidettiin Neuvostoliiton vaatimusten torjumista ja ryhtymistä sissisotaan hyökkääjää vastaan.⁸⁹⁰

Pertti Salmisen mukaan S-ohjelma jäi lopulta puolustusvoimien sisäiseksi luonnosasiakirjaksi, jota ei loppujen lopuksi käsitelty puolustusneuvostossa. S-ohjelmasta luovuttiin todennäköisesti siksi, että K-ohjelman ja siihen liittyvän perushankintalain läpimenoille vaikutti syntyvän tilaisuus, kun Reino Lehdon johtama virkamieshallitus nimitettiin tehtävänsä joulukuussa 1963. K-ohjelma esiteltiin pääministerille samassa kuussa, ja tietä ohjelman hyväksymiselle ryhdyttiin tasoittamaan todenteolla alkuvuodesta 1964. Tilanne vaikutti myönteiseltä, kun puolustusneuvosto hyväksyi K-ohjelman ja Pääesikunnassa valmistellun lakiluonnoksen helmi–maaliskuun aikana. Presidentti Kekkonen kuitenkin keskeytti lain valmistelun huhtikuun puolivälissä lähinnä valtion heikkoon taloudelliseen tilanteeseen vedoten. K-ohjelman käsittelyssä tapahtunut käänne oli yllättävä, koska presidentti ei ollut aikaisemmin asettunut vastustamaan ohjelman toimeenpanoa. Puolustusvoimain komentaja, kenraali Sakari Simelius pyrki vielä kertaalleen kääntämään presidentin pään, mutta tuloksetta.⁸⁹¹ Kehittämishjelma ja siihen liittyvät perushankintalaki haudattiin lopullisesti huhtikuussa 1964.

888 Vrt. PlmArk T27427 / Db1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 291 / Optsto / 1 sal. / 7.5.1962: Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla sekä T27427 / Da2 sal. Puolustusneuvoston muistio N:o 2 / Da / sal. / 1.2.1963: Puolustuslaitoksen 1960-luvun kehittämissuunnitelma ja sen kustannukset.

889 Ibid.

890 PlmArk T27427 / Db1 sal. Puolustusneuvoston muistio N:o 6 / Db / sal. / 5.3.1963: K-ohjelman korvaaminen S-ohjelmalla.

891 PlmArk T27427 / Db1 sal. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 3 / Db / sal. / 3.2.1964: Esittely tasavallan presidentille; Salminen 1995, s. 217, 329–333 sekä Juottonen 2006(b), s. 239.

Kehittämishjelman kaatumisen myötä jouduttiin luopumaan myös keväällä 1962 aloitetusta merivalvonnan kehittämisestä, koska merivalvontatutkien ja vesikuuntelulaitteiden hankinnat oli sisällytetty puolustusneuvoston hyväksymiä ensi vaiheen tutkahankintoja lukuun ottamatta puolustusvoimien Kehittämishjelmaan.⁸⁹² Merivalvonnan kehittämistä jouduttiin jatkamaan lähinnä merivartiostojen, rannikkotykkijoukko-osastojen ja merivalvontaan osallistuvien luotsien välistä yhteistoimintaa parantamalla, koska tarvittavia valvontavälineitä ei saatu hankituksi. Pelkällä yhteistoinnin tiivistämisellä ei voitu paikata valvontavälineiden puutetta varsinkaan, kun valvontaviranomaiset eivät saaneet lisävaroja edes lisähenkilöstön palkkaamiseen.⁸⁹³

Meripuolustus siirtyy ohjusaikakauteen

Vaikka kenraali Simeliuksen voimakkaasti ajama Kehittämishjelma kaatui tasavallan presidentin vastustukseen, siihen kirjatut meripuolustuksen hankinnat toteutuivat suurimmaksi osaksi 1960-luvun kuluessa. Merivoimien puolueettomuuden suojauskykyä ja yleisvoimien taisteluvälineitä parannettiin vielä 1960-luvun jälkipuoliskolla hankkimalla kaksi tykkivenettä. Tilauspäättös tehtiin vuonna 1965 ja alukset valmistuivat vuosina 1967–1968.⁸⁹⁴ Valtaosa meripuolustuksen hankinnoista kohdistui kuitenkin rannikkoujoukkojen taistelukyvyyn parantamiseen. 1950-luvun puolivälissä aloitettu Canet-tykkien modernisointi pystyttiin toteuttamaan loppuun, mutta varsinainen edistysaskel otettiin 1960-luvun puolivälissä, kun rannikkotykkistö siirtyi ohjusaikakauteen.⁸⁹⁵

Kehittämishjelmaan kuuluneiden ja lähinnä väylätorjuntaan tarkoitettujen kevyiden rannikko-ohjusten hankintavalmistelut aloitettiin lähes heti sen jälkeen, kun Kanada hyväksyi rauhansopimuksen uuden tulkin tammikuussa 1963 viimeisenä rauhansopimuksen allekirjoittajavaltiona. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula vahvisti syksyllä 1963 valmistuneen selvityksen perusteella ampumalaitteiden ja 200:n SS 11 -ohjuksen hankinnan. Ranskalaista panssarintorjuntaohjusta pidettiin saaristo-oloihin hyvin soveltuvana, koska se oli kokonsa puolesta helposti liikuteltava asejärjestelmä. Ohjussmallin valintaan vaikutti myös se, että SS 11 -ohjuksia tiedettiin ammutun myös aluksilta.⁸⁹⁶

892 PlmArk T27427 / Da2 sal. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 57 / Da / sal. / 17.10.1962: Meripuolustuksen kehittäminen.

893 Esim. RVLE F15 sal. Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 41 / IV / sal. / 1.2.1964: Tutkavalvonta; Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 96 / IV / sal. / 7.3.1964: Tutkavalvonta sekä RVLE / F16 sal. Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 70 / IV / sal. / 27.3.1965: Merivalvonnan kehittäminen.

894 KA Ca575. Valtioneuvoston pöytäkirja puolustusministeriön esittelystä 18.2.1965 sekä Koivisto 1968, s. 412.

895 Myllyniemi, Urho: Rannikkotykkistö 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006, s. 369.

896 KA T26965 / F31 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 101 / Aset-os / 17 sal. / 5.12.1963: Lausunto SS 11:stä; T22110 / F52 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 33 / Meri- / 11 sal. / 21.1.1964: Esittely yleisesikunnan päällikölle sekä Salminen 1995, s. 183–184.

Ranskalaisohjukset saapuivat maahan vuoden 1964 aikana ja kokeilutoiminta sekä ampumakoulutus käynnistettiin viipymättä.⁸⁹⁷ Rannikko-ohjusten operatiivinen käyttöönotto edellytti myös ohjusyksiköiden kokoonpanojen ja käyttöperiaatteiden kehittämistä. Pääesikunnan tykistöosastolla valmistui tammikuussa 1966 erillisen johdinhajusjaoksen ja johdinhajuspatterin sodanajan kokoonpanot, joiden laadinnassa oli käytetty apuna todennäköisesti kapteeni Torsti Lahden heinäkuussa 1965 valmistuneen diplomityön tuloksia. Ainakin päämajamestarille esitellyt kokoonpanot olivat lähes yhteneviä Lahden tutkielmassaan hahmottelemien kokoonpanojen kanssa.⁸⁹⁸

Torsti Lahti hyödynsi ohjusyksiköiden kokoonpanojen suunnittelussa vastaaventyypisen ruotsalaisen ohjusyksikön organisaatiota. Ruotsalaiseen patteriin kuului kolmen ohjusjaoksen lisäksi muun muassa tutkaryhmä, jonka tehtävänä oli valvonnan ja maalinosoituksen toteuttaminen rajallisissa näkyvyysoloissa. Nämä elementit sisällytettiin myös suomalaiseen kokoonpanoesitykseen. Ainoa merkittävämpi tykistöosastolla tehty muutos oli raskaan sinkojoukkueen lisääminen patterin kokoonpanoon. Se mahdollisti torjuntatehtävien toteuttamisen ohjusten katvealueella ja ohjuspatteria pystytettiin käyttämään paremmin saaristoon johtavien etenemisurien sulkemiseen. Toinen tykistöosastolla tehty muutos liittyi patterin venekalustoon. Päämajamestarille tehdyssä esityksessä Uisko-veneiden määrää oli kasvatettu siten, että patterin taisteluosien merikuljetus oli mahdollista toteuttaa yhdellä kertaa.⁸⁹⁹

Pääesikunnan tykistöosastolla tehdystä suunnittelutyöstä huolimatta ainoastaan johdinhajusjaoksen sodanajan kokoonpano hyväksyttiin osaksi rannikkotykistöjoukkojen sodanajan määrävahvuuksia, tosin lopulta rannikkohajusjoukkueeksi nimettyinä. Patterin kokoonpanoa ei lopulta hyväksytty sodanajan kokoonpanoksi todennäköisesti siksi, että yksiköiden varustamiseen ei ollut riittävästi materiaalia. Etenkin veneistä oli huutava pula. Edes johdinhajusjoukkueille määritettyjä kalustovahvuuksia ei pystytty täyttämään suunnitellusti, sillä niille ei ollut lopulta jakaa niiden tarvitsemia aluksia tai moottoriajoneuvoja.⁹⁰⁰ Ohjusjoukkueet olivat siis täysin riippuvaisia muiden yksiköiden kuljetustuesta, liikkuiivatpa ne sitten maalla tai saaristossa. Torsti Lahti oli itsekin pitänyt erillisiä ohjusjaoksia ohjuspatteria soveltuvampina suomalaiseen taktiikkaan, koska patteria ei olisi voitu muutoinkaan käyttää kootusti rantatorjunnassa, saaristossa toteutettavien vastahyökkäysten tukemisessa ja sissitoiminnassa.⁹⁰¹

897 Myllyniemi 2006, s. 369.

898 Vrt. KA T23160 / F1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 5 / Tyk-os / 10 sal. / 10.1.1966: Johdinhajusyksiköiden organisaatioesitys sekä SKK-1/846. Lahti, T.: Ohjusten käyttö rannikko- ja saaristotaisteluissa. Tehtävien jako aktiivikistön ja ohjusten kesken, 1965, s. 64–68 ja liite 13.

899 Ibid.

900 Vrt. Ibid. sekä KA T26838 / F28 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 81 / Järjstto / 10 b 2 sal. / 8.11.1966: Esitely puolustusvoimain komentajalle ja T26838 / Hda2 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 69 / Järjstto / 20 b 2 / sal. / 25.3.1963: Kenttä- ja rannikkotykistöjoukkojen sodanajan määrävahvuudet, s. 279:1–2. Johdinhajusjaoksen kokoonpano vahvistettiin vuonna 1966 ja se lisättiin seuraavana vuonna kenttä- ja rannikkotykistön sodanajan määrävahvuuksiin.

901 KA SKK-1/846. Lahti 1965, s. 67–68.

Alkuperäiseen K-ohjelmaan sisällytettyjen raskaiden rannikko-ohjusten (so. meritorjuntaohjusten) hankinnat tulivat mahdollisiksi vuonna 1965, kun maataloustuotteiden ylituotantoa ryhdyttiin purkamaan Neuvostoliittoon suunnattavan viennin avulla. Koska maataloustuotteiden ylituotanto ei kuulunut varsinaiseen viisivuotissuunnitelmassa sovittuun tavaravaihtoon, suomalaisten kauppataseen ylijäämää pienennettiin bilateraalikanun säännösten mukaan Neuvostoliitosta ostettavilla tuotteilla. Hankinnat kohdennettiin ase- ja puolustusmateriaaliostoihin, ja niiden valmistelu toteutettiin vuodenvaihteessa 1964–65. Neuvostoliitosta haluttiin ostaa jokaiselle puolustushaaralle vain sellaista aiempiin hankintaohjelmiin sisällynyttä materiaalia, joiden hankinnat olivat jääneet tekemättä ja joita ei pystytty valmistamaan kotimaassa. Meripuolustuksen osalta hankintalistalle oli valittu automaattipatterit tai vaihtoehtoisesti lyhyen kantaman meritorjuntaohjukset.⁹⁰²

Maataloustuotteiden ylijäämävaroilla tehtäville materiaalihankinnoille oli myös presidentin tuki. Kekkonen piti clearing-järjestelmän hyödyntämistä taloudellisesti järkevänä, vaikka hän ymmärsi neuvostohankintoihin liittyvän vaaran: länsimaiden epäily Suomen puolueettomuutta kohtaan todennäköisesti vahvistuisi. Todennäköisesti siksi Pääesikunnassa valmisteltu hankintaluettelo esiteltiin tasavallan presidentille ennen varsinaisia kauppaneuvotteluita. Listalle päätyneet meritorjuntaohjukset herättivät presidentin mielenkiinnon. Kekkoselle jouduttiin selvittämään tarkemmin meritorjuntaohjusten käyttöajatusta. Presidentti halusi ilmeisesti varmistua siitä, ettei hankinta ollut ristiriidassa melko tuoreen rauhansopimuksen ohjustulkinnan kanssa. Meritorjuntaohjukset voitiin jättää venäläisille toimitettuun materiaaliluetteloon lähinnä niiden lyhyen kantaman vuoksi, hankittavaksi esitetyt ilmatorjuntaohjukset jouduttiin poistamaan listalta presidentin määräyksestä.⁹⁰³

Moskovassa maaliskuussa 1965 käydyissä neuvotteluissa neuvostoliittolaiset ilmoittivat olevansa valmiita myymään suomalaisille pelkkien meritorjuntaohjusten sijaan melko uusia OSA I -luokan ohjusveneitä. Vaikka ohjusveneitä pidettiin kiinnostavana, ei niitä lopulta haluttu ostaa kalliina pidetyn hinnan vuoksi. Aluksia pidettiin myös liian suurina Suomen saariston kapeille väylille. Lopulta neuvotteluissa päädyttiin ratkaisuun, jossa Suomi sitoutui ostamaan 80 ohjusta ja ohjushuoltolan tarvittavine laitteineen 30,4 miljoonan markan hintaan.⁹⁰⁴

Moskovan neuvotteluissa meritorjuntaohjusten hankinnoissa saavutettu positiivinen neuvottelutulos oli luultavasti Pääesikunnalle pienoinen yllätys, sillä puolustusvoimain komentajan nimittämä ja eversti Leevi Välimaan johtama työryhmä aloitti valmistelut uuden asejärjestelmän vastaanottamiseksi sekä käyttöperiaatteiden selvittämiseksi

902 Simelius 1983, s. 261–262.

903 Ibid. sekä Suomi 1994, s. 240.

904 Puolustusneuvosto vahvisti ohjuskaupan 23.3.1965 pidetyssä kokouksessa. Ohjusten ja ohjushuoltolan kauppahinta on vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 54,8 miljoonaa euroa. PlmArk T27427 / Da3 sal. Puolustusneuvoston asiakirja N:o 7 / Da / sal. / 18.3.1965: Puolustusmateriaalin hankinnat Neuvostoliitosta vuosina 1965–1970 ja liite 2; T27427 / Ce2 sal. Puolustusneuvoston pöytäkirja N:o 1 / 65 / 23.3.1965 sekä Salminen 1995, s. 282–283.

vain muutama päivä neuvotteluiden päättymisen jälkeen. Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön, eversti Välimaan lisäksi työryhmään kuului muun muassa everstiluutnantti Kaarlo Miettinen, everstiluutnantti Pauli Inkinen Pääesikunnan asetekniseltä osastolta, komentaja Lasse Pauhakari operatiiviselta osastolta sekä rannikkotyökistökoulutuksen saanut majuri Aimo Pajunen, joka työskenteli pääasiallisesti puolustusneuvoston sihteerinä.⁹⁰⁵

Kaarlo Miettisen 1950-luvun lopulla esittämistä kaavailuista poiketen Välimaan työryhmä päätyi esittämään loppuraportissaan meritorjuntaohjusten käyttöönottoa rannikkotyökistön ohella myös merivoimissa. Se tarkoitti rannikkotyökistön kokeilupatterin lisäksi myös kahdella ampuma-alustalla varustetun kalustolautan rakentamista merivoimien koetoimintaa varten. Esitys hyväksyttiin syyskuussa 1965 järjestetyssä puolustusvoimain komentajan esittelystä, ja samalla merivoimien komentaja määrättiin ohjusten kokeilu- ja koulutustoiminnan sekä aseteknisellisen huollon johtajaksi.⁹⁰⁶ Alkuperäistä suunnitelmaa jouduttiin muuttamaan todennäköisesti siksi, että ohjusten kantama oli huomattavasti pienempi kuin 1950-luvun lopulla oli suunniteltu. Ohjusten käyttöönotto merivoimissa teki meritorjuntaohjuksista operatiivisen tason asejärjestelmän, sillä rannikkotyökistön kiinteisiin patteriasemiin sidottuina ohjukset olisivat soveltuneet tulenkäytön vahventamiseen ainoastaan paikallisesti.

Vaikka merivoimat otettiin virallisesti ohjusprojektiin huomattavan myöhäisessä vaiheessa, ohjusjärjestelmän yhteiskäyttöisyydestä oli ilmeisesti tehty alustava sopimus jo Moskovan neuvotteluiden yhteydessä. Tulkintaa puoltaa se, että ensimmäisen vaiheen ohjustoimitukset oli tarkoitettu sekä merivoimien että rannikkotyökistön koetoimintaa varten.⁹⁰⁷ Päätös ohjusjärjestelmän käyttöönotosta sekä merivoimissa että rannikkotyökistössä oli meripuolustuksen yhteistoiminnan kannalta merkittävä askel. Yhteinen ohjusjärjestelmä mahdollisti merivoimien ja rannikkotyökistön tulenkäytön periaatteiden yhteisen kehittämisen siten, että sen tavoitteena oli eri ohjusyksiköiden tulen yhdistäminen yhdeksi kokonaisuudeksi.

Rannikkotyökistölle hankittu ohjuspatteri päätettiin integroida rannikkotyökistön tulenjohto- ja johtamisjärjestelmiin Miettisen esittämien periaatteiden mukaisesti. Miettinen ei kuitenkaan ottanut osaa varsinaiseen käytännön kehitystyöhön, vaan se aloitettiin Neuvostoliitossa koulutettujen meri- ja rannikkotyökistöupseerien johdolla. Rannikkotyökistön osalta ohjusaseen yhdeksi keskeiseksi alkuvaiheen kehittäjäksi nousi Torsti Lahti.

Diplomityön avulla hankkimansa teoreettisen tietämyksen lisäksi Lahti sai meritorjuntaohjukseen liittyvän käytännön osaamisensa vuonna 1967 Neuvostoliitossa toteutetulla lähes kuuden kuukauden mittaisella ohjuskurssilla. Lahti ei ollut suinkaan ai-

905 KA T26965 / F35 sal. Esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 149 / Meriptsto / 11 sal / 19.3.1965.

906 KA T26965 / F35 sal. Pääesikunnan meripuolustustoimiston asiakirja N:o 433 / Meriptsto / 11 sal. / 24.9.1965: Rannikko-ohjus.

907 PlmArk T27427 / Da3 sal. Puolustusneuvoston pro memoria N:o 7 / Da / sal. / 18.3.1965: Puolustusmateriaalin hankinnat Neuvostoliitosta vuosina 1965–1970.

noa Neuvostoliitossa ohjuskoulutuksen saanut henkilö, vaan opintomatkalle lähetettiin merivoimien ja rannikkotyökistön upseereista, erikoisupseereista ja aliupseereista koostunut kahdenkymmenen hengen ryhmä, joka opiskeli Suomeen hankittujen meritorjuntaohjusten käyttö- ja toimintaperiaatteet.⁹⁰⁸

Ohjuskoulutuksen jälkeen Lahti otti osaa rannikkotyökistön ohjuspatterin toiminnan ja tulenkäytön kehittämiseen Hangon rannikkopatteristossa ja Pääesikunnan rannikkotyökistötoimistossa. Vaikka Lahti oli laatinut diplomityönsä meritorjuntaohjusta käsittelevän osan kantamaltaan 160 kilometrin ohjusta esimerkkinä käyttäen, Lahden ratkaisuja kyettiin hyödyntämään muun muassa maalinosoitukseen tarvittavien viestiyhteyksien ja ohjussyksikön johtosuhteiden kehittämisessä. Lisäksi Lahden aloitteesta ohjuspatterille ryhdyttiin kehittämään liikkuvaa alustaa 1960-luvun loppupuolella ja se otettiin osaksi rannikkotyökistön kehittämissuunnitelmaa vuonna 1970. Projektin avulla pyrittiin parantamaan ohjuspatterin käytettävyyttä, koska kiinteiden ohjuspattereiden rakentaminen olisi rajoittanut merkittävästi ohjusten tulivoiman hyödyntämistä ja niistä olisi muodostunut alueelliseen tulenkäyttöön soveltuneita aseita.⁹⁰⁹

Moskovan kevään 1965 neuvotteluissa keskusteltiin ohjushankintojen ohella myös merimiinojen ostosta. Neuvostoliittolaiset olivat tarjoutuneet myymään suomalaisille kolme eri miinatyyppiä. Niistä kaksi oli vanhentuneita kosketusmiinoja, mutta kolmas suomalaisille tarjottu miina oli KMD-2-1000-herätemiina, jonka toiminta perustui magneettis-akustiseen herätteeseen. Herätemiinahankinta herätti suomalaisten keskuudessa runsaasti mielenkiintoa, koska herätemiinojen avulla oli mahdollista parantaa puolueettomuuden suojaamiseen ja maihinnousuntorjuntaan tarkoitettujen miinoitteiden estearvoa. Koska neuvostoliittolaisten tarjous oli ainutlaatuinen, puolustusneuvostolle laadittiin pikavauhtia herätemiinojen hankintaan liittynyt perustelumuiotio, jossa suositeltiin 1 000–1 200 herätemiinan ostoa Pariisin rauhansopimuksen rajoituksista huolimatta. Muistiossa Suomelle asetettua herätemiinakieltoa pidettiin lähinnä tulkinallisena kysymyksenä, eikä rajoittavana tekijänä, koska merivoimilla ei ollut kykyä ofensiivisiin miinoituksiin.⁹¹⁰

Herätemiinojen hankinnasta ei myöskään keskusteltu täysin ilman perusteita, sillä merivoimille oli yritetty hankkia kaiken kaikkiaan 2 000 miinan hankkimista Hätäohjelman avulla. Niistä puolet oli saariston ulkopuolelle laskettaviin suojamiinoitteisiin tarkoitettuja suuria kosketusmiinoja. Loppuosa hankittavaksi esitetyistä miinoista jakautui siten, että vuosina 1961–1963 oli tarkoitus hankkia 500 pohjamiinaa eli heräte-

908 KA Torsti Lahden nimikirjaote n:o 62685 sekä eversti Torsti Lahden haastattelu 1.2.2012.

909 KA SKK-1/846. Lahti 1965, s. 8, 53–56 sekä KA T26513 / Hbi1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o PM7026 / Hbi / sal. / 11.2.1970: Rannikkotyökistön varustamissuunnitelma.

910 Yhden herätemiinan ostohinnaksi ilmoitettiin 7 180 markkaa, joka on vuoden 2015 rahanarvoon suhteutettuna noin 13 000 euroa. KA T27508 / Hh3–4 sal. Pääesikunnan muistio 14.4.1965: Puolustusmateriaalin hankinnat Neuvostoliitosta; Merivoimien esikunnan asiakirja 30.3.1965: Lausunto merimiinoista KMD-2-1000, KB ja JaM sekä Puolustusneuvoston muistio N:o 9 / Db / sal. / 1.4.1965: Herätemiinakaluston hankinta Neuvostoliitosta. Jälkimmäinen asiakirja on löydettävissä myös puolustusneuvoston arkistosta; PlmArk. T27427 / Db1 sal.

miinaa ja H-ohjelman kahtena viimeisenä vuotena 500 kappaletta täydennysmiinoitettiin tarkoitettuja pieniä kosketusmiinoja.⁹¹¹

Heräteemiinat sisällytettiin huhtikuun alussa laadittuun sopimusluonnokseen, mutta ne poistettiin puolustusneuvoston toukokuussa 1965 hyväksymästä kauppasopimuksesta jo ennen varsinaista kokousta.⁹¹² On todennäköistä, että kauppasopimusta muutettiin tasavallan presidentin vaatimuksesta ennen puolustusneuvoston käsittelyä, sillä Kekkoselle oli toimitettu huhtikuun aikana tieto heräteemiinojen hankintamahdollisuuksista.⁹¹³ Tasavallan presidentti oli käyttänyt aiemminkin ylipäällikön ja ulkopoliittikan johtajan valtaa tehdessään päätöksiä siitä, millaiset asejärjestelmät soveltuivat puolustusvoimille rauhansopimuksen sotilasartiklojen perusteella.

5.4. JÄYKÄNTORJUVASTA PUOLUSTUKSESTA JOUSTAVAMPAAN TAISTELUUN

Pääesikunta ohjaa puolustusperiaatteiden ja joukkojen kehittämistä

Suomalaisten keskeiseksi sodankäynnin periaatteeksi muodostui 1950-luvun alkupuolella strateginen defensiiivi, joka perustui linjamaisesti ryhmitettyihin puolustusasemiin ja jäykäntorjuvaan puolustustaisteluun. Puolustusryhmitystä oli kehitetty jatkosodan kokemusten perusteella siten, että puolustuksen syvyys oli kasvanut ja varsinainen puolustusvyöhyke sisälsi aiemmin käytössä olleen pääpuolustuslinjan sijaan useampia puolustusasemia.⁹¹⁴ Jäykäntorjuva taistelu korostui erityisesti rannikko-oloissa, jolloin päävastuu puolustustaisteluista oli kenttäarmeijalla. 1950-luvun alkupuolella ei ollut juurikaan varsinaisia saaristotoimintaan koulutettuja joukkoja, eikä maavoimien yhtymillä ollut kalustoa, jota olisi voitu käyttää liikkuvien operaatioiden toteuttamiseen saaristossa ja rannikolla, joten puolustustaisteluista muodostui eittämättä passiivisia.⁹¹⁵

Sodan ajan joukkojen operatiivisten ja taktisten periaatteiden uudistaminen aloitettiin yleisesikunnan päällikkönä toimineen kenraalimajuri Tauno Viljasen johdolla joulukuussa 1955. Sen tavoitteena oli aktiivisemmän taktiikan kehittäminen niin maa-

911 KA T26965 / F13 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 61 / Järjsto / 10f / sal. / 11.4.1956: Merivoimien perushankinnat.

912 Vrt. KA T27508 / Hh3–4 sal. Puolustusneuvoston muistio N:o 10 / Db / sal. / 9.4.1965: Puolustusmateriaalin hankinnat Neuvostoliitosta vuosina 1966–1970; PlmArk T27427 / Ce2 sal. Puolustusneuvoston pöytäkirja N:o 2/65, 13.5.1965 sekä T27427 / Da3 sal. Puolustusneuvoston muistio N:o 15 / Da / sal. / 11.5.1965: Puolustusmateriaalin hankinnat Neuvostoliitosta vuosina 1966–1970.

913 KA T27508 / Hh3–4 sal. Puolustusneuvoston pro memoria N:o 9 / Db / sal. / 1.4.1965: Heräteemiinakaluston hankinta Neuvostoliitosta. Asiakirjan oikeaan yläkulmaan kirjattu: ”Tas. Pres”.

914 Tynkkynen 1996, s. 321–322.

915 KA T26838 / F15 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 79 / Op.3 / 5a 4 / sal. / 25.10.1952: Rannikkopataljoonien koulutus ja liitteenä oleva muistio sekä Puolustusvoimain pääesikunnan asiakirja N:o 43 / Järj.1 / 5 sal. / 7.11.1952: Rannikkopataljoonien reservin kouluttaminen.

kuin merivoimissa.⁹¹⁶ Viljanen oli oikea henkilö taktiikan kehitystyön johtajaksi. Hän oli hyvin perillä 1950-luvun alkupuolella tehdystä puolustussuunnittelusta, koska Viljanen oli toiminut vuosina 1952–1954 Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkönä. Tuolloin Pääesikunnan operatiivisella osastolla laadittiin Polttoainehankinta-suunnitelma ja tarkastettiin alajohtoportaiden tekemät operatiiviset suunnitelmat. Viljasella oli myös henkilökohtaista kokemusta linjapuolustuksen heikkouksista. Hän oli kokenut Neuvostoliiton kesän 1944 suurhyökkäyksen täyden voiman toimiessaan Valkeasaassa etulinjaan sijoitetun Jalkaväkirykmentti 1:n komentajana. Pian sodan päättymisen jälkeen Viljanen kirjoittikin osin omiin kokemuksiinsa perustuneen tutkielman suurhyökkäyksestä sekä sen torjunnan edellytyksistä.⁹¹⁷

Viljanen ei jättänyt vihollisen toimintatapojen arviointia ja puolustustaistelun joustavampien periaatteiden suunnittelua pelkästään alaistensa vastuulle, vaan hän otti yleisesikunnan päällikön arkistosta löytyvien luonnoskonseptien perusteella henkilökohtaisesti osaa taktisten periaatteiden määrittelyyn. Uudistustyön ensimmäisessä vaiheessa määriteltiin Suomen operatiiviset olosuhteet sekä niiden vaikutukset taktiikan ja taisteluvälineiden kehittämiseen. Asiakirjan ensimmäinen versio annettiin Viljasen tarkastettavaksi ja hänen tekemänsä korjaukset sekä täsmennykset kirjattiin helmikuussa 1956 valmistuneeseen lopulliseen muistioon sellaisinaan.⁹¹⁸

Vaikka muistiossa käsiteltiin operatiivisia olosuhteita ja taktiikkaa lähinnä maavoimien näkökulmasta, siinä sivuttiin rannikkotaisteluiden osalta myös merivoimien toimintaa. Viljanen painotti muistioon tekemiensä täsmennysten perusteella merivoimien hyökkäyksellisempää toimintatapaa: vihollisen toiminta tuli saattaa avomerellä uhanalaiseksi saariston suojasta tehtävien nopeiden iskujen avulla, vaikka merivoimien pääasiallisena taistelualueena olikin saaristo.⁹¹⁹ Viljasen linjaus oli sinänsä merkittävä, koska Sotakorkeakoulun opetussuunnitelmien ja karttajarjoitusten perusteella meritaktiikassa painotettiin 1950-luvun alkupuolella nimenomaan saaristossa käytäviä taisteluita.⁹²⁰ Se oli sinänsä ymmärrettävää, koska merivoimilla ei ollut heikon alustilanteen vuoksi juurikaan mahdollisuuksia edes lyhytaikaiseen avomeritoimintaan.

916 Varsinaista aloitusasiakirjaa ei löytynyt, mutta huhtikuussa 1956 valmistuneen Yleistaktillisia suuntaviivoja -muistion viitemerkinnän perusteella työ aloitettiin joulukuussa 1955 päivätyn asiakirjan perusteella.

917 Tynkkynen, Vesa: Sotilaan muistelu vai tulevaisuuteen katsova tutkimus, artikkeli teoksessa Viljanen, T. V.: Nykyaikainen suurhyökkäys ja sen torjumisen edellytyksiä. Toim. Petteri Jouko ja Eelis Turjanmaa. Tampere 2012, s. 17–18, 22–25.

918 Vrt. KA T21622 / 4 sal. Pääesikunnan operatiivisen toimiston diariomaton luonnosasiakirja .1.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi sekä T26839 / F7 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / OT / 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi.

919 Ibid. Ks. erityisesti asiakirjan marginaalin merkinnät.

920 Esim. KA T21369 / Dg130. Komentaja O. Lenneksen harjoituskäsky 10.1.1950: Meritaktiikan karttajarjoitus N:o 1/50 ja 6.2.1950: Meri- ja rannikkotaktiikan karttajarjoitus N:o 2/50; T21369 / Dg154. Eversti M. Miettisen ja komentajakapteeni J. Pirhosen harjoituskäsky 22.2.1955: Rannikko- ja meritaktiikan karttajarjoitus N:o 1/55; Kapteeniluutnantti P. Louhen harjoituskäsky 16.10.1956: Meri- ja rannikkotaktiikan karttajarjoitus N:o 4/56.

Meritaktiikan ohella muistiossa käsiteltiin myös rannikkotaktiikan kehittämistä. Kenraalimajuri Viljasen vaatimuksesta yhdeksi keskeiseksi kehittämiskohteeksi nousi rannikkojalkaväen uudelleenorganisointi. Viljanen oli osallistunut Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkönä elokuussa 1953 Saaristomeren alueelle suuntautuneeseen maastontiedusteluun, jonka aikana oli keskusteltu muun muassa rannikon puolustusryhmytykseen ja rannikkopataljoonien käyttöön liittyneistä vaikeuksista.⁹²¹ Viljanen esitti operatiivisia olosuhteita käsittelevässä muistiossa ratkaisuksi rannikon puolustuksen ongelmiin uuden liikkuvan joukkotyypin kehittämistä. Sen vuoksi hän luonnosteli itse tammikuussa 1956 valmistuneeseen muistioon ensimmäisen ajatuksen merijääkäreiksi nimettyjen joukkojen käytöstä. Viljasen mukaan ”...merijääkärien on oltava joustava verho, joka selvittää kuinka laajalle ja syvälle vihollinen on tunkeutunut. Niiden on luotava myös murtoalueilla sivustat, joilta oma aktiivinen vastatoiminta vihollisen hallussa olevia väyliä ja niillä liikkuvia aluksia vastaan käy mahdolliseksi.”⁹²²

Pääesikunnan operatiivisella osastolla Viljasen johdolla laaditusta muistiosta tuli ilmeisesti eräänlainen perusteasiakirja, johon pohjautuen taktiikan ja puolustusperiaatteiden kehittämistä jatkettiin. Työn tuloksena valmistui laaja *Yleistaktillisia suuntaviivoja* -muistio, joka jaettiin huhtikuussa 1956 muun muassa meri- ja ilmavoimien komentajille sekä Pääesikunnan tarkastajistolle. Muistiossa käsiteltiin osin samoja aiheita kuin muutamaa kuukautta aiemmin valmistuneessa operatiivisen osaston asiakirjassa. Siinä kuitenkin täsmennettiin ydinaseita ja ydinsotaa koskevia tietoja, koska ne olivat jääneet helmikuussa valmistuneessa muistiossa melko pintapuolisiksi.⁹²³ Ydinsodankäynti oli aiheena ajankohtainen, sillä suurvaltojen välinen ydinasekilpailu oli alkanut todenteolla 1950-luvun puolivälissä. Muun muassa neuvostoilmavoimat saivat käyttöönsä ensimmäiset ydinpomminsa vuonna 1954.⁹²⁴

Yhdysvallat oli kiihdyttänyt omaa ydinasetuotantoaan Neuvostoliiton vuonna 1949 toteuttaman onnistuneen ydinräjäytyksen jälkeen. Amerikkalaiset pyrkivät säilyttämään hankkimansa ydinaseiden laadullisen ja määrällisen etumatkan, koska Yhdysvallat valmistautui 1950-luvulla taistelemaan samanaikaisesti sekä Kiinaa että Neuvostoliittoa vastaan. Vaikka Yhdysvalloissa tiedostettiin rajoittamattoman ydinsodan riskit, amerikkalaiset ottivat vuonna 1954 käyttöön presidentti Dwight D. Eisenhower-

921 KA T26965 / Hh2 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 24.8.1953: Kertomus Saaristomeren eteläiseen etuasemaan sekä pääaseman keski- ja itäosaan tehdystä operatiivisesta tiedustelumatkasta 3.–8.8.53.

922 Vrt. KA T21622 / 4 sal. Pääesikunnan operatiivisen toimiston diariomaton luonnosasiakirja .1.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi, s. 13 marginaalimerkintä sekä T26839 / F7 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / OT 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi, s. 19.

923 KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Ohjeststo / 8b / sal. / 11.4.1956: Yleistaktillisia suuntaviivoja. Asiakirja on löydettävissä muun muassa Merivoimien esikunnan arkistosta; KA T22110 / F35 sal.

924 Gaddis 2005, s. 35–36, 62 sekä Uhl, Matthias: Storming on to Paris. The 1961 Burma Exercise and the Planned Solution of the Berlin Crisis. *War Plans and Alliances in the Cold War*. Threat Perceptions in the East and West. Milton Keynes 2006, s. 47.

rin hyväksymän massiivisen vastaiskun opin. Presidentti oli hylännyt toimintavaihtoehtoja pohdittaessa muut sodankäynnin rajoitetummat muodot, koska hän oletti Neuvostoliiton joka tapauksessa hyökkäävän ydinasein länsimaita vastaan. Siksi Yhdysvaltojen oli Eisenhowerin mukaan käytettävä ensi-iskuun kaikkea sitä voimaa, mitä se suinkin kykeni käyttämään.⁹²⁵

Huhtikuussa 1956 valmistuneessa *Yleistaktillisissa suuntaviivoissa* arvioitiin, että atomiaseen käyttö Suomessa olisi mahdollista, jos vihollinen ei muutoin saavuttaisi asettamia tavoitteita. Keinot ydinsotaan varautumiseen olivat kuitenkin hyvin rajalliset. Joukot ja merivoimien alukset voitiin suojata ydiniskulta lähinnä hajasijoittamisen ja liikkeen keinoin.⁹²⁶ Pekka Visurin mukaan suomalainen taktiikka nojautui 1950-luvulla vahvasti jatkosodan perintöön. Sen vuoksi suhtautuminen ydinaseisiin oli vähäntelevää ja ydinaseita pidettiin lähinnä tavallista voimakkaampina pommeina.⁹²⁷ Vaikuttaa kuitenkin siltä, että puolustusvoimissa oli tiedostettu ydinaseiden vaarallisuus jo 1950-luvun puolivälissä, mutta keinot ydinaseilta suojautumiseen eivät olleet kovinkaan uudenaikaisia. Pääasiallisena syynä oli varojen puute. Se ei vielä tuolloin mahdollistanut suojautumiseen käytettävien varusteiden hankkimista tai kantalinnoitteiden mittavaa rakentamista.

Ydinsodan käsittely ei kuitenkaan muodostanut *Yleistaktillisia suuntaviivoja* -muistion keskeisintä sisältöä, vaan pääpaino oli vihollisen tavanomaisten joukkojen toimintaperiaatteiden sekä oman aiempaa aktiivisemmän taktiikan kuvaamisessa. Muistio ei ollut pelkästään Pääesikunnan alajohtoportailleen laatima ohje puolustustaisteluiden toteuttamisesta, vaan sen avulla meri- ja ilmavoimien esikunnat sekä Pääesikunnan osastot haluttiin kytkeä taktiikan kehittämiseen. Puolustushaaraesikunnilta ja tarkastajilta pyydettiin perusteltuja esityksiä muun muassa niihin kysymyksiin, jotka olivat nousseet esiin operatiivisia olosuhteita ja maavoimien taktiikan kehittämistä käsittelevää muistiotä laadittaessa.⁹²⁸

Rannikkojoukkojen osalta *Yleistaktillisia suuntaviivoja* -muistio sisälsi kaksi uudentyyppistä elementtiä: merijääkärijoukkojen ja saaristosissitoiminnan kehittämisen. Sekä Pääesikunnan eri osastot että Merivoimien esikunta asettuivat kannattamaan *Yleistaktillisia suuntaviivoja* -muistiossa esitettyjen liikkuvampien, kevyemmin varustettujen ja hyökkäystoimintaan soveltuvien merijääkärijoukkojen kehittämistä. Pääesikunnan järjestelyosastolla merijääkärijoukkoja pidettiin tarpeellisena ennen kaikkea siksi, että niiden käyttöönotto lisäisi tykistön tulenkäyttöön ja rantatorjuntaan perustuneen ran-

925 Gaddis 2005, s. 35–36, 62, 66–67; Jakobson 2001, s. 177–179; Lalu 2014, s. 279; Uhl 2006, s. 47 sekä Visuri 1994, s. 143.

926 KA T26839 / F7 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / OT / 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteemme ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi, s. 3 sekä KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Ohjeststo / 8b / sal. / 11.4.1956: Yleistaktillisia suuntaviivoja, s. 30–32.

927 Visuri 1994, s. 147–148.

928 KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Ohjeststo / 8b / sal. / 11.4.1956: Yleistaktillisia suuntaviivoja.

nikkopuolustuksen joustavuutta.⁹²⁹ Myös Pääesikunnan meripuolustusosaston lausunnossa kannatettiin uuden vastahyökkäykseen soveltuvan ja jääkäripataljoonaa muistutettavan joukkotyypin kehittämistä. Uusi pataljoona ei kuitenkaan saanut syrjäyttää yhä tarpeellisina pidettyjä rannikkopataljoonia.⁹³⁰

Merivoimien esikunnassa laaditussa seikkaperäisessä lausunnossa otettiin kantaa merijääkärijoukkojen kokoonpanoon ja käyttöön rannikkotaisteluissa. Muista lausunnon laatijoista poiketen Merivoimien esikunta esitti merijääkäreiden liittämistä merivoimien sodanajan joukkoihin, koska niiden liikkuvan ja hyökkäyksellisen taistelun katsottiin niveltävän kiinteästi laivastoyksiköiden toimintaan etenkin saaristossa käytävien viivytystaisteluiden yhteydessä. Saaristotaisteluihin soveltuvimpana joukkona pidettiin kolmesta iskukykyisestä komppaniasta sekä niiden toimintaa tukevista esikunta-, tukija ilmatorjuntakomppanioista muodostettua pataljoonaa.⁹³¹

Kun uuden pataljoonatyypin kehittäminen osoittautui saatujen lausuntojen perusteella tarpeelliseksi, yleisesikunnan päällikkö nimitti helmikuussa 1957 toimikunnan, jonka tuli laatia mietintö rannikkojalkaväen kokoonpanojen kehittämisestä. Toimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin meripuolustuksen tarkastajana toiminut kenraalimajuri Martti Miettinen ja jäseniksi nimettiin jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Sakari Simelius, merivoimien komentaja, kontra-amiraali Oiva Koivisto sekä Pääesikunnan järjestelyosaston päällikkö, eversti Tauno Saukkonen.⁹³² Kokoonpanojen suunnittelutyötä varten perustettiin erillinen komitea, johon kutsuttiin edustajat Pääesikunnan järjestelyosastosta, meripuolustusosastosta ja Merivoimien esikunnan järjestelytoimistosta. Komitea laati pataljoonalle useamman jääkäripataljoonan organisaatioon perustuneen kokoonpanoesityksen ja pohti samalla puolustustaisteluihin tarkoitetun rannikkopataljoonan kehittämismahdollisuuksia.⁹³³ Komitea otti työskentelyssään huomioon myös majuri Veikko Vuorelan näkemykset, vaikkei hän ollut varsinaisesti komitean jäsen. Vuorelalla oli käytännön kokemuksia rannikkojalkaväen kokoonpanojen toimivuudesta, sillä hän oli toiminut jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana Rannikkopataljoona 2:n komentajana ja osallistunut Viipurinlahden torjuntataisteluihin linnakkeiston komentajana. Lisäksi Vuorela oli laatinut vuonna 1948 diplomityön rannikkojoukkojen

929 KA T26839 / F12 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 143 / Järjstto / K-sal. / 12.5.1956.

930 KA T23107 / F4 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 85 / Meriptsto / 8 sal. / 14.5.1956: Puolustustaistelu oloisamme. Asiakirja löydettävissä myös Pääesikunnan operatiivisen osaston arkistosta; T26965 / F12 sal.

931 Merivoimien esikunnan lausunnossa pataljoonia arvioitiin tarvittavan kaiken kaikkiaan viisi kappaletta, joista 2–3 voitiin tarvittaessa sijoittaa Sisä-Suomen vesistöalueelle. KA T22110 / F35 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 128 / Järjstto / 8b / sal. / 14.5.1956: Lausunto ”Yleistakillisista suuntaviivoista”.

932 Toimikunta käytti työskentelynsä aikana pataljoonasta useita nimiä, kuten meri- ja saaristopataljoona. Rannikkojääkäripataljoona-nimitys vakiintui vasta vuonna 1960 puolustusvoimain komentajan vahvistettua pataljoonan kokeilukokoonpanon ja käyttöperiaatteen. KA T26965 / F14 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 99 / Optsto / 10 sal. / 13.2.1957: Merijääkärit.

933 Meripuolustustoimistosta työskentelyyn osallistui majuri Tauno Laukkanen ja järjestelyosastosta majuri Pauli Kaskeala. Merivoimien esikunnan edustajana toimi komentajakapteeni Paavo Hyvönen. KA T22104 / Hh29 sal. Pöytäkirja rannikkopataljoonatoimikunnan kokouksesta 18.3.1957.

taktiikasta ja vuonna 1956 hän oli laatinut *Tiede ja Ase* -vuosikirjassa julkaistavaksi tar-
koitetun artikkelin rannikkojalkaväen käytöstä ja organisaatiosta.⁹³⁴

Toimikunnan jätettyä loppumietintönsä huhtikuussa 1957 valtaosa sen jäsenistä
oli liikkuvien ja iskukykyisten pataljoonien perustamisen kannalla. Mietinnössä saaris-
topataljooniksi nimettyjen yksiköiden ensisijaisiksi tehtäviksi oli määritetty painopiste-
suunnan saaristotaisteluiden iskujoukkona sekä Ahvenanmaan miehitysjoukkojen en-
simmäisenä portaana toimiminen. Vastuuta Ahvenanmaan puolustuksesta ei haluttu
siirtää saaristopataljoonille, vaan ne oli tarkoitus kuljettaa pois maakunnasta pääjoukko-
jen saavuttua Ahvenanmaalle. Ainoastaan meripuolustuksen tarkastaja, kenraalimajuri
Miettinen jätti mietinnöstä eriyvän mielipiteen. Hän piti sekä hyökkäys- että puolus-
tustehtäviin soveltuvaa rannikkopataljoonaa rannikkojalkaväen kokoonpanojen uudis-
tamisen kannalta parhaimpana vaihtoehtona.⁹³⁵

Toimikunnan loppumietinnössään esittämä saaristopataljoonan kokoonpano oli
eräänlainen yhdistelmä Pääesikunnan meripuolustusosastossa ja Merivoimien esikun-
nassa toukokuussa 1956 laadituista kokoonpanoesityksistä. Saaristopataljoonan suun-
nittelussa oli päätetty minimoida pataljoonalle tulevien raskaiden aseiden määrä, jotta
ne eivät olisi rajoittaneet pataljoonan liikkuvuutta. Pataljoonan ytimen muodosti kol-
me jääkärikomppaniaa, ja muut yksiköt olivat tiedustelu- ja tukitehtäviin tarkoitettu
esikuntakomppania sekä tukikomppania, johon oli koottu sekä konekiväärit että ilma-
torjunta-aseet. Epäsuoran tulen yksikkö puuttui luonnoskokoonpanosta täysin, vaikka
kenraalimajuri Miettinen ja rannikkopataljoonakomitean työskentelyä tukenut majuri
Vuorela olivat pitäneet kevyen kranaatinheitinkomppanian liittämistä pataljoonan ko-
koonpanoon välttämättömänä. Pataljoonalla ei ollut myöskään orgaanista vesikuljetus-
kalustoa. Ainoat veneet, jotka pataljoonalla oli käytettävissään, olivat tiedustelujoukku-
een syöksyveneet, joten vesitse suoritettavissa hyökkäyksissä ja siirtymisissä pataljoona
oli täysin riippuvainen merivoimien kuljetusyksiköiden tuesta.⁹³⁶

Toimikunnan laatimaa saaristopataljoonan luonnoskokoonpanoa pidettiin Pää-
esikunnan operatiivisella osastolla pääosin onnistuneena. Pataljoonan tulivoiman ar-
vioitiin olevan liian heikko, joten kokoonpanoon liitettiin operatiivisen osaston vaati-
muksesta kevyt kranaatinheitinkomppania ja tukikomppanian tulivoimaa kasvatettiin
lisäämällä konekivääreiden määrää. Kevyiden kranaatinheittimien lisäämiseen oli pää-
dytty siksi, että niiden katsottiin soveltuvan saaristotaisteluihin raskaita heittämiä pa-
remmin. Jos hyökkäyksen tukena tarvittaisiin enemmän epäsuoraa tulta, voitaisiin sitä

934 Artikkelia ei lopulta julkaistu *Tiede ja Ase* -vuosikirjassa, koska aiheen käsittelyä pidettiin liian suppeana.
KA Pk2610 / 13. Niilo Sarion arvostelu 19.3.1957 sekä Jorma Järventauksen arvostelu 1.4.1957.

935 KA T26838 / F19 sal. Pääesikunnan lähete N:o 114 / Meriptsto / 10 sal. / 9.4.1957: Merijääkärit sekä liit-
teenä oleva mietintö merijääkärikysymyksestä.

936 Ibid.; KA T22104 / Hh29 sal. Pöytäkirja rannikkopataljoonatoimikunnan kokouksesta 18.3.1957 sekä
T23107 / F4 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 85 / Meriptsto / 8 sal. / 14.5.1956: Puolustustaistelu olis-
samme.

saada muilta rannikolle ryhmitetyiltä tuliyksiköiltä ja merivoimien aluksilta.⁹³⁷ Tehty muutos osoittautui kokeiluharjoitusten perusteella oikeaksi, sillä merivoimien alukset eivät kyenneet tukemaan pataljoonan maihinnousuja riittävän tehokkaasti alusten liian suurten syväyksen aiheuttamien rajoitteiden vuoksi. Rannikkotyökistön tuki jäi niin ikään oletettua heikommaksi, ja tulenjohton järjestelyt sekä merivoimien että rannikkotyökistön kanssa tuottivat hankaluuksia.⁹³⁸

Pataljoonan merikuljetuskysymys ja veneiden organisointi synnyttivät runsaasti toisistaan poikkeavia mielipiteitä. Pataljoonan maakuljetusvälineet supistettiin operatiivisen osaston vaatimuksesta minimiin, jotta pataljoonan kokoonpanoon voitiin liittää riittävä määrä veneitä. Niiden organisoinnissa oli kaksi vaihtoehtoa: veneistä ja niiden henkilöstöstä voitiin muodostaa joko erillinen komppania tai alukset voitiin sijoittaa miehistöineen jääkärikomppanioiden kokoonpanoihin. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Viljanen ratkaisi veneiden organisoinnin meripuolustuksen tarkastajan ja merivoimien komentajan kannattaman venekomppaniamallin mukaisesti. Ratkaisussa hän todennäköisesti tukeutui Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön, eversti Aatos Maunulan lausuntoon. Maunula piti erillistä venekomppaniaa soveltuvimpana siksi, että komppanian kuljetuskalustoa voitaisiin käyttää muiden rannikolla taistelevien joukkojen tukemiseen, vaikka saaristopataljoonan muut yksiköt taistelisivat maalla tavallisen jalkaväen tapaan.⁹³⁹

Saaristopataljoonan organisaatiota pohtinut toimikunta ja sen alaisuudessa työskennellyt komitea antoivat lausunnon myös rannikkopataljoonan kokoonpanoon tarvittavista muutoksista. Varsinaiset kokoonpanoehdotukset laatinut komitea esitti työskentelynsä päätteeksi, että rannikkopataljoonan jääkärikomppania ja kevyt kranaatinheitinkomppania säilytettäisiin ennallaan, jotta pataljoonan tuli- ja iskuvoima eivät pirstoutuisi. Sen sijaan komitea esitti tykki- ja konekiväärikomppanioiden muuttamista kolmeksi yhtenäiseksi ja raskailla aseilla varustetuksi rannikkokomppaniaksi. Muutos mahdollistaisi komppanioiden koossapitämisen, jos pataljoonan osia alistettaisiin muille johtoportaille.⁹⁴⁰

Rannikkojalkaväen kokoonpanojen uudistamisesta eriävän mielipiteensä ilmaissut meripuolustuksen tarkastaja, kenraalimajuri Miettinen pyrki ennen saaristopataljoonan kokeilukokoonpanon vahvistamista vaikuttamaan puolustusvoimien johdon mielipiteisiin. Miettisen lokakuussa 1957 esittelemässä vaihtoehdossa kahden pataljoonatyypin

937 KA T26838 / F19 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 308 / Optsto / 10 sal. / 3.6.1957: Merijääkärit sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 231 / Meriptsto / 10 sal. / 5.9.1957: Merijääkärit.

938 KA T24075 / F1 sal. Rannikkojääkäripataljoonan muistio N:o 73 / Koul- ja Järjsto / 10 sal. / 22.9.1961: Kertomus sa-rannikkojääkäripataljoonan kokeiluharjoituksesta Obbnäsissä 30.8.–2.9.1961, s. 7–10.

939 KA T26838 / F19 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 308 / Optsto / 10 / sal. / 3.6.1957: Merijääkärit; Pääesikunnan asiakirja N:o 231 / Meriptsto / 10 / sal. / 5.9.1957: Merijääkärit; Pääesikunnan operatiivisen osaston lausunto merijääkäripataljoonan organisaatioehdotuksesta 13.9.1957 sekä pöytäkirja 19.9.1957 pidetyistä merijääkäripataljoonan sodanajan kokoonpanoa käsitteleestä kokouksesta.

940 Pataljoonan vahvuus olisi muutosten jälkeen kasvanut kokonaisuudessaan 111 miehellä. KA T22104 / Hh29 sal. Rannikkopataljoonakomitean mietintö 23.3.1957.

sijaan käyttöön otettaisiin yksi suurempi pataljoona, joka soveltuisi sekä hyökkäys- että puolustustehtäviin. Miettisen suunnitteleman pataljoonan kokoonpano noudatteli pääosin vuonna 1951 käyttöön otettua rannikkopataljoonan organisaatiota. Siitä oli poistettu toinen tykkikomppania ja jääkärikomppanioiden määrä oli kasvatettu kolmeksi, jotta pataljoonan iskuvoima oli riittävä hyökkäystehtäviin. Miettisen esityksen suurin ongelma oli se, että pataljoonan kokonaisvahvuus oli kasvanut 789 miehestä 880 mieheen, eikä siihen edelleenkaan sisältynyt orgaanista venekomppaniaa.⁹⁴¹

Vaikka Miettisen esitystä ei lopulta käsitelty, rannikkojalkaväkijoukkojen kokoonpanot jäivät useaksi vuodeksi odottamaan puolustusvoimain komentajan vahvistusta. Viivästyistä selittänee osaltaan samaan aikaan tehty jääkäripataljoonan kokoonpanon tarkistaminen. Jääkäripataljoonan kokoonpanon valmistuminen loi perustan myös saaristopataljoonan kokoonpanolle, koska kaikkien hyökkäystehtäviin tarkoitettujen joukkoyksiköiden kokoonpanoista haluttiin todennäköisesti tehdä mahdollisimman yhtenevät.⁹⁴² Rannikkojalkaväen kokoonpanot otettiin lopulta käyttöön toukokuussa 1960 puolustusvoimain komentajan, kenraali Sakari Simeliuksen vahvistamana. Samassa yhteydessä suunnittelutyön aikana käytetyistä pataljoonien erilaisista nimityksistä päästiin eroon, kun saaristopataljoonan nimeksi vahvistettiin rannikkojääkäripataljoona.⁹⁴³

Rannikkojääkäripataljoonan kokeilukokoonpanon vahvistamisen jälkeen aloitettiin kokeiluharjoitukset, jossa tarkasteltiin pataljoonan soveltuvuutta muun muassa saaristohyökkäyksiin ja vesistökoukkauksiin maarintaman sivustoilla. Harjoitusten keskeisimmäksi havainnoksi nousi se, että kolmijakoinen kokeilupataljoona oli saariston läpi tehtävään hyökkäykseen liian heikko. Neljästä jääkärikomppaniasta koostuvaa pataljoonaa pidettiin parempana siksi, että osa joukoista sitoutui aina hyökkäysuran varmistamiseen ja mairinnousalueen lähistöllä sijaitsevien saarten valtaamiseen. Tällöin pataljoonan voimat riittäisivät vielä sillanpääalueen itsenäiseen puolustamiseen ja hyökkäyksen jatkamiseen kohti tavoitetta.⁹⁴⁴

Rannikkojääkäripataljoonan kokoonpano säilyi kokeiluharjoituksissa tehdyistä havainnoista huolimatta melko muuttumattomana.⁹⁴⁵ Suurin muutos liittyi huollon

941 Vrt. KA T26839 / F8 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 60 / Meriptsto / OT / 10b / sal. / 19.10.1957: SA-merijääkäripataljoonan kokoonpano sekä T22104 / Hh131a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 36 / Järj.1 / OT 10k 2 / sal. / 28.2.1951: Rannikkojoukkojen sodanajan määrävahvuudet (Sa. määrävahvuus 51).

942 KA T26839 / F12 OT – sal. Pääesikunnan muistio N:o 14 / Järjsto / OT / K sal. / 17.3.1958 sekä T26838 / Hda1 sal. Ylijohdon jalkaväki- ja täydennysjoukkojen sodanajan määrävahvuudet, Jääkäripataljoonan kokoonpano, s. 63: 1–5.

943 KA T26862 / D4 OT – sal. Esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 111 / Meriptsto / OT / 10 sal. / 9.5.1960 sekä Lappalainen, Niilo: Rannikkojääkäripataljoonan historia. Vantaa 1985, s. 39.

944 Esim. KA T24075 / F1 sal. Rannikkojääkäripataljoonan muistio N:o 73 / Koul- ja Järjsto / 10 / sal. / 22.9.1961: Kertomus sa-rannikkojääkäripataljoonan kokeiluharjoituksesta Obbnäsissä 30.8.–2.9.1961, s. 1–3 sekä T26838 / F23 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja N:o 600 / Järjsto / 10a / sal. / 30.10.1961: sa-rannikkopataljoonan organisaation tarkistaminen. Em. kansiota löytyvät myös Sotakorkeakoulun, Merisotakoulun ja Pääesikunnan jalkaväkitoimiston lausunnot, joissa on pidetty neljästä komppaniasta koostuvaa pataljoonaa parempana ratkaisuna.

945 KA T26838 / F24 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 107 / Järjsto / 10b 2 / sal. / 30.5.1962: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

toimintamahdollisuuksien parantamiseen, kun kokeilukokoonpanoon kuulunut huoltojoukkue muutettiin huoltokomppaniaksi. Lisäksi esikuntakomppaniaan lisättiin tavanomaisen jääkäripataljoonan kokoonpanoon kuulunut sinko-osasto.⁹⁴⁶ Rannikkojääkäripataljoonaa ei kuitenkaan voitu muuttaa harjoituksissa saaduista kokemuksista huolimatta nelijakoiseksi todennäköisesti siksi, ettei suurempien pataljoonien varustamiseen ollut käytettävissä riittävästi taisteluvälinemateriaalia tai kuljetusveneitä.

Materiaalipuuotteet heijastuivat myös rannikkojääkäripataljoonien kokonaismäärään. Vuonna 1960 rannikkojääkäripataljoonien kokonaistarpeeksi oli arvioitu viisi, mutta pataljoonien lukumäärää jouduttiin supistamaan muutamassa vuodessa siten, että vuonna 1967 puolustusvoimien sodanajan kokoonpanoon kuului loppujen lopuksi vain kaksi rannikkojääkäripataljoonaa. Niistä toinen oli Etelä-Suomen sotilasläänin ja toinen Lounais-Suomen sotilasläänin käytössä.⁹⁴⁷ Pataljoonien lukumäärän vähentäminen ei kuitenkaan heikentänyt mihinnoisuntorjuntakykyä. Ottoaluksin varustetut pataljoonat olisivat soveltuneet hyökkäystehtäviin korkeintaan välttävästi, koska niille ei ollut ehditty kouluttaa henkilöstöä.

Saariston sissitoimintamahdollisuuksia tutkitaan

Suomalaisessa taktiikassa ryhdyttiin korostamaan 1950-luvun loppupuolella sissitoimintaa ja sissisodankäyntiä, koska niitä pidettiin yhtenä keinona alivoimaisen puolustajan sekä materiaalisesti ja lukumääräisesti ylivoimaisen hyökkääjän välisten voimasuhteiden tasoittamiseksi.⁹⁴⁸ Pääesikunnan operatiivisella osastolla vuoden 1956 alkupuolella laaditussa operatiivisia olosuhteita ja maavoimien taktiikan kehittämistä käsittelevässä asiakirjassa sissitoimintaa luonnehdittiin etenkin suojajoukkojen taistelulajiksi, jonka avulla viivytystaisteluita voitaisiin käydä entistä tehokkaammin. Jos hyökkääjän ja puolustajan välinen epäsuhta kasvaisi siten, ettei järjestäytyneeseen viivytykseen ollut mahdollisuuksia, tuli suojajoukkojen siirtyä sissisotaan.⁹⁴⁹

Sissitoiminta otettiin huomioon meri- ja rannikotaktiikan kehittämässä 1950-luvun loppupuolella, sillä huhtikuussa 1956 julkaistussa *Yleistaktillisia suunta- viivoja* -muistiossa sissitoiminta määritettiin kaikkiin taistelutoimintoihin kuuluvaksi

946 Ibid.; KA T26838 / F24 sal. Pääesikunnan muistio N:o 85 / Järjstto / De2 / 18.4.1962: Muistio jääkäripataljoonan kokoonpanosta sekä T26838 / Hda1 sal. Ylijohdon jalkaväki- ja täydennysjoukkojen sodanajan määrävahvuudet; Jääkäripataljoonan kokoonpano, s. 63: 1–5 ja Rannikkojääkäripataljoonan kokoonpano, s. 70: 1–2.

947 KA T26862 / D4 OT – sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja N:o 111 / Meriptsto / OT / 10 sal. / 9.5.1960: Esittely puolustusvoimain komentajalle sekä T25350 / F1 sal. Esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 241 / Meriptsto / OT / 11 sal. / 18.5.1967, liite 1.

948 Palokangas 2014, s. 337.

949 KA T26839 / F7 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 20 / Optsto / OT / 11e / sal. / 10.2.1956: Operatiiviset olosuhteet ja niiden asettamat vaatimukset maavoimien eri aselajien (vast.) taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi, s. 12.

taistelulajiksi.⁹⁵⁰ Ilmeisesti juuri tästä määrittelystä johtui, että Pääesikunnan meripuolustusosasto ja Merivoimien esikunta käsitteivät *Yleistaktillisia suuntaviivoja* -muistion perusteella laadituissa lausunnoissa myös laivasto- ja rannikkojoukkojen sissitoimintamahdollisuuksia, vaikka lausunnoissa keskityttiin arvioimaan lähinnä merijääkärijoukkojen tarpeellisuutta ja käyttömahdollisuuksia. Ajatus saaristossa toteutettavasta sissitoiminasta ei ollut sinänsä uusi, koska sitä oli pohdittu jatkosodan päättymisestä lähtien muun muassa muutamissa sotakoulujen tutkielmissa ja Pääesikunnan operatiivisen osaston maastontiedusteluiden yhteydessä.⁹⁵¹ Konkreettisiksi suunnitelmiksi tai kokeilutoiminnaksi nämä 1940- ja 1950-luvun taitteen ajatukset eivät kuitenkaan jalostuneet.

Pääesikunnan meripuolustusosastolla ja Merivoimien esikunnalla oli varsin erilaiset, mutta toisiaan täydentävät näkemykset saaristossa toteutettavasta sissitoiminnasta. Yhteistä kummallekin lausunnolle oli varsin myönteinen suhtautuminen sissitoimintaan. Meripuolustusosasto esitti ratkaisuksi erillisten ylijohdon alaisten sissiosastojen perustamista saaristossa toteutettavaa sissitoimintaa varten. Ne oli tarkoitus muodostaa sukeltajakoulutuksen saaneista ja paikalliset saaristo-olot tuntevista miehistä. Sissikoulutukseen valittavien saaristossa asuvien asevelvollisten koulutus oli tarkoitus järjestää merivartioasemilla siten, että kullekin asemalle sijoitettaisiin vuosittain neljä varusmiestä.⁹⁵²

Merivoimien esikunnan lausunnossa saaristosissitoimintaa pidettiin lähinnä meripiirin johtamana kevyiden alusten tai veneillä liikkuvien partioiden tiedusteluna, merenkulun turvalaitteiden hävittämisenä sekä yllätyksellisinä hyökkäyksinä saaristossa ja rannikolla toimivia vihollisen joukkoja vastaan. Pelkästään alusyksiköille kuuluvana sissitoiminnan osa-alueena pidettiin vihollisen jälki- ja huoltoyhteyksien miinoittamista. Muut merivoimien sissitoimintaan kuuluvista tehtävistä olikin suunniteltu toteutettavan ensisijaisesti merivoimien sodanajan organisaatioon liitettäväksi esitettyjen merijalkaväkiyksiköiden voimin.⁹⁵³

Kun Pääesikunnan meripuolustusosaston ja Merivoimien esikunnan tekemiä esityksiä saaristosissitoiminnan järjestelyistä verrataan talvisodan jälkeen koottuihin rannikkojoukkojen sotakokemuksiin, voidaan todeta, ettei saaristosissitoimintaa määrittäessä tukeuduttu juurikaan omiin sotakokemuksiin. Merkittävin syy oli todennäköisesti olosuhteiden erilaisuus. Merivoimien sissitoimintakokemukset oli saatu talvisodan aikaan lähinnä Laatokan koillisrannikolta, mutta 1950-luvun lopulla saaristosissien pääasiallisena toiminta-alueena pidettiin Saaristomeren aluetta, joten maasto-olot poikkesivat toisistaan huomattavasti. Talvisodan aikana saatujen sissitoimintakokemusten

950 KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 80 / Ohjeststo / 8b / sal. / 11.4.1956: Yleistaktillisia suuntaviivoja, s. 1.

951 Esim. vuonna 1952 valmistui kapteeni Martti Vinarin diplomityö ”Sissitoiminta, sen suoritusmahdollisuudet ja järjestely saaristossamme sovellutusesimerkein valaistuna”.

952 KA T23107 / F4 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 85 / Meriptsto / 8 sal. / 14.5.1956: Puolustustaistelu oloissamme. Asiakirja löydettävissä myös Pääesikunnan operatiivisen osaston arkistosta; T26965 / F12 sal.

953 KA T22110 / F35 sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 128 / Järjtsto / 8b / sal. / 14.5.1956: Lausunto ”yleistaktillisista suuntaviivoista”, s. 12–16.

suoranaista hyödyntämistä pidettiin luultavasti muutoinkin kyseenalaisena, koska sodasta oli kulunut lähes kaksikymmentä vuotta. Lisäksi kokemusten hyödyntäminen oli hankalaa, koska talvisodan tilapäisiä sissiosastoja ei ollut koulutettu tehtäviinsä, eivätkä ne olleet saaneet aikaan merkittäviä tuloksia.

Saaristosissitoiminnan koulutukselliset perusteet vakiinnutettiin vajaa vuosi lausuntojen antamisen jälkeen, kun Pääesikunta julkaisi helmikuussa 1957 käskyn varusmiehille annettavasta sissikoulutuksesta. Sitä seurasi toukokuussa joukko-osastoille, sotilasopetuslaitoksille ja sotilaslääneille jaettu *Taktillisia suuntaviivoja* -muistio, jossa sissitoiminnan asema kaikkien taistelutoimintojen olennaisena osana oli säilynyt ennallaan.⁹⁵⁴ Sekä koulutuskäskyssä että *Taktillisia suuntaviivoja* -muistiossa asetetut vaatimukset sissitoiminnan sisällyttämisestä kaikkien puolustushaarojen taisteluun kirjattiin myös joulukuussa 1957 valmistuneeseen valtakunnan puolustusta käsittelevään operatiiviseen suunnittelukäskyyn. Sen perusteella rannikko- ja laivastojoukoille annettiin selkeä vaatimus jatkaa taisteluja sissitoiminnan keinoin, mikäli ne jäisivät vihollisen selustaan.⁹⁵⁵

Pääesikunnan asettamat vaatimukset otettiin huomioon ohjesääntötyössä, kun saaristosissitoiminnan periaatteet sisällytettiin tekeillä olleeseen Merisotaohjesäännön luonnokseen. Niiden kirjoittamisesta vastasi todennäköisesti Kullervo Killinen, sillä hän oli kehitellyt vuonna 1953 saaristossa toteutettavan sissitoiminnan periaatteita yhdessä Taisto Olavi Lehden kanssa.⁹⁵⁶ Ohjesäännön luonnokseen kirjoitetut saaristosissitoiminnan periaatteet jäivät kuitenkin melko yleisluonteisiksi. Syykin oli ymmärrettävä: kenelläkään ei ollut oikein käsitystä, kuinka sissitoiminta saaristossa tulisi toteuttaa, koska sitä ei ollut otettu huomioon 1950-luvun alkupuolen operatiivisissa suunnitelmissa eikä sissitoiminnasta ollut juurikaan saatu harjoituskokemuksia. Sen vuoksi saaristosissitoimintaa pidettiin lähinnä improvisoituna toimintana, jota meripiirin oli tarkoitus johtaa omalta osaltaan maavoimien yhtymän kanssa laaditun sissitoimintasuunnitelman mukaisesti.⁹⁵⁷

Saaristosissitoiminta ei jäänyt pelkästään ohjesääntöihin kirjoitetuksi teoreettiseksi pohdinnaksi, sillä merivoimissa sissikoulutukseen suhtauduttiin varsinkin alkuvaiheessa innostuneesti. Merivoimien esikunta tarkensi Pääesikunnan antamaa sissikoulutuskäskyä omalla ohjeellaan kesäkuussa 1957. Siinä joukko-osastoille kerrottiin merivoimien sissitoiminnan osa-alueet ja annettiin yleisluonteiset ohjeet sissitoimin-

954 KA T21208 / F5 Pääesikunnan asiakirja N:o 954 / Koulusto / 5b / 20.2.1957: Yleinen sissikoulutus sekä T26838 / F19 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 136 / Ohjeststo / 8b sal. / 16.5.1957: Taktillisia suuntaviivoja, s. 1.

955 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 185 / Optsto / OT / 11b / sal. / 19.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Merivoimat, s. 7 sekä Tynkkynen 2006, s. 458.

956 KA T21622 / 4 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston asiakirja 24.8.1953: Kertomus Saaristomeren eteläiseen etuasemaan sekä pääaseman keski- ja itäosaan tehdystä operatiivisesta tiedustelumatkasta 3.–8.8.1953.

957 KA Pk1355 / 5. Ote Merisotaohjesäännöstä; XIII luku, s. 42–48.



Saaristosissitoiminnan kehittämistä pohdittiin etenkin rannikkotykistössä ja merivartiostoissa. Saaristosissitoimintaa pidettiin 1960-luvun lopulla yhtenä kaappaushyökkäyksen torjuntakeinona.

taan liittyvän kokeilutoiminnan järjestämisestä.⁹⁵⁸ Merivoimien ensimmäinen sissiharjoitus järjestettiin purjehduskauden päättyttyä Rymättylän alueella marraskuussa 1957. Sen aikana koulutettiin merivoimien kantahenkilökunnasta ja varusmiehistä muodostetulle 84 henkilön harjoitusosastolle saaristoalueella toteutettavien tiedustelu- ja häirintätehtävien perusteet sekä kokeiltiin saaristossa toimivien sissiosastojen liikkumis-, maajoittumis- ja huoltotapoja.⁹⁵⁹

Lupaavasta alusta huolimatta innostus sissikoulutusta kohtaan hiipui varsin nopeasti. Merkittävimmäksi ongelmaksi muodostui ennen kaikkea merivoimissa koulutukseen käytettävissä ollut aika, joka oli täysin riittämätön etenkin panssarintorjunta-aseiden ja miinojen käsittelyn sekä lähitaistelun perusteiden kouluttamiseen. Niiden osalta ei pystytty saavuttamaan Pääesikunnan asettamia koulutustavoitteita. Suunnistuskoulutus jouduttiin niin ikään järjestämään sovelletusti siten, että lopulta ainoastaan meren-

958 KA T21208 / F5. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2208 / Koulusto / 5 f 3 / 15.6.1957: Ohjeet sissitoiminnan kouluttamisesta merivoimissa.

959 KA T21208 / F5. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 3817 / Koulusto / 5 e 4 / 12.11.1957: Käsky merivoimien sissiharjoituksen järjestelystä 19.–24.11.57.

kulkualan kantahenkilökunta ja päällikköinä toimineet varusmiehet saivat vaatimukset täyttävän suunnistuskoulutuksen muun meripalveluksen yhteydessä.⁹⁶⁰

Todennäköisesti rajallisesta koulutusajasta johtui, että merivoimissa palvelleille varusmiehille ei järjestetty Merivoimien esikunnan käskystä huolimatta sissikoulutusta vuoden 1958 aikana.⁹⁶¹ Merivoimien esikunnan koulustuomiston arkistoaineiston perusteella vuoden 1957 sissiharjoitus jäi viimeiseksi merivoimissa järjestetyksi laajemmaksi sissiharjoitukseksi ainakin vuoteen 1966 saakka. Myöskään merivoimien sissitoiminnan piiriin kuuluvat tehtävät eivät muuttuneet 1960-luvun alkupuolella, vaikka lähtökohtaisesti pääosa tehtävistä oli suunniteltu toteutettavan merivoimien organisaatioon kuuluvilla merijalkaväikyksiköillä.⁹⁶²

Saaristosissitoiminnan kehittäminen ei ollut pelkästään merivoimien vastuulla, vaan siihen osallistui rannikkotykistöjoukko-osastoista ainakin Turun Rannikkotykistörykmentti. Se sai vuonna 1960 tehtäväkseen laatia sissitoimintasuunnitelman keskiselle Saaristomerelle ryhmitettävää rannikkopataljoonaa varten.⁹⁶³ Millainen suunnitelmasta loppujen lopuksi tuli, ei käytettävissä olevan lähdeaineiston perusteella selvinnyt, sillä suunnitelma joko tuhottiin tai se on edelleen puolustusvoimien hallussa. Sissitoimintamahdollisuudet otettiin huomioon myös Etelä-Suomen armeijan operatiivisessa suunnittelussa, sillä 2. Divisioonan esikunnan operatiivisen toimiston henkilöstö toteutti helmikuussa 1961 tiedustelulennon Ahvenanmaan maakunnan itäosien ja Saaristomeren keskiosan alueelle selvittääkseen vastuualueensa sissitoimintamahdollisuudet.⁹⁶⁴

Saaristosissitoiminnan vaatimukset tiedostettiin myös rajavartiolaitoksessa. Kapteeniluutnantti Jorma Kaisalo oli arvioinut vuonna 1963 valmistuneessa diplomityössä merivartiostojen henkilöstön soveltuvuutta sissitoimintaan. Kaisalon mukaan lähtökohdat merivartiostojen henkilöstön sissitoiminnalle olivat hyvät, koska merivartiomiehet tunsivat hyvin oman toiminta-alueensa. Saaristosissitoiminta ei kuitenkaan ollut Kaisalon diplomityössä pääasiallisena tutkimuskohteena, joten merivartiohenkilöstön soveltuvuuden tarkempi selvittäminen edellytti Kaisalon mukaan koulutusta ja harjoitusten järjestämistä, jotta asiasta saataisiin tarkempaa tietoa.⁹⁶⁵

Kapteeni Jukka Karviselle määrätyn diplomityön avulla pyrittiin ilmeisesti hankkimaan tausta-aineistoa ja perusteita saaristosissitoiminnan kehittämistä varten. Vuon-

960 KA T21208 / F5. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 376 / Koulsto / 5 b 1 / 1.2.1957: Lausunto sissikoulutustavoitteista.

961 KA T21208 / F6. Merivoimien esikunnan asiakirjat N:o 808 / Koulsto / 5b1 / 28.2.1958: Lähihaistelu-, sissi- ja pimeäkoulutuksen sekä mv-koulutuksen suoritus sekä N:o 3714 / Koulsto / 5b1 / 20.11.1958: Selvitys sissikoulutuksesta.

962 Merisotaohjesääntö (MerisO). 1964, s. 100–102.

963 KA T20983 / E2 OT – sal. 2. Divisioonan kirjelmä N:o 3 / Optsto / OT / 11 sal. / 8.1.1960: Sissitoimintasuunnitelma.

964 KA T26965 / Hh2 sal. 2. Divisioonan esikunnan asiakirja 29.6.1961: Kertomus Saaristomerelle ja Lohja-Yläne-Nakkila vyöhykkeelle tehdyistä lentotiedustelumatkista 15. ja 17.2.1961, s. 1–3.

965 KA SKK-1/816. Kaisalo, J.: Rauhanaikaisen merivartiostoinnin suoritusmenetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodanajan tehtäviin, 1963, s. 58.

na 1965 valmistunut tutkielma on ensimmäinen laajempi kokonaisselvitys saaristossa toteutettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista sekä menetelmistä, sillä saaristosissitoimintaa oli jouduttu suunnittelemaan 1950- ja 1960-luvun taitteessa vuonna 1957 valmistuneen Sissiohjesäännön tietoja soveltaen, koska muutakaan ohjeistusta ei ollut. Karvinen päätyi diplomityössään ratkaisuun, jonka mukaan päävastuu saaristosissitoiminnasta ja siihen liittyvistä valmisteluista oli annettava merivartiostoille. Varsinaiset sissiyksiköt oli tarkoitus muodostaa vakituisesta henkilöstöstä ja merivartiostojen varoista reserviläisistä.⁹⁶⁶ Karvisen ratkaisuesitys oli sinänsä looginen, koska merivartiostasemat ja niiden henkilöstö muodostivat liikekannallepanossa rannikkotykistöjoukko-osastoihin liitettävien ja merivalvontaan tarkoitettujen merivartiokomppanioiden rungon. Ne olivat yksiköitä, joiden oletettiin jäävän maihinnousuhyökkäyksen tapahtuessa vihollisen selustaan.

Vaikka Jukka Karvisen esittämät ajatukset eivät lopulta toteutuneet hänen esittämissään laajuudessa, Karvisen sekä Jorma Kaisalon diplomitöillä oli luultavasti oma vaikutuksensa rajavartiolaityksessä vuoden 1965 loppupuolella annettuun pysyväismääräykseen. Sen mukaan merivartiostojen tuli perehdyttää henkilöstönsä sissi-, tiedustelu- ja valvontatehtäviin vihollisen miehittämällä rannikko- ja saaristoalueilla.⁹⁶⁷ Määräystä ryhdyttiin toteuttamaan jo seuraavana vuonna, kun jokaisessa merivartiostossa järjestettiin osalle henkilöstöstä sissitoimintakoulutusta muiden tehtävien ohessa. Harjoituksissa paneuduttiin lähinnä talvi- ja tiedustelutoimintaan saaristossa, mutta niihin ei liittynyt erillistä taisteluvaihetta.⁹⁶⁸

Saaristosissitoimintaa kohtaan tunnettu kiinnostus ja sissitoimintasuunnitelmien sisällyttäminen operatiivisiin suunnitelmiin ei tarkoittanut sitä, että merivartiostojen tai sodanajan rannikkopataljoonien henkilöstöllä olisi ollut riittävästi osaamista menestyksekkään sissitoiminnan suorittamiseen. Rannikkopataljoonilta puuttui sissitoimintaan tarvittava venekalusto, eikä pataljoonien raskas aseistus muutoinkaan tukenut taistelulajia, jonka edellytyksenä oli aktiivinen ja liikkuva toiminta. 1950-luvun kuluessa koulutettujen rannikkopataljoonien koulutukseen ei tiettävästi kuulunut järjestelmällinen sissitaitojen tai -taktiikan opettelu, joten sissitoiminnan toteuttaminen mahdollisessa sotatilanteessa olisi ollut vaikeaa, ellei jopa mahdotonta.

Merivartiostoissa tilanne oli Karvisen vuonna 1965 tekemän kartoituksen perusteella hiukan parempi, sillä merivartiostojen vanhempi henkilöstö pystyi liikkumaan toiminta-alueellaan erinomaisesti. Varsinainen taistelutekninen, taktinen tai taisteluvälineiden käyttöön liittyvä osaaminen ei kuitenkaan ollut kovin korkealla tasolla, koska henkilöstön sissikoulutus oli jäänyt melko vähäiseksi, eikä osa henkilökunnasta ollut saa-

966 KA SKK-1/842. Karvinen, Jukka: Sissitoiminnan mahdollisuudet, menetelmät ja välineet saaristossa sekä sen vaatimat valmistelut erityisesti merivartiostojen kannalta tarkasteltuna, 1965, s. 58–63, 68–69.

967 Palokangas 2014, s. 322, 334 sekä Kaisalo 1963, s. 58.

968 RVLE F17 sal. Pohjanlahden merivartioston asiakirja N:o 48 / II / sal. / 27.4.1966: Kokemukset talvitoiminnasta saaristossa; Saaristomeren merivartioston asiakirja N:o 18 / II / sal. / 28.4.1966: Kokemuksia talvitoiminnasta saaristossa sekä Suomenlahden merivartioston asiakirja N:o 21 / II / sal. / 28.4.1966: Kokemuksia talvitoiminnasta saaristossa.

nut sitä lainkaan. Sen vuoksi merivartioupseerit olivat päätyneet neuvottelupäivillään päätelmään, jonka mukaan merivartiostojen henkilöstö soveltui ainoastaan tiedustelutehtävien suorittamiseen.⁹⁶⁹ Saaristomeren merivartiostossa oli päädytty samansuuntaiseen arvioon Ahvenanmaan merivartiohenkilöstön osalta. Merivartiojoukot kykenivät havaitsemaan vihollisen pinta-alukset ja matalalla lentävät ilma-alukset sekä paljastamaan vihollisen erikoisjoukot, mutta muuhun toimintaan ei ollut edellytyksiä.⁹⁷⁰

Kuten Marko Palokangas on väitöskirjassaan todennut, sissitoiminnan ulottaminen saaristo- ja rannikkoalueille oli osa 1950- ja 1960-luvulla tapahtunutta suomalaisen sissitoiminnan kehittämistä.⁹⁷¹ Saaristosissitoiminnan kehittäminen oli vahvasti Pääesikunnan johtamaa ja se pyrki ulottamaan maa-alueilla menestyksekkäänä pidetyn taistelulajin myös saaristo- ja rannikko-oloihin. Sissitoiminta tarjosi myös keinon muuttaa rannikolla ja saaristossa käytävää puolustustaistelua joustavammaksi ja mahdollisuuden irrottautua jäykäntorjuvasta puolustustaistelun periaatteesta. Saaristosissitoimintaa kohtaan tunnetun kiinnostuksen lisääntymistä selittää osin 1960-luvun alussa uhkakuu- vassa tapahtuneet muutokset. Pääasiallisena uhkana ei enää pidetty suurin joukoin tehtävää maihinnousua, vaan yllättäen alkavaa Neuvostoliiton kaappaushyökkäystä, johon kuuluivat yhtenä elementtinä maihinnousut. Tällaisessa tilanteessa pidettiin ensiarvoisen tärkeänä sissitoiminnan aloittamista vihollisen hyökkäyksen häiritsemiseksi, etenkin jos liikekannallepanon suorittaminen olisi epäonnistunut.

Ohjesääntötoimintaa pyritään järkevöittämään

Merivoimien ja rannikkotyökistön ohjesääntötilanne oli 1950-luvun puolivälissä melko sekava. Puolustusvoimain komentaja oli vahvistanut jatkosodan päättymisen jälkeen ainoastaan muutaman ohjesäännön, mutta niissäkin käsiteltiin lähinnä ampuma- ja taisteluteknisiä asioita.⁹⁷² Tilanne ei ollut sinänsä poikkeava, sillä ohjesääntöjen laatiminen oli sodanjälkeisenä vuosikymmenenä muutoinkin melko vakiintumatonta, eivätkä läheskään kaikki täyttäneet ohjesäännöille asetettuja laatuvaatimuksia. Julkaistujen ohjesääntöjen lukumäärä oli jäänyt lopulta pieneksi, sillä useat kirjoitettavaksi hyväksytyt ohjesäännöt eivät koskaan valmistuneet käsikirjoituksiksi. Tilanteeseen oli ajaututtu ennen kaikkea vakiintumattoman organisaation ja suoranaisen rahapulan sekä operatiivisille valmisteluille asetettujen rajoitusten vuoksi, joiden oletettiin koskeneen myös ohjesääntöjen kirjoittamista.⁹⁷³

969 KA SKK-1/842. Karvinen 1965, s. 57–58.

970 RVLE F16 sal. Saaristomeren merivartioston asiakirja N:o 33 / II / sal. / 19.11.1965: Järjestelyasiat.

971 Palokangas 2014, s. 322, 330–335.

972 KA T20173 / F138. Pääesikunnan asiakirja N:o 1187 / Ohjeststo / 8b / 26.3.1956: Komiteakortti ja tietoja yleisestä ohjesääntötoimikunnasta, liite 2.

973 KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 82 / Ohjeststo / 8b / sal. / 18.4.1956: Ohjesääntötoimikunnan työ, liite 11.

Ohjesääntöongelmaan havahduttiin 1950-luvun puolivälissä, jolloin kartoitettiin pahimmat ohjesääntöpuutteet, laadittiin ohjesääntöjen kirjoitussuunnitelma sekä nimitettiin puolustushaarojen ja aselajien ohjesääntötoimikunnat. Niiden tuli tarvittaessa täydentää oman alan ohjesääntösuunnitelmat vuoden 1956 tammikuun loppuun mennessä.⁹⁷⁴ Meripuolustuksen ohjesääntösuunnitelmasta tuli varsin kunnianhimoinen. Rannikkotyöstön osalta merkittävimmän kokonaisuuden muodosti kolmiosainen Rannikkotyöstön taisteluohjesääntö, jonka ensimmäisessä osassa oli tarkoitus käsitellä rannikkojoukkojen käyttöä ja johtamista, toisessa osassa rannikkotyöstöryhmän taistelua ja kolmannessa osassa rannikkotyöstöpatteriston taistelua. Edellä mainittujen ohjesääntöjen lisäksi vuoden 1958 aikana oli päätetty julkaista erillinen rannikkopataljoonan taisteluohjesääntö. Lisäksi suunnitelmaan oli sisällytetty useita ampumatoimintaan liittyviä ohjesääntöjä, jotka oli myös tarkoitus julkaista 1950-luvun loppupuolen aikana.⁹⁷⁵

Merivoimien esikunnan laatimaan ohjesääntösuunnitelmaan sisällytettiin jo aloitetun Merisotaohjesääntökirjoitustyön lisäksi Laivatyöstön taisteluohjesääntö, Sukellusveneentorjuntaohjesääntö, Miina- ja raivausohjesääntö sekä Merivoimien esikunnan torpedotoimiston kirjoitusvastuulle annettu Sukellusveneiden taisteluohjesääntö.⁹⁷⁶ Ohjesääntöjen sisällyttäminen puolustusvoimien ohjesääntösuunnitelmaan kuvaa hyvin merivoimissa 1950-luvun puolivälissä eläntyneitä toiveita Pariisin rauhansopimukseen kirjattujen sotilaallisten rajoitusten poistamisesta. Merivoimissa oli syntynyt Pariisin rauhansopimuksen solmimisen jälkeen käsitys, jonka mukaan rajoitukset poistettaisiin viimeistään Suomen liittyessä Yhdistyneiden Kansakuntien jäseneksi. Sen vuoksi uudenaikaisinta sukellusvenettä, Vesikko, ei myyty romuksi Vetehis-luokan veneiden ja Saukon tavoin, vaan se haluttiin säästää tulevien sukellusvenemiesten koulutuslukseksi.⁹⁷⁷

Kun rauhansopimuksen rajoitukset eivät lopulta kumoutuneetkaan, kaksikymmentävuotias Vesikko päätettiin myydä, koska se oli seissyt käyttämättömänä Suomenlinnan telakalla vuosikymmenen ajan. Maailmansodan jälkeisenä vuosikymmenenä sukellusvenetekniikassa tapahtunut kehitys alkoi myös kääntyä merivoimien sukellusvenesuunnitelmia vastaan. Suomessa ei ollut 1950-luvun puolivälissä enää riittävää teknistä osaamista sukellusveneiden ylläpitämiseen, saatikka rakentamiseen. Jos Suomelle olisi sallittu sukellusveneiden hankinta, olisi alukset jouduttu hankkimaan ulkomailta ja

974 Ibid.

975 Ampumatoimintaan liittyviä ohjesääntöjä olivat Rannikkotyöstön ampumaohjesääntö (RtAO), Rannikkotyöstön mittaushjesääntö (RtMO) ja Rannikkotyöstön tuliasemaohjesääntö (RtTO). KA T20173 / F138. Pääesikunnan asiakirja 1246 / Ohjeststo / 8b / 6.4.1956: Ohjesääntösuunnitelma.

976 KA T20173 / F138. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 531 / Koulusto / 8a / 31.1.1956: Merivoimien ohjesääntösuunnitelma sekä T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 82 / Ohjeststo / 8b / sal. / 18.4.1956: Ohjesääntötoimikunnan työ, liite 10.

977 KA T17408 / 2633. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1695 / Op.3. / 22.12.1947: Rauhansopimuksen 22. Artikla.

koko huolto- sekä koulutusjärjestelmä olisi pitänyt luoda uudelleen perusteista alkaen. Sellaiseen puolustusvoimilla ei yksinkertaisesti ollut mahdollisuuksia.

Sukellusveneiden taisteluohjesäännön laatimista realistisemmalla pohjalla oli kapteeniluutnantti Stig Wikbergin tehtäväksi annetun Torpedoveneiden taisteluohjesäännön kirjoittaminen.⁹⁷⁸ Ohjesääntö oli tarpeellinen, koska merivoimien kolmannen pääaseen, torpedon, käyttöä ryhdyttiin korostamaan 1950-luvun puolivälissä merivoimille määritettyjen aktiivisempien toimintaperiaatteiden myötä. Nopeakulkuisten torpedoilla varustettujen alusten avomeritaktiikkaa oli käsitelty tiettävästi edellisen kerran 1940-luvulla ja tuolloinkin lähinnä valoisan tai hämärän aikana suoritettavien hyökkäysten näkökulmasta. Toisen maailmansodan jälkeen merisodankäynnissä yleistyneet tutkat olivat parantaneet omia hyökkäysmahdollisuuksia, mutta myös vihollinen kykeni torjumaan hyökkäykset entistä tehokkaammin.⁹⁷⁹ Siksi moottoritorpedoveneiden ja -laivueiden hyökkäystaktiikkaa oli kehitettävä edelleen, jotta tappiot jäisivät mahdollisimman pieniksi.

Wikberg valikoitui ohjesäännön kirjoittajaksi todennäköisesti siksi, että hänellä oli omakohtaisia kokemuksia moottoritorpedoveneiden toiminasta. Wikberg oli toiminut moottoritorpedovenelaivueessa ja -osastossa vartiomoottoriveneiden ja moottoritorpedoveneiden päällikkönä koko jatkosodan ajan.⁹⁸⁰ Hän oli muutoinkin perehtynyt torpedoaseeseen, muun muassa kirjoittamalla torpedojen käyttöön liittyviä artikkeleita vuosien 1956 ja 1958 *Tiede ja Ase* -aikakauskirjaan. Vuoden 1958 artikkelissa Wikberg tarkasteli erityisesti torpedoammuntaan liittyviä tekijöitä, kuten maalin paikantamista ja maalin liiketekijöiden määrittämistä sekä torpedohyökkäyksen suorittamista yhden aluksen ja alusosaston voimin.⁹⁸¹

Wikberg sai ohjesäännön 63-sivuisen käsikirjoituksen valmiiksi vuonna 1956 ja sitä käytettiin ainakin Sotakorkeakoulussa opetusmateriaalina.⁹⁸² Jostain syystä ohjesääntöä ei kuitenkaan otettu virallisesti käyttöön, ja tammikuussa 1958 ohjesäännön perusajatusta muutettiin siten, että Wikbergin tuli tarkastella ohjesäännössä taktiikan sijaan torpedohenkilöstön koulutusta.⁹⁸³ Lähdeaineiston perusteella ei ole tiedossa, valmistuiko Wikbergin käsikirjoitus, mutta tätäkään ohjesääntöä ei otettu käyttöön ainaakaan puolustusvoimain komentajan vahvistamana.

978 KA T21442 / F7a sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 82 / Ohjeststo / 8b / sal. / 18.4.1956: Ohjesääntötoimikunnan työ, liite 10 sekä T20173 / F138. Esittely puolustusvoimain komentajalle N:o 1105 / Ohjeststo / 8b / 16.3.1956.

979 Ks. esim. Killinen, K.: Katsaus meritaktiikan ja -strategian viimeisimpään kehitykseen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 12. Mikkeli 1954, s. 315.

980 KA Stig Wikbergin nimikirjaote n:o 53704.

981 Wikberg, S.: Torpedoaseen käyttömahdollisuuksista taktillisteknilliseltä kannalta tarkasteltuna. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 16. Mikkeli 1958, s. 148–181.

982 Vuonna 1956 valmistunutta Torpedoveneiden toimintaoppaan ehdotusta on käytetty useissa diplomitoissa lähteenä. Ks. esim. KA SKK-1/819. Tikka, Juha: Merivoimien yhtymän ja taisteluosaston johtaminen, johtamistavat sekä vaadittava organisaatio ja välineistö, 1963, Lähteet.

983 KA T22780 / F161. Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 421 / Ohjeststo / 8b / 29.1.1958: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

Stig Wikberg ei ollut ainoa torpedotaktiikan kehittäjä, vaan torpedoalalla alkanut myönteinen kehitys vaikutti myös Sotakorkeakoulun oppilasupseereiden diplomityöaiheiden valintaan. Vasama-luokan aluksen päällikkönä toiminut kapteeniluutnantti Jan Klenberg laati vuonna 1961 kiitettävän diplomityön torpedoveneiden hyökkäystaktiikasta. Lisäksi kapteeniluutnantti Erik Wihtolin tutkielma torpedoammunnasta ja siinä esiintyvistä virheistä oli valmistunut vuotta aiemmin.⁹⁸⁴ Klenberg päätyi laatimaan diplomityönsä Stig Wikbergin ja meritaktiikan opettajan, komentajakapteeni Pentti Louhen kanssa käymiensä keskusteluiden jälkeen. Hän tarkasteli tutkielmassaan moottoritorpedoveneiden käyttöä moderneilla taistelunjohtojärjestelmillä varustettua vihollista vastaan ja päätyi esittämään uutta ampumamenetelmää, jotta torpedohyökkäyksillä saataisiin tuotetuksi viholliselle tehokkaammin tappioita.⁹⁸⁵ Sen sijaan Wihtolin tutkielma-aiheen taustat ovat jääneet epäselviksi. On kuitenkin mahdollista, että aihe oli Merivoimien esikunnan käskemä, koska se oli 1960-luvun loppupuolella normaali menettelytapa.⁹⁸⁶

Kunnianhimoisista tavoitteista huolimatta vuonna 1956 laaditun merivoimien ohjesääntöjen kirjoitussuunnitelman 23:sta taktiikan ohjesäännöstä valmistui kesään 1964 mennessä ainoastaan kaksi: vuonna 1961 otettiin käyttöön komentajakapteeni Kauko Konttisen kirjoittama Kaikumittaus- ja vesikuunteluohjesääntö. Lisäksi samana vuonna valmistui komentaja Oiva Suosalmen, kapteeniluutnanttien Pekka Peltošen ja Erkki Auhdon kirjoittama Merisulutusohjesääntö. Siinä tarkasteltiin muun muassa miinoitustoiminnan suunnitteluun liittyviä periaatteita sekä johtovastuita ja miinoitusoperaatioiden toteuttamista. Vaikka Merisulutusohjesääntö on ensimmäinen virallinen merimiinoittamiseen liittyvä ohje, miinoitustoiminta perustui 1940- ja 1950-luvulla ainakin Laivaston ohjesäännön ja Merisotaohjesäännön epävirallisiin luonnosversioihin.⁹⁸⁷ On kuitenkin epäselvää, miten laajalti niissä esitetyt periaatteet levisivät muiden kuin Sotakorkeakoulun merisotalinjalla opiskelleiden upseerien tietoon, koska monisteina käyttöön otettuihin epävirallisiin ohjesääntöihin liittyviä jakelutietoja ei aikoinaan taltioitu.

Merisulutusohjesäännössä suunnattiin myös katseet vahvasti tulevaisuuteen. Ohjesäännössä käsiteltiin muun muassa rauhansopimuksessa kiellettyjen heräteamiinujen

984 KA SKK-1/773. Klenberg, J.: Torpedohyökkäyksen suoritustaktiikka ja -tekniikka sekä hyökkäyksen johtaminen pääasiallisesti nykyistä kalustoa käyttäen ja ottaen huomioon nykyaikaisten taisteluvälineiden vaikutuksen, 1961 sekä SKK-1/754. Wihtol, E.: Torpedoammunnassa syntyvien systemaattisten virheiden korjaaminen ja satunnaisten virheiden vaikutus osumistodennäköisyyteen, 1960.

985 Amiraali Jan Klenbergin tiedonanto 4.12.2015.

986 Esim. KA T23376 / F24. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 4349 / Koulusto / 5 a 1 / 9.10.1967: SKK:n diplomityöaiheet.

987 KA T22036 / F19. Pääesikunnan asiakirja N:o 1483 / Ohjeststo / 8b / 25.5.1964: Ohjesääntöjen valmistaminen meri- ja ilmavoimissa; T22780 / F161. Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 420 / Ohjeststo / 8b / 29.1.1958: Esittely puolustusvoimain komentajalle; T22780 / F198. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1046 / Koulusto / 8d / 20.3.1961: Vedenalainen äänimittausohjesääntö; Merisulutusohjesääntö 1961 (*passim.*) sekä Laivaston esikunnan asiakirja N:o 1133 / Op. 8d / 22.6.1951: Laivaston ohjesääntö III (LO III). Sotatoimet (ehdotus), s. 35–55.

käyttöä sekä vihollisen aluevesille suuntautuvaa miinoittamista, joka oli tarkoitus toteuttaa joko nopein aluksin tai ilmavoimien toimenpitein.⁹⁸⁸ Offensiivista miinoitus-toimintaa käsiteltiin ohjesäännössä todennäköisesti siksi, että sitä pidettiin tuolloin ainoana keinona, jolla merivoimat kykeni aloittamaan maihinnousuntorjuntataistelut selkeästi omien aluevesirajojen ulkopuolella.

Meritaktiikkaa käsittelevien muiden ohjesääntöjen kirjoittaminen ei sen sijaan edistynyt, koska kirjoittajia jouduttiin käyttämään ulkomailta hankittujen alusten kalusto- ja käyttöohjekirjojen suomentajina. Lopulta kirjoitettaviksi suunniteltujen ohjesääntöjen määrä supistettiin kesällä 1964 kymmeneen. Näistäkin ainoastaan Saattokäsikirja ja Sukellusveneentorjuntaohjesääntö olivat Merisotaohjesäännön ohella varsinaisia taktisia ohjesääntöjä.⁹⁸⁹

Rannikkotyökistön osalta 1950-luvun puolivälissä laadittu ohjesääntösuunnitelma toteutui melko hyvin. Rannikkotyökistön taisteluohjesääntöjen kirjoittajana toiminut kapteeni Olavi Kettunen laati muutamassa kuukaudessa Rannikkotyökistön taisteluohjesäännön ensimmäisen osan käsikirjoituksen, joka valmistui vuoden 1958 alkupuolella.⁹⁹⁰ Nopeaa kirjoitusaikaa selittänee osaltaan se, että Kettunen pystyi luultavasti hyödyntämään kirjoitustyössään vuonna 1945 aloitetun Rannikkojoukkojen taisteluohjesäännön luonnosversiota.

Niin ikään Olavi Kettusen kirjoitusvastuulle annetun taisteluohjesäännön toisen osan jäsentely valmistui pikavauhtia ja esiteltiin Pääesikunnan koulutusosastolle joulukuussa 1958. Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen ohjesäännössä päätettiin käsitellä sekä kiinteiden että moottoroitujen rannikkotyökistöpatteristojen toimintaa. Taisteluohjesäännön toinen osa otettiin käyttöön vuonna 1960.⁹⁹¹ Sen sijaan Rannikkopataljoonan taisteluohjesääntö jäi valmistumatta, koska pataljoonan korvanneen torjuntapataljoonan ja hyökkäyksellisiin tehtäviin tarkoitetun rannikkojääkäripataljoonan kokoonpanojen ja käyttöperiaatteiden kehittäminen aloitettiin samana vuonna kuin Rannikkopataljoonan taisteluohjesäännön kirjoitustyö oli suunniteltu aloitettavan.⁹⁹²

Vuodesta 1957 muodostui meritaktiikan kehittämisen kannalta käänteentekevä. *Taktillisia suuntaviivoja* -muistioon kirjattujen laivastoyksiköiden käyttöperiaatteiden myötä merivoimissa palattiin 1940-luvun lopulla hahmoteltuihin toimintaperiaatteisiin, joiden mukaan yleisvoimilla pyrittiin operoimaan saariston ulkopuolella ja meripii-

988 Merisulutusohjesääntö 1961, s. 11, 20, 35–36, 37.

989 KA T22036 / F19. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2842 / Koulusto / 8d / 30.7.1964: Ohjesääntöjen valmistaminen merivoimissa.

990 KA T22780 / F149. Pääesikunnan asiakirja N:o 3633 / Ohjeststo / 8b / 18.10.1957: Esittely puolustusvoimain komentajalle; Olavi Kettusen nimikirjaote n:o 40614 sekä esim. T22780 / F161. Pääesikunnan lähete N:o 530 / Rttsto / 8d / 31.3.1958: Lausunto RtO I:stä liitteineen.

991 KA T22780 / F161. Merisotakoulun asiakirja N:o 1463 / Koul / 8d / 22.12.1958: Ehdotus RtO II kirjoittamisesta ja sen sisällyksestä sekä Rannikkotyökistön taisteluohjesääntö II osa (RtO II). Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkelä 1960.

992 KA T26965 / F14 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 99 / Optsto / 10 sal. / 13.2.1957: Merijääkärit sekä T20173 / F137. Pääesikunnan meripuolustusosaston lähete N:o 596 / Meriptsto / 8d / 19.4.1956 liitteineen.

rit vastasivat maavoimien taisteluiden tukemisesta saaristossa ja rannikon tuntumassa. *Taktillisia suuntaviivoja* -muistion myötä etenkin yleisvoimien operaatioiden peruseriaatteen vakiintui niin sanottujen syöksyjen toteuttaminen. Syöksyt oli tarkoitus suunnata lähinnä vihollisen jälkiyhteyksiä vastaan.⁹⁹³

Yleisvoimien hyökkäyksellisemmät toimintaperiaatteet kirjattiin vuonna 1958 valmistuneeseen Kenttäohjesäännön yleiseen osaan.⁹⁹⁴ Merivoimien toimintaperiaatteissa tapahtunutta muutosta selittänee pääosin se, että merivoimien mahdollisuudet maavoimien taistelun tukemiseen olivat 1950-luvun lopulla selkeästi monipuolisemmat kuin muutamaa vuotta aiemmin. Merivoimien taistelukykyä oli vahvennettu 1950-luvun puolivälin jälkeen Vasama-luokan moottoritykkiveneillä, R-luokan vartioveneillä sekä miinalaiva Keihässalmella ja samanaikaisesti valmisteltiin moottoritykkiveneiden lisähankintoja.

Kenttäohjesäännön yleisen osan valmistuttua tuli ajankohtaiseksi vuonna 1954 julkaistujen Kenttäohjesäännön I ja II osan uusiminen. Ne alkoivat olla jo peruseriaatteiltaan vanhentuneita, vaikka ohjesääntöjen painamisesta oli kulunut vain viisi vuotta. Kenttäohjesääntöjen I ja II osa oli kirjoitettu suurimmilta osin 1940-luvun loppupuolella, joten yhtymän taistelua käsittelevien Kenttäohjesäännön osien uusiminen aloitettiin syyskuussa 1960 everstiluutnantti Paavo Junntilan johdolla.⁹⁹⁵ Ohjesäännön uudelleenkirjoittamisesta huolimatta vaikutukset maihinnousuntorjunnan järjestelyihin jäivät melko pieniksi. Kenttäohjesäännön pääkirjoittajaksi nimetyn Junntilan lisäksi arkistolähteistä ei ole löydettävissä muiden ohjesäännön kirjoittamiseen osallistuneiden henkilöiden tietoja. Junntila ei kuitenkaan voinut itse kirjoittaa lyhyessä ajassa koko ohjesääntöä, koska kyse oli todella mittavasta työstä.

Ilmeisesti Kenttäohjesäännön maihinnousuntorjuntaa käsittelevän osion kirjoittajana toimi majuri Olavi Kettunen, koska hän piti marraskuussa 1961 Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksessa esitelmän maavoimien joukkojen osallistumisesta maihinnousuntorjuntaan. Se perustui valmisteilla olleeseen Kenttäohjesäännön käsikirjoitukseen.⁹⁹⁶ Kettusen osallistuminen Kenttäohjesäännön kirjoitustyöhön oli todennäköistä jo siksi, että hänellä oli 1950- ja 1960-luvun taitteessa paras tietämys rannikkotykkikoston taktikasta ja toimintaperiaatteista, olihan Kettunen kirjoittanut rannikkotykkikoston tärkeimmät ohjesäännöt.

Rannikko- ja saaristoalueiden puolustusryhmitys ja puolustustaisteluiden periaatteet noudattelivat Kettusen esitelmän perusteella 1940-luvun loppupuolella tehtyjä ratkaisuja. Kettusen mukaan puolustus oli muodostettava etupainoiseksi ja taistelut

993 KA T26838 / F19 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 136 / Ohjeststo / 8b / sal. / 16.5.1957: Taktillisia suuntaviivoja, s. 22–24.

994 Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). Helsinki 1958, s. 35, 74, 84–85.

995 KA T22780 / F174. Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 3007 / Ohjeststo / 8b / 19.9.1959: Esittely puolustusvoimain komentajalle sekä T22780 / F187. Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 3146 / Ohjeststo / 8b / 23.9.1960: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

996 KA Pk2610 / 18. Pöytäkirja Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksesta 7.11.1961. Esitelmä löydettävissä Sotatieteellisen neuvottelukunnan arkistosta kansioista StietNK-1/32.

oli aloitettava puolustusaseman etupuolelle, niin sanotulle suoja-alueelle, perustettavissa rannikkojalkaväen puolustuskeskuksissa. Varsinaisen puolustusaseman paikka oli pääsääntöisesti mantereen rantaviivalla, mutta se voitiin sijoittaa saaristoon siellä, missä kapeikkojen sulkeminen oli mahdollista puolustavan joukon omin asein. Reservit tuli Kettusen mukaan sijoittaa mahdollisimman lähelle puolustusasemaa, jotta keskitetty ja mahdollisesti panssarivoimin tuettu vastahyökkäys voitiin toteuttaa ennen kuin vihollisen voimat sillanpäässä olivat liian vahvat.⁹⁹⁷

Olavi Kettusen ja eversti Johan Kiveliön 1940-luvun loppupuolella määrittelemien puolustusperiaatteiden väliset merkittävimmät eroavuudet liittyivät puolustusryhmittymyksen syvyyteen ja vihollisen maahanlaskumahdollisuuksiin. Kiveliö ei ollut pohtinut stipendityössään juurikaan maahanlaskujen vaikutuksia, ilmeisesti siksi, että suurin osa toisessa maailmansodassa syvälle selustaan suunnatuista maahanlaskuista oli päättynyt hyökkääjän tappioon. Hän kuitenkin tiedosti maahanlaskujen vaaran ja arvioi maahanlaskuoperaatioita kehitettävän edelleen. Kettunen sen sijaan painotti syvyyteen tehtävien maahanlaskujen vaarallisuutta. Erityisen ongelmallisena Kettunen piti sitä, että maihinnousutorjuntaan ryhmitetty armeijakunta joutuisi taistelemaan vastuualueellaan sekä samanaikaisesti maihin nousevaa että selusta-alueelle maahanlaskun suorittavaa vihollista vastaan. Ongelmasta huolimatta rannikolle ryhmitettävien yhtymien vastuualueiden syvyyttä tuli kasvattaa, jotta yksi komentaja voisi johtaa torjuntataisteluita sekä maihinnousurannalla että maahanlaskualueella. Toinen puolustuksen syvyyden kasvattamista edellyttänyt tekijä oli erilaisten panssariajoneuvojen lisääntyminen. Ne nopeuttivat vihollisen tunkeutumista maihinnousurannalta syvälle sisämaahan ja vain riittävän syvä vastuualue mahdollisti Kettusen mukaan torjuntataisteluiden tehokkaan käymisen.⁹⁹⁸

Kettusen esittelemät puolustusperiaatteet herättivät kokouksessa keskustelua varsinkin puolustusryhmittymyksen ja puolustuksen painopisteen osalta. Kettunen piti saaristoa viivytyalueena, jossa oli tarkoitus taistella joissain tapauksissa rannikkojoukkojen lisäksi myös muilla maavoimien joukoilla. Tuolloinkin puolustuksen painopiste oli sijoitettava mantereen rantaviivalle. Muun muassa keskusteluun osallistuneet kenraaliluutnantti Väinö Valve ja eversti Reino Aaltonen pitivät Kettusen esittämiä periaatteita hyväksyttävänä. Tällöin vihollisen kuluttaminen oli mahdollista toteuttaa tehokkaammin ja hyökkäyksen lyöminen sillanpäässä olisi todennäköisempää.⁹⁹⁹

Aaltonen ei kuitenkaan pitänyt realistisena sitä, että maavoimien yhtymiä käytettäisiin saaristossa puolustustehtäviin, koska niitä ei ollut koulutettu saaristotaisteluihin eikä yhtymien kuljetuksiin ollut käytettävissä riittävästi aluksia. Samanlaiseen arvioon päätyi myös esitelmätilaisuuteen osallistunut eversti Arvo Lyytinen. Hän laati Kettusen esitelmästä Suomen Sotatieteellisen Seuran puheenjohtajalle osoitetun kirjallisen vas-

997 Vrt. KA StietNK-1/32. Kettunen, O.: Merivoimien osuus maihinnousutorjunnassa rannikollamme, 1961, s. 10–14 sekä Kiveliö 1948, s. 99–107.

998 Kettunen 1961, s. 13–17, Kiveliö 1948, s. 62–66.

999 KA Pk2610 / 18. Pöytäkirja Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksesta 7.11.1961.

tineen. Siinä Lyytinen kritisoi voimakkaasti maavoimien yhtymien käyttöä viivytys- ja puolustustehtäviin saaristossa. Lyytinen kehotti jopa olemaan noudattamatta Kenttäohjesääntöön kirjattuja maihinnousuntorjunnan periaatteita, koska saaristoon ryhmitetyt joukot jäisivät maihinnousun alkaessa saarroksiin ja lopulta ne tuhottaisiin puolustusasemiinsa.¹⁰⁰⁰

Olavi Kettusen esitelmän perusteella maihinnousuntorjunnan periaatteista käyty keskustelu ei juurikaan poikennut 1940-luvun loppupuolella käydystä ajatusten vaihdosta. Mielipiteet joukkojen ryhmittämisestä ja pääpuolustuslinjan sijoittamisesta jakautuivat jatkosodan jälkeen kerätyissä sotakokemuksissa ja upseerien keskustelutilaisuuksissa siten, että osa kannatti eteentyönnettä puolustusta joidenkin pitäessä joukkojen sijoittamista mantereelle parempana.¹⁰⁰¹ Lyytisen mielipide joukkojen käytöstä maihinnousuntorjunnassa perustui selkeästi hänen omiin sotakokemuksiinsa. Lyytinen oli toiminut kesän 1944 torjuntataisteluiden aikana Viipurinlahden pohjoisrannan puolustusta varten perustetun Rannikkotyökistörykmentti 22:n komentajana. Rykmentin vastuulle kuuluivat muun muassa Teikarsaaren ja Melansaaren sekä Viipurinlahden pohjoisrannan puolustaminen, joten rykmentti osallistui neuvostojoukkojen maihinnousuyritysten torjuntaan kesä–heinäkuussa kärsien suuria tappioita.¹⁰⁰²

Lyytisen vastineella ei ollut loppujen lopuksi vaikutusta vuonna 1963 julkaistuun Kenttäohjesääntöön sisältöön. Myöskään merivoimien komentajan, kontra-amiraali Oiva Koiviston lokakuussa 1962 allekirjoittamaa merivoimien lausuntoa ei otettu huomioon Kenttäohjesääntöä viimeisteltäessä, vaikka lausunnossa merivoimien ja maavoimien yhtymän välisen yhteistoiminnan kuvausta oli luonnehdittu liian yksipuoliseksi. Koiviston mukaan merivoimien tuki maavoimien yhtymälle oli ensisijaisesti välillistä, eikä se liittynyt suoranaisesti yhtymän taistelutoimintaan.¹⁰⁰³

Merivoimien oma ohjesääntötyö oli jäänyt 1950- ja 1960-luvun taitteessa selkeästi jälkeen yleisten ohjesääntöjen uudistamisrytmistä, eikä merivoimilla ollut ohjesääntöä, jossa olisi kuvattu merioperaatioiden suunnittelu ja toteuttaminen. Merisotaohjesääntöön oli pitänyt valmistua vuonna 1955 laaditun ohjesääntösuunnitelman perusteella jo vuoden 1956 kuluessa, mutta se otettiin lopulta luonnoksena käyttöön vuonna 1957. Ohjesääntöön vahvistaminen lykkääntyi ja kariutui lopulta kokonaan todennäköisesti siksi, että alusyksiköiden käyttöperiaatteita oli muutettava Pääesikunnassa laaditun *Taktillisia suuntaviivoja* -muistion myötä. Merisotaohjesääntöön uudelleenkirjoittamiselle oli kuitenkin olemassa selkeä tarve, koska Pääesikunnan vaatimukset täyttävää meritaktiikkaa ei ollut kuvattu muissa ohjesääntöissä.

1000 Ibid. sekä Pk2610 / 18. A. E. Lyytisen kirje Suomen Sotatieteellisen Seuran puheenjohtajalle 5.12.1961.

1001 Ks. esim. KA T18002 / 6. Everstiluutnantti K. Lylyn alustus Puolustus meren rannalla ja saarissa kesäolosuh-teissa sekä JR5:ssä 8.5.1945 pidetyn upseereiden keskustelutilaisuuden pöytäkirja.

1002 Kuussaari et al. 1992, s. 225–226; 230–234 sekä Pohjanvirta – Rönkkönen 1994, s. 106–107.

1003 KA T22780 / F187. Pääesikunnan asiakirja N:o 3534 / Ohjeststo / 8b / 29.10.1960: KO I–II uusiminen, liite 1, vrt. KA T22036 / F13. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 3642 / Koulsto / 8 / 23.10.1962: Lausunto kenttäohjesääntöön luonnoksesta sekä Kenttäohjesääntö I osa (KO I), yhtymän taistelu. Mikkeli 1963, s. 97–102.

Taktillisten suuntaviivojen lisäksi myös merivoimien sodanajan kokoonpanoihin 1950-luvun viimeisinä vuosina tehdyt muutokset edellyttivät omalta osaltaan luonnoksena käyttöön otetun Merisotaohjesäännön uudistamista. Muutokset kohdistuivat ennen kaikkea meripiireihin, joiden alusmääriä vähennettiin useamman laivueen verran. Meripiirin alayksiköitä jouduttiin karsimaan siksi, ettei sodanajan kokoonpanoon kuuluneiden laivueiden perustaminen ollut mahdollista sopivien ottoalusten puuttumisen vuoksi. Kaikista suurimmat muutokset liittyivät kuitenkin aiemmin meripiirien vastuulle kuuluneeseen meriliikenteen ohjaukseen. Vuonna 1958 merivoimien ja merenkuluhallituksen välillä allekirjoitetun yhteistyösopimuksen seurauksena meripiirien kokoonpanoista poistettiin luotsikompaniat ja meripiirien henkilövahvuus pieneni kokonaisuudessaan neljäläsadalla henkilöllä.¹⁰⁰⁴

Merivoimien huoltojärjestelmä koki myös muutoksia 1950-luvun lopulla, kun kolmeportainen huolto-organisaatio muutettiin kaksiportaiseksi poistamalla sodanajan kokoonpanoista tukiasemat. Niihin kuulunut henkilöstö sijoitettiin uudelleen Vaasan tukiaseman tilalle perustettavan laivastoaseman ja jäljelle jääneiden huoltoasemien vahvuuteen.¹⁰⁰⁵ Huolto-organisaation muutokset tehtiin todennäköisesti siksi, että se oli mitoitettu aiemmin vuoden 1949 laivanrakennusohjelmassa sekä vuoden 1950 meripuolustusohjelmassa suunniteltua laivastoa varten. Todelliset sodanajan alusvahvuudet olivat 1950-luvun loppupuolella selkeästi vuosikymmenen alkupuolen suunnitelmia pienemmät, joten raskaalle huolto-organisaatiolle ei ollut samanlaista tarvetta.

Merivoimien aktiivista ja yllätyksellistä toimintaa pidettiin 1960-luvulla entistä tärkeämpänä, koska sotatoimien arvioitiin alkavan yllättäen. Alusyksiköiden hyökkäyksellisillä operaatioilla oli tarkoitus hankkia aikaa kenttäarmeijan joukkojen liikekannallepanolle ja puolustukseen ryhmittymiselle. Aikavoittoa pidettiin mahdollisena etenkin silloin, jos merivoimat ehtisi laskea miinoitteet ennen sotatoimien puhkeamista. Tällöin vihollisella ei arveltu olevan mahdollisuuksia yllätyksellisten voimansiirtojen toteuttamiseen tai suurten pintataistelualusten käyttämiseen Suomen aluevesillä, joten omien vihollista keveämpien laivastovoimien toimintamahdollisuudet olivat saariston ulkopuolella entistä paremmat.¹⁰⁰⁶

Sodan kuvan muutos, merivoimien uudet toimintaperiaatteet ja ajantasaisen Merisotaohjesäännön puuttuminen heijastuivat *Suomi merellä* -lehden sisältöön. Lehdesä julkaistiin vuosina 1960–1962 meritaktiikkaa käsittelevä artikkelisarja, jossa kuvattiin muun muassa miina-, tykki- ja torpedolaivueiden toimintaperiaatteita rannikko- ja avomerioloissa. Kirjoitusten sarjan aloitti Onni Riisio miinoitustoimintaa käsittelevällä artikkelillaan. Riisön mielestä miinoitustoimintaan tuli käyttää useasta miinalaivas-

1004 KA T27103 / F9 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 237 / Optsto / OT / 10b / 21.12.1957: Merivoimien sa-organisaatio; T26839 / F9 OT – sal. Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 99 / Optsto / OT / 10b / sal. / 30.8.1958: Merivoimien sa-määrävahvuudet sekä Pääesikunnan järjestelyosaston muistio 8.10.1958: Merivoimien sa-määrävahvuudet.

1005 Ibid.

1006 KA T26965 / Hh10 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 11.11.1960: Operatiiviset olosuhteet Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, s. 28–29, 55–59, 64.

ta koostuvaa laivuetta, koska se mahdollistaa suojamiinoitteiden nopean laskun. Usean miinalaivan toteuttamat miinanlaskuoperaatiot edellyttivät kuitenkin miinanlaskun suojaamista vartioveneidän lähivarmistuksella sekä moottoritykki- ja -torpedoveneiden kaukovarmistuksella. Riisön esittämä ajatus miinanlaskun toteuttamisesta laivuekoonpanossa oli sinänsä mahdollinen, koska merivoimien kokoonpanoon kuului tuolloin miinalaivue, joka oli muodostettu miinalaiva Ruotsinsalmesta ja Keihässalmesta sekä kahdesta ottoaluksesta.¹⁰⁰⁷

Muissa taktiikkaan liittyvissä artikkeleissa käsiteltiin moottoritykki- ja -torpedoveneiden operaatioiden toteuttamista avomerellä. Moottoritykkivenealueessa uransa alkuvuodet palvellut kapteeniluutnantti Juha Tikka tarkasteli kahdessa artikkelissa tykistöllä varustettujen alusten käyttöä tiedustelutehtäviin. Tikka piti moottoritykkiveneitä parhaimpina aluksina avomeritiedusteluun, koska ne pystyivät suojaamaan oman toimintansa nopeudella ja tykistönsä tulella. Tiedustelutehtävät tuli suorittaa pääsääntöisesti laivuekoonpanossa, koska se mahdollisti tiedustelutietojen hankinnan laajalta alueelta. Tiedustelua varten laivue oli jaettava kahteen osaan, joista toinen toteutti tiedustelutehtävän toisen toimiessa varmistusryhmänä tiedusteluosaston sivustoilla. Vartioveneeet soveltuivat hiljaisempina ja merikelpoisempina omalla rannikolla toteutettavaan lähitiedusteluun moottoritykkiveneitä paremmin.¹⁰⁰⁸

Tikka kirjoitti myös moottoritykkivene- ja vartiovenelaivueiden hyökkäystaktiikasta lokakuussa 1961 julkaistuun *Suomi merellä* -lehteen. Tikka kuvasi artikkelissaan suurella nopeudella saariston reunassa sijainneista etutukeutumisaikapaikoista tehtyjen tykistöyöksyjen toteutusperiaatteet. Syöksyllä pyrittiin yllättämään vihollinen ja voitamaan se kiivaalla tykistötulella. Jos kyseessä oli useammasta alusluokasta koostuvan osaston hyökkäys, tuli tykistöllä varustettuja veneitä käyttää muiden alusten (so. moottoritorpedoveneiden) hyökkäyksen tukemiseen. Hyökkäykset eivät kuitenkaan onnistuneet Tikan mielestä improvisoiden, vaan hyökkäykseen tuli liittyä selkeä taistelujatetus, joka noudatti ennalta laadittua laivueen taisteluohjetta. Se mahdollisti aloitteen ylläpitämisen taistelun aikana.¹⁰⁰⁹

Seuraavassa *Suomi merellä* -lehden numerossa julkaistiin Tikan artikkelin jatkumona kapteeniluutnantti Teuvo Kuparisen kirjoitus torpedovenelaivueen toimintaperiaatteista. Kuparisen varsin seikkaperäisestä artikkelista on havaittavissa, kuinka jatkosodan aikana käytetyn moottoritorpedovenetaktiikan perusperiaatteet olivat säilyneet osana suomalaista meritaktiikkaa 1960-luvulle saakka. Esimerkiksi laivueen ja viirikön kokoonpanot, tukeutuminen, hyökkäysvaihtoehdot ja ilmavoimien tuki hyökkäykselle noudattelivat jatkosodan aikana käytettyjä ratkaisuja. Kuparinen yhtyi Tikan esit-

1007 Riisö, Onni: Miinoitustoiminta. *Suomi merellä*, n:o 59, 2/1960, s. 43–52 sekä KA T26839 / Hda3 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 30 / Järjstö / OT 10b / 2 sal. / 6.2.1959: Merivoimien sodanajan määrävahvuudet (Sa-määrävahvuus 59), s. 548:1.

1008 Tikka, Juha: Laivastoyksiköiden avomeritiedustelu. *Suomi merellä*, n:o 60, 3/1960, s. 89–93 sekä Tikka, Juha: Tykistövenelaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 63, 2/1961, s. 53–54.

1009 Tikka 1961, s. 46–53.

tämiin ajatuksiin tykistöalusten ja moottoritorpedoveneiden tehtävänjaosta yhteishyökkäyksessä. Tykistöalusten tuli edesauttaa moottoritorpedoveneiden hyökkäystä muun muassa ilma- ja pintatorjunnalla sekä tarvittaessa maalien valaisulla. Ihanteellisessa tilanteessa moottoritorpedoveneiden hyökkäyksen lähtöasema oli taistelussa olevien tykistöalusten takana, jolloin varsinainen torpedosyöksy toteutettaisiin tykistöalusten ryhmittymisen läpi.¹⁰¹⁰

Artikkelisarjan päätti kapteeniluutnantti Jorma Kaisalon kirjoitus, jossa käsiteltiin tykkilavuuden taktiikkaa. Artikkelissa tarkastellaan suurempien tykistöllä varustettujen vartioalusten käyttöä rannikolla ja avomerioloissa. Merivoimilla ei ollut vielä artikkelin kirjoittamisen aikaan voimakkaalla tykistöllä varustettuja aluksia, mutta ne olivat olleet osa laivanrakennusohjelmia 1940-luvun lopulta lähtien. Kaisalo määritteli tykkilavuuden tehtäviksi moottoritykki- ja -torpedoveneiden sekä raivaajien torjunnan, merikuljetusten suojaamisen ilmatorjunnalla ja maa-ammunnat. Neljästä aluksesta koostunut laivue tuli Kaisalon mukaan jakaa kahdeksi viiriköksi, jotta taktinen käyttö olisi monipuolisempaa, eivätkä tykkiveneet muodostaisi liian arvokasta maalia. Tulivoimaisempia aluksia vastaan taisteltaessa oma hajaryhmittymys hajottaisi myös vihollisen torjuntatulta. Hajautetusta ryhmittymisestä huolimatta kaikkien alusten tuli oli pystyttävä keskittämään eri suunnilta samaan maaliin, oli kyse sitten maa- tai meriammunnoista. Etenkin maa-ammunnoissa laivuetta tuli käyttää kootusti, koska tulen tarkkuus oli puolet kenttätykistön tarkkuudesta.¹⁰¹¹

Suomi merellä -lehden artikkeleista voidaan havaita varsin hyvin merivoimien toimintaperiaatteissa ja meritaktiikassa 1950- ja 1960-luvun taitteessa tapahtuneet muutokset. Lippueiden sekä erikseen muodostettujen taisteluosastojen operaatiot oli tarkoitus suorittaa ensisijaisesti avomerellä, kuten vuoden 1958 Kenttäohjesäännössä oli määritelty. Lehdistön välityksellä haluttiin välittää meriupseeristolle tietoa muuttuneesta taktiikasta, kuten kymmenen vuotta aiemminkin. Artikkeleiden kirjoittajat olivat merivoimien taistelualusyksiköissä palvelleita meriupseereita, jotka olivat kehittäneet alusten taistelutekniikkaa ja taktiikkaa omissa yksiköissään. He tiesivät käytännössä, kuinka eri alusluokkia voitiin käyttää avomerioloissa.

Vaikka merivoimissa oli luotu 1950- ja 1960-luvun taitteessa alustyyppikohtaiset toimintaperiaatteet avomerellä tai sen tuntumassa toteutettavia operaatioita varten, ei merivoimien kokonaistoiminnan suunnittelusta ja toimeenpanosta ollut yhtään vahvistettua ohjesääntöä. Pääesikunnassa tuskastuttiin merivoimien heikkoon ohjesääntötilanteeseen syksyllä 1962. Pitkään luonnosasteella olleen Merisotaohjesäännön kirjoitustyö alkoi edetä vasta, kun Pääesikunnan ohjesääntötoimisto ryhtyi painostamaan Merivoimien esikuntaa kirjoitustyön loppuunsaattamiseksi. Merivoimien ohjesääntötoimikunta laati ohjesääntöön uuden sisällysluettelon, ja kirjoittajaksi määrättiin Meri-

1010 Kuparinen, Teuvo: Torpedovenelaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 64, 3/1961, s. 67–74, vrt. KA T21369 / Dg125. Komentajakapteeni O. Peuranheimon esitelmä 27.4.1947: Moottoritorpedoveneiden torpedotaktiikan pääsuuntaviivat.

1011 Kaisalo, J.: Tykkilavuuden taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 66, 1/1962, s. 24–29.

voimien esikunnan yleisesikuntaosastolla työskennellyt komentajakapteeni Terho Heltimoinen.¹⁰¹² Heltimoinen valittiin ohjesäännön kirjoittajaksi ilmeisesti siksi, että hän oli perehtynyt yleisesikuntaosastolla merivoimien operatiiviseen suunnitteluun ja tiesi siten operatiivisten suunnitelmien vaatimukset taktiikalle. Heltimoinen ei ollut kuitenkaan profiloitunut aiemmin erityisenä taktiikan kehittäjänä.¹⁰¹³

Merisotaohjesäännön ensimmäinen käsikirjoitus saapui puolustusvoimien ohjesääntötoimikunnan käsittelyyn helmikuussa 1964. Se ei vastannut Pääesikunnan vaatimuksia, koska ohjesääntötoimikunta yhdenmukaisti käsikirjoituksen alkuosan jäsentelyä ja luonnosteli loppuosan jäsentelyn käsikirjoituksen toista versiota varten.¹⁰¹⁴ On vaikea päätellä, kuinka suuri osa lokakuussa 1964 valmistuneesta ohjesäännön toisesta versiosta oli loppujen lopuksi Heltimoisen kirjoittamaa, koska yhtään ohjesäännön ensimmäistä luonnosversiota ei ole säilynyt arkistoissa. Heltimoinen pystyi kuitenkin käyttämään vuoden 1957 Merisotaohjesäännön luonnosta kirjoitustyönsä tukena.¹⁰¹⁵ On mahdollista, että Heltimoinen käytti kirjoitustyönsä apuna muutamaa vuotta aiemmin *Suomi merellä* -lehdessä julkaistuja artikkeleita. Ainakin ohjesäännön tiedustelua ja vihollisen meriliikennettä vastaan toteutettavien hyökkäysten suoritusperiaatteiden kuvauksessa on yhteneväisyyksiä vuosina 1961–1962 *Suomi merellä* -lehdessä julkaistuihin artikkeleihin, joissa käsiteltiin laivueiden käyttöä avomeritoiminnassa.¹⁰¹⁶

Joulukuussa 1964 käyttöön otettuun Merisotaohjesääntöön kirjattiin ne alusyksiköiden hyökkäykselliset käyttöperiaatteet, joiden kehittäminen oli aloitettu 1950-luvun loppupuolella. Avomerelle tai kiintomerkkialueen edustalle suunnattavat nopeat hyökkäykset perustuivat vahvasti saariston hyväksikäyttöön, eikä ajatusta saaristotaisteiluista hylätty täysin. Saaristossa käytävää puolustustaistelua ei kuitenkaan pidetty enää merivoimien pääasiallisena toimintatapana, vaan vihollista vastaan pyrittiin taistelemaan ensisijaisesti sen ulkopuolella.¹⁰¹⁷

Merisotaohjesäännön sisältö ei kuitenkaan täysin miellyttänyt ohjesäännön käyttäjiä. Merivoimien joukko-osastoilta syksyllä 1966 pyydytyissä lausunnoissa ohjesääntöä luonnehdittiin liian yleisluonteiseksi. Siinä ei käsitelty riittävästi lippueen alayksiköiden taistelua, joten sen arveltiin antavan toimintaperiaatteista paikoin jopa virheellisen ku-

1012 KA T22780 / F210. Pääesikunnan asiakirja N:o 2722 / Ohjeststo / 8b / 21.8.1962: MerisotaO:n, IlmasotaO:n ja PionO:n valmistuminen sekä Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 2944 / Koulsto / 7 / 4.9.1962: MerisotaO:n valmistuminen.

1013 KA Terho Heltimoisen nimikirjaote n:o 53169.

1014 KA T22780 / F226. Pääesikunnan asiakirja N:o 557 / Ohjeststo / 8b / 19.2.1964: Merisotaohjesäännön käsittely yleisessä ohjesääntötoimikunnassa sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 1286 / Ohjeststo / 8b / 30.4.1964: Ohjesääntötyön uudelleenjärjestely, liite 1.

1015 KA T22036 / F19. Pääesikunnan koulutusosaston asiakirja N:o 1178 / Ohjeststo / 8b / 18.4.1964: Esittely koulutuspäällikölle.

1016 Vrt. Merisotaohjesääntö (MerisO). 1964, s. 78–86; Tikka, Juha: Laivastoyksiköiden avomeritiedustelu. *Suomi merellä*, n:o 60, 3/1960, s. 89–93 sekä Tikka, Juha: Tykistövenelaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 63, 2/1961, s. 53–54 sekä Kuparinen, Teuvo: Torpedovenelaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 64, 3/1961, s. 67–74.

1017 Merisotaohjesääntö (MerisO). 1964, esim. s. 52–54, 62–64.



Terho Heltimoinen toimi joulukuussa 1964 käyttöön otetun Merisotaohjesäännön luonnoksen pääkirjoittajana.

van.¹⁰¹⁸ Yleisen ohjesääntötoimikunnan vaatimukset ja Merisotaohjesäännön käyttäjien toiveet ohjesäännön sisällöstä olivat ristiriidassa, vaikka lippueen alayksiköiden taktiikkaan liittyvät puutteet oli luvattu ratkaista kirjoittamalla erikoisalakohdaiset ohjesäännöt. Niistä yksikään ei valmistunut 1970-luvun alkuun mennessä.

Merisotaohjesäännössä kuvattu aktiivisempi meritaktiikka perustui valtaosin kotimaisiin harjoituskokemuksiin ja kokeiluihin, koska majuri Lauri Ollilan vuonna 1953 tekemä opintomatka oli vuoteen 1969 saakka ainoa ulkomaille suuntautunut koulutuskomennus, jonka pääasiallisena tarkoituksena oli taktisten oppien hankkiminen. Meri- ja rannikkotyökistöpuseerien 1950- ja 1960-luvulla tekemien vähälukuisten ja lyhytkestoisten ulkomaankomennusten tarkoituksena oli pikemminkin tietojen ja taitojen hankkiminen taistelutekniikan ja koulutuksen kehittämistä varten.¹⁰¹⁹ Ratkaisu oli lähinnä pakon sanelema, koska puolustusvoimien niukat resurssit eivät mahdollistaneet pitkäkestoisten opintomatkojen toteuttamista. Esimerkiksi Italian merivoimat tarjoutui vuonna 1960 jatkamaan suomalaisten meriupseereiden koulutusta Livornon Meriakatemian erikoiskursseilla 1920-luvulla vallinneen käytännön mukaisesti, mutta opiskelijan lähettäminen kariutui lopulta kielitaidon ja varojen puutteeseen.¹⁰²⁰

Yhteistoimintaa kehitetään

Kenraalimajuri Viljasen johdolla aloitettuun puolustusperiaatteiden uudistamiseen liittyi myös puolustushaarojen ja etenkin maavoimien aselajien välisen yhteistoiminnan kehittäminen. Maihinnousuntorjunnan kannalta yhteistoiminnan kehittäminen tarkoitti ennen kaikkea tulenkäytön kehittämistä siten, että kenttä-, ilmatorjunta- ja rannikkotyökistön sekä kranaatinheitinlaitosten tuli voitiin yhdistää yhdeksi kokonaisuudeksi. Sen edellytyksenä pidettiin kaikkien epäsuoraa tulta ampuvien yksiköiden yhteistä tulisuunnitelmaa, mutta tulenkäytön yhdistäminen edellytti myös koulutuksellisia ja viestitekniisiä toimenpiteitä kaikissa epäsuoran tulen aselajeissa. Kenttä-, rannikkotyökistö- ja heitinyksiköiden tulenjohtajien tuli kyetä johtamaan muidenkin kuin omien tuliyksiköidensä tulta. Tällöin myös viestiyhteydet oli järjestettävä siten, että maihinnousun-

1018 KA T23376 / F23. Merisotakoulun asiakirja N:o 1007 / Kntotsto / 5a / 29.11.1966: Lausunto Merisotaohjesäännön luonnoksesta; Turun laivastoaseman asiakirja N:o 2468 / Järjststo / 8 / 28.11.1966: Lausunto MerisO:n luonnoksesta; Koululaiva Matti Kurjen asiakirja N:o 876 / Kntotststo / 8 / 28.11.1966: Lausunto MerisO:n luonnoksesta sekä Laivastolippueen asiakirja N:o 1550 / Koulststo / 8d / 1.12.1966: Lausunto MerisO:stä.

1019 KA T23204 / F270. Pääesikunnan lähete N:o 846 / Koulststo / 14a / 31.3.1969: Kurssimatkat ulkomaille sekä liitteenä oleva luettelo.

1020 KA T22780 / F187. Pääesikunnan ulkomaosaston lähete N:o 539 / Ulkm-os / 14d / 20.4.1960: Erikoiskurssi Italian laivastoakatemiassa Livornossa; Merivoimien esikunnan asiakirja N:o 1471 / Koulststo / 14 / 28.4.1960: Livornon meriakatemian erikoiskurssi sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 1608 / Koulststo / 14 / 2.5.1960: Livornon meriakatemian erikoiskurssi.

torjuntataisteluita johtavalla komentajalla oli suora yhteys kaikkiin käytössään oleviin tuliyksiköihin.¹⁰²¹

Vaikuttaa siltä, että *Taktillisia suuntaviivoja* -muistion julkaisemisen jälkeen puolustushaarojen ja aselajien välisiin yhteistoimintakysymyksiin kiinnitettiin huomiota aiempaa enemmän. Esimerkiksi Sotakorkeakoulussa laadittiin vuosina 1956–1966 kahdeksan diplomityötä, joissa tarkasteltiin suoranaisesti maa-, meri- ja ilmavoimien yhteistoimintaa ja johtosuhteiden järjestelyjä lähinnä maihinnousuntorjuntataisteluiden kannalta. Ensimmäinen rannikkotykistön ja muiden maavoimien joukkojen yhteistoimintaa käsitellyt diplomityö oli syksyllä 1956 valmistunut kapteeni Olavi Aspinjaakon tutkielma, jossa tarkasteltiin rannikkojoukoilla vahvennetun yhtymän tulen johtamista ja tulisuunnitelmia.¹⁰²² Muina esimerkkeinä mainittakoon kapteeni Jouko Lintusen vuonna 1962 valmistunut diplomityö eri puolustushaarojen ja aselajien johtosuhteiden ja yhteistoiminnan järjestelyistä rannikolla sekä kapteeni Teuvo Rönkkösen vuonna 1965 laatima tutkielma, jossa käsiteltiin rannikko- ja kenttätykistön tulitoiminnan yhdistämistä sekä johtamista maihinnousuntorjuntataisteluissa.¹⁰²³

Meripuolustuksen yhteistoimintaa käsittelevien diplomitöiden määrä moninkertaistui edelliseen kymmenvuotisjaksoon verrattuna. Vuosina 1946–1955 ainoastaan komentajakapteeni Orvo Peuranheimo ja kapteeni Antti Tuulensuu olivat pohtineet tutkielmissaan puolustushaararajat ylittäviä yhteistoimintakysymyksiä.¹⁰²⁴ Yhteistoimintaan liittyvien tutkielmien lukumäärän kasvua ei selitä täysin Pääesikunnan johdolla aloitettu taktiikan kehittäminen, mutta sillä oli epäilemättä vaikutuksensa. On kuitenkin tiedostettava, että 1950-luvun loppupuolella yhteistoimintaan liittyvien tutkielmien tekemiseen oli selkeästi paremmat perusteet kuin vuosikymmentä aiemmin. Kenttäohjesäännöt oli julkaistu, ja jokaiselle puolustushaaralle oli ehtinyt muotoutua kirjoitettuja tai kirjoittamattomia periaatteita joukkojen käytöstä ja noudatettavasta taktiikasta muun muassa operatiivisten suunnitelmien laadinnan ja erilaisten karttahaarajoitusten myötä.

Vaikka Sotakorkeakoulun diplomitöissä paneuduttiin laajalti yhteistoimintakysymyksiin, merkittävimmät edistysaskeleet otettiin rannikko- ja kenttätykistön yhteistoiminnan kehittämisessä. Kapteeni Pentti Aulaskari oli ensimmäisiä tulenkäytön yhdistämistä pohtineita henkilöitä ja hän tarkasteli vuonna 1963 valmistuneessa diplomityössään yhteisen tulenkäytön toteutusmahdollisuuksia maihinnousuntorjunnassa

1021 KA T26838 / F19 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 136 / Ohjeststo / 8b sal. / 16.5.1957: Taktillisia suuntaviivoja, s. 13–14.

1022 KA SKK-1/670. Aspinjaako, O.: Rannikon puolustuksessa olevan rannikkojoukoilla vahvennetun yhtymän tulenjohtaminen ja tulisuunnitelmat, 1956.

1023 KA SKK-1/779. Lintunen, J.: Johtosuhteiden ja yhteistoiminnan järjestely eri puolustushaarojen ja aselajien kesken sotatoimissa rannikolla, 1962 sekä SKK-1/860. Rönkkönen, T.: Rannikkotykistön ja kenttätykistön tulitoiminnan yhdistäminen ja johtaminen maihinnousuntorjunnassa, 1965.

1024 Vertailu tehty Kansallisarkistossa säilytettävän Sotakorkeakoulun diplomityöluettelon perusteella. KA SKK-1/370. Peuranheimo, 1948 sekä SKK-1/621. Tuulensuu, A.: Ilmavoimien tehtävät ja käyttö merivoimien ja kenttäarmeijan tukemiseksi suurmaihinnousun torjunnassa, 1954.

muun muassa johtosuhteiden, viestijärjestelyiden ja tilannekuvan osalta. Aulaskari kuvasi kiitettäväksi arvioidussa tutkielmassaan rannikon tulenkäytön kokonaisuuden sekä rannikko-, kenttätykistön ja moottoroitujen keskiöpattereiden välisen tehtäväjaon taistelussa maihin nousevaa vihollista vastaan.¹⁰²⁵

Aulaskarin mukaan järeää ja raskasta rannikkotykistöä tuli käyttää maihinnousuntorjunnassa siten, että se osallistuisi varsinaisten merimaaliampuntojen lisäksi lasketujen miinoitteiden suojaamiseen, omien laivastoyksiköiden tukemiseen sekä tarvittaessa myös maa-ammuntoihin. Kevyet patterit oli ryhmitettävä saaristoon siten, että ne pystyivät sulkemaan tulellaan rannikolle johtavat väylät ja tukemaan raskaiden pattereita taistelua, mikäli vihollinen käyttäisi joukkojaan niiden valtaamiseen. Keskiötykistön avulla oli tarkoitus muodostaa maihinnousuntorjunnan tykistöllinen painopiste. Keskiöpatteristoja piti käyttää ensisijaisesti meriammuntoihin, mutta niillä oli kyettävä ampumaan myös vihollisen sillanpäähän ja sisämaahan johtaville urille sekä mahdollisille maahanlaskualueille. Aulaskari määritteli kenttätykistön tehtävät keskiötykistön tehtävien kaltaiseksi, mutta tulenkäyttö painottui maa-ammuntoihin. Kenttätykistöyksiköiden pääasiallisena tehtävänä oli puolustusasemassa taistelevien joukkojen tukeminen, mutta niitä oli tarvittaessa käytettävä maahanlaskuntorjuntaan ja meriammuntoihin kaapekkoalueilla, joissa maihinnousuosastojen liike kanavoituisi.¹⁰²⁶

Aulaskari painotti diplomityössään tulenkäytön suunnittelua jo rauhan aikana. Maihinnousuntorjunnan tulisuunnitelmista oli laadittava ainakin runko-osat siten, että niihin sisällytettäisiin mahdolliset maa- ja merisulutteet. Se mahdollisti Aulaskarin mukaan tulenkäytön optimoinnin, ja sulutteiden huomioon ottamisella voitiin tehostaa tai paikoin jopa korvata tykistön tuliyksiköiden sekä laivaston tykistöalusten torjuntatuli. Suunnitelmaa ei kuitenkaan voitu laatia täysin aukottomaksi, sillä merivoimien ja ilmavoimien tulenkäyttö voitiin niissä ottaa huomioon korkeintaan suuntaa-antavasti. Merivoimien tykistöalusten tulenkäyttö oli tarkoitus sisällyttää vain sen johtoportaan tulisuunnitelmaan, jota meripiirin alukset kulloinkin tukisivat. Ilmavoimien osalta toiminta oli vieläkin vapaamuotoisempaa. Rynnäkkölentoja oli tarkoitus koordinoida yhteysupseereiden välityksellä, koska toiminta oli luonteeltaan tilapäistä ja se liittyi pääasiallisesti sillanpästä sisämaahan etenevien panssarivoimien pysäyttämiseen ja omien joukkojen vastahyökkäyksen tukemiseen.¹⁰²⁷

Vaikka Pentti Aulaskarin diplomityössä on havaittavissa vaikutteita Olavi Kettusen kirjoittamasta Rannikkotykistön taisteluohjesäännöstä, sitä voidaan pitää merkittävänä siksi, ettei aselaji- tai puolustushaararajat ylittävää tulenkäyttöä ollut käsitelty

1025 KA SKK-1/813. Aulaskari, P.: Raskaan tulen tarve ja käyttö rannikkomme puolustuksessa sekä tästä johtuvat vaatimukset rauhan ajan koulutukselle, 1963.

1026 Ibid., s. 30–33, 49–50.

1027 Ibid., s. 35–38, 45–48.

yhtä laaja-alaisesti 1940- ja 1950-luvulla julkaistuissa ohjesäännöissä.¹⁰²⁸ Lähdeaineiston perusteella ei voida suoranaisesti osoittaa, että Aulaskari olisi osallistunut tammi-kuussa 1965 käyttöön otetun Kenttätykistön taisteluohjesäännön I osan kirjoittamiseen. Vertailtaessa ohjesäännön ja Aulaskarin diplomityön sisältöä voidaan todeta, että Aulaskarin diplomityössään kuvaamat periaatteet maihinnousutorjunnan tulenkäytön järjestelyistä kirjattiin ohjesäännön rannikon puolustusta koskevaan osioon lähes sellaisenaan.¹⁰²⁹ Aulaskarilla oli periaatteessa mahdollisuus osallistua ohjesäännön kirjoittamiseen ja sen sisällön muokkaamiseen. Hän siirtyi Sotakorkeakoulun suorittuaan suoraan Pääesikunnan tykistöosaston rannikkotykistötoimistoon, jossa hän palveli vuoteen 1965 saakka.¹⁰³⁰

Yksi Aulaskarin tutkielman mielenkiintoisimmista johtopäätöksistä oli se, että rannikkorykmentin sodanajan johtoporras tuli muuttaa jatkosodan aikana käytössä olleen rannikkoprikaatin esikunnan kaltaiseksi. Aulaskari perusteli esitystään tulen kokonaiskäytön tehostamisella.¹⁰³¹ Aulaskari ei ollut ainoa rannikkoprikaatien palauttamista esittänyt rannikkotykistöupseeri, sillä majuri Yrjö Pohjanvirta oli päätyynyt samanlaiseen ratkaisuun vuonna 1956 Suomen Sotatieteelliselle Seuralle kirjoittamassaan tutkielmassa. Pohjanvirran tutkielman arvioinut eversti Aatos Maunula piti Pohjanvirran tekemiä uudistusesityksiä pääosin asiallisina, mutta hän tyrmäsi täysin aselajiosilla vahvennettujen rannikkoprikaatien palauttamisen sodanajan kokoonpanoihin. Sen sijaan tutkielman toisena arvioitsijana toiminut rannikkotykistötaustainen kenraalimajuri Niilo Sario piti Pohjanvirran esitystä perusteltuna ja tekstiä muutoinkin julkaisukelpoisena. Sarion myönteisestä suhtautumisesta huolimatta Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikön sana painoi ilmeisesti eläkkeellä olevaa kenraalimajuria enemmän, koska artikkeli jäi lopulta julkaisematta.¹⁰³²

Aulaskarin ja Pohjanvirran tekemien esitysten lisäksi meripuolustuksen tarkastajana toiminut kenraalimajuri Martti Miettinen pyrki muuttamaan rannikkorykmentit aselajiosilla täydennetyiksi rannikkoprikaateiksi 1950-luvun lopulla, jolloin toteutettiin meripuolustuksen sodanajan määrävahvuuksien tarkistus. Pääesikunnan operatiivinen osasto ei tukenut Miettisen tammikuussa 1958 esittämää uudistusta, koska hän ei ol-

1028 Vuonna 1949 valmistuneessa Kenttätykistön taisteluohjesäännössä oli tarkastelu maihinnousutorjunnan yleisperiaatteita vain kenttätykistön näkökulmasta, samoin 1958 käyttöön otetussa Rannikkotykistön taisteluohjesäännössä oli käsitelty rannikkotykistöön kuuluvien tykistöyksiköiden käyttöä sekä merivoimien ja rannikkotykistön yhteistoimintaa yleisellä tasolla. Kenttätykistön taisteluohjesääntö I osa. Kenttätykistön käyttö ja johtaminen. Helsinki 1949, s. 101–103 sekä Rannikkotykistön taisteluohjesääntö I osa (RtO I). Rannikkotykistön käyttö ja johtaminen. Mikkeli 1958, s. 92–98.

1029 Vrt. esim. Kenttätykistön taisteluohjesääntö I osa (KtO I). Yhtymän tykistön käyttö ja johtaminen. Mikkeli 1965, s. 14, 93–95 sekä Aulaskari 1963, s. 26, 32–33, 45–51.

1030 Kadettiupseerit 1920–2010, s. 58.

1031 Aulaskari 1963, s. 41–42.

1032 KA Pk2610 / 12. Suomen Sotatieteellisen Seuran asiakirja 1.11.1955: Esitelmät ja tutkimustyöt v 1956; Pk2610 / 13. Suomen Sotatieteellisen Seuran ilmoitus 28.5.1956; eversti A. Maunulan lausunto 16.4.1956 ja Merisotatieteellisen jaoston lausunto 10.4. sekä Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996: biografiat, s. 263–264, 350.

lut vaivautunut perustelemaan muutoksen tarpeellisuutta millään tavoin. Operatiivisen osaston arvion mukaan joukkojen keskittäminen ja painopisteen luominen olisi ollut muutoksen jälkeen huomattavasti vaikeampaa, jos rannikkopataljoonat ja moottoroitu tykistö olisi jo lähtökohtaisesti alistettu rannikkoprikaateille, eivätkä ne olisi maanpuolustusalueiden tai Päämajan johdossa.¹⁰³³

Miettinen esitti näkemyksensä suoraan puolustusvoimain komentajalle sen jälkeen, kun hänen esityksensä oli kaatunut operatiivisen osaston vastustukseen. Jalkaväenkenraali Kaarlo Heiskaselle toimittamassaan muistiossa Miettinen esitti koko meripuolustuksen mittavaa uudistamista. Rannikkoprikaatien perustamisen lisäksi Miettinen halusi palauttaa ennen vuotta 1952 käytössä olleen organisaation, jossa merivoimat koostuivat laivastosta ja rannikkojoukoista. Esitys ei päätynyt ainoastaan Heiskasen työpöydälle, vaan siihen perehtyivät asiakirjaan tehtyjen reunamerkintöjen perusteella myös yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Tauno Viljanen sekä operatiivisen osaston päällikkö, kenraalimajuri Aatos Maunula. Yhteistoimin valmistellun ja Heiskasen allekirjoittaman vastauksen viesti oli jyrkkäsanainen ja selvä: toistuvat esitykset tehtyjen päätösten muuttamiseksi oli lopetettava, koska ne vain vaikeuttivat koulutusta ja operatiivisia valmisteluita.¹⁰³⁴

Kenraalimajuri Miettisen ja puolustusvoimien ylimmän johdon välinen kädenvääntö oli todennäköisesti seurausta rannikkotykistön ja meripuolustuksen tarkastajan asemasta käydystä kamppailusta. Miettinen pyrki muokkaamaan lausunnoillaan puolustusvoimien johdon käsityksiä rannikkojoukkojen ja rannikon puolustuksen järjestelyistä. Rannikkotykistön asema oli heikentynyt merkittävästi vuoden 1952 uudistuksessa, jolloin siitä oli tullut yksi maavoimien aselajeista. Laivaston painoarvo oli uudistuksen myötä kasvanut, koska se muodosti yksinään puolustushaaran. Meripuolustuksen tarkastajan ja rannikkotykistön asema uhkasi kutistua entisestään 1950-luvun jälkipuolella rannikkojääkäripataljoonan kehittämistyön yhteydessä. Tuolloin Miettisen näkemykset oli sivuutettu, vaikka hän oli vastustanut alusta alkaen itsenäisten rannikkojääkäripataljoonien perustamista sekä rannikkojalkaväkikoulutuksen sijoittamista muiden aselajien kuin rannikkotykistön alaisuuteen.¹⁰³⁵

Miettinen aloitti mielipiteenmuokkauskampanjansa Kenttäohjesäännön yleiseen osan luonnoksen valmistuttua, koska lausunnonlehdelle lähetetty ohjesääntöluonnos sisälsi useita heikennyksiä rannikkotykistön asemaan. Siihen oli muun muassa sisällytetty kirjaus, jonka mukaan merivoimiin saattoi kuulua meriolosuhteissa liikkumaan tottuneita

1033 KA T26965 / F17 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 25 / Optsto / 10 sal. / 16.1.1958: Lausunto meripuolustuksen tarkastajan esityksestä sodanaikaisten rannikkotykistörykmenttien muuttamisesta prikaateiksi.

1034 KA T26965 / F17 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 48 / Meriptsto / 11b / sal. / 28.2.1958: Lausunto KO:n yleisen osan luonnoksesta sekä Pääesikunnan asiakirja N:o 219 / Optsto / 10 sal. / 8.4.1958: Merivoimien ja rannikkotykistön kokoonpano.

1035 KA T26838 / F19 sal. Pääesikunnan lähete N:o 114 / Meriptsto / 10 sal. / 9.4.1957 sekä liitteenä oleva mietintö merijääkärikysymyksestä; Pääesikunnan asiakirja N:o 231 / Meriptsto / 10 sal. / 5.9.1957: Merijääkärit sekä T26839 / F8 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 60 / Meriptsto / OT / 10b / sal. / 19.10.1957: sa-merijääkäripataljoonan kokoonpano.

ja jalkaväen tapaan taistelemaan kykeneviä joukkoja. Lisäksi merivoimille voitiin tarvittaessa alistaa muiden puolustushaarojen joukkoja. Rannikkotykistön oli sen sijaan taisteltava itsenäisesti tai painopistesuunnassa maavoimien yhtymälle alistettuna.¹⁰³⁶ Nämä olivat vastoin Miettisen tavoitteita.

Puolustusvoimain komentajan voimakkaalla välintulolla oli vaikutuksensa, sillä kenraalimajuri Miettinen ei enää jatkanut kampanjointiaan rannikkotykistön puolesta. Maihinnousuntorjuntaan liittyvän yhteistoiminnan kehittäminen alkoi saada käytännöllisiä muotoja etenkin, kun kenttä- ja rannikkotykistö yhdistettiin yhdeksi tykistön tarkastajan johtamaksi aselajiksi. Tykistökoululla huhtikuussa 1966 järjestetyssä sotapelissä tarkasteltiin niitä maihinnousuntorjuntaan liittyviä yhteistoiminnan muotoja, joihin oli kiinnitetty huomiota sekä vuonna 1957 julkaistussa *Taktillisia suuntaviivoja* -muistiossa että vuonna 1965 uusitussa Kenttätykistön taisteluohjesäännön I osassa. Rannikko-, keskiö- ja kenttätykistön yhteistä tulenkäyttöä tarkasteltiin muun muassa johtosuhteiden, taistelujaotusten, tulisuunnitelmien, tulenjohtajärjestelyiden sekä meri- ja ilmavoimien kanssa tehtävän yhteistoiminnan kannalta.¹⁰³⁷

Sotapelin yhteydessä saatiin runsaasti kokemuksia johtosuhteiden muodostamisesta ja niiden toimivuudesta taisteluiden eri vaiheissa. Sotapelikertomukseen kirjattujen havaintojen mukaan rannikkotykistön johtoporras kykeni johtamaan hyvin puolustusvalmisteluita, mutta se olisi tullut siirtää armeijakunnan esikunnan yhteyteen hyvissä ajoin ennen maihinnousun alkua. Maihinnousun tapahduttua hyökkääjän selustaan jäänyt esikunta ei enää pystynyt toimimaan täysipainoisesti eikä se kyennyt tukemaan omaa yläjohtoporrasta paikallistuntemuksellaan armeijakunnan esikunnan suunnittellessa ja johtaessa torjuntataisteluita. Keskiöpatteristojen jättäminen rannikkotykistön johtoon todettiin niin ikään vääräksi toimintatavaksi. Patteristot olisi pitänyt alistaa armeijakunnalle mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, koska silloin niitä olisi voitu käyttää meri- ja maa-ammuntojen lisäksi nopeasti vastahyökkäysten tukemiseen.¹⁰³⁸

Rannikko- ja kenttätykistön yhteistoiminnan voimakas kehittäminen oli kuitenkin jättänyt jälkensä meripuolustuksen muuhun toimintaan. Vara-amiraali Oiva Koi-viston syyskuussa 1963 allekirjoittaman lausunnon perusteella rannikkotykistön toiminnan painopiste oli siirtynyt varsinaisista meriammunnoista maa-ammuntoihin, ja merivoimien sekä rannikkotykistön yhteistoiminnasta oli tullut entistä vaikeampaa.¹⁰³⁹

Maavoimien tulenkäytön ohella myös meri- ja ilmavoimien välinen yhteistoiminta kehittyi 1950-luvun alkupuolen tilanteeseen verrattuna, sillä joulukuussa 1957 valmistuneen Valpuri-käskyn perusteella ilmavoimien oli tuettava meripuolustuksen taistelua entistä tiiviimmin. Ilmavoimien oli valmistauduttava tukemaan muun muassa Ah-

1036 KA T26965 / F17 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 48 / Meriptsto / 11b / sal. / 28.2.1958: Lausunto KO:n yleisen osan luonnoksesta sekä Kenttäohjesääntö, yleinen osa. Helsinki 1958, s. 27–28, 35–36.

1037 Sotapeliin osallistui lähes 350 henkilöä, muun muassa 136 upseeria ja 96 upseerikokelasta. KA T22110 / F57 sal. Tykistökoulun asiakirja N:o 30 / 5g / sal. / 30.6.1966: Kertomus tykistön sotapelistä vuonna 1966.

1038 Ibid., s. 3–7.

1039 KA T26838 / F27 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 618 / Järjstto / A sal. / 30.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen sekä liitteenä oleva muistio.

venanmaan haltuunottoa kuljettamalla pataljoonan taisteluosat liikennelentokoneilla Maarianhaminan lentokentälle sekä tuettava maihinnousuntorjuntataisteluita miinanpudotuksin.¹⁰⁴⁰

Vaikka etenkin lentokoneilla suoritettava miinoitustoiminta oli lähinnä teoreettinen tukemistehtävä, meri- ja ilmavoimien yhteistoimintaa harjoiteltiin 1950-luvun lopulla vuosikymmenen alkupuoleen verrattuna aiempaa säännöllisemmin.¹⁰⁴¹ Rannikkojääkäripataljoonan kokeilu- ja sodanajan kokoonpanojen käyttöönoton myötä yhteisharjoitusten tilannekehukset monimutkaistuivat entisestään. Esimerkiksi heinäkuussa 1963 Inkoon ja Porkkalan alueella järjestetyssä meri- ja ilmavoimien sekä Rannikkojääkäripataljoonan yhteisessä taisteluharjoituksessa rannikkojääkäripataljoona toteutti maihinnousulla alkaneen vastahyökkäyksen. Sitä tuettiin merivoimien alusten laivatykistön tulella ja ilmavoimien maihinnousurannalle suorittamalla rynnäkkölennoilla. Operaatiota varten oli muodostettu Laivastolippueen komentajan, kommodori Kalervo Kijasen johtama Osasto K, johon kuului rannikkojääkäripataljoonan ja sitä tukevien alusyksiköiden lisäksi eri aselajien yhteysupseereista muodostettu esikunta.¹⁰⁴²

Harjoituksen perusteella todettiin, että jalkaväki- ja viestikomentajilla sekä ilmavoimien yhteyselimellä vahvennetulla lippueen esikunnalla oli kyky johtaa ja tukea rannikkojääkäripataljoonan maihinnousua. Esikuntaa oli kuitenkin vahvennettava harjoituksen kokemusten perusteella rannikkotykistön tykistökomentajalla, koska laivatykistöä oli varauduttava käyttämään vihollisen laivastoyksiköiden torjuntaan. Tällöin maihin nouseva pataljoona ei välttämättä saisi tarvitsemaansa lähes elintärkeää tulitukea ja koko operaatio voisi pahimmassa tapauksessa epäonnistua.¹⁰⁴³

Näyttää siltä, että maa-, meri- ja ilmavoimien välinen yhteistoiminta syveni entisestään rannikkojääkäripataljoonan sodanajan kokoonpanon kehittämisen myötä. Heinäkuun 1963 harjoituksen ja Sotakorkeakoulussa myöhemmin järjestettyjen karttaharjoitusten perusteella rannikkojääkäreiden maihinnousuhyökkäykseen liittyi aina mahdollisuuksien mukaan merivoimien laivastoyksiköiden, ilmavoimien hävittäjien sekä maavoimien epäsuoran tulen yksiköiden tulituki.¹⁰⁴⁴ Rannikkojääkäripataljoonan käyttöperiaatteet olivat muutoinkin eräänlainen kansallinen sovellus toisen maailmansodan aikana luoduista angloamerikkalaisista maihinnoususodankäynnin periaatteista. Suomessa maihinnousuilla ei luonnollisestikaan pyritty avaamaan uutta operaatiosuun-

1040 KA T26862 / D3 OT – sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 183 / Optsto / OT / 11b / sal. / 17.12.1957: Pääesikunnan operatiivinen käsky N:o 13, valtakunnan puolustaminen. Ilmavoimat, s. 21–22 sekä T27828 / F7 OT – sal. Ilmavoimien esikunnan lähete N:o 16 / Op- ja Intotsto / OT / 11 sal. / H21 / 8.11.1958: Valtakunnan puolustaminen sekä liitteenä oleva ilmavoimien suunnitelma valtakunnan puolustamiseksi tsakoonpanossa, s. 7, 10–12.

1041 Esim. KA T22110 / F41 sal. Turun lippueen asiakirja N:o 28 / Kntotsto / 5e / sal. / 15.12.1959: Kertomus merivoimien, 2. D:n ja ilmavoimien yhteisharjoituksesta.

1042 KA T22036 / F16. Laivastolippueen asiakirja N:o 872 / Koulsto / 5a / 19.8.1963: Kertomus taisteluharjoituksesta 22.–23.7.1963.

1043 Ibid.

1044 Esim. KA T24043 / Dg207. Sotakorkeakoulun asiakirja 21.2.1968: Taktiikan karttatarjoitus N:o 2 / I / MeSL9.

taa tai luomaan rintamaa, vaan tekemään vastahyökkäyksiä oman toiminnan kannalta tärkeiden alueiden takaisinvaltaamiseksi sekä pysäyttämään vihollisen eteneminen iskemällä selustaan avointa merisivustaa hyväksi käyttäen.

5.5. MERIPUOLUSTUKSEN MAIHINNOUSUNTORJUNTAKYKY 1960-LUVUN PUOLIVÄLISSÄ

Käsitykset Suomeen suuntautuvasta sotilaallisesta hyökkäyksestä muuttuivat 1950-luvun jälkipuoliskolla huomattavasti vuosikymmenen alkupuolen tilanteeseen verrattuna. Länsivaltojen maihinnousua pidettiin lähinnä teoreettisena vaihtoehtona, sillä Naton maa- ja merivoimien tiedettiin olevan Itämeren ja Skandinavian alueella alivoimaisia, mikäli sota Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton johtamien blokkien välillä syttyisi. Sen vuoksi Neuvostoliittoa pidettiin ainoana varteenotettavana uhkana Suomen itenäisyydelle.

Sotilaallisissa uhka-arvioissa 1950- ja 1960-luvun taitteessa tapahtuneita muutoksia selittää useampi eri tekijä. Suomen sotilasstrateginen asema muuttui merkittävästi Porkkalan palautuksen jälkeen. Porkkalan tukikohta oli aiemmin sitonut Suomen osaksi Neuvostoliiton etupiiriä, mutta neuvostojoukkojen poistuttua pääkaupungin kupeessa sijainneesta sotilastukikohdasta uhka joutumisesta Neuvostoliiton kanssasotijaksi pieneni merkittävästi. Suomella oli ensimmäistä kertaa toisen maailmansodan päättymisen jälkeen tosiasiallinen mahdollisuus jättäytyä suurvaltojen välisen sodan ulkopuolelle. Ainoastaan Neuvostoliitto saattoi romuttaa puolueettomuuspyrkimykset YYA-sopimukseen perustuvilla vaatimuksillaan.

Uhka-arvioissa tapahtuneisiin muutoksiin vaikutti myös lisääntynyt tietämys Nato-maiden ja Neuvostoliiton sodankäyntikyvystä Fennoskandian alueella. Etenkin tiedot Neuvostoliiton sotilaallisesta potentiaalista paranivat 1950-luvun loppupuolella ja muun muassa Itämeren laivaston toimintamahdollisuuksia kyettiin arvioimaan melko tarkasti. Lisäksi Neuvostoliiton Itä-Euroopan maissa 1950-luvun aikana toteuttamat sotilaalliset toimet vaikuttivat epäilemättä omalta osaltaan suomalaisten käsityksiin siitä, millaiseksi uhkaksi neuvostoarmeija koettiin.

Vaikka Neuvostoliiton hyökkäystä pidettiin pääasiallisena uhkana, sodankäynnissä tapahtuneita muutoksia jouduttiin arvioimaan pitkälti länsimaiden sotilasoperaatioiden perusteella. Etenkin maihinnoususodankäynnin muutosten arvioinnissa korostuivat Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian maihinnousuoperaatioista 1950- ja 1960-luvun aikana tehdyt havainnot. Niiden perusteella käsitys vihollisen maihinnousuoperaation luonteesta muuttui lopullisesti. Maihinnousualusten ja helikoptereiden kehittymisen myötä ajatus toisen maailmansodan aikana tehtyjen suurmaihinnousujen kaltaisista operaatioista hylättiin lopullisesti ja ensisijaiseksi uhkaksi miellettiin nopeat, yllättäen alkavat ja pienemmillä joukoilla toteutettavat sotatoimet, joissa ilma-aseella ja ilmakuljetteisilla joukoilla oli entistä merkittävämpi asema.

Uhkakuvassa tapahtunut selkeä käänne vaikutti melko vähän operatiivisten suunnitelmien sisältöön. Suunnittelutyötä jatkettiin sotilasstrategisessa asemassa tapahtuneista muutoksista huolimatta aiemmin määritellyin periaattein, vaikka merivoimien joukkojen ja miinoitustoiminnan painopiste siirtyi selkeästi Suomenlahden sekä Ahvenanmaan alueille. Muutosten määrä minimoitiin luultavasti siksi, että suunnitteluperusteiden täydellinen uudistaminen olisi edellyttänyt operatiivisen suunnittelun aloittamista alkutekijöistä. Perustavanlaatuisille muutoksille ei välttämättä edes ollut tarvetta. Liikekannallepanossa perustettavat kenttäarmeijan joukot oli tarkoitus ryhmittää niille alueille, joiden oli arvioitu olevan Neuvostoliiton kiinnostuksen kohteena. Puolustuksen painopistealueille, Pohjois- ja Etelä-Suomeen, keskitettävillä joukoilla voitiin osoittaa YYA-kumppanille suomalaisten pyrkimykset puolueettomuutensa suojaamiseen, mutta samoja joukkoja voitiin tarvittaessa käyttää Neuvostoliiton hyökkäyksen torjuntaan. Lisäksi Itä-Suomen alueella olleet reservit voitiin tarvittaessa ryhmittää itärajan tuntumaan laajamittaisen maahyökkäyksen torjumista varten.

Sen sijaan kiinteän rannikkotykistön sodanajan ryhmitukseen tehtiin selkeitä muutoksia 1950-luvun loppupuolen aikana. Pääesikunnan operatiivisen osaston ja rannikkotykistöupseereiden välillä 1940-luvun ja 1950-luvun taitteessa vallinneet mielipide-erot tasaantuivat, eikä rannikkotykistön painopisteestä enää kiistelty 1950-luvun puolivälissä. Osa Lounais-Suomen puolustukseen varatuista kiinteistä rannikkotykistöpattereista siirrettiin Porkkalan palautuksen jälkeen takaisin Suomenlahdelle uhanalaisimpana pidetyn rannikon puolustusta varten.

Porkkalan palautusta seuranneena vuosikymmenenä käynnistyi meripuolustuksen laajamittainen materiaalin kehittäminen. Alkuvaiheessa materiaalihankinnoilla parannettiin lähinnä merivoimien taistelukykyä, koska rannikkotykistön käytössä ollut ja pääosin vuosisadan alkupuolella hankittu tykistökalusto soveltui yhä tyydyttävästi mihinmikänsä torjuntaan. 1960-luvun alkupuolella tapahtuneen uhkakuvan muutoksen seurauksena rannikkotykistön materiaalin kehittäminen sai enemmän painoarvoa. Rannikkotykistöstä haluttiin luoda eräänlainen kynnykselaji yllättäen alkavan kaappauksenomaisen hyökkäyksen varalle, mutta suunnitelmien täytäntöönpano jäi 1960-luvun loppupuolelle saakka alkutekijöihin lähinnä valtion heikon taloudellisen tilanteen vuoksi.

Taloudellisista ongelmista huolimatta meripuolustuksen aluskalustoa ja taisteluvälinemateriaalia kyettiin modernisoimaan 1950- ja 1960-luvun taitteessa etenkin Neuvostoliitosta tehtyjen materiaalihankintojen avulla. Vaikka Neuvostoliitosta hankittu puolustusmateriaali ei aina ollut kovinkaan edullista, muun muassa halvat merimoottorit mahdollistivat Nuoli-luokan moottoritykkiveneiden rakentamisen. Mikäli meripuolustuksen hankinnat olisi suunnattu pelkästään länsimaihinkin tai kotimaahan, olisi lopputulos ollut huomattavasti vaatimattomampi, sillä länsikaluston myyntihinnat olivat usein huomattavasti korkeampia. Länsimaat eivät myöskään välttämättä olisi suosineet myymään puolustusvoimille moderneinta kalustoa, koska lännessä ei aina täysin luotettu Suomen puolueettomuuteen.

Meripuolustuksen kannalta merkittävin hankintapäätös tehtiin vuonna 1965, kun rannikkotykistölle ja merivoimille hankittiin Neuvostoliitosta yhteinen meritorjunta-ohjusjärjestelmä. Ohjusaikakauteen siirtyminen tarkoitti käytännössä siirtymistä toisen maailmansodan aikana käytetystä asejärjestelmätekniikasta moderniin teknologiaan. Suomalaisille täysin uuden asejärjestelmän käyttöönotto olisi todennäköisesti kestänyt huomattavasti kauemmin, mikäli ulkomailla tapahtunutta ohjuskehitystä ei olisi seurattu tiiviisti 1950-luvun puolivälistä lähtien.

Meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin 1950-luvun loppupuolelta alkaen Pääesikunnan määrittämien suuntaviivojen mukaisesti. Meripuolustuksen kannalta tämä tarkoitti ennen kaikkea aktiivisuuden ja liikkuvuuden lisäämistä sekä irrottautumista jäykäntorjuvasta puolustustaistelusta. Meritaktiikassa muutos tarkoitti 1940-luvun loppupuolella määriteltyjen toimintaperiaatteiden käyttöön ottoa. 1940- ja 1950-luvun taitteessa vallinnut huono kalustotilanne oli pakottanut keskittymään yksinomaan saaristotaistelutaktiikan kehittämiseen, eikä avomeritoimintaa ollut pohdittu kovinkaan tarkoin. Sen sijaan 1950-luvun puolivälissä aloitettujen kalustohankintojen myötä merivoimien yleisvoimilla alkoi olla todellisia mahdollisuuksia käydä taisteluita saariston ulkopuolella. Tuolloinkaan voimat eivät riittäneet vihollisen ylivoiman kiistämiseen koko Suomea ympäröivällä merialueella, mutta merivoimien alusyksiköiden oli mahdollista saavuttaa paikallinen ylivoima hetkellisesti, jolloin nopeat hyökkäykset voitiin toteuttaa.

Rannikkojoukkojen osalta liikkuvamman ja aktiivisemmän toiminnan kehittämisen tarkoitti lähinnä rannikkojalkaväen kokoonpanojen uudistamista. Se oli oikeastaan ainoa keino, koska valtaosa rannikkotykistön sodanajan joukoista oli kiinteää tykistöä, joka taisteli kantalinnoitetuissa asemissa. 1950-luvun lopulla luotu ja 1960-luvun alussa käyttöön otettu rannikkojääkäripataljoonan kokoonpano osoittautui toimivaksi, mutta rannikkojääkäripataljoonien laajamittaisesta käytöstä jouduttiin luopumaan taloudellisista syistä. Kaikille tarvittaville pataljoonille ei kyetty hankkimaan riittävästi venekalustoa.

Toinen keino joustavamman puolustustaistelun käymiseen oli saaristosissitoiminnan kehittäminen. Vaikka saaristosissitoimintaa kehitettiin Pääesikunnan johdolla, se jäi kokeilu- ja karttahaarjoituksista huolimatta lähinnä teoreettiselle tasolle, eikä saaristosissitoiminta saavuttanut puolustus suunnitelmissa samanlaista asemaa kuin perinteinen maa-alueilla toteutettava sissitoiminta. Osaltaan se johtui sissitoiminnan kannalta epäedullisista olosuhteista, mutta ennen kaikkea siitä, ettei saaristosissitoimintaa varten koulutettu omia yksiköitä. Siksi saaristossa toteutettava sissitoiminta miellettiin merivoimissa, merivartiostoissa ja rannikkotykistöjoukoissa toissijaiseksi taistelutavaksi, jonka kouluttamiseen ei ollut riittävästi aikaa.

Maihinnousuntorjuntaan liittynyt yhteistoiminta kehittyi Porkkalan palautuksen jälkeen usealla eri tasolla. Puolustusneuvoston perustaminen vaikuttaa toimineen eräänlaisena katalyyttinä valtion eri hallinnonalojen välisen yhteistoiminnan tiivistymiselle. Merivoimien ja merenkulkuhallituksen välillä 1950-luvun alkupuolella epäviralli-

sesti alkanut vähäinen tietojenvaihto muuttui tiiviimmäksi yhteistoiminnaksi 1950-luvun lopulla. Sen sijaan merivoimien ja rajavartiolaitoksen välinen yhteistoiminta säilyi lähes ennallaan. Merivartiostot muodostivat meripuolustuksen kaaderi- ja alusreservin, jota varauduttiin käyttämään liikekannallepanossa merivoimien ja rannikkotykistön yksiköiden vahventamiseen. Rajavartiolaitoksen kannalta uuden elementin muodostivat Pohjanlahden ja Saaristomeren merivartiostoille 1950-luvun loppupuolella annetut suunnittelutehtävät, jotka liittyivät Ahvenanmaan puolueettomuusvalvontaan ja Vaasan laivastoaseman perustamiseen.

Puolustushaarojen ja maavoimien eri aselajien välisen yhteistoiminnan kehittämisessä korostui 1950-luvun lopulta lähtien yhteinen tulenkäyttö. Pyrkimys tulivoiman tehostamiseen ja torjuntakyvyn parantamiseen näkyi Sotakorkeakoulun diplomitöissä, ohjesäännöissä sekä eri johtoportaiden sota- ja karttajarjoituksissa. Yhteisen tulenkäytön kehittämisen tavoitteena oli epäsuhdan pienentäminen puolustajan ja lukumääräisesti sekä materiaalisesti vahvemman hyökkääjän välillä.



Meripuolustus sai käyttöönsä ensimmäisen ohjusaseen marraskuussa 1964 Upinniemen alueella järjestetyn rannikko-ohjuksen koeammunnan jälkeen.

6.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäminen jakaantui vuosina 1944–1966 kolmeen vaiheeseen: Ensimmäisinä sodanjälkeisinä vallitsi epävarmuus, koska meripuolustuksen tulevasta organisaatiosta tai tehtävistä ei ollut selkeää käsitystä Suomen epäselvän sotilaspoliittisen aseman vuoksi. 1950-luvun alkuvuosia voidaan kuvata puolustusvoimien uuteen organisaatioon sopeutumisen aikakaudeksi, jolloin myös operatiiviset suunnitelmat ja taktiikka suhteutettiin käytävissä olleisiin voimavaroihin. Maihinnousuntorjuntakyvyn pitkäjänteinen kehittäminen käynnistyi 1950-luvun puolivälissä, kun alueelliselle puolustukselle ja taktiikan kehittämiseksi oli määritetty yhtenäiset perusteet.

Epävarmuuden vuodet

Ensimmäiset sodanjälkeiset vuodet osoittautuvat aikakaudeksi, jolloin meripuolustuksen kehittämiseksi ei ollut yhtenäisiä perusteita. Presidentti Carl Gustav Mannerheimin, hänen lähimpiin alaisiinsa jatkosodan aikana kuuluneen kenraali Erik Heinrichsin ja pääministeri Juho Kusti Paasikiven arviointi- ja määrittelytyön tulokset loivat sotilaspoliittiset perusteet ensimmäisen sodanjälkeisen uhka-arvion laadinnalle. Vaikka länsivalloilla ei ollut tosiasiallista mahdollisuutta Suomeen suuntautuvan maihinnousuoperaation tai maahyökkäyksen toteuttamiseen, on täysin ymmärrettävää, että epäselväksi koetussa tilanteessa sotilaallisen valmistautumisen lähtökohtana oli Neuvostoliiton turvallisuusintressien turvaaminen. Sitä pidettiin ainoana keinona suurvaltanaapurin miehityksen välttämiseen. Paasikivelaisestä tosiasioiden tunnustamisesta huolimatta Neuvostoliittoon ei luotettu. Puna-armeijan hyökkäysmahdollisuuksia ei kuitenkaan voitu käsitellä virallisissa yhteyksissä, vaan Neuvostoliittoa koskevien arvioiden esittäminen jäi lähinnä puolustusvoimien ylimmän johdon vastuulle.

Heinäkuussa 1945 valmistuneesta uhka-arviosta huolimatta käsitykset länsivaltojen maihinnousu-uhkasta poikkesivat puolustusvoimien sisällä toisistaan ja ne heijastuivat myös 1940-luvun lopulla tehtyihin puolustusvoimien kokoonpanoa ja sodanjälkeistä ryhmitystä käsitteleviin ehdotuksiin. Merivoimien suunnitelmissa korostettiin pääsääntöisesti Saaristomeren ja Suomenlahden puolustusta Puolustusvoimain pääesikunnan painottaessa Suomen ylimmän poliittisen ja sotilaallisen johdon arvioiden perusteella Pohjanlahden puolustuksen merkitystä.

Toisistaan poikkeavat arviot johtuivat siitä, ettei poliittinen johto kyennyt määrittämään sodan jälkeen vallinneessa epäselvässä tilanteessa kaikkia puolustusvoimien tulevan kokoonpanon ja ryhmityksen suunnittelun edellyttämiä perusteita. Sen vuoksi avoimiksi jääneet perusteet korvattiin usein kokoonpanoehdotusten laatijoiden henkilökohtaisilla mielipiteillä tai toisen maailmansodan tapahtumista ja taisteluiden lop-

putuloksista tehdyillä tulkinnoilla. Puolustusvoimain pääesikunta ei myöskään kyennyt johtamaan tai edes koordinoimaan ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina tehtyä suunnittelutyötä, sillä suurin huomio jouduttiin kohdistamaan rauhansopimuksen ehtojen täyttämiseen.

Pariisin rauhansopimuksen ratifiointi sekä vuonna 1948 Suomen ja Neuvostoliiton kesken solmittu YYA-sopimus vakiinnuttivat sotilaspoliittisen tilanteen, mutta pysyvän perustan luominen puolustusvoimien ja meripuolustuksen kehittämiseksi ei vielä tuolloin onnistunut. Puolustusvoimien uuden organisaation lopullisesta muodosta taitettiin peistä 1950-luvun alkupuolelle saakka. Merivoimat pyrki hyödyntämään merkittävimmän puolustushaaran asemasta käydyssä kamppailussa toisen maailmansodan seurauksena muuttunutta Suomen sotilaspoliittista asemaa, YYA-sopimuksen velvoitteita ja merivoimille myönteistä puolustusrevision loppumietintöä. Tilanne vakiintui vasta vuonna 1952, kun puolustusvoimain komentajan, kenraali Aarne Sihvon esitys otettiin puolustusvoimien uudelleenorganisoinnin lähtökohdaksi. Pääesikunnan johtovastuuta ja maavoimien vahvaa asemaa korostanut kokoonpano mahdollisti varautumisen maahanlaskujen, maihinnousujen ja laajan maahyökkäyksen torjuntaan sekä joukkojen käytön missä päin maata tahansa.

Merivoimien komentajan ohjauksessa 1940- ja 1950-luvun taitteessa laaditut kehittämis- ja kokoonpanosuunnitelmat osoittautuivat varsin pian toiveajatteluksi, sillä valtion taloudelliset resurssit oli arvioitu ylioptimistisesti ilman tarkkaa tietoa todellisesta taloudellisesta tilanteesta. Suunnittelun lähtökohdana ollut arvio lännen hyökkäyksestä tarkentui niin ikään 1950-luvun alkuvuosien kuluessa siten, ettei lännen maihinnousu vaikuttanut enää todennäköiseltä, eikä meripuolustuksen kehittämiseksi ollut sen vuoksi merkittävää tarvetta. Pohjois-Euroopan tilanne oli muuttunut Natton perustamisen ja Neuvostoliiton solmimien YYA-sopimusten myötä stabiiliksi. Sen vuoksi Suomen lähialue oli muuttunut suurvaltojen välisen etupiirikamppailun kannalta sivusuunnaksi.

Merivoimissa 1940-luvun lopulla laaditut kehittämissuunnitelmat eivät kuitenkaan osoittautuneet turhiksi, sillä niihin sisältyneitä operatiivisia ja taktisia periaatteita voitiin hyödyntää tulevana vuosikymmeninä. Muun muassa vuonna 1946 määritetyt laivastoyksiköiden operatiiviset käyttöperiaatteet pysyivät muuttumattomina ainakin 1960-luvun puoliväliin saakka. Pääosa alusyksiköistä suunniteltiin keskitettävän valmiuden kohottamisen jälkeen Saaristomerelle, joka muodosti suojaisten tukialueen. Sieltä käsin oli tarkoitus toteuttaa Ahvenanmaan edustan ja läntisen Suomenlahden rannikon puolustuksen edellyttämät laivasto-operaatiot. Ratkaisun pysyvyyttä selittää Itämeren alueen muuttumaton sotilasstrateginen tilanne ja Suomen rannikon vähäiset maihinnousualueet. Niistä otollisimmat sijaitsivat juuri Ahvenanmaalla sekä Hankoniemen ja Porkkalan–Helsingin alueilla.

Meri- ja rannikkotaktiikkaa kehitettiin jatkosodan päättymisestä vuoteen 1966 saakka lähes yksinomaan maihinnousuntorjunnan ehdoilla, koska maihinnousuntorjuntaa pidettiin laivasto- ja rannikkojoukkojen tärkeimpänä tehtävänä. Taktiikan ke-

hittäminen perustui alkuvaiheessa ulkomailta saatuihin oppeihin, mutta sitä ohjasivat voimakkaasti suomalaiset olosuhteet sekä ennen sotia laivaston ja rannikkotyökistön kehittämisestä tehdyt ratkaisut. Miina, tykistö ja torpedo säilyttivät asemansa taistelu-alusten pääaseina, ja rannikkotyökistön torjuntakyky perustui pääasiallisesti uhanalaisiksi arvioituille rannikko-alueille ryhmitettyjen kiinteiden pattereiden tulenkäyttöön. Suurten uudistusten tekeminen oli muutoinkin mahdotonta jatkosodan jälkeen myönnettyjen vähäisten puolustusmäärärahojen ja Pariisin rauhansopimuksessa määritettyjen sotilaallisten rajoitteiden vuoksi. Siksi rannikko- ja laivastojoukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteet eivät juurikaan muuttuneet 1960-luvun puoliväliin mennessä.

Sopeutumisen aikakausi

Meripuolustuksen kannalta 1950-luvun alkuvuodet olivat puolustusvoimien uuteen organisaatioon sopeutumisen aikaa. Rannikkotyökistön ja laivastoyksiköiden erottaminen eri johtoportaiden alle tarkoitti sotavuosina muotoutuneiden johtosuhteiden purkautumista ja vakiintuneiden toimintatapojen perinpohjaista uudistamista. Johtosuhteiden uudistaminen hidasti omalta osaltaan 1950-luvun alussa käynnistynyttä operatiivista suunnittelua. Tilanne oli puolustusvalmiuden ylläpidon ja kehittämisen kannalta muutoinkin hankala. KIELLETTYJEN alustyyppien romuttaminen merkitsi käytännössä merivoimien taistelukyvyyn alasajoa, eikä aluejärjestö voinut toteuttaa ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina päätehtävänsä, asevelvollisten valvontaa. Lisäksi liikekannallepanon suunnittelua pystyttiin laajentamaan poliittisten rajoitteiden vuoksi asteittain, joten ensimmäisten operatiivisten suunnitelmien toiminta-ajatuksista tuli melko monimutkaisia, eivätkä suunnitelmat muodostaneet yhtenäistä kokonaisuutta.

Eri puolustushaarojen operatiivisten suunnitelmien yhteensovittamista vaikeutti osaltaan aikakauden tiukka salaamiskulttuuri. Se esti käytännössä puolustushaara- ja osin jopa aselajirajat ylittävän suunnittelun, vaikka saumatonta yhteistoimintaa pidettiin muun muassa mairinnousuntorjunnan onnistumisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä. Meri- ja ilmavoimien sekä vastuualueiden johdossa olleiden yhtymien sotatoimien yhdistäminen olisi todennäköisesti ollut erittäin vaikeaa, ellei jopa mahdotonta, jos operatiivisten suunnitelmien toimivuus olisi joutunut 1950-luvun alussa todelliseen testiin. Toisaalta yhteisoperaatioiden toteuttamiseen ei välttämättä ollut kovinkaan suurta tarvetta, koska jokaisessa puolustushaarassa vallinnut heikko kalusto- ja materiaalitilanne ei luonut edellytyksiä niiden toimeenpanolle.

Melko heikosta lähtökohtatilanteesta huolimatta meripuolustuksen suunnitelma- valmius kehittyi vuoteen 1955 mennessä siten, että sodan ajan joukkojen perustaminen sekä niiden ryhmittäminen toiminta- ja vastuualueille olisi kyetty toteuttamaan, mikäli kriisi olisi kehittynyt hitaasti. Sen sijaan yllättäen syntyvään uhkaan reagoiminen oli vielä tuolloin täysin mahdotonta, sillä edes kaaderiperusteisten alusyksiköiden sotamateriaalin toimintakuntoisuudesta ei ollut tarkkaa tietoa. Joukkojen käyttöä ei ollut myöskään suunniteltu perustamisen jälkeistä alkuryhmitystä pidemmälle, eikä suunnitelmia

ehditty myöskään laatia perusyhtymille tai niiden alaisille joukoille. Ainoan poikkeuksen muodosti strategisesti merkittävä Ahvenanmaa, jonka puolustamiseen käytettävien joukkojen suunnitelmat valmistuivat tärkeimpien joukkojen osalta 1950-luvun puoliväliin mennessä.

Vuonna 1952 toteutettu meripuolustuksen uudelleenorganisointi noudatti puolustusvoimain komentajan, kenraali Aarne Sihvon ajatuksia alueellisen puolustuksen toteuttamisesta rannikolla. Rannikkojoukkojen vahvuutta supistettiin todennäköisesti siksi, että mahdollisimman suuri osa asevelvollisista voitiin sijoittaa sodan ajan perusyhtymien vahvuuteen. Prikaateilla ja armeijakunnilla oli tarkoitus käydä ratkaisevat taistelut, suuntautuipa hyökkäys Suomeen maahyökkäyksenä, maihinnousuna tai ilmasta tehtyinä maahanlaskuina.

Sotienjälkeisen puolustussuunnittelun yhdeksi keskeiseksi tekijäksi nousut alueellisen puolustuksen periaate otettiin huomioon meripuolustuksen sodanajan kokoonpanojen suunnittelussa. Laivastoyksiköt jaoteltiin sotakokemusten ja Ruotsista saatujen tietojen perusteella iskukykyisiin yleisvoimiin sekä alueellisesti toimiviin paikallisvoimiin. Rannikkojoukoille alueelliseen puolustukseen siirtyminen merkitsi aiempaa vaatimattomampaa asemaa, kun merivoimien merkittävimpänä osana pidetyistä rannikkojoukoista tuli maavoimien apuaselaji. Muutoksen myötä rannikkojoukot organisoitiin lähes täysin merivoimissa kerättyjen sotakokemusten vastaisesti ja muun muassa toimivina pidetyt rannikkoprikaatien kokoonpanot poistettiin perustamistehävälueteloista.

Uuteen organisaatioon siirtyminen merkitsi maihinnousuntorjunnan johtovastuun jakautumista rannikon puolustuksesta vastaavan perusyhtymän sekä rannikkojoukkojen tulenkäyttöä johtavan rannikkorykmentin kesken. Aiemmin rannikkoprikaatien esikunnat olivat vastanneet itse tulenkäytön ja jalkaväkijoukkojen johtamisesta saaristossa ja maihinnousurannalla sekä sen läheisyydessä. Muutoksen myötä rannikkotykistöstä ja vähäisistä rannikkojalkaväkirykmenteistä tuli eräänlaisia maihinnousuntorjunnan apujoukkoja, jotka toimivat lähtökohtaisesti perusyhtymille alistettuina saaristossa ja pyrkivät tulenkäyttöllään luomaan edellytykset mantereelle ryhmitetyn yhtymän taistelulle.

Puolustusvoimien tilanteen vakiinnuttua 1950-luvun alussa jokainen puolustushaara ja aselaji aloitti oman taktiikkansa kehittämisen. Samaan aikaan käynnistynyt operatiivinen suunnittelu vei kuitenkin suurimman osan yleisesikuntaupseereiden työpästä, ja 1950-luvun puoliväliin mennessä ehti valmistua vain muutama operatiivisen ja taktisen tason ohjesääntö. Merivoimien ja rannikkotykistön osalta taktiikan kehittämistä vaikeuttivat vuoden 1952 organisaatiomuutoksen aiheuttamat johtosuhde- ja yhteistoimintajärjestelyiden muutokset. Ne oli saatava ratkaistuksi ennen kuin ohjesääntöjen kirjoittaminen oli ylipäänsä mahdollista.

Jatkosodan aikana hankittuja sotakokemuksia ei myöskään kyetty hyödyntämään täysipainoisesti rannikolla taistelevien joukkojen taktiikan kehittämisessä, sillä vastuu rannikkoapuolustuksen kehittämisestä pirstoutui usealle eri aselajitarkastajalle. Jatko-

sodan päätyttyä aloitettu kaikkia aselajijoukkoja käsittävä rannikkotaktiikan kehittämisen keskeytyi, kun rannikkotykistöupseerit keskittyivät organisaatiomuutoksen jälkeen lähinnä rannikkotykistön tulenkäytön kehittämiseen. Myös jalkaväen tarkastajan vastuulle siirtyneen rannikojalkaväkitaktiikan kehittämistä luovuttiin, koska rannikko- ja saaristoalueilla käytävien taisteluiden ei oletettu edellyttävän erityistä osaamista.

Meritaktiikan kehittämistä ohjasi ennen kaikkea käytettävissä ollut sodanajan aluskalusto, joka koostui 1950-luvun alussa lähinnä taisteluarvoltaan heikoista siviili- ja merivartioaluksista sekä yli-ikäisistä taistelualuksista. Siksi kaikki käytettävissä olevat resurssit, jopa rauhansopimuksessa kielletyt moottoritorpedoveneet ja sukellusveneat, suunniteltiin valjastettavan puolustustaisteluihin. Niidenkin taisteluarvo oli varsin vaatimaton, joten merivoimissa keskityttiin 1950-luvun alussa niin sanotun saaristotaistelutaktiikan kehittämiseen. Sen tarkoituksena oli hidastaa hyökkääjän etenemistä ensisijaisesti saaristossa, jossa maasto mahdollisti nopeiden iskujen onnistumisen paremmin varustautunutta vihollista vastaan. Suomalainen meritaktiikka muistutti ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina lähinnä saaristossa ja sen edustalla käytävää sissisotaa eikä varsinaista merisodankäyntiä.

Vastuu meripuolustuksen materiaalisesta kehittämisestä siirtyi vuonna 1952 toteutetun organisaatiomuutoksen jälkeen Pääesikunnalle, ja meripuolustuksen hankinnat sulautettiin osaksi puolustusvoimien materiaaliohjelmia. Muutoksen myötä suunnitelmista tuli realistisempia ja pääesikuntajohtoisessa hankintojen valmistelussa otettiin huomioon jokaisen puolustushaaran tarpeet. Laajojen puolustusvoimien taistelukyvyyn parantamiseen tähtäävien hankintaohjelmien läpimeno oli kuitenkin sisäpoliittisten syiden johdosta erittäin vaikeaa, ja niiden toteutuminen oli 1950-luvun alkuvuosina kytköksissä hallitusten vuosittain myöntämiin määrärahoihin. Sen vuoksi puolustusvalmiuden pitkäjänteinen kehittäminen oli mahdotonta ja hankintaohjelmat muodostuivat lähinnä toivomuslistoiksi, joiden toteutumisesta ei ollut loppujen lopuksi takeita.

Pitkäjänteinen kehittäminen alkaa

Paasikiven presidenttikauden päättyminen ja Porkkalan palautus merkitsivät puolustusvoimien kannalta uuden aikakauden alkua. Suomen mahdollisuudet pysyttäytyä mahdollisen suurvaltojen välisen kriisin ulkopuolella paranivat, kun neuvostojoukot vetäytyivät pääkaupungin kupeessa sijainneesta laivastotukikohdasta. Suomen sotilaspoliittisen aseman muutos ja liikkumavaran lisääntyminen noteerattiin myös lännessä. Suomea ei pidetty enää Neuvostoliiton kanssa sotilaallisen liittosopimuksen tehneenä valtiona, vaan pikemminkin läntiseen yhteisöön kuuluvana ja puolueettomuuteen pyrkivänä maana.

Paasikiven presidenttikauden päätöksellä oli vaikutuksensa puolustusvalmisteluihin. Paasikivi oli presidenttikautensa aikana suhtautunut varovaisesti kaikkiin sellaisiin puolustuskyvyyn parantamista koskeviin ehdotuksiin, jotka ulkomailla olisi voitu tulkita varustautumiseksi. Siksi muun muassa kokonaisuuden puolustuksen kehittämisen kan-

nalta tarpeellisena pidetyn puolustusneuvoston perustaminen jäi useista ehdotuksista huolimatta toteutumatta. Puolustuslaitos oli myös joutunut vastaamaan yksin kaikista puolustusvalmisteluihin liittyvistä asiakokonaisuuksista, koska muiden viranomaisten perehdyttäminen puolustusvalmisteluihin oli ehdottomasti kielletty. Siksi rajavartiolaitokseen kuuluneiden merivartiostojen ja merenkulkuhallituksen rauhan ajan organisaatiot olisi jouduttu hajottamaan liikekannallepanon yhteydessä ja ne olisi liitetty merivoimiin uudelleen muodostettuina perusyksiköinä sekä esikuntina tai niiden osina.

Puolustusneuvoston perustamisen jälkeen viranomaisten väliselle yhteistyölle ei ollut samankaltaisia esteitä kuin 1950-luvun alussa. Merenkulkuhallitus saattoi aloittaa muun muassa meriväylien sulkemisen sekä sotilasväylien tarkistumittaukset rauhan ajan henkilöstön toimenpitein ja normaaliolojen johtosuhteiden mukaisesti. Lisäksi rajavartiolaitokseen kuuluvien merivartiostojen asema muuttui entistä keskeisemmäksi etenkin kriisin alkuvaiheessa, jolloin puolustusvoimiin kuuluvien joukkojen perustaminen oli kesken tai joukkojen laajamittaiseen perustamiseen ei ollut saatu lupaa. Rajavartiolaitos vastasi itsenäisesti vuodesta 1957 alkaen muun muassa sivusuuntana pidetyn Pohjanlahden ja meripuolustuksen painopistesuunnaksi määritellyn Ahvenanmaan puolueettomuusvalvonnasta tilanteesta, jossa Suomeen ei kohdistunut suoranaista sodan uhkaa. Merivoimien tehtävänä oli ainoastaan tukea rajavartiolaitoksen toimintaa omilla alusyksiköillään maakunnan ulkopuolisilla merialueilla.

Vuoden 1956 alkupuolella tapahtuneet muutokset loivat edellytykset myös sotilaallisen uhkan avoimmemmalle käsittelylle. Presidentin tehtävät maaliskuussa 1956 vastaanottanut Urho Kekkonen ei tietävästi osallistunut sotilasstrategisen tilanteen määrittelyyn, kuten hänen edeltäjänsä, Mannerheim ja Paasikivi, olivat tehneet. Pääesikunta ei myöskään jakanut uhka-arviota operatiivisen suunnittelukäskyn yhteydessä, vaan alajohtoportaiden näkemykset otettiin huomioon ennen varsinaisen suunnittelun aloittamista.

Uusi ilmapiiri vaikutti myös Suomeen kohdistuvan sotilaallisen uhkan käsittelyyn. Neuvostoliiton toimintamahdollisuuksia oli arvioitu varovaisesti jo aiemmin, mutta 1950-luvun jälkipuoliskolla Neuvostoliiton sotilaalliseen uhkaan suhtauduttiin selkeästi kriittisemmin. Upseereiden Neuvostoliitosta esittämät arviot alkoivat myös poiketa Suomen virallisesta ulkopoliittisesta linjasta, vaikka operatiivisen suunnittelun pohjana käytetyn uhka-arvion sisältö ei periaatteessa muuttunut. Dualistinen uhkakäsitys oli sinänsä perusteltu. Suomen oli yhä varauduttava lännen hyökkäyksen torjuntaan Neuvostoliiton kanssa solmitun YYA-sopimuksen mukaisesti, vaikka ainoastaan Neuvostoliitolla arvioitiin olevan riittävä kyky Suomea vastaan suunnattujen laajamittaisten sotatoimien aloittamiseen. Lännen hyökkäyksen varalle laadittujen suunnitelmien avulla voitiin tarvittaessa osoittaa, kuinka vakavasti puolustusvoimissa suhtauduttiin YYA-sopimuksen velvoitteiden täyttämiseen. Meripuolustuksen kannalta tämä ei ollut ongelma, sillä lännen uhkaa varten laaditut operatiiviset suunnitelmat soveltuivat sellaisinaan myös Neuvostoliiton toteuttaman maihinnousuoperaation torjuntaan.

Neuvostoliiton sotilaallisen potentiaalin ja hyökkäysmahdollisuuksien arviointi oli muutoksista huolimatta edelleen vain muutaman tarkoin valitun henkilön vastuulla, eikä neuvostoasevoimiin liittyviä tietoja käytetty yleisesti operatiivisen suunnittelun tukena. Sodanajan joukkojen todellisten ryhmitys suunnitelmien ja virallisen uhka-arvion välillä alkoi kuitenkin ilmetä 1950-luvun lopulta alkaen merkittäviä eroja. Pääosa mairinhinnousuntorjuntaan tarkoitetuista joukoista oli tarkoitus ryhmittää Ahvenanmaan ja Hankoniemen alueille. Joukkoja suunniteltiin käytettävän myös Porkkalan ja Helsingin ympäristöissä sekä Kymenlaakson rannikolla, jonne ei pitänyt kohdistua minkäänlaista mairinhinnousu-uhkaa etenkin sodan alkuvaiheessa. Meripuolustus varautuikin 1950-luvulla tehtyjen operatiivisten suunnitelmien perusteella torjumaan ensisijaisesti Neuvostoliiton mairinhinnousun. Valmisteluita ei voitu kuitenkaan tehdä avoimesti, koska niiden paljastuminen olisi aiheuttanut vähintään ulkopoliittisen katastrofin.

Neuvostoliiton toteuttama Unkarin miehitys sekä lähes samanaikaisesti puhjennut Suezin kriisi muuttivat suomalaisten käsityksiä sodankäynnin ja mairinhinnousoperaatioiden luonteesta. Sotatoimet saattoivat alkaa nopeasti ja ilman varsinaista sodanjulistusta, kun 1950-luvun alussa sotaa oli arvioitu edeltävän kuukausien mittainen valmistautumisaika. Sodan kuvan muutos vaikutti ensisijaisesti liikekannallepanojärjestelyihin, ja joukkojen perustamista pyrittiin nopeuttamaan kaikin keinoin. Liikekannallepanon johtaminen keskitettiin Pääesikuntaan ja perustamisjärjestelyitä pyrittiin yksinkertaistamaan, sillä liikekannallepanon onnistumisella oli puolustustaisteluiden onnistumisen kannalta ratkaiseva merkitys. Yrityksistä huolimatta monimutkaisista järjestelyistä ei päästy täysin eroon, koska se olisi edellyttänyt 1950-luvun kuluessa ilman selkeää kokonaissuunnitelmaa laadittujen liikekannallepanosuunnitelmien perinpohjaista uusimista.

Jatkosodan päätyttyä alkanut meripuolustuksen taistelukyvyyn rapautuminen pysähtyi 1950-luvun loppupuolella toteutuneiden hankintojen myötä. Alku- ja Hätäohjelmaan sisällytetyt meripuolustuksen hankinnat kohdistuivat ensisijaisesti merivoimien kehittämiseen, koska käytössä olleet alukset oli rakennettu joko ennen sotia tai niiden aikana. Lisäksi Pariisin rauhansopimuksen rajoitukset olivat kohdistuneet ensisijaisesti aluskalustoon, eivätkä ne rajoittaneet juurikaan rannikkotyökistön toimintaa. Tykistökaluston ikääntyminen ei ollut myöskään vaikuttanut yhtä tuntuvasti rannikkoujoukkojen taistelukykyyn, sillä sotien aikana käytössä olleen tykistökaluston ja muun taisteluvälinemateriaalin arvioitiin yhä soveltuvan mairinhinnousujen torjuntaan.

Puolustusvoimat sai ensimmäiset viitteet länsimaiden suhtautumisessa tapahtuneesta muutoksesta melko pian Porkkalan palautuksen jälkeen, kun merivoimat hankki Isosta-Britanniasta kaksi melko modernilla taistelunjohtojärjestelmällä varustettua moottoritykkivenettä. Muutos oli sinänsä merkittävä, sillä Britanniassa oli suhtauduttu Suomen puolustusmateriaalihankintoihin varauksellisesti, eikä Suomelle ollut suostuttu aiemmin myymään varsinaista taistelutoimintaan tarkoitettua kalustoa. Vaikka Isosta-Britanniasta tehdyt moottoritykkivenehankinnat eivät jääneet viimeisiksi, pääosa merivoimien käyttöön tarkoitetuista aluksista rakennettiin työllisyyspoliittisista syistä

kotimaassa. Alushankintojen perusteluissa pyrittiin käyttämään hyödyksi valtion keskusjohtoista työllisyyspolitiikkaa, jotta meripuolustuksen käyttöön tarkoitettujen alusten rakentamiselle saataisiin mahdollisimman laaja poliittinen tuki.

Hankinnat suunnattiin ulkomaille ainoastaan silloin, jos niiden avulla oli mahdollista hankkia kotimaisille telakoille rakennusteknistä osaamista tai hankinnat liittyivät valtion ulkopoliittikkaan. Fregatti Matti Kurki päätettiin hankkia Isosta-Britanniasta lähinnä siksi, että kaupalla pyrittiin tasoittamaan tietä puolustukselliset ohjukset sallivalle rauhansopimuksen tulkinnalle. Hämeenmaa-luokan saattajien osto Neuvostoliitosta liittyi niin ikään samaan tapahtumasarjaan. Alukset jouduttiin hankkimaan ilmatorjuntaohjusten sijasta, koska rauhansopimuksen ohjustulkinnasta käydyt neuvottelut eivät olleet edenneet suomalaisten toivomalla tavalla.

Kotimaisiin alushankintoihin liittyi työllisyyspoliittisten tekijöiden lisäksi myös kokonaisuun puolustuksellinen ulottuvuus. Alusten rakentaminen Suomessa lisäsi kotimaisten telakoiden osaamista. Se mahdollisti merivoimien alusten korjaus- ja uudisrakennustöiden aloittamisen nopeasti, jos sotilaallinen tilanne Suomen lähialueella osoitti kiristymisen merkkejä. Ratkaisu ei välttämättä ollut taloudellisin, mutta sen avulla luotiin valmiudet pitkäkestoisien sodan varalle. Taisteluvälineet pyrittiin niin ikään hankkimaan ensisijaisesti kotimaasta. Ulkomaille suunnatut hankinnat tulivat kyseeseen vasta silloin, kun tarvittavien taisteluvälineiden valmistus ei ollut kotimaassa mahdollista tai tuotannon aloittaminen olisi kestänyt pitkään. Muun muassa merivoimien mihin nousuntorjuntakyvyn kehittämiseen olennaisesti liittyneet torpedohankinnat tehtiin 1960-luvun alussa Isosta-Britanniasta, jotta rakenteilla olleille Nuoli-luokan aluksille saatiin riittävän nopeasti hankituksi niiden tarvitsema sodan ajan aseistus.

Meripuolustuksen mihin nousuntorjuntakykyä kyettiin kehittämään myös rajavartiolaitoksen laivanrakennusohjelman avulla. Sisäasiainministeriön alaisen rajavartiolaitoksen vartioalusten rakennusohjelman hyväksyminen oli poliittisesti ongelmattomampaa, koska sitä voitiin perustella puolueettomuusvalvonnan ja meripelastusvalmiuden tehostamisella. Merivartiostoille rakennettujen vartioalusten merkitys mihin nousuntorjuntakyvylle oli lopulta symbolinen. Ne eivät korvanneet varsinaisia taistelualuksia, koska rajavartiolaitoksen alukset oli suunniteltu ensisijaisesti merivalvontaa ja -pelastusta varten. Siksi niitä oli tarkoitus käyttää kriisi aikana lähinnä kaupparenkulun suojaamiseen ja sivusuuntien varmistustehtäviin.

Pariisin rauhansopimuksen sotilaalliset rajoitukset muodostuivat 1950-luvun loppupuolella mihin nousuntorjuntakyvyn kehittämisen esteeksi, eikä olosuhteiden hyväksikäyttöön perustuneella taktiikalla kyetty enää riittävästi tasoittamaan hyökkääjän ja puolustajan välisiä voimasuhteita. Sen vuoksi 1950- ja 1960-luvun taitteessa pohdittiin sekä meritorjuntaohjusten että heräteimiin hankkimista, vaikka kummankin asejärjestelmän ylläpito oli Pariisin rauhansopimuksen perusteella kielletty. Kaukotorjunnan ongelmat ratkesivat osittain, kun Neuvostoliiton kanssa meritorjuntaohjuksista käydyt kauppaneuvottelut päättyivät meripuolustuksen kannalta suotuisasti. Edellytykset ohjuskaupoille oli luotu muutamaa vuotta aiemmin, kun puolustukselliset ohjuk-

set salliva rauhansopimuksen tulkinta oli hyväksytty kaikissa rauhansopimuksen allekirjoittajavaltioissa.

Neuvostoliiton kanssa lähinnä tasapuolisuussyistä 1950-luvun lopulla aloitetut puolustusmateriaalikaupat vahvistivat maihinnousuntorjuntakykyä merkittävästi 1960-luvun ensimmäisistä vuosista alkaen. Neuvostokaupat mahdollistivat meripuolustuksen taisteluvälinemateriaalin modernisoinnin selkeästi ripeämmin kuin se olisi voitu kotimaisin tai länsieurooppalaisiin hankintoihin tehdä. Esimerkiksi modernin meritorjuntaohjuksen hankkiminen muualta kuin Neuvostoliitosta oli 1960-luvulla käytännössä mahdotonta. Suomen kannalta edullisiin puolustusmateriaalihankintoihin liittyi kuitenkin poliittinen riski. Neuvostoliitto pyrki sitomaan Suomen edullisten kauppasopimusten avulla osaksi omaa taloudellista ja poliittista vaikutuspiiriään. Lisäksi oli Neuvostoliiton etu, että Leningradin lähialueella sijaitsevan YYA-kumppanin puolustusvoimat oli varustettu mahdollisimman hyvin, vieläpä yhteensopivalla kalustolla ja asemateriaalilla.

Pääsikunta otti 1950-luvun puolivälissä selkeän johtovastuun suomalaisen taktiikan kehittämisestä. Se pyrki yhdistämään puolustushaarojen ja aselajien erilliset taistelut yhdeksi kokonaisuudeksi, jotta vähäisten resurssien oikea-aikaisella ja koordinoitulla käytöllä kyettäisiin tasoittamaan hyökkääjän ja puolustajan välillä vallinnutta määrällistä ja materiaalista epäsuhtaa. Saumattoman yhteistoiminnan lisäksi taisteluita piti käydä aktiivisesti, koska hyökkääjän toimintatapojen arvioitiin muuttuneen. Mereltä ei odotettu enää valtavaan ylivoimaan perustuvaa Normandian maihinnousun kaltaista strategisen mittaluokan operaatiota, vaan hyökkääjän oletettiin tavoittelevan maihinnousulla lähinnä operatiivisen tai taktisen tason ratkaisua. Siksi puolustajankaan ei tarvinnut taistella passiivisesti, vaan omien operaatioiden ulottamista avomerelle pidettiin täysin mahdollisena.

Vaikka omat sotakokemukset oli valtaosin hankittu juuri tämänkaltaisista aloitteellisista taisteluista, ne eivät soveltuneet enää 1950-luvun lopulla meri- ja rannikkotaktiikan kehittämiseen. Ilma-aseen, ydinaseen ja taistelualusten asejärjestelmien kehitys oli muuttanut merisodankäyntiä merkittävästi. Sen sijaan jatkosodan jälkeen tunnistetut periaatteet, kuten liikkuvuus, aloitteellisuus sekä maaston ja olosuhteiden hyväksikäyttö, olivat yhä käyttökelpoisia. Niitä jopa korostettiin ydinaseiden sekä nopean ja ylättävän sodankäynnin aikakaudella enemmän kuin aikaisemmin.

Merivoimissa aktiivisempi ja aloitteellisempi toimintatapa omaksuttiin vaivatta, koska sillä oli selkeä liittymäpinta jatkosodan aikana käytettyyn taktiikkaan. Muutos ei kuitenkaan helpottanut merivoimien muutoinkin vaikeuksissa ollutta ohjesääntötyötä. Merivoimien taistelua oli pohdittava jälleen lähes uusista lähtökohdista, kun merivoimien kokoonpanoon liitettiin samanaikaisesti laivueellinen moottoritykkiveneitä, fregatti ja kaksi saattajaa. Sen vuoksi on ymmärrettävää, että merivoimien ensimmäinen yhtymätason ohjesääntö, Merisotaohjesääntö valmistui vasta vuonna 1964 ja jäi lopulta melko yleisluonteiseksi ja sisällöltään suppeaksi. Muun muassa lippueen kokoonpa-

noon kuuluneiden laivueiden ja viiriköiden käyttöperiaatteita ei käsitelty ohjesäännössä lainkaan.

Rannikkojoukkojen osalta taktiikan kehittämässä ei myöskään onnistuttu täysin suunnitellusti, koska se olisi edellyttänyt mittavia taloudellisia panostuksia. Pääosin kiinteiden tykistöyksiköiden tulenkäytön varaan rakentuneen rannikopuolustuksen taistelun aloitteelliset ja aktiiviset elementit muodostuivat 1950- ja 1960-luvun taitteessa kehitetyistä liikkuvista rannikkojääkäripataljoonista sekä saaristossa toteutettavasta sissitoiminnasta. Läheskään kaikkia rannikkojääkäripataljoonia ei kuitenkaan pystytty varustamaan niille välttämättömällä venekalustolla, eikä saaristosissitoimintaa voitu ottaa laajamittaisena käyttöön, koska se olisi edellyttänyt mittavia uudelleenjärjestelyitä jo rauhan aikana. Siksi sissitoimintakaavailut jäivät lähinnä teoreettiseksi pohdinnaksi.

Sen sijaan maihinnousuntorjuntaan liittyvä puolustushaarojen ja aselajien välinen yhteistoiminta kehittyi etenkin tulenkäytön osalta, ja maavoimien epäsuoran tulen yksiköiden tulenkäytön yhdistämisestä tuli normaali menettelytapa. Puolustushaarojen operaatiot muodostivat operatiivisten suunnitelmien sekä sota- ja karttahaarjotuskerptomusten perusteella yhtenäisen kokonaisuuden viimeistään 1960-luvulla. Vaikka tuolloin voitiin puhua operaatiotaidollisesta osaamisesta, operaatioiden yhteensovittamisessa jouduttiin turvautumaan jo jatkosodan aikana käytettyihin menetelmiin. Kaikki operaatioon osallistuvat joukot alistettiin yhden komentajan johtoon, koska eri puolustushaarojen ja aselajien johtoportaille ei ollut yhtenäistä ja reaaliaikaista tilannekuvaa.

Taktiikan kehittämiseen liittyvistä vaikeuksista huolimatta puolustusvoimien kyky hyökkäysten torjuntaan parani merkittävästi 1950-luvun viimeisinä vuosina. Se pantiin merkille myös Ruotsissa, ja jatkosodan päättymisestä lähtien maiden puolustusvoimien välillä vallinneet muodolliset suhteet kehittyivät nopeasti luottamukselliseksi. Ruotsalaiset eivät tehneet Suomen kanssa yhteistyötä hyvää hyvyttään, vaan vahvistaakseen omaa puolustustaan Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle. Ensi kertaa sitten toisen maailmansodan päättymisen ruotsalaiset todennäköisesti arvioivat, että Suomen puolustusvoimilla alkoi olla 1960-luvun alussa todellisia mahdollisuuksia viivyttää Neuvostoliiton länteen suuntautuvaa hyökkäystä.

Meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen perustui kylmän sodan kahden ensimmäisen vuosikymmen aikana lähinnä suomalaisten omiin kokemuksiin, koska puolueettomuuteen pyrkineen Suomen puolustusvoimat ei voinut lähettää upseereitaan eurooppalaisiin sotilasopetuslaitoksiin samalla tavoin kuin 1920- ja 1930-luvulla. Liiallisen länsivaltojen kanssa tehtävän yhteistyön arveltiin ärsyttävän Neuvostoliittoa ja aiheuttavan siten maiden välille ulkopoliittisia jännitteitä. Toisaalta suhtautuminen Länsi-Euroopassa oli niin ikään varauksellista, koska Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet herättivät epäilyjä etenkin 1940-luvun loppupuolella ja 1950-luvun alkuvuosina. Vaikeasta tilanteesta huolimatta Suomessa pyrittiin seuraamaan ulkomailla tapahtunutta kehitystä, mutta tiedot jouduttiin hankkimaan lähinnä sotilasasiamiesten välityksellä ja lehdistöä seuraamalla. Siitä, kuinka paljon ulkomailta saadut tiedot loppujen lopuksi vaikuttivat maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiseen, ei ole täyttä varmuutta, kos-

ka sodanajan kokoonpanojen sekä operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen käytettyä tausta-aineistoa ei ole juurikaan säilytetty.

Meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäminen perustui 1950-luvulta alkaen operatiivisten suunnitelmien laadintaan ja suunnitelmavalmiuden ylläpitoon sekä operaatiotaidon ja taktiikan kehittämiseen. Materiaalihankintoja pidettiin toissijaisena keinona, koska ne eivät itsessään mahdollistaneet menestyksekkäiden puolustustaisteluiden käymistä määrällisesti ylivoimaista hyökkääjää vastaan. Myös kylmän sodan alkuvuosikymmeninä vaatimattomiksi jääneet hankintamäärärahat pakottivat suuntaamaan kehittämisen painopisteen materiaalihankinnoista sodankäyntitaitoon.

Taktiikan ja siihen kiinteästi liittyvän tulenkäytön kehittäminen sekä materiaalihankintojen operatiivisten perusteiden määrittäminen olivat pitkälti yksittäisten upseereiden ajatusten ja visioiden tulosta. Komiteoissa ja toimikunnissa tarkennettiin valmistelijoiden esityksiä ennen niiden lopullista hyväksymistä. Meripuolustuksen keskeisimpiä kehittäjiä olivat nuoret yleisesikuntaupseerit sekä päällikkötehtävissä palvelleet meri- ja rannikkotykistöupseerit, joiden ajatustenvaihdon myötä tieto kumuloitui ja jalostui kehittämisohjelmiksi, ohjesäännöiksi sekä operatiivisiksi suunnitelmiksi. Kyse oli eräänlaisesta tiedon joukkoprosessoinnista, eikä niinkään yksittäisten henkilöiden määrätietoisestä kehittämistyön johtamisesta.

Maihinnousuntorjuntakyvyn kehittäminen ei muutoinkaan edennyt johdonmukaisesti, vaan pikemminkin ennalta määrittelemättömän prosessin tavoin. Sillä oli kuitenkin selkeä tavoite: torjua Suomeen meritse suuntautuva hyökkäys mahdollisimman tehokkaasti, jotta edellytykset maavoimien ratkaisutaisteluille saataisiin luotua. Lisäksi suomalainen puolustusdoktriini, alueellinen puolustus, loi reunaehdot maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämiselle. Puolustussuunnitelmien ja taktiikan tuli olla yhteneviä alueellisen puolustuksen periaatteiden kanssa. Muun muassa aktiivisuus ja siihen liittyneen sissitoiminnan korostaminen sekä taistelun alueen syvyyden kasvattaminen 1960-luvun alussa olivat seurausta omassa doktriinissa ja hyökkääjän toimintamahdollisuuksissa tapahtuneista muutoksista.

Maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämisestä voidaan esittää lopulta vain suuntaa antavia arvioita. Vertailu ainoan potentiaalisen vihollisen, Neuvostoliiton, operatiivisiin suunnitelmiin on mahdotonta, eikä suomalaisten suunnitelmien, operaatiotaidon ja taktiikan toimivuutta tai kaluston taistelunkestävyyttä jouduttu koskaan testaamaan todellisessa kriisitilanteessa. 1960-luvun kuluessa saavutetun suunnitelma- ja materiaali- ja palvelusvalmiuden sekä ohjesääntöihin kirjattujen ja sotaharjoituksissa kokeiltujen yhteistointajärjestelyiden perusteella voidaan todeta, että vuonna 1966 meripuolustus olisi kyennyt koordinoituihin ja järjestelmällisiin torjuntataisteluihin. Tilanne oli täysin toisenlainen kuin se oli ollut ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina. Suomea ympäröineet meri- ja rannikkoalueet eivät olleet enää sotilaallinen tyhjiö.



Sodan kuvan muutoksen ja teknisen kehityksen myötä mereltä suuntautuvien hyökkäysten torjunnassa ryhdyttiin korostamaan myös maahanlaskujen mahdollisuuksia.

7.

EPILOGI

Vuodesta 1966 muodostui meripuolustukselle käänteentekevä usealla eri tavalla. Puolustusvoimat siirtyi heinäkuussa meri- ja ilmavoimien, kolmen divisioonan sekä sotilasläänien ja -piirien muodostamasta organisaatiosta uuteen kokoonpanoon. Pääosin operatiivisista valmisteluista ja koulutuksesta vastannut puolustushaaraesikuntien, divisioonien esikuntien ja joukko-osastojen muodostama kokonaisuus yhdistettiin aluejärjestön kanssa, jolloin puolustusvoimien kokoonpano ja johtosuhteet muuttuivat yksinkertaisemmiksi. Pääesikunnan johtoon jäi seitsemän sotilasläänää sekä meri- ja ilmavoimat. Sotilaspiirit ja suurin osa koulutuksesta vastanneista joukko-osastoista siirrettiin aluevastuussa olleiden läänien johtoon Meri- ja Ilmavoimien esikuntien johtaessa laivasto- ja lentojoukkoja sekä niitä tukevia yksiköitä.¹⁰⁴⁵

Heinäkuussa 1966 toteutetun organisaatiouudistuksen valmistelut oli aloitettu jo kesällä 1963, ja Pääesikunnan osastot sekä puolustushaarojen esikunnat laativat ensimmäiset lausuntonsa organisaatiouudistuksessa huomioon otettavista asioista alkusyksyn aikana. Organisaatiomuutosta perusteltiin julkisuudessa lähinnä kustannussäästöillä ja toiminnan rationalisoinnilla, koska puolustusministeriöllä ja Pääesikunnalla oli useita rinnakkaisia sekä osin jopa päällekkäisiä tehtäviä.¹⁰⁴⁶ Rationalisointitarve oli vain yksi organisaatiouudistukseen vaikuttanut tekijä, sillä keskeisimmät syyt liittyivät operatiivisen valmiuden ja kokonaisuuspuolustuksen kehittämiseen.

Yksi merkittävimmistä organisaatiomuutoksen suunnittelussa huomioon otetuista tekijöistä oli sotilas- ja siviilihallinnon rajojen yhdenmukaistaminen. Vastuualueiden rajat haluttiin saattaa mahdollisimman yhteneviksi, jotta siviili- ja sotilasviranomaisten välinen yhteistoiminta olisi kriisitilanteessa mahdollisimman kitkatonta. Muutokselle oli selkeä tarve, koska divisioonien vastuualueiden rajat oli määritelty vuoden 1952 organisaatiomuutoksen yhteydessä ainoastaan operatiivisten vaatimusten perusteella, eikä niiden määrittelyssä otettu huomioon siviiliviranomaisten kanssa tehtävää yhteistyötä.¹⁰⁴⁷ Ratkaisu oli ymmärrettävä, koska tuolloin puolustusvoimien ja muiden valtionhallinnon alojen välinen yhteistoiminta oli operatiivisten valmisteluiden osalta kielletty.

Toinen merkittävä syy sotilasläänituudistuksen toteuttamiselle oli 1950- ja 1960-luvun taitteessa sodan kuvassa tapahtunut muutos. Sen myötä yllättäen alkavasta kaappaushyökkäyksestä oli tullut ensisijainen sotilaallinen uhka. Helikoptereiden, maahanlaskujoukkojen ja nopeiden maihinnousalusten myötä ennakkovaroituksen saaminen oli entistä vaikeampaa, joten 1950-luvun alussa lähinnä varusmieskoulutuksen vaatimusten

1045 Tynkkynen 2006, s. 461–462.

1046 Ibid. sekä Lähteenkorva 2006(a), s. 256–257.

1047 Tynkkynen 2006, s. 461–462.

perusteella luotu puolustusvoimien rauhanajan organisaatio ei enää täyttänyt uuden sodan kuvan mukaisia valmius- tai liikekannallepanovaatimuksia.¹⁰⁴⁸

Sotilasläänioriorganisaatioon siirtyminen tarkoitti merivoimien ja rannikkotykistön sodanajan kokoonpanojen ja toimintaperiaatteiden uudistamista sekä taktiikan kehittämistä uusista lähtökohdista. 1940-luvun lopulla käyttöön otetut meripiirit, merivoimien paikallisvoimat, liitettiin rannikon sotilaslääneihin ja meripiirien esikunnat lakkautettiin. Lisäksi 1950-luvun alkupuolella luotu rannikkotykistön rykmenttipohjainen kokoonpano hajotettiin ja rykmentit korvattiin uusilla johtoportailla, rannikkoalueilla.¹⁰⁴⁹

Rannikkoalueiden käyttöönoton myötä rannikkotykistössä palattiin yhtymäkokoonpanoon, jota oli pidetty jatkosodan jälkeen kerättyjen sotakokemusten perusteella toimivana. Ensisijaisesti taisteluiden ja tulenkäytön johtamisesta vastuualueellaan vastanneiden rannikkoalueiden johtoon koottiin tykistöyksiköiden lisäksi myös ohjus-, valvonta-, pioneeri-, rakentaja-, jalkaväki- ja kuljetusalusyksiköitä.¹⁰⁵⁰ Rannikkoalueet muistuttivatkin kokoonpanoltaan ja tehtäviltään rannikkoprikaateja, jotka olivat vastanneet jatkosodan aikana rannikoiden puolustuksesta.

Vaikka vuoden 1966 uudistus oli pitkälti rannikkotykistöupseereiden sotilaslehdissä ja Suomen Sotatieteellisessä Seurassa 1950-luvulla esittämien mielipiteiden mukainen, eivät rannikkotykistöupseereiden kannanotot vaikuttaneet juuri lainkaan organisaatiouudistuksen lopputulokseen. Rannikkoalueiden käyttöönottoa perusteltiin lähinnä puolustushaarojen ja eri puolustushaarojen johtoon kuuluneiden valvonta- ja tulyksiköiden yhteistoiminnan tiivistämisellä.¹⁰⁵¹ Uudistuksen tavoitteena ei ollut siirtää mairinnousuntorjuntataisteluiden johtamista rannikkoalueiden esikuntien vastuulle, sillä suurten operaatioiden suunnittelu ja toimeenpano jäivät yhä Päämajan ja alueellisten esikuntien tehtäviksi.

Uudenlainen sodan ajan kokoonpano ja johtamisrakenne edellyttivät rannikkotaktiikan uudistamista lähes kokonaisuudessaan, koska rannikkotaktiikkaa oli kehitetty ennen rannikkoalueiden käyttöönottoa pelkästään tykistön tulenkäytön ehdoilla. Se edellytti muun muassa uuden ohjesäännön kirjoittamista rannikkoalueen taistelutoimintaa varten. Rannikkotaktiikassa tapahtunut muutos oli niin mittava, että ensimmäinen versio rannikkoalueen taistelua käsittelevästä ohjeesta valmistui vasta vuonna 1979 ja se otettiin virallisesti käyttöön vuonna 1982.¹⁰⁵²

1048 KA T26838 / F25 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 173 / Järjstto / 10 b 2 / sal. / 27.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen, s. 2.

1049 KA T25086 / F1 sal. Pääesikunnan muistio N:o 33 / Koulusto / 5 al / sal. / 22.3.1965: Taktiikan kehittäminen; T26838 / F26 sal. Pääesikunnan lähete N:o 183 / järjstto / c / 26.11.1964 ja liitteenä oleva pöytäkirja ylimmälle päällystölle järjestetystä neuvottelutalaisuudesta 11.11.1964 sekä pöytäkirjan liite 2.

1050 Ibid.

1051 Ibid.

1052 Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus. Sotakorkeakoulu, stipendityö 1979 sekä Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Saarijärvi 1982.

Meritaktiikan uudistamiselle ei ollut yhtä laaja-alaista uudistamistarvetta, mutta vuonna 1964 kokeiluluonteisena käyttöön otettu Merisotaohjesääntö kaipasi tarkentamista ja täydentämistä etenkin lippueen alayksiköiden noudattaman taktiikan osalta. Ongelma pyrittiin ratkaisemaan 1960-luvun lopulla laatimalla laivueille taisteluohjeet ja erikoisaloille omat taktiset ohjeet. Esimerkiksi Moottoritykkivenelaivueen taisteluohje valmistui vuonna 1966 ja Sukellusveneentorjuntaohje vuonna 1968.¹⁰⁵³

Sotilaslääninuudistus vaikutti myös maihinnousuntorjuntaan osallistuneen merenkulkuhallituksen organisaatioon. Merivoimien esikunnan ja merenkulkuhallituksen keskusjohdon välinen kriisiajan yhteistoiminta jatkui 1960-luvun alkuvuosina sovituin periaattein, mutta luotsipiirien ja rannikkokuljetusalueiden rajoja tarkistettiin siten, että ne olivat yhtenevät sotilasläänien vastuualuerajojen kanssa. Useista merkittävistä parannuksista huolimatta vuoden 1966 sotilaslääninuudistus ei toteutunut meripuolustuksen kannalta täysin toivotulla tavalla. Sotilasläänien vastuulle annettujen merellisten tehtävien suunnittelu jäi 1960-luvun loppupuolella lähinnä valmisteluasteelle, koska tärkeimpien rannikon sotilasläänien rauhanajan kokoonpanoihin ei kyetty sisällyttämään meripuolustustoimistoja eikä lääneille voitu nimittää edes merikomentajia. Tilanne oli tiedostettu jo uudistusta valmisteltaessa, mutta aktiivipalveluksessa olleiden meriupseerien vähäinen määrä ei mahdollistanut rannikon sotilasläänien esikuntien muodostamista tehtävien edellyttämällä tavalla.¹⁰⁵⁴

Kaappaushyökkäysuhkan korostuminen heijastui 1960-luvun lopulla meripuolustuksen materiaaliseen ja valmiudelliseen kehittämiseen, koska etenkin rannikkotykykistöllä oli merkittävä asema pääkaupunkiin ja eteläiselle rantamaalle suuntautuvan kaappaushyökkäykseen torjunnassa.¹⁰⁵⁵ Rannikkotykykistön kehittäminen alkoi edetä todenteolla Tšekkoslovakian vuoden 1968 tapahtumien jälkeen, kun Pääesikunnan johdolla ryhdyttiin toteuttamaan everstiluutnantti Kaarlo Miettisen 1950- ja 1960-luvun taitteessa kehittelemää ajatusta. Miettinen oli esittänyt puolustusvoimien Kehittämishojelman valmistelun yhteydessä automaattisten tornitykkien hankkimista uhanalaisina pidettyjen maihinnousualueiden puolustuksen vahventamista varten.¹⁰⁵⁶

Ruotsalaisten automaattitykkien hankinta oli ajautunut umpikujaan K-ohjelman kaaduttua. Pääesikunnan rannikkotykykistötoimistossa oli kuitenkin aloitettu vaihtoehtoisen ratkaisun suunnittelu melko pian sen jälkeen, kun Kehittämishojelman toteuttaminen oli osoittautunut mahdottomaksi. Valmiin rannikkotykin hankinnan

1053 KA T22015 / F1 sal. Laivastolippueen lähete N:o 54 / Kntotsto / 12 sal. / 7.6.1966: Moottoritykkivenelaivueen pysyvät taisteluohjeet liitteineen sekä Merivoimien esikunnan lähete N:o 502 / Torpststo / 5 d / sal. 5.8.1968: Takt. monisteen jakelu ja liitteinä oleva moniste ”Sukellusveneentorjunnan taktillisia näkökohtia”.

1054 KA T25086 / F1 sal. Pääesikunnan muistio N:o 33 / Koulsto / 5 al / sal. / 22.3.1965: Taktiikan kehittäminen; T26838 / F26 sal. Pääesikunnan lähete N:o 183 / järjsto / c / 26.11.1964 ja liitteinä oleva pöytäkirja ylimmälle päällystölle järjestetystä neuvottelutilaisuudesta 11.11.1964 sekä pöytäkirjan liite 2.

1055 Esim. KA T26513 / Hbi1sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 22.8.1967: Tornitykkihankkeen operatiivisista perusteista.

1056 KA T26513 / Hbb1 sal. Pääesikunnan luonnosasiakirja N:o / Tyk-os / 17 sal. / 2.1962: Rannikkotykykistön hankintasuunnitelma sekä T26965 / F31 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 13 / Tyk-os / 17 sal. / 9.1.1963: Rt:n perushankinnat.

sijaan tutkittiin käytöstä poistettujen brittiläisten ja neuvostoliittolaisten panssarivaunujen tornien soveltuvuutta rannikkotykistön käyttöön. Brittiläiset tornit hylättiin jo alkuvaiheessa tykkien poikkeavan kaliiperin vuoksi, mutta Neuvostoliitosta hankitut T-54-panssarivaunujen tornit vaikuttivat soveltuvan meriammuntaan hyvin, koska panssarivaununuunasta oli kehitetty muun muassa ilma-, panssarintorjunta- ja laiva-tykkimuunnokset.¹⁰⁵⁷

Varsinainen kehittämis- ja koeammuntatoiminta aloitettiin joulukuussa 1966 Panssarikoulun luovuttaman vaunutornin avulla.¹⁰⁵⁸ Puoli vuotta kestäneen kokeiluvaiheen aikana laadittiin tornitykkipattereiden ryhmitysuunnitelma ja määritettiin rakentamisjärjestys. Vain muutama päivä Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen valmistuneessa ryhmitysuunnitelman ensimmäisessä versiossa korostui pääkaupungin suojaaminen. Puolustusvoimain komentajan hyväksymässä lopullisessa ryhmitysuunnitelmassa Helsingin tykistöpuolustus oli jonkin verran alkuperäistä suunnitelmaa heikompi. Painopiste säilyi kuitenkin Helsingin, Porkkalan ja Hankoniemen alueilla, koska niitä pidettiin kaappaushyökkäyksen kannalta ensisijaisina alueina. Kaappaushyökkäyksen pääkohteenä pidettiin luonnollisesti Helsinkiä, mutta Neuvostoliiton arvioitiin pyrkivän eristämään Suomenlahden Hankoniemen alueelle tekemällä maihinnousulla.¹⁰⁵⁹

Patterien ryhmitysuunnitelmaa tarkistettiin kertaalleen helmikuussa 1969, vaikka rakennustyöt oli jo aloitettu painopistesuunnan pattereiden osalta. Puolustusvoimain komentajan hyväksymää ryhmitysuunnitelmaa tarkennettiin itäisen Suomenlahden osalta siten, että Sköldvikin öljynjalostamoon ja Loviisan Hästholmeniin rakenteilla olleen ydinvoimalaitoksen läheisyydessä kulkevat syväväylät päätettiin suojata tornikannunapattereilla.¹⁰⁶⁰

Loppujen lopuksi neuvostoliittolaisista T-55-panssarivaunun torneista rakennetut patterit valmistuivat Helsingin edustalle, Upinniemeen ja Hankoon vuoteen 1970 mennessä ja vuosikymmenen puoliväliin mennessä tornipattereiden ketju ulottui Kotkasta Utöseen saakka. Pattereiden näennäisesti nopeasta rakentamisesta huolimatta tornitykit soveltuivat alkuvaiheessa ainoastaan tykkikohtaisiin suora-ammuntoihin, koska johtamisen kannalta tärkeitä viestiyhteyksiä tai keskiöiden ja johtopaikkojen suojatiloja ei ollut. Viestiyhteyksien rakentaminen ja erilaiset linnoitustyöt jatkuivat 1980-luvun lop-

1057 Niska, Juhani A.: Rannikkotykistön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. *Rannikon puolustaja* 2/2007, s. 29–30.

1058 KA T23160 / F1 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 254 / Tyk-os / 8 sal. / 7.12.1966: T 54:n tornikokeilu sekä T26965 / F41 sal. Pääesikunnan lähete N:o 332 / Meriptsto / 20 sal. / 18.7.1967 sekä liitteenä oleva muistio ”Rannikkotykistön materiaalihankinnat”.

1059 KA T26965 / F44 sal. Pääesikunnan lähete N:o 450 / Meriptsto / 10 sal. / 30.9.1969: Tornitykkisuunnitelman toteutus ja liitteenä oleva muistio N:o 19 / 100-TK-projekti / 10 sal. / 26.8.1969: 100-TK-pattereiden operatiivinen ryhmittäminen sekä T26513 / Hbi1 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 2.9.1968: Uhka-analyysi ja tornitykkien tarve.

1060 Ibid.

pupuolelle saakka, jolloin valtaosa pattereista oli saatu lopullisesti valmiiksi aina ilmatorjunta-asemia myöten.¹⁰⁶¹

Kaappaushyökkäysuhkan korostuminen vaikutti tykistöyksiköiden ohella rannikkojalkaväen sodanajan kokoonpanoihin. Rannikkojääkäripataljoonat poistettiin perustamistehtävälueetelosta vuonna 1970 ja ne muutettiin tavanomaisiksi jääkäripataljooniksi vain alle vuosikymmen kokoonpanon virallisen käyttöönoton jälkeen. Muutoksen taustalla oli Pääesikunnan järjestelyosastolla tehty arvio, jonka mukaan rannikkojääkäripataljoonia ei ehdittäisi perustaa, saati käyttää vastahyökkäyksiin, mikäli sotatoimet alkaisivat kaappaushyökkäyksenä.¹⁰⁶²

Pienempien sissiyksiköiden arvioitiin soveltuvan kaappaushyökkäyksen torjuntaan rannikkojääkäripataljoonia paremmin. Sen vuoksi Pääesikunnan päällikönä toiminut kenraaliluutnantti Kaarlo Leinonen asetti muutamaa viikkoa ennen Tšekkoslovakian kriisiä työryhmän selvittämään saaristosissitoiminnan toteutumismahdollisuuksia. Toukokuussa 1969 loppumietintönsä jättänyt työryhmä ei ottanut varsinaisesti kantaa saaristosissiyksiköiden perustamismahdollisuuksiin, mutta se esitti sissien tehtäviksi tiedustelua sekä hyökkäysten toteuttamista ensisijaisesti vihollisen huolto- ja polttoainekuljetuksia vastaan. Iskuilla oli tarkoitus vähintäänkin hidastaa hyökkääjän toimintaa, jotta sillä ei olisi kykyä laajentaa kaappaushyökkäystä laajamittaisemmaksi sodaksi.¹⁰⁶³

Saaristosissien toimintamahdollisuuksia tarkastellut työryhmä jätti mietintönsä, vaikka Pääesikunnan järjestelyosastossa syyskuussa 1968 laaditun selvityksen perusteella sissiyksiköiden perustaminen oli käytännössä mahdotonta. Saaristosissiyksiköiden lisääminen perustamistehtävälueeteloon olisi edellyttänyt laajoja muutoksia varusmiesten koulutusjärjestelyihin ja rannikon sotilaspiirien perustamistehtäviin. Mittavat muutokset eivät olisi edes ratkaisseet ongelmaa, koska saaristosisseille ei ollut jakaa niiden tarvitsemää sotavarustusta.¹⁰⁶⁴

Saaristosissitoiminnan kehittäminen ei edennyt tälläkään kertaa teoreettisia kaavailuja pidemmälle. Pääesikunta pyrki kuitenkin kartoittamaan käynnistämällään selvitystyöllä kaikki keinot, joilla meripuolustuksen valmiutta kaappaushyökkäyksen torjumiseen olisi voitu lisätä mahdollisimman nopeasti. Välillisenä tavoitteena saattoi olla

1061 Myllyniemi 2006, s. 371–372; Niska 2007, s. 34 sekä Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset hankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 46. Joensuu 1988, s.12.

1062 Periaatepäätös Rannikkojääkäripataljoonien poistamisesta tehtiin maaliskuussa 1970. Virallisesti pataljoonan sodanajan kokoonpano poistettiin sodanajan määrävahvuuksista elokuussa 1970. KA T23741 / F5 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 94 / Lkptsto / 10 sal. / 5.3.1970; T23741 / F6 sal. Rannikkojääkäripataljoonan asiakirja N:o 36 / Koul. / D sal. / 17.4.1971 sekä T26838 / F32 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 91 / Järjsto / D-E 11 sal. / 19.8.1970: Esittely puolustusvoimain komentajalle.

1063 KA T26965 / F44 sal. Pääesikunnan lähete N:o 548 / Meriptsto / 12 sal. / 25.11.1969 sekä liitteenä oleva ”Mietintö saaristossa suoritettavan sissitoiminnan mahdollisuuksista, organisaatiosta, valmisteluista ja koulutuksesta”.

1064 KA T26838 / F30 sal. Pääesikunnan muistio N:o 84 / Järjsto / 10 b 2 / sal. / 24.9.1968: Saaristosissiyksiköiden perustamis- ja varustamismahdollisuudet.

myös se, että meripuolustuksen taistelu haluttiin liittää entistä tiiviimmin osaksi alueellista puolustusjärjestelmää. Sen yksi olennaisimmista osatekijöistä oli nimenomaan sisitoiminta.

Kaappaushyökkäyksen torjuntakykyä pyrittiin parantamaan 1960-luvun loppupuolelta alkaen myös ohjustulenkäyttöä kehittämällä. Merivoimat ja rannikkotykistö olivat vastaanottaneet ensimmäisen erän Neuvostoliitosta hankittuja meritorjuntaohjuksia vuonna 1966. Ohjuksia ei voitu ottaa heti operatiiviseen käyttöön, koska suomalaisilla ei ollut riittävästi käytännön tietämystä modernin ohjusjärjestelmän toiminnasta tai teknisistä yksityiskohdista. Sen vuoksi vapaaehtoisista rannikkotykistö- ja meriupseereista sekä teknisestä henkilöstöstä koottu 20 hengen ryhmä lähetettiin tammikuussa 1967 Neuvostoliittoon ohjuskoulutukseen.¹⁰⁶⁵

Neuvostoliitosta hankitun perustietämyksen avulla aloitettiin alun perin vain aluksille tarkoitettujen ohjusjärjestelmän muuttaminen rannikkotykistön käyttöön soveltuvaksi kaukotorjunta-aseeksi. Ohjuspatterin kehittäminen kesti vuosikymmenen, koska ammunnan suunnittelu ja maalinosoitusjärjestelyt päätettiin mukauttaa Suomessa käytössä olleisiin tulenjohtoratkaisuihin. Muutoksen etuna oli se, ettei ohjuspatterin tarvinnut hankkia itse tarvitsemaansa maalitietoa, vaan ammunnan edellyttämät tiedot voitiin välittää miltei tahansa rannikon meritulenjohtoasemalta ohjusyksikölle olemassa olevia viestiyhteyksiä hyväksi käyttäen.¹⁰⁶⁶

Ohjuspatteri päätettiin moottoroida, kun maalitietojen välitys oli todettu mahdolliseksi 1970-luvun alussa suoritetuissa koeammunnoissa. Moottorointi mahdollisti ohjuspatterin tulenkäytön sisämaasta sekä tuliaseaman vaihdon jokaisen ammunnan jälkeen. Se lisäsi merkittävästi ohjuspatterin taistelunkestävyyttä. Vaikka vuonna 1977 teknisen käyttövalmiuden saavuttanut rannikkotykistön meritorjuntaohjuspatteri muistutti vain etäisesti Kaarlo Miettisen raketti- ja ohjaama-asetoimikunnan kokouksessa vuonna 1957 esittelemää kuvausta, ohjustulenkäytön maalinosoituksen ja tulenjohdon periaatteet olivat kuitenkin lähes yhtenevät. 1970- ja 1980-luvun taitteessa operatiiviseen käyttöön otetun moottoroidun ohjuspatterin myötä saavutettiin ne tavoitteet, jotka Miettinen oli asettanut 1950-luvun loppupuolella rannikkotykistön ohjustulenkäytölle.¹⁰⁶⁷

Ohjusaseen käyttöönotto eteni 1960- ja 1970-luvun taitteessa myös merivoimissa. Meritorjuntaohjusten soveltuminen merivoimien kaukotorjunta-aseeksi oli todettu varsin pian ohjusten saavuttua maahan, vaikka Suomessa ei ollut ehditty järjestää yhtään

1065 Säämänen, Juuso: Moottoritorpedoveneistä ja järeästä tykistöstä ohjustulenkäyttöön – meripuolustuksen kaukotorjunnan kehitys jatkosodan päättymisestä 1980-luvulle. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 71. Helsinki 2013, s. 185 sekä insinöörikommentaja Heikki E. Heinosen haastattelu 3.2.2012.

1066 Eversti Torsti Lahden haastattelu 1.2.2012 sekä everstiluutnantti Ilmari Heinosen haastattelu 26.5.2014.

1067 Ibid.; KA T25901 / Hib1sal. Pöytäkirja R-toimikunnan 6. kokouksesta 11.5.1957 sekä T25901 / Hib2 sal. Pääesikunnan asiakirja N:o 1 / R-toimikunta / sal. / 11.5.1957, liite 6: Rannikkotykistön ohjaama-aseyksiköt meikäläisissä olosuhteissa.



Ensimmäinen Tuima-luokan ohjusvene saapui Suomeen joulukuussa 1974. Ohjusveneitä oli tarkoitus käyttää muun muassa Ahvenanmaalle suuntautuvan kaappaushyökkäyksen torjuntaan.

koeammuntaa.¹⁰⁶⁸ Merivoimien komentaja, kontra-amiraali Jouko Pirhonen esitti toukokuussa 1969 puolustusvoimien johdolle neljän OSA-luokan ohjusveneen hankintaa Neuvostoliitosta, jotta meripuolustuksen torjuntakyky saataisiin kohotetuksi nopeasti kaappaushyökkäysuhkan edellyttämälle tasolle. Ohjusveneillä oli tarkoitus vahventaa ennen kaikkea Ahvenanmaan puolustusta, koska Ahvenanmaata pidettiin mahdollisena Neuvostoliiton hyökkäyskohteena, olipa kyseessä kaappaushyökkäys, suurhyökkäys tai erillisen merioperaatio. Pirhosen pyrkimykset joutuivat pian vaikeuksiin, koska tasavallan presidentti Urho Kekkonen asettui vastustamaan alusten hankintaa puolustusneuvoston myönteisestä kannasta huolimatta.¹⁰⁶⁹

Ohjusaseen laajamittainen käyttöönotto merivoimissa vaikutti lähes mahdottomalta, kunnes Neuvostoliitto tarjoutui oma-aloitteisesti myymään OSA-luokan ohjusveneitä pääesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Lauri Sutelan Neuvostoliiton vierailun yhteydessä lokakuussa 1972. Ohjusveneidän hankinta-asia esiteltiin uuden käänteen johdosta tasavallan presidentille marraskuussa 1972. Kekkonen ei edelleenkään suhtau-

1068 KA T27292 / F63 sal. Merivoimien esikunnan pro memoria N:o 510 / Optsto / 15 sal. / 12.8.1968: Merivoimien materiaalin kehittämistarve sekä Säämänen 2013, s. 187.

1069 KA T26513 / Hb11 sal. Pääesikunnan operatiivisen osaston muistio 2.9.1968: Uhka-analyysi ja tornitykkien tarve sekä Säämänen 2013, s. 189–190

tunut suopeasti alusten hankintaan, mutta hän ei myöskään halunnut jarruttaa hankintapäätöstä, jos se hyväksyttäisiin puolustusneuvostossa.¹⁰⁷⁰ Presidentin kannan selvittyä ohjusveneiden hankinta käsiteltiin pikaisesti puolustusneuvostossa ja päätös neljän ohjusveneen hankinnasta tehtiin joulukuussa 1972 pidetyssä kokouksessa. Alukset liitettiin merivoimien kokoonpanoon vuosina 1974–1975 Tuima-luokaksi nimettynä.¹⁰⁷¹

Meripuolustuksen siirtyminen ohjusaikakauteen mahdollisti tulenkäytön painopisteen muodostamisen alueellisesti sekä sen nopean siirtämisen operaatiosuunnalta toiselle. Muutos oli merkittävä aiempiin vuosikymmeniin verrattuna, jolloin kaukotorjunta oli rakentunut kiinteiden järeiden pattereiden ja torpedoilla varustettavien moottoritykkiveneiden varaan. Tärkeintä kuitenkin oli, että rannikkotykistöllä ja laivastoyksiköillä oli ensimmäistä kertaa käytössään asejärjestelmä, joka mahdollisti yhteisten tulenkäytön periaatteiden kehittämisen. Se edellytti merivoimien ja rannikkotykistön välisen yhteistoiminnan tiivistämistä ja operatiivisten suunnitelmien tarkistamista, jota merivoimien komentaja, vara-amiraali Oiva Koivisto oli hiukan ennen eläkkeelle jäämistään peräänkuuluttanut.¹⁰⁷²

1960-luvun lopulla alkanut merivoimien ja rannikkotykistön yhteinen ohjustulenkäytön kehittäminen ja kokeilutoiminta loi pohjan 1980-luvun puolivälissä toteutuneelle uudelle ohjushankinnalle. Tuolloin kotimaassa rakennetuille Helsinki-luokan ohjusveneille ja rannikkotykistön ohjuspattereille hankittiin ruotsalaiset meritorjuntaohjukset ja ammunnanhallintajärjestelmä, jotka soveltuivat sellaisinaan suomalaisiin tulenkäytön periaatteisiin ja taktiikkaan. Jos meritorjuntaohjuksia ei olisi saatu hankituksi Neuvostoliitosta, olisi ohjustaktiikan kehittäminen voitu aloittaa vasta ruotsalaisohjusten hankinnan myötä.

Vuoden 1966 uudistuksessa luotu puolustusvoimien organisaatio ja meripuolustuksen järjestelyt säilyivät lähes samankaltaisina Neuvostoliiton romahtamiseen saakka. Seitsemän sotilasläänin ja puolustushaarojen muodostamasta organisaatiosta luovuttiin vasta vuoden 1993 alussa.¹⁰⁷³ Meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittämisen lähtökohtana säilyi kaappaushyökkäyksen torjunta aina kylmän sodan päättymiseen saakka. Se perustui 1980-luvun alusta lähtien meritorjuntaohjusten, -miinoitteiden ja rannikkotykistön tykistöaseiden yhdistettyyn tulenkäyttöön. Ruotsista hankitut meritorjuntaohjukset kasvattivat yhdessä vuodesta 1983 alkaen Neuvostoliitosta ja Isosta-Britanniasta hankittujen heräteamiinoiden kanssa maihinnousuntorjuntakykyä merkittävästi.¹⁰⁷⁴ Voidaankin todeta, että 1970- ja 1980-luvulla tehtyjen hankintapäätös-

1070 Ibid.

1071 KA T24027 / F59 sal. Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 164 / 17 sal. / 5.12.1972 sekä Puolustusneuvoston kirjelmä N:o 74 / Kp / 72 sal. / 14.12.1972 sekä Vitikka, Olavi: Merivoimat 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Juva 2006(b), s. 360.

1072 KA T26838 / F27 sal. Merivoimien esikunnan lähete N:o 618 / Järjtsto / A sal. / 30.9.1963: Johtamistoiminnan tehostaminen sekä liitteenä oleva muistio.

1073 Palokangas, Markku: Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet, osa 2. Vuosina 1945–2005 toimineet entiset joukko-osastot ja niiden perinteet. Tampere 2013, s. 282.

1074 Kanninen 1988, s. 22.

ten seurauksena meripuolustuksen valmius maihinnousuntorjuntaan oli kylmän sodan päättyessä parempi kuin koskaan aiemmin. Kyky ohjus- ja tykistötulen käyttöön sekä merimiinoittamiseen muodostivat Suomen voimavaroihin suhteutettuna todellisen kynnsasejärjestelmän.

8.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Valtioneuvoston kirjaajankonttorin arkisto:

Ca575. Valtioneuvoston pöytäkirjat II 1965.

Puolustusministeriö:

T23828 / Fa12 sal. Sekalainen kirjeistö 1939–1949.

T23828 / F14, F19, F21 sal. Kirjeistö 1949–1950 ja 1954–1955.

T24019 / F33, F37, F39 sal. Kirjeistö 1960, 1962.

T24027 / F59 sal. Kirjeistö 1972.

Puolustusministeriö, puolustusrevisio:

T19572 / 379. Kirjeäljennökset 1945–1949.

Puolustusministeriö, sotilasasiainosasto:

T27508 / Hh3–4 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat; Idänkauppaan liittyviä asiakirjoja, ohjustulkintaan liittyviä asiakirjoja 1961–1971.

Puolustusvoimain komentaja:

T21645 / 1. Salaisia ja yleisiä muistioita, lausuntoja ym. kenraali Sihvon komentajakaudelta 1946–1955.

Yleisesikunnan päällikkö:

T21622 / 3. Salaista ja yleistä kirjeistöä; muistiinpanoja, muistioita, ym. 1952–1961.

T21622 / 4. Salaista ja yleistä kirjeistöä; muistiinpanoja, muistioita, ym. 1945–1961.

T22595 / 2. Salaista kirjeenvaihtoa, suunnitelmia 1962–1966.

T22595 / 3. Almgren-kansiot 1965–1969.

Puolustusvoimain pääesikunta, maavoimatoimisto (Op.1):

T24098 / F1, F7. Kirjeistö 1945–1949.

Päämaja ja Puolustusvoimain pääesikunta, merivoimatoimisto (Op.2):

T15718 / 3 sal. Salaista kirjeistöä ja sanomia 1941.

T15719 / 7 sal. Salaisia kirjelmiä, sanomia, luetteloita ym. 1942–1944.

T24099 / F6, F12, F13. Kirjeistö 1946–1948.

T26966 / F1 sal. Kirjeistö 1950.

Pääesikunta, operatiivinen osasto:

T26862 / D1, D2, D3, D4 OT – sal. Konseptit ja taltiot 1950–1960.

T26862 / E1, E2, E4, E7, E8, E9, E11, E13 OT – sal. Saapuneet asiakirjat 1950–1951, 1953, 1956–1960.

T26862 / F1–F2, F3, F5, F11 OT – sal. Kirjeistö 1950–1952, 1954, 1960.

T26862 / Hh1 OT – sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat – harjoittelu 1953–54; tilanteet 1–2, 1954.

T26965 / D2 sal. Konseptit ja taltiot 1973.

T26965 / F2, F3, F4, F5, F8, F11, F12, F13, F14, F17, F21, F23, F25, F28, F29, F30, F31, F32, F35, F41, F44 sal. Kirjeistö 1949–1952, 1955–1965, 1967, 1969.

T26965 / Dk1 sal. YPO 1:n aineistoa 1961.

T26965 / Dk2 sal. YPO 2:n aineistoa 1962.

T26965 / Hh2 sal. Tiedustelukertomukset 1951–1962.

T26965 / Hh4 sal. NL:n kauppaan liittyviä asiakirjoja 1959–1972.

T26965 / Hh10 sal. Erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat – muistioita 1951–1970.

Päämaja, Puolustusvoimain pääesikunta ja Pääesikunta, järjestelytoimisto (Järj1):

T17749 / 2 sal. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1941.

T22104 / Hh14. Merivoimat 1922–1951.

T22104 / Hh29 sal. Rannikkotyöstö 1922–1957.

T22104 / Hh30 sal. Ratsuväki ja rauhansopimus 1926–1949.

T22104 / Hh54. Uudelleenjärjestely 1931–1952.

T22104 / Hh78. Laivasto 1951.

T22104 / Hh84. Merivoimat 1933–1947.

T22104 / Hh95. Rannikkotykiistö, ratsuväki 1919–1943.

T22104 / Hh126 sal. Organisaatio 1948–1951.

T22104 / Hh131a sal. Organisaatio 1951.

T26839 / F4, F6, F7, F8, F9, F12 OT – sal. Kirjeistö 1953, 1955–1960.

T26839 / Hda3 OT – sal. Sa-määrävahvuus 1953 – 1959.

Puolustusvoimain pääesikunta ja Pääesikunta, Järjestelyosasto:

T26838 / F14, F15, F19, F23, F24, F25, F26, F27, F28, F30, F32 sal. Kirjeistö 1952–1953, 1957, 1961–1966, 1968, 1970.

T26838 / Hda1 sal. Sa-määrävahvuudet 1961–1968.

T26838 / Hda2 sal. Sa-määrävahvuudet 1963–1964.

T26838 / Hda4 sal. Sa-määrävahvuudet 1961–1968.

Puolustusvoimain pääesikunta, aluejärjestötoimisto ja liikekannallepanotoimisto (Järj2):

T26842 / Bb2 sal. Perustamistehtäväluettelot 1949.

T26842 / Bb3–4 sal. Perustamistehtäväluettelot 1954–1955.

T26842 / Bb5–7 sal. Perustamistehtäväluettelot 1957–1959.

T26842 / Bb11 sal. Perustamistehtäväluettelot 1963.

T26842 / Bb13–14 sal. Perustamistehtäväluettelot 1965–1966.

T26842 / Ha2 sal. Valmisteluasiakirjoja 1948–1957.

Päämaja, Puolustusvoimain pääesikunta ja Pääesikunta, koulutusosasto:

T17651 / 3 sal. Kirjeistöä 1941.

T17652 / 6, 8 sal. Salaista ja yleistä kirjeistöä 1942.

T17653 / 8 sal. Salaista kirjeistöä 1943.

T17654 / 4, 12 sal. Kirjeistö 1944.

T18002 / 6. Alustukset ja upseerien keskustelutilaisuuksien pöytäkirjat 1945.

T19466 / F16. Kirjeistö 1947.

T19468 / F47. Kirjeistö 1949.

T19469 / F77. Kirjeistö 1951.

T20169 / F90. Kirjeistö 1952.

T20170 / F101. Kirjeistö 1953.

T20172 / F124. Kirjeistö 1955.

T20173 / F137, F138. Kirjeistö 1956.

T21442 / F7a sal. Kirjeistö 1955–1956.

T22780 / F149, F161, F174, F187, F198, F210, F226. Kirjeistö 1957–1962, 1964.

T23204 / F270. Kirjeistö 1969.

T25086 / F1 sal. Kirjeistö 1963–1967.

Pääesikunta, meripuolustusosasto:

T23107 / F2, F3, F4, F5 sal. Kirjeistö 1954–1957.

Pääesikunta, ulkomaaosasto:

T21811 / 2 sal. Sotilasasiamiesten kertomukset, selostukset ja katsaukset 1951–1953.

Pääesikunta, tykistöosasto:

T23160 / F1 sal. Kirjeistö 1959–1966.

Pääesikunta, ohjustoimisto:

T25901 / Hib1 sal. Rakettitoimikunnan pöytäkirjat ja muut asiakirjat 1956–1963.

T25901 / Hib2 sal. Rakettitoimikunnan salainen arkisto 1956–1957.

Pääesikunta, rannikkotykistötoimisto:

T25350 / Dc1 sal. Omat kertomukset, selostukset, tilastot ja määräaikaismoitukset 1971–1973.

T25350 / F4 sal. Kirjeistö 1970.

T26513 / Hbb1 sal. Omat muistiot: aselajin kehittäminen 1946–1973.

T26513 / Hbi1 sal. Omat muistiot: operatiiviset ja järjestelyasiat 1950–1972.

Ilmavoimien esikunta, operatiivinen toimisto:

T27828 / F1–F4, F7 OT – sal. Kirjeistö 1953–1956, 1959.

Ilmavoimien esikunta, operatiivinen ja lentotoimisto:

T27809 / F1–F4 sal. Kirjeistö 1953–1956.

Merivoimien esikunta:

Perus8565 / 1. Selostus Ahvenanmaan miehityksestä 1941 liitteineen.

T22110 / Cc1 sal. Sekalaiset pöytäkirjat 1942–1953.

T22110 / Daa1 sal. Omat yleisluontoiset anomukset, aloitteet ja esitykset yms. 1949–1965.

T22110 / Dbb1 sal. Omat henkilökohtaiset virkauraa yms. koskevat päätökset 1949–1953.

T22100 / Eba1 sal. Saapuneet yleisluontoiset päätökset 1959, 1961, 1964.

T22110 / Ebc1 sal. Saapuneet käskyt, ohjeet ja määräykset 1949–1964.

T22110 / F3, F4, F9, F11, F12, F16, F18, F21, F26, F34, F35, F37, F38, F39, F40, F41, F44, F45, F46, F47, F49, F50, F52, F54, F57 sal. Kirjeistö 1940–1945, 1947 ja 1955–1966.

Merivoimien esikunta, operatiivinen osasto:

T15759 / 1212 sal. Koulutus 1942.

T15759 / 1213 sal. Sotakokemukset 1942.

T15759 / 1214 sal. Sotakokemukset ja opintokertomukset 1942.

T16320 / 1642 sal. Laivastovoimien operaatiosuunnitelmat, ym. 1940.

T16444 / 1948, 1949 sal. Koulutus- ja opintomatkakertomukset sekä sotakokemuksia 1944.

T16446 / 1969 sal. Sotakokemuksia ja kotiuttamisasioita 1944.

T17301 / 2068 sal. Sotakokemuksia 1941.

T17367 / 2159 sal. Miinoitus- ja raivausasiat 1945.

T17367 / 2163 sal. Koulutusasiat, sotakokemukset 1945.

T17379 / 2360 sal. M.t:n toiminta- ja taistelukertomuksia.

T17382 / 2124, 2418. Koulutusasiat, määrärahat, kirjallisuus, ym. 1945.

T17408 / 2633. Asevelvollisuus- ja laivastoasiat, ohjesääntöjä koskevat asiat 1947.

T17416 / 2754 sal. Koulutus- ja järjestelyasiat 1948.

T17770 / 4. Kertomus Somerin taistelusta, sotakokemuksia 1944.

T23105 / F1, F2, F3 sal. Kirjeistö 1950–1952.

Merivoimien esikunta, yleisesikuntaosasto:

T27103 / F8, F9, F10, F12, F14 OT – sal. Kirjeistö 1956–1960.

Merivoimien esikunta, koulutustoimisto:

T21208 / F3, F5, F6. Kirjeistö 1955, 1957–1958.

T22036 / F13, F16, F19. Kirjeistö 1962–1964.

T23376 / F23, F24. Kirjeistö 1966–1967.

1. Divisioona, järjestelytoimisto:

T25167 / F3 OT – sal. Kirjeistö 1952.

2. Divisioonan esikunta, järjestelytoimisto:

T22003A / F1, F2 OT – sal. Kirjeistö 1951–1954.

T20126 / F3 sal. Kirjeistö 1946 ja 1948–1950.

2. Divisioonan esikunta, operatiivinen toimisto:

T23919 / F1, F3 sal. Kirjeistö 1956–1957, 1962–1964.

3. Divisioonan esikunta, järjestelytoimisto:

T28356 / F7 OT – sal. Kirjeistö 1952.

3. Divisioonan esikunta, operatiivinen toimisto:

T28355 / F2, F3, F6 OT – sal. Kirjeistö 1955–1956, 1959.

3. Divisioonan esikunta, koulutustoimisto:

T20218 / F5 sal. Kirjeistö 1949–1951.

Etelä-Suomen sotilaslääni, järjestelytoimisto:

T23741 / F5, F6 sal. Kirjeistö 1970–1971.

Laivaston esikunta:

T22109 / Daa1 sal. Omat yleisluontoiset anomukset, aloitteet ja esitykset yms. 1948–1952.

T22109 / Dbc1 sal. Omat ohjeet, käskyt ja määräykset 1949–1951.

T22109 / Dbd1 sal. Omat noudatettavaksi määrätty ohjelmat ja laskelmat ym. suuntaviivat 1948.

T22109 / F3, F5, F6, F10 F12, F13, F14 sal. Kirjeistö 1944–1945, 1947 ja 1949–1950.

Laivaston esikunta, järjestelytoimisto:

T27102 / F2, F3, F4, F5 OT – sal. Kirjeistö 1949–1952.

Sotakorkeakoulu:

R-597 / 9. Merilinjan ja merisotataidon opetusaineistoa 1925–1926.

R-597 / 10. Merilinjan ja merisotataidon opetusaineisto 1925–1932.

T21369 / Db6. Vuosi- ja kurssikertomukset ja koulutusta koskevat asiakirjat 1946–1958.

T21369 / Dg77. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1935–1936.

T21369 / Dg78. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1936.

T21369 / Dg80. Merisotaosaston kurssin 2 (MSO2) luennot ja harjoitukset 1936–1937.

T21369 / Dg125. Merisotaosaston kurssin 3 (MSO3) luennot ja harjoitukset 1947–1948.

T21369 / Dg127. Yleisesikuntaosasto, Maasotalinja 18 (MSL18/YO) luennot ja harjoitukset 1949.

T21369 / Dg130. MeSL 4 luennot ja harjoitukset 1949–1950.

T21369 / Dg142. MeSL 5 luennot ja harjoitukset 1951–1952.

T21369 / Dg154. MeSL 6 luennot ja harjoitukset 1955–1956.

T26890 / Hla4 sal. Mietinnöt ja opiskelumonisteet 1949–1955.

T26890 / Hlc17 sal. Taktiikan karttajarjoitus 1972.

Suomenlinnan rannikkotykkirykmentti:

T28374 / F10 sal. Kirjeistö 1962.

Turun laivastoasema:

T22052 / F9 sal. Kirjeistö 1962.

T27105 / F1, F4, F5, F8, F9, F10 OT – sal. Kirjeistö 1948, 1953–1954 ja 1957–1959.

Turun rannikkotykkirykmentti:

T20983 / D2 sal. Konseptit ja taltiot 1948–1955.

T20983 / E2 sal. Saapuneet asiakirjat 1951–1960.

T20983 / F1 sal. Kirjeistö 1946–1960.

T23696 / Dc1 sal. Omat selosteet 1944–1973.

T23696 / Ec1 sal. Saapuneet selosteet 1945–1973.

T25184 / F1 OT – sal. Kirjeistö 1950–1960.

4. Prikaati:

T22638 / F3 sal. Kirjeistö 1956–1957.

Rannikkojääkäripataljoona:

T24075 / F1 sal. Kirjeistö 1961–1973.

Matti Kurki:

T22015 / F1 sal. Kirjeistö 1962–1969.

Suomen sotilasasiamies Moskovassa:

T21400 / 15, 16 sal. Lähetetyt salaiset kirjeet 1950–1957.

T21400 / 20 sal. Saapuneet salaiset kirjeet 1958–1959.

Sotapäiväkirjat:

SPK 21427. Rannikkopataljoona 1 sotapäiväkirja.

SPK 21430. Rannikkopataljoona 2 sotapäiväkirja.

SPK 21442. Rannikkopataljoona 4 sotapäiväkirja.

SPK 21433. Rannikkopataljoona 3 sotapäiväkirja.

SPK 21445. Rannikkopataljoona 7 sotapäiväkirja.

SPK 21661. Rannikkopataljoona 17 sotapäiväkirja.

Sotatieteellinen neuvottelukunta:

StietNK- 1/32, 1/33, 1/34, 1/48. Tutkimustyökoelma.

Yksityiskokoelmat (pikkukokoelmat):

Olavi Huhtalan kokoelma Pk1366 / 2a, 3a.

Kalervo Kijasen kokoelma Pk1355 / 5.

Sakari Simeliuksen kokoelma Pk1084 / 32, 38, 39.

Suomen Sotatieteellisen Seuran kokoelma Pk2610 / 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 18, 19, 20.

Nimikirjaotteet ja ansioluettelot:

Auterinen, Jaakko, n:o 55636.

Fabritius, Lennart Elis Gustaf (Gösta), n:o 30901.

Haikala, Olavi, n:o 46306.

Heltimoinen, Terho Sointu Olavi, n:o 53169.

Killinen, Paolo Kullervo, n:o 33021.

Kiveliö (ent. Gustafsson), Johan, n:o 20760.

Lahti, Torsti Kalervo, n:o 62685.

Lennes, Oiva Uljas, n:o 38673.

Peuranheimo, Orvo, n:o 32901.

Pirhonen, Jouko Kalevi Esaias, n:o 49878.

Miettinen, Kaarlo Olavi, n:o 49799.

Salminen, Matti Hans, n:o 39276.

Saukkonen, Aimo Ilmari, n:o 24416.

Sauramo (myöh. Öhman), Lauri Johannes, n:o 24328.

Sokajärvi, Åke Viktor, n:o 10512.

Söderholm, Hugo Gottfrid, n:o 23444.

Vuorela, Veikko, n:o 43578.

Välimaa, Leevi Kalervo, n:o 46511.

Wikberg, Stig Olof Axel, n:o 53704.

The National Archive (TNA), Lontoo

Puolustusministeriön arkisto:

DEFE 7 / 2037.

Puolustusministeriön arkisto (PlmArk), Helsinki

Puolustusneuvoston arkisto:

T27427 / Cc1, Cc2 sal. Kokouspöytäkirjat 1958–1970.

T27427 / Da1, Da2, Da3 sal. Esitykset ja esittelyt 1957–1970.

T27427 / Db1 sal. Muistiot 1958–1971.

T27427 / F1 sal. Kirjeistö 1958–1970.

Rajavartiolaitoksen esikunnan arkisto (RVLE), Helsinki

(tutkimuslupa, Raja- ja merivartiokoulun asiakirja RVLD n:o / 2014 / 853 / 14.3.2014)

F2–F6, F7–F8 OT – sal. Kirjeistö 1951–1957.

F1–F7, F13, F15, F16, F17 sal. Kirjeistö 1950–1956, 1962, 1964–1966.

Tasavallan presidentin arkistosäätiö; Urho Kekkosen arkisto (UKA), Orimattila

21/18. Poliitiikka 1949–1956; puolustusvoimat, mm. puolustusvoimien kehittäminen, vapautetut upseerit.

21/19. Poliitiikka 1958–1962; puolustusvoimat.

21/117. Poliitiikka 1968–1970; Tšekkoslovakia, mm. tapahtumat 1968, muistioita, katsauksia, lähetystöraportteja.

Vuosikirja 1959.

Vuosikirja 1962.

Maanpuolustuskorkeakoulu, Sotataidon laitos (SOTATL), Helsinki

Päämajan ulkomaatiedoituksia 1941–1944; kansiot 1–3.

PAINETUT LÄHTEET; AIKALAISJULKAISUT JA MUISTELMAT:

Asetus puolustusneuvostosta, 21.3.1957. *Suomen asetuskokoelma, n:o 137 / 1957*. Saatavilla myös: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1957/19570137>.

J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. I osa, 28.6.1944–24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY. Juva 1985.

J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. II osa, 25.4.1949–10.4.1956. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY. Juva 1986.

Jakobson, Max: Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II. Toinen painos. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu 2001.

Kiveliö, Johan: Maihinnousotatoimi ja sen torjuminen Normandian maihinnoususta saatujen kokemusten valossa. Rannikkotyökistön upseeriyhdistys ry. Maalaiskuntien Liitto ry.:n kirjapaino. Helsinki 1948.

Puolustuslaitoksen kehittäminen 1960-luvulla. Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1962.

Rauhasopimus Suomen kanssa, 10.2.1947. *Suomen asetuskokoelman sopimussarja, n:o 20 / 1947*. Saatavilla myös: http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1947/19470020/19470020_2.

Simelius, Sakari: Puolustusvoimien puolesta. Jalkaväenkenraalin muistelmat. Toim. Martti Sinerma. WSOY:n graafiset laitokset. Juva 1983.

Sopimus ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä, 6.4.1948. *Suomen asetuskokoelman sopimussarja, n:o 17 / 1948*. Saatavilla myös: http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017/19480017_2.

Valtioneuvoston 24.5.45 asettaman puolustusrevisiokomitean mietintö, osat I–II. Helsinki 1949.

Ohjesäännöt:

Harjoitusvahvuudet A, (Harjavahv A). Puolustuslaitoksen tutkimuskeskuksen kuvalaboratorion rotaprinttpaino, Helsinki 1955.

Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Kauppalehti OY:n kirjapaino. Helsinki 1954.

Kenttäohjesääntö, I osa (KO I). Yhtymän taistelu. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1963.

Kenttäohjesääntö, II osa (KO II). Kauppalehti OY:n kirjapaino. Helsinki 1954.

Kenttäohjesääntö (K. O.), yleinen osa. Kustannusosakeyhtiö Otavan Kirjapaino. Helsinki 1931.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Pääesikunnan Rotaprinttpaino. Helsinki 1958.

Kenttäohjesääntö, yleinen osa (KO yl). Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1973.

Kenttätykistön taisteluohjesääntö, I osa (KtO I). Yhtymän tykistön käyttö ja johtaminen. Tykistön kuvalaboratorio. Helsinki 1949.

Kenttätykistön taisteluohjesääntö, I osa (KtO I). Yhtymän tykistön käyttö ja johtaminen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1965.

Laivatykistön ampumaohjesääntö (LTAO I). Meri- ja maa-ammunta. Tilgmannin Kirjapaino. Helsinki 1949.

Laivaston etäisyydenmittausohjesääntö (LEMO). Valtioneuvoston kirjapaino. Helsinki 1949.

Laivaston ohjesääntö II, kehittelyt (LO II). Merenkulkuhallituksen karttapaino. Helsinki 1950.

Ohje rannikkoalueen taistelua varten (R-al-ohje). Valtion painatuskeskus, Printari OY. Saarijärvi 1982.

Merisulutusohjesääntö (MeriSulO). Vapauden kirjapaino. Mikkeli 1961.

Rannikkotykistön taisteluohjesääntö, I osa (RtO I). Rannikkotykistön käyttö ja johtaminen. Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1958.

Rannikkotykistön taisteluohjesääntö, II osa (RtO II). Oy Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1960.

Simelius, J. S. (et al.): Upseerin käsikirja, I osa. Tykistön kuvalaboratorio. Helsinki 1950.

Simelius, J. S. (et al.): Upseerin käsikirja, II osa. Joukkojen harjoituskokoonpano ja -vahvuudet. Tykistön kuvalaboratorio. Helsinki 1950.

Simelius, J. S. (et al.): Upseerin käsikirja, III osa. Joukkoja varten. Topografikunnan rotaprintinpaino. Helsinki 1953.

Virkki, Eino: Sotalaitosoppi, II osa. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki 1936.

Artikkelit:

Haikala, O.: Miten laivatykistöä on kehitettävä maa-ammuntojen tehostamiseksi. *Suomi merellä*, n:o 20, 2/49.

Haikala, O.: Tykistötaistelu Suomen saaristossa. *Suomi merellä*, n:o 40, 2/54.

Ilmola, P.: Rannikkojemme ja vesistöjemme vaikutus joukkojemme organisaatioon ja käyttöperiaatteisiin. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 1/1953.

Kajalo, J.: Tykkilaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 66, 1/1962.

Kantola, A. A.: Maihinnousun kuva toisen maailmansodan jälkeisten tapahtumien ja kehityksen valossa. *Rannikkotykistön vuosikirja X*, 1964. Toim. V. Vuorela – O. Lyytinen – M. Lappalainen. Rannikkotykistön upseeriyhdistys. Maalaiskuntien Liitto ry.:n kirjapaino. Helsinki 1964.

Karvinen, V.: Rannikkotykistön sotakokemuksia. *Rannikkotykistön vuosikirja VIII*, 1946. Toim. N. Sario ja L. Sauramo. Rannikkotykistön upseeriyhdistys. Maalaiskuntien Liitto ry.:n kirjapaino. Helsinki 1946.

Karvinen, Väinö: Rannikkojoukko- ja rannikkotaktiikkanimityksistä. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 6/1952.

Karvinen, Väinö: Rannikkotaktiikka – rannikkojoukot. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 1/1953.

Kijanen, K.: Rannikon puolustuksen järjestelyistä ja sen vaikutuksesta johtoportaisiin. *Suomi merellä*, n:o 20, 2/49.

Killinen, K.: Merivoimien laivanrakennustoimikunnan ehdotus 10 000 tonnin laivasto-ohjelmaksi. *Suomi merellä*, n:o 22, 4/49.

- Killinen, K.: Katsaus meritaktiikan ja -strategian viimeisimpään kehitykseen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 12. Toim. Toim. A. E. Heinrichs – U. Poppius – J. Pirhonen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1954.
- Kiveliö, J.: Rannikkojoukkojen kehityksestä. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 8. Toim. A. E. Heinrichs – U. Poppius – A. Maunula. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1950.
- Koivisto, O.: Laivaston nykyisyys ja tulevaisuus. *Suomi merellä*, n:o 18, 4/48.
- Kuparinen, Teuvo: Torpedovenelaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 64, 3/1961.
- Miettinen, K.: Rannikkotyökistön teknillinen kehitys toisen maailmansodan jälkeen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 18. Toim. U. Poppius – O. Koivisto – P. Junttila – S. Sirkkanen. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1960.
- Nihtilä, V.: Puolustuksemme järjestyksen ja suorituksen tarkoituksenmukaisuus venäläisten hyökkäysperiaatteet huomioon ottaen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 3. Toim. A. E. Heinrichs – A. F. Airo – E. Kuusela. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1935.
- Pakkala, E.: Merivoimien tehtävä ja kehittäminen. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 7/1961.
- Pirhonen, Jouko: Laivaston taistelutoiminnan erikoinen luonne saaristo-olosuhteissamme, osa I. *Suomi merellä*, n:o 23, 1/50.
- Pirhonen, Jouko: Laivaston taistelutoiminnan erikoinen luonne saaristo-olosuhteissamme, osa II. *Suomi merellä*, n:o 24, 2/50.
- Pohjanvirta, Y.: Tykistötaistelu Suomen saaristossa. *Suomi merellä*, n:o 41, 3/54.
- Riisio, Onni: Miinoitustoiminta. *Suomi merellä*, n:o 59, 2/1960.
- Ruusuvuori, Kai: Laivaston yleisvoimien tarve, laatu ja organisaatio. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 15. Toim. U. Poppius – S. Simelius – J. Pirhonen – S. Sirkkanen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1957.
- Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys. *Ruotuväki*, n:o 4/1969.
- Saukkonen, A.: Merisodankäynnistä Suomen vesillä vuosina 1941–1944. *Suomi merellä*, n:o 18, 4/48.
- Sauramo, L. J.: Ahvenanmaan sotilaallinen ja sotilaspoliittinen merkitys. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 5. Toim. A. E. Heinrichs – A. F. Airo – E. Kuusela. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1937.
- Tikka, Juha: Laivastoyksiköiden avomeritiedustelu. *Suomi merellä*, n:o 60, 3/1960.
- Tikka, Juha: Tykistövenelaivueen taktiikka. *Suomi merellä*, n:o 63, 2/1961.

Valtanen, Jaakko: Rannikkotykistömme tehtävät asema ja kehittyminen. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 5/1959.

Valtanen, Jaakko: Suomen rannikkotykistö 1960-luvulla. *Rannikkotykistön vuosikirja IX*, 1962. Toim. V. Vuorela – O. Lyytinen – M. Lappalainen. Rannikkotykistön upseeriyhdistys. Maalaiskuntien Liitto r.y.:n kirjapaino. Helsinki 1962.

Virkki, Eino: Vaativatko sotatoimet rannikoillamme maalla taistelevilta voimilta erikoista rannikkotaktiikkaa? *Sotilasaikakauslehti*, n:o 3/1952.

Virkki, Eino: Taktiikka – rannikkotaktiikka. *Sotilasaikakauslehti*, n:o 8/1952.

Välimaa, L. K.: Operatiivinen – Taktillinen. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 12. Toim. E. Heinrichs – U. Poppius – J. Pirhonen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1954.

Wiitanen, A. O.: Puna-armeijan tykistö ja sen taisteluohjesääntö vertailun valossa. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 3. Toim. A. E. Heinrichs – A. F. Airo – E. Kuusela. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1935.

Wikberg, S.: Torpedoaseen kehityksen ja käyttöperiaatteen yleiset suuntaviivat. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 14. Toim. U. Poppius – S. Simelius – J. Pirhonen – S. Sirkkanen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1956.

Wikberg, S.: Torpedoaseen käyttömahdollisuuksista taktillistekniseltä kannalta tarkasteltuna. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 16. Toim. U. Poppius – S. Simelius – P. Junttila – S. Sirkkanen. Oy. Länsi-Savon kirjapaino. Mikkeli 1958.

PAINAMATTOMAT ALKUPERÄISLÄHTEET; OPINNÄYTTEET, TUTKIMUKSET JA OHJESÄÄNNÖT:

Sotakorkeakoulun diplomityöt:

Aspinjaakko, Olavi: Rannikon puolustuksessa olevan rannikkojoukoilla vahvennetun yhtymän tulenjohtaminen ja tulisuunnitelmat, 1956. KA, SKK-1/670.

Aulaskari, Pentti: Raskaan tulen tarve ja käyttö rannikkomme puolustuksessa sekä tästä johtuvat vaatimukset rauhan ajan koulutukselle, 1963. KA, SKK-1/813.

Fabritius, Gösta: Pikkuvaltion laivaston operaatiovapauden passiiviset turvaamistoimenpiteet erityisesti meidän maamme olosuhteet ja taloudellisen kantokyvyn huomioon ottaen, 1948. KA, SKK-1/369.

Kajsalo, Jorma: Rauhanaikaisen merivartiointin suoritusmenetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin, 1963. KA SKK-1/816.

Karvinen, Jukka: Sissitoiminnan mahdollisuudet, menetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin, 1965. KA, SKK-1/842.

Killinen, Kullervo: Tulevaisuuden merivoimat ja pikkuvaltion sopeutuminen yleiseen meritilanteeseen, erityisesti Suomen laivaston organisaatio ja toimintaperiaatteet, 1948. KA, SKK-1/373.

Klenberg, Jan: Torpedohyökkäysten suoritusaktiikka ja -tekniikka sekä hyökkäyksen johtaminen pääasiallisesti nykyistä kalustoa käyttäen ja ottaen huomioon nykyaikaisten taisteluvälineiden vaikutuksen, 1961. KA, SKK-1/773.

Komulainen, Arvo: Laivastovoimien sodanajan huolto ja varautuminen siihen, 1950. KA, SKK-1/477.

Lahti, Torsti: Ohjusten käyttö rannikko- ja saaristotaisteluissa. Tehtävien jako aktiivtykistön ja ohjusten kesken, 1965. KA, SKK-1/846.

Lintunen, Jouko: Johtosuhteiden ja yhteistoiminnan järjestely eri puolustushaarojen ja aselajien kesken sotatoimissa rannikolla, 1962. KA, SKK-1/779.

Ollila, Lauri: Tulevaisuuden rannikopuolustus, sen organisaatio ja johtaminen, erityisesti reservit Suomen olosuhteissa, 1948. KA, SKK-1/377.

Peuranheimo, Orvo: Laivasto- ja lentovoimiemme yhteistoiminta sekä sen aikaansaanti ja järjestely taktillis-teknillisiä yksityiskohtia myöten, 1948. KA, SKK-1/370.

Pirhonen, Jouko: Laivastotoiminta saaristossa Suomen olosuhteissa, 1948. KA, SKK-1/375.

Rönkkönen, Teuvo: Rannikkotykistön ja kenttätykistön tulitoiminnan yhdistäminen ja johtaminen maihinnousuntorjuntataisteluissa, 1965. KA, SKK-1/860.

Tikka, Juha: Merivoimien yhtymän ja taisteluosaston johtaminen, johtamistavat sekä vaadittava organisaatio ja välineistö, 1963. KA, SKK-1/819.

Torvinen, Verner: Nykyaikaisesti aseistetun ja varustetun merijalkaväen taistelutaktiikan sovellutus Suomen saaristo-olosuhteisiin, 1952. KA, SKK-1/546.

Tuulensuu, Antti: Ilmavoimien tehtävät ja käyttö merivoimien ja kenttäarmeijan tukemiseksi suurmaihinnousun torjunnassa, 1954. KA, SKK-1/621.

Vinari, Martti: Sissitoiminta, sen suoritusmahdollisuudet ja järjestely saaristossamme sovellutus esimerkein valaistuna, 1952. KA, SKK-1/548.

Vuorela, Veikko: Pikkuvaltion rannikopuolustusaktiikka erityisesti Suomen saaristo-olosuhteissa, 1948. KA, SKK-1/371.

Wihtol, Erik: Torpedoammunnassa syntyvien systemaattisten virheiden korjaaminen ja satunnaisten virheiden vaikutus osumistodennäköisyyteen, 1960. KA, SKK-1/754.

Sotatieteellisen neuvottelukunnan artikkelit, tutkielmat ja esitelmät:

Kettunen, O.: Merivoimien osuus maihinnousuntorjunnassa rannikollamme, 1961. KA, StietNK-1/32.

Kiveliö, J.: Sodankäynti rannikolla talviolosuhteissa (käsikirjoitus), 1954. KA, StietNK-1/33.

Komulainen, A.: Neuvostoliiton ja Länsi-Saksan laivastojen sodanjälkeinen kehitys ja siitä vedettäviä johtopäätöksiä, 1962. KA, StietNK-1/34.

Mikola, K. J.: Toisen maailmansodan kokemukset maihinnousuntorjunnan osviitoina. KA, StietNK-1/48.

Ollila, L.: Merijalkaväki – jalkaväki, 1951. KA, StietNK-1/48.

Ollila, L.: Majuri Lauri Ollilan kertomus matkasta Ranskan laivaston amfibio-operaatioiden koulutuskeskukseen (Centre d' Instruction des Opérations Amphibies) huhtikuussa 1953, 1953. KA, StietNK-1/48.

Ohjesäännöt:

Laivaston ohjesääntö I (LO I), yleinen osa. Ehdotus. Turku 1950. (moniste, tutkijan hallussa).

Laivaston ohjesääntö III (LO III), sotatoimet. Ehdotus. Helsinki 1951. (moniste, tutkijan hallussa).

Laivaston ohjesääntö IV (LO IV), sotatoimet. Ehdotus. Helsinki 1952. (moniste, tutkijan hallussa).

Merisotaohjesääntö (MerisO). Helsinki 1964. (moniste).

Taktillinen ohje alueellisessa puolustuksessa 1969. (moniste).

Myllyniemi, Urho: Rannikkoalueen taisteluohjeen käsikirjoitus. Sotakorkeakoulu, stipendityö 1979. (tutkijan hallussa).

Maanpuolustuskorkeakoulun opinnäytteet:

Haimila, Antti-Veikko: Päämajan ja Merivoimien suhde rannikolla suoritettujen operaatioiden suunnittelussa ja toimeenpanossa jatkosodassa. Pro gradu -tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu 2013.

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT:

Agrell, Wilhelm: *Finis Finlandiae. Itsekkyyttä vai valtiomiestaitoa? Ruotsin idänpolitiikka ja Suomi 1812–2002*. Toim. Tapani Suominen. Tammi. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2002.

Arimo, R.: Suomen puolustussuunnitelmat 1918 –1939, III osa. Jääkärien aika 1925–1939. Poly Kopio 1987. Helsinki 1987.

Aunesluoma, Juhana: *Britain, Sweden and the Cold War, 1945–1954. Understanding Neutrality*. Palgrave Macmillan. Antony Rowe Ltd. Chippenham 2003.

- Auvinen, Visa: Sotatoimet merellä ja rannikolla. *Jatkosodan historia, osa 6*. Toim. Ari Raunio (et al.). Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1994.
- Conway's All the World's Fighting Ships 1947 – 1995. Toim. Gardiner, Robert – Chumbley, Stephen. Conway Maritime Press. London 1995.
- Dahl, Ann-Sofie: US Policy in the Nordic-Baltic Region During the Cold War and After. Santérus Academic Press. Lightning Source UK Ltd. Milton Keynes, 2008.
- Enkiö, Sulo: Laivaston synty ja kehitys 1918–1939. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 1*. Toim. Sulo Enkiö – Kalervo Kijanen – Oiva Koivisto – Tapani Mattila. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1968.
- Evans, H. P.: British Involvement in the Finnish Peace: the Paris Peace Treaty, 1947 – a Mere Formality. *From War to Cold War. Anglo-Finnish Relations in the 20th Century*. Toim. Juhana Aunesluoma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saarijärven Offset Oy. Saarijärvi 2006.
- Gaddis, John Lewis: The Cold War. A New History. The Penguin Press. New York 2005.
- Gjeseth, Gullow: Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen. Fagboklaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen 2011.
- Hanhimäki, Jussi M.: Rinnakkaiseloä patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956. Suomen historiallinen seura. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi 1996.
- Haslam, Jonathan: Russia's Cold War. From the October Revolution to the Fall of the Wall. Yale University Press. New Haven 2011.
- Hollo, Ilkka: Suomen puolustusratkaisu. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Toim. Ilkka Aspara (et al.). Karisto Oy. Hämeenlinna 2002.
- Hyrkkänen, Markku: Aatehistorian mieli. Osuuskunta vastapaino. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2002.
- Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1918–1996: biografiat. Toim. Rauno Lipponen. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1997.
- Jensen, Frede P.: The Warsaw Pact's Special Target. Planning the Seizure of Denmark. *War Plans and Alliances in the Cold War. Threat Perceptions in the East and West*. Toim. Vojtech Mastny – Sven G. Holtsmark – Andreas Wenger. Routledge. Milton Keynes 2006.
- Jensen-Eriksen, Niklas: Brittisiivin suihkukoneiden aikakauteen. Ison-Britannian vientipolitiikka ja Suomen ilmapuolustuksen kehittäminen 1950-luvulla. *Sotahistoriallinen aikakauskirja*, n:o 25, 2006. Gummerus kirjapaino Oy. Vaajakoski 2006.

- Jouko, Petteri: Suunnitelmat Ahvenanmaan puolustamiseksi kylmän sodan ensimmäisinä vuosina. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 63, 2005. Toim. Pertti Salminen (et al.). Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.
- Jouko Petteri: Porkkalan sotilasstrateginen asema. *Porkkala tapahtumien keskellä*. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos. Toim. Jarmo Nieminen. Edita Prima Oy, Helsinki 2007.
- Juottonen, Jorma: Määrärahat 1944–1952. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY, Juva 2006(a).
- Juottonen, Jorma: Määrärahat 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY, Juva 2006(b).
- Juutilainen, Antti – Tervasmäki, Vilho – Vuorenmaa, Anssi: Ylimääräiset harjoitukset – liikekannallepano, joukkojen keskittäminen ja sotavalmius. *Talvisodan historia, osa 1*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:1. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1977.
- Kadettiupseerit 1920–2010. Toim. Pajala, Jukka (et al.). Bookwell OY, Porvoo 2010.
- Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset hankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 46, 1988. Toim. R. J. Setälä – P. Kolehmainen – I. Tuominen – P. Hakala – A. Vuorenmaa. PunaMusta, Joensuu 1988.
- Karjalainen, Mikko: Marskin salattu rahasto. Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellinen Rahasto 1937–2012. Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellinen Rahasto. Bookwell Oy, Porvoo 2012.
- Killinen, Kullervo – Peuranheimo, Orvo – Pirhonen, Jouko: Laivat puuta miehet rautaa. Moottoritorpedoveneiden taistelut Suomenlahdella 1941–1944. Werner Söderström osakeyhtiö. Porvoo 1956.
- Kilki, Pertti: Ryhmytykset ja suunnitelmat sekä taistelut Viipurinlahden itärannalla ja saaristossa. *Talvisodan historia, osa 2*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:1. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1978.
- Koivisto, Oiva: Uudelleenjärjestely- ja jälleerakennuskausi. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Toim. Sulo Enkiö – Kalervo Kijanen – Oiva Koivisto – Tapani Mattila. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1968.
- Koskimies, Tapio (*diss.*): Puolustuskykyinen valtio vai Ruotsin hälytyskello? Suomen sotilasstrateginen asema kylmän sodan alkuvuosien asiantuntija-arvioissa. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 14. Edita Prima Oy, Helsinki 2010.

Kosonen, Matti – Pohjonen, Juha: Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu 1994.

Kulomaa, Jukka: Syvään taisteluun. Johdatus Neuvostoliiton maavoimien sotataitoon 1917–1991. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2004.

Kuussaari, Eero (et al.): Torjuntataistelut Karjalan kannaksella. *Jatkosodan historia, osa 5*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:5. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1992.

Lalu, Petteri (*diss.*): Syvää vai pelkästään tiheää? Neuvostoliittolaisen ja venäläisen sotataidollisen ajattelun lähtökohdat, kehittyminen, soveltaminen käytäntöön ja nykytilanne. Näkökulmana 1920- ja 1930-luvun syvän taistelun ja operaation opit. Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, n:o 3/2014. Juvenes Print. Tampere 2014.

Lappalainen, Niilo: Rannikkojääkäripataljoonan historia. Tummavuoren kirjapaino OY, Vantaa 1985.

Leskinen, Jari: Veljien valtiosalaisuus. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940. WSOY. Juva 1999.

Leskinen Jari – Silvast Pekka: Suljettu aika. Porkkala Neuvostoliiton sotilaallisena tukikohtana vuosina 1944–1956. WSOY, Juva 2001.

Liesinen, Kalle: Puolustusvoimien koulutusjärjestelmä. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana. Toim. Ilkka Aspara (et al.). Karisto Oy. Hämeenlinna 2002.

Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys 1944–1952. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006(b).

Lähteenkorva, Pekka: Organisaation kehitys 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006(a).

Manninen, Ohto: Miten Suomi valloitetaan. Puna-armeijan operaatiosuunnitelmat 1939–1944. Edita Prima. Helsinki 2008.

Mastny, Vojtech: Imagining War in Europe – Soviet Strategic Planning. *War Plans and Alliances in the Cold War*. Threat Perceptions in the East and West. Toim. Vojtech Mastny – Sven G. Holtzmark – Andreas Wenger. Routledge. Milton Keynes 2006.

Mattila, Tapani: Merivoimiemme sodanjälkeinen miinanraivaustyö. *Suomen laivasto 1918–1968, osa 2*. Toim. Sulo Enkiö – Kalervo Kijanen – Oiva Koivisto – Tapani Mattila. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino. Helsinki 1968.

Maunula, Aatos – Vuorenmaa, Anssi: Vetäytyminen Aunuksesta ja Ääniseltä. *Jatkosodan historia, osa 5*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:5. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1992.

- Maunula, Antero: Operaatiotaito ja taktiikka. *Strategian käsikirja*. Toim. Esko Nieminen (et al.). Valtion painatuskeskus. Helsinki 1983.
- Myllyniemi, Urho: Rannikkotykistö 1953–1974. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY. Juva 2006.
- Nargele, Dominik (*diss.*): The Soviet Naval Infantry, an Evolving Instrument of State Power. Georgetown University. Washington D. C. 1984.
- Niska, Juhani A.: Rannikkotykistön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. *Rannikon puolustaja* 2/2007.
- Palokangas, Markku: Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet, osa 2. Vuosina 1945–2005 toimineet entiset joukko-osastot ja niiden perinteet. Juvenes Print Oy. Tampere 2013.
- Palokangas, Marko (*diss.*): Räjähävää tyhjiyttä. Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1, n:o 17. Kustannusosakeyhtiö Suomen Mies. Vaasa Graphics. Vaasa 2014.
- Pohjanvirta, Yrjö: Sotatoimet rannikkolohkoilla. *Talvisodan historia, osa 4*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:4. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1991.
- Pohjanvirta, Yrjö – Rönkkönen, Teuvo: Sodan ajan rannikkojoukot. *Jatkosodan historia, osa 6*. Toim. Ari Raunio (et al.). Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1994.
- Polvinen, Tuomo: Teheranista Jaltaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa 2. WSOY:n graafiset laitokset. Juva 1980.
- Polvinen, Tuomo: Jaltasta Pariisiin rauhaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa 3, 1945–1947. WSOY:n graafiset laitokset. Juva 1981.
- Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet. Toim. Marko Palokangas (et al.). Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2008.
- Rannikkotykistö taistelee. Toim. Risto Hyvärinen – Lauri, Ollila – Timo Pesonen. Rannikkotykistön upseeriupseeriyhdistyksen vuosijulkaisu XI. Maalaiskuntien Liiton Kirjapaino. Helsinki 1951.
- Rajamäki, Väinö: Ilmasotaa meri- ja rannikkoalueilla. *Jatkosodan historia, osa 6*. Toim. Ari Raunio (et al.). Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6. WSOY:n graafiset laitokset. Porvoo 1994.
- Rautkallio, Hannu: Paasikivi vai Kekkonen. Suomi lännestä nähtynä 1945–1956. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1990.
- Rautkallio, Hannu: Kekkonen ja Moskova. Suomi lännestä nähtynä 1956–1962. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Jyväskylä 1991.

- Rautkallio, Hannu: Idässä kiinni, länteen kallellaan. USA ja Suomi 1944–1958. Docendo. Bookwell Oy. Juva 2015.
- Rentola, Kimmo: Niin kylmää, että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1997.
- Salminen, Pertti (*diss.*): Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966, Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisu n:o 18. Gummerus kirjapaino OY. Jyväskylä 1995.
- Sundbäck, Esa: Merivartiointia 75 vuotta. Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930–2005. Rajavartiolaitoksen julkaisu. Kainuun Sanomat OY. Kajaani 2005.
- Sundbäck, Esa: Koulutus 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhanajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY. Juva 2006.
- Suomi, Juhani: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1992.
- Suomi, Juhani: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Kustannusosakeyhtiö Otava. Keuruu 1994.
- Suomi, Juhani: Mannerheim – Viimeinen kortti? Kustannusosakeyhtiö Siltala. Tallinna Raamatutrukikoda. Tallinna, 2013.
- Säämänen, Juuso: Hyökkäys lännestä vai miehitys idästä? – Suomen sotilaallinen uhkakuva 1940-luvun lopulla. *Sotilasaikakauslehti*, 1/2010, n:o 884.
- Säämänen, Juuso: Moottoritorpedoveneistä ja järeästä tykistöä ohjustulenkäyttöön – meripuolustuksen kaukotorjunnan kehitys jatkosodan päättymisestä 1980-luvulle. *Tiede ja Ase*. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, n:o 71. Toim. Ismo Turunen. Hakapaino OY. Helsinki 2013.
- Tervasmäki, Vilho: Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983. K. J. Gummerus Osakeyhtiö. Jyväskylä 1983.
- Tynkkynen, Vesa (*diss.*): Hyökkäyksestä Puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Maanpuolustuskorkeakoulun Taktiikan laitoksen julkaisusarja 1, n:o 1/1996. Nettopaino Oy. Joutsa 1996.
- Tynkkynen, Vesa: Puolustusjärjestelyt. *Suomen puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvengren. WSOY. Juva 2006.
- Tynkkynen, Vesa – Jouko, Petteri: Towards East or West? Defence Planning in Finland 1944–1966. National Defence University. Edita Prima Oy. Helsinki 2007.

Tynkkynen, Vesa: Sotilaan muistelu vai tulevaisuuteen katsova tutkimus? *Nykyaikainen suurhyökkäys ja sen torjumisen edellytyksiä*. Toim. Petteri Jouko ja Eelis Turjanmaa. Maanpuolustuskorkeakoulu. Juvenes Print Oy. Tampere 2012.

Uola, Mikko: Jääkärikenraalin vuosisata. Väinö Valve 1895–1995. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Karisto OY:n kirjapaino. Hämeenlinna 2001.

Upton, Anthony: Finland, Great-Britain and the Cold War, 1944–55. *From War to Cold War*. Anglo–Finnish Relations in the 20th Century. Toim. Juhana Aunesluoma. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saarijärven Offset Oy. Saarijärvi 2006.

Viitasaari, Yrjö: Sotilastiedustelu. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006.

Visuri, Pekka (*diss.*): Totaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa vuosina 1945–1985. Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja n:o 16. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset. Keuruu 1989.

Visuri, Pekka: Pariisin rauhansopimuksen sotilasartiklat: Suomea koskevien rajoitusten synty ja tulkinnat. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1990.

Visuri, Pekka: Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1944–1961. WSOY:n graafiset laitokset. Juva 1994.

Vitikka, Olavi: Merivoimat 1944–1952. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006(a).

Vitikka, Olavi: Merivoimat 1953–1974. *Suomen Puolustusvoimat 1944–1974*. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, osa 2. Toim. Veli-Matti Syrjö – Mikko Karjalainen – Eero Elfvingren. WSOY. Juva 2006(b).

Wallerfelt, Bengt: Den hemliga svenska krigsplaner. Toim. Olof Santesson – Kent Zetterberg. Medströms Bokförlag. Livonia Print. Riika 2016.

Wihtol, Erik: Suomen laivaston rakentaminen itsenäisyyden alkutaipaleella. Suomen laivastosuunnitelmat ja niiden toteuttaminen 1918–1939. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 49. Newprint Oy. Uusikaupunki 1999.

Ylikangas, Heikki: Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen. Art House. Livonia Print. Riika 2015.

LEHDET JA AIKAKAUSKIRJAT:

Rannikon puolustaja, vuosikerta 2007.

Rannikkotyöstön vuosikirja, vuosikerrat 1946, 1962–1964.

Ruotuväki, vuosikerta 1969.

Sotilasaikakauslehti, vuosikerrat 1947–1966, 2010.

Suomi merellä, vuosikerrat 1948–1966.

Tiede ja Ase. Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu, vuosikerrat 1935–2005.

HAASTATTELUT:

Heinonen, Heikki E.: s. 1936, insinööri komentaja evp. Riihimäki. Toiminut merivoimien ohjusinsinöörinä (tutka- ja tulenjohtoala) 1965–1973 sekä sähköteknillisen koulun yliopettajana 1973–1987 ja 1989–1996. Haastattelu 3.2.2012, Riihimäki. Nauhoite tutkijan hallussa.

Heinonen (ent. Viljanen), Ilmari: s. 1940, everstiluutnantti evp. Vehmaa. Toiminut toimistoesiupseerina Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa 1975–1979 ja Pääesikunnan operatiivisessa osastossa 1979–1981. Haastattelu 26.4.2014, Vehmaa. Nauhoite tutkijan hallussa.

Klenberg, Jan: s. 1931, amiraali Helsinki. Toiminut aluksen ja viirikön päällikkönä sekä laivueen komentajana 1952–1961. Puolustusneuvoston yleissihteerin apulainen 1965–1971 ja puolustusvoimain komentaja vuosina 1990–1994. Haastattelu 21.5.2014, Helsinki. Nauhoite tutkijan hallussa.

Lahti, Torsti: s. 1932, eversti evp. Vihti. Toiminut erikoistehtävässä (rannikko-ohjusprojekti) Pääesikunnassa vuosina 1966–1967, teknillisen toimiston päällikkönä Hangon Rannikkopatteristossa vuonna 1968 sekä toimistoesiupseerina Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa vuosina 1969–1972. Haastattelu 1.2.2012, Vihti. Nauhoite tutkijan hallussa.

Myllyniemi, Urho: s. 1939, everstiluutnantti evp., filosofian lisensiaatti. Helsinki. Toiminut koulutus- ja järjestelytoimiston päällikkönä Hangon rannikkopatteristossa vuosina 1966–1968, toimistoupseerina Pääesikunnan rannikkotykistötoimistossa vuosina 1968–1969 sekä toimistoesiupseerina vuosina 1971–1973. Haastattelu 23.3.2011, Helsinki. Nauhoite tutkijan hallussa.

MUUT LÄHTEET:

Amiraali Jan Klenbergin tiedonanto 4.12.2015.

Sotakorkeakoulun diplomityöluettelo, Kansallisarkisto.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuluttajahintaindeksi, Rahanarvonkerroin 1860–2015. Tilastokeskus. Helsinki. Saatavilla myös: http://www.stat.fi/til/khi/2015/khi_2015_2016-01-15_tau_001.html.

9.

HENKILÖHAKEMISTO

A

- Aaltonen, Reino; s. 49, 50, 285.
Acheson, Dean; s. 75.
Agrell, Wilhelm; s. 6, 205, 206.
Airila, Lauri; s. 252.
Airo, Aksel Fredrik; s. 34, 71, 72.
Aittola, Olavi; s. 114.
Almgren, Carl Eric; s. 205, 206.
Artola, Reino; s. 252.
Aspinjaakko, Olavi; s. 293.
Auhto, Erkki; s. 282.
Aulaskari, Pentti; s. 293, 294, 295.
Aura, Teuvo; s. 245.
Auterinen, Jaakko; s. 130.

B

- Belusov, Sergei; s. 37.
von Bonin, Reimar; s. 44.
Björkenheim, Edvard; s. 248.

C

- von Clausewitz, Carl; s. 21.

E

- Eisenhower, Dwight D.; s. 267, 268.
Ekman, Torvald; s. 182, 195, 196, 228.
Elo, Elis; s. 59.
Enckell, Carl; s. 81n.
Enckell, Oscar; s. 71, 81n.
Enkainen, Pekka; s. 130.
Evang, Vilhelm; s. 198.

F

- Fabritius, Gustaf (Gösta); s. 119.

G

- Gartz, Åke; s. 150n.

H

- Haikala, Olavi; s. 120, 121, 159, 185.
Hanhimäki, Jussi; s. 128.
Heinrichs, Axel Erik; s. 2, 70, 71, 72, 73, 81, 127, 128, 172, 305.
Heiskanen, Kaarlo; s. 235, 245, 296.
Helminen, Frans; s. 119.
Heltimoinen, Terho; s. 290, 291.
Hetemäki, Päiviö; s. 245.
Huhtala, Olavi; s. 72.
Huima, Eero; s. 114.
Hrutštšov, Nikita; s. 201, 203.
Hyvönen, Paavo; s. 269n.

I

- Ilmola, Paavo; s. 182, 200, 245.
Inkala, Kustaa; s. 7.
Inkinen, Pauli; s. 263.

J

- Jomini, Antoine-Henri; s. 21.
Jouko, Petteri; s. 7, 129, 170, 196.
Junttila, Paavo; s. 284.
Järvinen, Eino Iisakki; s. 44n, 88, 119, 136, 173, 175, 181, 182, 183.
Jääsalo, Helge; s. 217, 218n.

K

- Kaisalo, Jorma; s. 277, 278, 289.
Kanninen, Ermei; s. 210.
Kantola, Alpo; s. 208.
Karjalainen, Ahti; s. 209, 258.
Karvinen, Jukka; s. 277, 278.
Karvinen, Väinö; s. 57, 91, 92, 94, 95, 113, 115, 116, 118, 131, 132, 182, 225.
Karttunen, Hannes; s. 218n.
Kaskeala, Pauli; s. 269n.
Kekkonen, Urho; s. 18, 127, 128, 150, 175, 198, 200, 201, 235, 247, 249,
259, 262, 265, 310, 323.
Kennedy, John F.; s. 203.
Kettunen, Olavi; s. 283, 284, 285, 286.
Kijanen, Kalervo; s. 17, 107, 117, 186, 298.
Killinen, Kullervo; s. 95, 96, 105, 106, 107, 108, 109, 166, 185, 186, 188, 275.
Kim, Il Sung; s. 127.

Kiveliö (ent. Gustafsson), Johan; ... s. 7, 24, 25, 26, 44n, 91, 92, 113, 115, 116, 117, 118,
130, 132, 165, 180, 181, 182, 285.
Kivikuru, Arto; s. 44n, 47.
Klenberg, Jan; s. 20, 244, 282.
Koironen, Esko; s. 218n.
Koivisto, Oiva; s. 44n, 95, 98, 99, 109, 110, 121, 142, 174, 183, 189,
240, 252, 269, 286, 324.
Komulainen, Arvo; s. 149, 204, 205.
Konttinen, Kauko; s. 282.
Koski, Kalle (Karl); s. 53, 115.
Koskimies, Tapio; s. 7, 129.
Kuparinen, Teuvo; s. 288.

L

Lahti, Torsti; s. 261, 263, 264.
Laukkanen, Tauno; s. 46, 269n.
Lehti, Taisto Olavi; s. 166, 232, 275.
Lehto, Reino; s. 259.
Leinonen, Kaarlo; s. 321.
Lennes, Oiva; s. 95n, 99, 107, 121, 252.
Lintunen, Jouko; s. 293.
Lundqvist, Jarl; s. 72.
Lyly, Kosti; s. 55, 56.
Lyytinen, Arvo; s. 285, 286.

M

Magill, James; s. 79.
Mannerheim, Carl Gustav; s. 2, 34, 37, 45, 64, 71, 72, 305, 310.
Maunula, Aatos; s. 205, 206, 252, 260, 271, 295, 296.
Maunula, Antero; s. 23.
Mether, Runar; s. 218n.
Miettinen, Kaarlo; s. 255, 256, 257, 263, 319, 322.
Miettinen, Martti; s. 115, 213, 269, 270, 271, 272, 295, 296, 297.
Miettunen, Martti; s. 247.
Mikola, Keijo; s. 182.
Molotov, Vjatšeslav; s. 194.

N

Nihtilä, Valo; s. 49, 50, 63, 72, 113.
Nordman, Lars; s. 142, 236.
Nuutilainen, Otto; s. 235.

O

- Oesch, Karl Lennart; s. 71.
Ollila, Lauri; s. 53, 118, 130, 182, 183, 184, 292.

P

- Paasikivi, Juho Kusti; s. 2, 5, 71, 81, 90, 127, 128, 129, 144, 150, 151, 170,
171, 172, 175, 176, 193, 194, 245, 305, 309, 310.
Pajunen, Aimo; s. 263.
Palokangas, Marko; s. 279.
Pakkala, Eero; s. 252, 253, 254.
Pakkala, Kaarlo; s. 48.
Parma, Lauri; s. 48.
Pauhakari, Lasse; s. 263.
Peltonen, Pekka; s. 282.
Pentti, Arvo; s. 200.
Peuranheimo, Olavi; s. 46, 47.
Peuranheimo, Orvo; s. 45, 61, 62, 107, 114, 118, 293.
Pirhonen, Jouko; s. 17, 42, 45, 80, 95, 96, 114, 119, 120, 121, 185, 186,
187, 188, 323.
Pohjanvirta, Yrjö; s. 185, 186, 295.
Polvinen, Tuomo; s. 6.
Poutiainen, Veikko; s. 114.
Pukkila, Eino; s. 50, 114, 218n.

R

- Raappana, Erkki; s. 83.
Rahola, Eero; s. 142.
Rautkallio, Hannu; s. 74, 202.
Rentola, Kimmo; s. 172.
Reponen, Toivo; s. 113.
Riisiö, Onni; s. 287, 288.
Riuttala, Niilo; s. 200.
Ruusuvuori, Kai; s. 242.
Ruutu, Juhani; s. 25.
Rönkkönen, Teuvo; s. 293.

S

- Salminen, Pertti; s. 6, 259.
Sario, Niilo; s. 130, 182, 295.
Saukkonen, Aimo; s. 43, 61, 104, 107, 173, 174.
Saukkonen, Tauno; s. 269.
Sauramo (myöh. Öhman), Lauri; .. s. 31, 32, 63, 99, 100, 101, 103, 115, 128n.

Savonjousi, Kai; s. 230.
 Sihvo, Aarne; s. 73, 80, 81, 82, 89, 102, 111, 128, 129, 135, 142, 144,
 150, 151, 157, 175, 176, 183, 190, 234, 306, 308.
 Siivonen, Eino; s. 46, 114.
 Simelius, Sakari; s. 19, 200, 201, 225, 246, 247, 250, 252, 259, 260,
 269, 272.
 Similä, Antton; s. 46, 52, 57.
 Simonen, Norman; s. 107.
 Sisto, Mikko; s. 200.
 Skog, Emil; s. 175, 234.
 Sokajärvi, Åke; s. 55, 56.
 Sundman, Svante; s. 44.
 Sundman, Viktor; s. 177.
 Suomi, Juhani; s. 198.
 Sutela, Lauri; s. 323.
 Stalin, Josif; s. 76, 81, 127, 203.
 Söderholm, Hugo; s. 107, 130.

T

Tapola, Kustaa; s. 83.
 Tikka, Juha; s. 288.
 Torvinen, Verner; s. 167.
 Truman, Harry S.; s. 76.
 Tuomioja, Sakari; s. 245.
 Tuompo, Eino; s. 226.
 Turkki, Reino; s. 80.
 Tuulensuu, Antti; s. 293.
 Tynkkynen, Vesa; s. 7, 115, 129, 157n.
 Törngren, Ralf; s. 150n, 177.

V

Valtanen, Jaakko; s. 207, 208.
 Valtanen, Viljo; s. 56, 113, 115.
 Valve, Väinö; s. 34, 43, 44n, 48, 50, 285.
 Vesterinen, Vihtori; s. 150n.
 Viljanen, Tauno Viktor; s. 23, 155, 156, 157, 199, 202, 203, 205, 265, 266,
 267, 271, 292, 296.
 Vilkuna, Kosti; s. 130.
 Virkki, Eino; s. 23, 24, 181.
 Visuri, Pekka; s. 6, 268.
 Vuorela, Veikko; s. 53, 56, 57, 58, 118, 166n, 269, 270.
 Välimaa, Leevi; s. 22, 23, 25, 209, 210, 262.

W

- Walden, Rudolf; s. 71.
Warren, Avra; s. 81.
Wihtol, Erik; s. 282.
Wiitanen, Arvo; s. 202.
Wikberg, Stig; s. 244, 281, 282.
Willberg, Bror; s. 47.

Z

- Zaharov, Aleksei; s. 247, 248.
Ždanov, Andrei; s. 2, 3, 71.
Zukov, Georgi; s. 194.

Å

- Åkerman, Eric; s. 218n.

Maanpuolustuskorkeakoulu
PL 7, 00861 HELSINKI

Puh. +358 299 800

www.mpkk.fi

ISBN 978-951-25-2856-1 (nid.)
ISBN 978-951-25-2857-8 (PDF)
ISSN 2342-9992 (painettu)
ISSN 2343-0001 (verkkojulkaisu)



Puolustusvoimat
The Finnish Defence Forces